

ISSN 2697-3790 (Online)

วารสารการเมืองการปกครอง

Journal of Politics and Governance

ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 ประจำเดือนกันยายน – ธันวาคม 2566

Volume 13 No. 3, September – December 2023

T

สู่การพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมในยุคดิจิทัล

towards Inclusive Development in the Digital Era

วารสารการเมืองการปกครอง

Journal of Politics and Governance (JOPAG)

ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 ประจำเดือนกันยายน – ธันวาคม 2566

(Volume 13 No. 3 , September– December 2023)

สู่การพัฒนาอย่าง มีส่วนร่วมในยุคดิจิทัล

(Towards Inclusive Development in the Digital Era)

วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคามในฐานะหน่วยงานทางวิชาการด้านรัฐศาสตร์ เล็งเห็นถึงความสำคัญของการส่งเสริม และสนับสนุนให้เกิดการเผยแพร่ผลงานวิจัยของนิสิต นักศึกษา อาจารย์ตลอดจนนักวิจัยทั่วไป จึงเห็นสมควรจัดทำวารสารชื่อ “วารสารการเมืองการปกครอง” (Journal of Politics and Governance) เพื่อเป็นสื่อกลางในการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ และให้มีมาตรฐานเทียบเคียงกับระดับชาติ ระดับนานาชาติ หรือระดับสากล และเป็นการเสริมสร้างศักยภาพทางวิชาการของวิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม โดยวารสารการเมืองการปกครองได้เผยแพร่แบบรูปเล่ม ในปี พ.ศ. 2553 และเผยแพร่แบบออนไลน์ ในปี พ.ศ. 2556

วัตถุประสงค์การจัดทำวารสาร

1. เพื่อเผยแพร่บทความวิจัย บทความวิชาการ และบทความหนังสือที่มีคุณภาพแสดงถึงประโยชน์ทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ เพื่อให้ นักวิชาการ นักวิจัยและผู้สนใจทั่วไปสามารถนำไปพัฒนาหรือสร้างสรรค์องค์ความรู้ใหม่ และนำไปประยุกต์ใช้ในงานด้านรัฐศาสตร์และสาขาที่เกี่ยวข้อง

2. เพื่อให้บริการวิชาการแก่สังคม ในรูปแบบการเผยแพร่ความรู้ทางรัฐศาสตร์และสาขาที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสพการณ์ระหว่างนักวิชาการ นักวิจัย และผู้สนใจทั่วไป

การตีพิมพ์เผยแพร่ราย 4 เดือน (ปีละ 3 ฉบับ)

ฉบับที่ 1 มกราคม – เมษายน

ฉบับที่ 2 พฤษภาคม – สิงหาคม

ฉบับที่ 3 กันยายน – ธันวาคม

เผยแพร่ในรูปแบบออนไลน์ทางเว็บไซต์

<https://www.tci-thaijo.org/index.php/jopag/index>

ISSN: 2697-3790 (Online)

บรรณาธิการ (Editor-in-Chief):

รองศาสตราจารย์ ดร.สัญญารัตน์ มีสุวรรณ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

รองบรรณาธิการ (Associate Editors):

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วนิดา พรหมล้ำ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
อาจารย์ ดร.จิรวัฒน์ เจริญสุข มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
อาจารย์ ดร.คู่บุญ จารุมณี มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
อาจารย์ ดร.ประสงค์ชัย เศรษฐสุรวิทย์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ที่ปรึกษาวารสาร (Journal's Advisor):

คณบดีวิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
รองศาสตราจารย์สีดา สอนศรี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กองบรรณาธิการ (Editorial Board):

Ahmad Aldrie Amir, Universiti Kebangsaan Malaysia, Malaysia
Amanda L.Kennedy, Queensland University of Technology, Brisbane, Australia
Antonio P. Contreras, De La Salle University, Philippines
Eko Priyo Purnomo, University Muhammadiyah Yogyakarta, Indonesia
Gamolporn Sonsri, Thammasat University, Thailand
Godwin Ehiarekhian Oboh, Benson Idahosa University, Nigeria
Hidayat Ullah Khan, National University of Modern Languages, Pakistan
Imon Chowdhoree, BRAC University, Bangladesh
James Ockey, University of Canterbury, Christchurch, New Zealand
Jenn-Jaw Soong, National Cheng Kung University, Taiwan
Kristoffer B. Berse, University of the Philippines, Philippines
Mohammad Zahidul Islam Khan, American International University, Bangladesh
Muhammad Kashan Surahio, Hefei University of Technology, China
Poowin Bunyavejchewin, Thammasat University, Thailand
Sharima Ruwaida Abbas, Universiti Utara Malaysia, Malaysia
Somboon Sirisunhirun, Mahidol University, Thailand
Somchai Phatharathananunth, Mahasarakham University, Thailand

ผู้ช่วยบรรณาธิการ (Editorial Assistants):

ว่าที่ร้อยตรีภวินทร์ พิมจันนา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (เลขานุการฯ)
นายวรฉัตร รุ่งวิริยะวณิช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ผู้ช่วยเลขานุการฯ)

นโยบายของวารสารการเมืองการปกครอง

1. วารสารการเมืองการปกครองจะตีพิมพ์บทความวิจัย บทความวิชาการ และบทความทวิภาคี หนังสือในด้านรัฐศาสตร์และสาขาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเท่านั้น
2. ทศนะและข้อคิดเห็นใด ๆ ในวารสารการเมืองการปกครอง เป็นข้อคิดเห็นของผู้เขียน กองบรรณาธิการไม่จำเป็นต้องเห็นด้วย
3. บทความวิจัยและบทความวิชาการได้รับการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิ (peer reviews) จำนวน 3 คน
4. ผลงานวิชาการในวารสารการเมืองการปกครองได้รับการสงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมายไทย การจะนำไปเผยแพร่ต้องได้รับการอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากกองบรรณาธิการเท่านั้น

สำนักงานกองบรรณาธิการ

วารสารการเมืองการปกครอง วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม 44150
โทรศัพท์ 0-4375-4317, 0-4371 9800 ต่อ 3719, โทรสาร 0-4375-4137
เว็บไซต์: <https://www.tci-thaijo.org/index.php/jopag/index>
E-mail: copagjournal@gmail.com

บทบรรณาธิการ

วารสารการเมืองการปกครอง ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 เป็นฉบับที่มีบทความวิจัยและบทความวิชาการ จำนวน 13 บทความ และหนึ่งบทความปริทัศน์ในฉบับ บทความวิจัยและบทความวิชาการจำนวน 12 บทความ เป็นผลงานวิชาการจากงานประชุมวิชาการระดับชาติ เครือข่ายการศึกษา วิจัย และความสัมพันธ์ทางวิชาการด้านรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ครั้งที่ 7 จัดในวันที่ 21- 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2566 ณ โรงแรมพูลแมน ขอนแก่น ราชา ออคิด จังหวัดขอนแก่น ร่วมกับบทความที่พิจารณาก่อนการลงมติโดยคณะบรรณาธิการ ทั้งนี้ผลงานวิชาการทั้งหมดได้ผ่านการบวนการพิจารณาและตรวจสอบคุณภาพโดยผู้ทรงคุณวุฒิตามขั้นตอนที่กำหนดของวารสารการเมืองการปกครอง โดยยึดหลักประจำฉบับ คือ สู่การพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมในยุคดิจิทัล (Towards Inclusive Development in the Digital Era)

สามบทความวิจัยแรกประกอบด้วยบทความวิจัยเรื่อง **รูปแบบการสื่อสารภายในที่มีผลต่อความเข้าใจแผนกลยุทธ์องค์กรของบุคลากรคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่** ของ ไกรพล ปัญญาสุ บทความนี้เน้นรูปแบบการสื่อสารภายในและผลกระทบต่อความเข้าใจแผนกลยุทธ์ของบุคลากรในคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมีข้อค้นพบว่า รูปแบบการสื่อสารที่ส่งผลต่อความรู้และความเข้าใจของแผนกลยุทธ์ที่มีผลต่อบุคลากร โดยเฉพาะการสื่อสารแบบบนลงล่างที่มีความสำคัญที่สุด

บทความวิจัยเรื่องที่สองโดย วิฑิตศักดิ์ คำพรมมา และ จิรศักดิ์ โปกหาวิน เรื่อง **ความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม** บทความวิจัยระยะบุงัจัยด้านเพื่อนร่วมงานมีผลมากที่สุดต่อความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราว และแนวทางการสร้างความผูกพันนี้ เช่น เพิ่มอัตราค่าจ้าง ค่าตอบแทน และสวัสดิการที่เหมาะสม

บทความวิจัยที่สาม เรื่อง **แนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการภาครัฐสู่องค์กรดิจิทัลเพื่อสนับสนุนการจัดการศึกษา** ของ ภัทร์ พลอยแหวน และ สมบูรณ์ ศิริสรทิตร์ การวิจัยนี้เน้นองค์ประกอบในการพัฒนาองค์การดิจิทัลด้านการศึกษา และการสนับสนุนการจัดการศึกษาในภาครัฐ

ทั้งสามบทความวิจัย มีข้อค้นพบร่วมกันในประเด็น การสื่อสารภายใน ความผูกพันต่อองค์กร และแนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการภาครัฐเพื่อการมุ่งสู่องค์กรดิจิทัลด้านการศึกษา เป็นประเด็นที่สำคัญและมีความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้นของการจัดการและการพัฒนาทรัพยากรบุคคล

ในกลุ่มบทความวิจัยกลุ่มที่สองจำนวนห้าบทความ มีความน่าสนใจและมีความหลากหลายในเรื่องของภูมิปัญญาชาวบ้าน การแก้ปัญหาความขัดแย้งในชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างความพิการและความยากจน นอกจากนี้ยังมีการใช้เทคโนโลยีแอปพลิเคชันในการสร้างโอกาสและประสบการณ์ให้กับชุมชนในยุคโควิด-19 เห็นได้ว่าบทความทั้งหมดมีความแตกต่างกันในแนวทางการวิจัยและแนวคิดที่น่าสนใจ แต่มีความเชื่อมโยงกันในการสรุปผลลัพธ์ของการศึกษาและนำเสนอแนวทางการพัฒนาสามารถนำความรู้มาปรับใช้ในท้องถิ่นต่าง ๆ ของไทย

บทความแรกในกลุ่มนี้เป็นของ จีรวัฒน์ เจริญสุข เรื่อง **วงจรความพิการ-ความยากจน: ข้อเสนอเชิงนโยบายสาธารณะเพื่อยุติวงจร** ผู้เขียนวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความพิการและความยากจน แสดงถึงวงจรที่มีความเกี่ยวข้องกัน และนำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายสาธารณะเพื่อยุติวงจรนี้ และเน้นการแก้ปัญหาทั้งสองด้าน โดยการลดอุปสรรคที่เกิดขวางกั้นสภาพของคนพิการและการสนับสนุนความยากจน เพื่อให้ทั้งสองกลุ่มสามารถมีสิทธิและโอกาสในการใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข

ขณะที่บทความวิจัยเรื่อง **พลังเด็กและเยาวชนสร้างเสริมสุขภาวะในชุมชนชนเผ่าพื้นเมืองจังหวัดเชียงใหม่ในยุคโควิด-19** ของ วรรณภา ทองแดง พิพัฒ ธนากิจ และอติยา ดวงอาไพ เป็นการวิจัยที่เน้นที่ผลกระทบของโควิด-19 ต่อโครงการที่ระดับชุมชน โดยการใช้แอปพลิเคชันเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างประสบการณ์และการเรียนรู้ โครงการนี้ยังมีผลกระทบที่ดีต่อเด็กและเยาวชนในชุมชน โดยการสร้างโอกาสในการสร้างรายได้และการให้โอกาสในการนำเสนอสินค้าที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน

บทความวิจัยในกลุ่มเรื่อง **ถอดรหัสภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่นอีสานในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง: กรณีศึกษาชุมชนในจังหวัดมหาสารคาม** ของ สุกีรี นาคแย้ม ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาชาวบ้านในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง โดยการใช้วิธีการวิจัยคุณภาพแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม บทความนี้มีส่วนสำคัญในการเป็นแนวทางสำหรับการดำเนินการแก้ปัญหาในชุมชนอีสาน และสามารถนำไปใช้เป็นแบบอย่างสำหรับวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งในชุมชนอื่น ๆ

บทความวิจัยเรื่องถัดมาในกลุ่มเป็นของ พันธณัฐ ขจรจิตร และ คุณากร จันทวิวิวัฒน์ เรื่อง **การพัฒนาตลาดชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์: กรณีศึกษาภาคหลายตำบลจังหวัดพะเยา** เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ เพื่อสำรวจพฤติกรรมและวัดระดับความพึงพอใจของผู้ใช้บริการภาคหลายตำบล จังหวัดพะเยา และจัดทำข้อเสนอแนะในการพัฒนา เน้นที่ตัวบทความทฤษฎีและปฏิบัติที่นำไปสู่การพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจในพื้นที่

ท้ายสุด บทความวิชาการเรื่อง **การพัฒนาเส้นทางจักรยานและการผลักดันการใช้จักรยานเป็นรูปแบบคมนาคมหลัก: กรณีศึกษากรุงอัมสเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์** ของ พัฒนา เหลือบเหลืองและ ปรัชญาณ์ นักพ่อน วิเคราะห์การพัฒนาเส้นทางจักรยานและการส่งเสริมการใช้จักรยานในกรุงอัมสเตอร์ดัม โดยใช้แนวคิดทฤษฎีและวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อนำเสนอแนวทางพัฒนาการคมนาคมที่ยั่งยืน

ผลงานวิชาการในกลุ่มที่สามของฉบับที่พัฒนามาจากปรัชญาและแนวคิดทางการเมืองประกอบด้วยบทความของ ศักดิ์สิทธิ์ ฆารเลิศ เรื่อง **เหตุผลอันชอบธรรมสำหรับสิทธิในการกบฏต่อพระราชในทฤษฎีการเมืองของโรมัส เพน** ผู้เขียนพยายามสืบค้นความเข้าใจเกี่ยวกับเหตุผลที่เป็นธรรมสำหรับการกบฏต่อพระราชในทฤษฎีการเมืองของโรมัส เพน ผ่านการวิเคราะห์ตัวบทอย่างละเอียด โดยเน้นที่ความตั้งใจของการกบฏที่มีรากฐานจากเหตุผลเชิงธรรม การปกป้องเสรีภาพ ความไม่เท่าเทียม และความประสงค์ในการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองที่ไม่ยุติธรรม

สำหรับบทความวิจัยเรื่องที่สองในกลุ่ม เป็นของ ทิพสุตา ญาณกริธ เรื่อง ความเหลื่อมล้ำทางเพศในแนวคิดว่าด้วยการบัญญัติกฎหมาย : กรณีศึกษาการทำแท้ง ได้วิเคราะห์เกี่ยวกับความเหลื่อมล้ำทางเพศที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายว่าด้วยการทำแท้ง โดยเน้นที่การแบ่งแยกนโยบายที่นำไปสู่ความแตกต่างในการป้องกันการตั้งครรภ์ที่ไม่พึงประสงค์ในระดับโรงเรียน และการนำนโยบายในกรณีที่เกิดการตั้งครรภ์ ทำให้เห็นถึงความสำคัญของนโยบายที่ไม่เลือกกลุ่มเป้าหมายตามเพศ

ผลงานวิชาการอีกสองเรื่องเป็นงานที่อยู่ในกลุ่มความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ บทความวิจัยเรื่อง ผลกระทบของความขัดแย้งในทะเลจีนใต้ที่มีต่อความเป็นแกนกลางของอาเซียนของ เทอดศักดิ์ ไปจันทิก และ นิลุบล ไพเราะ ทำการวิเคราะห์สถานการณ์ความขัดแย้งในทะเลจีนใต้ซึ่งมีผลกระทบต่อความเป็นแกนกลางของอาเซียน โดยเน้นที่ปัจจัยภายในและภายนอกที่ทำให้สถานการณ์นี้กลายเป็นที่สังเกตและเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในภูมิภาค บทความนี้ทำให้เห็นถึงความซับซ้อนของความขัดแย้งในทะเลจีนใต้และการตอบสนองของอาเซียนในการรักษาความสมดุลและความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

นโยบายต่างประเทศไทยต่อเมียนมาหลังการรัฐประหารในเมียนมาปี 2021 ของ จุฑามณี สามัคคีนิษฐ์ นำเสนอการวิเคราะห์นโยบายต่างประเทศของไทยต่อเมียนมาหลังการรัฐประหาร โดยใช้แนวคิดของการเมืองเกี่ยวพัน (Linkage Politics) ซึ่งมีการแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็นปัจจัยภายในและภายนอก โดยเน้นที่ความสัมพันธ์กับท่าทีของกลุ่มผู้นำทหารเมียนมาและการแสดงบทบาทของไทยในการรักษาความสมดุลระหว่างประชาธิปไตยและความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ

บทความวิจัยเรื่อง การศึกษาขอบเขตของงานวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารการเมืองการปกครอง ระหว่างปี พ.ศ. 2554-2564 โดย กวินทร์ พิมจันนา และคณะ ใช้โปรแกรม Word Cloud หาคำสำคัญและประเด็นที่ได้รับความสนใจจากผลงานวิชาการที่ตีพิมพ์ในวารสารพบว่า วารสารในช่วง พ.ศ. 2554-2564 มีการเน้นประเด็นการกระจายอำนาจท้องถิ่น การจัดสรรทรัพยากรให้ประชาชนมีส่วนร่วม และนโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืน บทความมีส่วนใหญ่เป็นของสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ ในประเด็น การเมืองการปกครองท้องถิ่น ผลการวิจัยนี้สามารถช่วยวารสารในการกำหนดขอบข่ายของบทความที่เจาะจงมากยิ่งขึ้นได้

ในส่วนบทปริทัศน์หนังสือในวารสารฉบับนี้ เป็นบทปริทัศน์หนังสือของ อานิสรา สังข์ช่วย โดยวิจารณ์หนังสือเรื่อง Contesting Globalization and Internationalization of Higher Education Discourse and Responses in the Asia Pacific Region มี Deane E. Neubauer, Ka Ho Mok และ Sachi Edwards เป็นบรรณาธิการ

ผลงานวิชาการทั้งหมดในวารสารการเมืองการปกครองฉบับนี้ ครอบคลุมหลากหลายสาขาวิชาและประเด็นสำคัญ อาทิ ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาภายใน ความผูกพันต่อองค์กร การบริหารจัดการภาครัฐ ภูมิปัญญาชาวบ้าน การแก้ปัญหาความขัดแย้งในชุมชน รวมถึงประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ผลงานวิชาการในเหล่านี้ช่วยสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นสำคัญและเสนอแนวทางการแก้ไขที่น่าสนใจ สามารถนำไปสู่การพัฒนาสังคมและประเทศ

สารบัญ

หน้า

บทบรรณาธิการ

ก

บทความวิจัย

- รูปแบบการสื่อสารภายในที่มีผลต่อความเข้าใจแผนกลยุทธ์องค์กรของบุคลากรคณะรัฐศาสตร์
และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 1
(A Study of Internal Communication Model Affecting the Staff's Understanding
Towards the Strategic Plan of the Faculty of Political Science and Public
Administration, Chiang Mai University)
ไกรพล ปัญญาสุ (Kraipol Panyasu)
- ความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม 22
(Organizational Engagement of Temporary Employees of Mahasarakham University)
ฐิติศักดิ์ คำพรมมา (Thitisak Khamphomma)
จิรศักดิ์ โพภาวิน (Jeerasak Pokawin)
- แนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการภาครัฐสู่องค์กรดิจิทัลเพื่อสนับสนุนการจัดการศึกษา 38
(Guidelines of Development for Public Management toward the Digital Organization
for Education Support)
ภัทร์ พลอยแหวน (Phut Ploywan)
สมบุญ ศรีสรรหิรัญ (Somboon Sirisunhirun)
- พลังเด็กและเยาวชนสร้างเสริมสุขภาวะในชุมชนชนเผ่าพื้นเมืองจังหวัดเชียงใหม่ ในยุคโควิด-19 58
(The Competency of Ethnic Children and Youth to Build Well-Being Communities
for Chiang Mai Province's Indigenous Peoples in the Age of COVID-19)
วรรณภา ทองแดง (Wannapa Tongdaeng)
พิพัฒน์ ธนาภิจ (Pipat Tanakit)
อติตยา ดวงอำไพ (Atittaya Duangamphai)
- ถอดรหัสภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่นอีสานในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง: 83
กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดมหาสารคาม
(Decoding Esan Indigenous Knowledge for Conflict Resolution: The Case Study of a
Community in Mahasarakham Province, Thailand)
สุกรี นาคแย้ม (Sukree Nakyam)

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

บทความวิจัย (ต่อ)

การพัฒนาตลาดชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์: กรณีศึกษาตลาดหลายต้า จังหวัดพะเยา (Development of Community Market through the Creative Economy: Case study of Lai Ta Market, Phayao Province) พันธนัฐ ขจรจิตร (Puntanut Kajonjit) คุณากร จันทวีวิวัฒน์ (Khunakorn Janthaweewiwawan)	105
เหตุผลอันชอบธรรมสำหรับสิทธิในการกบฏต่อทรราชในทฤษฎีการเมืองของโรมัส เพน (The Justifications for The Right to Rebel against Tyranny in The Political Theory of Thomas Paine) ศักดิ์สิทธิ์ ฆารเลิศ (Saksit Karlers)	118
ความเหลื่อมล้ำทางเพศในแนวคิดว่าด้วยการบัญญัติกฎหมาย: กรณีศึกษาการทำแท้ง (Gender Inequality in The Concept of Legislation: A Case Study of Abortion) ทิพสุดา ญาณภริต (Tipsuda Yanapirat)	140
ผลกระทบของความขัดแย้งในทะเลจีนใต้ที่มีต่อความเป็นแกนกลางของอาเซียน (The Impact of South China Sea Dispute on ASEAN Centrality) เทอดศักดิ์ ไปจันทึก (Therdsak Paijuntuek) นิลุบล ไพเราะ (Nilubol Pairoh)	161
การศึกษาขอบเขตของงานวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารการเมืองการปกครอง ระหว่างปี พ.ศ. 2554-2564 โดยใช้ Word Cloud (A Study on the Scope of Research Published in the Journal of Politics and Governance between 2011-2021 using Word Cloud) กวินทร์ พิมจันนา (Kawin Pimjanna) อภิชัย สีताल (Apichai Seetan) อัจฉรา การละออ (Atchara Kanla-or) วรนิษฐา ปานวิเศษ (Woranittha Panviset) กัญญาภัก์ เคนชมภู (Kanyapak Kaenchompoo) ณัฐนันท์ บ่องคำสิงห์ (Natthanan Pongkhamsing) ภูบดินทร์ กันหาสูงเนิน (Pubodin Kanhasungnoen) พงศ์พิพัฒน์ นิตพิงษ์ภาคินทร์ (Pongpipat Nitipongphakin) อภิสิทธิ์ รักดีวุฒิ (Aphisit Pukdeewut) ประสงค์ชัย เศรษฐสุรวิชญ์ (Prasongchai Setthasuravich)	184

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทความวิชาการ	
วงจรความพิการ-ความยากจน: ข้อเสนอเชิงนโยบายสาธารณะเพื่อยุติวงจร (Disability-poverty Cycle: The Public Policy Recommendations to Stop the Cycle) จิรวัดน์ เจริญสุข (Cheerawat Charoensuk)	202
นโยบายต่างประเทศไทยต่อเมียนมาหลังการรัฐประหารในเมียนมาปี 2021 (Thailand's Foreign Policy towards Myanmar after Myanmar's Military Coup in 2021) จุฑามณี สามัคคีนิษฐ์ (Jutamanee Samakkeenit)	219
การพัฒนาเส้นทางจักรยานและการผลักดันการใช้จักรยานเป็นรูปแบบคมนาคมหลัก: กรณีศึกษากรุงอัมสเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์ (Development of cycling paths and promotion of cycling as a primary mode of transportation: A case study of Amsterdam, the Netherlands) พัฒนา เหลือบเหลือง (Pattana Luabluang) ปรีชญาน์ นักพ็อน (Preechaya Nakfon)	239
บทวิจารณ์หนังสือ (Book Review)	
Contesting Globalization and Internationalization of Higher Education Discourse and Responses in the Asia Pacific Region Anisara Sungchuai	259

A Study of Internal Communication Model Affecting the Staff's Understanding Towards the Strategic Plan of the Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University

Kraipol Panyasu^{*}

(Received Date: August 31, 2023, Revised Date: November 27, 2023, Accepted Date: December 4, 2023)

Abstract

This study aims to examine the model of internal communication affecting the staff's understanding of the strategic plan and to explore the use of social media that relates to the staff's understanding of the strategic plan of the Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University. The difficulties and development guidelines for internal communication are also explored. The faculty members were divided into three (3) groups administrators, the academic staff, and the supporting staff, and interviewed. In this mixed method research, the quantitative methodology was used to collect and analyze data when the quantitative methodology was applied to deepen the outcome. The findings reveal that the internal communication model affects the staff's understanding of the strategic plan the most is Top-down communication (the average level of 3.66). This model of communication was very important for the administration because the strategic plan was informed to the faculty members regarding goals, strategic plans, and action plans. Therefore, not only the staff could have a better understanding but the strategic plans could also be properly and more efficiently implemented. Moreover, this internal communication model could be more efficient and effective if it is used with other kinds of communication. Regular follow-ups are also needed. Next are cross-channel communication and horizontal communication, the average level is 3.31 and 3.10 respectively. The least internal communication model affecting the staff's understanding of the strategic plan was Bottom-up (the average level of 2.92). Moreover, the faculty members from all three groups agreed that verbal communication was the best way to have face-to-face communication with other members. Using social media such as the Line application or Facebook was considered informal communication that was done for further cooperation after the textual command was approved. They could be used for general conversations among members. Besides, the difficulty of internal communication was the senders delivered unclear messages to the receivers. So, the message regarding the strategic plan failed for implementation. However, the receivers should have a positive mindset and be open-minded about the message. If they don't receive a clear message, they might not be able to understand either the limitation or the situation of the faculty. So, they don't have an awareness of the importance of the strategic plan's implementation.

Keywords: Communication Model, Internal Communication, Online Social Media,
Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University

^{*} Head of strategic and planning section, Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University

รูปแบบการสื่อสารภายในที่มีผลต่อความเข้าใจแผนกลยุทธ์องค์กรของบุคลากร คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ไกรพล ปัญญาสุ*

(วันรับบทความ: 30 สิงหาคม 2566/ วันแก้ไขบทความ: 27 พฤศจิกายน 2566/ วันตอบรับบทความ: 4 ธันวาคม 2566)

บทคัดย่อ

การศึกษารูปแบบการสื่อสารภายในที่มีผลต่อความเข้าใจแผนกลยุทธ์องค์กรของบุคลากร คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบ การสื่อสารภายในองค์กรที่มีผลต่อความเข้าใจต่อแผนกลยุทธ์องค์กร และการใช้สื่อสังคมออนไลน์ ที่สัมพันธ์กับความเข้าใจต่อแผนกลยุทธ์องค์กร ของบุคลากรคณะรัฐศาสตร์ฯ รวมถึงศึกษาสภาพปัญหา อุปสรรคและแนวทางในการแก้ปัญหาการสื่อสารภายในองค์กร โดยแบ่งกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้บริหาร กลุ่มบุคลากรสายวิชาการ และกลุ่มบุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ ใช้ระเบียบวิธีวิจัย แบบผสม เพื่อรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิจัยเชิงปริมาณและเพื่อศึกษาเชิงลึกในปรากฏการณ์ ที่เกิดขึ้นด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษพบว่า รูปแบบการสื่อสารที่ส่งผลต่อความเข้าใจ ความเข้าใจ แผนกลยุทธ์องค์กรของคณะรัฐศาสตร์ฯ อันดับที่ 1 คือการสื่อสารแบบบนลงล่าง โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.66 ซึ่งเป็นรูปแบบการสื่อสารที่มีความสำคัญต่อการบริหารอย่างมาก เนื่องจากเป็นการถ่ายทอด แผนกลยุทธ์ไปสู่บุคลากรเพื่อให้ทราบทิศทางขององค์กร แผนกลยุทธ์ และแนวทางการดำเนินงาน ให้บุคลากรเกิดความเข้าใจและนำไปปฏิบัติอย่างถูกต้อง และการสื่อสารภายในองค์กรจะมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลมากขึ้นถ้าใช้ร่วมกับการสื่อสารรูปแบบอื่น ๆ แต่จะต้องมีเน้นย้ำและติดตามอย่างต่อเนื่อง อันดับที่ 2 คือการสื่อสารแนวไขว้ โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.31 อันดับที่ 3 คือการสื่อสารแนวนอน โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.10 และอันดับที่ 4 คือการสื่อสารแบบล่างขึ้นบน โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.92 ส่วนประเภทของการสื่อสารนั้นทั้งผู้บริหาร บุคลากรสายวิชาการ และบุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ มีความคิดเห็นตรงกันว่า การสื่อสารที่ดีที่สุดคือการสื่อสารโดยใช้ถ้อยคำหรือเผชิญหน้ากันโดยใช้วาจา และการใช้สื่อสังคมออนไลน์เช่นแอปพลิเคชัน Line หรือ Facebook จะเหมาะสำหรับการเป็นช่องทาง ในการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ เพื่อการติดต่อประสานงานภายหลังจากการมีข้อสั่งการที่เป็นลายลักษณ์ อักษร หรือติดตามงานหรือสนทนาในเรื่องทั่วไปที่ไม่เกี่ยวข้องกับการทำงาน จากการศึกษาถึงปัญหา ในการสื่อสารภายในองค์กรพบว่าปัญหาเกิดจากผู้ส่งสารยังขาดความชัดเจนในการสื่อสารทิศทาง และแผนกลยุทธ์องค์กรส่งผลให้เกิดปัญหาในการนำไปปฏิบัติต่อของบุคลากร แต่ทั้งนี้ตัวผู้รับสารเองต้องมี ทักษะคิดเชิงบวกในการเปิดรับสารด้วยเช่นกัน และการที่บุคลากรของคณะฯ ไม่ทราบถึงปัญหา และสถานการณ์ที่คณะฯ กำลังเผชิญอยู่จึงทำให้ไม่เกิดความตระหนักรู้ ถึงความจำเป็นในการขับเคลื่อน กลยุทธ์องค์กร

คำสำคัญ: รูปแบบการสื่อสาร, การสื่อสารภายในองค์กร, การใช้สื่อสังคมออนไลน์, คณะรัฐศาสตร์และ
รัฐประศาสนศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

* หัวหน้างานยุทธศาสตร์และแผน คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทนำ

ปัจจุบันองค์กรต่าง ๆ ที่ประสบความสำเร็จ ล้วนแล้วแต่มีปัจจัยแห่งความสำเร็จที่คล้ายคลึงกันในเรื่องของการสื่อสารภายในองค์กร ซึ่งถือเป็นกระบวนการบริหารองค์กรที่สำคัญในการแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลภายในองค์กร เพื่อให้สมาชิกที่อยู่ในองค์กรสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องตรงกัน เข้าใจในเป้าหมายขององค์กร และมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ทั้งนี้บุคลากรต้องมีความเข้าใจในแผนกลยุทธ์ขององค์กร ปฏิบัติงานด้วยความรวดเร็วตามระยะเวลาที่กำหนด และนอกจากนี้ยังมีการนำเอาเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาช่วยในการสื่อสารและการจัดการองค์กรเพื่อผลลัพธ์องค์กรที่ดีขึ้น และนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายขององค์กร

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ดำเนินการบริหารงานโดยใช้เกณฑ์คุณภาพ CMU-EdPEX: Education Criteria for Performance Excellence เป็นเครื่องมือในการบริหารคุณภาพองค์กร ซึ่งให้ความสำคัญอย่างมากในเรื่องของการสื่อสารแผนกลยุทธ์องค์กร โดยเฉพาะหมวดที่หนึ่ง หมวดที่สอง และ หมวดที่สามนั้น จะกล่าวถึงแผนกลยุทธ์ในการสื่อสารและช่องทางการสื่อสารของผู้บริหารไปสู่ลูกค้าและผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม ดังนั้นการสื่อสารแผนกลยุทธ์ภายในองค์กรจึงเป็นโอกาสในการพัฒนา (OFI: Opportunities for Improvement) ที่คณะรัฐศาสตร์ฯ ยังต้องดำเนินการต่อไป และในส่วนของโครงสร้างการบริหารงาน คณะรัฐศาสตร์ฯ มีลำดับขั้นในการบริหารแบบบนลงล่าง ดังนั้นการถ่ายทอดวิสัยทัศน์และแผนกลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติจึงเป็นสื่อสารในรูปแบบบนลงล่างเช่นกัน โดยส่วนมากเป็นการสื่อสารแบบทางเดียว จึงทำให้เกิดการมีส่วนร่วมน้อย และก่อให้เกิดความไม่เข้าใจในวิสัยทัศน์และแผนกลยุทธ์ของคณะฯ ส่งผลให้บุคลากรของคณะฯ ปฏิบัติงานโดยไม่ได้มุ่งไปในทิศทางเดียวกัน ที่จะสนับสนุนวิสัยทัศน์ให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ และปัจจุบันเทคโนโลยีทางด้านการสื่อสารเข้ามามีบทบาทสำคัญอย่างมาก และบุคลากรของคณะ รัฐศาสตร์ฯ ได้ใช้ช่องทางออนไลน์ในการสื่อสาร ซึ่งอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดพลาดของข้อมูลข่าวสารที่สำคัญได้ เพราะผู้ส่งสารมักใช้เพียงข้อความสั้นๆ มีผลทำให้บุคลากรไม่เข้าใจนโยบายข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ เกิดความคาดเคลื่อนในเนื้อหาสาระและวัตถุประสงค์ อันจะส่งผลกระทบต่อการบริหารงาน และการปฏิบัติงานภายในองค์กรขึ้นได้ ดังนั้นผู้บริหารควรให้ความสำคัญอย่างมากเกี่ยวกับการสื่อสารภายในองค์กร เพราะจะส่งผลต่อการไปถึงเป้าหมายขององค์กร

จากประเด็นดังกล่าวผู้วิจัยจึงศึกษาเรื่อง “รูปแบบการสื่อสารภายในที่มีผลต่อความเข้าใจแผนกลยุทธ์องค์กรของบุคลากรคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่” เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนารูปแบบการสื่อสารแผนกลยุทธ์ภายในองค์กร ให้เหมาะสมกับคณะรัฐศาสตร์ฯ อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพองค์กรและบรรลุนิยามวิสัยทัศน์ร่วมกัน และพัฒนาคณะรัฐศาสตร์ฯ สู่วิธีการเป็นเลิศอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษารูปแบบการสื่อสารภายในองค์กรที่มีผลต่อความเข้าใจต่อแผนกลยุทธ์องค์กรของบุคลากรคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์
- 2) เพื่อศึกษาการใช้สื่อสังคมออนไลน์ที่สัมพันธ์กับความเข้าใจต่อแผนกลยุทธ์ของบุคลากรคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

3) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาอุปสรรคและแนวทางในการแก้ปัญหาการสื่อสารกลยุทธ์ภายในองค์กรของคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสม (Mixed Methodology) เพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Methodology) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) ในรูปแบบการสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยมีขอบเขตดังการวิจัยดังนี้

ประชากร :

- การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Methodology) สัมภาษณ์กลุ่มบุคลากรสายวิชาการ (อาจารย์) และบุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ (เจ้าหน้าที่) คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ รวมจำนวน 62 คน (ไม่นับรวมผู้บริหาร)
- การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) ในรูปแบบการสนทนากลุ่ม (Focus Group) สัมภาษณ์กลุ่มผู้บริหารจำนวน 7 คน กลุ่มบุคลากรสายวิชาการจำนวน 13 คน และ กลุ่มบุคลากรสายสนับสนุนวิชาการจำนวน 15 คน รวมจำนวน 34 คน

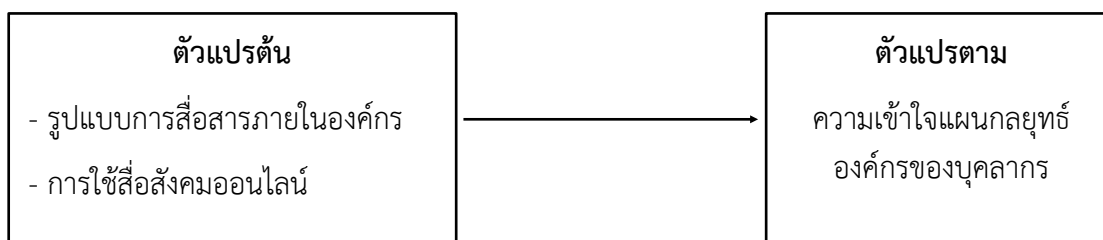
เนื้อหา : ศึกษารูปแบบการสื่อสารแผนกลยุทธ์องค์กรตามแผนพัฒนาคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ระยะ 4 ปี (พ.ศ. 2564 - 2568) รวมถึงการใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการสื่อสารแผนกลยุทธ์องค์กร

สถานที่ : คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ระยะเวลาในการทำวิจัย : ปีงบประมาณ พ.ศ. 2564 - ปีงบประมาณ พ.ศ. 2565

วิธีการวิจัย

1.กรอบแนวคิด (Conceptual Framework)

จากกรอบแนวคิดทฤษฎีในข้างต้น ผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสารและการใช้สื่อสังคมออนไลน์ ว่าปัจจัยดังกล่าวมีผลต่อความเข้าใจแผนกลยุทธ์องค์กรของบุคลากรหรือไม่

สำหรับปัจจัยรูปแบบการสื่อสารมี 4 รูปแบบ 1) การสื่อสารแบบบนลงล่าง (Top-down Communication) 2) การสื่อสารแบบล่างขึ้นบน (Bottom-up) 3) การสื่อสารแนวนอน (Horizontal Communication) และ 4) การสื่อสารแนวไขว้ (Cross Channel Communication) โดยผู้วิจัยจะหารูปแบบการสื่อสารของคณะรัฐศาสตร์ฯ ที่ใช้ในการสื่อสารแผนกลยุทธ์และ

แผนการดำเนินงานคณะฯ การนำสื่อสังคมออนไลน์มาใช้ติดต่อสื่อสาร ตลอดจนศึกษาปัญหาและอุปสรรคของการสื่อสารแผนกลยุทธ์ดังกล่าว เกิดเป็นข้อเสนอในการศึกษาและนำมาปรับปรุงกระบวนการสื่อสารภายในองค์กรของคณะรัฐศาสตร์ฯ ต่อไป3

2. รูปแบบการวิจัย

ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมด้วยการวิเคราะห์เชิงปริมาณเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของรูปแบบการสื่อสารและการใช้สื่อสังคมออนไลน์ต่อความเข้าใจแผนกลยุทธ์องค์กร และใช้การศึกษาเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณประกอบกับการสัมภาษณ์ผู้บริหาร บุคลากรสายวิชาการ (อาจารย์) และบุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ (เจ้าหน้าที่) รวมจำนวน 71 คนเพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการจัดทำกระบวนการสื่อสารแผนกลยุทธ์ภายในองค์กรที่เหมาะสมสำหรับคณะรัฐศาสตร์ฯ

2.1) วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1.1) เชิงปริมาณ: การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัยโดยใช้แบบสอบถามที่กรอกโดยกลุ่มตัวอย่าง โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

- 1) รวบรวมข้อมูลเบื้องต้นของบุคลากรคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์
- 2) ศึกษาเอกสาร ข้อมูลหนังสือ และแผนพัฒนาคณะรัฐศาสตร์ฯ ระยะ 4 ปี (2564-2568) เพื่อที่จะนำมาออกแบบสอบถามในการวิจัยเพื่อที่จะได้ครอบคลุมเนื้อหาและกรอบแนวคิดในการวิจัย
- 3) ร่างแบบสอบถาม
- 4) นำแบบสอบถามไปทดลองใช้กับประชากรที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 10 คน
- 5) นำผลการทดลองมาวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้น และปรับปรุงแบบสอบถามอีกครั้ง
- 6) จัดทำแบบสอบถามในรูปแบบออนไลน์เพื่อใช้ในการเก็บข้อมูล
- 7) สรุปผลและวิเคราะห์ข้อมูล

2.1.2) เชิงคุณภาพ: การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัยโดยใช้แบบสัมภาษณ์ซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

- 1) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี หลักการต่าง ๆ จากตำรา หนังสือ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างคำถามในการสัมภาษณ์
- 2) กำหนดประเด็นหลักและประเด็นย่อย เพื่อให้ข้อคำถามมีรายละเอียดที่สอดคล้องและครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย
- 3) ปรับปรุงและพัฒนาข้อคำถาม ตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิ ก่อนนำไปเก็บข้อมูลจริง
- 4) สรุปผลและวิเคราะห์ข้อมูล

2.2) ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง (วิธีการสุ่มตัวอย่าง, ขนาดตัวอย่าง เป็นต้น)

2.2.1) ประชากร (Population) บุคลากรคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ดังนี้

ตารางที่ 1 จำนวนประชากร (บุคลากรคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์)

รายการ	จำนวน
1. บุคลากรสายวิชาการ (ผู้บริหารรวมหัวหน้าสำนักวิชา)	9
2. บุคลากรสายวิชาการ (อาจารย์)	33
(2.1) สาขาวิชาการเมืองการปกครอง	9
(2.2) สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์	12
(2.3) สาขาวิชาการระหว่างประเทศ	12
3. บุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ (เจ้าหน้าที่)	33
รวมจำนวน	75
บุคลากรสายวิชาการ (อาจารย์) ลาศึกษาต่อ	4
คงเหลือ	71

2.2.2) กลุ่มตัวอย่าง (Sampling) คือ ประชากรบางส่วนที่ผู้วิจัยเลือกมาหรือเก็บข้อมูล อาจเป็นบุคคล กลุ่มคน หรือสิ่งของ (สิทธิ์ ชีรสรณ์, 2550, น. 86) โดยการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสม (Mixed Method) ดังนั้นจึงดำเนินการตามระเบียบวิธีวิจัย ดังนี้

1) วิธีวิจัยเชิงปริมาณ ใช้กลุ่มตัวอย่างจากบุคลากรคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ โดยเลือกศึกษาจากประชากรทั้งหมด จำนวน 62 คน แบ่งออกเป็นบุคลากรสายวิชาการ (อาจารย์) จำนวน 29 คน (ไม่นับรวมผู้บริหาร) และบุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ (เจ้าหน้าที่) จำนวน 33 คน

2) วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้กลุ่มตัวอย่างจากบุคลากรคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์โดยเลือกใช้วิธีการเลือกแบบโควตา (Quota sampling) ซึ่งเป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยที่เป็นตัวแทนจากประชากรกลุ่มย่อย ๆ ให้ครอบคลุมทุกกลุ่มและช่วงวัย และพิจารณาจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการติดต่อสื่อสาร ความสะดวกและความพร้อมของผู้ให้ข้อมูล (convenience sampling) โดยลักษณะของผู้ให้ข้อมูลเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยสามารถแบ่งกลุ่มได้ ดังนี้

2.1) บุคลากรสายวิชาการ (ผู้บริหาร) ตำแหน่งผู้บริหารคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ซึ่งเป็นผู้นำระดับสูงขององค์กร (คณบดี รองคณบดี ผู้ช่วยคณบดี หัวหน้าศูนย์ และหัวหน้าสำนักวิชา) กำหนดแนวทางการดำเนินงานและการบริหารงานของคณะฯ ซึ่งคณะรัฐศาสตร์ฯ มีผู้บริหารทั้งสิ้น 9 คน คัดเลือกมาศึกษา จำนวน 6 คน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ในรูปแบบการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ประกอบด้วย

- คณบดี จำนวน 1 คน
- รองคณบดี จำนวน 2 คน (จากประชากร จำนวน 3 คน)
- หัวหน้าสำนักวิชา จำนวน 1 คน (จากประชากร จำนวน 3 คน)
- อาจารย์ที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่เฉพาะกิจ จำนวน 2 คน (จากประชากร จำนวน 2 คน)

2.2) บุคลากรสายวิชาการ (อาจารย์) ซึ่งเป็นตัวแทนของบุคลากรสายวิชาการ คัดเลือกจาก 3 สำนักวิชา สำนักวิชาละ 4 - 5 คน รวมจำนวน 13 คน ประกอบด้วย (1) สำนักวิชาการ เมืองการปกครอง จำนวน 4 คน (2) สำนักวิชารัฐประศาสนศาสตร์ จำนวน 4 คน และ (3) สำนักวิชาการ ระหว่างประเทศ จำนวน 5 คน โดยอาจารย์ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างนี้จะไม่ซ้ำกับผู้บริหารคณะรัฐศาสตร์ และรัฐประศาสนศาสตร์ ใช้วิธีการสัมภาษณ์ในรูปแบบการสนทนากลุ่ม (Focus Group)

2.3) บุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ (เจ้าหน้าที่) ซึ่งเป็นตัวแทนของบุคลากร สายสนับสนุนวิชาการ คัดเลือกจาก 4 งานภายใต้สังกัดสำนักงานคณะรัฐศาสตร์ฯ กลุ่มงานละ 3-4 คน รวมจำนวน 15 คน ประกอบด้วย (1) งานบริหารงานทั่วไป จำนวน 5 คน (2) งานยุทธศาสตร์และ แผน จำนวน 3 คน (3) งานบริหารงานวิจัยและบริการวิชาการ จำนวน 3 คน (4) งานบริการ การศึกษาและพัฒนาคุณภาพนักศึกษา จำนวน 4 คน ใช้วิธีการสัมภาษณ์ในรูปแบบการสนทนากลุ่ม (Focus Group)

2.3) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษา “รูปแบบการสื่อสารภายในที่มีผลต่อความเข้าใจแผนกลยุทธ์องค์กร ของบุคลากรคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่” ผู้วิจัยออกแบบ การวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการใช้วิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method Research) ที่ใช้วิธีวิจัยเชิงปริมาณและวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ รายละเอียดดังนี้

2.3.1) วิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เพื่อศึกษาความเกี่ยวกับระดับ ความสัมพันธ์ของตัวแปร (รัตนะ บัวสนธ์, 2555, น. 80) เพื่อศึกษาวัตถุประสงค์การวิจัย ข้อที่ 1-3 ในการศึกษาค้นคว้า ตัวแปรต้น คือ รูปแบบการสื่อสารและการใช้สื่อสังคมออนไลน์ สำหรับ ตัวแปรตาม คือ ความเข้าใจแผนกลยุทธ์องค์กร ผ่านเครื่องมือในการศึกษา คือ แบบสอบถามเกี่ยวกับรูปแบบ การสื่อสารภายในที่มีผลต่อความเข้าใจแผนกลยุทธ์องค์กรของบุคลากรคณะรัฐศาสตร์และ รัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แบ่งออกเป็น 5 ตอน

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทางด้านประชากรศาสตร์

ตอนที่ 2 รูปแบบการสื่อสาร และการใช้สื่อสังคมออนไลน์

ตอนที่ 3 ช่องทางที่ได้รับทราบทิศทางการดำเนินงานของคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสน ศาสตร์

ตอนที่ 4 การรับรู้ ความเข้าใจแผนงาน แผนกลยุทธ์ แผนนโยบาย และแนวทางการ ปฏิบัติงานขององค์กร

ตอนที่ 5 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่น ๆ

2.3.2) วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการศึกษาสาเหตุการเกิดขึ้น ของปรากฏการณ์ว่ามีลักษณะหรือความหมายเช่นใดภายใต้บริบทนั้น ๆ เพื่อศึกษาวัตถุประสงค์ การวิจัยข้อที่ 1-3 เครื่องมือในการศึกษา คือ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured interviews) โดยใช้วิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นข้อคำถาม แบบปลายเปิด (Open-Ended) โดยเปิดช่องว่างให้ผู้ให้ข้อมูลหลักตอบได้อย่างอิสระ (ชาย โพธิ์สิตา, 2554, น. 239-244) ทำให้ได้คำตอบที่ละเอียดตามประสบการณ์

2.4) วิเคราะห์ข้อมูล

2.4.1) เชิงปริมาณ (Quantitative Research): หลังจากที่ได้วิจัยได้รวบรวมข้อมูล และตรวจสอบความถูกต้องของแบบสอบถามเรียบร้อยแล้ว จะประมวลผลและคำนวณหาค่าสถิติที่ใช้ในการวิจัย โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

- 1) ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถามวิเคราะห์ โดยการแจกแจงความถี่ และร้อยละ
- 2) ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสารแผนกลยุทธ์
- 3) ข้อมูลเกี่ยวกับช่องทางที่ได้รับทราบทิศทางการดำเนินงานและการใช้สื่อสังคมออนไลน์
- 4) ข้อมูลเกี่ยวกับการรับรู้ ความเข้าใจแผนงาน แผนกลยุทธ์ แผนนโยบาย และแนวทางการปฏิบัติงาน

- 5) ข้อมูลความคิดเห็นอื่น ๆ ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

ซึ่งข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามส่วนที่ 1 วิเคราะห์โดยใช้โดยการแจกแจงความถี่ และร้อยละ ข้อมูลส่วนที่ 2-4 จะใช้การวิเคราะห์สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistic) และ ใช้สถิติเชิงอนุมาน (Inferential Statistics) ในการทดสอบสมมติฐานเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของรูปแบบการสื่อสารและการใช้สื่อสังคมออนไลน์ต่อความเข้าใจแผนกลยุทธ์องค์กร และข้อมูลส่วนที่ 5 การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)

2.4.2) เชิงคุณภาพ (Qualitative Research): วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากผลการสำรวจเชิงปริมาณประกอบกับศึกษาจากเอกสารและข้อมูลจากการสัมภาษณ์ โดยวิเคราะห์ข้อมูลและบันทึกข้อมูลอย่างละเอียด แล้วนำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่ แยกประเภท และวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวคิด ทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อหาข้อสรุปและอภิปรายผลข้อมูลให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย โดยอาศัยวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Description Analysis)

ผลการวิจัย

การศึกษารูปแบบการสื่อสารภายในที่มีผลต่อความเข้าใจแผนกลยุทธ์องค์กรของบุคลากร คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ การใช้สื่อสังคมออนไลน์ของบุคลากร คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ที่สัมพันธ์กับความเข้าใจต่อแผนกลยุทธ์ของคณะฯ รวมถึงศึกษาสภาพปัญหาอุปสรรคและแนวทางในการแก้ปัญหาการสื่อสารกลยุทธ์ภายในองค์กร โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสม (Mixed Methodology) เพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Methodology) และการทำวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) ในรูปแบบการสนทนากลุ่ม (Focus Group)

ผู้วิจัยลำดับการนำเสนอผลการศึกษาดังนี้ ผู้วิจัยใช้วัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นหัวข้อตั้งต้นศึกษา นำข้อมูลเชิงปริมาณที่ได้จากแบบสอบถามเพื่ออธิบายในขั้นต้นเพื่อให้เห็นข้อมูลภาพรวมสถิติ และผู้วิจัยจะอธิบายลงลึกถึงโดยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์ในรายละเอียดเป็นลำดับต่อมา โดยผู้วิจัยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 ส่วน ดังนี้

- 1.1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามและให้สัมภาษณ์ในรูปแบบการสนทนากลุ่ม
- 1.2) กระบวนการจัดทำและสื่อสารแผนกลยุทธ์
- 1.3) รูปแบบการสื่อสารภายในองค์กรที่มีผลต่อความเข้าใจแผนกลยุทธ์องค์กรของบุคลากรคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์
- 1.4) การใช้สื่อสังคมออนไลน์ที่สัมพันธ์กับความเข้าใจต่อแผนกลยุทธ์ของบุคลากรคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์
- 1.5) สภาพปัญหาอุปสรรคและแนวทางในการแก้ปัญหาการสื่อสารกลยุทธ์ภายในองค์กรของคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

1.1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามและให้สัมภาษณ์ในรูปแบบการสนทนากลุ่ม

1.1.1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตารางที่ 2 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามประเภทของบุคลากร

ประเภทของบุคลากร	จำนวน (คน)	ร้อยละ
จำนวนบุคลากรทั้งหมด (ไม่รวมผู้บริหาร)	62	100
บุคลากรสายวิชาการ (อาจารย์)	29	46.77
บุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ (เจ้าหน้าที่)	33	53.23
จำนวนผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด	30	48.38
ผู้บริหารและบุคลากรสายวิชาการ (อาจารย์)	12	41.37*
บุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ (เจ้าหน้าที่)	18	54.55*

หมายเหตุ * คิดจากจำนวนเต็มของบุคลากรแต่ละประเภท

จากตาราง 1.1 ผู้ตอบแบบสอบถามคิดเป็นร้อยละ 48.38 จากจำนวนบุคลากรทั้งหมด และหากจำแนกตามประเภทของบุคลากร พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่เป็นบุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ (เจ้าหน้าที่) มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 54.55 รองลงมาคือผู้บริหารและบุคลากรสายวิชาการ (อาจารย์) คิดเป็นร้อยละ 41.37

1.1.2) ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ในรูปแบบการสนทนากลุ่ม

ตารางที่ 3 จำนวนและร้อยละของผู้ให้สัมภาษณ์ในรูปแบบการสนทนากลุ่มจำแนกตามประเภทของบุคลากร

ประเภทของบุคลากร	จำนวน (คน)	ร้อยละ
จำนวนบุคลากรทั้งหมด	71	100
ผู้บริหาร (รวมหัวหน้าสำนักวิชา)	9	12.68
บุคลากรสายวิชาการ (อาจารย์)	29	40.84
บุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ (เจ้าหน้าที่)	33	46.48

ประเภทของบุคลากร	จำนวน (คน)	ร้อยละ
จำนวนผู้ให้สัมภาษณ์ในรูปแบบการสนทนากลุ่ม	34	47.88
ผู้บริหาร (รวมหัวหน้าสำนักวิชา)	6	66.67*
บุคลากรสายวิชาการ (อาจารย์)	13	44.82*
บุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ (เจ้าหน้าที่)	15	45.45*

หมายเหตุ * คัดจากจำนวนเต็มของบุคลากรแต่ละประเภท

จากตาราง 1.2 ร้อยละของผู้ให้สัมภาษณ์ในรูปแบบการสนทนากลุ่มทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 47.88 จากจำนวนบุคลากรทั้งหมด และหากจำแนกตามประเภทของบุคลากร พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามที่เป็นผู้บริหาร (รวมหัวหน้าสำนักวิชา) มากที่สุดคือร้อยละ 66.67 รองลงมาคือบุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ (เจ้าหน้าที่) คิดเป็นร้อยละ 45.45 และน้อยที่สุดคือบุคลากรสายวิชาการ (อาจารย์) คิดเป็นร้อยละ 44.82

1.2) กระบวนการจัดทำและสื่อสารแผนกลยุทธ์

จากการศึกษาโดยวิธีการสนทนากลุ่มกับผู้บริหาร บุคลากรสายวิชาการ (อาจารย์) บุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ (เจ้าหน้าที่) คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ การรวบรวมข้อมูลเอกสาร และแนวทางการสื่อสารแผนกลยุทธ์ของคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ พบว่าการมีส่วนร่วมของบุคลากรคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ในระยะจัดทำแผนยุทธศาสตร์ การบริหารคณะฯ และแผนกลยุทธ์ บุคลากรทั้งสายสายวิชาการและสายสนับสนุน ได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแผนและกลยุทธ์ แต่อย่างไรก็ตามการร่วมกำหนดนั้น อาจจะมีสัดส่วนผู้ที่เข้าร่วมการกำหนดนโยบายค่อนข้างน้อย รวมถึงทัศนคติของบุคลากรมีความเห็นว่าการกำหนดแผนนโยบาย และกลยุทธ์ต่าง ๆ ของคณะฯ เป็นหน้าที่ของผู้บริหารหรือผู้อำนวยการมากกว่าถูกกำหนดโดยบุคลากรผู้ปฏิบัติงาน แต่สำคัญที่ว่าจะสื่อสารอย่างไรให้บุคลากรในคณะฯ นั้นได้รับทราบ และดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน

1.2.1 ระยะการประกาศนโยบายและแผนกลยุทธ์

ระยะการประกาศนโยบายและแผนกลยุทธ์ เป็นระยะที่บุคลากรทั้งสายวิชาการและสายสนับสนุนวิชาการ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการรับฟังแผนนโยบายต่าง ๆ ของคณะรัฐศาสตร์ฯ จากการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กิจกรรม Kick Off 2022 การอบรมหรือการสัมมนาต่าง ๆ ของคณะฯ รวมถึง การประชาสัมพันธ์ตามช่องทางต่าง ๆ เพื่อให้บุคลากรได้เข้าใจและทราบถึงแนวนโยบายการบริหารคณะฯ จากการศึกษาช่องทางการทราบแผนกลยุทธ์และทิศทางการดำเนินงานขององค์กรจากการ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยเครื่องมือแบบสอบถาม พบว่าบุคลากรของคณะฯ รับทราบแผนกลยุทธ์และทิศทางการดำเนินงานขององค์กรผ่านช่องทางต่าง ๆ ดังนี้

ตารางที่ 4 ช่องทางที่ได้รับทราบแผนยุทธศาสตร์และทิศทางการดำเนินงานขององค์กร

ช่องทางการทราบแผนกลยุทธ์และ ทิศทางการดำเนินงานขององค์กร	การตอบแบบสอบถาม		
	จำนวน	ร้อยละ	ลำดับ
1) ทราบจาก ผู้บริหารคณะ/ผู้บังคับบัญชาโดยตรง	17	56.70	2
2) ทราบจาก กิจกรรมการประชุมถ่ายทอดแผนยุทธศาสตร์ ของคณะฯ เช่น ประชุมเชิงปฏิบัติการบุคลากรคณะ การ นำเสนอร่างแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ การนำเสนอ แผนปฏิบัติการไปสู่การปฏิบัติ Kick Off 2022	19	63.30	1
3) ทราบจาก การประชุมกลุ่มงาน /สำนักวิชา /การเจรจา TOR	14	45.70	3
4) ทราบจาก เพื่อนร่วมงานในแผนกเดียวกันกับท่าน	19	63.30	1
5) ทราบจาก เพื่อนร่วมงานต่างแผนก	8	26.70	6
6) ทราบจาก การแจ้งข่าวสารในงานอบรม/สัมมนาต่าง ๆ ของคณะฯ	10	33.30	5
7) ทราบจาก สื่อ/โปสเตอร์/Artwork ประชาสัมพันธ์	3	10.00	7
8) ทราบจาก แผนยุทธศาสตร์คณะฯ (เอกสาร/ไฟล์ อิเล็กทรอนิกส์)	13	43.30	4
9) ทราบจาก หนังสือแจ้งเวียนภายใน	8	26.70	6
10) ทราบจาก สื่อออนไลน์ เช่น Website, E-mail , Line และ Facebook ของคณะฯ	14	46.70	3

จากตารางที่ 1.3 แสดงถึงช่องทางที่บุคลากรคณะรัฐศาสตร์ฯ ได้รับทราบแผนยุทธศาสตร์และทิศทางการดำเนินงานขององค์กร โดยช่องทางทั้งหมดจะสัมพันธ์กับรูปแบบการสื่อสาร โดยสามารถเรียงลำดับ ตามความคิดเห็นได้ดังนี้

ลำดับที่ 1 ทราบจากกิจกรรมการประชุมถ่ายทอดแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ เช่น ประชุมเชิงปฏิบัติการบุคลากรคณะฯ การนำเสนอร่างแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ การนำเสนอแผนปฏิบัติการไปสู่การปฏิบัติ Kick Off 2022 และทราบจากเพื่อนร่วมงานในแผนกเดียวกัน คิดเป็นร้อยละ 63.30

ลำดับที่ 2 ทราบจาก ผู้บริหารคณะ/ผู้บังคับบัญชาโดยตรง คิดเป็นร้อยละ 56.70

ลำดับที่ 3 ทราบจาก การประชุม กลุ่มงาน/สำนักวิชา /เจรจา TOR และ ทราบจากสื่อออนไลน์ เช่น Website, E-mail , Line และ Facebook ของคณะฯ คิดเป็นร้อยละ 45.70

ลำดับที่ 4 ทราบจาก แผนยุทธศาสตร์คณะฯ (เอกสาร/ไฟล์อิเล็กทรอนิกส์) คิดเป็นร้อยละ 43.30

ลำดับที่ 5 ทราบจาก การแจ้งข่าวสารในงานอบรม/ สัมมนาต่าง ๆ ของคณะฯ คิดเป็นร้อยละ 33.30

ลำดับที่ 6 ทราบจาก เพื่อนร่วมงานต่างแผนก และ ทราบจาก หนังสือแจ้งเวียนภายใน คิดเป็นร้อยละ 26.70

ลำดับที่ 7 ทราบจาก สื่อ/โปสเตอร์/Artwork ประชาสัมพันธ์ คิดเป็นร้อยละ 10.00

และจากการสนทนากลุ่มบุคลากรสายวิชาการและบุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ ก็มีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันกับข้อมูลจากผลสำรวจข้างต้น โดยบุคลากรส่วนมากจะได้รับทราบทิศทางแผนกลยุทธ์และแนวทางการปฏิบัติงานจากกิจกรรมการประชุมถ่ายทอดแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ เช่น ประชุมเชิงปฏิบัติการบุคลากรคณะฯ การนำเสนอร่างแผนยุทธศาสตร์ของคณะฯ การนำเสนอแผนปฏิบัติการไปสู่การปฏิบัติ Kick Off 2022

การมีส่วนร่วมของบุคลากร คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ในการเข้าร่วมการถ่ายทอดแผนการดำเนินงานและแผนปฏิบัติการต่าง ๆ บุคลากรของคณะฯ ทั้งสายสายวิชาการและสายสนับสนุนวิชาการ ได้มีโอกาสเข้าร่วมและรับฟังการถ่ายทอดแผน การปฏิบัติงานและแผนกลยุทธ์ต่าง ๆ ทำให้ได้ทราบ แนวนโยบายและแนวทางการดำเนินงานของผู้บริหาร สามารถนำแผนงานนั้นมากำหนดแผนการปฏิบัติงานในระดับหน่วยงานได้ แต่อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ การถ่ายทอดแผนนั้น อาจมีศัพท์เทคนิคเฉพาะ ทางด้านการบริหารงานและตัวชี้วัด ซึ่งส่งผลให้การรับรู้และความเข้าใจ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับแผนกลยุทธ์นั้นลดลง และหัวหน้าสำนักวิชาหรือผู้บริหารระดับกลางของคณะรัฐศาสตร์ฯ นั้นอยู่ในฐานะที่ไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมการคิดแผนและกลยุทธ์ต่าง ๆ และเมื่อต้องสื่อสารแผนงานแผนกลยุทธ์สู่คณาจารย์ในสำนักวิชาทำให้การสื่อสารนั้นไม่ทั่วถึงหรือคลาดเคลื่อนได้ รวมไปถึงผู้บริหารระดับสูงควรมีความชัดเจนในการที่จะดำเนินการต่อหลังจากถ่ายทอดแผนกลยุทธ์แล้ว

1.2.2 ระยะการนำนโยบายและแผนกลยุทธ์ไปปฏิบัติและติดตามผล

การนำนโยบายและแผนกลยุทธ์ไปปฏิบัตินั้นเป็นขั้นตอนที่นำเอามาตรการหรือแนวทางการดำเนินงานของนโยบายต่าง ๆ ที่ระบุไว้ในขั้นตอน การกำหนดนโยบาย ไปแปลงเป็นกิจกรรมต่าง ๆ

ในระบายนีการมีส่วนร่วมของการนำแผนยุทธศาสตร์การบริหารคณะไปปฏิบัติจะเกี่ยวข้องกับการประสานงาน การติดตามงาน การประเมินผลการปฏิบัติงาน ในส่วนของบุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ (เจ้าหน้าที่) มีบทบาทสำคัญอย่างมากจากการทำกิจกรรม 24 โครงการ

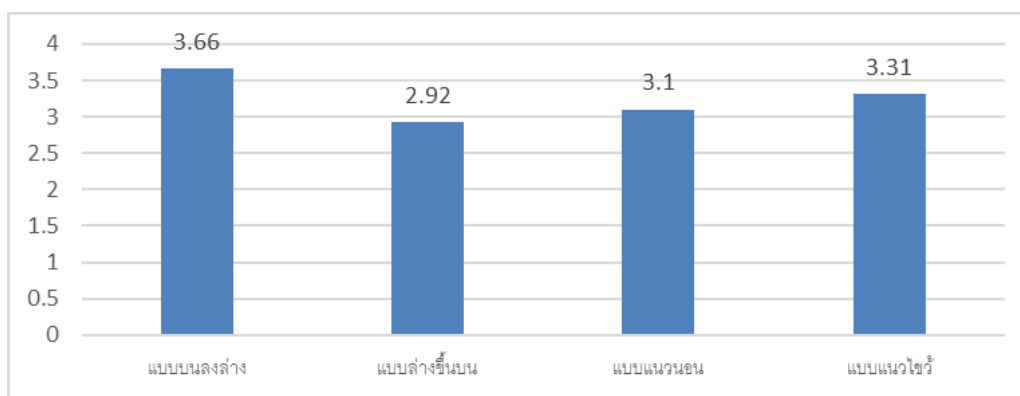
แต่ประเด็นที่น่าสังเกตถึงแม้ว่าบุคลากรสายวิชาการ (อาจารย์) จะรับรู้แนวนโยบายและแผนการปฏิบัติงานของคณะฯ แล้ว แต่ขั้นตอนหลังจากนั้น คือ การนำแนวนโยบายมากำหนดเป็นแผนงาน ขั้นตอนการทำงานและผู้รับผิดชอบยังไม่มีความชัดเจน หรือมีการเชื่อมโยงแผนการทำงานรายบุคคลสู่แผนการปฏิบัติการของคณะรัฐศาสตร์ฯ ทำให้อาจารย์หลายท่านเข้ามามีส่วนร่วมในการผลักดันและขับเคลื่อนการทำงานในระดับคณะฯ ค่อนข้างน้อย

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่า การเปิดโอกาสให้บุคลากรเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแผนยุทธศาสตร์ฯ ของคณะรัฐศาสตร์ ในระยะเริ่มต้นจะมีค่อนข้างน้อย ผู้บริหารคณะรัฐศาสตร์ฯ มิได้ละเลยในประเด็นนี้ ผู้บริหารได้เปิดโอกาสการรับฟังความคิดเห็นของบุคลากร ผ่านช่องทางต่าง ๆ เช่นการรับฟังข้อร้องเรียนและข้อเสนอแนะ ผ่านระบบ VOC: Voice of Customer และเตรียมการวางแผนในการดำเนินงาน ครึ่งปีหลังของคณะรัฐศาสตร์ฯ โดยกำหนดให้มีการปรับปรุงแผนการทำงานครึ่งปี

ในระหว่างการนำนโยบายและแผนกลยุทธ์ไปปฏิบัตินั้น บุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ (เจ้าหน้าที่) มีความชัดเจนอย่างมากผ่านการเข้าร่วมการจัดทำ 24 โครงการ และ โครงการ IDP มีการติดตามผลการดำเนินงานผ่านแพลตฟอร์ม Monday.com ทุกไตรมาส แต่ต้องการสร้างการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานกับอาจารย์ให้มากขึ้น แต่บุคลากรสายวิชาการ (อาจารย์) ยังไม่ชัดเจนว่าจะต้องดำเนินการอย่างไรหลังจากรับทราบทิศทาง แผนกลยุทธ์ แผนงาน หรือแนวทางการดำเนินงาน รวมถึงยังขาดการเชื่อมโยงแผนการทำงานรายบุคคล สู่แผนการปฏิบัติการของคณะรัฐศาสตร์ฯ แต่ทั้งนี้ผู้บริหารของคณะฯ ได้เตรียมการปรับแผนกลยุทธ์ในช่วงครึ่งหลังวาระการบริหารงานไว้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว

1.3) รูปแบบการสื่อสารภายในองค์กรที่มีผลต่อความเข้าใจแผนกลยุทธ์องค์กรของบุคลากร คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

จากการศึกษารูปแบบการสื่อสารภายในองค์กร เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยเครื่องมือแบบ แบบสอบถามมีรายละเอียดผลการศึกษา ดังนี้

ภาพที่ 1 ผลการสำรวจรูปแบบการสื่อสารแผนกลยุทธ์ภายในองค์กรของคณะรัฐศาสตร์ และรัฐประศาสนศาสตร์

จากภาพที่ 1.1 แสดงให้เห็นว่า บุคลากรของคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ทั้งสายวิชาการ (อาจารย์) และสายสนับสนุนวิชาการ (เจ้าหน้าที่) มีความคิดเห็นที่ได้รับรู้ความเข้าใจ แผนกลยุทธ์องค์กรเรียงตามลำดับดังนี้

อันดับที่ 1 การสื่อสารแบบบนลงล่าง (Top-down Communication) คือการสื่อสารจากผู้บังคับบัญชาไปสู่ผู้ใต้บังคับบัญชาหรือบุคลากรระดับต่ำกว่า

อันดับที่ 2 การสื่อสารแนวไขว้ (Cross Channel Communication) เป็นการสื่อสารข้ามสายงาน หรือรับทราบจากหัวหน้างาน หรือหัวหน้าสำนักวิชาอื่น

อันดับที่ 3 การสื่อสารแนวนอน (Horizontal Communication) คือสื่อสารในแนวทางเดียวกัน กลุ่มงานเดียวกัน หรือในระดับเดียวกัน

อันดับที่ 4 การสื่อสารแบบล่างขึ้นบน (Bottom-up) คือการสื่อสารจากผู้ใต้บังคับบัญชาหรือบุคลากรระดับต่ำกว่าไปยังผู้บังคับบัญชา

และข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบสนทนากลุ่มผู้บริหาร กลุ่มบุคลากรสายวิชาการ (อาจารย์) และกลุ่มบุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ (เจ้าหน้าที่) ในหัวข้อที่ 1.2.1 (ระยะการประกาศนโยบายฯ) ให้ความคิดเห็นตรงกันว่ารูปแบบการสื่อสารภายในองค์กรของผู้บริหารคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ เป็นไปในรูปแบบการสื่อสารแบบบนลงล่าง (Top-down Communication) และจากผลการรวบรวมข้อมูลด้วยเครื่องมือแบบสอบถามในการสอบถามบุคลากรสายวิชาการ (อาจารย์) และบุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ (เจ้าหน้าที่) ข้างต้นก็แสดงให้เห็นว่า การสื่อสารแบบบนลงล่าง (Top-down Communication) ส่งผลต่อความเข้าใจแผนกลยุทธ์องค์กรของบุคลากรคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ (อันดับ 1) เช่นกัน

แต่มีข้อสังเกตจากการศึกษาพบว่า การสื่อสารแบบบนลงล่าง (Top-down Communication) ผู้บริหารไม่อาจจะทำได้เพียงครั้งเดียวแล้วทำให้ทุกคนในองค์กรเข้าใจถึงสารที่ผู้บริหารต้องการสื่อสารจากการสนทนากลุ่มบุคลากรสายวิชาการ (อาจารย์) พบว่ามีการรับทราบแนวทางของแผนกลยุทธ์และแผนการดำเนินงานคณะฯ จากการเข้าร่วมกิจกรรม Kick Off 2022 หรือผ่านการประชุมของสำนักวิชา ผ่านการอบรม (รูปแบบการสื่อสารแบบบนลงล่าง หรือ Top-down Communication) แต่ระดับความเข้าใจของแผนการดำเนินงานนั้นอาจจะยังไม่ชัดเจนมากเท่าที่ควร ดังนั้นการสื่อสารแบบบนลงล่าง (Top-down Communication) จะต้องสื่อสารเน้นย้ำให้ทุกคนในองค์กรเข้าใจผ่านการทำซ้ำ และทำบ่อย ๆ เพื่อให้ทุกคนในองค์กรทราบและเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน

ข้อสังเกตอีกประการคือการรูปแบบการสื่อสารแบบล่างขึ้นบน (Bottom-up) (อันดับที่ 4) หรือการสื่อสารจากระดับต่ำกว่าขึ้นไปสู่ระดับที่สูงกว่าในองค์กรซึ่งพบได้น้อยจากการสัมภาษณ์บุคลากรสายวิชาการ (อาจารย์) และบุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ (เจ้าหน้าที่) แต่จากสัมภาษณ์บริหารคณะรัฐศาสตร์ฯ ได้เปิดโอกาสให้บุคลากรได้ร่วมคิดและร่วมแสดงความคิดเห็นตั้งแต่กระบวนการกำหนดนโยบาย สิ่งที่น่าสังเกตจากการสัมภาษณ์ในประเด็นนี้คือบุคลากรเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและแนวทางการบริหารคณะฯ ค่อนข้างน้อยเนื่องจากระยะเวลาการจัดทำแผนฯ ค่อนข้างกระชั้นชิด ที่ต้องเร่งดำเนินการนำเสนอต่อสภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แต่อย่างไรก็ตาม ผู้บริหารคณะรัฐศาสตร์ฯ มิได้ละเลยการเข้ามามีส่วนร่วมของบุคลากร หากแต่ในแผนการดำเนินงานของคณะฯ ครึ่งปีหลัง จะเปิดโอกาสให้บุคลากรเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแผนนโยบาย การบริหารคณะฯ เพิ่มมากขึ้น

จากข้อมูลรูปแบบการสื่อสารแผนกลยุทธ์องค์กรของคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ทั้งกลุ่มผู้บริหาร กลุ่มสายวิชาการ (อาจารย์) และกลุ่มสายสนับสนุนวิชาการ (เจ้าหน้าที่) สามารถสรุปได้ว่า คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มีรูปแบบการสื่อสารที่ส่งผลต่อความเข้าใจมากที่สุดอันดับที่ 1 คือการสื่อสารแบบบนลงล่าง (Top-down Communication) หรือการสื่อสารจากผู้บังคับบัญชาไปสู่ผู้ใต้บังคับบัญชาหรือบุคลากรระดับต่ำกว่าแต่จะต้องสื่อสารเน้นย้ำให้ทุกคนในองค์กรเข้าใจ ผ่านการทำซ้ำ และ ทำบ่อย ๆ เพื่อให้ทุกคนในองค์กรทราบและเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน อันดับที่ 2 คือการสื่อสารแนวนอน (Cross Channel Communication) เป็นการสื่อสารข้ามสายงาน หรือรับทราบจากหัวหน้างาน หรือหัวหน้าสำนักวิชาอื่น เช่นการเข้าไปทำงานโครงการภายใต้ศูนย์นวัตกรรมทำให้ทราบถึงแผนงานของคณะฯ หรือการรับทราบแผนการดำเนินงานจากงานยุทธศาสตร์และแผนมากกว่าที่รับทราบจากผู้บริหาร อันดับที่ 3 คือ

การสื่อสารแนวนอน (Horizontal Communication) หรือสื่อสารในแนวทางเดียวกัน กลุ่มงานเดียวกัน หรือในระดับเดียวกัน คือทราบแผนการดำเนินงานต่าง ๆ จากเพื่อนร่วมงาน ในสำนักวิชาเดียวกันหรือกลุ่มงานเดียวกัน และลำดับสุดท้ายคือการสื่อสารแบบล่างขึ้นบน (Bottom-up) คือการสื่อสารจากผู้ใต้บังคับบัญชาหรือบุคลากรระดับต่ำกว่าไปยังผู้บังคับบัญชา ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าแผนกลยุทธ์ของคณะฯ ยังขาดการรับฟังความเสี่ยงและสร้างการมีส่วนร่วม จากบุคลากรของคณะฯ ทั้งบุคลากรสายวิชาการ (อาจารย์) และบุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ (เจ้าหน้าที่)

1.4) การใช้สื่อสังคมออนไลน์ที่สัมพันธ์กับความเข้าใจต่อแผนกลยุทธ์ของบุคลากรคณะรัฐศาสตร์ และรัฐประศาสนศาสตรศาสตร์

จากการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้ตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับช่องทางการสื่อสาร และการใช้สื่อสังคมออนไลน์ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยเครื่องมือแบบสอบถาม พบว่า

ตารางที่ 5 ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามต่อรูปแบบการสื่อสารแบบการใช้สื่อสังคมออนไลน์

การใช้สื่อสังคมออนไลน์	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	SD	การแปลผล
(1) ผู้บริหาร/ผู้บังคับบัญชา ใช้สื่อออนไลน์ Website, Line และ Facebook เพื่อประชาสัมพันธ์ถ่ายทอด แผนงาน แผนกลยุทธ์ ข้อมูลข่าวสาร แนวนโยบาย และ แนวทางการปฏิบัติงานของคณะฯ ได้มากน้อยเพียงใด	3.13	0.96	ระดับปานกลาง
(2) ท่านสามารถหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแผนงาน แผนกลยุทธ์ ข้อมูลข่าวสาร แนวนโยบาย และแนวทางการปฏิบัติงานของคณะฯ ได้ผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์	3.10	0.91	ระดับปานกลาง
(3) ท่านใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อช่วยให้ท่านสามารถเชื่อมโยงตัวท่านเข้ากับทีมงานในการดำเนินงานตามแผนงาน แผนกลยุทธ์ ได้อย่างรวดเร็ว	3.27	1.06	ระดับปานกลาง
(4) การสื่อสารกันผ่านสังคมออนไลน์ทำให้ท่านเข้าใจทิศทางการดำเนินงานของคณะฯ เพิ่มมากขึ้น	3.00	0.93	ระดับปานกลาง
รวม	3.13	0.97	ระดับปานกลาง

จากตารางที่ 1.4 ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามต่อรูปแบบการสื่อสารแบบการใช้สื่อสังคมออนไลน์ พบว่า โดยรวมของรูปแบบการสื่อสารที่คณะรัฐศาสตร์ฯ ใช้ในการสื่อสารแผนยุทธศาสตร์ขององค์กรสำหรับการใช้สื่อสังคมออนไลน์อยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 3.13 ($\bar{X}$ =3.13, S.D.=0.97) โดยสามารถเรียงลำดับได้ดังนี้

ลำดับที่ 1 ท่านใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อช่วยให้ท่านสามารถเชื่อมโยงตัวท่านเข้ากับทีมงาน ในการดำเนินงานตามแผนงาน แผนกลยุทธ์ ได้อย่างรวดเร็ว อยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ย อยู่ที่ 3.27 ($\bar{X}=3.27$, S.D.=1.06)

ลำดับที่ 2 ผู้บริหารคณะฯ/ ผู้บังคับบัญชา ใช้สื่อออนไลน์ เช่น Website Line และ Facebook เพื่อประชาสัมพันธ์ถ่ายทอดแผนงาน แผนกลยุทธ์ ข้อมูลข่าวสาร นโยบาย และแนวทางการปฏิบัติงานของคณะฯ อยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 3.13 ($\bar{X}=3.13$, S.D.=0.96)

ลำดับที่ 3 ท่านสามารถหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแผนงาน แผนกลยุทธ์ ข้อมูลข่าวสาร นโยบาย และแนวทางการปฏิบัติงานของคณะฯ ได้ผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์ อยู่ในระดับ ปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 3.10 ($\bar{X}=3.10$, S.D.=0.91)

ลำดับที่ 4 การสื่อสารกันผ่านสังคมออนไลน์ทำให้ท่านเข้าใจทิศทางการดำเนินงาน ของคณะฯ เพิ่มมากขึ้น อยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 3.00 ($\bar{X}=3.00$, S.D.=0.93)

จากข้อมูลข้างต้นผู้ตอบแบบสอบถามมีความเห็นด้วยอยู่ในระดับปานกลาง จึงได้ศึกษา เพิ่มเติมโดยการสัมภาษณ์ในรูปแบบการสนทนากลุ่ม ดังนี้

จากการสัมภาษณ์ในรูปแบบการสนทนากลุ่มกับผู้บริหาร บุคลากรคณะรัฐศาสตร์ และรัฐประศาสนศาสตร์ ทั้งสายวิชาการ (อาจารย์) และสายสนับสนุนวิชาการ (เจ้าหน้าที่) ถึงการใช้ สื่อสังคมออนไลน์ที่สัมพันธ์กับความเข้าใจต่อแผนกลยุทธ์ของบุคลากรคณะรัฐศาสตร์ และรัฐประศาสนศาสตร์ พบว่า

รูปแบบการสื่อสารที่เหมาะสมกับบุคลากรคณะรัฐศาสตร์ฯ โดยบุคลากรสายวิชาการ ชอบการสื่อสารโดยใช้ภาษาพูดซึ่งเป็นการสื่อสารแบบ Face to Face โดยให้ความเห็นว่าการสื่อสารแบบนี้ จะทำให้ได้ทราบปฏิกิริยาของคู่สนทนา ว่ามีอารมณ์ความรู้สึก (Mood and Tone) หรือท่าทาง อากัปกิริยาของคู่สนทนาว่าเป็นอย่างไร อีกทั้งเมื่อเกิดข้อสงสัยสามารถสอบถามได้ในขณะที่สนทนากัน เป็นการสื่อสารแบบสองทางที่มีการโต้ตอบกัน

สำหรับบุคลากรสายสนับสนุนวิชาการมีความเห็นตรงกันว่านอกจากจะสื่อสารแบบ เป็นทางการตามหนังสือราชการ ระเบียบ คำสั่งแล้ว สิ่งหนึ่งที่เป็นรูปแบบของการสื่อสารที่ดี คือการสื่อสารแบบการคุยกันต่อหน้า (Face to Face) เนื่องจากการสื่อสารแบบนี้เป็นการสื่อสาร ระหว่างกันได้อย่างชัดเจน สามารถสอบถามได้ทันที

จากบทสัมภาษณ์ จะทำให้เห็นว่าการใช้สื่อสังคมออนไลน์มาในการสื่อสารภายใน ของคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์นั้น ทั้งผู้บริหาร บุคลากรสายวิชาการ (อาจารย์) และบุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ (เจ้าหน้าที่) มีความคิดเห็นตรงกันคือ ในการสื่อสาร ที่เป็นทางการ การสั่งการ คำสั่ง หรือเรื่องสำคัญ จะเลือกใช้การสื่อสารแบบเป็นลายลักษณ์อักษร ในรูปแบบเอกสารที่เป็นทางการ หรือส่งผ่านทางอีเมล รวมถึงการคุยกันต่อหน้า (face to face) และในส่วนของการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการจะใช้สำหรับการสื่อสารเรื่องทั่วไป การติดตามงาน การประสานงาน หรือเรื่องที่ต้องการความเร่งด่วน โดยผ่านช่องทางออนไลน์ เช่น แอปพลิเคชันไลน์ เป็นต้น

1.5) สภาพปัญหาอุปสรรคและแนวทางในการแก้ปัญหาการสื่อสารกลยุทธ์ภายในองค์กรของคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

จากการศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้นในการสื่อสารกลยุทธ์ภายในองค์กรของคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยเครื่องมือแบบสอบถาม และการสัมภาษณ์แบบการสนทนากลุ่ม สามารถแบ่งประเด็นของปัญหา ได้ดังนี้

1) ปัญหาด้านการสื่อสารของผู้ส่งสาร สาร และผู้รับสาร

ผู้วิจัยได้แบ่งปัญหาออกเป็น 3 ประการ ได้แก่ (1) ปัญหาจากผู้ส่งสาร (Communication Source) (2) ปัญหาจากสาร (Message) และช่องทางการสื่อสาร (Channel) และ (3) ปัญหาจากผู้รับสาร (Communication Receiver) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1) ปัญหาจากผู้ส่งสาร (Communication Source)

จากการศึกษาพบปัญหาในการสื่อสารคือการที่ผู้ส่งสารยังไม่เข้าใจเนื้อหาของงานที่ครอบคลุมในเรื่องนั้น ๆ อาจทำให้ผู้รับสารทำงานได้ไม่ราบรื่น รวมถึงคำศัพท์เทคนิคเฉพาะใช้ศัพท์เทคนิคมากเกินไป อาจจะทำให้บุคลากรหรือผู้รับสารไม่เข้าใจในสิ่งที่ผู้บริหารต้องการสื่อสารหรือเข้าใจเพียงบางส่วน

นอกจากนี้ ปัญหาด้านผู้ส่งสาร อาจจะเกี่ยวข้องกับเทคนิคและวิธีการในการสื่อสารของผู้ส่งสารเอง ที่จะสื่อสารไปให้บุคลากรในคณะฯ ได้ทราบ และมีความเข้าใจในประเด็นและทิศทางเดียวกัน การสื่อสารในเรื่องเดียวกัน อาจใช้เทคนิคการสื่อสาร หรือระดับภาษาที่แตกต่างกัน เพื่อสร้างความเข้าใจให้กับบุคลากรแต่ละกลุ่ม

1.2) ปัญหาจากสาร (Message) และช่องทางการสื่อสาร (Channel)

ปัญหาจากสาร (Message) และช่องทางการสื่อสาร (Channel) ที่อาจจะยากเกินกว่าที่ผู้รับสารจะเข้าใจหรือมีการเบี่ยงเบนตัวสารทำให้เกิดการสื่อสารที่ผิดเพี้ยนไป

จากการศึกษาพบว่า คณะรัฐศาสตร์ฯ ได้ใช้ช่องทางต่าง ๆ ในการสื่อสารกับบุคลากรภายในคณะฯ โดยที่รูปแบบการสื่อสารทั้งรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ใช้เครื่องมือติดต่อสื่อสารและเทคโนโลยีมาช่วย เช่น จดหมายอิเล็กทรอนิกส์ในหน่วยงานมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (e-Document) อีเมล (e-mail) ไลน์ (Line) เฟซบุ๊ก (Facebook) โทรศัพท์ (Telephone) เป็นต้น ช่องทางต่าง ๆ มีความเหมาะสมและมีความคุ้นชินในการใช้ที่แตกต่างกัน การมีช่องทางติดต่อหลายทางเป็นสิ่งที่ดี แต่การมีช่องทางติดต่อที่มากเกินไปอาจสร้างภาระให้เกิดกับองค์กรได้

สิ่งที่เกี่ยวข้องกับสารที่มีความสำคัญคือ ใช้ข้อมูลจริงในการอธิบายหรือประกอบการอธิบายต่าง ๆ เป็นสิ่งจำเป็นและเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่จะสามารถตอบคำถามและอธิบายเหตุผลต่าง ๆ

1.3) ปัญหาจากผู้รับสาร (Communication Receiver)

ปัญหาจากผู้รับสาร (Communication Receiver) ทำให้เกิดความเข้าใจผิดขาดความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับสารที่ได้รับ มีทัศนคติเชิงลบต่อผู้ส่งสารหรือองค์กร รับฟังข้อมูลข่าวสารที่ส่งต่อหรือบอกต่อ ๆ กัน ทำให้เกิดความเชื่อ ความเข้าใจผิด ปัญหาด้านทัศนคติสำหรับผู้รับสารเป็นเรื่องสำคัญ ที่จะเป็นการเปิดรับสารหรือปิดรับสารที่จะสร้างความเข้าใจในสารนั้น ในบางครั้งปัญหาของการสื่อสารอาจไม่ได้เกิดจากตัวผู้ส่งสารแต่จะเกิด จากตัวผู้รับสารเองด้วยที่ไม่เปิดรับสารนั้น ๆ

2) ปัญหาด้านการสื่อสารให้เกิดความเข้าใจจนนำไปสู่การขับเคลื่อนการทำงาน

ปัญหาด้านความเข้าใจและการนำไปปฏิบัติต่อนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในองค์กร จากการศึกษาพบว่า บุคลากรทั้งสายวิชาการและสายสนับสนุนวิชาการที่เป็นตัวแทนผู้ให้สัมภาษณ์หลัก ส่วนใหญ่มีความเข้าใจในแผนงานและแผนกลยุทธ์ขององค์กร อย่างไรก็ตามประเด็นที่เกิดขึ้นต่อจากความเข้าใจ คือ เมื่อมีความเข้าใจแล้ว จะดำเนินการอย่างไรต่อ บุคลากรทั้งสายสนับสนุนวิชาการและสายวิชาการ จะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการผลักดันแผนและนโยบายนี้ได้อย่างไร สิ่งที่กล่าวมาข้างต้น หมายถึง บทบาทของบุคลากรแต่ละคน ในการมีส่วนร่วมเพื่อผลักดันแผนของคณะรัฐศาสตร์ฯ ยังไม่มีความชัดเจน

3) ปัญหาด้านทิศทางขององค์กร

ปัญหาด้านทิศทางขององค์กรของคณะรัฐศาสตร์ฯ เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการทำงานเป็นอย่างยิ่ง ปัญหาดังกล่าวเกิดจากการเปลี่ยนผ่านผู้บริหาร ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้การดำเนินงานขององค์กรขาดความต่อเนื่อง เมื่อเปลี่ยนผู้บริหารแนวทางการทำงานหรือนโยบายของผู้บริหารเก่าจะถูกยุติและเปลี่ยนแปลง เรียนรู้ใหม่ และต้องเริ่มต้นสร้างความรู้ความเข้าใจถึงแผนงานและแนวทางการดำเนินงานกลยุทธ์ต่าง ๆ ใหม่

แนวทางในการแก้ปัญหาการสื่อสารกลยุทธ์ภายในองค์กรของคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

1) การสร้างการมีส่วนร่วม

ผู้ตอบแบบสอบถามและผู้ให้สัมภาษณ์ ได้เสนอว่า จากการดำเนินงานที่ผ่านมาผู้บริหารคณะรัฐศาสตร์ฯ เริ่มเปิดโอกาสให้บุคลากรได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานตลอดจนการกำหนดแผนการดำเนินงานของหน่วยงาน แต่การกำหนดนโยบายของคณะฯ บุคลากรมีส่วนร่วมค่อนข้างน้อย ดังนั้น เพื่อเป็นการผลักดันและขับเคลื่อนการดำเนินงานคณะฯ สร้างการมีส่วนร่วมตั้งแต่กระบวนการกำหนดนโยบาย ไปจนถึงการดำเนินการ ผู้บริหารของคณะฯ ควรเปิดโอกาสให้บุคลากรได้เข้ามามีส่วนร่วม ดังกล่าวด้วย

2) การมอบหมายผู้รับผิดชอบ และ การสร้างการตระหนักรู้

จากการศึกษาพบว่า คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์มีกระบวนการในการจัดทำแผนหรือถ่ายทอดแผนไปสู่การปฏิบัติ แต่อย่างไรก็ตามการถ่ายทอดแผนฯ นั้นอาจมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ผิดพลาดทำให้แผนงานหรือแผนนโยบายต่าง ๆ ไม่ได้ถูกถ่ายทอดมายังบุคลากรสายวิชาการอย่างครบถ้วนและทั่วถึง ทำให้การขับเคลื่อนกลยุทธ์ในด้านต่าง ๆ ของคณะฯ ขาดผู้รับผิดชอบและมีบุคลากรเข้าร่วมในการขับเคลื่อนตัวชี้วัดต่าง ๆ จำนวนไม่มากนัก

6. อภิปรายผล

จากการศึกษาเรื่องรูปแบบการสื่อสารภายในที่มีผลต่อความเข้าใจแผนกลยุทธ์องค์กรของบุคลากรคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

จากการศึกษาข้อมูลเอกสาร การใช้แบบสอบถาม และ การสัมภาษณ์ในรูปแบบการสนทนาแบบกลุ่ม พบว่าคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มีรูปแบบการสื่อสารภายในที่มีความสัมพันธ์ต่อความรู้ความเข้าใจแผนกลยุทธ์องค์กร ในระดับปานกลาง โดยสามารถเรียงลำดับได้ดังนี้

1) คือการสื่อสารแบบบนลงล่าง (Top-down Communication) โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.66
อันดับที่ 2 คือการสื่อสารแนวนอน (Cross Channel Communication) โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.31
อันดับที่ 3 คือการสื่อสารแนวนอน (Horizontal Communication) โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.10
และอันดับที่ 4 คือการสื่อสารแบบล่างขึ้นบน (Bottom-up) โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.92
จากข้อค้นพบจะเห็นว่า รูปแบบการสื่อสารอันดับหนึ่งของคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์คือ
การสื่อสารแบบบนลงล่าง (Top-down Communication) ซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อการบริหารงาน
ซึ่งเป็นรูปแบบการสื่อสารที่มีความสำคัญต่อการบริหารอย่างมาก เนื่องจากเป็นการถ่ายทอด
แผนกลยุทธ์ไปสู่บุคลากรเพื่อให้ทราบทิศทางขององค์กร แผนกลยุทธ์ และแนวทางการดำเนินงาน
ให้บุคลากรเกิดความเข้าใจและนำไปปฏิบัติอย่างถูกต้อง และการสื่อสารภายในองค์กร
จะมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น ถ้าใช้ร่วมกับการสื่อสารรูปแบบอื่น ๆ และต้องเน้นย้ำ
และติดตามอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับการศึกษาของ สัญชาติ พรหมดง (2561) และพนิดา เกรียงทวีทรัพย์
และสุรมงคล นิมจิตต์ (2561) พบว่ามีการใช้การสื่อสารแบบบนลงล่างอยู่ในระดับมากควบคู่ไปกับ
การสื่อสารประเภทอื่น โดยการสื่อสารแบบเปิดเผยจากผู้บังคับบัญชาไปยังผู้ปฏิบัติงาน ให้ข้อมูล
ข่าวสารที่ถูกต้องเพียงพอ ข้อมูลเกี่ยวกับหน้าที่ในการปฏิบัติงาน ข้อมูลในการทำงานหรือนโยบาย
ที่จำเป็น ข้อมูลเกี่ยวกับเป้าหมายและภารกิจขององค์กร สามารถนำไปใช้ในการปฏิบัติงานได้อย่าง
มีประสิทธิภาพ และจากผลการศึกษาของคณะรัฐศาสตร์ฯ จะเห็นว่าบุคลากรให้ความเห็นเกี่ยวกับการ
การสื่อสารแบบล่างขึ้นบน (Bottom-up) เป็นอันดับสุดท้ายซึ่งแสดงให้เห็นว่าแผนกลยุทธ์องค์กร
ขาดการรับฟังความคิดเห็นจากผู้ใต้บังคับบัญชาซึ่งการสื่อสารแบบล่างขึ้นบนนี้มีส่วนช่วยให้
บุคลากรสามารถเข้าใจทิศทางการดำเนินงานของคณะฯ เพิ่มมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ
สมยศ นาวิการ (2527, น. 21-23) ที่กล่าวว่า ลักษณะของการสื่อสารจากล่างขึ้นบนนี้
เป็นการสื่อสารจากผู้ใต้บังคับบัญชาไปสู่ผู้บังคับบัญชาที่อยู่เหนือขึ้นไปเพื่อการสร้างความรู้
เข้าใจในการทำงาน และอีกประเด็นสำคัญที่ค้นพบคือคณะรัฐศาสตร์ฯ ควรมีการปรับปรุงแบบการสื่อสาร
ภายในให้เป็นการสื่อสารเชิงกลยุทธ์หรือมีการวางแผนด้านการสื่อสารภายในที่มีความสอดคล้องกับ
วิสัยทัศน์ และ พันธกิจ มีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนในการสื่อสาร ซึ่งสอดคล้องกับ ยุบล เบญจรงค์กิจ
(ยุบล เบญจรงค์กิจ, 2554) ที่กล่าวว่า กลยุทธ์การสื่อสารเป็นการวางแผนการดำเนินงาน
ที่มีความสอดคล้องกับวิสัยทัศน์และพันธกิจขององค์กร โดยยึดงบประมาณในแต่ละปี ซึ่งจะต้องใช้
งบประมาณอย่างรู้คุณค่าและให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยอาศัยความร่วมมือจากบุคลากรในองค์กร
ในการดำเนินงานตามแผนกลยุทธ์เพื่อให้องค์กรขับเคลื่อนไปตามทิศทางที่วางไว้

การสื่อสารในรูปแบบออนไลน์นั้นมีความสัมพันธ์กับความเข้าใจต่อแผนกลยุทธ์องค์กร
ในระดับปานกลาง โดยรูปแบบการใช้สื่อสังคมออนไลน์ที่ใช้สำหรับการติดต่อภายในคณะฯ
ควรเป็นไปในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ (Informal Communication) จะใช้สำหรับการสื่อสาร
เรื่องทั่วไป ในด้านการติดตามงาน การประสานงาน หรือเรื่องที่ไม่เร่งด่วน โดยผ่านช่องทางสื่อ
ออนไลน์ เช่น แอปพลิเคชันไลน์ ซึ่งจะช่วยให้เกิดประสิทธิภาพการทำงาน สามารถติดต่อสื่อสารกัน
ได้อย่างรวดเร็ว ลดระยะเวลาการติดต่อสื่อสาร และลดค่าใช้จ่ายในการติดต่อสื่อสารขององค์กร
ด้วย สอดคล้องกับผลการศึกษาของ พนิดา เกรียงทวีทรัพย์ (2561) กล่าวว่ารูปแบบการสื่อสาร
และ การใช้สื่อสังคมออนไลน์มี ความสัมพันธ์กับประสิทธิภาพการทำงานในระดับปานกลาง

การใช้สื่อสังคมออนไลน์ ทำให้บุคลากรสามารถหาข้อมูลและติดต่องานได้สะดวกยิ่งขึ้นผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์ เช่น ไลน์ เฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ และ เว็บบอร์ด เป็นต้น

7. ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษารูปแบบการสื่อสารภายในที่มีผลต่อความเข้าใจแผนกลยุทธ์องค์กรของบุคลากรคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทำให้ทราบถึงรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับการสื่อสารภายในองค์กร ทราบถึงช่องทางในการสื่อสารในรูปแบบออนไลน์ และการใช้ที่เหมาะสม รวมถึงปัญหาในการสื่อสารภายใน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ จึงเห็นควรมีข้อเสนอแนะดังนี้

1.1) ผู้ส่งสาร (Communication Source)

ผู้ส่งสารควรมีการวางแผนทางในการสื่อสารที่ชัดเจน มีรูปแบบการนำเสนอที่ดี และเหมาะสมที่จะทำให้ผู้รับสารเข้าใจแผนกลยุทธ์ขององค์กร และ ต้องการสื่อสารบ่อยครั้ง เพราะการสื่อสารเพียงครั้งเดียวอาจจะไม่เพียงพอต่อความเข้าใจกลยุทธ์องค์กร การปรับภาษา และคำศัพท์เฉพาะต่าง ๆ ให้เข้าใจได้ง่าย คอยสอบถามและติดตามผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างสม่ำเสมอ และเน้นการสื่อสารแบบสองทาง (Two way communication)

1.2) สาร (Message) และช่องทางการสื่อสาร (Channel)

ผู้ส่งสารควรปรับตัวสารให้มีความเข้าใจง่ายและน่าสนใจ เหมาะสมกับบุคลากรแต่ละกลุ่ม และให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์ของคณะฯ ที่เผชิญอยู่ หรือมีระบบให้บุคลากรของคณะฯ ได้รับทราบและเข้าถึงข้อมูลต่าง ๆ ของคณะฯ เช่น Microsoft Power BI เป็นต้น ในส่วนของช่องทางการรับฟังเสียง หรือระบบ VOC นั้น คณะฯ ควรมีการประชาสัมพันธ์ช่องทางการรับฟังเสียงให้ทั่วถึง

1.3) ผู้รับสาร (Communication Receiver)

ควรมีการส่งเสริมให้บุคลากรของคณะฯ มีทัศนคติเชิงบวกเปิดรับฟังข้อมูลข่าวสารภายในคณะฯ และให้ความสนใจต่อข่าวสารนั้น และให้ความสำคัญกับผู้รับสารที่เป็นอาจารย์ชาวต่างชาติ

1.4) ด้านอื่น ๆ

1) การดำเนินการต่อหลังจากการสื่อสารแผนกลยุทธ์ เพื่อให้บุคลากรสายวิชาการเข้ามามีส่วนร่วมในการผลักดันแผนกลยุทธ์ของคณะฯ

2) การเชื่อมโยงการดำเนินงานของคณาจารย์สู่แผนกลยุทธ์เชิงรุกของคณะฯ และการบูรณาการการทำงานร่วมกันของคณาจารย์เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมให้มากขึ้น

3) การปรับสภาพแวดล้อมองค์กรให้ขับเคลื่อนกลยุทธ์ของคณะฯ อย่างเหมาะสม

4) การสร้างวัฒนธรรมองค์กรร่วมกันและการเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันที่จะร่วมขับเคลื่อนกลยุทธ์องค์กร

5) จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อโคโรนาไวรัส 2019 (Covid-19) ทำให้การพบเจอ การสื่อสาร และการปฏิสัมพันธ์ของบุคลากรในคณะฯ ลดลง จึงควรมีการสร้างกิจกรรมสัมพันธ์ร่วมกันทั้งคณะฯ

แนวทางการพัฒนา

1) การสร้างการมีส่วนร่วม

ผู้บริหารของคณะฯ ควรมีการสร้างการมีส่วนร่วมของบุคลากรให้มากขึ้น เปิดรับฟังเสียงของบุคลากรอย่างทั่วถึง เพื่อนำไปสู่การกำหนดทิศทาง กลยุทธ์องค์กร ที่มาจากกระบวนการอย่างมีส่วนร่วม โดยอาจจัดในรูปแบบการสนทนากลุ่ม

2) การมอบหมายผู้รับผิดชอบ และ การสร้างการตระหนักรู้

ผู้บริหารของคณะฯ ควรมีการมอบหมายโครงการและตัวชี้วัด ให้กับบุคลากรสายวิชาการอย่างชัดเจนครบถ้วนและทั่วถึง และเชื่อมโยงการทำงานของคณาจารย์กับแผนกลยุทธ์ของคณะฯ และการให้ข้อมูลของคณะฯ หรือสิ่งที่คณะฯ กำลังเผชิญอยู่เพื่อเกิดความตระหนักรู้ของบุคลากร

3) จัดทำแผนกลยุทธ์ด้านการสื่อสารองค์กร

งานยุทธศาสตร์และแผน ควรมีการจัดทำแผนกลยุทธ์ ในการสื่อสารองค์กร เพื่อสร้างการสื่อสารที่ประสิทธิภาพและประสิทธิผล นำไปสู่ความสำเร็จของกลยุทธ์องค์กร

บรรณานุกรม

- พนิดา เกรียงทิพย์, และสุรมงคล นิมจิตต์. (2561). รูปแบบการสื่อสารที่มีความสัมพันธ์กับประสิทธิภาพการทำงานภายในองค์กร: กรณีศึกษา สำนักงานบริหารหนี้สาธารณะ. *Veridian E-Journal, Silpakorn University (Humanities, Social Sciences and arts)*, 11(3).
- ปิริยา ศิริวรรณ. (2559). การสื่อสารภายในองค์กร (คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล) เรื่องที่ไม่อาจมองข้าม. *เวชบันทึกศิริราช*, 9(1).
- ยุบล เบญจรงค์กิจ. (2554). *การวางแผนและการประเมินผลการสื่อสารเชิงกลยุทธ์*. คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รัตนะ บัวสนธ์. (2555). *วิธีการเชิงผสมผสานสำหรับการวิจัยเชิงปริมาณ* (พิมพ์ครั้งที่ 1). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมยศ นาวิการ. (2527). *การติดต่อสื่อสารขององค์กร*. บรรณกิจ.
- สิทธิ อีรสรณ์. (2550). *แนวคิดพื้นฐานทางการวิจัย* (พิมพ์ครั้งที่ 1). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สัญญาติ พรหมดง, และคณะ. (2561). การสร้างประสิทธิภาพของการสื่อสารภายในองค์กรเพื่อเพิ่มความสามารถในการแข่งขันทางธุรกิจ. *วารสารเครือข่ายส่งเสริมการวิจัยทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 1(1).

Organizational Engagement of Temporary Employees of Mahasarakham University

Thitisak Khamphromma^{*}

Jeerasak Pokawin^{1*}

(Received Date: August 29, 2023, Revised Date : November 20, 2023, Accepted Date : December 4, 2023)

Abstract

This research aims to investigate the level of employee engagement at Mahasarakham University and factors affecting employee engagement to guide the way to produce employee engagement of temporary employees at Mahasarakham University. The methodology in this research we have used a mixed method and collected the survey by using 304 questionnaires from temporary employees. Additionally, we have 9 interviewers from temporary employees by simple random sampling. More than that, the analysis of data used package programs (SPSS) were mean, percentage and in-depth interview. The data showed that the level of employee engagement of temporary employees at Mahasarakham University is excellent. The mean were 4.12 the factor affecting employee engagement is excellent the mean were 3.89 And the most important factor that affected employee engagement was the colleague factor and the way to produce the employee engagement were to increase salary, compensation and suitable welfare. Furthermore, increasing sustainability and progress in work, having meetings, community service, ignites the motivation to work to make a good morale and encouragement to temporary employee at Mahasarakham University.

Keywords: Organizational Engagement, Temporary Employee, Organization, Mahasarakham University

^{*} College of Politics and Governance, Mahasarakham University, Mahasarakham 44150, Thailand

^{1*} Corresponding Author, Email: jeerasak.p@msu.ac.th

ความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ฐิติศักดิ์ คำพรมมา*

จิรศักดิ์ โปภาวิน^{1*}

(วันรับบทความ: 29 สิงหาคม 2566/ วันแก้ไขบทความ: 20 พฤศจิกายน 2566/ วันตอบรับบทความ: 4 ธันวาคม 2566)

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับความผูกพันต่อองค์กร ปัจจัยที่ส่งผลต่อความผูกพันกับองค์กร และศึกษาแนวทางการสร้างความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม โดยใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสาน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามจำนวน 304 ชุด จากลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม และแบบสัมภาษณ์จากลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม จำนวน 9 คน โดยการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ชนิดมีโครงสร้าง และการวิเคราะห์เนื้อหาผลการวิจัย พบว่าระดับความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคามภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.12 ปัจจัยที่มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.89 ปัจจัยที่มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคามมากที่สุด คือ ปัจจัยด้านเพื่อนร่วมงาน และแนวทางในการสร้างความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ได้แก่ การเพิ่มอัตราค่าจ้าง ค่าตอบแทน และสวัสดิการที่เหมาะสม, การเพิ่มความมั่นคงและความก้าวหน้าในงาน, การจัดการอบรม กิจกรรมสาธารณประโยชน์, และการสร้างแรงจูงใจในการทำงาน เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจในการทำงานของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คำสำคัญ: ความผูกพันต่อองค์กร, ลูกจ้างชั่วคราว, องค์กร, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

* วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

^{1*} ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, อีเมล: jeerasak.p@msu.ac.th

บทนำ

ความผูกพันในองค์กรมีนัยยะสำคัญต่อความสำเร็จและเจริญก้าวหน้าขององค์กร เพราะทำให้องค์กรได้มาซึ่งพนักงานที่ทุ่มเทกำลังกายกำลังใจ ตั้งใจและเต็มใจที่จะปฏิบัติงานให้กับองค์กรทำให้องค์กรได้รับประโยชน์มากมาย ทั้งด้านอัตราการขาดงาน อัตราการลาออกหรือเปลี่ยนงานและการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กรก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ มีการให้ความหมายของคำว่า ความผูกพันต่อองค์กร คือความรู้สึกที่ดีต่อองค์กร มีความรักความภาคภูมิใจ ความเอาใจใส่ต่อองค์กร รู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร มีความเชื่อมั่นยอมรับเป้าหมายและค่านิยมขององค์กร เต็มใจและเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อเป้าหมายและต้องการที่จะดำรงไว้ซึ่งการเป็นสมาชิกขององค์กรนั้นตลอดไป (ธนันท์ ทะสุใจ, 2549, น.9) ความผูกพันต่อองค์กร หมายถึงพฤติกรรมของแต่ละบุคคลที่แสดงออกมานั้นมีความสัมพันธ์กับความผูกพันต่อองค์กรโดยบุคคลที่มีความผูกพันต่อองค์กรสูงจะมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการขององค์กรมากกว่าบุคคลที่มีความผูกพันต่อองค์กรน้อยกว่าหรือต่ำกว่า (Salancik, 1983, pp.202-207) เป็นลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคล ที่มีต่อองค์กรโดยมีคุณลักษณะ 3 ประการ 1) ความต้องการที่จะคงอยู่เป็นสมาชิกภาพขององค์กรต่อไป 2) ความเต็มใจที่จะใช้ความพยายามอย่างเต็มที่ในการปฏิบัติงานให้กับองค์กร 3) ความเชื่อมั่นและยอมรับในเป้าหมายขององค์กร (Porter and Steer, 1974, pp.603-609)

ในปัจจุบันสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อันเนื่องมาจากความผันผวนของสภาพเศรษฐกิจ สถานการณ์ทางการเมืองที่ขาดความมั่นคง การเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้ในแต่ละองค์กรต้องมีการปรับเปลี่ยนนโยบาย รูปแบบการบริหารโครงสร้างองค์กร เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นองค์กรต้องมีการปรับเปลี่ยนนโยบายให้สอดคล้องกับ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ส่งผลให้นโยบายในการทำงานจะต้องมีความเข้มงวดทั้งในเรื่องมาตรฐานของการทำงานและเป้าหมายขององค์กรที่สูงขึ้นกว่าเดิม ซึ่งความกดดันต่าง ๆ ส่งผลให้บุคลากรมีความผูกพันต่อองค์กรลดลงเรื่อย ๆ และเมื่อมีโอกาสที่ดีกว่าบุคลากรผู้ปฏิบัติงานก็อาจจะลาออกเพื่อไปสู่องค์กรที่ให้ทั้งความก้าวหน้า ผลตอบแทนที่ดีกว่าและมีสภาพสังคมที่ดีกว่า

มหาวิทยาลัยมหาสารคามมีบุคลากรจำนวนมาก และหนึ่งในนั้นคือลูกจ้างชั่วคราวที่มีมากถึง 1,253 คน หรือ 35 % ของบุคลากรทั้งหมด (กองการเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2565) ลูกจ้างชั่วคราวเป็นเหมือนหัวใจหลักสำคัญในการขับเคลื่อนองค์กร การสร้างความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวจึงมีความสำคัญอย่างมาก เพราะจะอย่างไรให้ลูกจ้างชั่วคราวเกิดความผูกพันกับองค์กรและอยู่กับองค์กรไปนาน ๆ ดังนั้น ผู้วิจัยมีความสนใจเพื่อจะศึกษาระดับความผูกพันต่อองค์กรว่ามีความผูกพันในระดับใด และปัจจัยอะไรบ้างที่มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นแนวทางการสร้างความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม มีความพึงพอใจในการทำงานสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีความสุข ทุ่มเทให้กับการทำงาน เกิดความภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของการทำงานในหน่วยงานภายใต้สังกัดของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

วัตถุประสงค์ของวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
3. เพื่อเสนอแนวทางการสร้างความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยได้ศึกษาในประเด็นเรื่องความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ศึกษาในระดับความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปัจจัยที่มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม และแนวทางในการสร้างความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
2. ขอบเขตด้านประชากร ลูกจ้างชั่วคราวของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม จำนวน 1,253 คน (กองการเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2565)
3. ขอบเขตด้านพื้นที่ ภายในมหาวิทยาลัยมหาสารคาม พื้นที่ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม และพื้นที่ตำบลตลาด อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม
4. ขอบเขตด้านระยะเวลา ตั้งแต่ระหว่างเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2565 ถึงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2565

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงระดับความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
2. ได้ทราบถึงปัจจัยที่มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
3. ได้ทราบถึงแนวทางการสร้างความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ความผูกพันต่อองค์กร หมายถึง ทศนคติของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่มีต่อองค์กรที่แสดงออกมาในลักษณะทางการพูด ทางความคิด ทางการแสดงออกทางพฤติกรรม ความจงรักภักดีที่จะคงอยู่ ความภาคภูมิใจและเป็นส่วนหนึ่งในองค์กร ปฏิบัติงานอย่างทุ่มเท ยอมรับวัตถุประสงค์ และจุดมุ่งหมายขององค์กร
2. ลูกจ้างชั่วคราว หมายถึง ลูกจ้างที่มหาวิทยาลัยมหาสารคามจ้างไว้เพื่อปฏิบัติงานเป็นการชั่วคราว มีทั้งที่เป็นการจ้างงานแบบรายชั่วโมง รายวัน รายเดือน รายปี หรือทำสัญญาจ้างภายในช่วง ระยะเวลา ๆ หนึ่ง

3.องค์กร หมายถึง หน่วยงานทุกหน่วยงานที่ถูกจ้างชั่วคราวปฏิบัติงานอยู่ภายใต้สังกัดมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

4. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม หมายถึง มหาวิทยาลัยมหาสารคามเป็นสถาบันอุดมศึกษาแห่งที่ 2 และมหาวิทยาลัยแห่งที่ 4 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยถือกำเนิดจากวิทยาลัยวิชาการศึกษา ปี พ.ศ. 2511 ต่อมาได้ยกฐานะขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒวิทยาเขตมหาสารคามในปี พ.ศ. 2517 และได้แยกตัวเป็นมหาวิทยาลัยเอกเทศภายใต้ชื่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2537

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับองค์การ

1. แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีองค์การ

Herbert G. Hicks. (1972) องค์การ คือกระบวนการจัดโครงสร้างให้บุคคลเกิดปฏิสัมพันธ์ในการทำงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ซึ่งสอดคล้องกับความหมายที่ Joseph L. Massie กล่าวว่าองค์การคือโครงสร้างหรือกระบวนการที่กลุ่มจัดตั้งขึ้น มีการทำกิจกรรมหรืองานออกเป็นประเภทต่าง ๆ และมอบหมายความรับผิดชอบในกิจกรรมนั้น ๆ ให้แก่สมาชิกได้ดำเนินการปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ขณะเดียวกัน

Eriksson-Zetterquist, Mullern and Styhre (2011) ได้ให้ความหมายขององค์การว่า องค์การ มีโครงสร้างที่เป็นทางการ (Formal organizational structure) ปรากฏเป็นแผนภูมิขององค์การ (Organizational chart) ซึ่งองค์การทำให้ความต้องการต่าง ๆ บรรลุผลสำเร็จ ลักษณะที่สำคัญขององค์การ ได้แก่ 1) องค์การเป็นโครงสร้างซึ่งประกอบด้วยกฎเกณฑ์และมาตรฐาน ตำแหน่งตามสายการบังคับบัญชา การจัดเป็นแผนงานและอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจ 2) องค์การเป็นแบบแผนของพฤติกรรม ซึ่งประกอบด้วยการมีเป้าหมายร่วมกันมีพฤติกรรมร่วมมือประสานงานกันและการจัดการกับความต้องการของกลุ่มผู้มีส่วนได้เสีย และ 3) องค์การเป็นวัฒนธรรมโดยผู้ปฏิบัติงานในองค์การมีความเข้าใจและอุดมการณ์ร่วมกัน

2. แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมองค์การ

Greenberg and Baron (2003) กล่าวไว้ว่า พฤติกรรมองค์การเป็นสาขาวิชาหนึ่งซึ่งต้องใช้สหวิทยาการ (Multidisciplinary field) เพื่อศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในองค์การอย่างมีระบบ โดยศึกษากระบวนการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในตัวบุคคลแต่ละบุคคล (Individuals) กลุ่มบุคคล (Groups) และองค์การ (Organizations) เพื่อนำความรู้ไปใช้ปรับปรุงงานในองค์การให้เกิดผลดีมากยิ่งขึ้น รวมทั้งสวัสดิภาพของบุคลากรในองค์การให้ดีขึ้นอีกด้วย จากนิยามข้างต้นสามารถสรุปสาระสำคัญของพฤติกรรมองค์การของ Greenberg and Baron ได้ว่า 1) พฤติกรรมองค์การใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็นหลักสำคัญ 2) พฤติกรรมองค์การมุ่งศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรม 3 ระดับ คือ ระดับบุคคล ระดับกลุ่มบุคคล และระดับองค์การ 3) พฤติกรรมองค์การมีลักษณะเป็นสหวิทยาการหลายสาขา 4) พฤติกรรมองค์การนำมาใช้เป็นพื้นฐานในการปรับปรุงงานองค์การ และบุคคลในองค์การให้ ได้ผลดีมากยิ่งขึ้น

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจูงใจ

1. ทฤษฎีความต้องการตามลำดับขั้นของมาสโลว์ (Maslow's Need Hierarchy Theory) มาสโลว์มีความเห็นว่ามนุษย์มีความต้องการหลายระดับโดยเรียงลำดับจากต่ำขึ้นไปหาลำดับที่สูงกว่า ซึ่งเมื่อความต้องการขั้นต่ำได้รับการตอบสนองจนเป็นที่พอใจแล้ว มนุษย์ก็จะเขิบไปมีความต้องการในลำดับที่สูงขึ้นไป ลำดับความต้องการจะมีอยู่ด้วยกัน 5 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1) ความต้องการด้านร่างกาย (Physiological Needs) : เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานในระดับต่ำสุด เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ

2) ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย (Safety Needs): เป็นความต้องการที่มีความคล้ายกับความต้องการด้านร่างกาย กล่าวคือจะทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เช่น มีความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน ตลอดจนการได้รับความคุ้มครองปกป้องจากการคุกคามทั้งทางร่างกายและจิตใจ

3) ความต้องการทางสังคม (Social Needs): เป็นความต้องการที่ได้ผ่านความต้องการขั้นที่ 1 และที่ 2 ที่ได้รับการตอบสนองแล้ว มนุษย์ก็เริ่มมีความต้องการทางสังคมทำให้เป็นที่ยอมรับของสังคม เช่น ความต้องการเพื่อน ต้องการความรัก และความรู้สึกมีพรรคพวก

4) ความต้องการได้รับการยกย่องทางสังคม (Esteem Needs): เป็นความรู้สึกที่มีในตัวเองที่ต้องการยอมรับจากบุคคลรอบข้างในความสามารถของตน

5) ความต้องการประสบความสำเร็จในชีวิต (Self-Actualization Needs): เป็นความต้องการขั้นสุดท้ายและเป็นความต้องการขั้นสูงสุดในชีวิตของมนุษย์ คือความต้องการที่ได้รับความสำเร็จตามความนึกคิดหรือนึกฝันที่ยากจะประสบความสำเร็จ เป็นการประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนเองต้องการหรือเป็นความปรารถนาสูงสุด

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความผูกพันต่อองค์กร

Steers (1977) ได้ให้ความหมายของความผูกพันต่อองค์กรว่า เป็นความรู้สึกของผู้ปฏิบัติงานที่ แสดงตนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับองค์กรมีจุดรวมที่เหมือนกันของสมาชิกในการเข้าร่วมกิจกรรมขององค์กร และเต็มใจที่จะทุ่มเทกำลังกายกำลังใจ เพื่อปฏิบัติงานภารกิจขององค์กร ความรู้สึกนี้จะแตกต่างจากความผูกพันต่อองค์กรโดยปกติทั่วไป อันเนื่องมาจากการเป็นสมาชิกขององค์กรโดยปกติตรงที่ พฤติกรรมของผู้ปฏิบัติงานที่มีความรู้สึกผูกพันต่อองค์กรอย่างแท้จริงจะมุ่งเน้นความเต็มใจที่จะปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายขององค์กรด้วย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งความผูกพันต่อองค์กรประกอบด้วยลักษณะสำคัญอย่างน้อย 3 ประการ คือ 1) ความเชื่อมั่นอย่างแรงกล้าที่จะยอมรับเป้าหมายและค่านิยมขององค์กร 2) ความเต็มใจที่จะทุ่มเทความพยายามอย่างมากเพื่อประโยชน์ต่อองค์กร 3) ความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะดำรงไว้ซึ่งความเป็นสมาชิกภาพขององค์กร

แนวคิดความผูกพันต่อองค์กรของ Steers เป็นแนวคิดที่มีผู้ให้ความสนใจนำมาใช้เป็นหลักในการศึกษาจำนวนมากซึ่ง Steers ได้นำเสนอแบบจำลองเพื่อศึกษาความผูกพันต่อองค์กร โดยแบ่งออกเป็น 4 ส่วนสำคัญดังนี้

1) ปัจจัยส่วนบุคคล (Personal Factors) หรือลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ ระยะเวลาในการปฏิบัติงานในองค์กร แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์มีผลทางบวกต่อความผูกพันต่อองค์กร

กล่าวคือ พนักงานที่มีอายุมากกว่า ระยะเวลาในการปฏิบัติงานนานกว่า และมีค่านิยมในงานมากกว่าจะผูกพันต่อองค์กรมากกว่า

2) ลักษณะของบทบาทและงานที่เกี่ยวข้อง (Role-Related Characteristics) ได้แก่ งานที่มีความสำคัญ งานที่มีบทบาทเด่นชัดและบทบาทที่สอดคล้องกับตนเองมีความสัมพันธ์โดยตรงกับความผูกพันต่อองค์กร

3) ลักษณะด้านโครงสร้างขององค์กร (Structural Characteristics) ได้แก่ ระบบขององค์กรที่มีแบบแผนการกระจายอำนาจ การมีส่วนร่วมในการบริหารงาน และการมีส่วนเป็นเจ้าขององค์กรมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความผูกพันต่อองค์กร

4) ประสบการณ์ในงาน (Work Experience) ได้แก่ เจตคติที่มีต่อผู้ร่วมงานในองค์กร การพึ่งพาผู้บังคับบัญชา การปฏิบัติงานของผู้บังคับบัญชา ความรู้สีกว่างานมีความสำคัญเป็นสิ่งที่มียุทธวิธีทางบวกกับความผูกพันต่อองค์กร

บริบททั่วไปเกี่ยวกับลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ลูกจ้างชั่วคราว หมายความว่า ลูกจ้างรายเดือนซึ่งได้รับการจ้างไว้ปฏิบัติงานที่มีลักษณะชั่วคราวและหรือมีการกำหนดเวลาการจ้างและเงื่อนไขที่ระบุไว้ในสัญญาจ้าง แต่ทั้งนี้ระยะเวลาการจ้างต้องไม่เกินปีงบประมาณ โดยได้รับค่าจ้างจากเงินงบประมาณเงินรายได้ (ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ว่าด้วยการบริหารงานลูกจ้างชั่วคราว พ.ศ. 2564)

จากการศึกษาลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคามแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้ 1) กลุ่มสอนและวิจัย ได้แก่ บุคคลที่มหาวิทยาลัยกำหนดให้ปฏิบัติหน้าที่สอนหรือวิจัย หรือสอนและวิจัย หรือหน้าที่อื่นที่เป็นลักษณะการปฏิบัติงานทางวิชาการ 2) กลุ่มปฏิบัติการ ได้แก่ บุคคลที่มหาวิทยาลัยกำหนดให้ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนงานวิชาการหรือการบริหารงานทั่วไป

การกำหนดตำแหน่งและคุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่งการสรรหาและการคัดเลือกบุคคลเพื่อจ้างเป็นลูกจ้างชั่วคราวของหน่วยงานให้เป็นไปตามประกาศที่คณะกรรมการบริหารงานลูกจ้างชั่วคราว กำหนดโดยคำนึงถึงความเหมาะสม เป็นธรรม และประโยชน์สูงสุดที่มหาวิทยาลัยจะได้รับ

ระเบียบวิธีวิจัย

ประชากร (Population) ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ ลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม จำนวน 1,253 คน โดยอ้างอิงจากกองการเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีการศึกษา 2565

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ คือ กลุ่มตัวอย่างการวิจัยเชิงปริมาณ ได้แก่ ลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม จำนวน 304 คน ซึ่งจำนวนกลุ่มตัวอย่างนั้นได้มาจากการคำนวณสูตรการคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่าง ของ Taro Yamane และกลุ่มตัวอย่างการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ ลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม จำนวน 9 คน ซึ่งจำนวนกลุ่มตัวอย่างนั้นได้มาจากการสุ่มสัมภาษณ์ลูกจ้างชั่วคราวจาก 17 คณะ 2 วิทยาลัย

การสุ่มตัวอย่างใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (Accidental sampling) หมายถึง การเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างเท่าที่จะหาได้ จนครบจำนวนที่ต้องการโดยไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนบุคคลใดสะดวกให้ข้อมูลก็เลือกเก็บข้อมูล คือ ผู้ตอบแบบสอบถามหรือผู้ถูกสัมภาษณ์ จะเป็นใครก็ได้ จากลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม จำนวน 1,253 คน

เครื่องมือในการวิจัย

1. แบบสอบถาม (Questionnaire) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการศึกษาวิจัย คือ แบบสอบถาม (Questionnaire) เรื่องความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ซึ่งเป็นเครื่องมือในการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยการสร้างขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

2. แบบสัมภาษณ์ (Interview) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเพื่อการศึกษาวิจัย คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ชนิดมีโครงสร้าง ซึ่งเป็นเครื่องมือในการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการเก็บข้อมูลเพื่อเสริมการศึกษาในเชิงปริมาณ โดยมีประเด็นหลักคือ เพื่อเป็นแนวทางการสร้างความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

วิธีการเก็บข้อมูล การศึกษาวิจัยครั้งนี้ศึกษาจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นข้อมูลที่ได้จากการใช้แบบสอบถามและการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลจากลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม โดยผู้วิจัยจัดทำแบบสอบถามและทำการสัมภาษณ์ลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคามด้วยตนเอง ตั้งแต่เดือนกันยายน พ.ศ. 2565 - ตุลาคม พ.ศ. 2565

การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

1. แบบสอบถาม (Questionnaire) ใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ เป็นเครื่องมือวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา แสดงออกมาในรูปแบบค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) แล้วนำเสนอในรูปแบบจัดลำดับความสำคัญและบรรยายเป็นลายลักษณ์อักษร

2. แบบสัมภาษณ์ (Interview) การเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์ (Interview) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ชนิดมีโครงสร้าง โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพในการวิเคราะห์และอธิบายข้อเสนอแนะ แนวทางการสร้างความผูกพันต่อองค์กรจากลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม นำเสนอในรูปแบบการบรรยายเป็นลายลักษณ์อักษร

ผลการวิจัย

1. ข้อมูลทั่วไปของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

จากการศึกษาข้อมูลทั่วไปของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคามพบว่า

1. เพศของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 186 คน (คิดเป็นร้อยละ 61.2), และรองลงมาคือเพศชาย จำนวน 118 (คิดเป็นร้อยละ 38.8)

2. อายุของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ 31 – 40 ปี จำนวน 139 คน (คิดเป็นร้อยละ 45.7), รองลงมาเรียงจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ ช่วงอายุ ต่ำกว่า 30 ปี จำนวน 103 คน (คิดเป็นร้อยละ 33.9), ช่วงอายุ 41 – 50 ปี จำนวน 55 คน (คิดเป็นร้อยละ 18.1), และน้อยสุดในช่วงอายุ 51 ปี ขึ้นไป จำนวน 7 คน (คิดเป็นร้อยละ 2.3)

3. วุฒิการศึกษาของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ส่วนใหญ่มีวุฒิการศึกษาระดับปริญญาตรี จำนวน 212 คน (คิดเป็นร้อยละ 69.7), รองลงมาคือวุฒิการศึกษาระดับต่ำกว่าระดับปริญญาตรี จำนวน 51 คน (คิดเป็นร้อยละ 16.8), และน้อยที่สุดมีวุฒิการศึกษาระดับสูงกว่าปริญญาตรี จำนวน 41 คน (คิดเป็นร้อยละ 13.5)

4. สถานภาพของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ส่วนใหญ่มีสถานภาพโสด จำนวน 196 คน (คิดเป็นร้อยละ 64.5), รองลงนามีสถานภาพสมรส จำนวน 103 คน (คิดเป็นร้อยละ 33.9), และน้อยที่สุดมีสถานภาพหย่าร้าง จำนวน 5 คน (คิดเป็นร้อยละ 1.6)

5. อัตราค่าจ้างของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ส่วนใหญ่มีอัตราค่าจ้าง 10,000 – 15,000 บาท / เดือน จำนวน 228 คน (คิดเป็นร้อยละ 75), รองลงมาคือมีอัตราค่าจ้างมากกว่า 15,000 บาท / เดือน จำนวน 47 คน (คิดเป็นร้อยละ 15.5), และน้อยที่สุดมีอัตราค่าจ้างน้อยกว่า 10,000 บาท / เดือน จำนวน 29 คน (คิดเป็นร้อยละ 9.5)

6. ระยะเวลาการปฏิบัติงานในองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงระยะเวลาการปฏิบัติงาน มากกว่า 5 ปี จำนวน 159 คน (คิดเป็นร้อยละ 52.3), รองลงมาเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ ช่วงระยะเวลาการปฏิบัติงาน 3 – 5 ปี จำนวน 69 คน (คิดเป็นร้อยละ 22.7), ช่วงระยะเวลาการปฏิบัติงาน 1 – 3 ปี จำนวน 47 คน (คิดเป็นร้อยละ 15.5), และน้อยที่สุดอยู่ในช่วงระยะเวลาการปฏิบัติงาน น้อยกว่า 1 ปี จำนวน 29 คน (คิดเป็นร้อยละ 9.5)

2. ระดับความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

จากการศึกษาระดับความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ระดับความผูกพันต่อองค์กรภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.12 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยพบว่า

การเต็มใจให้ความร่วมมือกับองค์กรเพื่อให้องค์กรประสบความสำเร็จความผูกพันต่อองค์กรอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.65

การทำงานกับเพื่อนร่วมงานได้ดี ความผูกพันต่อองค์กรอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.50

การใช้ความรู้ความสามารถเต็มที่ในการปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมาย ความผูกพันต่อองค์กรอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.49

งานมีความสำคัญและส่งผลต่อเป้าหมายความสำเร็จขององค์กร ความผูกพันต่อองค์กรอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.34

การไม่ลังเลที่จะทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งในนามองค์กร ความผูกพันต่อองค์กรอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.29

การที่ผู้เกี่ยวข้องในที่ทำงานและเพื่อนร่วมงานแสดงออกถึงความพร้อมในการปฏิบัติงานทุ่มเทให้กับงานและแสดงความกระตือรือร้นในการทำงาน ความผูกพันต่อองค์กรอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.20

การที่มีความผูกพันต่อองค์กรที่ทำงานอยู่ ความผูกพันต่อองค์กรอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.17

ผู้บังคับบัญชาของท่านเป็นบุคคลที่สามารถเข้าถึงได้ ความผูกพันต่อองค์กรอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.15

การเป็นสมาชิกคนสำคัญของหน่วยงานที่มีส่วนในความสำเร็จและการพัฒนาขององค์กร ความผูกพันต่อองค์กรอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.14

ผู้บังคับบัญชาสร้างสายสัมพันธ์ในการปฏิบัติงานที่ดีกับสมาชิกทุกคนในทีมงาน ความผูกพันต่อองค์กรอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.07

การบริหารงานขององค์กรมีความเหมาะสม ความผูกพันต่อองค์กรอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.00

ค่านิยมของผู้ปฏิบัติงานมีความใกล้เคียงกับค่านิยมขององค์กร ความผูกพันต่อองค์กรอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.99

ผู้บังคับบัญชาของท่านให้การสนับสนุนและช่วยเหลือให้ท่านบริหารความสมดุลระหว่างเรื่องงานและเรื่องส่วนตัว ความผูกพันต่อองค์กรอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.99

การอบรมสำหรับทักษะใหม่ที่ต้องใช้ในการปฏิบัติงานขององค์กร ความผูกพันต่อองค์กรอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.95

ผู้บังคับบัญชาให้ความสำคัญยุติธรรมกับผู้ใต้บังคับบัญชาทุกคน ความผูกพันต่อองค์กรอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.89

องค์กรมีระบบการให้รางวัลและระบบการลงโทษที่ดีและพนักงานต่างยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ความผูกพันต่อองค์กรอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.78

องค์กรให้รางวัลหรือโบนัสตอบแทนสำหรับสมรรถนะการทำงานที่ดีของท่าน ความผูกพันต่อองค์กรอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 3.37

3. ปัจจัยที่มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

จากการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรในภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.89 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านโดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยพบว่า

ปัจจัยด้านเพื่อนร่วมงานมีผลต่อการปฏิบัติงาน มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.21

ปัจจัยด้านความสุขในการปฏิบัติงานและมีความสัมพันธ์ที่ดีในองค์กร มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.12

ปัจจัยด้านความพึงพอใจในงานประจำตามหน้าที่และงานที่ได้รับมอบหมาย มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.09

ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมในสถานที่ทำงานเอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติงาน มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.98

ปัจจัยด้านความเชื่อมั่นในองค์กร มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.90

ปัจจัยด้านการเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานอื่น ๆ และแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ในการปฏิบัติงาน มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.87

ปัจจัยด้านการพัฒนาบุคลากรและส่งเสริมความก้าวหน้าในสายงาน มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.69

ปัจจัยด้านอัตราค่าจ้าง ค่าตอบแทน และสวัสดิการที่ เหมาะสม มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 3.03

4. ข้อเสนอแนะและความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ได้ให้ข้อเสนอแนะและให้ความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับความผูกพันต่อองค์กร ดังนี้

1. อยากให้มีการเพิ่มอัตราค่าจ้าง ค่าตอบแทน และสวัสดิการให้มีความเหมาะสมกับการปฏิบัติงาน
2. อยากให้องค์กรมีการพัฒนาและยกระดับความมั่นคงให้กับบุคลากร
3. อยากให้มีนโยบายบรรจุลูกจ้างทุกคนเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน
4. อยากให้ผู้บริหารส่งเสริมความก้าวหน้าในสายงานมากกว่านี้

5. แนวทางการสร้างความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

จากการศึกษาแนวทางการสร้างความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ได้เสนอแนวทางการสร้างความผูกพันต่อองค์กรไว้ดังนี้

1. มหาวิทยาลัยมหาสารคามควรมีการพิจารณาเพิ่มอัตราค่าจ้าง ค่าตอบแทน และสวัสดิการแก่ลูกจ้างชั่วคราวให้มีความเหมาะสมกับการปฏิบัติงาน วุฒิการศึกษา และประเภทของงานนั้น ๆ เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานต่อไป
2. มหาวิทยาลัยมหาสารคามควรมีการพัฒนาศักยภาพของลูกจ้างชั่วคราว และยกระดับความมั่นคงให้กับลูกจ้างชั่วคราว เพื่อทำให้ลูกจ้างชั่วคราวในองค์กรเกิดความเชื่อมั่นในองค์กรและเกิดความมั่นคงในหน้าที่การงาน
3. มหาวิทยาลัยมหาสารคามควรมีการพิจารณาบรรจุแต่งตั้งลูกจ้างชั่วคราวทุกคนที่ทำงานในองค์กรมากกว่า 5 ปี ตระหนักถึงความมั่นคงของลูกจ้างชั่วคราวให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทั้งเรื่องของการบรรจุเป็นพนักงานมหาวิทยาลัย ความมั่นคงของงานและความก้าวหน้าในสายงาน
4. มหาวิทยาลัยมหาสารคามควรมีการจัดกิจกรรมให้ลูกจ้างชั่วคราวได้มีส่วนร่วม เช่น การอบรม กีฬา การทำประโยชน์เพื่อชุมชน ฯ เพื่อพัฒนาศักยภาพในด้านการทำงาน และการช่วยเหลือสังคม เพื่อลดความตึงเครียดในการทำงานและสร้างความผูกพันต่อองค์กรมากขึ้น
5. มหาวิทยาลัยมหาสารคามควรมีการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ลูกจ้างชั่วคราว เช่น การให้โบนัสค่าตอบแทนการทำงาน การให้รางวัล การยกย่องลูกจ้างชั่วคราวที่ปฏิบัติงานดี เพื่อสร้างแรงจูงใจในการทำงานและโน้มน้าวการทำงานให้ลูกจ้างชั่วคราว

อภิปรายผล

1. ระดับความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

จากการศึกษาระดับความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม โดยระดับความผูกพันต่อองค์กรภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.12 เนื่องจากจากลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคามมีความผูกพันต่อองค์กรในด้านต่าง ๆ ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ เริ่มจากแนวคิดความผูกพันต่อองค์กรของ Buchanan (1974) ซึ่งตรงกับข้อ “4. บุคคลที่มีความผูกพันต่อองค์กรสูงจะเต็มใจที่จะใช้ความพยายามอย่างมากในการทำงานให้กับองค์กร ซึ่งในหลายกรณีความพยายามดังกล่าวจะมีผลทำให้การปฏิบัติงานอยู่ในระดับดีเหนือคนอื่น” และข้อ “6. ความผูกพันต่อองค์กรเป็นตัวบ่งชี้ที่ดีถึงควมมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์กร กล่าวคือ เมื่อมีความผูกพันต่อองค์กรสูงย่อมที่จะอุทิศแรงกายแรงใจปฏิบัติงานด้วยความเต็มใจและตั้งใจอย่างเต็มที่ กำลังความสามารถเพื่อให้ผลของงานออกมาดีที่สุดหรือมีข้อผิดพลาดน้อยที่สุด ในทางกลับกัน หากความผูกพันต่อองค์กรมีน้อยผลของการปฏิบัติงานย่อมลดประสิทธิภาพหรือหย่อนสมรรถนะลง เป้าหมายและวัตถุประสงค์ขององค์กรย่อมไม่เป็นไปตามที่ต้องการ” และไปสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องความผูกพันต่อองค์กรของ Poter และ Smith (1991) ในข้อ “2. ความเต็มใจที่จะทุ่มเทความพยายามอย่างมากเพื่อประโยชน์ขององค์กร เป็นลักษณะที่บุคลากรเต็มใจที่จะเสียสละอุทิศตนพยายามทำงานเต็มความสามารถเพื่อให้องค์กรประสบความสำเร็จบรรลุเป้าหมาย เกิดผลประโยชน์ต่อองค์กรและมีความห่วงใยต่อความเป็นไปขององค์กร” และข้อ “3. ความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่คงไว้ซึ่งความเป็นสมาชิกภาพขององค์กร เป็นลักษณะที่บุคลากรแสดงความต้องการและตั้งใจที่จะปฏิบัติงานในองค์กรนี้ตลอดไป มีความจงรักภักดีต่อองค์กร มีความภาคภูมิใจในการเป็นสมาชิกขององค์กรและพร้อมที่จะบอกกับคนอื่นว่าตนเป็นสมาชิกขององค์กร รู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร สนับสนุนและสร้างสรรค์องค์กรให้ดียิ่งขึ้น” ซึ่งทำให้เป็นสาเหตุให้ลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคามมีความผูกพันต่อองค์กรในระดับที่มาก

การศึกษาระดับความผูกพันต่อองค์กรด้านองค์กรให้รางวัลหรือโบนัสตอบแทนสำหรับสมรรถนะการทำงาน ความผูกพันต่อองค์กรอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด) เนื่องจากที่ลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคามได้ค่าตอบแทนที่น้อยกว่าตลาดแรงงาน สอดคล้องกับงานวิจัยของ คชาวุธ สิทธิโชคสกุล (2557) เนื่องจากที่ลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคามได้ค่าตอบแทนที่น้อยกว่าความคาดหวัง ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอแนะเพิ่มเติมของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม จำนวน 37 คน ที่เสนอว่าอยากให้มีการเพิ่มอัตราค่าจ้างค่าตอบแทน และสวัสดิการให้มีความเหมาะสมกับการปฏิบัติงาน และไปสอดคล้องกับการสัมภาษณ์ของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม “อยากให้มีการพิจารณาเพิ่มค่าตอบแทนที่สมเหตุสมผล สวัสดิการที่เท่าเทียม ตามที่อื่น ๆ ได้รับ เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้แก่ลูกจ้างชั่วคราว” (พนักงานบริหารงานทั่วไป คณะพยาบาลศาสตร์, สัมภาษณ์, 2 พฤศจิกายน 2565) อัตราค่าจ้าง ค่าตอบแทน และสวัสดิการที่ไม่สมเหตุสมผล เป็นหนึ่งในสาเหตุที่มีผลต่อระดับความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

2. ปัจจัยที่มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปัจจัยที่มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กร โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.89 จากปัจจัยด้านต่าง ๆ ที่มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราว ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดปัจจัยที่มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรของ Steers (1977) ข้อที่ “1. คุณลักษณะส่วนบุคคลของผู้ปฏิบัติงาน (Personal Characteristic) ประกอบด้วย อายุ เพศ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา ระยะเวลาการปฏิบัติงาน ระดับตำแหน่งและอัตราเงินเดือน” ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กร และข้อที่ “2. คุณลักษณะงานที่ปฏิบัติ (Job Characteristic) ลักษณะงานที่แตกต่างกันจะมีอิทธิพลต่อระดับความยึดมั่นผูกพันต่อองค์กรแตกต่างกัน ลักษณะงานที่ดีจะทำให้บุคลากรรู้สึกมีแรงจูงใจอยากทำงานเพื่อเพิ่มค่าให้กับตนเอง แม้ว่าผลงานจะยังไม่ดีก็ยิ่งทุ่มเทความพยายามให้มากขึ้นเพื่อเพิ่มรางวัลให้กับตนเองและคุณภาพงานที่ดีขึ้น ลักษณะงานที่มีอิทธิพลต่อความผูกพันต่อองค์กรได้แก่ 1) ความมีอิสระในการทำงาน 2) ความหลากหลายของงาน 3) ผลป้อนกลับของงาน 4) งานที่มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น” ด้วยสาเหตุนี้ ทำให้ปัจจัยที่มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคามโดยรวมอยู่ในระดับมาก ปัจจัยด้านเพื่อนร่วมงานมีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรในระดับมากที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรของ Steers (1977) ข้อที่ “3. ประสบการณ์ในงาน (Work Experience) หมายถึง การรับรู้ของสมาชิกต่อสิ่งแวดล้อมในช่วงปฏิบัติงาน ประสบการณ์ที่ได้รับเป็นคุณ หรือโทษมีผลต่อความผูกพันต่อองค์กร โดยกำหนดไว้ 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) ความรู้สึกว่าตนมีความสำคัญต่อองค์กร 2) ความรู้สึกว่าองค์กรเป็นที่พึ่งพาได้ เป็นความรู้สึกไว้วางใจเชื่อถือของบุคคลที่มีต่อองค์กรว่าองค์กรจะไม่ทอดทิ้งเมื่อเขาประสบปัญหา 3) ความคาดหวังที่ได้รับการตอบสนองจากองค์กร เช่น ค่าตอบแทน การพิจารณาความดีความชอบ ทำให้มีแรงจูงใจในการปฏิบัติงานและเป็นปัจจัยที่สร้างความผูกพันต่อองค์กร 4) ทศนคติต่อเพื่อนร่วมงานและองค์กร ทศนคติของกลุ่มภายในองค์กรนั้นทำให้บรรยากาศในองค์กรแตกต่างกัน บรรยากาศขององค์กรที่ดีมีความรักความสามัคคีช่วยเหลือร่วมมือกันปฏิบัติงาน ทำให้บุคลากรรู้สึกว่าทศนคติของกลุ่มดีก็จะส่งผลให้เกิดความรู้สึกที่จะอยู่กับองค์กรต่อไป ” และไปสอดคล้องกับการสัมภาษณ์ลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม “การอยู่ร่วมกันอย่างเป็นครอบครัว มีความสัมพันธ์ระหว่างหัวหน้ากับลูกน้องที่ดีส่งผลให้การทำงานราบรื่น และความผูกพันต่อองค์กรยังช่วยกระตุ้นให้เกิดการทำงานมากขึ้น” (นักวิชาการศึกษา กองทะเบียนและประมวลผล, สัมภาษณ์, 1 พฤศจิกายน 2565)

การศึกษาปัจจัยด้านอัตราค่าจ้าง ค่าตอบแทน และสวัสดิการที่เหมาะสม มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรในระดับปานกลาง (มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด) เนื่องมาจากการที่ได้รับค่าตอบแทนไม่เหมาะสมกับการปฏิบัติงาน และอยากให้มีการบรรจุเป็นพนักงานเพื่อให้เกิดความมั่นคงและความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน สอดคล้องกับงานวิจัยของจิตติมา หลักทอง (2557) และยิ่งสอดคล้องกับข้อเสนอแนะและความคิดเห็นเพิ่มเติมของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม จำนวน 37 คน ที่อยากให้องค์กรเพิ่มอัตราค่าจ้าง ค่าตอบแทน และสวัสดิการให้มีความเหมาะสมกับการปฏิบัติงาน และอยากให้มีการบรรจุลูกจ้างชั่วคราวเป็นพนักงานเพื่อให้เกิดความมั่นคงและก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ซึ่งสอดคล้องกับการสัมภาษณ์ลูกจ้างชั่วคราว

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม “อยากให้มีการพิจารณาเพิ่มค่าตอบแทนที่ สมเหตุสมผล สวัสดิการอย่างเท่าเทียมตามผู้อื่น ๆ ได้รับ เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้แก่ลูกจ้างชั่วคราว และเปิดโอกาสให้ลูกจ้างชั่วคราวได้มีช่องทางของการบรรจุเป็นพนักงาน เพิ่มความมั่นคงและความก้าวหน้าในการทำงานให้มากขึ้น เพื่อลดการลาออก หรือลดการเปลี่ยนงานของคนในองค์กร” (พนักงานบริหารงานทั่วไป คณะพยาบาลศาสตร์, สัมภาษณ์, 2 พฤศจิกายน 2565) และสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องความผูกพันต่อองค์กรของ Buchanan (1974) ข้อที่ “1. สามารถใช้ทำนายอัตราการเข้า - ออกจากงานของสมาชิกองค์กรได้ดีกว่าความพึงพอใจในงาน เนื่องจากความผูกพันต่อองค์กรเป็นทัศนคติของสมาชิกองค์กรโดยส่วนร่วมขณะที่ความพึงพอใจในงาน สะท้อนถึงทัศนคติของบุคคลต่องานหรือเฉพาะแง่ใดแง่หนึ่งของงานที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ของพนักงานเท่านั้น และความผูกพันต่อองค์กรค่อนข้างมีความมั่นคงมากกว่าความพึงพอใจในงานแม้ว่าเหตุการณ์ประจำวันในสถานที่ทำงานอาจจะมีผลกระทบต่อความพึงพอใจในงานของพนักงานแต่เหตุการณ์นั้นอาจไม่กระทบต่อความผูกพันของบุคคลที่มีต่อองค์กร โดยรวมก็ได้จึงกล่าวว่าความพึงพอใจในงานมีเสถียรภาพน้อยกว่าความผูกพันต่อองค์กร” ปัจจัยด้านอัตรา ค่าจ้าง ค่าตอบแทน และสวัสดิการที่เหมาะสมของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม อยู่ในระดับปานกลาง (มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด) ซึ่งอาจจะส่งผลต่อการลาออกจากงาน ซึ่งไปสอดคล้องกับงานวิจัยของ จิรศักดิ์ โปกากวิน (2562) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยและแนวทางการจรรีกรักษาพนักงานมหาวิทยาลัยสายวิชาการในมหาวิทยาลัยของรัฐภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการวิจัยพบว่า ผลตอบแทนเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการจรรีกรักษาพนักงานมหาวิทยาลัยสายวิชาการเหมือนกันระหว่างมหาวิทยาลัยมหาสารคามกับมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลเชิงคุณภาพที่พบว่า เงินเดือนและสวัสดิการเป็นสาเหตุหนึ่งใน 6 สาเหตุของการลาออก

3. แนวทางการสร้างความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

- 1) มหาวิทยาลัยมหาสารคามควรมีการเพิ่มอัตราค่าจ้าง ค่าตอบแทน และสวัสดิการแก่ลูกจ้างชั่วคราว
- 2) มหาวิทยาลัยมหาสารคามควรมีการพัฒนาศักยภาพของลูกจ้างชั่วคราว
- 3) มหาวิทยาลัยมหาสารคามควรมีการพิจารณาบรรจุแต่งตั้งลูกจ้างทุกคนที่ทำงานในองค์กรมากกว่า 5 ปี
- 4) มหาวิทยาลัยมหาสารคามควรมีการจัดกิจกรรมให้ลูกจ้างชั่วคราวได้มีส่วนร่วม
- 5) มหาวิทยาลัยมหาสารคามควรมีการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ลูกจ้างชั่วคราว

ข้อเสนอแนะ

1. การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเรื่อง ความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างของการวิจัยคือ ลูกจ้างชั่วคราว ซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลเฉพาะตำแหน่งเท่านั้น จึงได้ข้อมูลเกี่ยวกับลูกจ้างชั่วคราวของมหาวิทยาลัยมหาสารคามเท่านั้น ดังนั้นในการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการศึกษาในกลุ่มตัวอย่างตำแหน่งอื่น ๆ ด้วย เช่น ตำแหน่งพนักงานมหาวิทยาลัย ตำแหน่งข้าราชการ เป็นต้น เพื่อเป็นข้อมูลเปรียบเทียบกับผลของกลุ่มตัวอย่างลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคามเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมยิ่งขึ้น

2. การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อเป็นข้อมูลเสริมการศึกษา ในเชิงปริมาณ มีการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งแบบสอบถามและการสัมภาษณ์ โดยลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลประมาณ 20 วันโดยประมาณ ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาที่สั้น โดยเฉพาะการสัมภาษณ์ได้มีการสัมภาษณ์ลูกจ้างชั่วคราวแค่บางหน่วยงานเท่านั้นจึงได้ข้อมูลการสัมภาษณ์มาแค่บางหน่วยงาน ดังนั้นในการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการขยายเวลาในการเก็บข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลการสัมภาษณ์ที่ครอบคลุมยิ่งขึ้น

3. การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเรื่อง ความผูกพันต่อองค์กรของลูกจ้างชั่วคราวมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับความผูกพันต่อองค์กรในการวิจัยครั้งต่อไป ควรทำการศึกษาถึงปัจจัยด้านอื่น ๆ เช่น ความพึงพอใจในงาน แรงจูงใจในการทำงาน ฯ เพื่อนำผลที่ได้ไปวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้ได้แนวทางหรือกลยุทธ์ใหม่ ๆ ในการพัฒนาองค์กรต่อไป

บรรณานุกรม

- กาญจนา พันธุ์ศรีทุม. (2559). อิทธิพลของปัจจัยด้านความยึดมั่นผูกพันในงานความผูกพันต่อองค์กรและความพึงพอใจในงานที่ส่งผลต่อความตั้งใจลาออกของพนักงานรัฐวิสาหกิจแห่งหนึ่ง. (วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). สาขาวิชาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กองการเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. (2565). จำนวนลูกจ้างชั่วคราว/ข้อมูลทั่วไปของลูกจ้างชั่วคราว มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. <https://pd.msu.ac.th/pd7/>
- จิรศักดิ์ โพทาวิน, และสมิทร สุวรรณ. (2562). ปัจจัยและแนวทางการธำรงรักษาพนักงานมหาวิทยาลัยสายวิชาการในมหาวิทยาลัยของรัฐภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. *วารสารการเมืองการปกครอง*, 8(1).
- ณัฐพันธ์ เขจรนนท์. (2551). *พฤติกรรมองค์การ Organizational Behaviors*. ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- ณัฐพงษ์ สุวรรณรัตน์. (2559). ปัจจัยที่มีผลต่อระดับความผูกพันของพนักงานในองค์กรกรณีศึกษาการประปานครหลวง. (สารนิพนธ์หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสยาม.
- ทิพย์ชนก เสนผดุง. (2563). ปัจจัยที่มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กรของบุคลากรกรมการข้าว. (สารนิพนธ์หลักสูตรปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต). สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธนันท์ ทะสุใจ. (2547). ความผูกพันต่อองค์กรของข้าราชการ สำนักศาลยุติธรรมประจำภาค 5. (ภาคินิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). สาขาพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- นิติพล ภูตะโชติ. (2559). *พฤติกรรมองค์การ Organizational Behavior*. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ยศพร ปัญมะวัต. (2561). *ความสุขในการทำงาน ความผูกพันต่อองค์กรและปัจจัยที่เกี่ยวข้องของพนักงานประจำ บริษัทแฉล้มไพฑูริย์*. (หลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต). สาขาวิชา สุขภาพจิต ภาควิชาจิตเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รังสรรค์ ประเสริฐศรี. (2556). *พฤติกรรมองค์การ Organizational Behavior*. กรีนแอปเปิ้ลกราฟฟิกส์ พรินติ้ง.
- วชิรวิชัย งามละม่อน. (2558). *แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความผูกพัน*. https://learningofpublic.blogspot.com/2015/09/blog-post_44.html.
- วิเชียร วิทย์อุดม. (2556). *พฤติกรรมองค์การ Organizational Behavior*. ธนัชการพิมพ์.
- สุรเสกข์ ผลบุญ. (2558). *วัฒนธรรมองค์การกับความผูกพันต่อองค์การ*. <https://bps.mcu.ac.th/wp-content/uploads/2017/06/G->
- Buchanan, B. (1974). Building Organizational Commitment: The Socialization of Managers in Work Organizations. *Administrative Science Quarterly*, 19(4), 533-546.
- Daft, Richard L. (2010). *Organization Theory and Design*. South-Western Cengage Learning.
- Greenberg, Jerald. & Baron, Robert A. (2003). *Behavior in Organizations* (8th ed). Upper Saddle River, New Jersey Pearson Education.
- Herbert, H. G. (1972). *The Management of Organization: A Systems and Human Resources Approach* (12th ed). Appleton-Century-Crofts.
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370-396.
- Porter, L. W., & Steer, R. M. (1974). Organizational commitment job satisfaction and Turnover 286 among psychiatric technicians. *Journal of Applied Psychology*, 59, 603-609.
- Salancik, G. R. (1983). *Commitment and the Control of Organizational Behavior and Be life*. In *Psychological Foundations of Organizational Behavior* (2nd ed). (pp.202-207) Edited by Barry M.Staw. n.p.
- Steers, R. M. (1977). Antecedents and Outcomes of Organizational Commitment. *Administrative Science Quarterly*, 22, 28-124.

Guidelines of Development for Public Management toward the Digital Organization for Education Support

Phut Ploywan^{*}
Somboon Sirisunhirun^{1*}

(Received Date: June 1, 2023, Revised Date: August 11, 2023, Accepted Date: August 29, 2023)

Abstract

The objectives of this research were to; 1) to identify the key indicators of components necessary for developing digital organizations in education, 2) to analyze the relationship between different elements and individuals' digital skills, 3) to analyze the components of digital organization development in education, and 4) to propose guidelines for government management to move towards a digital organization in education. The sample included 388 personnel from various departments under the Office of the Permanent Secretary, Ministry of Education. The study employed a mixed-methods research approach, combining both quantitative and qualitative research methods. The results showed that: 1) there are six elements and 30 indicators essential for the development of digital organizations in education, according to the sample group, who believed these indicators to be the most important. There were 10 characteristics required for the development of digital organizations in education. 2) The relationship between personnel's digital skills and all six digital organizational elements was found to be at a very low level of correlation. 3) All six components and 30 indicators collectively explained the variability in the development of digital educational organizations. The index of consistency with empirical data comprised of $\chi^2 = 1039.415$, $df = 558$, $\chi^2 / df = 1.863$, $P\text{-value} = 0.368$, $CFI = 0.953$, $TLI = 0.965$, $RMSEA = 0.054$, $SRMR = 0.061$. 4) The Office of the Permanent Secretary, Ministry of Education, shall follow the criteria for personnel development, policy reform, and leveraging technology.

Keywords: Organization Development, Public Management, Digital Organization, Education Management

^{*} Associate Professor, Faculty of Social Sciences and Humanities, Mahidol University

^{1*} Corresponding Author, E-mail: somboon.sir@mahidol.ac.th

แนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการภาครัฐสู่องค์กรดิจิทัล เพื่อสนับสนุนการจัดการศึกษา

ภัทร์ พลอยแหวน^{*}
สมบุญ ศิริสรรหิรัญ^{1*}

(วันรับบทความ: 1 มิถุนายน 2566/ วันแก้ไขบทความ: 11 สิงหาคม 2566/ วันตอบรับบทความ: 29 สิงหาคม 2566)

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อสำรวจตัวบ่งชี้ที่สำคัญขององค์ประกอบในการพัฒนาองค์กรดิจิทัลด้านการศึกษา 2) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ กับทักษะดิจิทัลของบุคลากร 3) เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของการพัฒนาองค์กรดิจิทัลด้านการศึกษา และ 4) เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการภาครัฐเพื่อการมุ่งสู่องค์กรดิจิทัลด้านการศึกษา กลุ่มตัวอย่างเป็นบุคลากรในหน่วยงานต่าง ๆ ที่สังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ จำนวน 388 คน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (mixed-methods research approach) ผลการวิจัยพบว่า 1) องค์ประกอบในการพัฒนาองค์กรดิจิทัลด้านการศึกษามี 6 องค์ประกอบ 30 ตัวบ่งชี้ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างคิดเห็นว่าตัวบ่งชี้ที่สำคัญในระดับมากที่สุด สำหรับการพัฒนาองค์กรดิจิทัลด้านการศึกษา มีจำนวน 10 ตัว 2) ความสัมพันธ์ระหว่างทักษะดิจิทัลของบุคลากรกับองค์ประกอบขององค์กรดิจิทัลทั้ง 6 องค์ประกอบ พบว่า มีความสัมพันธ์กันที่ระดับต่ำมาก 3) องค์ประกอบของการพัฒนาองค์กรดิจิทัลด้านการศึกษา ทั้ง 6 องค์ประกอบ 30 ตัวบ่งชี้ร่วมกันอธิบายความแปรปรวนของการพัฒนาองค์กรดิจิทัลด้านการศึกษา โดยมีค่าดัชนีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ประกอบด้วย $X^2 = 1039.415$, $df = 558$, $X^2/df = 1.863$, $P\text{-value} = 0.368$, $CFI = 0.953$, $TLI = 0.965$, $RMSEA = 0.054$, $SRMR = 0.061$ และ 4) แนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการภาครัฐเพื่อการมุ่งสู่องค์กรดิจิทัลด้านการศึกษา สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ควรดำเนินการ 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการพัฒนาบุคลากร 2) ด้านปรับปรุงกฎระเบียบเพื่อให้สอดคล้องนโยบาย และ 3) ด้านการประยุกต์ใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยี

คำสำคัญ: การพัฒนาองค์กร, การจัดการภาครัฐ, องค์กรดิจิทัล, การจัดการศึกษา

^{*} รองศาสตราจารย์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

^{1*} ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, อีเมล: somboon.sir@mahidol.ac.th

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อโลกเข้าสู่ยุคศตวรรษที่ 21 สิ่งที่เราสังเกตเห็นได้คือการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและนวัตกรรม การเปลี่ยนแปลงที่ทวีความรุนแรงขึ้นนี้เรียกว่า Digital Disruption ซึ่งมีลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลมาจากนวัตกรรมหรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่ส่งผลทำให้การดำเนินชีวิตของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไป สถานการณ์ดังกล่าวยังส่งผลกระทบต่อภาคธุรกิจเอกชนและการบริการประชาชนของหน่วยงานภาครัฐให้ต้องพากันปรับตัว เอกชนที่มีความคล่องตัวสูงกว่าก็จะพร้อมเข้าสู่ยุค Digital Disruption ได้ดี แต่หน่วยงานภาครัฐที่เป็นองค์กรขนาดใหญ่และมีการบริหารงานแบบระบบราชการก็จะปรับตัวได้ช้า สาเหตุที่ภาครัฐปรับตัวช้าเนื่องจากยังอาศัยความรู้เดิมหรือใช้ทักษะความถนัดเก่าๆจากครั้งอดีต ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้เอง ภาครัฐจึงจำเป็นต้องปรับปรุงสู่การเป็นองค์กรดิจิทัล (Digital Organization) เพื่อให้สามารถอยู่รอดพัฒนาต่อไปยังอนาคต

ปัจจุบันแนวคิด VUCA เป็นคำที่นานาชาตินำมาใช้อธิบายสถานการณ์ของการเปลี่ยนแปลงอย่างคาดเดาไม่ได้ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ทั้งความผันผวน (Volatility) ความไม่แน่นอน (Uncertainty) ความซับซ้อน (Complexity) และความคลุมเครือ (Ambiguity) ซึ่งในยุค Digital Disruption นี้ยังสังเกตเห็นได้ว่าภาคการศึกษาในหลายประเทศมีแนวโน้มที่เปลี่ยนแปลงชัดเจน กล่าวคือ มีแนวโน้มที่พ่อแม่ ผู้ปกครอง นักเรียนและครู ให้ความเชื่อมั่นและยอมรับการศึกษาในรูปแบบออนไลน์ และในอนาคตอันใกล้ก็มีแนวโน้มที่นักเรียนจะเชื่อมั่นและยอมรับระบบการศึกษาในรูปแบบการเรียนที่บ้าน (Home School) อย่างมาก (วิญญู บุญลอย และคณะ, 2564) แนวโน้มด้านการศึกษาของโลกที่เปลี่ยนแปลงข้างต้นย่อมส่งผลกระทบมายังหน่วยงานภาคการศึกษาของประเทศไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หากเป็นเช่นนั้นแล้ว ภาคการศึกษาของประเทศไทยจะปรับตัวกันอย่างไร

ในช่วงสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ที่ผ่านมาก่อให้เกิดการบริหารการศึกษาในยุคฐานวิถีชีวิตใหม่ขึ้นในหลายประเทศรวมถึงในประเทศไทยด้วย โดยพบว่าการบริหารการศึกษาของไทยได้ปรับตัวสู่รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบออนไลน์ สถานศึกษาส่วนใหญ่ใช้การสอนผ่านดิจิทัลแพลตฟอร์ม ซึ่งข้อค้นพบสำคัญที่เกิดขึ้นในการจัดการศึกษาวิถีใหม่ (New Normal) นั่นคือ ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ทุกเนื้อหาได้จากทุกแหล่งข้อมูลและทุกเวลา พื้นที่การเรียนรู้เปลี่ยนจากโรงเรียนสู่โทรศัพท์มือถือหรือเครื่องคอมพิวเตอร์ ซึ่งเป้าหมายของการจัดการศึกษาอาจยังคงเดิมแต่ผู้เรียนสามารถใช้วิธีที่แตกต่างในการไปถึงจุดหมายได้ โดยที่แนวโน้มการจัดการศึกษาในยุคดิจิทัลนี้ยังส่งผลด้านดีต่อผู้เรียน ยกตัวอย่างเช่น เด็กบางคนอาจเรียนรู้ได้เร็วกว่าหากได้ดูภาพหรือคลิปวิดีโอ แต่เด็กบางคนอาจชอบการฟังคุณครูบรรยาย เพราะรูปแบบการเรียนรู้ของแต่ละคนไม่เหมือนกัน (ธีร ภาวนันท์, 2564)

แนวโน้มการจัดการศึกษาในอนาคตนั้นจะเป็นการจัดการเรียนแบบผสมผสานระหว่างการเรียนรู้ในห้องเรียนจริงกับการเรียนออนไลน์ และยังมีแนวโน้มที่ผู้เรียนจะยอมรับได้กับการเรียนการสอนแบบ Blended learning โดยไม่ต้องพบหน้าผู้สอน แต่ยังคงได้ Learning experiences ที่ดีกว่าเดิม ทั้งผู้สอนและคนเรียนจะปรับตัวไปตามเทคโนโลยีการศึกษารูปแบบ Online learning platform อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (ธานินทร์ อินทวิเศษ และคณะ, 2564) หากเป็นเช่นนั้นจริง

ครูผู้สอนจะต้องยกระดับทักษะความรู้ด้าน Online Learning ของตนเองอย่างไร เพื่อให้สามารถการออกแบบหลักสูตรหรือเนื้อหาการเรียนการสอนที่ใช้เทคโนโลยีเป็นสื่อกลางได้อย่างเหมาะสมกับผู้เรียน

เมื่อแนวคิด VUCA World เป็นที่ยอมรับมากขึ้นในระดับนานาชาติรวมถึงในประเทศไทย ดังนั้นองค์การด้านการศึกษาระดับนานาชาติจึงต้องให้ความสำคัญต่อการปรับตัวเป็นองค์การที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของศตวรรษที่ 21 (FASTER Government) ซึ่งมีองค์ประกอบ 6 ประการ ได้แก่ การปฏิบัติงานในแนวราบ (Flat) การปฏิบัติงานด้วยความคล่องตัว (Agile) การปรับปรุงการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพสูงสุด (Streamlined) การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการปฏิบัติงาน (Tech Enabled) การมีจริยธรรม (Ethics) และ การสร้างตัวตนใหม่ (Reinvention) (World Economic Forums, 2012; สุรพงษ์ มาลี, 2562) เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วประเทศไทยจะพัฒนาการบริหารจัดการภาครัฐสู่องค์กรดิจิทัลอย่างไร เพื่อสนับสนุนให้ผู้ปฏิบัติงานด้านการศึกษามุ่งพัฒนาความสามารถปรับตัว เพิ่มพูนทักษะเพื่อใช้เทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากที่กล่าวมาข้างต้นจึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาแนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการภาครัฐสู่องค์กรดิจิทัลเพื่อสนับสนุนการจัดการศึกษา โดยมุ่งเป้าไปที่สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการที่เป็นหน่วยงานขับเคลื่อนการศึกษาภาคบังคับของประเทศไทย ผู้วิจัยเชื่อว่าหากประเทศไทยมีองค์กรดิจิทัลด้านการศึกษา (Digital Education Organization) เกิดขึ้นก็จะสนับสนุนให้เกิดการปรับตัวทางด้านการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของยุคดิจิทัล (Digital Disruption) ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งเน้นศึกษาถึงปัจจัยสำคัญในการพัฒนาสู่องค์กรดิจิทัล เพื่อสนับสนุนการจัดการศึกษาในอนาคต โดยมุ่งที่จะศึกษาองค์ประกอบและปัจจัยต่าง ๆ ของแนวคิด FASTER Government เพื่อค้นหาว่าปัจจัยใดจะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญก่อให้เกิดองค์กรดิจิทัล เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการภาครัฐเพื่อการมุ่งสู่องค์กรดิจิทัลด้านการศึกษา

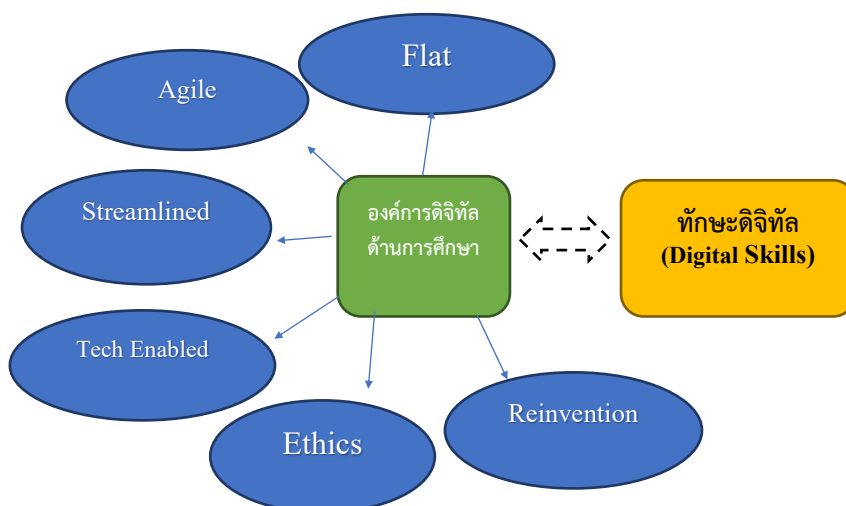
วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสำรวจตัวบ่งชี้ที่สำคัญขององค์ประกอบในการพัฒนาองค์กรดิจิทัลด้านการศึกษา
2. เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ กับทักษะดิจิทัลของบุคลากร
3. เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของการพัฒนาองค์กรดิจิทัลด้านการศึกษา
4. เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการภาครัฐเพื่อการมุ่งสู่องค์กรดิจิทัลด้านการศึกษา

กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี

ผู้วิจัยมีแนวคิดที่สำรวจองค์ประกอบที่สำคัญในการพัฒนาองค์กรดิจิทัลด้านการศึกษาจาก FASTER Model (World Economic Forums, 2012; สุรพงษ์ มาลี, 2563) โดยมีองค์ประกอบที่สนใจศึกษา 6 องค์ประกอบ ได้แก่ ปฏิบัติงานในแนวราบ (Flat) ปฏิบัติงานด้วยความคล่องตัว (Agile) ปรับปรุงการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพสูงสุด (Streamlined)

การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการปฏิบัติงาน (Tech Enabled) จริยธรรม (Ethics) และ การสร้างตัวตนใหม่ (Reinvention) จากนั้นจะศึกษาต่อว่าองค์ประกอบใดบ้างที่มีความสัมพันธ์กับทักษะดิจิทัลของผู้ปฏิบัติงานในองค์การดิจิทัล

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

นิยามเชิงปฏิบัติการ

1. การปฏิบัติงานแนวราบ (Flat Government) หมายถึง การลดช่วงชั้นการบังคับบัญชา การลดระยะห่างระหว่างผู้บริหารกับผู้ใต้บังคับบัญชา พนักงานชั้นผู้น้อยได้มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย การสร้างสภาพแวดล้อมในการทำงานให้เกิดความเป็นกันเอง ผู้ปฏิบัติงานกล้าที่จะเสนอแนวความคิดที่แปลกใหม่และนอกกรอบ ผู้ปฏิบัติงานสามารถพัฒนานวัตกรรมในการแก้ไขปัญหาในรูปแบบต่าง ๆ ได้

2. ปฏิบัติงานด้วยความคล่องตัว (Agile) หมายถึง การมีกระบวนการทำงานที่คล่องตัวและรวดเร็ว สามารถปรับตัวและตอบสนองต่อความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

3. ปรับปรุงการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพสูงสุด (Streamlined) หมายถึง การลดขนาดการลดจำนวนเจ้าหน้าที่ แต่ยังคงรักษาระดับของการให้บริการ เป็นการดำเนินการควบคู่ไปกับการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพิ่มมากขึ้น ซึ่งจะทำให้วิธีการทำงานมีประสิทธิภาพสูงขึ้น ทั้งนี้ยังรวมถึงการลดขั้นตอนการทำงานบางอย่างที่ไม่สำคัญออกไป คงเหลือไว้แต่ขั้นตอนที่สำคัญเท่านั้น

4. การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการปฏิบัติงาน (Tech enabled) หมายถึง การนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้เพื่อการทำงานและส่งเสริมให้บุคลากรมีขีดความสามารถในการใช้เทคโนโลยีและการให้บริการ โดยปรับปรุงนโยบาย กฎ ระเบียบ เพื่อให้เทคโนโลยีเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและการทำงาน

5. มาตรฐานทางจริยธรรม (Ethical Standards) หมายถึง การกำหนดให้เจ้าหน้าที่ต้องรักษากฎจริยธรรม ปฏิบัติงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต มีความรับผิดชอบ มุ่งมั่นตั้งใจปฏิบัติงานให้เกิดผลสำเร็จ คำนึงถึงประโยชน์ของผู้อื่นมากกว่าประโยชน์ส่วนตัวและพวกพ้อง มีความเป็นธรรม ยึดหลักจริยธรรมเป็นสำคัญ และความเป็นมืออาชีพ

6. การสร้างตัวตนขึ้นมาใหม่ (Reinventing) หมายถึง การเตรียมพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ตลอดเวลาเพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงในอนาคต เตรียมบุคลากรให้มีทักษะที่ตอบสนองต่อโลกยุคปัจจุบันและศตวรรษที่ 21

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้รับการพิจารณารับรองโครงการวิจัยโดยคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยของคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน สาขาสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ประชากร

ประชากรในการศึกษาวิจัยครั้งนี้คือ บุคลากรในสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ มีจำนวน 18,814 คน โดยกระจายไปตามหน่วยงานย่อย 12 หน่วยงาน

กลุ่มตัวอย่าง

การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ

ผู้วิจัยใช้เกณฑ์การกำหนดตัวอย่างโดยกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างขั้นต่ำจำนวน 300 คน เพื่อให้ผลวิจัยสอดคล้องกับข้อมูลความเป็นจริงมากที่สุด (Comrey and Lee, 1992) โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling) เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่ครอบคลุมจากทุกส่วนงานต่าง ๆ ที่อยู่ใน สังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เกณฑ์ในการคัดเลือกโดยจะคัดเลือกจากบุคลากรที่มีอายุมากกว่า 20 ปีบริบูรณ์ ปฏิบัติงานในส่วนงานต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ

เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้บริหาร ซึ่งเป็นผู้บริหารในสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ จำนวน 10 คน เกณฑ์ในการคัดเลือกโดยจะคัดเลือกผู้ที่มีอายุมากกว่า 35 ปีบริบูรณ์ โดยปฏิบัติงานด้านบริหารในตำแหน่งผู้อำนวยการส่วนงาน หรือรองผู้อำนวยการส่วนงาน

เครื่องมือในการวิจัย เครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย

1) แบบสอบถามที่สร้างขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรม โดยใช้มาตรวัด 5 ระดับของ Likert scales เพื่อสอบถามระดับของความคิดเห็นและความถี่ เช่น เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย ไม่เห็นด้วย และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

2) แบบสัมภาษณ์ เพื่อถามเกี่ยวกับข้อคิดเห็นและแนวทางสำหรับการพัฒนาไปสู่องค์กรดิจิทัลของหน่วยงานที่ตนเองกำกับดูแล

เครื่องมือวิจัยที่สร้างขึ้นมาได้ถูกนำไปหาค่าความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Validity) โดยใช้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ จำนวน 3 คน ผลการวิเคราะห์ดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ได้ค่าอยู่ระหว่าง 0.67-1.00 จากนั้นนำแบบสอบถามไปทดสอบ (Try out) กับบุคลากรทางการศึกษาที่มาอบรม ณ สถาบันพัฒนาครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา จำนวน 30 คน ซึ่งไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างของการวิจัยนี้ ผลการวิเคราะห์หาความเชื่อมั่น (Reliability) พบว่า ได้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค เท่ากับ 0.842 (N of Item = 93)

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1) ส่งหนังสือแนะนำและชี้แจงโครงการวิจัยแก่บุคลากรในสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อแนะนำโครงการวิจัยและการอธิบายวัตถุประสงค์ วิธีการวิจัย เครื่องมือการวิจัย และกิจกรรมดำเนินการเก็บข้อมูล

2) ดำเนินการแจกแบบสอบถามให้บุคลากรในสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ตอบคำถาม การใช้ระบบ Online survey ทำให้มั่นใจได้ถึงมาตรฐานและคุณภาพของคำตอบ หลังการรวบรวมข้อมูล

3) ดำเนินการเพื่อสัมภาษณ์บุคลากรในสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ โดยการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก ผ่านโทรศัพท์และระบบประชุมออนไลน์ผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้การวิเคราะห์องค์ประกอบ (Factor Analysis) โดยใช้การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (Confirmatory Factor Analysis: CFA) ดังนี้

- ค่าดัชนีความสอดคล้องกลมกลืน ประกอบด้วย P-value มากกว่า 0.01, χ^2/df น้อยกว่า 2, RMSEA น้อยกว่า 0.07, SRMR น้อยกว่า 0.08, TLI มากกว่า 0.95 และ CFI มากกว่า 0.95 (Hooper, D., Coughlan, J. & Mullen, M. R., 2008)

- ค่าน้ำหนักองค์ประกอบผ่านเกณฑ์ องค์ประกอบที่จะยืนยันควรมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบผ่านเกณฑ์ที่ 0.5 ขึ้นไป (Hair et al., 2010)

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการนำข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกมาทำการถอดเทปแบบคำต่อคำ จัดระเบียบบทสัมภาษณ์อย่างเป็นระบบด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ จากนั้นพิจารณาความซ้ำซ้อนของข้อมูลที่ได้มาเพื่อพิจารณาถึงรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างประเด็นหลักต่าง ๆ จากนั้นสรุปและนำเสนอผลการวิเคราะห์ในลักษณะบรรยายความ

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลเชิงปริมาณจากการสำรวจกลุ่มตัวอย่างจำนวน 388 คน พบว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีอายุราชการช่วง 1-5 ปี (อายุ 20-30 ปี) จะมีทักษะดิจิทัลสูงกว่ากลุ่มอื่น ๆ แต่กลุ่มตัวอย่างที่มีอายุราชการมากกว่า 20 ปี (อายุ 51-60 ปี) จะมีทักษะดิจิทัลน้อยกว่ากลุ่มอื่น ๆ

สำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์กลุ่มผู้บริหาร จำนวน 10 คน ซึ่งเป็นผู้บริหารสูงสุดและรองบริหารของส่วนงานต่าง ๆ ภายในสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ได้แก่ 1.สำนักอำนวยการ 2.สำนักความสัมพันธ์ต่างประเทศ 3.สำนักตรวจราชการและติดตามประเมินผล 4.ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร 5.กลุ่มเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ไร่ชิง) 6.สถาบันพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา 7.กลุ่มตรวจสอบภายใน 8.กลุ่มพัฒนาระบบบริหาร 9.สำนักกิจการลูกเสือ ยุวกาชาด และกิจการนักเรียน และ 10.ศูนย์ปฏิบัติการต่อต้านการทุจริต เป็นต้น ผลการวิจัยมีดังต่อไปนี้

1) ผลการสำรวจตัวบ่งชี้ที่สำคัญขององค์ประกอบในการพัฒนาองค์การดิจิทัลด้านการศึกษา

ตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของตัวบ่งชี้ที่สำคัญขององค์ประกอบในการพัฒนาองค์การดิจิทัลด้านการศึกษา

องค์ประกอบ	คะแนน						S.D.	แปลผล
	5	4	3	2	1			
ปฏิบัติงานในแนวราบ						3.69	0.708	มาก
a1.การลดช่องว่างระหว่างพนักงานและผู้บริหาร	11	23	121	141	92	3.72	0.983	มาก
a2.มีโครงสร้างสายบังคับบัญชาแบบลำดับขั้นน้อย	26	31	115	134	82	3.55	1.111	มาก
a3.มีแนวทางปฏิบัติงานที่เน้นมอบการตัดสินใจให้แก่พนักงาน	26	41	116	131	74	3.48	1.117	มาก
a4.ผู้บริหารและพนักงานในหน่วยงานสามารถสื่อสารกันได้โดยตรง	8	18	73	149	140	4.02	0.960	มาก
a5.การลดงบประมาณการจ้างงานในตำแหน่งที่ไม่จำเป็น	19	29	120	125	95	3.64	1.080	มาก
a6.การทำงานที่แบ่งเป็นทีมย่อย ๆ และสามารถบริหารจัดการตนเองโดยสมบูรณ์	7	20	78	176	107	3.92	0.917	มาก
a7.มีลักษณะของการทำงานที่ไม่มีใครเป็นผู้นำโดยตำแหน่งมีแต่เพียงบทบาทของแต่ละคนที่แตกต่างกันไป	25	40	104	135	84	3.55	1.130	มาก
ปฏิบัติงานด้วยความคล่องตัว						3.78	0.796	มาก
a8.เปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วม	15	25	87	139	122	3.85	1.060	มาก
a9.สนับสนุนให้เกิดการตั้งคำถามมากกว่าการหาคำตอบ และเรียนรู้จากความผิดพลาด	8	22	103	140	115	3.86	0.978	มาก
a10.มีการปฏิบัติงานในลักษณะเป็นการตัดสินใจใด ๆ จะต้องรวดเร็วและเลือกแนวทางปฏิบัติที่ทุกคนยอมรับได้	9	25	92	170	92	3.80	0.951	มาก
a11. ทุกคนในหน่วยงานมีการส่งเสริมช่วยเหลือซึ่งกันและกัน	16	25	92	141	114	3.80	1.060	มาก
a12.มีการประชุมเท่าที่จำเป็น	17	21	87	148	115	3.83	1.052	มาก
a13.มีแนวทางปฏิบัติงานที่ไม่จำเป็นต้องอยู่บนความสมบูรณ์แบบตลอดเวลา	20	28	118	153	69	3.57	1.028	มาก

องค์ประกอบ	คะแนน						S.D.	แปลผล
	5	4	3	2	1			
ปรับปรุงการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพสูงสุด						3.98	0.708	มาก
a14.มีการลดขนาดองค์การลง เช่น การลดจำนวนของเจ้าหน้าที่ การใช้เทคโนโลยีทดแทนบุคลากร	54	51	120	93	70	3.19	1.272	ปานกลาง
a15.มีการลดขั้นตอนการทำงานบางอย่างที่ไม่สำคัญออกไป คงเหลือไว้แต่ขั้นตอนที่สำคัญเท่านั้น	4	12	65	130	177	4.20	0.897	มาก
a16.มีการลดขั้นตอนบางอย่างที่ยุ่งยากซับซ้อนลง เช่นการอนุมัติที่ซ้ำซ้อน การเก็บเอกสารที่ไม่จำเป็น	5	12	53	119	199	4.28	0.903	มากที่สุด
a17.มีการจัดโครงสร้างองค์การใหม่เพื่อประสิทธิภาพสูงสุด	2	7	77	102	200	4.27	0.874	มากที่สุด
การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการปฏิบัติงาน						3.75	0.799	มาก
a18.บุคลากรมีทักษะดิจิทัลสำหรับการใช้งานคอมพิวเตอร์	3	22	84	153	126	3.97	0.917	มาก
a19. บุคลากรมีทักษะดิจิทัลสำหรับการใช้งานอินเทอร์เน็ต	4	14	77	150	143	4.07	0.895	มาก
a20.บุคลากรมีทักษะดิจิทัลสำหรับการใช้งานโปรแกรมประมวลผลคำ	4	23	86	151	124	3.95	0.933	มาก
a21.บุคลากรมีทักษะดิจิทัลสำหรับการใช้งานโปรแกรมตารางคำนวณ	10	42	117	142	77	3.60	1.005	มาก
a22.บุคลากรมีทักษะดิจิทัลสำหรับการใช้โปรแกรมนำเสนอ	10	32	126	139	81	3.64	0.985	มาก
a23.บุคลากรมีทักษะดิจิทัลสำหรับการใช้งานเพื่อความมั่นคงคอมพิวเตอร์	26	58	138	108	58	3.29	1.100	ปานกลาง
จริยธรรม						4.36	0.656	มาก
a24.ปฏิบัติตามกฎหมาย กรอบธรรมาภิบาล และหลักปฏิบัติที่ดีด้านดิจิทัล	3	4	33	107	241	4.49	0.759	มากที่สุด
a25.ไม่บิดเบือนความถูกต้องของข้อมูล ให้ผู้รับคนต่อไปได้ข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง	5	3	29	89	262	4.55	0.775	มากที่สุด
a26.หน่วยงานมีนโยบายใช้ซอฟต์แวร์ที่ถูกลิขสิทธิ์	19	18	87	124	140	3.90	1.097	มาก
a27.ไม่ละเมิดการใช้ทรัพยากรคอมพิวเตอร์โดยที่ตนเองไม่มีสิทธิ์ เช่น การแอบใช้งานเครื่องคอมพิวเตอร์ของผู้อื่น	12	6	28	63	279	4.52	0.927	มากที่สุด

องค์ประกอบ	คะแนน						S.D.	แปลผล
	5	4	3	2	1			
a28.มีนโยบายไม่เปิดเผยข้อมูลกับผู้ที่ได้รับอนุญาต	6	13	51	93	225	4.34	0.935	มากที่สุด
การสร้างตัวตนใหม่						4.03	0.606	มาก
a29.มีระบบการทำงานเป็นลักษณะระบบที่เล็กลงกว่าระบบราชการแบบดั้งเดิมที่สั่งการไปให้ลงมือทำงานเอง	3	7	66	133	179	4.23	0.849	มากที่สุด
a30.เน้นผลสัมฤทธิ์เป็นหลักสำคัญของการบริหารงาน มีการใช้เครื่องมือ KPI และ Balanced Scorecard	5	4	58	155	166	4.22	0.830	มากที่สุด
a31.มีความสามารถในการจัดเก็บรายได้ สามารถพึ่งพาตนเองได้ เพื่อช่วยลดการใช้เงินงบประมาณแผ่นดิน	57	40	128	91	72	3.21	1.276	ปานกลาง
a32.มีระบบที่มีการเฝ้าระวังล่วงหน้าหรือแผนความเสี่ยง	1	7	54	147	179	4.28	0.787	มากที่สุด
a33.สนับสนุนให้ระดับปฏิบัติงานมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในนโยบายมากขึ้น	3	6	57	158	164	4.22	0.808	มากที่สุด

ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างคิดเห็นว่าตัวบ่งชี้ที่สำคัญในระดับมากที่สุด สำหรับการพัฒนาศักยภาพด้านการศึกษา มีจำนวน 10 ตัวบ่งชี้ จากทั้งหมด 33 ตัวบ่งชี้ ดังนี้

1. มีการลดขั้นตอนบางอย่างที่ยังยากซับซ้อนลง เช่นการอนุมัติที่ซ้ำซ้อน การเก็บเอกสารที่ไม่จำเป็น [a16, $\bar{X}$ = 4.28, S.D. = 0.903]
2. มีการจัดโครงสร้างองค์การใหม่เพื่อประสิทธิภาพสูงสุด [a17, $\bar{X}$ = 4.27, S.D. = 0.874]
3. ปฏิบัติตามกฎหมาย กรอบธรรมาภิบาล และหลักปฏิบัติที่ดีด้านดิจิทัล [a24, $\bar{X}$ = 4.49, S.D. = 0.759]
4. ไม่บิดเบือนความถูกต้องของข้อมูล ให้ผู้รับคนต่อไปได้ข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง [a25, $\bar{X}$ = 4.55, S.D. = 0.775]
5. ไม่ละเมิดการใช้ทรัพยากรคอมพิวเตอร์โดยที่ตนเองไม่มีสิทธิ์ เช่น การแอบใช้งานเครื่องคอมพิวเตอร์ของผู้อื่น [a27, $\bar{X}$ = 4.52, S.D. = 0.927]
6. มีนโยบายไม่เปิดเผยข้อมูลกับผู้ที่ได้รับอนุญาต [a28, $\bar{X}$ = 4.34, S.D. = 0.935]
7. มีระบบการทำงานเป็นลักษณะระบบที่เล็กลงกว่าระบบราชการแบบดั้งเดิมที่สั่งการไปให้ลงมือทำงานเอง [a29, $\bar{X}$ = 4.23, S.D. = 0.849]
8. เน้นผลสัมฤทธิ์เป็นหลักสำคัญของการบริหารงาน มีการใช้เครื่องมือ KPI และ Balanced Scorecard [a30, $\bar{X}$ = 4.22, S.D. = 0.830]
9. มีระบบที่มีการเฝ้าระวังล่วงหน้าหรือแผนความเสี่ยง [a32, $\bar{X}$ = 4.28, S.D. = 0.787]
10. สนับสนุนให้ระดับปฏิบัติงานมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในนโยบายมากขึ้น [a33, $\bar{X}$ = 4.22, S.D. = 0.808]

2) ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ กับทักษะดิจิทัลของบุคลากร

ตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ กับทักษะดิจิทัลของบุคลากร

Correlations							
ตัวแปร	Flat: (FT)	Agile: (AG)	Stream- lined: (ST)	Tech Ena- bled: (TE)	Ethics: (ET)	Reinvention: (RE)	Digital Skills
Flat: (FT)	1	.755**	.160**	.227**	.388**	.291**	.060
Agile: (AG)	.755**	1	.178**	.213**	.454**	.333**	.006
Streamlined: (ST)	.160**	.178**	1	.319**	.269**	.488**	.158**
Tech Enabled: (TE)	.227**	.213**	.319**	1	.369**	.415**	.247**
Ethics: (ET)	.388**	.454**	.269**	.369**	1	.456**	.263**
Reinvention: (RE)	.291**	.333**	.488**	.415**	.456**	1	.201**
Digital Skills	.060	.006	.158**	.247**	.263**	.201**	1
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed). 0.00-0.30 = ความสัมพันธ์ต่ำมาก 0.31-0.50 = ความสัมพันธ์ต่ำ 0.51-0.70 = ความสัมพันธ์ปานกลาง 0.71-0.90 = ความสัมพันธ์สูง 0.91-1.00 = ความสัมพันธ์สูงมาก							

ผลการศึกษา พบว่า หากสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการมีการปรับเปลี่ยนองค์การในลักษณะการปฏิบัติงานในแนวราบ (Flat) จะมีความสัมพันธ์ระดับสูง ($r = 0.755$) ในทิศทางบวก ทำให้องค์การเกิดการปฏิบัติงานด้วยความคล่องตัว (Agile)

และการสร้างตัวตนใหม่ (Reinvention) ของสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ จะมีความสัมพันธ์ระดับต่ำ ($r = 0.333$) ในทิศทางบวกกับการปฏิบัติงานด้วยความคล่องตัว (Agile) มีความสัมพันธ์ระดับต่ำ ($r = 0.488$) ในทิศทางบวกกับการปรับปรุงการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพสูงสุด (Streamlined) มีความสัมพันธ์ระดับต่ำ ($r = 0.415$) ในทิศทางบวกกับการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการปฏิบัติงาน (Tech Enabled) และมีความสัมพันธ์ระดับต่ำ ($r = 0.456$) ในทิศทางบวกกับค่านิยมจริยธรรม (Ethics) อีกด้วย

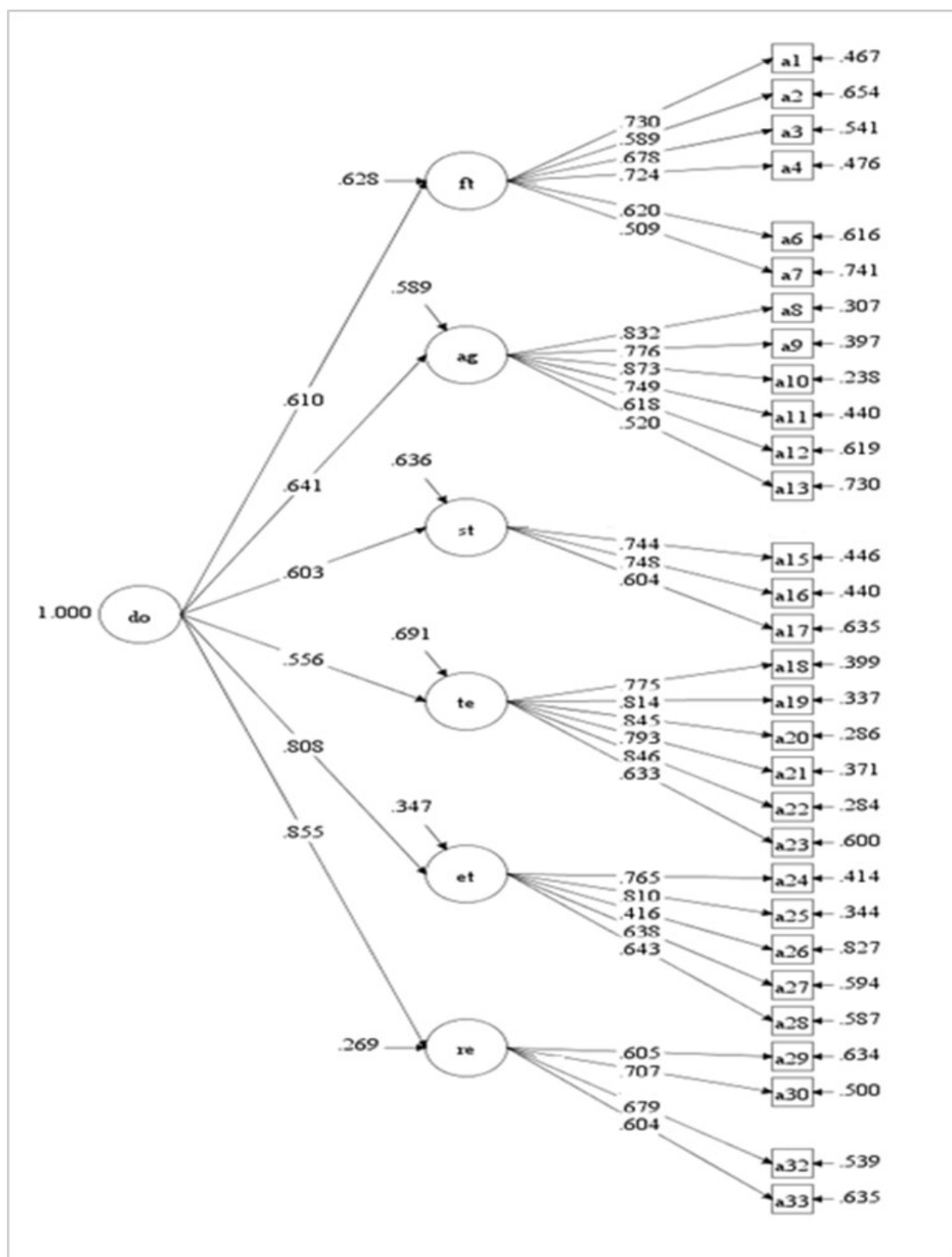
และสุดท้ายความสัมพันธ์ระหว่างทักษะดิจิทัลของบุคลากร (Digital Skills) กับองค์ประกอบขององค์การดิจิทัลทั้ง 6 องค์ประกอบ กลับพบว่ามีความสัมพันธ์กันที่ระดับต่ำมาก (Flat, $r = 0.060$) (Agile, $r = 0.006$) (Streamlined, $r = 0.158$) (Tech Enabled, $r = 0.247$) (Reinvention, $r = 0.263$) (Ethics, $r = 0.201$)

3) ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบของการพัฒนาองค์การดิจิทัลด้านการศึกษา

ตารางที่ 3 ผลการวิเคราะห์ความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ของการพัฒนาองค์การดิจิทัลด้านการศึกษาโดยใช้การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน

ค่าดัชนีความสอดคล้องกลมกลืน	หลักเกณฑ์	ค่าที่คำนวณได้	ผลพิจารณา
Chi-Square (X^2)		1039.415	
Degree of Freedom (df)		558.000	
P-value	> 0.01	0.368	ผ่านเกณฑ์
X^2 / df	< 2	1.863	ผ่านเกณฑ์
RMSEA	< 0.07	0.054	ผ่านเกณฑ์
SRMR	< 0.08	0.061	ผ่านเกณฑ์
TLI	> 0.95	0.965	ผ่านเกณฑ์
CFI	> 0.95	0.953	ผ่านเกณฑ์

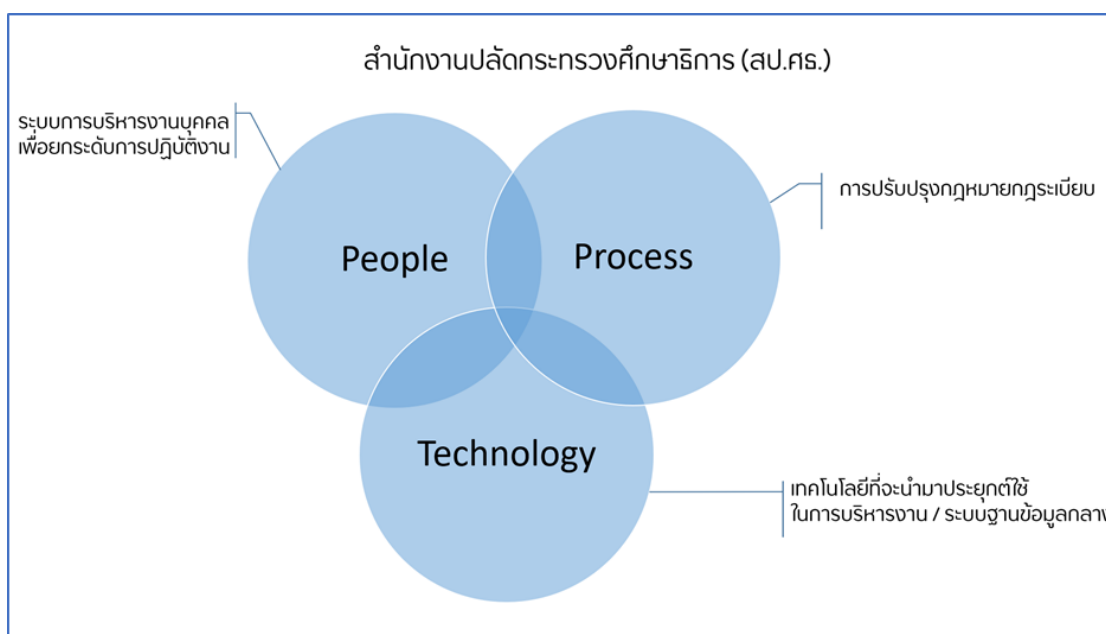
ผลการศึกษา พบว่า ค่าดัชนีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ประกอบด้วย $X^2 = 1039.415$, $df = 558$, $X^2 / df = 1.863$, $P\text{-value} = 0.368$, $CFI = 0.953$, $TLI = 0.965$, $RMSEA = 0.054$, $SRMR = 0.061$ โดยค่าที่คำนวณได้นั้นผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าผ่านหลักเกณฑ์ทั้งหมด ซึ่งตัวแปรต่าง ๆ ในโมเดล แบ่งออกเป็นองค์ประกอบชั้นที่ 1 จำนวน 30 ตัวแปร องค์ประกอบชั้นที่ 2 จำนวน 6 ตัวแปร ร่วมกันอธิบายความแปรปรวนของตัวแปรองค์การดิจิทัลด้านการศึกษา ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 2 ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันโมเดลขององค์การดิจิทัลด้านการศึกษา

4) แนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการภาครัฐเพื่อการมุ่งสู่องค์กรดิจิทัลด้านการศึกษา

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ พบว่า แต่ละสำนักจะมีระบบดิจิทัลที่แยกกันทำ ไม่สามารถบูรณาการข้อมูลร่วมกันได้ ปัญหาหลักสำคัญคือการขาดบุคลากรด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ นักวิชาการคอมพิวเตอร์ โดยระบบงานดิจิทัลต่าง ๆ ที่แต่ละสำนักสร้างขึ้นมาก็ใช้วิธีการจ้างบุคคลภายนอก (Outsource) ในการสร้างขึ้นมาให้ เมื่อมีปัญหาการใช้งานเกิดขึ้น ก็ไม่มีบุคลากรของตนเองในการแก้ไขได้ ต้องรอจากส่วนกลางเท่านั้น ซึ่งผู้บริหารสำนักและผู้บริหารกลุ่มงานต่าง ๆ ได้ให้ข้อมูลสำคัญที่จะใช้เป็นแนวทางเพิ่มเติมสำหรับการพัฒนาไปสู่องค์กรดิจิทัล ดังนี้

ภาพที่ 3 แนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการภาครัฐเพื่อการมุ่งสู่องค์กรดิจิทัลด้านการศึกษา
ของสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

4.1) ด้านการพัฒนาบุคลากร

“...สำหรับผมคิดว่า Mindset ของบุคลากรผู้ปฏิบัติงานทุกภาคส่วนเป็นเรื่องที่สำคัญ ทุกคนใช้เทคโนโลยีกันเป็นอยู่แล้ว แต่การบูรณาการ ประยุกต์ใช้กับการทำงานนั้นคือสิ่งที่ยังขาดอยู่ เช่น งานเดิม ๆ ที่ทำกันอยู่ เราจะเอาเทคโนโลยีอะไรมาช่วยทำให้มันง่ายขึ้น...ซึ่งทุกวันนี้ สป.ศธ. เราใช้ระบบสารบัญชอิเล็กทรอนิกส์อยู่แล้ว แต่ก็ต้องยอมรับว่างานบางอย่างยังเป็น paper base อยู่ ซึ่งมันก็ยากที่จะปรับมาใช้ออนไลน์ มันยากเพราะเราไม่ยอมปรับเปลี่ยน Mind set กัน ดังนั้นแล้ว การจะพัฒนาให้เป็นองค์กรดิจิทัลของ สป.ศธ.เรานั้นต้องมาหาว่า ในแต่ละระดับนั้นยังขาดทักษะอะไรกันบ้างที่จะทำให้เราขับเคลื่อนองค์กรด้วยดิจิทัลได้ เช่น ทักษะดิจิทัลระดับหัวหน้ากลุ่มงาน และระดับหัวหน้างาน ซึ่งถ้าหัวหน้ามีทักษะที่เหมาะสมแล้ว มันก็จะเป็นผู้นำพา กระตุ้นให้ลูกน้อง ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการทำงานได้นั่นเอง...” ผู้ให้สัมภาษณ์_01

“...ผมคิดว่าบุคลากรระดับผู้บริหารของเราควรต้องพัฒนาทักษะ Coding ตัวอย่างเช่น ทักษะที่จะคิดเชิง Logic เพื่อออกแบบ อัลกอริทึมสำหรับการทำงานให้ชัดเจน ซึ่งเมื่อมีอัลกอริทึม (ชุดคำสั่ง หรือลำดับขั้นตอนวิธีการ) ชัดเจน จะส่งผลให้ Flowchart ก็จะสามารถทำตามไปด้วย...ที่เห็นในปัจจุบันนี้เราก็เห็นว่าผู้บริหารเรามี Logic แต่ว่า Logic ที่มีมันแก้ปัญหาจริง ๆ ไม่ได้...” ผู้ให้สัมภาษณ์_06

“... เรามีหลักสูตรที่มุ่งพัฒนาทักษะดิจิทัลบุคลากรอยู่ บุคลากรเรายังขาดทักษะเฉพาะทางอยู่ ตอนนี้เรามุ่งพัฒนาหลักสูตรตามนโยบายก่อน เช่น พัฒนาทักษะการจัดทำข้อมูลสารสนเทศ ทักษะการพัฒนาระบบ...ด้วยเหตุผลว่าบุคลากรที่เป็นนักวิชาการคอมพิวเตอร์ส่วนใหญ่นั้นจะไปอยู่ที่ส่วนกลาง บุคลากรเหล่านั้นจะไม่มีตามหน่วยงานระดับสำนักเลย เพราะฉะนั้นเวลามีปัญหาเกี่ยวกับระบบงานต่าง ๆ เราต้องใช้เวลารอคอยคนจากส่วนกลางเพื่อให้มาช่วยเหลือเรา ซึ่งคิดว่าทุก ๆ สำนักก็จะเจอปัญหาในลักษณะนี้ ...ถ้าเป็นไปได้เราก็อยากจะมือนักวิชาการคอมพิวเตอร์ไว้เป็นของเราเอง แต่เมื่อนโยบาย และโครงสร้างไม่เอื้ออำนวยกับเรา เราก็ต้องหาทางพัฒนาทักษะเท่าที่จำเป็นไปก่อน” ผู้ให้สัมภาษณ์_05

“...อีกไม่เกิน 10 ปี Gen X เก่าก็จะเกษียณออกกัน ซึ่งทำให้ Gen ใหม่เข้ามามากขึ้น เมื่อนั้นเราจะขับเคลื่อนองค์การแบบดิจิทัลได้เต็มประสิทธิภาพ...” ผู้ให้สัมภาษณ์_02

4.2) ด้านปรับปรุงกฎระเบียบเพื่อให้สอดคล้องนโยบาย

“ในมุมมองของผู้ตรวจสอบ ถ้าเอกสารการเบิกจ่ายทุกอย่างต้องเข้าสู่ระบบดิจิทัล ก็มีความเสี่ยงที่ว่าเอกสารบางอย่างที่ไม่ใช่เอกสารจริง เช่นการปลอมแปลงเอกสารเบิกจ่าย ซึ่งทางฝั่งผู้ตรวจสอบมองว่าระบบเทคโนโลยีอาจจะมาช่วยทำการอำนวยความสะดวกขั้นตอนการทำงานบางอย่าง แต่ในแง่เอกสารนั้นก็ยังคงต้องเป็น paper base อยู่ ระบบดิจิทัลแค่อำนวยความสะดวกรวดเร็วในแง่ของการช่วยกลั่นกรองเบื้องต้นเท่านั้น...” ผู้ให้สัมภาษณ์_07

“...เราอยากได้ระบบสแกนเอกสารออนไลน์ ปัจจุบันสำนักเรามีระบบการตรวจรายงานทางไกล ซึ่งการทำงานปัจจุบันเนี่ยมันง่ายขึ้นมาก สมัยก่อนทุกอย่างเป็นเอกสารหมด แต่สมัยนี้เราทำให้มันเป็นออนไลน์ การส่งเมล การส่งเอกสารไปยังหน่วยงานต่าง ๆ ง่ายขึ้นมาก บางครั้งเราไปตรวจราชการเราไม่ต้องหอบเอกสารกลับมาเหมือนสมัยก่อน สมัยนี้เราใช้สแกนส่งกลับมาเลย แต่ปัญหาของการเป็นออนไลน์มากขึ้นมันก็มีค่าใช้จ่ายส่วนตัวที่เกิดขึ้นกับผู้ที่ปฏิบัติงานเหมือนกัน เช่น ค่าอินเทอร์เน็ต ค่าสัญญาณโทรศัพท์ ซึ่งมันต้องใช้เพิ่มขึ้นเพื่อให้ปฏิบัติงานได้คล่องตัว แต่ราชการไม่ได้มีกฎหมายอำนวยความสะดวกในส่วนนี้ ซึ่งถ้าเรามีระเบียบที่อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในการทำงานยุคดิจิทัล ผมว่าจะทำให้เราใช้กันดิจิทัลกันอย่างเต็มประสิทธิภาพครับ...” ผู้ให้สัมภาษณ์_03

4.3) ด้านการประยุกต์ใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยี

“...ควรจะมีการใช้ระบบประชุมที่ทันสมัย ปัจจุบันระบบของเรายังล้าสมัยไม่ได้ เช่น อุปกรณ์กล้อง ความชัดเจนของภาพเมื่อกล้องต้องซูมไปหาผู้เข้าร่วมประชุมกลางห้อง ระบบภาพที่ส่งสัญญาณถ่ายทอดของเราไม่ชัดเลยเมื่อเทียบกับประเทศทางฝั่งยุโรป ซึ่งตรงเทคโนโลยีเหล่านี้ก็เปรียบเสมือนภาพลักษณ์หน้าตาประเทศด้วย ในขณะที่ยุโรปเขาแพนกล้องอัตโนมัติไปที่

คนพูดกลางห้องประชุมได้ แต่ของเรานั้นยังเป็นระบบใช้คนหันหลังไปหา แล้วก็มีปัญหาสัญญาณไม่ชัดเจนอีก...เราควรมีอุปกรณ์ที่มีคุณภาพ ไม่ด้อยกว่านานาชาติ..แต่อันที่จริงปัญหาพื้นฐานง่าย ๆ ที่เราควรแก้ไขเบื้องต้นก็คือปัญหา wifi ใน สป.ศธ.เองนี่ที่ยังช้า ไม่เสถียร...อุปกรณ์ราชการก็ควรทันสมัยกว่านี้ ซึ่งเราเคยขอไปแต่พอจัดซื้อมาก็ไม่ตรงสเปกที่เราขอไป มันก็ใช้งานไม่ได้ ไม่เต็มประสิทธิภาพ..." ผู้ให้สัมภาษณ์_02

"...ควรต้องพัฒนาเรื่องการจัดสรรงบประมาณสำหรับจัดซื้ออุปกรณ์ ซึ่งปัจจุบันอุปกรณ์เทคโนโลยีส่วนใหญ่ที่เป็นของราชการสำหรับให้ผู้ปฏิบัติงานใช้นั้นยังไม่ทันสมัย..." ผู้ให้สัมภาษณ์_07

"...เครื่องมือ เทคโนโลยีอันทันสมัย ควรต้องเอื้อต่อการทำงานมากกว่าในปัจจุบัน..." ผู้ให้สัมภาษณ์_09

"...เราควรมีระบบการรายงาน ระบบการประเมิน/TA ด้าน OIT (เปิดเผยข้อมูล) ที่ผ่านมาเราใช้วิธีการประเมินแบบให้เจ้าหน้าที่กดลิงค์ แต่เราจะใช้การเอาลิงค์ต่าง ๆ เข้ามาในระบบ แล้วให้ระบบทำการประเมินออกมาให้ ปัญหาของเราคือเราก็อยากมีระบบที่ช่วยงานเราแต่เราทำเองไม่ได้ เราต้องรอเสนอให้ส่วนกลางทำให้เรา พอหารือไปก็ติดขัดเพราะส่วนกลางต้องไปพัฒนาระบบอื่น ๆ ก่อนที่เป็นภาพรวม...อีกระบบที่อยากมีคือระบบรับเรื่องร้องเรียนทุจริตของเราเอง ที่เราไม่ต้องรอไปขอข้อมูลจาก ป.ป.ช. ..." ผู้ให้สัมภาษณ์_10

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษาขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงใช้ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบที่ยืนยันความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์แล้ว นำมาใช้เป็นแนวทางเพื่อการพัฒนาการบริหารจัดการภาครัฐเพื่อการมุ่งสู่องค์การดิจิทัลด้านการศึกษาดังนี้

การวิจัยครั้งนี้พบว่า แนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการภาครัฐสู่องค์การดิจิทัลเพื่อสนับสนุนการจัดการศึกษา ซึ่งยืนยันกับข้อมูลเชิงประจักษ์แล้วว่ามีตัวบ่งชี้ที่สำคัญจำนวน 30 ข้อ โดยแบ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ 6 องค์ประกอบ ได้แก่ การปฏิบัติงานในแนวราบ (Flat) การปฏิบัติงานด้วยความคล่องตัว (Agile) การปรับปรุงการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพสูงสุด (Streamlined) การพัฒนาบุคลากรให้ใช้เทคโนโลยีในการปฏิบัติงาน (Tech Enabled) การคำนึงด้านจริยธรรม (Ethics) และการสร้างตัวตนใหม่ (Reinvention) ซึ่งทั้ง 6 องค์ประกอบนี้มีความสอดคล้องตามทฤษฎีการปรับตัวเป็นองค์การที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของศตวรรษที่ 21 (FASTER Government) ของ World Economic Forums, 2012 และ สุรพงษ์ มาลี (2563)

การปฏิบัติงานในแนวราบ (Flat) ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ 6 ตัว ได้แก่ 1. การลดช่องว่างระหว่างพนักงานและผู้บริหาร 2. มีโครงสร้างสายบังคับบัญชาแบบลำดับขั้นน้อย 3. มีแนวทางปฏิบัติงานที่เน้นมอบการตัดสินใจให้แก่พนักงาน 4. ผู้บริหารและพนักงานในหน่วยงานสามารถสื่อสารกันได้โดยการปฏิบัติงานในแนวราบ (Flat) โดยมีตัวบ่งชี้ตรง 5. การทำงานที่แบ่งเป็นทีมย่อย ๆ และสามารถบริหารจัดการตนเองโดยสมบูรณ์ และ 6. มีลักษณะของการทำงานที่ไม่มีใครเป็นผู้นำโดยตำแหน่งมีแต่เพียงบทบาทของแต่ละคน

การปฏิบัติงานด้วยความคล่องตัว (Agile) ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ 6 ตัว ได้แก่ 1. เปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วม 2. สนับสนุนให้เกิดการตั้งคำถามมากกว่าการหาคำตอบ และเรียนรู้จากความผิดพลาด 3. มีการปฏิบัติงานในลักษณะเป็นการตัดสินใจใด ๆ จะต้องรวดเร็ว และเลือกแนวทางปฏิบัติที่ทุกคนยอมรับได้ 4. ทุกคนในหน่วยงานมีการส่งเสริมช่วยเหลือซึ่งกันและกัน 5. มีการประชุมเท่าที่จำเป็น และ 6. มีแนวทางปฏิบัติงานที่ไม่จำเป็นต้องอยู่บนความสมบูรณ์แบบตลอดเวลา

การปรับปรุงการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพสูงสุด (Streamlined) ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ 3 ตัว ได้แก่ 1. มีการลดขั้นตอนการทำงานบางอย่างที่ไม่สำคัญออกไป คงเหลือไว้แต่ขั้นตอนที่สำคัญเท่านั้น 2. มีการลดขั้นตอนบางอย่างที่ย่างยากซับซ้อนลง เช่นการอนุมัติที่ซ้ำซ้อน การเก็บเอกสารที่ไม่จำเป็น และ 3. มีการจัดโครงสร้างองค์การใหม่เพื่อประสิทธิภาพสูงสุด

การพัฒนาบุคลากรให้ใช้เทคโนโลยีในการปฏิบัติงาน (Tech Enabled) ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ 6 ตัว ได้แก่ 1. บุคลากรมีทักษะดิจิทัลสำหรับการใช้งานคอมพิวเตอร์ 2. บุคลากรมีทักษะดิจิทัลสำหรับการใช้งานอินเทอร์เน็ต 3. บุคลากรมีทักษะดิจิทัลสำหรับการใช้งานโปรแกรมประมวลผลคำ 4. บุคลากรมีทักษะดิจิทัลสำหรับการใช้งานโปรแกรมตารางคำนวณ 5. บุคลากรมีทักษะดิจิทัลสำหรับการใช้โปรแกรมนำเสนอ และ 6. บุคลากรมีทักษะดิจิทัลสำหรับการใช้งานเพื่อความมั่นคงคอมพิวเตอร์

การคำนึงด้านจริยธรรม (Ethics) ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ 5 ตัว ได้แก่ 1. ปฏิบัติตามกฎหมาย กรอบธรรมาภิบาล และหลักปฏิบัติที่ดีด้านดิจิทัล 2. ไม่บิดเบือนความถูกต้องของข้อมูลให้ผู้รับคนต่อไปได้ข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง 3. หน่วยงานมีนโยบายใช้ซอฟต์แวร์ที่ถูกลิขสิทธิ์ 4. ไม่ละเมิดการใช้ทรัพยากรคอมพิวเตอร์โดยที่ตนเองไม่มีสิทธิ์ เช่น การแอบใช้งานเครื่องคอมพิวเตอร์ของผู้อื่น และ 5. มีนโยบายไม่เปิดเผยข้อมูลกับผู้ที่มิได้รับอนุญาต

การสร้างตัวตนใหม่ (Reinvention) ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ 4 ตัว ได้แก่ 1. มีระบบการทำงานเป็นลักษณะระบบที่เรียบง่ายกว่าระบบราชการแบบดั้งเดิมที่สั่งการไปให้ลงมือทำงานเอง 2. เน้นผลสัมฤทธิ์เป็นหลักสำคัญของการบริหารงาน มีการใช้เครื่องมือ KPI และ Balanced Scorecard 3. มีระบบที่มีการเฝ้าระวังล่วงหน้าหรือแผนความเสี่ยง และ 4. สนับสนุนให้ระดับปฏิบัติงานมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในนโยบายมากขึ้น

นอกจากนี้สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการควรต้องมีนโยบายผลักดันให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมโดยเร็ว ได้แก่ 1. การจัดโครงสร้างองค์การใหม่ เพื่อลดขั้นตอนบางอย่างที่ย่างยากซับซ้อนลง เช่น ลดอำนาจการอนุมัติที่ซ้ำซ้อน เพื่อประสิทธิภาพสูงสุด 2. การออกนโยบาย คำสั่งการ แนวทางการปฏิบัติงานด้านดิจิทัล ซึ่งควรมีงบประมาณสนับสนุนอุปกรณ์ดิจิทัล รวมถึงงบประมาณสนับสนุนภาระค่าใช้จ่ายแก่ผู้ปฏิบัติงาน 3. การพัฒนาทักษะดิจิทัลที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงาน อาทิ การไม่บิดเบือนความถูกต้องของข้อมูล ให้ผู้รับคนต่อไปได้ข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง ไม่ละเมิดการใช้ทรัพยากรคอมพิวเตอร์โดยที่ตนเองไม่มีสิทธิ์ ไม่เปิดเผยข้อมูลกับผู้ที่มิได้รับอนุญาต 4. การส่งเสริมให้แต่ละหน่วยงานมีนักวิชาการคอมพิวเตอร์เป็นของตนเองโดยไม่ต้องพึ่งพาจากส่วนกลาง รวมถึงการมีระบบการทำงานเป็นลักษณะระบบที่เรียบง่าย

ผลการวิจัยยังพบว่า การปฏิบัติงานในแนวราบ (Flat) จะมีความสัมพันธ์ระดับสูงในทิศทางบวกทำให้องค์การเกิดการปฏิบัติงานด้วยความคล่องตัว (Agile) เป็นเพราะว่าหัวใจสำคัญของแนวคิดการทำงานแบบบอโลจิสต์คือ “บุคลากร” “การสื่อสารระหว่างกัน” และ “การพัฒนาทักษะของบุคลากร” ตัวอย่างเช่น การลดช่องว่างระหว่างพนักงานและผู้บริหาร การให้เคารพกันของทีมซึ่งมีแตกต่างกันเรื่องอายุ วัฒนธรรม รวมถึงความสามารถที่ต่างกัน การให้เชื่อมั่นและสร้างแรงจูงใจให้บุคลากรอยากจะทำหน้าที่ตัวเองให้เต็มที่ และมีความไว้วางใจเชื่อใจบุคลากรทุกคนว่าจะทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นการเรียกประชุมบ่อย ๆ ก็ไม่ใช่สิ่งจำเป็นขององค์การอีกต่อไปแล้ว

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะต่อสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อนำแนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการภาครัฐสู่องค์กรดิจิทัล ไปใช้ในเชิงนโยบายดังนี้

1) การปรับโครงสร้างการบริหารงาน ได้แก่

1.1) สนับสนุนให้หน่วยงานต่าง ๆ ในกระทรวงศึกษาธิการ ปรับเปลี่ยนการปฏิบัติงานในลักษณะแนวราบ ได้แก่ การลดจำนวนช่วงชั้นการบังคับบัญชา การสื่อสารระหว่างผู้บริหารและพนักงานในหน่วยงานสามารถสื่อสารกันได้โดยตรง

1.2) สนับสนุนให้หน่วยงานต่าง ๆ ในกระทรวงศึกษาธิการมีการปฏิบัติงานด้วยความคล่องตัว ได้แก่ การเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วม มีการประชุมเท่าที่จำเป็น เปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมและรับผิดชอบงานโดยไม่ยึดติดกับผลสำเร็จของงานเพื่อให้ทุกคนได้เกิดการเรียนรู้เพื่อการพัฒนา

1.3) การปรับปรุงการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพสูงสุด ได้แก่ การลดขั้นตอนการทำงานบางอย่างที่ไม่สำคัญออกไป การลดขั้นตอนบางอย่างที่ย่างยากซับซ้อนลง เช่น การอนุมัติที่ซ้ำซ้อน การเก็บเอกสารที่ไม่จำเป็น

2) การพัฒนาบุคลากรให้มีทักษะในการใช้เทคโนโลยีในการปฏิบัติงาน

2.1) พัฒนาทักษะที่จำเป็น ได้แก่ ทักษะใช้งานคอมพิวเตอร์ ทักษะการใช้งานอินเทอร์เน็ต ทักษะการใช้งานโปรแกรมประมวลผลคำ ทักษะการใช้งานโปรแกรมตารางคำนวณ ทักษะดิจิทัลการใช้โปรแกรมนำเสนอ ทักษะดิจิทัลเพื่อความมั่นคงคอมพิวเตอร์ และทักษะการเขียนโปรแกรม

2.2) ส่งเสริมบุคลากรให้คำนึงด้านจริยธรรม ได้แก่ ปฏิบัติตามกฎหมาย กรอบธรรมาภิบาล และหลักปฏิบัติที่ดีด้านดิจิทัล ไม่บิดเบือนความถูกต้องของข้อมูล ไม่ละเมิดการใช้ทรัพยากรคอมพิวเตอร์โดยที่ตนเองไม่มีสิทธิ์ นโยบายไม่เปิดเผยข้อมูลกับผู้ที่ไม่ได้รับอนุญาต

3) การนำเทคโนโลยีมาช่วยสร้างตัวตนใหม่

3.1) มีระบบพี่เลี้ยงในการสอนการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล

3.2) มีระบบที่มีการเฝ้าระวังล่วงหน้าหรือแผนความเสี่ยง

3.3) มีระบบประชุมออนไลน์ที่ทันสมัย

3.4) มีระบบการร้องเรียนปัญหาทุจริต

3.5) มีระบบการประเมินคุณธรรมและความโปร่งใส

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเสริมสร้างความรู้ ความสามารถ ทักษะดิจิทัล ที่จำเป็นแก่บุคลากรภาคการศึกษาในแต่ละระดับ ได้แก่

1.1) หลักสูตรความเข้าใจและใช้เทคโนโลยีดิจิทัล (Digital Literacy)

1.2) หลักสูตรการปฏิบัติตามกฎหมายและมาตรฐานการจัดการด้านดิจิทัล (Digital Governance)

1.3) หลักสูตรเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อยกระดับศักยภาพองค์กร (Digital Transformation)

1.4) หลักสูตรการออกแบบระบบดิจิทัลเพื่อการพัฒนาคุณภาพงานภาครัฐ (Digital Service Design)

1.5) หลักสูตรการบริหารกลยุทธ์และการจัดการเชิงดิจิทัล (Digital Strategic and Management)

2) ควรศึกษาวิจัยผลลัพธ์ของการพัฒนาองค์การดิจิทัลของสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ทั้งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ผลลัพธ์ต่อหน่วยงานการศึกษาในระดับภูมิภาค และผลกระทบต่อโรงเรียนต่าง ๆ ในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

บรรณานุกรม

- ธานีรินทร์ อินทวิเศษ, ธนวัฒน์ เจริญญา, และพิชญญา ยวงสร้อย. (2564). ภาพสะท้อนการศึกษาไทย หลังภาวะโควิด 2019. *วารสารการบริหารนิติบุคคลและนวัตกรรมท้องถิ่น*, 7(4), 323-333.
- ธีร์ ภวังคนันท์. (2564). การบริหารการศึกษาในสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ในยุค ฐานวิถีชีวิตใหม่. *วารสารบรรณการศึกษาศาสตร์และมนุษยสังคมศาสตร์*, 2(2), 25-32.
- วิญญู บัญลอย, อธิวิญญู วรบำรุงกุล, มนต์รี วิชัยวงศ์, และเรณูวิญญู นิโคตร. (2564). โควิด-19 กับการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาและสังคม. *ศึกษาศาสตร์สาร*, 5(1), 44-57.
- สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน. (2560). *ทักษะด้านดิจิทัลของข้าราชการและบุคลากรภาครัฐ เพื่อการปรับเปลี่ยนเป็นรัฐบาลดิจิทัล*. สำนักงานข้าราชการพลเรือน.
- สุรพงษ์ มาลี. (2562). การพลิกโฉมสู่องค์กรที่พร้อมปรับเปลี่ยนในยุคการเปลี่ยนแปลงที่พลิกผัน: โครงสร้าง ระบบ ทรัพยากรบุคคล และภาวะผู้นำ. *OCSC e-Journal*, 61(2), 8-11.
- Comrey, A. L., & Lee, H. B. (1992). *A first course in factor analysis*. (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associated.
- Autodesk Inc (ADSK). (2021, January 25). *About digital skills foundation: Digital skills foundation*. <https://www.digitalskillsfoundation.org/about-digital-skills-foundation/>

- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis* (7th ed.). Pearson.
- Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. R. (2008). Structural equation modeling: Guidelines for determining model fit. *Journal of Business Research*, 6(1), 53-60.
- World Economic Forum. (2011). *The future of government: Lessons Learned from around the World*. https://www.alejandrobarrros.com/wp-content/uploads/old/WEF_EU11_FutureofGovernment_Report-1.pdf

The Competency of Ethnic Children and Youth to Build Well-Being Communities for Chiang Mai Province's Indigenous Peoples in the Age of COVID-19

Wannapa Tongdaeng^{1*}

Pipat Tanakit^{*}

Atittaya Duangamphai^{**}

(Received Date: August 29, 2023, Revised Date : November 24, 2023, Accepted Date : December 4, 2023)

Abstract

This paper is a result of the project evaluation named "The Competency of Ethnic Children and Youth to Build Well-Being Communities for Chiang Mai Province's Indigenous Peoples in the Age of COVID-19", which was completed in 2021. The evaluation project has three main objectives: output evaluation, outcome evaluation, and impact evaluation. Furthermore, this evaluation study utilizes a combination of quantitative and qualitative research methods. Also, the research aims to study a sample of sixty individuals, comprising children, youth, and project mentors. In addition, the research instruments employed in this study included questionnaires, a focus group discussion, and participant observation. As a result, the research revealed three distinct outputs: firstly, the identification of highly skilled ethnic leaders capable of driving the development and progression of their groups; secondly, the establishment of an integrated mechanism to manage the project; and thirdly, the creation of learning spaces through their practical work experience. Furthermore, this study showed the importance of COVID-19, which had an effect on both outcomes and impacts. COVID-19 plays a significant role in three outcomes: 1) the creation and expansion of children and youth groups; 2) increased time for learning and understanding their community context, focusing on well-being and local wisdom; and 3) the utilization of social applications to implement the project. In addition, COVID-19 has also generated two favorable effects: firstly, it has facilitated the generation of income and the emergence of new employment opportunities through online marketing; secondly, it has provided a platform for businesses to showcase their products online, thereby preserving their local identity.

Keywords: Ethnic Children and Youth, Well-Being Promotion, The COVID-19 Crisis, Indigenous Peoples, Project Evaluation

^{*} Lecturer, Program of Social Development, School of Political and Social Science, University of Phayao,

^{**} Lecturer, Program of Public Innovation Administration, School of Political and Social Science, University of Phayao,

Email: atittaya.du@up.ac.th

^{1*} Corresponding author, Email: wannapa.to@up.ac.th, pipat.ta@up.ac.th

พลังเด็กและเยาวชนสร้างเสริมสุขภาวะในชุมชนชนเผ่าพื้นเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในยุคโควิด-19

วรรณภา ทองแดง^{1*}พิพัฒน์ ธนาภิจ^{*}อติตยา ดวงอำไพ^{**}

(วันรับบทความ: 29 สิงหาคม 2566/ วันแก้ไขบทความ: 24 พฤศจิกายน 2566/ วันตอบรับบทความ: 4 ธันวาคม 2566)

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้พัฒนาขึ้นภายใต้การประเมินโครงการพลังเด็กและเยาวชนสร้างเสริมสุขภาวะชุมชนชนเผ่าพื้นเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี พ.ศ. 2564 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากการดำเนินโครงการฯ ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงประเมินผลแบบผสมผสานทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยคือ เด็ก เยาวชน และพี่เลี้ยงโครงการ รวมจำนวน 60 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม แบบสนทนากลุ่ม และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ผลการศึกษา พบว่า ผลผลิตจากการดำเนินโครงการฯ เกิดขึ้นสามประการคือ ประการที่ 1 เกิดแกนนำและการพัฒนากลุ่มเด็กและเยาวชนชาติพันธุ์ในพื้นที่ดำเนินโครงการ ประการที่ 2 เกิดกลไกเชิงบูรณาการในการขับเคลื่อนโครงการสุขภาวะชุมชน และประการที่ 3 เกิดพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์จากการทำงานร่วมกัน ในขณะเดียวกัน คณะผู้วิจัยยังพบว่า ภายใต้สถานการณ์โควิด-19 ถือเป็นปัจจัยเร่งเชิงบวกที่ส่งผลให้เกิดผลลัพธ์และผลกระทบอย่างเชื่อมโยงกัน โดยผลลัพธ์จากการดำเนินโครงการฯ คือ 1) เกิดการรวมกลุ่มและขยายกลุ่มแกนนำเด็กและเยาวชน 2) เด็กและเยาวชนมีเวลาเพื่อศึกษาและตระหนักรู้เกี่ยวกับสุขภาวะและภูมิปัญญาของชุมชน และ 3) เด็กและเยาวชนมีการประยุกต์ใช้แอปพลิเคชันให้เป็นประโยชน์ระหว่างการทำโครงการฯ ในขณะเดียวกัน ผลกระทบจากการดำเนินโครงการฯ ก็พบว่าการแพร่ระบาดของโควิด-19 เป็นสถานการณ์ที่พลิกวิกฤตเป็นโอกาสให้แก่กลุ่มเด็ก เยาวชน และชุมชน อย่างน้อยสองประการคือ การสร้างอาชีพและรายได้จากการขายของออนไลน์ และการสร้างพื้นที่ในการนำเสนอสินค้าที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน

คำสำคัญ: เด็กและเยาวชนชาติพันธุ์, สร้างเสริมสุขภาวะ, วิกฤตโควิด-19, ชนเผ่าพื้นเมือง, การประเมินผลโครงการ

* อาจารย์สาขาวิชาพัฒนสังคม คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

** อาจารย์สาขาวิชาการจัดการนวัตกรรมการบริหาร คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา, อีเมล: atittaya.du@up.ac.th

^{1*} ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, อีเมล: wannapa.to@up.ac.th, pipat.ta@up.ac.th,

บทนำ

องค์การอนามัยโลก (World Health Organization หรือ WHO) ได้ให้ความหมายของ “สุขภาพ” หรือ “สุขภาวะ” ว่าหมายถึง “สภาวะแห่งความสมบูรณ์ทางร่างกาย จิตใจ และสภาวะทางสังคม มิใช่เพียงการปราศจากโรคภัยไข้เจ็บเท่านั้น” ต่อมาในที่ประชุมสมัชชาขององค์การอนามัยโลก เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2541 ได้มีมติให้เพิ่มคำว่า “Spiritual Well-Being” หรือสภาวะทางจิตวิญญาณเข้าไปในคำจำกัดความของสุขภาพเพิ่มเติม ด้วยเหตุนี้ หากจะกล่าวถึงความหมายของสุขภาพหรือสภาวะให้ครบถ้วน จึงจำเป็นต้องพิจารณาคุณลักษณะที่ครอบคลุม 4 ประการ ได้แก่ (1) ภาวะทั่วไปของร่างกายและจิตใจจะต้องแข็งแรงสมบูรณ์ (2) มีสภาวะทางจิตวิญญาณ (3) จะต้องปราศจากโรค หรือความทุกข์ทรมาน และ (4) จะต้องเป็นผู้ที่สามารถดำรงตนและปฏิบัติการกิจต่าง ๆ ในสังคมได้เป็นปกติสุข (WHO, 2001)

ตลอดระยะเวลาห้าทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยได้วางนโยบายและทิศทางการพัฒนาประเทศที่เน้นการสร้างเสริมความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ประกอบกับบริบทสิ่งแวดล้อมโลกที่เปลี่ยนไป ทำให้โครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และวิถีชุมชนเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จึงเป็นความท้าทายของประชาชนที่ต้องปรับตัวให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ รวมถึงกลุ่มประชากรที่เป็นชนเผ่าพื้นเมืองหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่กระจายตัวอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ ด้วย กล่าวคือ ประเทศไทยมีชนเผ่าพื้นเมืองกลุ่มชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ อาศัยอยู่ในพื้นที่ 67 จังหวัด จำนวน 42 กลุ่มชาติ มีจำนวนประชากรกว่า 4,284,702 คน โดยเฉพาะทางภาคเหนือของประเทศไทยมีชนเผ่าพื้นเมืองอาศัยอยู่ตามชุมชนบนพื้นที่สูงจำนวนไม่น้อยกว่า 19 กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มชนเหล่านี้มีองค์ความรู้และภูมิปัญญา รวมทั้งมีความมุ่งมั่นที่จะอนุรักษ์ พัฒนาและสืบทอดวิถีชีวิต อัตลักษณ์และภูมิปัญญาของตนเอง แต่กลุ่มคนเหล่านี้ส่วนใหญ่ยังเป็นผู้ด้อยโอกาสและเข้าไม่ถึงกระบวนการพัฒนาของรัฐ ด้วยเหตุนี้ จึงมีข้อจำกัดเรื่องสิทธิในการพัฒนาตนเอง จนก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำและไม่เป็นธรรมในการดำรงวิถีชีวิต ไม่ได้รับการยอมรับเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินของชนเผ่าพื้นเมืองเท่าที่ควร ตลอดจนไม่มีนโยบายหรือมาตรการส่งเสริมปกป้องคุ้มครองสิทธิชนเผ่าพื้นเมืองโดยตรง แม้รัฐบาลได้ให้การรับรองปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิชนเผ่าพื้นเมือง มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 และรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันในมาตรา 70 ที่ระบุว่า “รัฐพึงส่งเสริมและให้ความคุ้มครองชาวไทยกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ให้มีสิทธิดำรงชีวิตในสังคมตามวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตดั้งเดิมตามความสมัครใจได้อย่างสงบสุข ไม่ถูกรบกวน ทั้งนี้เท่าที่ไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐ หรือสุขภาพอนามัย” ก็ตาม (สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย, 2563)

สำหรับสถานการณ์และสภาพปัญหาด้านเด็กและเยาวชนชนเผ่าพื้นเมือง ซึ่งเป็นที่มาของการดำเนินโครงการพลังเด็กและเยาวชนสร้างเสริมสุขภาวะในชุมชนชนเผ่าพื้นเมืองจังหวัดเชียงใหม่อย่างน้อย 4 ประการ ดังนี้ (สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย, 2563)

ประการที่หนึ่ง การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างครอบครัวและชุมชนชนเผ่าพื้นเมืองปัจจุบันมีสถิติการหย่าร้างสูงขึ้น สังคมชนเผ่าพื้นเมืองมีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเครือญาติเป็นสังคมปัจเจกมากขึ้น ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบครอบครัว เช่น มีครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมากขึ้น ครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว และมีการดำเนินชีวิตของครอบครัวที่ต้องแสวงหารายได้มากขึ้น ทำให้ไม่สามารถเลี้ยงดูบุตรได้เท่าที่ควร ส่งผลให้เด็กไม่ได้รับการดูแลที่เพียงพอและอาจถูกดึงดูดจากสิ่งจูงใจภายในครอบครัวโดยง่าย เช่น ดิจิทัลเกม ดิจิทัลเสพติด และแต่งงานก่อนวัยอันควร เป็นต้น

ประการที่สอง ระบบการศึกษาที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนของชนเผ่าพื้นเมือง การศึกษากระแสหลักที่ชนเผ่าพื้นเมืองได้รับอยู่ขณะนี้ใช้แต่ภาษาไทยเป็นสื่อในการเรียนการสอนโดยไม่คำนึงถึงฐานเดิมทางภาษาของเด็กทำให้เด็กเรียนด้วยความไม่เข้าใจ ไม่สามารถฝึกพัฒนาการคิดระดับสูงได้ อีกทั้งมีเนื้อหาสาระและหลักสูตรไม่เอื้อและไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชนเผ่าพื้นเมือง ทำให้โรงเรียนและชุมชนขาดการประสานความร่วมมือในการสืบสานและต่อยอดภูมิปัญญา ภาษา วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของท้องถิ่น ส่งผลให้เด็กขาดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตนเอง ขาดความมั่นใจ เรียนอย่างไม่เข้าใจ เบื่อเลิกเรียนกลางคัน ออกจากชุมชนเข้าสู่สังคมเมือง และส่วนใหญ่เป็นพลเมืองที่ไม่มีคุณภาพ

ประการที่สาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม การพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงในภาคเหนือของประเทศไทยที่ผ่านมาส่วนใหญ่เป็นการหยิบยื่นความช่วยเหลือด้านการพัฒนาจากรัฐและหน่วยงานภายนอกที่ไม่ค่อยให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนมากนัก และการพัฒนาส่วนใหญ่มักจะมุ่งเน้นส่งเสริมเป็นแต่ละด้าน บางโครงการเน้นการส่งเสริมการเกษตร และอีกบางโครงการเน้นด้านการศึกษา เป็นต้น จึงทำให้การพัฒนา มีลักษณะแยกส่วน และไม่ครอบคลุมด้านต่าง ๆ ของชีวิตและไม่เกี่ยวข้องกัน โดยเฉพาะในประเด็นด้านเด็กและเยาวชนก็ยังคงได้รับความสำคัญค่อนข้างน้อย

ประการที่สี่ การเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีและสื่อสมัยใหม่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชนเผ่าพื้นเมืองและสร้างผลกระทบด้านลบต่อชุมชนบนพื้นที่สูงเป็นอย่างมาก เช่น โทรศัพท์ โทรศัพท์เคลื่อนที่ เป็นต้น กลายเป็นเครื่องมือทำลายและเป็นภัยคุกคามต่อการพัฒนาศักยภาพของเด็กและเยาวชนชนเผ่าพื้นเมือง เนื่องจากมีเนื้อหาและช่องทางการสื่อสารบางส่วนที่ไม่ปลอดภัยและไม่สร้างสรรค์กับเด็กและเยาวชนชนเผ่าพื้นเมือง และยังส่งผลทำให้เด็กและเยาวชนฯ ไม่ได้ใช้เวลาว่างในกิจกรรมที่มีประโยชน์ อีกทั้งยังลดโอกาสในการเรียนรู้และการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้รู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงผู้ปกครองด้วย

จากเหตุผลและความเป็นมาข้างต้น เครือข่ายเด็กและเยาวชนต้นกล้าชนเผ่าพื้นเมือง (TKN) จังหวัดเชียงใหม่ จึงได้ริเริ่มโครงการพลังเด็กและเยาวชนสร้างเสริมสุขภาวะชุมชนชนเผ่าพื้นเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี พ.ศ. 2564 ขึ้น โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนัก 6 ซึ่งเครือข่าย TKN นี้ล้วนประกอบไปด้วยบุคลากรที่มีประสบการณ์ด้านการบริหารจัดการโครงการในลักษณะนี้ค่อนข้างสูง เนื่องจากบุคลากรกลุ่มนี้ได้มีโอกาสทำงานร่วมกับหน่วยงานที่เป็นภาคีเครือข่ายต่าง ๆ อย่างหลากหลาย ในขณะเดียวกัน เครือข่าย TKN มีประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ ในพื้นที่ กระทั่งมีความเข้าใจลึกซึ้งในวัฒนธรรมการทำงาน สามารถสื่อสารกันได้อย่างรวดเร็ว

และมีประสิทธิภาพ ดังนั้น โครงการพลังเด็กและเยาวชนสร้างเสริมสุขภาวะชุมชนชนเผ่าพื้นเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี พ.ศ. 2564 จึงได้ออกแบบการทำงานให้สอดคล้องกับบริบทการทำงาน ของพื้นที่ โดยมีรูปแบบการทำงานสนับสนุน 3 ระดับ ประกอบด้วย (1) การสนับสนุนการเกิด โครงการย่อยที่ริเริ่มโดยเด็กและเยาวชน (2) การหนุนเสริมศักยภาพแกนนำเด็กและเยาวชน รวมถึงพี่เลี้ยงกลุ่มหรือเครือข่ายเด็กในด้านการบริหารจัดการโครงการและด้านการสื่อสาร และ (3) การเชื่อมร้อยเป็นขบวนเดียวกันในด้านเด็กและเยาวชนชนเผ่าพื้นเมืองในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งการขับเคลื่อนงานทั้งสามระดับนี้ สามารถช่วยส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนชนเผ่าพื้นเมืองมีสุขภาพ และสุขภาวะที่ดีขึ้น ตลอดจนนำไปสู่การสร้างการมีส่วนร่วมและช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็ง ในการแก้ไขปัญหาของชุมชนชนเผ่าพื้นเมืองให้เกิดความยั่งยืนในระยะยาวได้ สำหรับเป้าหมาย ของการดำเนินโครงการพลังเด็กและเยาวชนสร้างเสริมสุขภาวะชุมชนชนเผ่าพื้นเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี พ.ศ. 2564 นั้น มีอยู่ 3 ประการ คือ (1) เพื่อส่งเสริมให้เด็กและเยาวชน ในชุมชนชนเผ่าพื้นเมืองมีความตระหนักและเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเอง มีศักยภาพในการคิดวิเคราะห์และสามารถนำความรู้และประสบการณ์ปรับประยุกต์ใช้แก้ไขปัญหา สุขภาวะที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ (2) เพื่อหนุนเสริมให้เครือข่ายเด็กและเยาวชนต้นกล้าชนเผ่าพื้นเมือง เป็นกลไกหลักที่สำคัญในการขับเคลื่อนงานสร้างสุขภาวะที่ดีในระดับชุมชนโดยแกนนำเครือข่าย TKN มีภาวะผู้นำ มีทักษะและศักยภาพในการบริหารจัดการโครงการเชิงผลสัมฤทธิ์ และ (3) เพื่อสร้างพื้นที่แลกเปลี่ยนและเรียนรู้ประสบการณ์ในการทำงานซึ่งกันและกัน ท่ามกลาง กลุ่มแกนนำเด็กและเยาวชน ผู้นำชุมชน และภาคีองค์กรเครือข่ายที่ทำงานกับเด็กและเยาวชนชน เผ่าพื้นเมือง รวมทั้งเพื่อประสานความร่วมมือทั้งในระดับพื้นที่และการผลักดันระดับนโยบาย ด้านสุขภาวะของเด็กและเยาวชนชนเผ่าพื้นเมือง (สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรม ของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย, 2563)

จากหลักการเรื่องสุขภาวะและความเป็นมาของการดำเนินโครงการพลังเด็กและเยาวชน สร้างเสริมสุขภาวะชุมชนชนเผ่าพื้นเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี พ.ศ. 2564 ข้างต้น จึงเป็นที่มาของ การประเมินผลโครงการฯ ในครั้งนี้ โดยคณะผู้วิจัยเป็นหนึ่งในทีมประเมินโครงการเพื่อการเรียนรู้ และพัฒนาหน่วยจัดการประชากรกลุ่มเฉพาะ ซึ่งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนัก 6 ได้พิจารณาและคัดเลือกให้คณะผู้วิจัยทำการประเมินผลรวมของการดำเนิน โครงการ (Summative Evaluation) โดยมีขอบเขตเนื้อหาของการประเมิน 3 ส่วน ได้แก่ (1) ผลผลิตของโครงการ หมายถึง ผลที่เกิดขึ้นทันที ผลที่เกิดขึ้นโดยตรงจากการดำเนินโครงการฯ แล้วเสร็จ (2) ผลลัพธ์ของโครงการ หมายถึง ผลที่เกิดจากผลผลิตที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ต่อกลุ่มเป้าหมายและผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับโครงการฯ และ (3) ผลกระทบของโครงการ หมายถึง ผลที่ตามมาหลังจากมีผลผลิตของโครงการฯ ที่สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของ ชาวไทยภูเขาในประเทศไทย หน่วยจัดการที่ 5 ได้ดำเนินโครงการฯ จนแล้วเสร็จ แม้ในช่วงเวลา ดังกล่าวต้องเผชิญกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด-19) แต่หน่วยจัดการที่ 5 ก็สามารถขับเคลื่อนโครงการฯ ให้สำเร็จลุล่วง ดังนั้น จึงเป็นที่มาและ ความสำคัญที่นำเข้าสู่กระบวนการวิจัยเพื่อประเมินผลโครงการฯ ดังกล่าว

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

เพื่อประเมินผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบ จากการดำเนินโครงการพลังเด็กและเยาวชน สร้างเสริมสุขภาวะชุมชนชนเผ่าพื้นเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี พ.ศ. 2564

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา คือ การประเมินผลโครงการพลังเด็กและเยาวชนสร้างเสริมสุขภาวะชุมชนชนเผ่าพื้นเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2564 ซึ่งประกอบด้วย 3 ส่วนหลักคือ (1) การประเมินผลผลิต ได้แก่ การเกิดแกนนำและการพัฒนากลุ่มเด็กและเยาวชนชาติพันธุ์ในพื้นที่ดำเนินโครงการ, การเกิดกลไกเชิงบูรณาการในการขับเคลื่อนโครงการสุขภาวะชุมชน และการเกิดพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์จากการทำงานร่วมกัน (2) การประเมินผลลัพธ์ ได้แก่ การตระหนักรู้เกี่ยวกับสุขภาวะและภูมิปัญญาชุมชน, เกิดการรวมกลุ่มและขยายกลุ่มแกนนำเด็กและเยาวชน และการประยุกต์ใช้แอปพลิเคชันให้เป็นประโยชน์ต่อการสื่อสารในการดำเนินโครงการ และ (3) การประเมินผลกระทบ ได้แก่ การสร้างอาชีพและรายได้ รวมถึงการสร้างพื้นที่ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่สามารถสะท้อนอัตลักษณ์ชุมชน

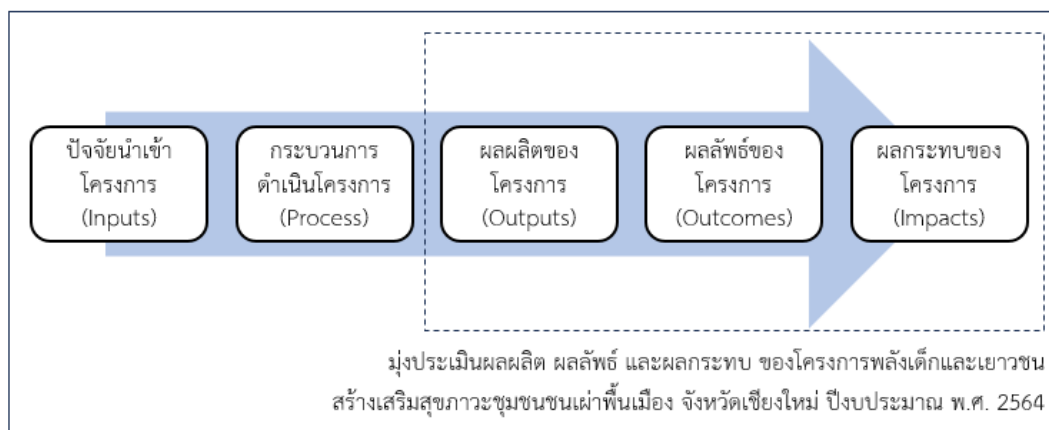
ขอบเขตด้านประชากร คือ เด็ก เยาวชน และพี่เลี้ยงโครงการพลังเด็กและเยาวชนสร้างเสริมสุขภาวะชุมชนชนเผ่าพื้นเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี พ.ศ. 2564 ในพื้นที่ 2 อำเภอ ประกอบด้วย อำเภอแม่วาง จำนวน 4 แห่ง ได้แก่ บ้านห้วยตอง, บ้านขุนวิน, บ้านหนองมณฑา และบ้านห้วยอีค่าง และ อำเภอจอมทอง ได้แก่ บ้านขุนแปะ ตำบลบ้านแปะ รวมจำนวนทั้งสิ้น 60 คน

ขอบเขตด้านเวลา คือ ระยะเวลาในการประเมินโครงการพลังเด็กและเยาวชนสร้างเสริมสุขภาวะชุมชนชนเผ่าพื้นเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2564 ระหว่างเดือนมกราคม ถึง ธันวาคม พ.ศ. 2565

ขอบเขตด้านสถานที่ คือ ชุมชนชนเผ่าพื้นเมืองในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 อำเภอ ประกอบด้วย อำเภอแม่วาง จำนวน 4 ชุมชน และอำเภอจอมทอง จำนวน 1 ชุมชน

วิธีการวิจัย

การประเมินผลโครงการฯ นี้ เป็นการวิจัยทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับการประเมินผลรวมหลังจากดำเนินโครงการเสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้ว (Summative Evaluation) ซึ่งครอบคลุมสาระสำคัญในส่วนของ ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบ ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการฯ ตลอดจนการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยจัดการในพื้นที่ กลุ่มเป้าหมาย และภาคีเครือข่ายในระดับโครงการย่อยทั้ง 5 พื้นที่ ในอำเภอแม่วางและอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อนำผลการประเมินไปใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุง พัฒนา และต่อยอดการดำเนินงานด้านสุขภาวะที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อไป (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดในการประเมินผลโครงการ

กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ มีจำนวนทั้งสิ้น 60 คน ประกอบด้วย เด็กและเยาวชนที่มีอายุระหว่าง 7-25 ปี จำนวน 55 คน และพี่เลี้ยง จำนวน 5 คน จาก 5 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านห้วยตอง, บ้านขุนวิน, บ้านหนองมณฑา, บ้านห้วยอีค่าง และบ้านขุนแปะ อำเภอแม่วางและอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) กับเด็กและเยาวชนและพี่เลี้ยงในโครงการฯ จากทั้ง 5 โครงการ เพื่อเป็นตัวแทนในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินโครงการพลังเด็กและเยาวชนสร้างเสริมสุขภาวะชุมชนชนเผ่าพื้นเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี พ.ศ. 2564 เนื่องจากเป็นกลุ่มบุคคลที่ดำเนินกิจกรรมอยู่ทุกขั้นตอนภายใต้แต่ละโครงการย่อยจริง

เครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย แบบสอบถาม แบบสนทนากลุ่ม และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม เพื่อใช้เก็บรวบรวมข้อมูลและตอบวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการ คือ การประเมินผลผลิต, การประเมินผลลัพธ์ และการประเมินผลกระทบของโครงการฯ ซึ่งเครื่องมือทุกชนิดในการวิจัยนี้ได้รับการตรวจสอบความเชื่อมั่นและผ่านการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา เรียบร้อยแล้ว

เกณฑ์การประเมินระดับคะแนนและการประเมินค่าในเชิงปริมาณ แบ่งออกได้ 5 ระดับ ดังนี้

ตารางที่ 1 ระดับคะแนนและการประเมินค่าในการประเมินโครงการ

ระดับคะแนน	การประมาณค่า
5 คะแนน เท่ากับ มากที่สุด	4.21 – 5.00 เท่ากับ มากที่สุด
4 คะแนน เท่ากับ มาก	3.41 – 4.20 เท่ากับ มาก
3 คะแนน เท่ากับ ปานกลาง	2.61 – 3.40 เท่ากับ ปานกลาง
2 คะแนน เท่ากับ น้อย	1.81 – 2.60 เท่ากับ น้อย
1 คะแนน เท่ากับ น้อยที่สุด	1.00 – 1.80 เท่ากับ น้อยที่สุด

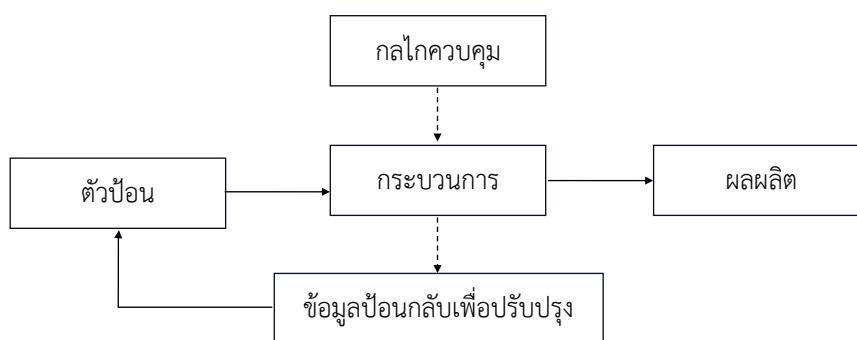
การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยนี้เป็นการประเมินโครงการพลังเด็กและเยาวชนสร้างเสริมสุขภาวะชุมชนชนเผ่าพื้นเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี พ.ศ. 2564 จำนวน 5 โครงการ ในพื้นที่ 2 อำเภอคือ อำเภอแม่วาง และอำเภอจอมทอง โดยใช้วิธีการประเมินเชิงระบบและกระบวนการถอดบทเรียน เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถาม แบบสนทนากลุ่มและการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม อย่างไรก็ตาม เนื่องจากโครงการดังกล่าวนี้ ได้ดำเนินการขึ้นในช่วงที่เกิดการแพร่ระบาดของโควิด-19 ดังนั้น เพื่อให้ได้มาซึ่งผลการประเมินที่มีความถูกต้องและครบถ้วน คณะผู้วิจัยจึงกำหนดแนวทางการประเมินที่ครอบคลุมถึงสิ่งแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกโครงการ โดยอาศัยแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แนวคิดทฤษฎีระบบ และแนวคิดการประเมินโครงการดังต่อไปนี้

แนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยมีการอธิบายความหมายจากนักวิชาการหลายท่าน อาทิ Redfield (1953), Darwin (1859), Luhmann (1982), Haferkamp & Smelser (1992) กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมให้ความสำคัญในเรื่องของช่วงเวลา ทิศทาง และระดับของการเปลี่ยนแปลงในสังคมใด ๆ ก็ตาม การเปลี่ยนแปลงมีส่วนประกอบ 3 ส่วน ที่มีความสัมพันธ์กัน คือ (1) โครงสร้างของการเปลี่ยนแปลง (2) กระบวนการและกลไกของการเปลี่ยนแปลง และ (3) ทิศทางของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงจะเริ่มจากสังคมชาวบ้าน (Folk) เปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมเมือง (Urban) โดยจะมีความเกี่ยวข้องกับประชากร พฤติกรรมของสมาชิกในสังคม โครงสร้างสังคมและแบบแผนของความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกและแบบแผนทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นลำดับขั้นตอน จากขั้นหนึ่งไปสู่อีกขั้นหนึ่ง จากสังคมที่มีรูปแบบเรียบง่ายไปสู่รูปแบบที่ซับซ้อนมากขึ้น และตั้งอยู่บนสมมติฐาน 5 ด้าน คือ (1) การเปลี่ยนแปลงเป็นกฎธรรมชาติ (2) การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตลอดเวลา (3) การเปลี่ยนแปลงมีลักษณะต่อเนื่อง (4) การเปลี่ยนแปลงเป็นแบบเดียวกัน และ (5) การเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่จำเป็น ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาในด้านสังคม อาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ล้วนส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เพราะการเปลี่ยนแปลงมีลักษณะเป็นพลวัต ส่งผลต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน เพื่อปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมใหม่ที่เกิดขึ้น แต่ผลของการเปลี่ยนแปลงอาจจะดีขึ้นหรือแย่ลงก็ได้

ดังนั้น งานวิจัยเชิงประเมินนี้ จึงได้ประยุกต์ใช้แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในการอธิบายสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ว่าเป็นเสมือนปัจจัยเร่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในมิติต่าง ๆ ซึ่งมีได้ส่งผลทำให้เกิดผลลัพธ์และผลกระทบในเชิงลบเท่านั้น แต่ยังคงส่งผลทำให้เกิดผลลัพธ์และผลกระทบในเชิงบวกได้ด้วย เพราะฉะนั้นแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จึงสามารถใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์บริบททางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชนชนเผ่าพื้นเมืองทั้ง 5 พื้นที่ที่จัดทำโครงการฯ ได้ ทั้งนี้ เพื่อที่จะทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อันเป็นผลมาจากการดำเนินโครงการในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด-19 ว่าชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใด

ทฤษฎีระบบ (system theory) ตามแนวทางการวิเคราะห์ของ Von Bertalanffy (2010) มีความหมายต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมาก เนื่องจากองค์ประกอบหรือสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ล้วนมีความสัมพันธ์กัน เพื่อให้การดำเนินงานของความสัมพันธ์นี้เชื่อมโยงกันเป็นกระบวนการ หรือเป็นวิธีการเชิงระบบ ซึ่งจะร่วมกันดำเนินงานอย่างผสมผสานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ องค์ประกอบของระบบมี ดังนี้ (1) ปัจจัยนำเข้า (input) คือจุดมุ่งหมาย ทรัพยากร หรือปัญหาต่าง ๆ (2) กระบวนการ (process) คือขั้นตอนการดำเนินงาน และ (3) ผลลัพธ์ (output) คือผลงานหรือผลผลิตที่เกิดขึ้นจากส่วนวิธีการเชิงระบบ (systematic approach) เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การจัดการระบบเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยทั้ง 3 องค์ประกอบข้างต้น จะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างเป็นระบบ และจะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปไม่ได้ ในขณะเดียวกัน ทั้ง 3 องค์ประกอบดังกล่าว ก็มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอกด้วย (ภาพที่ 2)

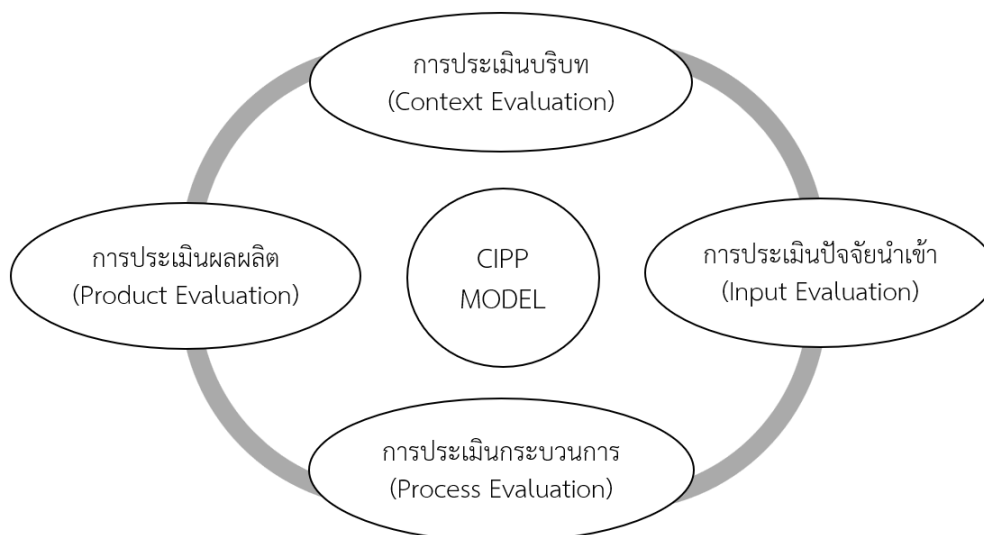

ภาพที่ 2 องค์ประกอบของทฤษฎีระบบ

ดังนั้น งานวิจัยเชิงประเมินในครั้งนี้ จึงได้ประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดเชิงระบบ เพื่อประเมิน ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากการดำเนินงานตามโครงการพลังเด็กและเยาวชนสร้างเสริมสุข ภาวะชุมชนชนเผ่าพื้นเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี พ.ศ. 2564 ที่ประกอบด้วย 5 โครงการย่อย ในพื้นที่อำเภอแม่วางและอำเภอดอยหล่อ โดยผลผลิตของโครงการ ครอบคลุมถึงผลที่เกิดขึ้นทันที ผลที่เกิดขึ้นโดยตรงจากการดำเนินโครงการฯ แล้วเสร็จ ผลลัพธ์ของโครงการ ครอบคลุมถึงผลที่เกิดจาก ผลผลิตที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อกลุ่มเป้าหมายและผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับโครงการฯ และผลกระทบของโครงการ ครอบคลุมถึงผลที่ตามมาหลังจากมีผลผลิตของโครงการฯ โดยอาจเป็น ผลที่เกิดขึ้นในเชิงปริมาณหรือเชิงคุณภาพก็ได้ ซึ่งผลการศึกษาทั้ง 3 ส่วนข้างต้น เกิดขึ้นระหว่าง สถานการณ์การแพร่ระบาดโควิด-19 ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงมีแนวทางการวิเคราะห์เชื่อมโยง ผลการประเมิน กับ สภาพแวดล้อมภายนอกของโครงการ ที่ได้กลายเป็นปัจจัยแทรกและกระตุ้น ให้เกิดผลการประเมินแต่ละส่วนที่แตกต่างไปจากกรอบการดำเนินโครงการก่อนที่จะเผชิญกับ สถานการณ์การแพร่ระบาดโควิด-19 และผลการอภิปรายดังกล่าวจะนำไปสู่ข้อค้นพบที่สามารถ ใช้เป็นข้อมูลป้อนกลับ (feedback) เพื่อการปรับปรุง พัฒนา หรือต่อยอดการดำเนินโครงการพลัง เด็กและเยาวชนสร้างเสริมสุขภาวะชุมชนชนเผ่าพื้นเมือง ทั้งในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ และพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

แนวคิดการประเมินโครงการ

กรอบการประเมินโครงการตัวแบบการประเมินผล CIPP Model ซึ่งคิดค้นและพัฒนาขึ้นโดย Stufflebeam ตัวแบบการประเมินผล CIPP นี้ เป็นการประเมินและตรวจสอบความสอดคล้อง ความเหมาะสม และความสัมพันธ์ในภาพรวมของโครงการ ซึ่งเริ่มตั้งแต่บริบท (context) ปัจจัยนำเข้า (input) กระบวนการ (process) และผลผลิต (product) ตามลำดับ (เยาวดี รางชัยกุล วิบูลย์ศรี, 2549) ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 กรอบการประเมินโครงการตัวแบบการประเมินผล CIPP Model

จากภาพข้างต้น อธิบายได้ว่า (1) การประเมินบริบท (context evaluation) เป็นการประเมินเพื่อให้ได้มาซึ่งเหตุผลเพื่อช่วยในการกำหนดวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของโครงการ โดยจะเน้นในด้านความสัมพันธ์เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม ความต้องการ และเงื่อนไขที่เป็นจริงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม นอกจากนี้ ยังช่วยในการวิเคราะห์ปัญหา เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานที่จะเป็นประโยชน์ในการตัดสินใจ (2) การประเมินปัจจัยนำเข้า (input evaluation) เป็นการจัดหาข้อมูลเพื่อใช้ในการตัดสินใจความเหมาะสมของแผนงานต่าง ๆ ที่จัดขึ้น โดยพิจารณาว่าข้อมูลนั้น ๆ มีส่วนช่วยให้บรรลุจุดมุ่งหมายของโครงการหรือไม่ ซึ่งมักเป็นการประเมินในด้านต่าง ๆ อาทิ ความสามารถของหน่วยงานหรือตัวแทนในการจัดโครงการ ยุทธวิธีที่ใช้ในการบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ และการได้รับความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้โครงการดำเนินงานไปได้ เช่น หน่วยงานที่ช่วยเหลือ เวลา เงินทุน อาคารสถานที่ อุปกรณ์ และเครื่องมือ เป็นต้น (3) การประเมินกระบวนการ (process evaluation) เป็นการประเมินเพื่อให้ได้ข้อมูลป้อนกลับแก่ผู้รับผิดชอบโครงการ ทั้งนี้ เพื่อแสวงหาและทำนายข้อบกพร่องของกระบวนการหรือการดำเนินงานตามขั้นตอนที่วางไว้ เพื่อรวบรวมข้อมูลสำหรับผู้ตัดสินใจระดับนโยบาย และเพื่อเป็นรายงานผลด้านการปฏิบัติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และ (4) การประเมินผลผลิต (product evaluation) เป็นการตรวจสอบประสิทธิผลของโครงการ โดยเฉพาะความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์กับผลลัพธ์ที่ได้ ซึ่งเกณฑ์มาตรฐานที่ใช้ตัดสิน อาจกำหนดขึ้นเองหรืออาศัยเกณฑ์ที่บุคคลหรือหน่วยงานอื่นกำหนดก็ได้

ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงได้อาศัย CIPP Model เพื่อประเมินผลการดำเนินงานของทั้ง 5 โครงการย่อย โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการจัดทำโครงการไปจนถึงขั้นตอนการประเมินผล รวมถึงเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อเสนอแนะสำหรับการกำหนดปัจจัยนำเข้าและกระบวนการดำเนินงาน อันนำไปสู่การเกิดผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ยิ่งไปกว่านั้น การประยุกต์ใช้ CIPP Model ในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด-19 ยังช่วยให้สามารถวิเคราะห์และประเมินบริบทของโครงการ โดยเฉพาะปัจจัยภายนอกต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานทั้งในส่วนของ ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบ เพราะเหตุนี้ CIPP Model จึงเป็นอีกหนึ่งเครื่องมือที่คณะผู้วิจัยใช้เป็นแนวทางในการประเมินผลโครงการฯ ภายใต้วิกฤตการณ์โควิด-19 เพื่อค้นหาว่าอะไรคือโอกาสที่ทั้ง 5 ชุมชนมองเห็น ช่างชิง และพลิกวิกฤตให้กลายเป็นโอกาสได้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การประเมินผลโครงการพลังเด็กและเยาวชนสร้างเสริมสุขภาวะในชุมชนชนเผ่าพื้นเมืองจังหวัดเชียงใหม่ในยุคโควิด-19 นี้ คณะผู้วิจัยได้ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและพบว่า ผลการศึกษาของ ปวลักษณ์ สุรัสวดี (2566) ที่ได้ศึกษาเรื่อง “ถอดบทเรียนนักรบการละครประยุกต์: กระบวนการละครเยาวชนฐานชุมชน เพื่อสร้างการเรียนรู้จิตสำนึกร่วมและอัตลักษณ์จากเรื่องเล่าของเยาวชน” ปรากฏผลการศึกษาว่า การใช้ละครประยุกต์เพื่อสร้างการเรียนรู้ให้แก่เยาวชน ถือเป็นกระบวนการที่ช่วยสร้างอัตลักษณ์และจิตสำนึกร่วมให้แก่เยาวชนได้ เนื่องจากเยาวชนสามารถสะท้อนความคิดร่วมสร้างเรื่องเล่า ศึกษาประเด็นปัญหาต่าง ๆ รวมถึงได้ทำความเข้าใจชุมชนไปพร้อม ๆ กัน นอกจากนี้ ละครประยุกต์ยังสามารถนำมาปรับใช้ร่วมกับกระบวนการเรียนรู้อื่น ๆ ได้อีกด้วย ซึ่งความสำเร็จในการสร้างจิตสำนึกร่วมและอัตลักษณ์จากเรื่องเล่าดังกล่าว เกิดขึ้นจากการที่เยาวชนรู้จักทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่ แล้วเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเพื่อพัฒนาทักษะผ่านการแสดงสถานการณ์ของตัวละคร ตลอดจนการทบทวนและสะท้อนการเรียนรู้หลังจากที่ได้ดำเนินกิจกรรม จะเห็นได้ว่าผลการศึกษาเรื่องนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางสำหรับการจัดกระบวนการเสริมพลังเด็กและเยาวชนให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์การทำงานและการตระหนักรู้ร่วมกันได้ โดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับสุขภาวะและภูมิปัญญาของชุมชน เช่นเดียวกันกับผลการศึกษาของ เอกชัย ทวีปวรชัย (2564) ที่ได้ศึกษาเรื่อง “แนวทางอนุรักษ์พิธีกรรมทางความเชื่อของชาติพันธุ์เมี่ยนในประเทศไทย: การวิเคราะห์สวอด” ที่ประกอบด้วย จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ซึ่งเป็นอีกหนึ่งกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้สำหรับการวิเคราะห์บริบทชุมชนได้ พิจารณาได้จากผลการศึกษาในเรื่องดังกล่าวที่พบว่า จุดแข็ง (Strengths) คือชาติพันธุ์เมี่ยนให้ความสำคัญกับพิธีกรรมทางความเชื่อของตน มีหน่วยงานอนุรักษ์วัฒนธรรมอิวเมี่ยน ในขณะที่ จุดอ่อน (weaknesses) คือชาติพันธุ์เมี่ยนยังขาดระบบการอนุรักษ์และสืบทอดทางวัฒนธรรม เนื่องจากชาวเมี่ยนไม่สามารถอ่านตำราประกอบพิธีกรรมได้ รวมถึงชาวเมี่ยนรุ่นใหม่ยังขาดความรู้ความเข้าใจในด้านพิธีกรรม ส่วนโอกาส (opportunities) คือชาวเมี่ยนในต่างประเทศมีการประกอบพิธีกรรมที่คล้ายกัน ประกอบกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในยุคปัจจุบันช่วยให้ชาวเมี่ยนสามารถเข้าถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องได้อย่างสะดวกรวดเร็วมากขึ้น ในขณะที่อุปสรรค (Threats) คือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบัน โดยเฉพาะปัจจัยทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ที่กลายเป็นประเด็นท้าทายของการอนุรักษ์พิธีกรรมของชาวเมี่ยน

นอกจากนี้ การขับเคลื่อนประเด็นเรื่องสุขภาวะและความตระหนักรู้อัตลักษณ์ของชุมชนในกลุ่มเด็กและเยาวชนนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีที่ปรึกษาหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาช่วยหนุนเสริม ดังที่ ชานนท์ โกมลมาลย์ และคณะ (2562) ได้ศึกษาเรื่อง “การส่งเสริมให้ท้องถิ่นสนับสนุนสภาเด็กและเยาวชน และกลุ่มเด็กและเยาวชนริเริ่มทำกิจกรรมสร้างสรรค์และแก้ไขปัญหาในชุมชนสังคมของตนเอง” และได้ชี้ให้เห็นว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมกิจกรรมสร้างสรรค์ของสภาเด็กและเยาวชน ซึ่งปัจจัยที่กระตุ้นให้ท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนงานของกลุ่มเด็กและเยาวชนคือ ผู้บริหารท้องถิ่นมองว่าหากตนเองมีวิสัยทัศน์และนโยบายด้านทรัพยากรมนุษย์ที่สามารถสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มเด็กและเยาวชน ย่อมจะช่วยให้สภาเด็กและเยาวชนมีความเข้มแข็ง ในขณะเดียวกันการมีแหล่งทุนภายนอกที่สนับสนุนงานด้านเด็กและเยาวชน รวมถึงการมีพี่เลี้ยงสภาเด็กและเยาวชนที่มีบทบาทในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงก็จะช่วยนำพาให้กระบวนการพัฒนาเด็กและเยาวชนเกิดความยั่งยืนต่อไปได้ เช่นเดียวกันกับผลการศึกษาของ ธาดา วรรณปิยกุล, ทองอินทร์ ไหวดี, สิงหา จันทริยวงศ์, และ ปิยศักดิ์ สีดา (2565) ที่ได้ศึกษาเรื่อง “บวร เพื่อการดูแลสุขภาพตนเองของชาติพันธุ์ไทย-ลาว หลังสถานการณ์โควิด-19” เนื่องจากสถาบันทางสังคม ที่ประกอบด้วย บ้าน วัด และโรงพยาบาล (บวร) นี้ ถือเป็นกลไกสำคัญของการขับเคลื่อนกระบวนการดูแลสุขภาพตนเองของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังสถานการณ์การแพร่ระบาดโควิด-19 ที่ยิ่งต้องมีการรณรงค์ให้ประชาชนมีค่านิยมของการดูแลสุขภาพตนเอง ผ่านกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับจารีตประเพณีในชุมชน โดยมีสถาบันทางสังคมอย่าง บ้าน วัด และโรงพยาบาล เป็นกลไกการขับเคลื่อนงานและหมุนเวียนกิจกรรมด้านการป้องกันและควบคุมโรค การส่งเสริมสุขภาพ การรักษาพยาบาล และการฟื้นฟูสุขภาพอย่างเป็นระบบซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอแนะจากงานวิจัยของ วชิรินทร์ คำสา, วรรณรัตน์ ลาวัณ, และ สมสมัย รัตนกริธากุล (2564) ที่ได้ศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการป้องกันโรคหลอดเลือดหัวใจในกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงที่เป็นกลุ่มเสี่ยงในจังหวัดตาก” โดยข้อเสนอแนะระบุไว้อย่างชัดเจนว่าบุคลากรด้านสาธารณสุขควรพัฒนาโปรแกรมการเสริมสร้างพฤติกรรมป้องกันโรคหลอดเลือดหัวใจในกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงที่เป็นกลุ่มเสี่ยง ด้วยวิธีการเพิ่มการรับรู้ความสามารถแห่งตน ร่วมกับการส่งเสริมให้ครอบครัวและเครือข่ายทางสังคมมีส่วนร่วมในการสนับสนุนพฤติกรรมป้องกันโรคเพื่อให้กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงมีพฤติกรรมที่เหมาะสมและลดอัตราการเกิดโรคหลอดเลือดหัวใจยิ่งไปกว่านั้น ชุมชนยังสามารถนำแนวทางปฏิบัติด้านการดูแลสุขภาพที่สอดคล้องกับจารีตประเพณี ความเชื่อ และศาสนา มาปรับใช้ได้ ดังเช่นผลการศึกษาเรื่อง “กระบวนการแก้ไข ป้องกัน และฟื้นฟู การแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 ของกลุ่มชาติพันธุ์ อ่าเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์” โดย สราวุฒย์ วิจิตรปัญญา, พระศรีพัชโรดม, พระครูสิริพัชรโสภิต, พระปลัดธนเดช สมจิตโต พระมนูศักดิ์ อุตตโม, นิตกรวิซูมา และ ธนกร ตรกมลกานต์ (2565) ที่พบว่า ชุมชนสามารถปรับใช้หลักไตรลักษณ์ หลักไตรสิกขา บุญกิริยาวัตถุ และปัญญาภาวนา ในการรักษาสุขภาพทางร่างกายและจิตใจไปพร้อม ๆ กัน

อย่างไรก็ดี กระบวนการผลักดันพลังเด็กและเยาวชนเพื่อขับเคลื่อนการสร้างเสริมสุขภาวะในชุมชนชนเผ่าพื้นเมือง นับตั้งแต่เกิดการแพร่ระบาดโควิด-19 เป็นต้นมานั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการปรับใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการดำเนินงานให้มากขึ้น เพราะจะช่วยพลิกวิกฤตให้กลายเป็นโอกาสแก่กลุ่มเด็ก เยาวชน และชุมชนได้ ไม่ว่าจะเป็น การรวมกลุ่ม การติดต่อประสานการทำงานทั้งภายในและภายนอกชุมชน การพัฒนาอาชีพ การสร้างรายได้ และการเผยแพร่สินค้าทางวัฒนธรรมที่อาศัยแพลตฟอร์มออนไลน์ต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ พงษ์ วิเศษสังข์ (2554) เรื่อง “เทคโนโลยีสารสนเทศกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม” กล่าวคือ การสื่อสารผ่านเทคโนโลยีที่ทันสมัยนั้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างคาดไม่ถึง เนื่องจากเทคโนโลยีถูกนำมาใช้เพื่อกระชับและสร้างความสัมพันธ์กับคนแปลกหน้า อันถือเป็นปรากฏการณ์ปกติในสังคมปัจจุบัน อีกทั้งคู่มือสื่อสารยังพยายามโน้มน้าวให้เกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน โดยเลือกใช้ภาษาที่คล้ายคลึงกัน ดังนั้น เทคโนโลยีการสื่อสารยุคสมัยใหม่ จึงส่งผลทำให้มนุษย์ที่เป็นสัตว์สังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เพราะผู้คนส่วนใหญ่นิยมสื่อสารผ่านเทคโนโลยีกับคนแปลกหน้าขึ้นด้วยเหตุนี้เอง การมุ่งปรับใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในโครงการพลังเด็กและเยาวชนสร้างเสริมสุขภาวะในชุมชนชนเผ่าพื้นเมืองจังหวัดเชียงใหม่ ในยุคโควิด-19 จึงนับเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยพลิกวิกฤตให้กลายเป็นโอกาสต่อกลุ่มเด็กและเยาวชน นั่นเอง

ผลการวิจัย

ผลการวิจัย แบ่งเนื้อหาออกได้ 3 ส่วน คือ ผลการประเมินผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบของโครงการฯ ซึ่งมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

การประเมินผลผลิตของโครงการ จากการสัมภาษณ์พี่เลี้ยง การสนทนากลุ่มกับเด็กและเยาวชน และการสังเกตผลการดำเนินงานของกลุ่มตัวอย่างแล้ว พบว่า หลังจากดำเนินโครงการฯ ในพื้นที่เสร็จสิ้นแล้ว ปรากฏผลผลิตใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ (1) เกิดแกนนำและการพัฒนากลุ่มเด็กและเยาวชนชาติพันธุ์ในพื้นที่ดำเนินโครงการ (2) เกิดกลไกเชิงบูรณาการในการขับเคลื่อนโครงการสุขภาวะชุมชน และ (3) เกิดพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์จากการทำงานร่วมกัน โดยเมื่อพิจารณารายละเอียดของผลผลิตของโครงการฯ ยิ่งทำให้เห็นว่า ผลการประเมินในเชิงปริมาณที่เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถาม อยู่ในระดับมากทุกรายการ เนื่องจากพื้นที่ดำเนินโครงการทั้ง 5 หมู่บ้าน ล้วนส่งเสริมให้เกิดผลผลิตของโครงการ ดังต่อไปนี้ (1) เด็กและเยาวชนได้ทำโครงการและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ($\bar{x}=4.13$, $S.D.=0.72$), (2) เด็กและเยาวชนมีการบอกต่อเรื่องการทำโครงการ ($\bar{x}=3.98$, $S.D.=0.95$), (3) เด็กและเยาวชนมีตารางการทำโครงการที่ชัดเจน ($\bar{x}=3.85$, $S.D.=0.86$), (4) เด็ก เยาวชน และพี่เลี้ยง มีการสรุปผลการทำโครงการ ($\bar{x}=4.17$, $S.D.=0.85$), และ (5) มีตัวแทน สสส. เข้ามากำกับ ดูแล และติดตามการทำงาน ($\bar{x}=4.10$, $S.D.=0.84$) ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 ผลการประเมินผลผลิตของโครงการ

รายการประเมิน	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ผลการประเมิน
การประเมินผลผลิตของโครงการ	4.05	0.72	มาก
1. เด็กและเยาวชนได้ทำโครงการและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน	4.13	0.81	มาก
2. เด็กและเยาวชนมีการบอกต่อเรื่องการทำโครงการ	3.98	0.95	มาก
3. เด็กและเยาวชนมีตารางการทำโครงการที่ชัดเจน	3.85	0.86	มาก
4. เด็ก เยาวชน และพี่เลี้ยง มีการสรุปผลการทำโครงการ	4.17	0.85	มาก
5. มีตัวแทน สสส. เข้ามากำกับ ดูแล และติดตามการทำงาน	4.10	0.84	มาก

นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยยังพบปัจจัยสำคัญของผลการประเมินผลลัพธ์และผลกระทบของโครงการ อันเนื่องมาจากสถานการณ์การแพร่ระบาดโควิด-19 โดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มกับเด็ก เยาวชน และพี่เลี้ยง ว่าการบริหารจัดการโครงการในช่วงการแพร่ระบาดโควิด-19 นั้น ส่งผลทำให้ไม่สามารถดำเนินงานได้ภายในระยะเวลาที่กำหนด จึงจำเป็นต้องขยายระยะเวลาออกไป อีกทั้งยังจำเป็นต้องมีการประสานงานที่รักษาระยะห่างทางสังคม (Social Distancing) และยกเลิกในบางกิจกรรม อาทิ การจัดประชุม หรือการจัดเวทีต่าง ๆ กระนั้น ผลลัพธ์และผลกระทบดังกล่าวก็ไม่ได้มีเพียงผลกระทบเชิงลบเท่านั้น ทั้งนี้เพราะ แม้จะต้องดำเนินโครงการภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดโควิด-19 แต่กลับกระตุ้นให้เกิดผลลัพธ์และผลกระทบของโครงการในเชิงบวกได้ในขณะเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็น การปรับเปลี่ยนกิจกรรมที่ช่วยเสริมสร้างการคิด วิเคราะห์ และออกแบบสิ่งใหม่อย่างสร้างสรรค์มากกว่าเดิม การเพิ่มระดับปฏิสัมพันธ์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในโครงการ โดยเฉพาะระหว่างในครอบครัวและประชาชนในชุมชน ที่มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในจุดที่แตกต่างกันออกไป เช่น การร่วมสังเกต การให้ข้อคิดเห็นหรือคำปรึกษา และการร่วมลงมือปฏิบัติในบางกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นต้น

ผลการประเมินผลลัพธ์ของโครงการ จากการสัมภาษณ์พี่เลี้ยง การสนทนากลุ่มกับเด็กและเยาวชน และการสังเกตผลการดำเนินงานของกลุ่มตัวอย่างแล้ว พบว่า หลังจากดำเนินโครงการฯ แล้วเสร็จในพื้นที่เกิดผลลัพธ์ใน 3 ประเด็นหลักคือ

1. เด็กและเยาวชนมีเวลาเพื่อศึกษาและตระหนักรู้เกี่ยวกับสุขภาพและภูมิปัญญาของชุมชน

จากสถานการณ์การแพร่ระบาดโควิด-19 ซึ่งถือเป็นวิกฤตที่นำไปสู่การสร้างเงื่อนไขสำคัญสองประการคือ เงื่อนไขที่หนึ่ง การสร้างระยะห่างทางสังคมที่ลดการรวมตัวในระยะใกล้ และการสื่อสารในรูปแบบของการเผชิญหน้า และเงื่อนไขที่สอง การลดบทบาทการทำงานลงของสถาบันการศึกษาทั้งในและนอกชุมชนที่เด็กและเยาวชนกำลังเข้าร่วม โดยทั้งสองเงื่อนไขดังกล่าว ส่งผลทำให้มีเวลาเพิ่มขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับสภาวะการณ์ปกติที่เด็กและเยาวชนต้องอยู่ในสถานศึกษา เนื่องจากในช่วงเวลาของการแพร่ระบาดโควิด-19 เด็กและเยาวชนมีเวลาในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับครอบครัวและชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะกิจกรรมเกี่ยวกับการศึกษา

และการสร้างความตระหนักรู้ด้านสุขภาวะ ที่สอดคล้องกับเนื้อหาของโครงการฯ ในแต่ละชุมชน ดังนี้ บ้านห้วยตอง ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง ให้ความสนใจกับการพัฒนาทักษะเรื่องการอนุรักษ์ สืบสานและต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การทอผ้า และการเลี้ยงไก่พื้นเมือง ในขณะที่ บ้านหนองมณฑา บ้านห้วยอีค่าง และบ้านขุนวิน ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง ให้ความสนใจกับการเลี้ยงสุกร การเลี้ยงไก่ และการปลูกผักปลอดสารเคมีเพื่อบริโภคในครัวเรือน รวมถึงบ้านขุนแปะ ตำบลบ้านแปะ อำเภอจอมทอง เด็กและเยาวชนมีบทบาทอย่างสำคัญในการสร้างความตระหนัก ในเรื่องการจัดการขยะภายในชุมชน

2. เกิดการรวมกลุ่มและขยายกลุ่มแกนนำเด็กและเยาวชน

ผลจากการดำเนินโครงการในภาพรวม พบว่า แกนนำเด็กและเยาวชนจาก 5 โครงการ ได้นำความรู้ ทักษะ และประสบการณ์จากการบริหารจัดการโครงการด้านสุขภาวะในชุมชน ไปขยายผลต่อเด็กและเยาวชนกลุ่มอื่น ๆ ที่มีความสนใจ ทั้งการสื่อสารในรูปแบบออฟไลน์ เช่น ในโรงเรียน ในชุมชน และศาลาประชาคมประจำหมู่บ้าน และรูปแบบออนไลน์ เช่น แอปพลิเคชันไลน์ และเฟซบุ๊ก ซึ่งผลที่เกิดขึ้นในลำดับต่อมาคือ เริ่มมีเด็กและเยาวชนกลุ่มอื่น ๆ ในโรงเรียนและชุมชนแสดงความสนใจ และเข้ามามีส่วนร่วมในบางกิจกรรมที่พัฒนาต่อยอดมาจาก ผลการดำเนินโครงการ เนื่องจากเด็กและเยาวชนกลุ่มนี้เริ่มเล็งเห็นว่าการทำกิจกรรมดังกล่าว เป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์

จากผลลัพธ์ข้างต้น คณะผู้วิจัยจึงเล็งเห็นว่าโควิด-19 มีส่วนอย่างมีนัยสำคัญ ที่เป็นทั้งเงื่อนไข และตัวเร่งให้เกิดการพัฒนาและขยายกลุ่มแกนนำเยาวชนในพื้นที่ กล่าวคือ งานวิจัยพบว่า โครงการดังกล่าวพัฒนาขึ้นในช่วงเวลาที่เด็กและเยาวชนมีข้อจำกัดในการเคลื่อนย้าย ออกนอกพื้นที่ อีกทั้ง มีเด็กและเยาวชนอีกจำนวนหนึ่งถูกบังคับให้กลับบ้านด้วยสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 เงื่อนไขดังกล่าว จึงเป็นที่มาที่ทำให้เด็กและเยาวชนที่มีความสนใจร่วมกัน ในการศึกษาและพัฒนาชุมชนของตนเองภายใต้โครงการทั้ง 5 โครงการ รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่ม และใช้ทักษะ ความรู้ ความสามารถ เพื่อช่วยกันขับเคลื่อนงาน นอกจากนี้ เด็กและเยาวชนยังเรียนรู้ และพัฒนาความสามารถในการใช้เครื่องมือสื่อสารและแอปพลิเคชันต่าง ๆ ในการขยายผล กลุ่มเป้าหมายที่ก้าวข้ามข้อจำกัดที่โควิด-19 สร้างขึ้น นอกจากนี้ โควิด-19 ยังเป็นเงื่อนไขสำคัญ ในเชิงตัวเร่งที่หนุนเสริมให้เด็กและเยาวชนในชุมชนเข้ามามีบทบาทสำคัญในฐานะผู้กระทำการหลัก ซึ่งครั้งหนึ่งเด็กและเยาวชนกลุ่มนี้เคยถูกมองว่าเป็นกลุ่มที่มีส่วนร่วมน้อยจนถึงขาดการมีส่วนร่วม ทั้งในเชิงการแก้ไขปัญหา การพัฒนา และการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของชุมชน แต่จะเห็นได้ว่า ด้วยผลกระทบส่วนหนึ่งจากโควิด-19 จึงทำให้เด็กและเยาวชนเกิดการรวมตัวกันอีกครั้ง ในระดับชุมชน เพื่อจัดตั้งกลุ่มและขับเคลื่อนโครงการให้กับชุมชน ที่สะท้อนศักยภาพของเด็กและเยาวชนกลุ่มนี้ที่มีบทบาทเป็นตัวหลักให้กับชุมชนและดึงภาคส่วนต่าง ๆ และชาวบ้านในพื้นที่ เข้ามามีส่วนร่วม

3. การใช้แอปพลิเคชันให้เป็นประโยชน์ต่อการสื่อสารในการดำเนินโครงการ

การดำเนินโครงการพลังเด็กและเยาวชนสร้างเสริมสุขภาวะในชุมชนชนเผ่าพื้นเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในสถานการณ์การแพร่ระบาดโควิด-19 ได้มีการใช้แอปพลิเคชันให้เป็นประโยชน์ ต่อการสื่อสารในการดำเนินโครงการ เช่น การนัดหมายประชุมระหว่างพี่เลี้ยงและแกนนำเด็ก

และเยาวชน การนัดหมายประชุมระหว่างโครงการและหน่วยจัดการ และการดำเนินกิจกรรม ถอดบทเรียนเกี่ยวกับการดำเนินโครงการย่อยและการถอดบทเรียนรวมของชุดโครงการ ของหน่วยจัดการ รวมถึงการใช้สื่อสังคมออนไลน์ เช่น ไลน์ และเพจเฟซบุ๊ก ในการประชาสัมพันธ์ และเผยแพร่ข้อมูลโครงการ ไปยังบุคคล กลุ่มบุคคล และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภายใน และภายนอกชุมชน โดยเฉพาะภาคีเครือข่ายเด็กและเยาวชนชนเผ่าพื้นเมืองภาคเหนือ เช่น บ้านห้วยตอง มีเพจเฟซบุ๊กชื่อว่า “ผ้าทอมือ โรงเรียนบ้านห้วยตอง” ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงพบว่า ในวิกฤตการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 จึงเป็นเงื่อนไขและตัวเร่งที่สำคัญที่ผลักดันให้เด็ก และเยาวชนต้องพัฒนาทักษะด้านการใช้เครื่องมือสื่อสาร และแอปพลิเคชันต่าง ๆ ผ่านการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้และสืบค้นร่วมกับทีมแกนนำและกลุ่มเพื่อน เพื่อนำไปสู่การพัฒนา ช่องทางการทำงาน และติดตามงานที่ก้าวข้ามข้อจำกัดที่โควิด-19 สร้างขึ้น นอกจากนี้ แกนนำเด็ก และเยาวชนยังได้สะท้อนให้เห็นอีกว่าโควิด-19 ยังเป็นเสมือนแรงกระตุ้น ในการพัฒนาศักยภาพ ของตนเองและมองหาช่องทางอื่น ๆ ในการพัฒนากลุ่มและเครือข่ายที่ไม่จำเป็นต้องพัฒนาบนพื้นที่ ทางกายภาพ หรือลักษณะ face-to-face เท่านั้น หากแต่กลุ่มและเครือข่ายยังสามารถพัฒนาขึ้นได้ บนแพลตฟอร์มออนไลน์ ที่เด็กและเยาวชนพบว่า สามารถย่นความซับซ้อนของกระบวนการทำงานลง และลดความสิ้นเปลืองทั้งในแง่ของต้นทุนและเวลาลงได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาในรายละเอียดของผลลัพธ์ของโครงการฯ ยิ่งทำให้เห็นว่า ผลการประเมินในเชิงปริมาณที่เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถามทุกรายการ อยู่ในระดับมากขึ้นไป เนื่องจากพื้นที่ดำเนินโครงการทั้ง 5 หมู่บ้าน ล้วนส่งเสริมให้เกิดผลลัพธ์ของโครงการ ปรากฏดังต่อไปนี้ (1) แกนนำเด็กและเยาวชนมีความตระหนักและเห็นประโยชน์เรื่องสุขภาพ และภูมิปัญญาในชุมชน ($\bar{x}=3.92$, S.D.= 0.77), (2) แกนนำเด็กและเยาวชนมีความสามารถในการทำโครงการ ($\bar{x}=3.80$, S.D.= 0.88), (3) แกนนำเด็กและเยาวชนมีการวางแผนการทำ โครงการ สสส. อย่างเป็นระบบ ($\bar{x}=3.83$, S.D.= 0.78), (4) แกนนำเด็กและเยาวชนพร้อมชักชวน ให้เพื่อน ๆ เข้าร่วมทำโครงการ ($\bar{x}=4.12$, S.D.= 0.78), และ (5) แกนนำเด็กและเยาวชน อยากให้มีโครงการ สสส. แบบนี้อีก ($\bar{x}=4.32$, S.D.= 0.83) ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ผลการประเมินผลลัพธ์ของโครงการ

รายการประเมิน	ค่าเฉลี่ย	ส่วน เบี่ยงเบน มาตรฐาน	ผลการ ประเมิน
การประเมินผลลัพธ์ของโครงการ	4.00	0.68	มาก
1. แกนนำเด็กและเยาวชนมีความตระหนักและเห็นประโยชน์เรื่อง สุขภาพและภูมิปัญญาในชุมชน	3.92	0.77	มาก
2. แกนนำเด็กและเยาวชนมีความสามารถในการทำโครงการ	3.80	0.88	มาก
3. แกนนำเด็กและเยาวชนมีการวางแผนการทำ โครงการ สสส. อย่างเป็นระบบ	3.83	0.78	มาก
4. แกนนำเด็กและเยาวชนพร้อมชักชวนให้เพื่อน ๆ เข้าร่วมทำโครงการ	4.12	0.78	มาก
5. แกนนำเด็กและเยาวชนอยากให้มีโครงการ สสส. แบบนี้อีก	4.32	0.83	มากที่สุด

ผลการประเมินผลกระทบของโครงการ พบว่า จากการสัมภาษณ์ที่เลี้ยง การสนทนากลุ่ม กับเด็กและเยาวชน และการสังเกตผลการดำเนินงานของกลุ่มตัวอย่างแล้ว พบว่า หลังจากดำเนิน โครงการฯ แล้วเสร็จ พื้นที่เกิดผลกระทบใน 2 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. การสร้างอาชีพและรายได้จากการขายของออนไลน์

จากการประเมินผลกระทบของโครงการฯ คณะผู้วิจัยพบว่า ในแง่ของผลกระทบ ทางเศรษฐกิจ พบว่า เด็กและเยาวชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายขยะรีไซเคิล การขายไก่พื้นเมือง การขายผักปลอดสารเคมี และการขายสุกร แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าสถานการณ์การแพร่ระบาดของ โควิด-19 ในพื้นที่ของโครงการฯ ที่ดูเสมือนเป็นข้อจำกัดนั้น กลับกลายเป็นตัวเร่งสำคัญในการพัฒนา ช่องทางทางการค้าในรูปแบบออนไลน์ เพื่อที่จะเพิ่มรายได้ให้กับกลุ่มเด็กและเยาวชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อพิจารณาจาก “โครงการสืบสานทอผ้าและภูมิปัญญาเลี้ยงไก่พื้นเมืองโรงเรียนบ้านห้วยตอง” ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง ที่ได้เกิดผลกระทบทางเศรษฐกิจขึ้น เนื่องจากโครงการฯ ดังกล่าว ช่วยสร้างรายได้เพิ่มให้กับเด็กและเยาวชน ทั้งที่ได้จากการขายผลผลิตให้กับคนในหมู่บ้าน และชุมชนใกล้เคียง นอกจากนี้ ยังมีการสร้างช่องทางการขายสินค้าในรูปแบบตลาดออนไลน์ ผ่านเพจเฟซบุ๊กชื่อว่า “ผ้าทอมือ โรงเรียนบ้านห้วยตอง” อีกด้วย

ในส่วนนี้ คณะผู้วิจัยจึงเห็นว่าโควิด-19 เป็นเงื่อนไขสำคัญที่กระตุ้นให้ชุมชน เด็กและเยาวชนพยายามพัฒนาช่องทางการขายผลิตภัณฑ์ที่ก้าวข้ามข้อจำกัด ทั้งในเชิงพื้นที่ ทางกายภาพและการแพร่ระบาดของโควิด-19 อีกทั้งคณะผู้วิจัยยังพบว่า การพัฒนาช่องทางการ ขายสินค้าออนไลน์เพื่อเพิ่มรายได้ขึ้น ยังเป็นปัจจัยเร่งที่สำคัญในการเชื่อมโยงผู้ขายที่เป็น กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่สูงที่มีข้อจำกัดด้านการเข้าถึงตลาด หรืออีกนัยหนึ่งคือ เป็นกลุ่มผู้จำหน่าย สินค้าที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลจากทั้งกลุ่มลูกค้าและตลาดในรูปแบบออฟไลน์ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ในยุคของการแพร่ระบาดของโควิด-19 เช่นนี้ ตลาดออนไลน์ ได้แก่ เว็บไซต์และแพลตฟอร์ม ออนไลน์ต่าง ๆ ล้วนเป็นพื้นที่พิเศษที่ถูกพัฒนาขึ้น เพื่อเอาชนะวิกฤตการณ์โควิด-19 และข้อจำกัด ในเชิงพื้นที่ทางกายภาพ

2. การสร้างพื้นที่ในการนำเสนอสินค้าที่สะท้อนอัตลักษณ์และประเพณีท้องถิ่น ของชนเผ่าพื้นเมือง

จากกรณีของบ้านห้วยตอง ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง สำหรับการพัฒนาเว็บเพจเฟซบุ๊ก ชื่อ “ผ้าทอมือ โรงเรียนบ้านห้วยตอง” นอกจากจะมีเป้าหมายเพื่อเป็นการขายสินค้าให้กับผู้บริโภคแล้ว ยังเป็นการพัฒนาพื้นที่เพื่อนำเสนออัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ผ่านตัวสินค้า เพื่อให้ผู้บริโภค และสังคมภายนอกได้รับรู้ รวมทั้งการพัฒนาพื้นที่ผ่านเว็บเพจหรือช่องทางออนไลน์ขึ้นนี้ เปรียบเสมือนเป็นกลในการอนุรักษ์ สืบทอด และต่อยอดภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ให้กับ ชาวปกากะญอบ้านห้วยตอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วัฒนธรรมการแต่งกาย ที่แกนนำเด็กและเยาวชน ในโครงการได้เป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์ สืบสาน และต่อยอดกระแสมความนิยมด้านการแต่งกาย เช่น ชุดปกากะญอ ของบ้านห้วยตอง ให้ออกไปสู่สายตาคนภายนอกชุมชน ซึ่งจะเห็นได้ว่าเนื้อหา และรูปแบบของการทอผ้านั้น มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่นับว่าเป็นศิลปะอันล้ำค่าของชุมชน ที่แกนนำ เด็กและเยาวชนในโครงการได้ธำรงรักษาไว้ให้คงอยู่ต่อไปอย่างภาคภูมิใจ นอกจากนี้ โครงการย่อยอื่น ๆ ได้แก่ โครงการส่งเสริมการปลูกผักอินทรีย์ เพื่อการบริโภคอย่างปลอดภัยในชุมชนของบ้านห้วยตอง

บ้านขุนวิน และบ้านหนองมณฑา ก็สามารถสะท้อนวิถีชีวิตด้านการบริโภคอาหาร ผ่านกระบวนการรักษาเมล็ดพันธุ์พื้นบ้านที่เป็นต้นทุนทางธรรมชาติของชุมชน เพื่อนำเข้าสู่กระบวนการผลิตเพื่อบริโภคของชุมชนชนเผ่าพื้นเมืองได้อย่างน่าสนใจ ดังนั้น พื้นที่ออนไลน์ที่ถูกพัฒนาขึ้นในยุคโควิด-19 นี้ คณะผู้วิจัยมองว่า แม้จะเป็นพื้นที่ที่ถูกพัฒนาขึ้นท่ามกลางสภาวะวิกฤต แต่ก็สามารถเอาชนะข้อจำกัดได้อย่างหลากหลายแง่มุม กระทั่งทำให้เกิดผลกระทบเชิงบวกต่าง ๆ ขึ้น อาทิ ผลกระทบทางเศรษฐกิจ ที่ช่วยเพิ่มรายได้ให้กับกลุ่มเป้าหมายและชุมชน ผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการนำเสนออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและเกิดกลไกในการสืบสานศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชุมชนชนเผ่าพื้นเมือง

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาในรายละเอียดของผลกระทบของโครงการฯ ยิ่งทำให้เห็นว่าการประเมินในเชิงปริมาณที่เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถามทุกรายการ อยู่ในระดับมาก เนื่องจากพื้นที่ดำเนินโครงการทั้ง 5 หมู่บ้าน ล้วนส่งเสริมให้เกิดผลกระทบของโครงการปรากฏดังต่อไปนี้ (1) แกนนำเด็กและเยาวชนมีความสามารถในการคิด วิเคราะห์ เพื่อจัดทำโครงการ ($\bar{x}=3.60$, S.D.= 0.72), (2) แกนนำเด็กและเยาวชนมีความสามารถในการนำความรู้ และภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนมาทำโครงการ ($\bar{x}=4.00$, S.D.= 0.97), (3) คนในชุมชนมีส่วนร่วมและแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานของเด็กและเยาวชน ($\bar{x}=3.97$, S.D.= 0.88), (4) เด็ก เยาวชน และพี่เลี้ยง สนใจทำโครงการมาเรื่อย ๆ แม้ว่าจะจบโครงการของ สสส. ไปแล้ว ($\bar{x}=4.07$, S.D.= 0.84), และ (5) เด็กและเยาวชนมีพฤติกรรมด้านสุขภาพที่ดีขึ้น เช่น กินอาหารที่มีประโยชน์, ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ($\bar{x}=4.15$, S.D.= 0.88) ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 ผลการประเมินผลกระทบของโครงการ

รายการประเมิน	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ผลการประเมิน
การประเมินผลกระทบของโครงการ	3.96	0.73	มาก
1. แกนนำเด็กและเยาวชนมีความสามารถในการคิด วิเคราะห์ เพื่อจัดทำโครงการ	3.60	0.72	มาก
2. แกนนำเด็กและเยาวชนมีความสามารถในการนำความรู้ และภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนมาทำโครงการ	4.00	0.97	มาก
3. คนในชุมชนมีส่วนร่วมและแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงาน ของเด็กและเยาวชน	3.97	0.88	มาก
4. เด็ก เยาวชน และพี่เลี้ยง สนใจทำโครงการมาเรื่อย ๆ แม้ว่า จะจบโครงการของ สสส. ไปแล้ว	4.07	0.84	มาก
5. เด็กและเยาวชนมีพฤติกรรมด้านสุขภาพที่ดีขึ้น เช่น กิน อาหารที่มีประโยชน์, ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์	4.15	0.88	มาก

นอกจากนี้ ยังพบว่าบางโครงการ ได้แก่ โครงการส่งเสริมการจัดการขยะ บ้านขุนแปะ ยังสามารถพัฒนารูปแบบการจัดการขยะที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ บนฐานความตระหนัก และเข้าใจในการจัดการขยะ รวมถึงมีการพัฒนากลไกการติดตามและสร้างแรงจูงใจในการคัดแยกขยะ ตั้งแต่ระดับของครัวเรือน ชุมชน และผู้ประกอบการ เพื่อการคัดแยกขยะ การใช้ประโยชน์จากขยะ และทำให้ปริมาณขยะลดลง ยิ่งไปกว่านั้น ยังสามารถออกแบบมาตรการหรือข้อตกลงของชุมชน ในการจัดการขยะที่ได้รับการยอมรับและนำไปสู่การปฏิบัติร่วมกันของคนในชุมชน ดังนั้น ชุมชนจึงมีระบบการจัดการขยะอย่างถูกวิธี ช่วยลดปริมาณขยะลดลง ตลอดจนการเชิญชวนให้นักท่องเที่ยว เข้ามามีบทบาททั้งระดับของการสร้างความเข้าใจให้รับทราบข้อมูลโดยทั่วไป และระดับของการ เข้ามามีความร่วมมือนในการจัดการขยะกับชุมชนด้วย

อภิปรายผล

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบของการดำเนิน โครงการพลังเด็กและเยาวชนสร้างเสริมสุขภาวะชุมชนชนเผ่าพื้นเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี พ.ศ. 2564 ซึ่งคณะผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยการวิจัยเชิงปริมาณ เป็นการศึกษาศึกษาโดยการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามจากพี่เลี้ยง กลุ่มเด็กและเยาวชนชาติพันธุ์ ในพื้นที่ดำเนินโครงการฯ ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการศึกษาโดยใช้การสัมภาษณ์พี่เลี้ยง การสนทนากลุ่มกับเด็กและเยาวชน และการสังเกตผลการดำเนินงานของกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งในภาพรวมปรากฏผลการประเมิน ดังนี้ (1) ด้านผลผลิต คือเกิดแกนนำและการพัฒนากลุ่มเด็ก และเยาวชนชาติพันธุ์ในพื้นที่ดำเนินโครงการ เกิดกลไกเชิงบูรณาการในการขับเคลื่อนโครงการ สุขภาวะชุมชน และเกิดพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์จากการทำงานร่วมกัน (2) ด้านผลลัพธ์ คือเกิดการรวมกลุ่มและขยายกลุ่มแกนนำเด็กและเยาวชน เพื่อใช้เวลา ให้เกิดประโยชน์สำหรับการศึกษาและตระหนักรู้เกี่ยวกับสุขภาวะและภูมิปัญญาของชุมชน และ (3) ด้านผลกระทบ คือเกิดการสร้างอาชีพและรายได้จากการขายของออนไลน์ และการสร้าง พื้นที่ในการนำเสนอสินค้าที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงได้แบ่งเนื้อหา การอภิปรายออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ การประเมินผลผลิต, ผลลัพธ์ และผลกระทบ ดังรายละเอียด ตามลำดับต่อไปนี้

ผลผลิตจากการดำเนินโครงการฯ เกิดขึ้นใน 3 ลักษณะ คือการเกิดแกนนำและการพัฒนา กลุ่มเด็กและเยาวชนชาติพันธุ์ในพื้นที่ดำเนินโครงการ, การเกิดกลไกเชิงบูรณาการในการขับเคลื่อน โครงการสุขภาวะชุมชน และการเกิดพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์จากการทำงาน ร่วมกัน ซึ่งข้อค้นพบ 3 ลักษณะดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มบุคคลที่เข้ามามีบทบาท ในการขับเคลื่อนประเด็นสุขภาวะของชุมชนชาติพันธุ์นั้น ไม่ได้มีเพียงกลุ่มบุคคลที่มีวิสัยทัศน์ และคุณวุฒิสูงทางสังคมสูงเท่านั้น แต่ยังมีกลุ่มเด็กและเยาวชนที่สามารถสร้างกลไกและพื้นที่ ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รวมถึงการขับเคลื่อนประเด็นสุขภาวะของชุมชนได้ อีกทั้งกลุ่มเด็กและ เยาวชนยังสามารถดำเนินกิจกรรมการสร้างเสริมสุขภาวะผ่านองค์กรที่ไม่เป็นทางการได้ ซึ่งแตกต่าง จากงานวิจัยของ ธาดา วรรณปิยกุล, ทองอินทร์ ไหวดี, สิงหา จันทริยวงศ์, และ ปิยศักดิ์ สีดดา (2565) ที่ศึกษาเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพตนเองของชาติพันธุ์ไทย-ลาว หลังสถานการณ์โควิด-19

และพบว่าประชาชนเกิดการตื่นรู้และปรับเปลี่ยนค่านิยมการดูแลสุขภาพ จากการมีองค์กรที่มีความเป็นทางการต่าง ๆ เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุน ไม่ว่าจะเป็น สำนักพระพุทธศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงสาธารณสุข และกระทรวงอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ในขณะเดียวกัน ผลการศึกษาเรื่อง กระบวนการแก้ไข ป้องกันและฟื้นฟู การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ของกลุ่มชาติพันธุ์ อำเภอลำปาง จังหวัดเพชรบูรณ์ โดย สราวุธย์ วิจิตรปัญญา, พระศรีพัชโรดม, พระครูสิริพัชรโสภิต, พระปลัดธนเดช สมจิตโตพระมนุศักดิ์ อุตตโม, นิติกรวิฑูมา และ ธนกร ธรรมกลานต์ (2565) ก็ยังปรากฏผลที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ การขับเคลื่อนประเด็นด้านสุขภาวะในชุมชนมักเริ่มต้นจากบุคคลและองค์กรภายนอกที่มีความเป็นทางการ นั่นคือ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข เพื่อเข้ามากระตุ้นให้ประชาชนรับรู้บทบาทหน้าที่และความสามารถในการดูแลสุขภาพของตนเอง ทว่าในการศึกษารั้งนี้ กลับปรากฏผลในทิศทางตรงกันข้าม เพราะแม้ว่าจะไม่มีองค์กรที่เป็นทางการเข้ามาเริ่มต้นในการนำกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุน แต่กลุ่มเด็กและเยาวชนกับพี่เลี้ยงโครงการ ก็สามารถระดมพลังและผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่ม รวมถึงสร้างกลไกและพื้นที่ในการขับเคลื่อนประเด็นด้านสุขภาวะผ่านโครงการพลังเด็กและเยาวชน สร้างเสริมสุขภาวะในชุมชนจนสำเร็จได้

ผลลัพธ์จากการดำเนินโครงการฯ โดยสถานการณ์การแพร่ระบาดโควิด-19 ถือเป็นปัจจัยเร่งเชิงบวกที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มและขยายกลุ่มแกนนำเด็กและเยาวชน เพื่อใช้เวลาให้เกิดประโยชน์ สำหรับการศึกษาและตระหนักรู้เกี่ยวกับสุขภาวะและภูมิปัญญาของชุมชน ซึ่งในข้อค้นพบเรื่องการตระหนักรู้นี้ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ วชิรินทร์ คำสา, วรรณรัตน์ ลาวัณ, และ สมสมัย รัตนกริฑากุล (2564) เรื่อง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการป้องกันโรคหลอดเลือดหัวใจ ในกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงที่เป็นกลุ่มเสี่ยงในจังหวัดตาก ที่พบผลการศึกษาว่าการรับรู้ความสามารถแห่งตนเป็นปัจจัยนำของตัวบุคคล (Predisposing Factor) ซึ่งมีอิทธิพลซึ่งทำให้เกิดการแสดงพฤติกรรมสุขภาพ ยิ่งไปกว่านั้น หากมีปัจจัยเสริม (Reinforcing Factor) จากการสนับสนุนทางสังคม จะยิ่งส่งผลทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมสุขภาพออกมาอย่างสม่ำเสมอและเหมาะสม เปรียบเช่นข้อค้นพบในการวิจัยประเมินผลนี้ ที่กลุ่มแกนนำเด็กและเยาวชนต่างยินดีศึกษาเรียนรู้ และตระหนักรู้เกี่ยวกับสุขภาวะและภูมิปัญญาของชุมชน ผ่านการดำเนินโครงการพลังเด็กและเยาวชนสร้างเสริมสุขภาวะที่สอดคล้องกับความสนใจของแกนนำฯ และบริบทของชุมชน เช่น การปลูกผักปลอดสารเคมี การเลี้ยงไก่และสุกร และการจัดการขยะ ซึ่งสอดคล้องกับผลการประเมินผลลัพธ์ในเชิงปริมาณที่พบว่า แกนนำเด็กและเยาวชนมีความตระหนักและเห็นประโยชน์เรื่องสุขภาพและภูมิปัญญาในชุมชน และมีความสามารถในการทำโครงการด้านสุขภาวะ โดยมีทักษะด้านการวางแผนเพื่อจัดทำโครงการอย่างเป็นระบบ รวมทั้งยังได้ชักชวนให้เพื่อน ๆ และผู้ใหญ่ในชุมชนให้เข้าร่วมโครงการ เพื่อเป็นการขยายผลเรื่องการตระหนักรู้เกี่ยวกับสุขภาวะและภูมิปัญญาของชุมชน นอกจากนี้ ผลลัพธ์ที่ปรากฏอีกประการหนึ่ง อันเป็นผลจากการดำเนินโครงการฯ ก็คือแกนนำเด็กและเยาวชนสามารถประยุกต์ใช้แอปพลิเคชันผ่านสมาร์ตโฟนให้เกิดประโยชน์มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกิจกรรมการติดต่อประสานงาน เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามแผน แม้ว่าจะต้องเผชิญกับความยากลำบากในสถานการณ์การแพร่ระบาดโควิด-19 ก็ตาม ซึ่งข้อค้นพบนี้ มีเนื้อหาสอดคล้องกับผลการศึกษาของ

เอกชัย ทวีปวรชัย (2564) เรื่อง แนวทางอนุรักษ์พิธีกรรมทางความเชื่อของชาติพันธุ์เมี่ยนในประเทศไทย ที่เล็งเห็นโอกาสว่าในยุคที่มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสูง จำเป็นต้องมีการบูรณาการส่งเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมและเพิ่มพูนความรู้ทางภูมิปัญญาต่าง ๆ ผ่านระบบออนไลน์ โดยเฉพาะกับกลุ่มคนรุ่นใหม่

ผลกระทบจากการดำเนินโครงการฯ พบว่า ในสถานการณ์การแพร่ระบาดโควิด-19 ได้พลิกวิกฤตให้กลายเป็นโอกาสแก่กลุ่มเด็ก เยาวชน พี่เลี้ยงโครงการ และชุมชนชนเผ่าพื้นเมืองจังหวัดเชียงใหม่ อย่างน้อย 2 ประการ ได้แก่ การสร้างอาชีพและรายได้จากการขายของออนไลน์ และการสร้างพื้นที่ในการนำเสนอสินค้าที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน แม้ว่าในขั้นตอนการประเมินผลกระทบ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการดำเนินโครงการจะไม่ยาวนานมาก แต่ก็พอจะมองเห็นแนวโน้มผลกระทบทั้งสองประการดังกล่าวได้ ทั้งนี้ อาจต้องพิจารณาร่วมกับผลการประเมินผลกระทบที่เก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงปริมาณด้วยแบบสอบถามที่พบว่า แกนนำเด็กและเยาวชนมีความสามารถในการนำความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน มาเป็นฐานในการดำเนินโครงการด้านการสร้างเสริมสุขภาวะที่ดีในชุมชน เช่น การปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ และทอผ้าจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน แล้วนำไปขายทั้งในรูปแบบออฟไลน์และออนไลน์ เพื่อสร้างอาชีพและรายได้ แม้ว่าโครงการพลังเด็กและเยาวชนสร้างเสริมสุขภาวะในชุมชน ที่ได้รับทุนสนับสนุนจาก สสส. สำนัก 6 จะสิ้นสุดลง ยิ่งไปกว่านั้น ในสถานการณ์การแพร่ระบาดโควิด-19 ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกันที่โครงการฯ ดำเนินการอยู่นั้น กลับเป็นการพลิกวิกฤตให้กลายเป็นโอกาส โดยการมุ่งใช้สื่อสังคมออนไลน์มาเป็นช่องทางหลักในการขายสินค้าที่สะท้อนอัตลักษณ์ชุมชนชนเผ่าพื้นเมืองให้ออกสู่สายตาผู้คนนอกชุมชน และสามารถขายสินค้าได้อย่างต่อเนื่องต่อไป ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวนี้ เป็นไปในทิศทางเดียวกับผลการศึกษาของ ปวลักษณ์ สุรัสวดี (2566) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการละครเยาวชนฐานชุมชน เพื่อสร้างการเรียนรู้จิตสำนึกร่วมและอัตลักษณ์จากเรื่องเล่าว่า เยาวชนเป็นกลุ่มที่จะช่วยนำเสนอเรื่องราวหรือปัญหาของชุมชนในประเด็นที่เยาวชนสนใจและไม่อาจเพิกเฉยต่อประเด็นปัญหานั้นได้ เช่นเดียวกับข้อค้นพบจากการประเมินโครงการฯ นี้ที่พบว่า เยาวชนรู้สึกเชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ชุมชนของตน จึงได้นำความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน มาเป็นฐานในการดำเนินโครงการด้านการสร้างเสริมสุขภาวะที่ดีในชุมชน กระทั่งพัฒนาต่อยอดและขยายผลไปยังกิจกรรมอื่น ๆ เช่น การสร้างอาชีพและรายได้ให้แก่ตนเอง ครอบครัว และชุมชน นั่นเอง

ทั้งนี้ ตามกรอบเนื้อหาเรื่องสุขภาวะขององค์การอนามัยโลก ที่เล็งเห็นว่าการมีสุขภาวะที่ดีนั้นควรตระหนักถึงทั้งสภาวะทางร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ คณะผู้วิจัยจึงขออภิปรายผลการประเมินโครงการฯ นี้ไปตามกรอบเนื้อหาเรื่องสุขภาวะขององค์การอนามัยโลกดังกล่าวไว้ 3 ประการ ดังต่อไปนี้

ประการที่หนึ่ง สุขภาวะทางร่างกายและจิตใจ ซึ่งการดำเนินโครงการฯ ประสบความสำเร็จเรื่องการพัฒนาอาหารปลอดภัยในชุมชน การส่งเสริมสร้างรายได้ และการสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีซึ่งส่งผลโดยตรงต่อทั้งร่างกายและจิตใจของกลุ่มเด็กและเยาวชน เพราะชุมชนมีอาหารที่ได้จากการปลูกผัก และการเลี้ยงสุกรและไก่พื้นเมืองปลอดสารพิษไว้บริโภคในครัวเรือน อีกทั้งกลุ่มเด็กและเยาวชนยังสามารถสร้างรายได้เสริมจากการเลี้ยงสุกรและไก่พื้นเมืองดังกล่าวได้อีกด้วย

นอกจากนี้ โครงการฯ ยังประสบความสำเร็จในเรื่องของการสร้างระบบและกลไกการจัดการขยะที่นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัย และส่งผลดีต่อทั้งสุขภาวะทางร่างกายและจิตใจของสมาชิกในชุมชน

ประการที่สอง สุขภาวะทางสังคม การดำเนินโครงการฯ นี้ ถือว่าประสบความสำเร็จในมิติของการพัฒนาคุณภาพทรัพยากรมนุษย์ ในกลุ่มเด็กและเยาวชนชนเผ่าพื้นเมือง โดยการขับเคลื่อนการทำงานผ่านระบบและกลไกการดำเนินโครงการฯ อย่างมีส่วนร่วมภายในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน เนื่องจากลักษณะของการทำงานดังกล่าวถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ช่วยหนุนเสริมการพัฒนาคุณภาพทรัพยากรมนุษย์และสังคมให้มีความยั่งยืนทั้งในเชิงกลไกและโครงสร้าง ด้วยวิธีการบ่มเพาะความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน

ประการที่สาม สุขภาวะทางจิตวิญญาณ การดำเนินโครงการฯ นี้มีส่วนอย่างสำคัญในการพัฒนาความรู้สึกปลอดภัย ความรู้สึกมั่นคงทางอาชีพและรายได้ รวมถึงความรู้สึกมีคุณค่าในอัตลักษณ์ทางสังคมหรือศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ซึ่งปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวล้วนช่วยเสริมสร้างให้มีสุขภาวะทางจิตวิญญาณได้ กล่าวคือ การที่กลุ่มเด็กและเยาวชนร่วมกันผลิตอาหารปลอดภัยไว้รับประทานในครัวเรือน และการจัดการขยะในชุมชนที่มีประสิทธิภาพ ต่างก็ช่วยหนุนเสริมให้เกิดความรู้สึกปลอดภัยในชีวิต ตลอดจนการสร้างอาชีพและพัฒนาช่องทางการจำหน่ายสินค้า แม้ต้องเผชิญกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ก็มีส่วนอย่างสำคัญต่อการสร้างความรู้สึกรับรองทางอาชีพและรายได้ให้แก่สมาชิกในชุมชน ยิ่งไปกว่านั้น การพัฒนาช่องทางการจำหน่ายผ่านออนไลน์ ยังเปรียบเสมือนพื้นที่ในการสร้างการรับรู้ทางสังคมที่มีต่อกลุ่มเด็กและเยาวชนชนเผ่าพื้นเมือง ให้พวกเขามีความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าและมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ โดยสื่อสารผ่านอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ช่วยให้ชนเผ่าพื้นเมืองมีตำแหน่งแห่งที่ในสังคม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในส่วนของข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ทางคณะผู้วิจัยเห็นว่า การขับเคลื่อนโครงการควรมุ่งเน้น 3 หลักการที่มีลักษณะของการขับเคลื่อนโครงการในระดับชุมชนหรือพื้นที่เป้าหมายที่มีลักษณะเฉพาะ ดังนี้

1. การขับเคลื่อนโครงการควรให้ความสำคัญกับการศึกษาบริบทของชุมชนหรือพื้นที่ของการจัดทำโครงการฯ กล่าวคือ การศึกษาบริบทของชุมชนหรือพื้นที่ที่จัดทำโครงการ จะทำให้ผู้จัดทำโครงการสามารถวิเคราะห์และค้นหาศักยภาพ ต้นทุน รวมทั้งเงื่อนไขและข้อจำกัดของพื้นที่ได้ นอกจากนี้ การจัดทำโครงการควรให้ความสำคัญกับการศึกษาศักยภาพของกลุ่มเป้าหมายและการพัฒนากลุ่มเป้าหมายให้สามารถเป็นกลไกในการขับเคลื่อนโครงการด้วยตนเอง ทั้งนี้แนวทางการขับเคลื่อนโครงการในลักษณะดังกล่าว คณะผู้วิจัยมองว่าจะสามารถสะท้อนความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ซึ่งเกิดขึ้นด้วยศักยภาพของชุมชนเองและมีชุมชนเป็นเจ้าของที่แท้จริง

2. การขับเคลื่อนโครงการควรให้เกิดบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ และการประสานความร่วมมือ เนื่องจากการจัดทำโครงการที่พัฒนาต่าง ๆ ในชุมชนหรือพื้นที่ห่างไกล ย่อมมีข้อจำกัดเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรและความช่วยเหลือ ซึ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ต้องพบเจอกับข้อจำกัดและปัญหาในการจัดทำโครงการ ดังนั้น แนวทางในการจัดทำโครงการที่ดี ควรพัฒนาโครงการขึ้น บนฐานกระบวนการของการมีส่วนร่วม ตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ อีกทั้งควรเกิดขึ้นจากการบูรณาการหรือประสานความร่วมมือกับทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชนและประชาชน เพื่อหนุนเสริมการดำเนินโครงการ ทั้งในแง่ของกำลังพล ความรู้ความสามารถ และทรัพยากรอื่น ๆ เพื่อขับเคลื่อนการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย

3. การขับเคลื่อนโครงการควรตระหนักในเรื่องของความยั่งยืนของโครงการ กล่าวคือ เพื่อไม่ให้เกิดการจัดทำโครงการเป็นเพียงโครงการชั่วคราว หมดงบประมาณก็หมดงาน หรือขาดความต่อเนื่อง ดังนั้น แนวทางในการจัดทำโครงการ จึงควรสร้างตระหนักในเรื่องของการสร้างการมีส่วนร่วม ซึ่งเกิดขึ้นบนความสำคัญและความต้องการของพื้นที่หรือกลุ่มเป้าหมายอย่างแท้จริง รวมถึงการสร้างความรู้สึกรับเป็นเจ้าของ และการประสานความร่วมมือ เพื่อสร้างความตระหนักต่อทุกภาคส่วนเกี่ยวข้อง

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

สำหรับข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติที่จะส่งผลให้การดำเนินโครงการเป็นไปอย่างราบรื่น และมีประสิทธิภาพมากขึ้น คณะผู้วิจัยเห็นว่าการดำเนินโครงการที่มีกลุ่มเป้าหมายเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ และจำเป็นต้องดำเนินโครงการภายใต้วิกฤตการณ์ อาทิ การแพร่ระบาดของโควิด-19 นั้น ควรมีแนวทางในการดำเนินงาน 3 ประการ ดังนี้

1. การดำเนินโครงการที่พึงระวังเกี่ยวกับความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรม กล่าวคือ สำหรับการจัดทำโครงการในพื้นที่ที่มีบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมที่แตกต่าง และมีความจำเพาะสูง โดยเฉพาะในแง่ของการขับเคลื่อนประเด็นเรื่องสุขภาวะกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ห่างไกล ควรให้ความสำคัญกับความแตกต่างด้านภาษา วัฒนธรรม และอาหารการกินที่อาจนำไปสู่ข้อพิพาทและความรุนแรงทางวัฒนธรรมได้

2. การดำเนินโครงการที่มีแผนงานชัดเจนแต่มีความยืดหยุ่นในรูปแบบของการกำกับ ดูแล และติดตามงาน กล่าวคือ จากบทเรียนของการดำเนินโครงการทั้ง 5 โครงการย่อยในงานวิจัยนี้ พบว่าแนวทางในการทำงานที่ระบุเป็นแผนงานที่ชัดเจน มีความสำคัญต่อความสำเร็จของโครงการอย่างมาก อย่างไรก็ตาม คณะผู้วิจัยยังพบว่าสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 เป็นอีกสภาวะที่ส่งผลให้หน่วยจัดการ พี่เลี้ยง และแกนนำเด็กและเยาวชน ต้องปรับรูปแบบของการทำงาน โดยเฉพาะในส่วนของการกำกับ ดูแล และติดตามผลการทำงาน ซึ่งต้องมีลักษณะที่ยืดหยุ่นมากขึ้น เพื่อให้เอื้อต่อการทำงาน ดังนั้น แนวทางการทำงานที่ดี จึงควรเป็นแนวทางที่สามารถปรับเปลี่ยนหรือยืดหยุ่นได้อย่างสอดคล้องและเหมาะสมกับสถานการณ์จริง

3. การดำเนินภายหลังจากเสร็จสิ้นโครงการ กล่าวคือ เพื่อให้เกิดความต่อเนื่อง การสานต่อ และความยั่งยืนที่แท้จริง คณะผู้วิจัยเห็นว่า แนวทางการดำเนินงานหลังเสร็จสิ้นโครงการฯ ควรมุ่งเน้นไปที่การติดตามผลในระยะยาวของโครงการ เช่น ผลผลิตที่เป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชนต้นแบบ หรือรูปแบบของการจัดการขยะในพื้นที่ห่างไกล รวมถึงระบบและกลไกการทำงานของแกนนำเด็ก และเยาวชนสร้างสุขภาวะชุมชนชาติพันธุ์ เพื่อพัฒนาต่อยอดโครงการหรือขยายผลไปยังพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

บรรณานุกรม

- ชานนท์ โกมลมาลย์, และคณะ. (2562). รายงานการศึกษา การส่งเสริมให้ท้องถิ่นสนับสนุนสภาเด็กและเยาวชน และกลุ่มเด็กและเยาวชน ริเริ่มทำกิจกรรมสร้างสรรค์ และแก้ไขปัญหาในชุมชน สังคมของตนเอง. กรมกิจการเด็กและเยาวชน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสุขภาพ. https://www.dcy.go.th/public/mainWeb/file_download/1646108595063-695155125.pdf
- ธาดา วรรณปิยกุล, ทองอินทร์ ไหวดี, สิงหา จันทริยวงศ์, และปิยศักดิ์ สีดา. (2565). “บวร” เพื่อการดูแลสุขภาพตนเองของชาติพันธุ์ไทย-ลาว หลังสถานการณ์โควิด-19. *วารสารวิชาการสาธารณสุขชุมชน*, 8(3), 93-93.
- ธานินทร์ คุพหามนท์. (2557). ผลกระทบทางสังคมต่อชุมชนจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคมสู่ด่านชายแดนห้วยโก๋น จังหวัดน่าน. *วารสารบัณฑิตวิจัยบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่*, 5(2), 37-50.
- ปวลักษณ์ สุรัสวดี. (2566). ถอดบทเรียนนักรบละครประยุกต์: กระบวนการละครเยาวชนฐานชุมชนเพื่อสร้างการเรียนรู้จิตสำนึกร่วมและอัตลักษณ์จากเรื่องเล่าของเยาวชน. *วารสารวิทยาการการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์*, 2(1), 78-120.
- ปิยะราช เทพสุภา. (2560). การประเมินโครงการบ้านมั่นคง: กรณีศึกษาชุมชนตาบลงบางโปรง อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์). ThaiLIS. <http://libdcmis.nida.ac.th/thesis6/2560/b201165.pdf>
- พงษ์ วิเศษสังข์. (2554). เทคโนโลยีสารสนเทศกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม. *วารสารนักบริหาร*, 31(1), 124-130.
- ภรณ์ หลาวทอง. (2559). ตัวแบบการพัฒนาเพิ่มขีดความสามารถทางการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนประเภทผลิตภัณฑ์ผ้าและเครื่องแต่งกายในประเทศไทย. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีปทุม). ThaiLIS. <http://dspace.spu.ac.th/handle/123456789/5453>
- ภรณ์ นิลกรณ์, และคณะ. (2563). การประเมินผลรูปแบบการป้องกันการใช้สารเสพติดรายใหม่ในเยาวชน โดยความร่วมมือของภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง จังหวัดนครปฐม. (รายงานการวิจัย). ศูนย์ศึกษาปัญหาการเสพติด (ศศก.) คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- เยาวดี ราชชัยกุล วิบูลย์ศรี. (2549). การประเมินโครงการ: แนวคิดและแนวปฏิบัติ. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วัชรินทร์ คำสา, วรรณรัตน์ ลาวัณ, และสมสมัย รัตนกริชากุล. (2564). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการป้องกันโรคหลอดเลือดหัวใจในกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงที่เป็นกลุ่มเสี่ยงในจังหวัดตาก. *วารสารคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 29(3), 76-89.
- ศุภวัฒน์ ปภัสสรากาญจน์. (2559). การนำทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงและตัวแบบตรรกะเพื่อการปรับตัวด้านภูมิอากาศ มาใช้ในการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น. *วารสารการบริหารท้องถิ่น*, 9(1), 41-58.

- สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย. (2563). *เอกสารสถานการณ์และสภาพปัญหาโดยรวมของชนเผ่าพื้นเมืองในประเทศไทย*. สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย.
- สรายุทธ์ วิจิตรปัญญา, พระศรีพัชโรดม, พระครูสิริพัชรโสภิต, พระปลัดธนเดช สมจิตโตพระมนูศักดิ์ อุตตโม, นิติกรวิฑูมา, และธนกร ตรกมลกานต์. (2565). กระบวนการแก้ไขป้องกันและฟื้นฟูการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 ของกลุ่มชาติพันธุ์ อำเภอกาบัง จังหวัดเพชรบูรณ์ ตามแนวทางพระพุทธศาสนา. *Journal of Modern Learning Development*, 7(7), 233-247.
- สฤณี อาชวานันทกุล, และคณะ. (2560). *โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ด้านการประเมินผลสัมฤทธิ์ทางสังคมสำหรับกิจการเพื่อสังคม และจัดทำกรณีศึกษานำร่อง*. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. https://drive.google.com/file/d/16h_aROe7-AnVo2-f_LjQgPCE1XmtbokV/view?pli=1
- อภิเชษฐ์ ทับเมือง. (2562). *ผลกระทบทางสังคมวัฒนธรรมของเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดสระแก้ว*, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์). ThaiLIS. <https://repository.nida.ac.th/handle/662723737/5101>
- เอกชัย ทวีปราชย์. (2564). แนวทางอนุรักษ์พิธีกรรมทางความเชื่อของชาติพันธุ์มลายูในประเทศไทย: การวิเคราะห์สวด. *วารสารวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์*, 8(2), 88-104.
- Darwin, C. (1859). *The origin of species*. Modern Library.
- Haferkamp, H., & Smelser, N. J. (eds.). (1992). *Social change and modernity* (Vol. 19). University of California press.
- Luhmann, N. (1982). *The differentiation of society*. Columbia University Press.
- Redfield, R. (1953). The natural history of the folk society. *Social Forces*, 224-228.
- Von Bertalanffy, L. (2010). General systems theory. *The science of synthesis: exploring the social implications of general systems theory*, 103.
- WHO. (2001). *Basic documents*. (43rd ed.). World Health Organization.

Decoding Esan Indigenous Knowledge for Conflict Resolution: The Case Study of a Community in Mahasarakham Province, Thailand

Sukree Nakym^{*}

(Received Date: August 7, 2023, Revised Date: October 1, 2023, Accepted Date: October 3, 2023)

Abstract

This study aimed to examine the components and their inherent meanings of the process of conflict resolution relying on Esan indigenous knowledge. It used qualitative methods to seek a deeper understanding of this social phenomenon within its natural setting. Volume of data were collected through participant and non-participant observations, and in-dept interviews conducted with twelve key informants selected through stratified purposeful sampling approach due to their experience in and knowledge about conflict and resolution, and diversity in age and gender. Integrating thematic and grounded theory approach of analysis, various themes were emerged. The study revealed that community conflict resolution was the process of community-based and self-management mediation operated as a social tool for attaining the expected goal reconciliation. The process provided flexibility in which decisions made on components of the process, tactics, and dealing with immediate or unexpected events were based on consideration of participants. It comprised two stages including pre-mediation preparation and mediation day. Pre-mediation preparation was a planning stage showing what to be prepared for and how to convince different parties to participate in community mediation. On the mediation day, mediation process was open to all community members. Participants included the key persons verbally invited and the persons participating voluntarily. The essence of the process was associated with resolution skills. To attain the expected goal, each issue connecting with each other within conflict was resolved by supporting and urging the disputants to understand the issue and agree with a resolution. This showed the importance of collaborative persuasion as a tactic for changing belief, emotion, and behavior. Persuasion efforts developed the uniqueness of interventions, dialogues, and languages and meanings.

Keywords: Components, Conflict Resolution, Indigenous Knowledge, Mediation, Persuasion

^{*} Lecturer, College of Politics and Governance, Mahasarakham University

ถอดรหัสภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่นอีสานในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง: กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดมหาสารคาม*

สุกรี นาคแย้ม^{1*}

(วันรับบทความ: 7 สิงหาคม 2566/ วันแก้ไขบทความ: 1 ตุลาคม 2566/ วันตอบรับบทความ: 3 ตุลาคม 2566)

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบและความหมายขององค์ประกอบของกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกต ทั้งแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 12 คน เกณฑ์ที่ใช้ในการคัดเลือกประกอบด้วย การมีประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับความขัดแย้งในชุมชน ความรู้เกี่ยวกับความขัดแย้งในชุมชนและการเจรจาไกล่เกลี่ย และความหลากหลายด้านอายุและเพศ วิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางการพัฒนาประเด็นและการสร้างทฤษฎีฐานราก ผลการศึกษา พบว่า การแก้ปัญหาความขัดแย้งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นกระบวนการแห่งการเจรจาไกล่เกลี่ยที่ชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการเองเพื่อการบรรลุเป้าหมาย การคืนดีกัน กระบวนการจึงมีความยืดหยุ่นด้านองค์ประกอบ กลวิธีและตามสถานการณ์ กระบวนการประกอบด้วย 2 ขั้นตอน ได้แก่ การเตรียมการก่อนวันเจรจาไกล่เกลี่ยและวันเจรจาไกล่เกลี่ย ภารกิจสำคัญในการเตรียมการก่อนวันเจรจาไกล่เกลี่ยคือการใช้ความสามารถในการเชื่อเชิญและระดมบุคคลเข้าร่วม และการเตรียมข้อมูล วันเวลาและสถานที่ ในวันเจรจาไกล่เกลี่ย การเจรจาไกล่เกลี่ยเป็นเวทีเปิดโดยผู้เข้าร่วมประกอบด้วยทั้งผู้ที่ได้รับการเชิญด้วยวาจาและผู้ที่เข้าร่วมด้วยความสมัครใจ แก่นหลักคือการใช้ความสามารถของผู้เข้าร่วมในการทำให้คู่กรณีเข้าใจ ประเด็นความขัดแย้งที่ละประเด็นและยอมรับแนวทางแก้ปัญหาจนบรรลุเป้าหมาย กลวิธีสำคัญคือการร่วมกันเกลี้ยกล่อมโอ้อโสมเพื่อเปลี่ยนความคิด อารมณ์ ความรู้สึกและพฤติกรรม ความพยายามในการเกลี้ยกล่อมโอ้อโสมก่อให้เกิดลักษณะเฉพาะด้านจังหวะลีลา การแทรกแซง บทสนทนา ภาษาและความหมาย

คำสำคัญ: องค์ประกอบ, การแก้ปัญหาความขัดแย้ง, ภูมิปัญญาชาวบ้าน, การเจรจาไกล่เกลี่ย, การเกลี้ยกล่อมโอ้อโสม

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย “ถอดรหัสภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่นอีสานในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนและส่งเสริมโครงการวิจัย งบประมาณรายได้ประจำปี 2563 วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

^{1*} อาจารย์, วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บทนำ

ความขัดแย้งระหว่างสมาชิกของชุมชนเกิดขึ้นจากหลายสาเหตุ เช่น การแย่งชิงทรัพยากร ความไม่ลงรอยกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่งอันเป็นผลมาจากความแตกต่างด้านความคิดความเชื่อซึ่งได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมและบริบทของชุมชนอีกทอดหนึ่ง ทำให้ปรากฏการณ์ทางสังคมดังกล่าวนี้มีความซับซ้อนด้านองค์ประกอบและมีความเป็นภายในสูง ดังนั้น การแก้ปัญหาความขัดแย้งในชุมชนจำเป็นต้องอาศัยแนวทางหรือกลไกที่สามารถคลี่คลายความซับซ้อนด้วยการถอดรหัสบริบท (decontextualizing) ทั้งของชุมชนและความขัดแย้ง Lundy, B. D., Collette, T. L. & Downs, J. T. (2022, p. 7)

ความขัดแย้งในชุมชนและการแก้ปัญหาความขัดแย้งเป็นปรากฏการณ์คู่ โดยทุกชุมชนล้วนมีเครื่องมือของตนในการแก้ปัญหาความขัดแย้งซึ่งพัฒนาขึ้นจากความพยายามที่จะมีชีวิตรอดดำรงชีวิตอย่างสงบสุขและขับเคลื่อนชุมชนไปสู่สภาพที่ดียิ่งขึ้นภายใต้ความสมดุลระหว่างชุมชนและบริบท และความสัมพันธ์ที่ระหว่งสมาชิกของชุมชน เครื่องมือสำหรับแก้ปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวนี้ได้รับการปฏิบัติและสืบทอดกันมาจนกลายเป็นกฎกติกาหรือธรรมเนียมของชุมชน (indigenous rule of the game) ดังนั้น หากนักกฎกติกาจากภายนอกมาใช้ในการแก้ปัญหา ย่อมส่งผลกระทบต่อโอกาสในการบรรลุเป้าหมายด้วยเหตุจากความเสี่ยงเกี่ยวกับความสอดคล้องกันระหว่างแนวทางหรือเครื่องมือที่นำมาจากภายนอกและความเป็นภายในขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวโยงกันภายในความขัดแย้ง (Benjamin, J. J. & Lundy, B. D., 2014, pp. 3-4) เช่น การไม่ให้ความสำคัญกับความเป็นมาหรือเรื่องเล่า (storytelling) ขาดความไว้วางใจเพราะต่างฝ่ายต่างหวาดระแวงซึ่งกันและกัน ไม่ให้ความสำคัญสถานภาพของบุคคล เช่น ความมีอาวุโส ไม่เข้าใจถึงความแนบแน่นและความศักดิ์สิทธิ์ของสายสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของชุมชน (Tuso, H., 2016b, p. 522) ด้วยเหตุนี้ เมื่อความขัดแย้งเกิดขึ้น สิ่งที่สำคัญมากกว่าตัวเหตุการณ์ความขัดแย้งคือวิธีการหรือกลไกที่นำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาและป้องกันความขัดแย้งไม่ให้ลุกลามบานปลาย (Bukari, K. N., 2013, p. 86)

แนวคิดการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านได้รับความสนใจและกลับมามีบทบาทยิ่งขึ้นหลังจากถูกลดทอนความสำคัญโดยกระบวนการยุติธรรมสมัยใหม่ (Modern Justice System) เหตุผลสำคัญที่นักวิชาการหรือองค์การในระดับสากลนำมากล่าวถึงพัฒนาขึ้นจากมุมมองที่เห็นว่า หลัก “Rule of Law” ที่กระบวนการยุติธรรมสมัยใหมียึดถือนั้นมีข้อบกพร่องหลายประการ โดยเฉพาะการก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำ (Inequality) ในมุมมองของเศรษฐศาสตร์เชิงสถาบัน (Institutional Economists) จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง “Rule of Law” และการพัฒนาทางเศรษฐกิจชี้ให้เห็นว่า หลัก “Rule of Law” ทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพเฉพาะในประเทศที่การพัฒนาทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับสูงเท่านั้น (Kaufmann et al., 2005, p. 36) ในทำนองเดียวกัน UN Women เห็นว่า กลไกของกระบวนการยุติธรรมแบบทางการไม่สามารถทำหน้าที่ได้ในบางบริบท โดยเฉพาะในประเทศยากจนหรือประเทศกำลังพัฒนา ในบริบทดังกล่าวนี้ กลไกของกระบวนการยุติธรรมแบบไม่เป็นทางการสอดคล้องกับบริบทหรือวัฒนธรรมจะทำหน้าที่ได้ดีกว่า กระบวนการยุติธรรมแบบไม่เป็นทางการที่สามารถเข้าถึงได้ทุกคนย่อมก่อให้เกิดความเป็นกลาง การมีส่วนร่วม และความสามารถในการตรวจสอบได้ (UN Women, 2013, p. 11)

ในทางปฏิบัติ การแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านปรากฏให้เห็นผ่านวรรณกรรมและงานวิจัย เกี่ยวกับการแก้ปัญหาความขัดแย้งแบบทางเลือก (Alternative Dispute Resolution: ADR) ซึ่งพัฒนาขึ้นเพื่อเป็นทางออกให้กับปัญหาหลายอย่างที่เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการยุติธรรมอย่างเป็นทางการหรือกระบวนการยุติธรรมของศาล อาทิ ความยืดเยื้อ ค่าใช้จ่ายสูง ความยุ่งยากซับซ้อน และการขาดการมีส่วนร่วม “ไหนดจะต้องเป็นไปตามคิ้ว ไหนดจะความล่าช้าจนไม่มีกำหนด และไหนดจะต้องกล่าวหาหรือใส่ร้ายป้ายสีกันเพื่อนำไปสู่การตัดสินของผู้พิพากษา” (Osi, 2008, p.164, 178) ปัญหาเหล่านี้ทำให้เกิดความได้เปรียบเสียเปรียบอันเนื่องมาจากความเหลื่อมล้ำด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ด้วยเหตุนี้ การแก้ปัญหาความขัดแย้งแบบทางเลือกจึงคำนึงบทบาทของวัฒนธรรมและบริบทในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งผลจากความแตกต่างทางบริบทและวัฒนธรรมทำให้การแก้ปัญหาความขัดแย้งแบบทางเลือกมีรูปแบบหรือเครื่องมือที่หลากหลาย อาทิ การเจรจาต่อรอง (negotiation) การประนีประนอม (compromise) การปรองดอง (reconciliation) การเยียวยาหรือสมานฉันท์ (restoration) ฉะนั้น การนำข้อพิพาทหรือคดีไปสู่ศาลจึงไม่สอดคล้องกับประสบการณ์ของชุมชน

กรณีอีสาน การไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งตามภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นผลผลิตของภูมิปัญญาโบราณที่พัฒนาขึ้นจากความเป็นสังคมที่รักสงบ อยู่ร่วมกันฉันพี่น้อง และการดำเนินชีวิตเรียบง่าย ยึดตามขนบธรรมเนียม ความเชื่อในเรื่องบาปบุญ และคำสอนของผู้อาวุโสอย่างเคร่งครัด ดังปรากฏในภาษิตหรือผญาอีสาน เช่น *อันความคิดว่านั่นมีแตกต่างธรรมดา แม้แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังมีมารต้อง...หันมาหักกันไว้ดีกว่าซังกัน หันมาผูกสัมพันธ์หักกันให้แค้นไว้ แมนไผผิดให้แก่ แมนไผแหวให้เตือน แมนไผเตือนให้ต่อ....* รวมทั้งการมี ระบบสภาผู้เฒ่า หรือ เจ้าโคตร สำหรับทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทต่าง ๆ ในชุมชน รวมทั้งการอบรมสั่งสอนลูกหลานในชุมชน (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548, น. 194) ฉะนั้น การไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งตามภูมิปัญญาอีสานจึงถือเป็นเครื่องมือในการในการจัดระเบียบและในการปกครองที่สำคัญภายในชุมชน

ภาพสะท้อนจากที่กล่าวเป็นที่มาของแรงบันดาลใจในการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งมี 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก ด้วยเห็นว่า การยุติข้อขัดแย้งหรือข้อพิพาทแบบเป็นทางการโดยอาศัยศาลหรือกระบวนการยุติธรรมมีข้อบกพร่องหลายประการ อาทิ การถูกแทรกแซงโดยบุคคลภายนอกหรือบุคคลภายนอกมีบทบาทมากเกินไป ความได้เปรียบเสียเปรียบอันเนื่องมาจากความแตกต่างด้านอำนาจและทรัพยากร ใช้เวลานาน ค่าใช้จ่ายสูง และการยุติด้วยความเป็นผู้แพ้หรือผู้ชนะอย่างใดอย่างหนึ่ง ประการที่สอง จากการตระหนักว่าความขัดแย้งภายในชุมชนต้องให้ชุมชนเองเป็นผู้แก้ไขหรือเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการแก้ไขด้วยเหตุผลที่ว่าคนภายในย่อมเข้าใจปัญหาและความต้องการได้ดีกว่าคนภายนอก และประการสุดท้าย แม้งานวิจัยเกี่ยวกับการแก้ปัญหาความขัดแย้งในชุมชนปรากฏให้เห็นเป็นจำนวนไม่น้อย แต่ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาโดยใช้แนวคิดทฤษฎีหรือรูปแบบตามคติความเชื่อชุดใดชุดหนึ่งนำทางซึ่งทำให้ข้อเท็จจริง รายละเอียด ความหมาย และความมีลักษณะเฉพาะของปรากฏการณ์ขาดความเข้มข้นเนื่องจากการค้นหาคำตอบที่ถูกชี้นำด้วยกรอบแนวคิดทฤษฎีหรือชุดของคติความเชื่อดังกล่าว

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

เพื่อศึกษาองค์ประกอบและความหมายขององค์ประกอบของกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน

ขอบเขตการวิจัย

1. เนื้อหา

จากการทบทวนวรรณกรรมทั้งที่เกี่ยวกับการเจรจาไกล่เกลี่ยความขัดแย้งโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาภายในและที่เกี่ยวกับการวิจัยเพื่อสร้างทฤษฎีฐานรากในเบื้องต้น และการสำรวจสนามเบื้องต้น ผู้วิจัยใช้กรอบมุมมองต่อไปนี้ในการกำหนดขอบเขตด้านเนื้อหา (1) คู่กรณี ความขัดแย้ง ประสงค์ให้มีการเจรจาไกล่เกลี่ย (2) การเจรจาไกล่เกลี่ยความขัดแย้งในชุมชนเป็นกระบวนการที่ฝ่ายต่าง ๆ ซึ่งเป็นสมาชิกของชุมชนร่วมกันแทรกแซง (interventions) เพื่อการบรรลุเป้าหมาย และ (3) องค์ประกอบของกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยมีทั้งที่เป็นแก่นดั้งเดิมและที่เกิดขึ้นตามสถานการณ์เฉพาะหน้า และทั้งที่เป็นรูปธรรมและที่เป็นนามธรรม จากกรอบมุมมองนี้ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาไว้เป็นเบื้องต้นดังนี้

(1) กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยประกอบด้วย ก่อนการเจรจาไกล่เกลี่ย ขณะการ

ดำเนินการเจรจาไกล่เกลี่ย และผลลัพธ์ของการเจรจาไกล่เกลี่ย

(2) องค์ประกอบต่าง ๆ ภายในกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยประกอบด้วยทั้งที่วิจัยสามารถทราบหรือระบุได้ล่วงหน้า เช่น บุคคลสำคัญในกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยและบทบาทหน้าที่ สถานที่ วันเวลา เป็นต้น และที่ผู้วิจัยต้องค้นหาหรือพัฒนาขึ้นด้วยตัวเอง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ เช่น จากข้อมูลเกี่ยวกับบริบท หรือสถานการณ์เฉพาะหน้า เป็นต้น

(3) ความหมายขององค์ประกอบจากการตีความ เช่น ความพิเศษของการแสดงบทบาทของผู้เข้าร่วม บทสนทนา ภาษา เป็นต้น

2. พื้นที่และปรากฏการณ์

แม้แก่นหลักของภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการเจรจาไกล่เกลี่ยความขัดแย้งในชุมชนเป็นมรดกของชุมชนที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นจวบจนปัจจุบัน แต่ความแตกต่างด้านบริบททำให้รายละเอียดเกี่ยวกับองค์ประกอบหรือคุณลักษณะเฉพาะ (idiographic) ของแต่ละพื้นที่แตกต่างกันได้เช่น บุคคล สถานที่ และเวลา “เมื่อแต่ละองค์ประกอบแตกต่างกันตามคุณลักษณะเฉพาะตน (specific to individual) สิ่งสำคัญคือการทำความเข้าใจปรากฏการณ์แบบองค์รวมบนพื้นฐานของความเข้าใจลักษณะเฉพาะของแต่ละองค์ประกอบ” (Gibbs, 2007, p. 5) ดังนั้นเพื่อให้ได้มาซึ่งปรากฏการณ์ที่มีลักษณะเฉพาะ ผู้วิจัยจึงต้องกำหนดพื้นที่เป้าหมายเพื่อทำการสำรวจสนามเบื้องต้นเพื่อนำไปสู่การคัดเลือกปรากฏการณ์

แม้ความขัดแย้งและการดำเนินการแก้ปัญหาความขัดแย้งถือเป็นปรากฏการณ์ทั่วไปที่เกิดขึ้นในทุกชุมชนของอีสาน แต่เพื่อให้ได้มาซึ่งปรากฏการณ์ที่ไม่หละหลวมจนเกินไปเกี่ยวกับรูปแบบหรือแบบแผนตลอดจนกระบวนการของปรากฏการณ์ ผู้วิจัยจึงดำเนินการดังนี้ ในขั้นแรกผู้วิจัยทำการกำหนดพื้นที่เป้าหมาย ในที่นี้คือ จังหวัดมหาสารคาม โดยถือว่าทุกชุมชน

ล้วนมีประสบการณ์เกี่ยวกับการเกิดและแก้ปัญหาความขัดแย้งดังที่กล่าวไปแล้ว เกณฑ์เบื้องต้นอีกประการ คือ ผู้วิจัยมีข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ทั้งในเชิงกายภาพ วัฒนธรรม วิถีชีวิตของผู้คน และประวัติการเกิดปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษา ทั้งนี้ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัยรู้จักคุ้นเคยมาก่อน ขั้นตอน ผู้วิจัยทำการสำรวจสนามด้วยการเข้าไปในชุมชนหรือหมู่บ้านเพื่อสอบถามถึงการเกิดปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษาและสังเกตบริบททั่วไป เช่น ลักษณะของความขัดแย้งและความถี่ในการเกิด ขนาดของชุมชน ทำเลที่ตั้ง สถานที่สำคัญ เป็นต้น จำนวน 3 ชุมชน ผู้วิจัยใช้ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจสนามเบื้องต้นประกอบการตัดสินใจคัดเลือกหมู่บ้านหรือชุมชนให้เหลือ 1 ชุมชน “ในการเลือกพื้นที่และปรากฏการณ์นั้นไม่ใช่ด้วยเหตุผลเพียงเพราะมีปรากฏการณ์เกิดขึ้นในพื้นที่แล้วนำมาเล่าถึงกิจกรรมหรือพฤติกรรมที่ปรากฏในปรากฏการณ์เท่านั้น แต่เป็นการนำเสนอความเข้าใจเชิงลึกจากการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของแต่ละองค์ประกอบเข้าด้วยกัน” (Have, P. ten, 2004, p. 108) ข้อคำนึงที่ผู้วิจัยได้จากข้อความนี้และนำมาเป็นเกณฑ์ในการคัดเลือกปรากฏการณ์ คือ ความถี่ในการเกิดความขัดแย้งขึ้นในชุมชนและการแก้ปัญหาด้วยการเจรจาไกล่เกลี่ย ซึ่งคุณลักษณะนี้นอกจากทำให้เกิดแบบแผนหรือธรรมเนียมปฏิบัติแล้วยังทำให้แบบแผนหรือธรรมเนียมปฏิบัติดังกล่าวมีความชัดเจนและคงที่ในระดับหนึ่งด้วย ซึ่งทำให้สมาชิกของชุมชนสามารถให้ข้อมูลหรือถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจได้เป็นอย่างดี

เมื่อได้ชุมชนสำหรับการศึกษาปรากฏการณ์แล้ว ผู้วิจัยเข้าไปในชุมชนอีกครั้งเพื่อขอความอนุเคราะห์จากผู้วิจัยรู้จักคุ้นเคยมาก่อนให้เป็นบุคคลที่ผู้วิจัยจะติดต่อสื่อสารด้วยจนกว่าการศึกษาเสร็จสิ้นสมบูรณ์ พร้อมทั้งแจ้งความเป็นมา วัตถุประสงค์ของการวิจัย คุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลหลัก และปรากฏการณ์ความขัดแย้งและจำนวนปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยต้องการสังเกต โดยระบุไว้ 2 กรณี โดยมีเงื่อนไขว่าเป็นเหตุขัดแย้งที่นำไปสู่การเจรจาไกล่เกลี่ยกันเองภายในชุมชน ไม่ใช่การนำไปฟ้องร้องต่อศาลหรือการนำบุคคลภายนอกเข้ามาเป็นตัวหลักในการแก้ปัญหา โดยหลัก ๆ แล้วเป็นการติดต่อสื่อสารเพื่อแจ้งให้ผู้วิจัยทราบถึงการเกิดเหตุความขัดแย้งขึ้นในชุมชนและนำไปสู่การเจรจาไกล่เกลี่ย วันเวลาในการเจรจาไกล่เกลี่ย สถานที่ ผู้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย เป็นต้น ในที่นี้ผู้วิจัยเรียกบุคคลดังกล่าวนี้ว่าผู้ประสานงานในพื้นที่

ผู้วิจัยได้รับแจ้งจากผู้ประสานงานในพื้นที่เกี่ยวกับเหตุขัดแย้งในชุมชนจำนวน 2 เหตุการณ์ตามจำนวนที่ระบุไว้ตั้งแต่ต้น เหตุขัดแย้งแรก เกี่ยวกับการที่ดินข้างเคียงรุกล้ำแนวเขต โดยคู่กรณีเป็นญาติกันจึงไม่ประสงค์จะนำความขัดแย้งเข้าสู่กระบวนการฟ้องร้องที่เป็นทางการ เหตุขัดแย้งที่สอง เกี่ยวกับสามีภรรยาทะเลาะวิวาทกัน ภรรยาต้องการให้มีการเจรจาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นเวทีในการว่ากล่าวสั่งสอนสามี เหตุขัดแย้งทั้งสองเกิดห่างกันเป็นเวลาประมาณ 2 เดือนกว่า ก่อนถึงวันทำการสังเกตการเจรจาไกล่เกลี่ย ผู้วิจัยเข้าไปในชุมชน 5 ครั้งเพื่อทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักและสังเกตการเตรียมการก่อนวันเจรจาไกล่เกลี่ย รวมทั้งศึกษาข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับเหตุขัดแย้ง เช่น สาเหตุ คู่กรณี พฤติกรรมหรือการกระทำที่แสดงถึงความขัดแย้ง และอื่น ๆ นอกเหนือหรือเพิ่มเติมจากที่รับรู้จากผู้ประสานงานในพื้นที่

3. ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) และการสร้างความสัมพันธ์

เกณฑ์ที่ผู้วิจัยใช้ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักมี 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก เป็นผู้ที่เคยมีประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับความขัดแย้งในชุมชน ประการที่สอง เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับความขัดแย้งในชุมชนและการเจรจาไกล่เกลี่ยแก้ปัญหาความขัดแย้ง และประการสุดท้าย ความหลากหลายหรือแตกต่างด้านอายุและเพศ เมื่อพิจารณาตามเกณฑ์แรก ผู้ให้ข้อมูลหลักมีจำนวน 6 คน ประกอบด้วย ผู้ที่เคยเป็นคู่กรณีความขัดแย้ง จำนวน 4 คน และผู้ที่ทำหน้าที่ในการเตรียมการหรือความพร้อมก่อนวันเจรจาไกล่เกลี่ยของสองเหตุการณ์ความขัดแย้งในครั้งดังกล่าว จำนวน 2 คน ตามเกณฑ์ที่สอง ผู้ให้ข้อมูลหลักมีจำนวน 2 คน ได้แก่ ผู้ไกล่เกลี่ยหรือผู้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยของสองเหตุการณ์ความขัดแย้ง จำนวน 1 คน และอีกหนึ่งคนได้จากการแนะนำของผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มแรก และตามเกณฑ์สุดท้าย ผู้ให้ข้อมูลหลักมีจำนวน 4 คน ประกอบด้วยเพศชาย 2 คน เพศหญิง 2 คน มีอายุในช่วง 30 – 40 ปี จำนวน 2 คน และต่ำกว่า 30 ปี จำนวน 2 คน รวมจำนวนผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งสิ้น 12 คน การที่ผู้วิจัยไม่ได้เลือกคู่กรณีความขัดแย้งของสองเหตุการณ์ในครั้งนี้เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักมีเหตุผลอยู่ว่า เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงการทำให้อารมณ์หรือความรู้สึกของคู่กรณีความขัดแย้งแปรเปลี่ยนอันเป็นผลมาจากการสนทนาพูดคุยเกี่ยวกับความขัดแย้งไม่ว่าประเด็นใดก็ตาม การที่คู่กรณีความขัดแย้งถูกรบกวนไม่ว่าก่อนหรือหลังวันเจรจาไกล่เกลี่ยก็ตามย่อมมีผลต่อประสิทธิภาพหรือความราบรื่นของกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ย ผลลัพธ์ของการการเจรจาไกล่เกลี่ยและความสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีในอนาคต

ด้วยเหตุที่ผู้วิจัยคุ้นเคยกับพื้นที่เป้าหมายหรือพื้นที่ศึกษา การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัย ชุมชนและผู้ให้ข้อมูลหลักจึงเป็นไปโดยสะดวก โดยผู้วิจัยปรากฏตัวต่อหน้าผู้ให้ข้อมูลหลักในลักษณะการแวะเยี่ยมเยือนเพื่อทักทายและถามไถ่สารทุกข์สุกดิบ จากนั้นจึงแจ้งผู้ให้ข้อมูลหลักถึงวัตถุประสงค์ของการศึกษาและข้อมูลที่ต้องการ การแจ้งอย่างไม่เป็นทางการนี้ทำให้บทบาทหรือการแทรกแซงของผู้วิจัยส่งผลกระทบต่อกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยน้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นกระบวนการสืบเสาะหาความรู้ความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคม โดยผู้วิจัยเข้าถึงความซับซ้อนของปรากฏการณ์แล้ววิเคราะห์และนำเสนอรายละเอียดด้วยรูปแบบต่าง ๆ อาทิ ภาพ ถ้อยคำ และอื่น ๆ เพื่อถ่ายทอดความเข้าใจให้ตรงกับธรรมชาติของปรากฏการณ์ พร้อมกับการพรรณนาและอธิบาย (อย่างไร ทำไม) อย่างลุ่มลึกเพื่อคลี่คลายความซับซ้อน (Creswell, J. W., 1998, p. 15) โดยอาศัยแหล่งข้อมูลที่หลากหลายเพื่อเพิ่มความเที่ยงตรง (validity) ของข้อค้นพบซึ่งแสดงให้เห็นว่า ผู้วิจัยได้แสดงหลักฐานประกอบประเด็นหรือข้อค้นพบต่าง ๆ ทั้งที่เป็นข้อเท็จจริงหรืออวัสัยและที่เป็นการตีความหรืออวัสัย (factual/ objective and subjective) (Yin, R. K., 2003, p. 13) ขณะเดียวกัน ความหลากหลายและความลึกของข้อมูลยังเป็นพื้นฐานหรือเกณฑ์เบื้องต้นในการสร้างทฤษฎีฐานราก (grounded theory) ขึ้นจากปรากฏการณ์พร้อมบริบทของปรากฏการณ์

จากเป้าหมายดังกล่าว ผู้วิจัยใช้วิธีดำเนินการวิจัยและเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยดังนี้

1. ทบทวนวรรณกรรมด้วยการรวบรวมเอกสารในรูปตำรา งานวิจัยและบทความที่เกี่ยวกับความขัดแย้งในชุมชนและแนวทางในการแก้ปัญหา ผลลัพธ์ที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมคือกรอบแนวคิดในการวิจัย

2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-dept interviews) ผู้ให้ข้อมูลหลักจำแนกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ ผู้มีประสบการณ์เกี่ยวกับความขัดแย้งที่เคยเป็นคู่กรณี ผู้ที่ทำหน้าที่ในการเตรียมการหรือความพร้อมก่อนวันเจรจาไกล่เกลี่ย ผู้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย ผู้มีความรู้เกี่ยวกับการเจรจาไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง และกลุ่มที่เจาะจงตามเพศและอายุ รวมทั้งสิ้น 12 คน แบบสัมภาษณ์เชิงลึกประกอบด้วยประเด็นคำถามหลักหรือประเด็นคำถามนำทางสำหรับทุกกลุ่ม เช่น คุณค่าหรือประโยชน์และข้อจำกัดของการเจรจาไกล่เกลี่ยโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ผลลัพธ์ของการเจรจาไกล่เกลี่ย และประเด็นคำถามเฉพาะกลุ่ม นอกจากนี้เนื่องจากนี่คือคำถามล้วงลึก (probing questions) ที่ต่อเนื่องหรือเกิดจากคำตอบของคำถามหลัก

3. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) ผู้วิจัยร่วมในเหตุการณ์การเจรจาไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งทั้ง 2 กรณี เพื่อสังเกตและรับรู้องค์ประกอบและปฏิสัมพันธ์หรือความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบให้ได้มากที่สุด เป็นต้นว่า บรรยากาศ ผู้เข้าร่วม บทบาท การสื่อสาร สถานการณ์เฉพาะหน้า ตลอดจนรูปแบบหรือลีลาที่ปรากฏในกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยจากบทบาทของผู้วิจัยในลักษณะดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจึงถือว่าการสังเกตแบบมีส่วนร่วม อย่างไรก็ตาม เพื่อไม่ให้เกิดการปรากฏตัวของผู้วิจัยกระทบต่อปรากฏการณ์ ผู้วิจัยจึงจำกัดบทบาทของตนเองในการปฏิสัมพันธ์กับผู้เข้าร่วมและวางตัวเป็นกลางโดยไม่มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น

4. การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) ผู้วิจัยเข้าไปในชุมชนเป้าหมายก่อนวันเจรจาไกล่เกลี่ย 5 ครั้ง เพื่อสังเกตและรับรู้เกี่ยวกับบรรยากาศภายในชุมชน อารมณ์และท่าทีของสมาชิกของชุมชนโดยเฉพาะคู่กรณีความขัดแย้ง จำนวนครั้งที่ผู้วิจัยเข้าไปในชุมชนดังกล่าวนี้นับครอบคลุมกิจกรรมทั้งการสังเกตและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลนอกจากแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแล้วยังประกอบด้วย อุปกรณ์สำหรับบันทึกภาพและเสียง แบบบันทึกภาคสนาม (field notes) ซึ่งประกอบด้วย วันเวลา สถานที่ บรรยากาศทั่วไป เหตุการณ์ ผู้คนและกิจกรรมหรือพฤติกรรม การตีความเบื้องต้น และการสะท้อนความรู้สึก ประเด็นคำถามหรือข้อสงสัย เป็นต้น

ระหว่างเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมกัน ผู้วิจัยทำการปรับกรอบแนวคิดในการวิจัยที่พัฒนาขึ้นหลังจากการทบทวนวรรณกรรมเป็นระยะ ๆ โดยในตอนแรก กรอบแนวคิดที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการเจรจาไกล่เกลี่ยความขัดแย้งโดยใช้ภูมิปัญญาภายในปรากฏในรูปกระบวนการที่ระบุองค์ประกอบที่ต้องการศึกษาไว้ในแต่ละกระบวนการหรือขั้นตอน เช่น หลักการในการเตรียมความพร้อม คุณสมบัติของผู้ไกล่เกลี่ย ขั้นตอนของดำเนินการเจรจาไกล่เกลี่ย เป็นต้น แต่เมื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลหลังจากการเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินไปได้ระยะหนึ่ง และเริ่มการนำเสนอข้อค้นพบ ผู้วิจัยพบว่า การตีความข้อมูลโดยอาศัยกรอบแนวคิดที่พัฒนาขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรมทำให้ข้อค้นพบขาดความมีชีวิตชีวาและความน่าสนใจเพราะรายละเอียดของปรากฏการณ์ถูกตัดทิ้งและแทนที่ด้วยสำนวนภาษาเชิงแนวคิดที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยจึงได้ทำการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการวิเคราะห์ข้อมูลนำไปสู่การพัฒนาประเด็นหรือมโนทัศน์ (themes) และการสร้างทฤษฎีฐานราก (grounded theory) อย่างละเอียดลอออีกครั้ง พร้อมปรับกรอบแนวคิดในการวิจัยไปพร้อมกัน จนกระทั่งได้กรอบแนวคิดในการวิจัยที่สร้างขึ้นจากข้อสรุปที่ว่ากรอบแนวคิดต้องเปิดโอกาสให้กับการนำเสนอข้อเท็จจริงของปรากฏการณ์ทางสังคม โดยประกอบด้วยรายละเอียดทั้งบุคคล พฤติกรรม วัฒนธรรม ค่านิยม และบริบท เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้เพียงพอต่อการพัฒนาประเด็นหรือมโนทัศน์ก่อนนำไปสู่การหาความเชื่อมโยงระหว่างประเด็นเพื่อสร้างทฤษฎีฐานราก

ผลการวิจัย

เมื่อนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมตลอดกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยมาทำการวิเคราะห์ตามแนวทางการพัฒนาประเด็นหรือมโนทัศน์ (themes) และการสร้างทฤษฎีฐานราก (grounded theory) การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ประเด็นหลัก ได้แก่ การเตรียมความพร้อมก่อนวันเจรจาไกล่เกลี่ยและวันเจรจาไกล่เกลี่ย โดยภายในแต่ละประเด็นหลักประกอบด้วยประเด็นรองรวมทั้งประเด็นย่อย ทั้งนี้ เพื่อให้ข้อค้นพบเกี่ยวกับปรากฏการณ์มีความครอบคลุมและลุ่มลึก

1. การเตรียมความพร้อมก่อนวันเจรจาไกล่เกลี่ย

1.1 ความประสงค์ที่จะให้มีการเจรจาไกล่เกลี่ยและการแจ้งความประสงค์

เมื่อเกิดความขัดแย้ง ส่วนใหญ่มักนำไปสู่การเจรจาไกล่เกลี่ยตามธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชน แม้ว่าขึ้นอยู่กับความประสงค์ของคู่กรณีและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องก็ตาม จากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลหลัก ความขัดแย้งไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีเท่านั้น แต่ยังกระทบต่ออารมณ์และความรู้สึกของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องอีกด้วย ด้วยเหตุที่ชุมชนในชนบทอีสานนั้นให้ความสำคัญกับสายสัมพันธ์ฉันญาติพี่น้องหรือเครือญาติอย่างมากโดยเห็นได้จากการปฏิบัติ ปฏิสัมพันธ์หรือการให้ความเคารพต่อกันและกัน เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับคู่กรณีจึงต้องการหรือสนับสนุนให้มีการเจรจาไกล่เกลี่ยโดยเป้าหมายหลักคือการปรับความเข้าใจกันเพื่อให้ความสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีกลับคืนสู่สภาพที่ดีดังเดิม

กรณีการทะเลาะวิวาทระหว่างสามีภรรยา โดยปกติฝ่ายภรรยาจะเป็นผู้แจ้งความประสงค์ให้มีการเจรจาไกล่เกลี่ย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการทะเลาะวิวาทส่งผลกระทบต่ออารมณ์ความรู้สึกของภรรยามากกว่าสามี โดยหากเป็นคู่สามีภรรยาที่อายุน้อยมักแจ้งความประสงค์ผ่านพ่อแม่ของตนหรือญาติผู้ใหญ่ จากนั้นพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่จะแจ้งความประสงค์ต่อผู้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยซึ่งหากพิจารณาในเชิงจิตวิทยาถือเป็นการสื่อความหมายว่า การทะเลาะวิวาทที่เกิดขึ้นนั้นผู้ใหญ่รับรู้แล้วและบอกเป็นนัย ๆ ว่า สามีมีความบกพร่องจึงจำเป็นต้องมีการว่ากล่าวตักเตือนเพื่อให้เกิดการปรับปรุงแก้ไขพฤติกรรมที่เป็นเหตุให้เกิดการทะเลาะวิวาท ในกรณีนี้การทะเลาะวิวาทเกิดด้วยสาเหตุสามีชอบดื่มสุรา

กรณีความขัดแย้งด้วยเหตุการรุกรานแนวเขตที่ดินซึ่งเป็นความขัดแย้งระหว่างครอบครัวต่อครอบครัว คู่กรณีเป็นญาติกัน ตามคติความเชื่อของชาวอีสาน การรักษาไว้ซึ่งความสัมพันธ์ที่ดีและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างญาติเป็นเรื่องสำคัญ ผู้ที่ยึดถือและปฏิบัติตามความเชื่อหรือ

ค่านิยมนี้จะได้ได้รับการยกย่องชมเชยจากญาติพี่น้องรวมทั้งสมาชิกของชุมชน ขณะเดียวกัน ความขัดแย้งระหว่างญาติพี่น้องจะกลายเป็นประเด็นในการพูดคุยหรือแสดงความคิดเห็น (หรือซุบซิบนินทา) ของสมาชิกชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเชิงการตัดสินหรือให้คุณค่า ‘ใครถูก ใครผิด’ ซึ่งการตัดสินนี้มีผลกระทบอย่างมากต่ออารมณ์ ความรู้สึกและความมั่นใจในการดำรงชีวิตประจำวันของผู้ถูกตัดสิน ด้วยเหตุนี้ คู่กรณีทั้งสองฝ่ายจึงประสงค์ที่จะให้มีการเจรจาไกล่เกลี่ย

สำหรับการแจ้งผู้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย หากมองอย่างผิวเผิน อาจเป็นประเด็นที่ไม่มีความพิเศษใด ๆ แต่ผู้วิจัยพบความน่าสนใจในเรื่องนี้ กล่าวคือ ด้วยเหตุที่ผู้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยเป็นผู้ที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือ และที่สำคัญถือเป็นสมบัติที่มีค่ายิ่งของครอบครัวเพราะทำให้ครอบครัวได้รับการยอมรับและได้รับความเกรงใจจากสมาชิกชุมชน ด้วยเหตุนี้ สมาชิกในครอบครัวของผู้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยจึงคาดหวังว่าผู้ที่มาแจ้งและร้องขอตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยจะมีกิริยาท่าทีที่สุภาพ แสดงถึงความเกรงใจ ตัวอย่างในเรื่องนี้ คือ บทบาทของภรรยาของตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้ตัดสินใจในการตอบรับหรือบ่ายเบี่ยงการร้องขอ โดยหากพอใจต่อกิริยาท่าทีของผู้มาร้องขอ การตอบรับก็จะเป็นไปโดยง่าย แต่หากไม่เป็นที่พอใจ การปฏิเสธเป็นนัย ๆ จะปรากฏให้เห็นผ่านพฤติกรรม อาทิ กิริยาหรือสีหน้า รวมทั้งการบ่ายเบี่ยงด้วยการอ้างเหตุติดภารกิจอื่น ๆ ฉะนั้น การร้องขอตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยจึงไม่ใช่ใครทำก็ได้ แต่ต้องอาศัยผู้ที่เข้าใจสถานการณ์ดังกล่าวนี้

เมื่อไปถึงบ้านตัวกลางไกล่เกลี่ย ผู้ร้องขอต้องทำตัวเป็นผู้ช่างสังเกตและไวต่อการรับรู้สถานการณ์เพื่อประเมินว่าควรเปิดการสนทนาด้วยคำพูดแบบใด ตามคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลหลัก คำพูดที่มักใช้เปิดการสนทนามี 2 ลักษณะ คือการทักทายบุคคลและการเอ่ยปากชมสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่อยู่ในบริเวณบ้านก่อนแล้วจึงนำไปสู่การพูดคุยกับบุคคล

กรณีทักทายบุคคล หากพบว่าบุคคลที่จะถูกร้องขอให้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางอยู่กับสมาชิกของครอบครัว เช่น ภรรยา ลูกและหลาน ให้ร้องทักใคร่ก่อนก็ได้ระหว่างสามภรรยา กรณีเลือกทักสามี คำพูดหรือประโยคที่มักใช้กันจนดูเหมือนเป็นธรรมเนียม คือ “เฮ็ดหยั่งอยู่น้อพ้อใหญ่” (กำลังทำอะไรอยู่, ผู้วิจัย) แม้เห็นแล้วว่ากำลังทำอะไรอยู่ก็ตาม กรณีเลือกทักภรรยา ให้พูดว่า “แม่ใหญ่พ้อใหญ่อยู่บ่” (คุณแม่ คุณพ้ออยู่บ้านไหม, ผู้วิจัย) แม้เห็นแล้วว่าอยู่ ณ ที่นั้นก็ตาม

กรณีเปิดการสนทนาด้วยการเอ่ยปากชมสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่อยู่ในบริเวณบ้าน หากเป็นพืชผักให้ชมด้วยการอุทานแล้วอาจตามด้วยคำถามเชิงปรารภกับตนเอง “ปาด! ผัก ปูกจังได้คืองามคักแท้” (โอโฮ! ผักงามจริง ๆ ปลูกอย่างไรถึงได้งามเช่นนี้, ผู้วิจัย)

สำหรับการตอบรับหรือบ่ายเบี่ยงคำร้องขอหลังการทักทายและการสนทนาอื่น ๆ หากผู้ที่ได้รับการร้องขอให้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยเป็นผู้ตอบรับเอง ภรรยาจะเข้าแทรกแซงการตัดสินใจนั้นในลักษณะต่าง ๆ เช่น การพูดเสริมหากพอใจต่อท่าทีของผู้มาร้องขอ ดังตัวอย่าง “พ้อใหญ่ลาวฮ้างยาก เฮ็ดจังได้ได้ มาเบิ่งลูกหลานก่อน” (สามียุ่งเพราะมีภารกิจอื่น ๆ มากมาย แต่ก็ต้องสละเวลามาทำหน้าที่นี้ด้วยความเห็นใจ, ผู้วิจัย) หรือ “เจ้าคือยากแท้เถา สิบได้ อยู่บ่” (ยุ่งขนาดนี้จะมีเวลาไปทำหน้าที่อยู่หรือ, ผู้วิจัย) กรณีไม่พอใจต่อท่าทีของผู้มาร้องขอ

1.2 ผู้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย

คุณสมบัติที่สำคัญของตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยหรือผู้ไกล่เกลี่ย คือ เป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเจรจาไกล่เกลี่ย เช่น ขั้นตอน องค์ประกอบ วาทศิลป์ โดยอาจเรียนรู้ซึมซับจากการเป็นลูกหลานของผู้ที่ทำหน้าที่ดังกล่าวนี้มาก่อน นอกจากนี้ยังประกอบด้วยคุณสมบัติด้านวัยวุฒิโดยเมื่อมีอายุประมาณห้าสิบปีขึ้นไป และที่สำคัญ คือ มีพฤติกรรมที่แสดงถึงความซื่อสัตย์และความเป็นกลาง

“ผู้ใดผิดกันกะเอินหาแต่ลาว พ่อใหญ่ลาวบ่ค่อยผิดกับผู้ใดดอก ลาวเป็นคนซื่อตัว”

ผู้ให้ข้อมูลกล่าว

(ใครทะเลาะกันก็ต้องมาพึ่งแก แกไม่ค่อยมีเรื่องทะเลาะกับใคร เป็นผู้ที่ซื่อสัตย์/

ตรงไปตรงมา, ผู้วิจัย)

1.3 วันเวลา

ตามความเชื่อหรือธรรมเนียมดั้งเดิมของชาวอีสาน พิธีกรรมหรือกิจกรรมใดก็ตามที่มีลักษณะพิเศษ กล่าวคือ ไม่ใช่กิจกรรมที่กระทำเป็นประจำในชีวิตประจำวันมักจะกำหนดให้จัดในวันที่เชื่อว่าเป็นวันมงคล โดยเชื่อว่าจะส่งผลให้ภารกิจหรือกิจกรรมดำเนินไปอย่างราบรื่นและบรรลุเป้าหมาย และหากมีการจัดกิจกรรมในวันที่เชื่อกันว่าเป็นวันไม่ดีหรือไม่เป็นมงคล ความบกพร่อง ความไม่ราบรื่นหรืออุปสรรคใด ๆ ก็ตามที่เกิดขึ้นย่อมเป็นผลมาจากการฝ่าฝืนหลักความเชื่อดังกล่าวนี้

เมื่อผู้วิจัยสอบถามเพิ่มเติมเกี่ยวกับความเชื่อนี้ ได้ข้อมูลว่า ความเคร่งครัดดังกล่าวลดลงตามบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป กระนั้นก็ตาม หากมีผู้ใดผู้หนึ่งถามถึงเหตุผลในกรณีที่มีการจัดกิจกรรมหรือพิธีกรรมใด ๆ ไม่ได้เป็นไปตามหลักความเชื่อนี้ ให้ผู้ถูกถามตอบตามนี้หรือให้ใกล้เคียงว่า “เมื่อใดกะดีเหม็ดนั้นละ” (วันไหนก็ดีด้วยกันทั้งนั้น, ผู้วิจัย) คำตอบนี้สะท้อนให้เห็นว่าความเชื่อดังกล่าวยังมีอิทธิพลต่ออารมณ์ ความรู้สึกและการตัดสินใจ การตอบเช่นนี้ก็เพื่อให้มีผลในทางจิตวิทยาโดยถือเป็นกลยุทธ์ในการลดความวิตกกังวล

นับจากวันที่แจ้งความประสงค์ต่อตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยจนถึงวันดำเนินการเจรจาไกล่เกลี่ยหากเป็นระยะเวลา 3 วันทั้งสองกรณี โดยดำเนินการเจรจาไกล่เกลี่ยตอนหัวค่ำด้วยเหตุผลสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ ประการแรก เป็นช่วงเวลาที่สะดวกสำหรับสมาชิกของชุมชนเนื่องจากเสร็จจากการประกอบภารกิจในชีวิตประจำวัน และประการที่สอง เป็นช่วงเวลาของการรับประทานอาหารเย็น โดยผู้เข้าร่วมคาดหวังว่าจะได้รับประทานอาหารเย็นที่ดีที่ทางเจ้าภาพจัดเตรียมไว้

1.4 สถานที่

กรณีความขัดแย้งหรือการทะเลาะวิวาทระหว่างสามีภรรยา สถานที่คือบ้านของสามีภรรยาในสถานการณ์นี้ สถานที่อาจไม่ก่อให้เกิดความได้เปรียบเสียเปรียบแก่คู่กรณีโดยตรง อย่างไรก็ตาม ความน่าสนใจของกรณีนี้อยู่ที่ผลในทางจิตวิทยาและการประเมินหรือให้คุณค่าแก่สถานที่ เช่น การเกิดอคติของบุคคลที่เข้าร่วมต่อภรรยาอันเนื่องมาจากการประเมินความเป็นระเบียบเรียบร้อยหรือความสะอาดสะอ้านของบ้าน หากบ้านเรือนไม่สะอาดหรือไม่เป็นระเบียบ

เรียบร้อยถือเป็นความบกพร่องต่อหน้าที่ในฐานะภรรยา ดังนั้น สภาพบ้านจึงเป็นเงื่อนไขประการหนึ่ง ที่บ่งบอกว่าภรรยาจะได้รับความเห็นใจจากผู้เข้าร่วมกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยมากน้อยเพียงใด โดยเฉพาะจากญาติฝ่ายสามี นอกจากนี้ หากสามีภรรยาทะเลาะวิวาทกันอีกในวันข้างหน้า สภาพบ้านที่ปรากฏให้ผู้เข้าร่วมเห็นในวันเจรจาไกล่เกลี่ยจะกลายเป็นภาพจำและถูกกล่าวถึง เพื่อใช้เป็นเหตุผลในการเข้าข้างฝ่ายสามี ดังตัวอย่างที่ผู้ให้ข้อมูลหลักแสดงแก่ผู้วิจัย

“บ้านช่องสกปรกเสีย ลำพอกเขาสิปามัน” (บ้านเรือนรกเรื้อ มีน้ำละ สามีจึงคิดจะทิ้ง, ผู้วิจัย)

หากเป็นความขัดแย้งกรณีอื่น ๆ นอกเหนือจากการทะเลาะวิวาทระหว่างสามีภรรยา สถานที่สำหรับเจรจาไกล่เกลี่ยโดยปกติจะเป็นบ้านของฝ่ายที่ร้องขอให้มีการเจรจาไกล่เกลี่ย ในเชิงจิตวิทยา การเป็นเจ้าภาพด้านสถานที่ที่ได้รับการยอมรับจากชุมชนโดยปริยายว่าเป็นฝ่าย ถูกกระทำและได้รับความเห็นอกเห็นใจไปพร้อมกัน บรรยากาศเช่นนี้สามารถสร้างความกดดัน แก่คู่กรณีก่อนถึงวันเจรจาไกล่เกลี่ยซึ่งอาจส่งผลต่อพฤติกรรมในวันเจรจาไกล่เกลี่ย

1.5 ทรัพยากร

ก่อนวันเจรจาไกล่เกลี่ย การจัดหาและเตรียมทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับวันเจรจาไกล่เกลี่ย มีผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยไม่น้อย โดยทรัพยากรที่สำคัญ ประกอบด้วยบุคคล สถานที่พร้อมเครื่องอำนวยความสะดวกอื่น ๆ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ เสื้อ อาหาร และเครื่องดื่ม ค่าตอบแทนผู้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยและอื่น ๆ

ผู้เข้าร่วมกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยนอกเหนือจากผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรง (เช่น คู่กรณี ญาติผู้ใหญ่ของคู่กรณีและตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย) ถือเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญ ต่อการเจรจาไกล่เกลี่ยอย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก เป็นสักขีพยานรับรู้ผลลัพธ์ของ การไกล่เกลี่ย ซึ่งหากคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งละเมิดหรือไม่ปฏิบัติตามในเวลาต่อมาก็จะโดนสมาชิก ของชุมชนลงโทษทางสังคม ประการที่สอง เป็นผู้อำนวยความสะดวก (facilitators) โดยบทบาท สำคัญคือการทำให้การเจรจาไกล่เกลี่ยดำเนินไปในทิศทางที่สอดคล้องกับเป้าหมาย และประการสุดท้าย เป็นช่องทางหรือโอกาสของสมาชิกของชุมชนในการเรียนรู้เพื่อการสืบทอดต่อไป เมื่อพิจารณา จากบทบาทและความสำคัญของผู้เข้าร่วมกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยตามที่กล่าว อาจจำแนก ออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ได้รับแจ้งหรือเชิญโดยตรงด้วยวาจา เช่น ผู้หลักผู้ใหญ่หรือผู้อาวุโส และอีกกลุ่ม คือ ผู้ที่ไม่ได้รับแจ้งแต่เข้าร่วมด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ เช่น ความอยากรู้อยากเห็น หรือเพื่อรับประทานอาหารหลังการเจรจาไกล่เกลี่ย

สำหรับค่าตอบแทนผู้เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยโดยทั่วไปไม่มีการระบุจำนวน ปริมาณหรือคุณลักษณะ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับดุลพินิจและความพร้อมของผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายซึ่งเป็น ความรับผิดชอบร่วมกันของคู่กรณี ในปัจจุบันค่าตอบแทนส่วนใหญ่เป็นเงินและอาจมีสิ่งของอย่างอื่น เพิ่มเติมให้อีก ในอดีตสิ่งตอบแทนมีหลากหลายลักษณะ เช่น เงิน สัตว์เลี้ยงโดยเฉพาะไก่หรือเป็ด ผ้า รวมทั้งผักผลไม้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพร้อมของคู่กรณีความขัดแย้ง

ในเรื่องการจัดหาอาหารเย็นให้ผู้เข้าร่วมรับประทานหลังจากกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ย เสร็จสิ้นนั้น ความน่าสนใจมีหลายประการ เป็นต้นว่า เป็นมื้ออาหารที่ต่างคาดหวังว่าจะมีความพิเศษ ซึ่งโดยทั่วไปเป็นรายการอาหารที่เนื้อ เช่น เนื้อไก่หรือเนื้อวัวเป็นหลัก ตามธรรมเนียมเดิมที่ปฏิบัติกันมา คู่กรณีเป็นผู้รับผิดชอบร่วมกันทั้งรายการอาหารและค่าใช้จ่าย อีกประการ คือ การไม่จัดหาอาหาร

ให้ผู้เข้าร่วมรับประทานจะกลายเป็นประเด็นในการเล่าขานหรือซุบซิบของชุมชน และที่สำคัญ หากคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายเกิดข้อพิพาทหรือความขัดแย้งขึ้นอีกในอนาคตไม่ว่ากับใครก็ตามย่อมได้รับความร่วมมือน้อยลง

โดยสรุป การดำเนินการก่อนวันเจรจาไกล่เกลี่ยสะท้อนให้เห็นถึงประเด็นสำคัญที่ต้องดำเนินการและการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดความพร้อม ที่สำคัญ หากประเด็นหรือองค์ประกอบที่สำคัญถูกละเลยหรือเกิดความบกพร่องในการเตรียมความพร้อมย่อมส่งผลกระทบต่อกิจกรรมในวันเจรจาไกล่เกลี่ย

2. วันเจรจาไกล่เกลี่ย

2.1 บรรยากาศก่อนเริ่มกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ย

ก่อนเริ่มการเจรจาไกล่เกลี่ย เจ้าภาพซึ่งเป็นเจ้าของบ้านที่ใช้เป็นสถานที่ในการเจรจาไกล่เกลี่ย จัดเตรียมพร้อมของสถานที่โดยมีเพื่อนบ้านจำนวนหนึ่งมาช่วย บ้างก็ปิดกวาด บ้างก็ปูเสื่อ บ้างก็ยกภาชนะที่บรรจุน้ำดื่มแล้ววางตามจุดต่าง ๆ ตามที่เห็นสมควร บ้างก็เตรียมอาหาร ทั้งสองกรณีเตรียมพื้นที่ชั้นล่างของบ้านสำหรับการเจรจาไกล่เกลี่ย

กรณีการทะเลาะวิวาทระหว่างสามีภรรยา ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าผู้เป็นมารดาของฝ่ายภรรยา เป็นผู้มียุทธศาสตร์สำคัญในการเตรียมความพร้อมก่อนการเจรจา นอกจากการตรวจสอบความเรียบร้อยของสถานที่แล้ว สิ่งที่น่าสนใจมากกว่านี้ คือ ผู้เป็นแม่พูดคุยแกล้งกับลูกสาวและลูกเขยอยู่ไม่ขาด ในลักษณะการขึ้นาคำคิดและแนวทางการตัดสินใจไว้ล่วงหน้า เรื่องนี้อาจตีความได้ว่าเป็นการขึ้นาคำคิดหรือการตัดสินใจเพื่อให้การเจรจาไกล่เกลี่ยดำเนินไปในทิศทางที่สอดคล้องกับผลลัพธ์หรือเป้าหมาย

“เห็นบ่ ชันผิดกันยามไต่ผู้อื่นยกนำเหม็ด เค็กเวียกเค็กงาน ไผลหมั่นมายากนำคนผิดกัน”

(เห็นหรือยังว่า ทะเลาะกันครั้งใดเดือดร้อนถึงคนอื่นด้วย ต้องวางมือจากภารกิจต่าง ๆ เพื่อมาร่วมการเจรจาไกล่เกลี่ย คนเขาไม่ยอมมาอยู่ในเรื่องเช่นนี้บ่อย ๆ, ผู้วิจัย)

กรณีความขัดแย้งจากเหตุรถล้นแนวเขตที่ดิน บรรยากาศขณะเตรียมความพร้อมก่อนการเจรจาค่อนข้างเครียด ทั้งนี้อาจเป็นผลมาจากการที่สมาชิกของครอบครัวที่เป็นเจ้าของสถานที่ในการเจรจาไกล่เกลี่ยพูดคุยกันเป็นช่วง ๆ ขณะเตรียมความพร้อมเกี่ยวกับกรณีขัดแย้งในทำนองว่า ไม่คาดคิดว่าคู่กรณีซึ่งเป็นญาติและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันมาตลอดจะกระทำเช่นนี้

“กินสุกกินดิบมานำกัน อยากอายุลูกหลานเกิดใหม่ใหญ่ลุน” สมาชิกของครอบครัว ผู้เป็นแม่กล่าว

(มีอะไรก็แบ่งปันกันมาตลอด เหตุการณ์นี้ทำให้อับอายลูกหลาน, ผู้วิจัย)

2.2 ผู้เข้าร่วม และตำแหน่งที่นั่ง

เมื่อตัวกลางในการไกล่เกลี่ยมาถึง ผู้เข้าร่วมกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยที่กำลังรออย่างใจจดจ่อมีสีหน้าโล่งใจ เจ้าของสถานที่ที่ทักทายแล้วเดินหน้านำมายังที่นั่งที่จัดเตรียมไว้บริเวณชั้นล่างของบ้าน เป็นการนั่งกับพื้นปูด้วยเสื่อทับอีกที ระหว่างนี้การทักทายถามไถ่ระหว่างผู้เข้าร่วมการเจรจาไกล่เกลี่ยและตัวกลางในการไกล่เกลี่ยยังคงดำเนินต่อไป บ้างก็อธิบายถึงเหตุผลในการมาถึงสถานที่ค่อนข้างล่าช้าของตัวกลางการเจรจาไกล่เกลี่ยแทนการอธิบายด้วยตัวเอง

ในการจัดเตรียมที่นั่ง แม้ไม่มีแบบแผนอย่างเคร่งครัดและไม่มีเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการแบ่งแยก แต่พอเข้าใจได้ว่าว่ายึดตามธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติกันมาและรับรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกของชุมชน เมื่อสังเกตจากคุณลักษณะของบุคคลตามตำแหน่งการนั่ง อาจแบ่งได้เป็น 3 พื้นที่ ดังนี้ วงในหรือศูนย์กลางเป็นที่นั่งของตัวกลางในการเจรจาไกลเกลี่ย ขนาบข้างแบบเยื้องมาทางด้านหน้าเล็กน้อยด้วยคูกรณีและญาติผู้ใหญ่ที่สำคัญของคูกรณี วงกลางซึ่งจัดให้หันหน้าไปทางตัวกลางในการเจรจาไกลเกลี่ยเป็นที่นั่งของสมาชิกของชุมชนที่มีความอาวุโสรวมทั้งญาติของคูกรณีที่นั่งนอกเหนือจากผู้ที่นั่งอยู่ใน วงนอกเป็นพื้นที่ของผู้ที่เข้าร่วมเหตุการณ์ด้วยความสนใจ วงนี้มีความหลากหลายด้านวัยโดยมีทั้งเด็ก หนุ่มสาวและผู้ใหญ่ปะปนกัน การจัดระเบียบหรือการเข้าประจำที่นั่งทั้ง 3 พื้นที่โดยใช้ดุลพินิจของแต่ละคนโดยเฉพาะวงกลางและวงนอกสามารถสะท้อนถึงลำดับชั้นในเชิงอำนาจหรือความมั่งคั่ง

2.3 เริ่มการเจรจาไกลเกลี่ย

เมื่อกระบวนการเจรจาไกลเกลี่ยเริ่มขึ้น ตัวกลางในการเจรจาไกลเกลี่ยกล่าวนำด้วยน้ำเสียงหนักแน่น ไม่หวั่นแต่แฝงด้วยความจริงจัง มีจังหวะพอดี ไม่ช้าหรือเร็วจนเกินไป เป็นการแจ้งผู้เข้าร่วมการเจรจาไกลเกลี่ยให้ทราบถึงที่มาของความขัดแย้ง เจตนาในการจัดให้มีการเจรจาไกลเกลี่ยและแจ้งเกี่ยวกับบุคคลที่เข้าร่วมการเจรจาไกลเกลี่ย การแจ้งดังกล่าวนี้มีนัยถึงความสำคัญของการเจรจาไกลเกลี่ยโดยสื่อความหมายทั้งในเชิงความหลากหลายของผู้เข้าร่วมการเป็นสักขีพยาน และในเชิงอำนาจของเวทีการเจรจาไกลเกลี่ย ในอีกมุมหนึ่งถือว่าการกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมโดยเฉพาะคูกรณีเกิดความเชื่อถือว่าไว้วางใจและยอมรับผลของการดำเนินการเจรจาไกลเกลี่ยดังตัวอย่างบทสนทนา

“เว้าออกมาให้สุดส่วเด้อ ผู้เฒ่าผู้แก่เพิ่นจึงลิเห็นว่ไฟผัดไฟอี๊กหม่องใด่ ช้นอ้าวเพิ่นกะสิบอกสิสอนป่ถักหม่อง”

ตัวกลางในการเจรจาไกลเกลี่ยกล่าว กรณีการทะเลาะวิวาทระหว่างสามีภรรยา (ขอให้ทั้งสองฝ่ายเล่าเรื่องราวทั้งหมดตามความเป็นจริงเพื่อให้ผู้ใหญ่พิจารณาว่าใครถูกใครผิดตรงไหน หากปกปิดไว้ ผู้หลักผู้ใหญ่อาจให้คำแนะนำสั่งสอนที่ไม่ตรงกับประเด็นปัญหา, ผู้วิจัย)

หลังจากซักไซ้ไล่เลียงสามีภรรยาอยู่ครู่หนึ่ง ตัวกลางในการเจรจาไกลเกลี่ยเชิญชวนผู้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็น

“ฟังเบิ่งแล้ว ผู้เฒ่าผู้แก่เฮาสื่อว่าจ้งใด่” ตัวกลางในการเจรจาไกลเกลี่ยขอความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วม

(ตามเรื่องราวที่สามีภรรยาเล่ามา ผู้หลักผู้ใหญ่ในที่นี้มีความคิดเห็นอย่างไร, ผู้วิจัย)

กรณีความขัดแย้งจากเหตุการณ์รื้อล้ำแนวเขตที่ดิน หลังจากแจ้งผู้เข้าร่วมให้ทราบถึงที่มาของความขัดแย้ง และแจ้งเกี่ยวกับบุคคลที่เข้าร่วมการเจรจาไกลเกลี่ยแล้ว ตัวกลางในการเจรจาไกลเกลี่ยแจ้งเจตนาในการจัดให้มีการเจรจาไกลเกลี่ย ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า บรรยากาศในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้เปรียบกว่ากรณีการทะเลาะวิวาทระหว่างสามีภรรยา ทั้งตัวกลางในการเจรจาไกลเกลี่ยและผู้เข้าร่วมค่อนข้างระมัดระวังการพูดและกิริยาอาการ โดยเฉพาะตัวกลางในการเจรจาไกลเกลี่ย

ทั้งนี้ อาจต้องการให้คู่กรณีเกิดความไว้วางใจ ถ้าเปิดเผยความรู้สึกและบอกเล่าเรื่องราวตามความเป็นจริง การแทรกแซงเกิดขึ้นเมื่อเห็นว่าการเล่าเรื่องหรือการแสดงความเห็นของคู่กรณีอาจนำไปสู่การโต้เถียงกันที่รุนแรงขึ้น

“ทั้งสองฝ่ายกะฮับว่าได้ผัดพานกันอีหลี กะเลยหาเถ่าหาแกมาเว่กััน สิได้ตั้งมากันคือเก่า”, ตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยแจ้งเจตนาหรือเป้าหมายของการเจรจาไกล่เกลี่ย

(ทั้งสองฝ่ายยอมรับว่าเป็นคู่กรณีความขัดแย้งกันจริง จึงต้องการให้มีการเจรจาไกล่เกลี่ยเพื่อให้ความสัมพันธ์ต่อกันกลับมาดีดังเดิม โดยได้เชิญญาติ/ผู้หลักผู้ใหญ่เข้าร่วมการเจรจาไกล่เกลี่ย, ผู้วิจัย)

“มันมีหลักเขตอยู่ ลิมเบ็งซื่อ ๆ ดอก พ่อใหญ่กะเคยเป็น มาคิดได้นำกัน เอ้า! ลิมตัวนี้เว่กัันแล้วกะเขาเคียดเขาขมให้กันดอก ขึ้นบ่จั่งขึ้น ชั่งกันจนฮอดมือตาย”

ตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยกล่าว

[มีหลักแนวเขตอยู่แล้ว แต่บางทีก็เผลอลืม ผม (พ่อใหญ่) ก็เคยมีประสบการณ์เกี่ยวกับการลิมแนวเขตที่ดิน มานึกได้ทีหลัง เมื่อปรับความเข้าใจกันแล้วก็ได้ถือโกรธต่อกัน ไม่เช่นนั้นก็จะเกลียดกันจนวันตาย, ผู้วิจัย]

2.4 ความยืดหยุ่น

ในการเข้าร่วมการเจรจาไกล่เกลี่ยนั้น สมาชิกของชุมชนเข้าร่วมด้วยความสมัครใจโดยมีทั้งผู้ที่ได้รับเชิญด้วยวาจาและผู้ที่ไม่ได้รับเชิญ กรณีการเชิญด้วยวาจานั้น ผู้ที่ได้รับเชิญอาจปฏิเสธต่อหน้าผู้เชิญพร้อมแจ้งเหตุผล หรือไม่ได้ปฏิเสธต่อหน้าแต่ไม่เข้าร่วมในวันเจรจาไกล่เกลี่ย ที่สำคัญอย่างยิ่ง คือผู้เข้าร่วมเป็นผู้กำหนดเอง (self-determination) ทุกอย่าง ดังนั้น การเจรจาไกล่เกลี่ยจึงมีความยืดหยุ่น ผันแปรตามสถานการณ์เฉพาะหน้าและการใช้ดุลพินิจ ดังกรณีวันเจรจาไกล่เกลี่ยการทะเลาะวิวาทระหว่างสามีภรรยา ระหว่างการเจรจาไกล่เกลี่ย ผู้เข้าร่วมจำนวนหนึ่งพูดคุยกามไถ่กันเกี่ยวกับการเลี้ยงวัวและราคาซึ่งจับใจความได้ว่าในเวลานั้นวัวมีราคาสูง ผู้เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยถือโอกาสนำเอาประเด็นราคาวัวเข้ามาแทรก โดยอาจเห็นว่าเรื่องนี้สามารถทำให้สามีภรรยาหันเหอารมณ์หรือความรู้สึกจากความโกรธเคืองซึ่งกันและกันสู่การให้ความสำคัญกับการทำมาหากิน

“ฟ่าวไปซื้อจัวมาเลี้ยงซามมันราคาดี ผิดกันบ่ได้หยั่งดอก” ตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยกล่าวกับสามีภรรยา

(ให้รีบซื้อวัวมาเลี้ยงในช่วงเวลาที่มีราคาสูง การทะเลาะกันไม่ได้ประโยชน์อะไร, ผู้วิจัย)

กรณีวันเจรจาไกล่เกลี่ยกรณีข้อพิพาทจากการรุกรานแนวเขตที่ดิน ระหว่างการเจรจาไกล่เกลี่ยหลอดไฟฟ้ากระพริบเป็นช่วง ๆ ประมาณ 3 ครั้ง อันเนื่องมาจากแรงลมพร้อมเสียงฟ้าร้องซึ่งส่งสัญญาณว่าฝนอาจจะตก ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้น ผู้เข้าร่วมต่างพูดพึมพำในลักษณะแสดงความกังวลว่าไฟฟ้าอาจดับหากลมพัดแรงขึ้นกว่านี้หรือหากฝนตก ผู้อาวุโสรายหนึ่งถือโอกาสนี้กระตุ้นเตือนให้รีบบรรลุเป้าหมายของการเจรจาไกล่เกลี่ย

“ชั้นไฟดับมันกะลียากนำพ่อแม่พี่น้องผู้เพิ่นมาตุ้มมาโฮมอยู่หนึ่งให้ฮักแพงกัน เบ่งแย่งกัน คือเก่านั้นละ พ่อใหญ่ว่าจึงได้สัน” ผู้อาวุโสรายหนึ่งกล่าว

[หากไฟดับ ทุกคนในที่นี้คงลำบากในการเดินทางกลับไปบ้าน ขอให้ (คู่กรณี) กลับมารักกัน/ มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันดังที่เคยเป็นมา พ่อใหญ่ (ตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย) มีความเห็นอย่างไร, ผู้วิจัย

อีกเหตุการณ์ที่สะท้อนถึงความยืดหยุ่นและการกำหนดเอง คือ การเข้าหรือออกจากสถานที่การเจรจาไกล่เกลี่ยซึ่งทำได้ตลอดเวลา จากการสังเกตของผู้วิจัย มีทั้งผู้ที่มาเพิ่มและผู้ที่ย้ออกจากสถานที่ขณะที่การเจรจาไกล่เกลี่ยกำลังดำเนินไป ที่น่าสนใจคือ แทนที่การเข้าออกจากสถานที่ก่อนการเจรจาไกล่เกลี่ยก่อนเสร็จสิ้นจะส่งผลกระทบในทางลบแต่กลับส่งผลดีต่อการเจรจาไกล่เกลี่ยโดยผู้เข้าร่วมใช้สถานการณ์ดังกล่าวนี้เป็นเงื่อนไขในการทำให้การเจรจาไกล่เกลี่ยบรรลุเป้าหมายเร็วขึ้น

“ให้ตั้งมกกันคือเก่าชะเนาะบัดนี้ พ่อแม่พี่น้องเพิ่นกะหิวนอนแล้ว” ผู้เข้าร่วมเจรจาไกล่เกลี่ยกรณีข้อพิพาทจากการรื้อถอนแนวเขตที่ดินรายหนึ่งกล่าวเมื่อเห็นว่าผู้เข้าร่วมราว 2-3 คน ออกจากสถานที่

(ขอให้กลับมามีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเหมือนเดิม ญาติพี่น้องที่มาร่วมการเจรจาไกล่เกลี่ยง่วงนอนแล้ว, ผู้วิจัย)

2.5 บทบาท บทสนทนาและลีลาในการเกลี้ยกล่อม

แม้เป้าหมายของการเจรจาไกล่เกลี่ยมีความชัดเจนและไม่ซับซ้อน แต่การบรรลุเป้าหมายโดยเร็วและราบรื่นเป็นเรื่องที่ต้องใช้ความพยายามอย่างมากเพราะเป็นการใช้ความสามารถในการเกลี้ยกล่อมโอโลมคู่กรณีให้เข้าใจประเด็นต่าง ๆ ที่หยิบยกขึ้นมาพูดคุยและยอมรับผลลัพธ์หรือเป้าหมายของการเจรจาไกล่เกลี่ย ด้วยเหตุนี้ การแสดงบทบาทของผู้เข้าร่วม ช่วงจังหวะและลีลาในการรับช่วงและส่งต่อบทบาทจึงถือเป็นกลวิธีสำคัญในการเกลี้ยกล่อมโอโลม

สำหรับตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย บทบาทสำคัญโดยรวมคือนำหรือเป็นแกนกลางการเจรจาไกล่เกลี่ยโดยครอบคลุมตั้งแต่การเปิดการเจรจาไกล่เกลี่ย การให้คู่กรณีเล่าเรื่องราวการส่งต่อความคิดหรือประเด็นให้ผู้เข้าร่วมเพื่อการแสดงความคิดเห็นและกำหนดทางออกการปะติดปะต่อเรื่องราวหรือความคิดเพื่อเดินหน้าไปยังเป้าหมาย และการสรุป สิ่งสำคัญที่จะทำให้การแสดงบทบาทดังกล่าวนี้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นคือการเลือกใช้ภาษา การแสดงออกถึงอารมณ์ความรู้สึกผ่านกิริยาอาการ น้ำเสียง แววตา สีหน้า การยิ้มหรือหัวเราะ รวมทั้งทิศทางของการมองหรือการทอดสายตา ซึ่งในสถานการณ์เช่นนี้ตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยได้กำกับควบคุมให้มีความเหมาะสม สอดคล้องกับสถานการณ์เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและสะท้อนถึงความเป็นกลาง

ในการทำให้ผู้ฟังคล้อยตาม ตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยไม่ได้กล่าวเฉพาะถ้อยคำสำนวนหลักที่เนื้อความเป็นข้อคิดหรือคำสอนโดยตรงเท่านั้น แต่ยังเพิ่มบางถ้อยคำสำนวนเข้ามาเพื่อให้ถ้อยคำสำนวนหลักมีความน่าเชื่อถือมากขึ้น หรือเพื่อแสดงถึงความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจคู่กรณี ดังกรณีข้อความ “เพิ่นจึงว่า” ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “ดังที่โบราณว่าไว้” เมื่อเพิ่มเข้ามาแล้วมีนัยว่าข้อคิดหรือคำสอนนั้นไม่ได้กล่าวออกมาลอย ๆ แต่เป็นข้อคิดหรือคำสอนที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และอีกกรณีคือข้อความ “กะจึงชั้นหละ บ่ว่าไผกะตาม”

ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกับคำกล่าว “ก็เป็นแบบนี้กันทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นอย่างไหนก็ตาม” เมื่อเพิ่มเข้ามาแล้วมีนัยว่าผู้ฟังเข้าใจอารมณ์และความรู้สึกของคนพูด และเห็นว่าสิ่งที่ได้ฟังนั้นเป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นได้ไม่ยากกับใครก็ตาม

“เพิ่นจึงว่า ผัวเมียนี้กูมีงออย่าให้ว่า มีแต่ข่อยและเจ้าตะผองเก่าชั่วชีวิต” ตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยกล่าวหลังจากปล่อยให้ผู้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นอยู่ครู่หนึ่ง

(สามีภรรยา ไม่ควรใช้คำพูดที่หยาบคายในการพูดคุยกัน ให้ใช้คำสรรพนามที่สุภาพตลอดไปจนแก่จนเฒ่า, ผู้วิจัย)

“กะจั่งชั้นหละ บ่ว่าไผกะตาม ชั้นกำลังสู้” ตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยกล่าวหลังจากคู่กรณีฝ่ายหนึ่งของกรณีข้อพิพาทจากการรุกร้าแนวเขตที่ดินแล้วว่าได้ถอนเสารั้วของคู่กรณีที่ถูกล้ำแนวเขตด้วยความโมโห

(ก็เป็นแบบนี้กันทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นอย่างไหนก็ตาม ด้วยความโมโห, ผู้วิจัย)

สำหรับผู้เข้าร่วม บทบาทสำคัญคือการเอื้ออำนวยให้กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยดำเนินไปในทิศทางที่สอดคล้องกับเป้าหมายด้วยการมีส่วนร่วมในการคลี่คลายประเด็นต่าง ๆ ที่เป็นสาเหตุของความขัดแย้งที่ละประเด็นจนกว่าจะบรรลุเป้าหมาย ดังนั้น การแสดงบทบาทได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะที่สะท้อนผ่านภาษาแห่งการเกลี้ยกล่อมโอ้อโลมจึงเป็นกลวิธีที่สำคัญในการคลายและกลบฝังความโกรธเคือง

“ฟังเอาเด้อ พ่อใหญ่ลาวบอกลาวสอน แล้วกะพากันจื้อจำเอา ชั้นเฮ็ดนำคือเพิ่นว่าดีโพด” ญาติผู้ใหญ่คนหนึ่งของฝ่ายภรรยากล่าว กรณีการทะเลาะวิวาทระหว่างสามีภรรยา

[ฟังและไตร่ตรองดู คำแนะนำสั่งสอนของผู้ใหญ่ (ตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย) ขอให้จดจำไว้ เมื่อปฏิบัติตามก็จะเกิดผลดี โดยถ้อยคำ “ฟังเอาเด้อ” มักกล่าวในกรณีที่ผู้หลักผู้ใหญ่กล่าวกับผู้ที่มีอาวุโสน้อยกว่า โดยผู้กล่าวมักใช้โทนเสียงที่นุ่มนวลพร้อมด้วยท่าทีอ่อนโยน เพราะต้องการสื่อถึงความเอ็นดู ความรักและความปรารถนาดี ทั้งนี้ เพื่อโน้มน้าวความรู้สึกและความคิดของผู้ฟังให้คล้อยตาม, ผู้วิจัย]

“ชั้นเว้ากันให้แจ้งให้ชาวแล้ว เอาจังชี้สา หยับเส้าฮั่วคีนมาหม่องฮอยเขตถ่อนันตัวเนาะ ฮีพ่อใหญ่ว่าจั่งได้” ผู้เข้าร่วมเจรจาไกล่เกลี่ยกรณีข้อพิพาทจากการรุกร้าแนวเขตที่ดินรายหนึ่งเสนอทางออกต่อตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย

[ในเมื่อพูดคุยกันจนเห็นข้อเท็จจริงทั้งหมดแล้ว เอาจังชี้สา หยับเส้าฮั่วคีนมา ให้ตรงกับแนวเขต พ่อใหญ่ (ตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย) มีความคิดเห็นอย่างไร, ผู้วิจัย]

“ให้ติงามกันคือเก่าชะเนาะบัดนี้ พ่อแม่พี่น้องเพิ่นกะหิวนอนแล้ว” ผู้เข้าร่วมเจรจาไกล่เกลี่ยกรณีข้อพิพาทจากการรุกร้าแนวเขตที่ดินรายหนึ่งกล่าวเมื่อเห็นว่าผู้เข้าร่วมบางคนลุกออกจากสถานที่

(ขอให้กลับมามีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเหมือนเดิม ญาติพี่น้องที่มาช่วยการเจรจาไกล่เกลี่ยง่วงนอนแล้ว, ผู้วิจัย)

สำหรับคู่กรณีความขัดแย้ง การยอมให้มีการเจรจาไกล่เกลี่ยเท่ากับเป็นการรับรู้และยอมรับเป็นเบื้องต้นว่าเป้าหมายของการเจรจาไกล่เกลี่ยคือการคืนดีกันตามธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันมา สิ่งที่น่าสนใจจากการเล่าเรื่องเกี่ยวกับความเป็นมาของความขัดแย้งของคู่กรณีมีสองประการ ได้แก่

ประแรก เป็นความท้าทายต่อบทบาทหน้าที่ของตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย เพราะต้องรู้เท่าทันเจตนาของผู้เล่าเรื่องและรักษาไว้ซึ่งความเป็นกลาง ไม่อ่อนไหวเกินไปจนก่อให้เกิดความลำเอียงและตบหนหรือแทรกแซงในช่วงเวลาที่เหมาะสม และอีกประการ การเล่าเรื่องให้ตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยฟังที่ละฝ่ายเป็นกลวิธีในการหลีกเลี่ยงการแย่งชิงพื้นที่ในการพูด หลีกเลี่ยงการปะทะกันหรือการต่อความยาวสาวความยืด ดังนั้น การพูดแทรกหรือการแสดงพฤติกรรมใด ๆ ที่แสดงถึงการขัดจังหวะของคู่กรณีขณะที่อีกฝ่ายกำลังพูดจึงปรากฏให้เห็นน้อยมาก

โดยสรุป การเจรจาไกล่เกลี่ยความขัดแย้งภายในชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาภายในเป็นกระบวนการที่ใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์เพื่อบรรลุเป้าหมาย ‘การคืนดีกัน’ ในเชิงศาสตร์ เห็นได้จากการใช้หลักจิตวิทยาและบริหารจัดการเกี่ยวกับองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น บุคคล ทรัพยากร วันเวลาและสถานที่ ในเชิงศิลป์ เห็นได้จากการปรับกระบวนการ พฤติกรรม และองค์ประกอบให้สอดคล้องกับสถานการณ์โดยคงไว้ซึ่งแก่นหลักตามธรรมเนียมดั้งเดิมที่

อภิปรายผล

การแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างสมาชิกของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาภายในเป็นกระบวนการที่ประกอบด้วย 2 ขั้นตอน ได้แก่ การเตรียมความพร้อมก่อนวันเจรจาไกล่เกลี่ยและการดำเนินการเจรจาไกล่เกลี่ย ดังนั้น การสรุปผลการศึกษาในที่นี้จึงเป็นการนำเสนอสองขั้นตอนดังกล่าวนี้

1. การเตรียมการก่อนถึงวันเจรจาไกล่เกลี่ย

ภารกิจสำคัญคือการเตรียมความพร้อมด้านองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะด้านทรัพยากร วันเวลา สถานที่และการให้ข้อมูลเบื้องต้นแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง สิ่งที่น่าสนใจในขั้นตอนการเตรียมความพร้อม คือ ความสามารถในการระดมและเกลี้ยกล่อมบุคคลที่เกี่ยวข้องเพื่อการเข้าร่วม โดยเฉพาะตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย และอีกประการคือ ความขัดแย้งกลายเป็นประเด็นสาธารณะในระดับหมู่บ้านหรือชุมชน โดยเรื่องราวความขัดแย้งได้แพร่สะพัดไปทั่วหมู่บ้านจากการเล่าปากต่อปาก ทำให้สมาชิกของชุมชนที่สนใจตัดสินใจเข้าร่วมการเจรจาไกล่เกลี่ย แม้ไม่ได้รับเชิญ

2. วันเจรจาไกล่เกลี่ย

กล่าวได้ว่าแก่นหลักที่ปรากฏในกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคือการแทรกแซง (interventions) ของผู้เข้าร่วมฝ่ายต่าง ๆ เพื่อคลี่คลายปมความขัดแย้งที่ละปมจนสามารถบรรลุเป้าหมายของการเจรจาไกล่เกลี่ย ดังนั้น บทบาทสำคัญของผู้เข้าร่วม คือ การร่วมกันโอบอ้อมและอำนวย (persuading / facilitating) ให้การเจรจาไกล่เกลี่ยดำเนินไปในทิศทางที่สอดคล้องกับเป้าหมาย โดยมีตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยเป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการกระบวนการแบบมีส่วนร่วมด้วยการเปิด-ส่งต่อ และรับและเชื่อมโยงประเด็น ดังนั้น พฤติกรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏในรูปการขยายความประเด็นเพื่อการหารือ การสรุป การเสนอหรือการเปิดและการส่งต่อประเด็น รวมทั้งการเร่งเร้าการบรรลุเป้าหมายด้วยการนำองค์ประกอบหรือปัจจัยเข้าที่ไม่ได้กำหนด

ให้เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยมาก่อนหน้านี้ เช่น การอ้างสภาพดินฟ้าอากาศ หรือแม้กระทั่งการสร้างเงื่อนไขขึ้นตามสถานการณ์เฉพาะหน้า เช่น การอ้างถึงความหิว ความว่าง ความวิตกกังวลต่อสภาพดินฟ้าอากาศของผู้เข้าร่วม ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นกลวิธีในการบรรลุเป้าหมาย ซึ่งสะท้อนถึงความยืดหยุ่นของกระบวนการและความมีลักษณะด้านภาษา บทสนทนา การรับมือ และการใช้ประโยชน์จากสถานการณ์เฉพาะหน้า

จากสรุปผลการศึกษา อภิปรายผลได้ดังนี้

การแก้ปัญหาความขัดแย้งในชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาภายในทำให้ชุมชนบริหารจัดการด้วยตนเอง (self-management) ดังนั้น ชุมชนจึงสามารถออกแบบและกำหนดองค์ประกอบต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับเป้าหมายของการเจรจาและบริบทของชุมชน นี่คือการแก้ปัญหาความขัดแย้งแบบทางเลือก (Alternative Dispute Resolution: ADR) ที่ชุมชนเป็นผู้กำกับควบคุมและเป็นทางออกให้กับปัญหานั้นๆ การที่เกิเกิดขึ้นกับการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยอาศัยกระบวนการยุติธรรมที่เป็นทางการ ทั้งความยืดหยุ่น ค่าใช้จ่ายสูง ความยุ่งยากซับซ้อน และการขาดการมีส่วนร่วม “ไหนจะต้องเป็นไปตามคิว ไหนจะความล่าช้าจนไม่มีกำหนด และไหนจะต้องกล่าวหาหรือใส่ร้ายป้ายสีกันเพื่อนำไปสู่การตัดสินของผู้พิพากษา” (Osi, C., 2008, pp. 164, 178)

การบริหารจัดการด้วยชุมชนเองปรากฏให้เห็นตั้งแต่การเตรียมการก่อนการเจรจาไกล่เกลี่ย จากความพยายามของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในส่วนนี้แสดงให้เห็นว่าการเตรียมการก่อนการเจรจาไกล่เกลี่ยมีผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการเจรจาไกล่เกลี่ยอย่างมาก ดังที่ Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE, n.d.) กล่าวถึงความสำคัญของการเตรียมการว่าเป็นการให้เวลาผู้เข้าร่วมโดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยสำหรับการวินิจฉัยแยกแยะปมต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกันอยู่ในความขัดแย้งเพื่อกำหนดประเด็น จัดวางลำดับและกำหนดกลวิธีในการคลี่คลายในวันเจรจาไกล่เกลี่ย และที่สำคัญอีกประการ คือ เป็นขั้นตอนของการกระตุ้นและระดมการมีส่วนร่วมในวันเจรจาไกล่เกลี่ย ดังที่ UN Department of Political and Peacebuilding Affairs ได้กล่าวถึงคุณค่าของการเจรจาไกล่เกลี่ยโดยใช้ภูมิปัญญาภายในว่าเป็นการออกแบบกระบวนการให้สอดคล้องกับบริบทของแต่ละท้องถิ่นและเป็นการนำเสนอเวทีการเจรจาไกล่เกลี่ยต่อสมาชิกของชุมชนเพื่อเชิญให้เข้ามามีส่วนร่วม (DPPA, 2020)

เนื่องจากเวทีการเจรจาไกล่เกลี่ยเป็นของชุมชน บริหารจัดการโดยชุมชน ดังนั้น กระบวนการตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุดจึงมีความยืดหยุ่น (flexibility) เพราะกฎเกณฑ์หรือแนวทางปฏิบัติถูกสร้างจากพื้นที่ (ground rules) นอกจากนี้ การที่เป้าหมายของการเจรจาไกล่เกลี่ยชัดเจน ไม่ซับซ้อนและรับรู้กันทั่วไป สิ่งที่ปรากฏให้เห็นในวันเจรจาไกล่เกลี่ยคือความหลากหลายของกลวิธีในการบรรลุเป้าหมายซึ่งเมื่อพิจารณาโดยรวมเรียกได้ว่าเป็นกระบวนการแห่งการเกลี้ยกล่อมโอ้อโลม (persuading / facilitating) และพึงกลบความบาดหมางใจต่อกันที่สะท้อนถึงลักษณะเฉพาะของบทสนทนาและภาษา ส่งผลให้ปัญหาหรือความคับข้องใจที่เก็บไว้ภายในถูกบอกเล่าด้วยความเต็มใจ

ความกระตือรือร้นและความสอดคล้องประสานกันในการเกลี้ยกล่อมโวลุ่มเป็นผลมาจากแรงจูงใจของผู้เข้าร่วม กล่าวคือ เมื่อเวทีการเจรจาไกล่เกลี่ยเป็นของชุมชนและบริหารจัดการโดยชุมชน การมีส่วนร่วมและการเข้าร่วมจึงเป็นไปด้วยความสมัครใจเพื่อแสดงถึงความรักชอบต่อชุมชนหรือส่วนรวม (Lundy, B. D., Collette, T. L. & Downs, J. T., 2022, p. 10) เวทีที่ปราศจากบุคคลภายนอกทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เข้าร่วมมีลักษณะเป็นแนวนราบโดยมีความสมดุลด้านอำนาจ (power balance) ไม่มีใครได้เปรียบเสียเปรียบด้านอำนาจในการตัดสินใจและผู้เข้าร่วมต่างใช้อำนาจเพื่อบรรลุเป้าหมายเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยจึงไม่ยืดเยื้อ ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายและทรัพยากรอื่น ๆ และคุณค่าที่สำคัญอีกประการ คือ เป็นรากฐานของความสงบสุขในระดับชาติ ดังที่ Lundy, B. D., Collette, T. L. & Downs, J. T. (2022, p. 8) ชี้ให้เห็นว่าการแก้ปัญหาความขัดแย้งในชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาภายในเป็นวิธีการที่ทำให้ความขัดแย้งไม่ยืดเยื้อ ไม่ลุกลามบานปลายจนขยายวงกว้างออกไปเรื่อย ๆ

ข้อเสนอแนะ

ข้อค้นพบที่สำคัญของการแก้ปัญหาความขัดแย้งในชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาภายในคือ เป็นเวทีหรือกระบวนการที่ชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการเองและชุมชนใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิกของชุมชน การเป็นเวทีของชุมชนทำให้มีความยืดหยุ่นด้านวิธีการซึ่งเน้นการบรรลุเป้าหมายเป็นสำคัญ และเกิดความประหยัดทรัพยากรทั้งเวลาและค่าใช้จ่าย เมื่อพิจารณาจากคุณค่าดังกล่าวนี้ ข้อเสนอแนะในที่นี้ คือ ภาครัฐควรตระหนักถึงความสำคัญของการเจรจาไกล่เกลี่ยความขัดแย้งโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาภายในให้มากกว่านี้ ซึ่งทำได้ด้วยการกำหนดเป็นนโยบายหรือแนวปฏิบัติในรูปแบบต่าง ๆ ในที่นี้ขอเสนอ 4 แนวทาง ได้แก่ แนวทางแรก การเผยแพร่หรือสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าตามที่กล่าว โดยเฉพาะการประชาสัมพันธ์โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม แนวทางที่สอง สนับสนุนให้มีการจัดตั้งหน่วยงานหรือองค์กรด้านการเจรจาไกล่เกลี่ยในท้องถิ่นซึ่งอาจเป็นในระดับตำบลหรือระดับชุมชนหรือหมู่บ้าน การเลือกหรือแต่งตั้งผู้ไกล่เกลี่ยภายในชุมชนโดยชุมชน พร้อมทั้งจัดสรรงบประมาณสนับสนุนค่าใช้จ่ายตามที่เห็นสมควร เช่น สำหรับการฝึกอบรมพัฒนาการประชุม ค่าตอบแทนรายปีสำหรับผู้ไกล่เกลี่ย เป็นต้น แนวทางที่สาม การส่งเสริมการเผยแพร่องค์ความรู้ด้านการเจรจาไกล่เกลี่ยความขัดแย้งในชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาภายในในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจัดให้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เวทีการถอดบทเรียน ช่องทางหรือแนวทางการในการสืบสดการสร้างเครือข่าย เป็นต้น และแนวทางสุดท้าย การพัฒนาความรู้และทักษะของผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้ไกล่เกลี่ย ในมิติที่สัมพันธ์กับบริบทในปัจจุบัน อาทิ ทักษะในการสื่อสาร จิตวิทยา เทคโนโลยี เป็นต้น ทั้งนี้ โดยไม่กระทบต่อภูมิปัญญา องค์ความรู้หรือแนวปฏิบัติที่เป็นแก่นดั้งเดิม

สำหรับการวิจัยในอนาคตประกอบด้วย 3 ประเด็นที่น่าสนใจ ได้แก่ ประเด็นแรก การวิจัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีความขัดแย้งภายหลังการเจรจาไกล่เกลี่ย ประเด็นที่สอง การวิจัยเปรียบเทียบความสัมพันธ์ของคู่กรณีความขัดแย้งหลังกระบวนการสิ้นสุดระหว่างคู่ที่ใช้วิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยโดยใช้ภูมิปัญญาภายในและคู่ที่อาศัยการฟ้องร้องต่อศาลหรือกระบวนการ

ยุติธรรมแบบเป็นทางการ และประเด็นสุดท้าย การวิจัยในเชิงการต่อยอดองค์ความรู้ด้านวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยโดยใช้ภูมิปัญญาภายใน อาทิ วิธีการถ่ายทอดหรือสืบทอด ความแตกต่างของการเจรจาไกล่เกลี่ยตามประเภทของความขัดแย้ง เช่น ความขัดแย้งภายในครอบครัว ความขัดแย้งในเรื่องที่ดิน เป็นต้น

บรรณานุกรม

- จุฬารัตน์ เอื้ออำนวย. (2548). *กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การคืน “อำนาจ” แก่เหยื่อ อาชญากรรมและชุมชน*. เอเชียแปซิฟิก ออฟเซ็ท.
- Benjamin, J. J., & Lundy, B. D. (2014). Introduction: Indigeneity and modernity, from conceptual category to strategic juridical identity in the context of conflict. In A. G. Adebayo, J. J. Benjamin & B. D. Lundy (Eds.), *Indigenous Conflict Management Strategies: Global Perspectives* (pp. 1-12). Lexington Books.
- Bukari, K. N. (2013). Exploring indigenous approaches to conflict resolution: The case of the Bawku conflict in Ghana. *Journal of Sociological Research*, 4(2), 86-104.
- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Have, P. ten. (2004). *Understanding Qualitative Research and Ethnomethodology*. SAGE Publications.
- Kaufmann, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2005). Governance Matters IV: Governance Indicators for 1996-2004. *Policy Research Working Paper*, No. 3630. World Bank, Washington, DC.
- Lundy, B. D., Collette, T. L., & Downs, J. T. (2022). The effectiveness of indigenous conflict management strategies in localized contexts. *Cross-Cultural Research*, 56(1), 3-28.
- Organization for Security and Co-operation in Europe. (n.d.). *Mediation and Dialogue Facilitation in the OSCE: Reference guide* (pp. 28-30). OSCE.
- Osi, C. (2008). Understanding indigenous dispute resolution processes and Western alternative dispute resolution: Cultivation culturally appropriate methods in Lieu of litigation. *Cardozo Journal of Conflict Resolution*, 10(Fall 2008), 163-231.
- Tuso, H. (2016b). Indigenous processes of conflict resolution: Neglected methods of peacemaking by the new field of conflict resolution. In H. Tuso & M. P. Flaherty (Eds.), *Creating the Third Force: Indigenous Processes of Peacemaking* (pp. 27-510). Lexington Books.

- UN Department of Political and Peacebuilding Affairs. (2020). *UN Support to Local Mediation: Challenges and opportunities* (pp. 9-16). DPPA, Mediation Support Unit, Policy & Mediation Division.
- UNDP, UNICEF, and UN Women. (2013). *Informal Justice Systems: Charting a Course for Human Rights-based Engagement*. Danish Institute for Human Rights, eds. UNDP, UNICEF and UN Women.
- Yin, R. K. (2003). *Case Study Research: Design and Methods*. (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Development of Community Market through the Creative Economy: Case study of Lai Ta Market, Phayao Province

Puntanut Kajonjit^{1*}

Khunakorn Janthaweewiwawan^{*}

(Received Date: September 1, 2023, Revised Date : December 3, 2023, Accepted Date : December 15, 2023)

Abstract

This research aims to 1) survey the behavior and measure the level of satisfaction of service users. Kad Lai Ta, Phayao Province 2) To make recommendations for the development of the creative cultural economy of Kad Lai Ta, Phayao Province, using quantitative research methods. Collect data using General information questionnaire Study travel behavior to make recommendations The data was analyzed using descriptive statistics and content analysis. The results of the study found that Most respondents were female, 63 percent, aged 21-30 years, 36.4 percent were students, 34.1 percent often traveled with their families, 46 percent mostly came to use local food services, 80 percent knew Kad Lai. 46 percent from friends and acquaintances. Satisfaction assessment results at a very good level include: The market is clean and safe. Convenience of traveling to the market. The market has a variety of atmospheres and lifestyles. and food stores have reasonable prices. Suggestions are: 1) There should be development and promotion of Kad Lai Ta potential in management. packaging design financial management and knowledge management 2) The potential that can be further developed in the Lai Ta market is the cost of local raw materials. Emphasis on local wisdom and voluntary gathering. Set an affordable product price which can be further developed into the creative cultural economy.

Keywords: Phayao, Lai Ta Market, Community Market, Creative Economy

^{*} Public Administration Program, School of Political and Social Sciences, University of Phayao

^{1*} Corresponding Author, Email: Frameptn122144@gmail.com

การพัฒนาตลาดชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์: กรณีศึกษาภาคหลายตำบล จังหวัดพะเยา

พันธรัฐ ขจรจิตร^{1*}
คุณากร จันทวีวิวัฒน์*

(วันรับบทความ: 1 กันยายน 2566/ วันแก้ไขบทความ: 3 ธันวาคม 2566/ วันตอบรับบทความ: 15 ธันวาคม 2566)

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สำรวจพฤติกรรมและวัดระดับความพึงพอใจของผู้ใช้บริการภาคหลายตำบล จังหวัดพะเยา 2) เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะในการพัฒนาเศรษฐกิจวัฒนธรรมสร้างสรรค์ของภาคหลายตำบล จังหวัดพะเยา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ รวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามข้อมูลทั่วไป ศึกษาพฤติกรรมการท่องเที่ยว เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะ โดยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติพรรณนาและการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการศึกษาพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ร้อยละ 63 อายุระหว่าง 21-30 ปี ร้อยละ 36.4 อาชีพนักเรียน/นักศึกษา ร้อยละ 34.1 มักเดินทางพร้อมครอบครัว ร้อยละ 46 ส่วนใหญ่มาใช้บริการด้านอาหารพื้นเมือง ร้อยละ 80 รู้จักภาคหลายตำบลจากเพื่อน คนรู้จัก ร้อยละ 46 ผลการประเมินความพึงพอใจระดับดีมาก ประกอบด้วย ตลาดสะอาดและปลอดภัย ความสะดวกในการเดินทางมาตลาด ตลาดมีบรรยากาศและวิถีชีวิตที่หลากหลาย และร้านอาหารมีราคาเหมาะสม ข้อเสนอแนะ คือ 1) ควรมีการพัฒนาส่งเสริมศักยภาพภาคหลายตำบลด้านการจัดการ การออกแบบบรรจุภัณฑ์ การจัดการการเงิน และการจัดการความรู้ 2) ศักยภาพที่สามารถพัฒนาต่อยอดได้ของตลาดภาคหลายตำบล คือ ต้นทุนวัตถุดิบในท้องถิ่น เน้นภูมิปัญญาท้องถิ่นการรวมตัวกันอย่างสมัครใจ กำหนดราคาผลิตภัณฑ์ไม่แพงซึ่งสามารถนำมาต่อยอดสู่เศรษฐกิจวัฒนธรรมสร้างสรรค์

คำสำคัญ: พะเยา, ภาคหลายตำบล, ตลาดชุมชน, เศรษฐกิจสร้างสรรค์

* หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต สาขาการจัดการนวัตกรรมการสาธารณะ คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

^{1*} ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, อีเมล: Frameptn122144@gmail.com

บทนำ

กาดหลายต้า จากตลาดเล็ก ๆ ภายในชุมชนแม่ต้า โดยเริ่มจากผู้คนในชุมชนส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัยเกษียณและมีความต้องการใช้เวลาว่างหลังจากเกษียณออกมาค้าขายเป็นงานอดิเรก อีกทั้งยังมีนักเรียนจากโรงเรียนใกล้เคียงมาเข้าร่วมขายของในตลาด ซึ่งสินค้าที่นำมาขายแต่ละอย่างจะมีเรื่องราวในตัวเองที่เริ่มต้นมาจากการทำภายในครัวเรือน จากนั้นนำมาต่อยอดให้เป็นสินค้า “กาดหลายต้า” ชื่อตลาดนั้นเริ่มมาจากพื้นที่ตั้งของตลาด อยู่บริเวณสะพานท่าน้ำ ทำให้ชาวบ้านละแวกตลาดเรียกว่า “หลายต้า” ซึ่งเป็นภาษาเหนือ

เศรษฐกิจสร้างสรรค์ การพัฒนาระบบเศรษฐกิจโดยใช้ความคิดสร้างสรรค์บนฐานขององค์ความรู้เกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญาและการศึกษาวิจัยซึ่งเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจหรือคุณค่าทางสังคมและเป็นการนำแนวคิดในการนำ “สินทรัพย์ทางวัฒนธรรม” ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ผนวกเข้ากับ “นวัตกรรม” และ “ความคิดสร้างสรรค์” มาใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ สร้างเป็นสินค้าและบริการที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์คือการคิดต่อยอดจากสิ่งที่มีอยู่หรือองค์ความรู้ที่มีอยู่ ให้มีคุณค่ามากขึ้นทั้งในทางรูปธรรมและนามธรรม (ชาคริต พิชญางกูร, 2561)

ดังนั้นหาก ตลาดชุมชนกาดหลายต้า ใช้แนวคิดพึ่งพาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และสร้างไอเดียใหม่ ๆ ให้แก่ชุมชนมาช่วยในการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน ซึ่งชุมชนก็ได้นำมาประยุกต์ใช้ภายใต้ชื่อ “กาดหลายต้า Lai Ta Market ย่านเศรษฐกิจวัฒนธรรมสร้างสรรค์” โดยทำหน้าที่ในการช่วยในการสนับสนุนและขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์ผ่านการสนับสนุนต่าง ๆ สร้างพื้นที่ในการออกแบบที่เอื้อต่อการสร้างสรรค์และเริ่มต้นธุรกิจซึ่งในปัจจุบัน มีสินค้าในชุมชนจากแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ให้เราเห็นมากมาย ตัวอย่างเช่น วัฒนธรรมการแต่งกายอาหารพื้นเมือง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนกระตุ้นและส่งเสริมให้ผู้ให้บริการได้รับแรงจูงใจให้อยากแต่งกายหรือลิ้มรสอาหารพื้นเมือง หรือการเพิ่มมูลค่าผ้าฝ้ายหลวง จากการใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการดัดแปลงให้เข้ากับบริบทและวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่มากยิ่งขึ้น

จากข้างต้น กาดหลายต้า ที่เป็นหนึ่งในตลาดชุมชน ที่มีการใช้วัฒนธรรม ในพื้นที่มาเป็นประโยชน์ในการนำเสนอและดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา และเผยแพร่ให้แก่ประชาชนรุ่นหลังเพียงแต่กาดหลายต้า ยังมีความจำเป็น ที่จะได้รับการพัฒนามากขึ้น จึงทำให้คณะผู้วิจัยเล็งเห็นถึงประโยชน์และแนวทางในการพัฒนา กาดหลายต้า ให้เป็นตลาดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้มากยิ่งขึ้น คณะผู้วิจัยจึงคิดปรึกษา และเลือกแนวทางในการพัฒนาตลาดชุมชนกาดหลายต้า จึงมีมติในการศึกษาพฤติกรรมความพึงพอใจของผู้มาใช้บริการตลาดชุมชนกาดหลายต้า เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาและแก้ปัญหา เพื่อให้เป็นไปตามความต้องการของผู้มาใช้บริการให้มากที่สุด และมีการจัดทำข้อเสนอแนะในการพัฒนาตลาดให้เป็นตลาดเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ให้มากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อสำรวจพฤติกรรมทางท่องเที่ยวของผู้ใช้บริการกาดหลายต้า จังหวัดพะเยา
2. เพื่อศึกษาความพึงพอใจของผู้ใช้บริการ ต่อการท่องเที่ยวตลาดชุมชนกาดหลายต้า จังหวัดพะเยา

3. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจวัฒนธรรมสร้างสรรค์ของกาตหลายต้า จังหวัดพะเยา

การทบทวนวรรณกรรม

ในการศึกษาเรื่องการพัฒนาตลาดชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์: กรณีศึกษา กาตหลายต้า จังหวัดพะเยา ผู้ศึกษาจะกำหนดหัวข้อในการศึกษา ดังนี้

“ตลาด” คือการชุมนุมกันทางสังคม แลกเปลี่ยนสินค้ากันในภาษาทั่วไป ตลาดหมายถึงรวมถึงสถานที่ที่มนุษย์มาชุมนุมกันเพื่อค้าขาย ในทางเศรษฐศาสตร์ ตลาดหมายถึงการแลกเปลี่ยนซื้อขายโดยไม่มี ความหมายของสถานที่ทางกายภาพ (Wikipedia, 2566)

เศรษฐกิจสร้างสรรค์ คือ การพัฒนาระบบเศรษฐกิจโดยใช้ความคิดสร้างสรรค์บนฐานขององค์ความรู้ ทรัพย์สินทางปัญญา และการศึกษาวิจัยซึ่งเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม พื้นฐานทางประวัติศาสตร์การสั่งสมความรู้ของสังคม เทคโนโลยีและนวัตกรรม เพื่อใช้ในการพัฒนาธุรกิจการผลิตสินค้าและบริการในรูปแบบใหม่ซึ่งสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจหรือคุณค่าทางสังคม

โสภณ แดงมาศ, อภิชาติ ใจอารีย์, นิรันดร์ ยิ่งยวด (2562, น. 25-26) แนวทางการพัฒนาศักยภาพชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ตลาด “ซา-สุขใจ” วิถีไทย-มอญ ตำบลดอนกระเบื้อง อำเภอบัวชุม จังหวัดราชบุรี พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่เดินทางท่องเที่ยวตลาด “ซา-สุขใจ” วิถีไทย - มอญ ส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์เพื่อพักผ่อนหย่อนใจและซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชนเดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัวเดินทางมากับครอบครัว/ญาติทราบข่าวสารของตลาดจากเพื่อนหรือญาติ และ Facebook ส่วนใหญ่สิ่งที่ดึงดูดใจให้มาเที่ยว คืออาหารและสินค้าท้องถิ่นการแสดงทางวัฒนธรรม และส่วนใหญ่มีความสนใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในด้านวิถีชีวิตชุมชน

สุภาวดี บุญยฉัตร, ชาย สัญญาวิวัฒน์, วันทนา ภาคิน (2562, น.117) ทำการศึกษาศักยภาพตลาดชายแดนไทย เพื่อเป็นตลาดเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ การวิจัยเน้นการศึกษาศักยภาพชุมชนชายแดน เพื่อสรุปศักยภาพการพัฒนาให้เกิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ด้วยการศึกษาทรัพยากรในชุมชนเพื่อพัฒนาตลาดชายแดนให้มีกลุ่มนักท่องเที่ยวขยายวงกว้างมากขึ้น จากนั้นมีการเสนอแนะตลาดชายแดนที่มีศักยภาพแนวทางการพัฒนา และเสนอรูปแบบตัวอย่างการพัฒนาเชิงกายภาพ การรวบรวมข้อมูลนั้น เริ่มจากการกำหนดเกณฑ์ประเมินตลาดในภาพกว้างจากองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวที่ดี (Mill and Morrison, 2012) แล้วจึงกำหนดแนวทางเชิงลึกโดยอ้างอิงลักษณะของเมืองน่าอยู่ 5 แนวทาง ที่มิวิจัยได้คัดเลือกตลาดชายแดนที่มีศักยภาพสามารถพัฒนาเป็นตลาดเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เพียง 4 แห่งจากข้อมูลของตลาดทั้งหมด 19 แห่ง

อธิป จันทรสุริย,สุดสันต์ สุทธิพิศาล,ขวัญณัทพร ขนอนคราม (2563, บทคัดย่อ) ทำการศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานอัตลักษณ์ ความเป็นไทย ตลาดไทยย้อนยุคบ้านระจัน จังหวัดสิงห์บุรี การวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ บนฐานอัตลักษณ์ความเป็นไทย เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานอัตลักษณ์ ความเป็นไทย ตลาดไทยย้อนยุคบ้านระจัน จังหวัดสิงห์บุรี โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วย

เจ้าหน้าที่ภาครัฐ คณะกรรมการ ตลาด ผู้ประกอบการร้านค้า และผู้นำชุมชน ใช้วิธีการวิเคราะห์ ข้อมูลเชิงเนื้อหา ผลการศึกษา พบว่า การวิเคราะห์สภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ บนฐานอัตลักษณ์ความเป็นไทย ประกอบด้วย ทูทางวัฒนธรรม ความคิด

รัตติกาลญจน์ ภูษิต (2563, บทคัดย่อ) ทำการศึกษาการพัฒนากลยุทธ์การตลาด เพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าผลิตภัณฑ์ผ้าหมักโคลนในจังหวัดสุโขทัย ตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ พบว่า กลยุทธ์ทางการตลาดผลิตภัณฑ์ผ้าหมักโคลนในจังหวัดสุโขทัย ตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์พบว่า กลยุทธ์ผลิตภัณฑ์เน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ได้แก่ คุณภาพ รูปร่างลักษณะรูปแบบ การบรรจุหีบห่อ ตราสินค้า โดยเน้นอัตลักษณ์ผ้าหมักโคลนที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของ จังหวัดสุโขทัย กลยุทธ์ราคาโดยกำหนดคุณภาพสูงราคาปานกลางเพื่อสื่อสารให้ผู้บริโภค ให้ทราบคุณค่าผ้าหมักโคลนเป็นผ้าที่คุณสมบัติพิเศษที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดสุโขทัย กลยุทธ์การจัดจำหน่ายโดยใช้กลยุทธ์การจัดจำหน่ายผ่านช่องทางตรงหรือช่องทางศูนย์ระดับ และกลยุทธ์การจัดจำหน่ายผ่านช่องทางประเภท1 ระดับ(การกำหนดกลุ่มลูกค้าแบบ B2B -business to business) กลยุทธ์การส่งเสริมการตลาดโดยใช้กลยุทธ์การสื่อสารทางการตลาด แบบบูรณาการ(integrated marketing communication) ได้แก่ กลยุทธ์การโฆษณากลยุทธ์ การประชาสัมพันธ์และกลยุทธ์การส่งเสริมการขาย

สรุปความสำคัญของการพัฒนาตลาดเป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ตลาดที่เป็นตลาดธุรกิจ ของชุมชนที่มีความคิดสร้างสรรค์นำเอาองค์ความรู้ ศิลปะ วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ที่โดดเด่น ที่มีในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดตั้งตลาด และนำเสนอแก่นักท่องเที่ยว การพัฒนาตลาด ที่มีทุนทางวัฒนธรรม ในมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นโดยใช้ต้นแบบตลาดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ต่าง ๆ มาเป็นกรณีศึกษาเพื่อเป็นแบบอย่างให้ตลาดธุรกิจชุมชนธรรมดาหาแนวทางที่เหมาะสมของตนเอง ในการพัฒนาตลาด และการพัฒนาตามนโยบายแนวทางการพัฒนาสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ ไปสู่ตลาดเศรษฐกิจสร้างสรรค์

รัตติกาลญจน์ ภูษิต (2563) ทำการศึกษาการพัฒนากลยุทธ์การตลาดเพื่อสร้างการรับรู้ คุณค่าผลิตภัณฑ์ผ้าหมักโคลนในจังหวัดสุโขทัยตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์

อธิป จันทร์สุริย, สุตสันต์ สุทธิพิศาล และขวัญณัทพร ขนออนคราม (2563) ทำการศึกษา แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานอัตลักษณ์ ความเป็นไทยตลาดไทยย้อนยุค บ้านระจัน จังหวัดสิงห์บุรี

สุภาวดี บุญยฉัตร, ชาย สัญญาวิวัฒน์ และวันทนา ภาคิน (2562) การศึกษาศักยภาพ ตลาดชายแดนไทย เพื่อเป็นตลาดเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์

Mill, R.C., and Morrison, A. M. (2012) The Tourism System (7th ed.). USA: Kendall Hunt Publishing Company

กรอบแนวคิด

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการความพึงพอใจของผู้รับบริการ เป็นผลของ ปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช, 2539, น. 24-37)

(1) สถานที่บริการ ท่าเลที่ตั้ง และการกระจายสถานที่บริการให้ทั่วถึง ทำให้ลูกค้าเข้าถึง การบริการได้สะดวก ย่อมก่อให้เกิดความพึงพอใจต่อการบริการ

(2) การส่งเสริมแนะนำการบริการ ความพึงพอใจของผู้รับบริการเกิดขึ้นได้จากการได้ยิน ข้อมูลสาร หรือบุคคลอื่นกล่าวขานถึงคุณภาพของการบริการและได้รับการบริการที่ดีตามที่ได้ยินมา

(3) ผู้ให้บริการ ผู้บริหารการบริการ เป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญที่จะทำให้ผู้รับบริการ เกิดความพึงพอใจได้ โดยผู้บริหารการบริการกำหนดนโยบาย โดยคำนึงถึงความต้องการของลูกค้า เป็นหลักย่อมสามารถตอบสนองความต้องการของลูกค้าก่อให้เกิดความพึงพอใจได้ง่าย และให้ผู้บริการตระหนักถึงลูกค้าเป็นสำคัญ แสดงพฤติกรรมบริการและตอบสนองความต้องการ ของลูกค้า สนใจเอาใจใส่อย่างเต็มที่ด้วยจิตสำนึกของการบริการ

(4) สภาพแวดล้อมของการบริการ สภาพแวดล้อมและบรรยากาศของการบริการส่งผล ต่อความพึงพอใจของลูกค้า กล่าวคือ ลูกค้ามักชื่นชม การออกแบบอาคารสถานที่ ความสวยงาม ของการตกแต่งภายในอาคาร การแบ่งพื้นที่เป็นสัดส่วน ตลอดจนการออกแบบวัสดุเครื่องใช้ ในงานบริการ

(5) กระบวนการให้บริการ เป็นส่วนสำคัญในการสร้างความพึงพอใจให้กับลูกค้า การจัดระบบบริการส่งผลให้การปฏิบัติงานบริการแก่ลูกค้ามีความคล่องตัวสนองความต้องการลูกค้า การจัดระบบบริการส่งผลได้อย่างถูกต้องมีคุณภาพ สะดวกและรวดเร็ว

วิธีการวิจัย

การศึกษาเรื่อง การพัฒนาตลาดชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์: กรณีศึกษา กาดหล่ายต้า จังหวัดพะเยา ครั้งนี้

1) งานวิจัยเชิงสำรวจ ซึ่งมุ่งเน้นการสอบถามเฉพาะผู้ใช้บริการตลาดชุมชนกาดหล่ายต้า เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการพัฒนาตลาดชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์เท่านั้น

2) แบบสอบถามและข้อมูลเชิงประจักษ์

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้ใช้บริการตลาดชุมชนกาดหล่ายต้า จังหวัดพะเยา ซึ่งไม่ทราบจำนวนผู้ใช้บริการที่แน่นอน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการกำหนดจำนวนกลุ่มตัวอย่างในกรณี ที่ไม่ทราบที่แน่นอนจำนวน 100 คน และผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ

ตัวแปรที่ศึกษา

ตัวแปรต้น (Independent Variables) ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล ประกอบด้วย เพศ อายุ ภูมิฐานะ ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ ปัจจัยด้านความพึงพอใจในการรับบริการ จากตลาดชุมชนกาดหล่ายต้า โดยผู้ใช้บริการจะประเมินการให้บริการของตลาดชุมชนกาดหล่ายต้า ประกอบด้วย 3 ด้าน คือ 1) ด้านการเข้าถึงตลาดชุมชน 2) ด้านองค์ประกอบของตลาด และ 3) ด้านการบริการเบ็ดเตล็ด เพื่อนำผลประเมินเป็นข้อมูลในการจัดสรรคแนวทางในการพัฒนา ตลาดชุมชนกาดหล่ายต้า ให้เป็นตลาดเศรษฐกิจสร้างสรรค์อย่างแท้จริง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม (questionnaire) โดยประกอบด้วย 4 ส่วนด้วยกัน ได้แก่

1. แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป ลักษณะและพฤติกรรมของผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วย เพศ อายุ และภูมิลำเนา

2. แบบสอบถามเกี่ยวกับความพึงพอใจของผู้ใช้บริการต่อการให้บริการของตลาดชุมชนกาดหลายต้า ตามแนวคิด ทฤษฎีของ Parasuraman, Zeithaml, and Berry (1985) และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ใช้มาตราส่วนประมาณค่าซึ่งลักษณะของข้อคำถามประกอบด้วยข้อความที่เป็นเชิงบวกและเชิงลบให้ตอบในลักษณะประเมินค่า 5 ระดับ โดยมีเกณฑ์การให้คะแนนเพื่อแปลความหมายของแบบสอบถาม ได้แก่ เห็นด้วยมากที่สุด เห็นด้วยอย่างมาก เห็นด้วย ปานกลาง เห็นด้วยน้อย และเห็นด้วยน้อยที่สุด ประกอบด้วยข้อคำถามทั้ง 3 ด้าน ด้านการเข้าถึงตลาดชุมชน ด้านองค์ประกอบของตลาด และด้านการบริการเบ็ดเตล็ด

ทั้งนี้แบบสอบถามได้ผ่านการตรวจสอบคุณภาพแล้วจากผู้เชี่ยวชาญ โดยผู้วิจัยนำแบบสอบถามเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและความเที่ยงตรงในเนื้อหา (validity) และหาค่าดัชนี ของความสอดคล้องกันระหว่างข้อคำถามแต่ละข้อกับวัตถุประสงค์ เพื่อประเมินความเที่ยงตรงของเนื้อหาในแบบสอบถาม เมื่อผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญแล้วจึง นำมาหาค่าแบบ Validity ตรงกับสิ่งที่ประเมินและนำมาหาค่า ได้แก่ $IOC = 0.765$ และแบบ Reliability = 0.956 SPSS โดยกำหนดเกณฑ์การประเมินให้ค่า IOC มากกว่า 0.5 และ Reliability มากกว่า 0.75 เพื่อมาสรุปลงในวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองกับกลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้ใช้บริการตลาดชุมชนกาดหลายต้า จำนวนทั้งสิ้น 100 ตัวอย่าง โดยผู้วิจัยใช้วิธีแจกแบบสอบถามให้กลุ่มตัวอย่าง และให้กลุ่มตัวอย่างเลือกตอบตามความคิดเห็นของตนเอง จนครบจำนวน 100 ตัวอย่าง คิดเป็น 100 % จากนั้นผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการรวบรวมแบบสอบถามที่ได้รับทั้งหมด นำมาวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล โดยใช้สถิติพรรณนาในการวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย 1. สถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าความถี่ (frequency) และค่าร้อยละ (percentage) ใช้สำหรับการวิเคราะห์ สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม 2. ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ใช้รายงานและอธิบายระดับความพึงพอใจ ของผู้มาใช้บริการตลาดชุมชนกาดหลายต้า

ผลการวิจัย

จากผลการวิจัย สรุปเรื่องพฤติกรรมการท่องเที่ยวของผู้ใช้บริการกาดหลายต้า เรื่องความพึงพอใจของผู้มาใช้บริการตลาดชุมชนกาดหลายต้า และข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์กาดหลายต้า ได้ดังนี้ ภาพรวมจำนวนและค่าร้อยละของข้อมูลลักษณะและพฤติกรรมของผู้ใช้บริการตลาดชุมชนกาดหลายต้า แสดงดังตารางที่ 1 และ ภาพรวมระดับความพึงพอใจของผู้มาใช้บริการตลาดชุมชนกาดหลายต้า ทั้ง 3 ด้าน พบว่า อยู่ในระดับดี แสดงดังตารางที่ 2

ตารางที่ 1 จำนวนและค่าร้อยละของข้อมูลลักษณะและพฤติกรรมของผู้ใช้บริการตลาดชุมชนกาดหลายต้า

ข้อมูลลักษณะและพฤติกรรมของผู้ใช้บริการ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ท่านมาใช้บริการที่กาดหลายต้าครั้งแรกหรือไม่		
1. เคย	54	54 %
2. ไม่เคย	46	46%
ท่านเดินทางร่วมกับใคร		
1. คนเดียว	18	18%
2. ครอบครัว	46	46%
3. เพื่อน	33	33%
4. อื่น ๆ	3	3%
ท่านใช้บริการรูปแบบใด		
1. อาหารพื้นเมือง	80	80%
2. คาเฟ่	24	24%
3. ร้านอาหาร	26	26%
4. เรียนรู้วิถีชีวิต	27	27%
5. ของหวาน	65	65%
6. ถ่ายภาพ	27	27%
7. ผักผลไม้	30	30%
8. อื่น ๆ	7	7%
ท่านมีแนวโน้มที่จะแนะนำให้ผู้อื่นมาเที่ยวกาดหลายต้าหรือไม่		
1. แนะนำ	97	97%
2. ไม่แนะนำ	3	3%
ร้านค้าที่ให้บริการเพียงพอต่อความต้องการหรือไม่		
1. เพียงพอ	33	33%
2. ไม่เพียงพอ	67	67%
ร้านค้าที่ต้องการให้เพิ่มเติมจากที่มีอยู่ในปัจจุบัน		
1. ร้านอาหารพื้นเมือง	44	44%
2. ร้านขนมหวาน	31	31%
3. ร้านผักและผลไม้	36	36%
4. ร้านเครื่องดื่ม	48	48%
5. ร้านสินค้าอื่น ๆ (โปรตุเกส)	15	15%
ท่านรู้จักกาดหลายต้าได้อย่างไร		
1. เว็บไซต์	11	11%
2. สื่อออนไลน์ (Facebook , Instagram)	40	40%
3. เพื่อน,คนรู้จัก	46	46%
4. ญาติ,ครอบครัว,บุตรหลาน	20	20%
5. อื่น ๆ	17	17%
การประชาสัมพันธ์ของกาดหลายต้าที่ท่านพบเห็นเป็นอย่างไร		
1. พบเห็นได้ง่าย	63	63%
2. พบเห็นได้ยาก	37	37%

จากตารางที่ 1 พบว่า ผู้ใช้บริการตลาดชุมชนกาดหล่ายต้า ตอบว่าเคยมามากถึง 54 คน คิดเป็นร้อยละ 54% และส่วนใหญ่เดินทางมาพร้อมครอบครัวมากที่สุดจำนวน 46 คน คิดเป็นร้อยละ 46 ส่วนใหญ่มาใช้บริการด้านอาหารพื้นเมืองจำนวน 80 คน คิดเป็นร้อยละ 80 จำนวนที่จะแนะนำมากถึง 97 คน คิดเป็นร้อยละ 97 ร้านค้าที่ให้บริการคิดเป็นร้อยละ 67 ร้านค้าที่ต้องการให้เพิ่มมากที่สุดคือ ร้านเครื่องดื่ม คิดเป็นร้อยละ 48 ส่วนใหญ่รู้จักกาดหล่ายต้ามากที่สุดคือ เพื่อน คนรู้จัก คิดเป็นร้อยละ 46 การประชาสัมพันธ์สามารถพบเห็นได้ง่าย จำนวน 63 คน คิดเป็นร้อยละ 63

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความพึงพอใจของผู้มาใช้บริการตลาดชุมชนกาดหล่ายต้า ภาพรวมทุกด้าน

ความพึงพอใจของผู้ใช้บริการต่อการให้บริการของตลาด	ค่าสถิติ		แปลผล	ลำดับที่
	$\bar{x}$	S.D.		
ด้านการเข้าถึงตลาดชุมชน	3.42	1.006	พอใช้	3
ด้านการบริการเบ็ดเตล็ด	3.66	0.89	ดี	2
ด้านองค์ประกอบของตลาด	3.75	1.004	ดี	1
รวม	3.61	0.967		

จากตารางที่ 2 ภาพรวมระดับความพึงพอใจของผู้มาใช้บริการตลาดชุมชนกาดหล่ายต้า ทั้ง 3 ด้าน พบว่าอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงตามค่าเฉลี่ยสูงสุดไปหาน้อยที่สุด ได้แก่ ด้านองค์ประกอบของตลาด ด้านการบริการเบ็ดเตล็ด ตามลำดับ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า

ด้านองค์ประกอบของตลาดพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีระดับความพึงพอใจในการใช้บริการ ด้านการเข้าถึงตลาดชุมชน อยู่ในระดับดีมาก ดี และพอใช้ เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่ามีความพึงพอใจ อยู่ในระดับดีมาก 2 ข้อ ระดับดี 2 ข้อ ระดับพอใช้ 1 ข้อ เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากที่สุดไปหาน้อยที่สุด คือ ความสะอาดและปลอดภัย ระดับดีมาก มีค่าอยู่ที่ ($\bar{X}=4.16, S.D.=1.03$) ตลาดมีบรรยากาศและวิถีชีวิตที่หลากหลาย ระดับดีมาก มีค่าอยู่ที่ ($\bar{X}=4.04, S.D.=1.02$) ตลาดมีความน่าสนใจและน่าดึงดูด ระดับดี มีค่าอยู่ที่ ($\bar{X}=3.89, S.D.=0.91$) ตลาดมีพื้นที่ให้นั่งพักผ่อนมากน้อยเพียงใด ระดับดี มีค่าอยู่ที่ ($\bar{X}=3.55, S.D.=1.01$) ตลาดมีจุดบริการทิ้งขยะมากน้อยเพียงใด ระดับพอใช้ มีค่าอยู่ที่ ($\bar{X}=3.12, S.D.=1.05$) ตามลำดับ

ด้านการบริการเบ็ดเตล็ดพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีระดับความพึงพอใจในการใช้บริการ ด้านการเข้าถึงตลาดชุมชน อยู่ในระดับดีมาก ดี และพอใช้ เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่ามีความพึงพอใจ อยู่ในระดับดีมาก 1 ข้อ ระดับดี 2 ข้อ ระดับพอใช้ 2 ข้อ เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากที่สุดไปหาน้อยที่สุด คือ ร้านขายอาหาร มีราคาที่เหมาะสม ระดับดีมาก มีค่าอยู่ที่ ($\bar{X}=4, S.D.=0.77$) สุขอนามัยของร้านอาหารและร้านค้าต่าง ๆ ระดับดี มีค่าอยู่ที่ ($\bar{X}=3.96, S.D.=0.90$)

มีประชาสัมพันธ์ที่ชัดเจนและเข้าถึงง่าย ระดับดี มีค่าอยู่ที่ ($\bar{X}=3.52, S.D.=0.99$) มีร้านค้าและร้านอาหารบริการที่หลากหลาย ระดับพอใช้ มีค่าอยู่ที่ ($\bar{X}=3.49, S.D.=0.81$) ห้องน้ำสาธารณะสะอาดและเพียงพอต่อความต้องการ ระดับพอใช้ มีค่าอยู่ที่ ($\bar{X}=3.33, S.D.=0.98$) ตามลำดับ

ด้านการเข้าถึงตลาดชุมชน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีระดับความพึงพอใจในการใช้บริการ ด้านการเข้าถึงตลาดชุมชน อยู่ในระดับดีมาก ดี พอใช้ และควรปรับปรุงตามลำดับ เมื่อพิจารณารายชื่อ พบว่า มีความพึงพอใจ อยู่ในระดับดีมาก 1 ข้อ ระดับดี 2 ข้อ ระดับพอใช้ 1 ข้อ ระดับควรปรับปรุง 1 ข้อ เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากที่สุด ไปหาน้อยที่สุด คือ การเดินทางมาตลาดสะดวกมากน้อยเพียงใด ระดับดีมาก มีค่าอยู่ที่ ($\bar{X}=4.05, S.D.=0.88$) ผู้ดูแลตลาดช่วยบอกถึงสถานที่จัดตั้งตลาดได้เป็นอย่างดี ระดับดี มีค่าอยู่ที่ ($\bar{X}=3.65, S.D.=0.99$) สถานที่จอดรถมีความสะดวก และกว้างขวาง ระดับดี มีค่าอยู่ที่ ($\bar{X}=3.38, S.D.=1$) มีลักษณะบ่งบอกเส้นทางที่ชัดเจน ระดับพอใช้ มีค่าอยู่ที่ ($\bar{X}=3.29, S.D.=1.11$) มีระบบรับส่ง เช่น รถรับส่งบริการมากน้อยเพียงใดระดับควรปรับปรุง มีค่าอยู่ที่ ($\bar{X}=2.74, S.D.=1.05$) ตามลำดับ

ข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์แก่ตลาดชุมชนกาตหลายต้า

กาตหลายต้ามีการนำเสนอที่สร้างสรรค์หลากหลายวิธีเพียงแต่ความสร้างสรรค์ที่นำเสนอยังไม่ใช่งิจกรรมที่เสถียรที่เป็นกิจกรรมประจำตลาดยังมีน้อย และปัจจัยที่ได้รับการสนับสนุนจากบุคคล หรือองค์กร คือ ปัจจัยบุคคลหมายถึงการได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนมากขึ้น อาจเกิดจากความสมัคร การขอความร่วมมือ เพื่อเพิ่มกำลังในการพัฒนากาตหลายต้า หรือการเปิดโอกาสให้ชุมชนใกล้เคียงมามีส่วนร่วม ปัจจัยองค์กรที่สนับสนุน เช่น มหาวิทยาลัยพะเยา สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ องค์การบริหารส่วนจังหวัดพะเยา องค์การบริหารส่วนตำบลเทศบาลเมืองพะเยา กรมการท่องเที่ยวและกีฬา สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพะเยา เป็นต้นที่เป็นหน่วยงานที่คอยสนับสนุนการพัฒนาชุมชน ที่ช่วยเหลือให้พัฒนาจากชุมชนธรรมดาให้กลายเป็นชุมชนที่มีชุมชนกาตหลายต้าได้ ดังนั้นหากกาตหลายต้าสามารถดำเนินตามแนวทางที่นำเสนอได้ก็จะทำให้กาตหลายต้า ก้าวเข้าสู่ตลาดเศรษฐกิจสร้างสรรค์อย่างแท้จริง

อภิปรายผลการวิจัย

พฤติกรรมการท่องเที่ยวของผู้ใช้บริการกาตหลายต้า

พฤติกรรมของผู้ใช้บริการกาตหลายต้า ส่วนใหญ่แล้วเป็นผู้ใช้บริการที่มาเป็นครอบครัวที่ผ่านทางหรือรู้จักกาตหลายต้าจากเพื่อนหรือคนรู้จัก ได้รับข่าวสารจากสื่อออนไลน์เช่น Facebook ส่วนใหญ่สิ่งที่ดึงดูดใจให้มาเดินตลาด คือ อาหารพื้นเมืองที่เป็นเอกลักษณ์ของกาตหลายต้าที่ใช้อาหารพื้นเมืองที่หาทานได้ยาก และการนำเสนอวิถีชุมชนมาเพื่อดึงดูดลูกค้า ทั้งนี้เพราะกาตหลายต้า เปิดทุกวันวันพุธ อยู่ในตัวเมืองพะเยาไม่ไกลจาก ห้าง ร้าน ต่าง ๆ มากนัก มีเส้นทางคมนาคมที่สะดวก มีสถานที่จอดรถที่เพียงพอต่อความต้องการในปัจจุบัน และอยู่ไม่ไกลจากแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ของจังหวัดพะเยา เช่น วัดศรีโคมคำ พระตำหนักกว๊านพะเยา และศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงน้ำจืดพะเยา เป็นต้น จึงทำให้นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวพักผ่อน

ที่ผ่านทางมาหรือมีจุดประสงค์มาที่กาตหลายต้าโดยตรง สามารถแวะจับจ่ายซื้อของจากกาตหลายต้าได้ และเดินทางท่องเที่ยวต่อไปในสถานที่ท่องเที่ยวโดยใช้เวลาไม่นาน การประชาสัมพันธ์กิจกรรมของตลาดผ่าน YouTube ชื่อช่องกาตหลายต้า ผ่านทางเพจ Facebook ชื่อ กาตหลายต้า Lai Ta Market ย่านเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ช่วยให้นักท่องเที่ยวรู้จักตลาดมากขึ้น และเป็นช่องทางที่นักท่องเที่ยวเข้าถึงข้อมูลได้ดีที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ โสภณ แดงมาศ, อภิชาติ ใจอารีย์, นิรันดร์ ยิ่งยวด (2562, น. 25-26) แนวทางการพัฒนาศักยภาพชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ตลาด “ซา-สุขใจ” วิถีไทย-มอญ ตำบลดอนกระเบื้อง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่เดินทางท่องเที่ยวตลาด “ซา-สุขใจ” วิถีไทย - มอญ ส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์เพื่อพักผ่อนหย่อนใจและซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชนเดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัว เดินทางมากับครอบครัว/ญาติหรือพาข่าวสารของตลาดจากเพื่อนหรือญาติ และFacebook ส่วนใหญ่ สิ่งดึงดูดใจให้มาเที่ยว คืออาหารและสินค้าท้องถิ่นการแสดงทางวัฒนธรรม และส่วนใหญ่มีความสนใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในด้านวิถีชีวิตชุมชน

ความพึงพอใจของผู้ใช้บริการกาตหลายต้า

ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการจัดการตลาดเชิงวัฒนธรรม หรือ ตลาดเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของตลาดชุมชนกาตหลายต้า โดยภาพรวมอยู่ในระดับดี โดยเฉพาะด้านองค์ประกอบของตลาดและบริการเบ็ดเตล็ดเนื่องจากพื้นที่ภายใน ชั่วฉั่วยรอด (สะพานแดง) ชุมชนแม่ต้า ซึ่งเป็นที่ตั้งของตลาดกาตหลายต้า เป็นทางเดินขนาดกลางริมคลอง ทำให้ตลาดมีบรรยากาศที่สดชื่น ได้รับถึงความรู้สึกเหมือนมาเดินตลาดกับพ่อแม่ตอนเด็ก ด้านชาวตลาดมีคาเฟ่ ที่มีการจัดแต่งด้วยต้นไม้พืชผักให้เห็นถึงสีเขียวสดใส ด้านซ้ายเป็นคลองที่มีน้ำไหลผ่านตลอดให้กลิ่นอายดินและกลิ่นน้ำ และศูนย์การเรียนรู้ผ้าทออยู่จุดทางเข้าที่เปิดให้ผู้ให้บริการเข้าชมได้ทั้งยังอธิบายถึงกรรมวิธีการเปลี่ยนวัสดุพื้นบ้านอย่างฝ้ายออกมาเป็นผ้าทอ กาตหลายต้ามีกิจกรรมให้ พ่อค้าแม่ค้าภายในตลาด มีการจัดร้านและแต่งตัวตามวันสำคัญทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศเพื่อเป็นสีสันของตลาด พร้อมเปิดโอกาสให้ผู้ให้บริการเข้ามามีส่วนร่วมแต่งตัวหรือถ่ายภาพด้วยได้ ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ โสภณ แดงมาศ, อภิชาติ ใจอารีย์, นิรันดร์ ยิ่งยวด (2562, น.26) ที่ศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ตลาด “ซา-สุขใจ” วิถีไทย-มอญ ตำบลดอนกระเบื้อง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี เนื่องจากพื้นที่ภายในชุมชนดอนกระเบื้องซึ่งเป็นที่ตั้งของตลาด “ซา-สุขใจ” วิถีไทย - มอญ มีความร่มรื่นเต็มไปด้วยไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ เช่น ต้นยางนา ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นจันทน์ เป็นต้น ทำให้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์หลายชนิด เช่น นกนานาพันธุ์ กระรอก และด้านศิลปวัฒนธรรม เนื่องจากพ่อค้าแม่ค้าในตลาด “ซา-สุขใจ” วิถีไทย - มอญ ล้วนแต่งกายตามวัฒนธรรมไทยมอญ และมีการแสดงที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมและวิถีชีวิต วันละ 2 รอบ พร้อมเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วมได้ด้วย

แนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ภาคหลายต้า

ตลาดชุมชนภาคหลายต้า ได้ดำเนินการ สร้างแนวทางการพัฒนา การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ผ่านการนำเสนอ ตลาดกลิ่นอายโบราณ เพื่อให้นักท่องเที่ยว ผู้ใช้บริการตลาดชุมชนภาคหลายต้า ได้รับรู้ความรู้สึกถึงการมาเดินตลาด กับครอบครัวสมัยอดีต ได้มีการนำกิจกรรมเสริมสร้างความสัมพันธ์ แก่คนในชุมชน ได้มีส่วนร่วม และได้มีการอนุรักษ์ซึ่งวัฒนธรรม ในพื้นที่ โดยคณะผู้วิจัยได้มีการ สร้างขอบเขตในการวิจัย เพื่อเสนอแนวทางในการพัฒนาตลาดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เพียงแค่การเก็บข้อมูลของผู้มาใช้บริการตลาดชุมชนภาคหลายต้า ซึ่งไม่สอดคล้องกับผลการวิจัยของอชิป จันทรสุริย,สุดสันต์ สุทธิพิศาล,ขวัญณัทพร ขนอนคราม (2563) ทำการศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานอัตลักษณ์ ความเป็นไทยตลาดไทยย้อนยุคบ้านระจัน จังหวัดสิงห์บุรี การวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ บนฐานอัตลักษณ์ความเป็นไทย เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานอัตลักษณ์ ความเป็นไทยตลาดไทยย้อนยุคบ้านระจัน จังหวัดสิงห์บุรี โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ภาครัฐ คณะกรรมการ ตลาด ผู้ประกอบการร้านค้า และผู้นำชุมชนใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ผลการศึกษา พบว่า การวิเคราะห์สภาพการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานอัตลักษณ์ความเป็นไทย ประกอบด้วย ทูทางวัฒนธรรม ความคิด เป็นต้น จึงทำให้เล็งเห็นได้ว่าการวิจัยของคณะผู้วิจัย ที่มีเพียงการเก็บผลการวิจัยของพฤติกรรมความพึงพอใจและแนวทางการเสนอแนะยังขาดหลากหลายองค์ประกอบ ในการศึกษาเพื่อเสนอแนวทางในการพัฒนาตลาดชุมชนให้กลายเป็นตลาดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ คณะผู้วิจัยจึงเก็บปัญหาที่ได้รับในการวิจัยในครั้งนี้ มาเป็นแนวทางในการวิจัยในอนาคตต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อเป็นแนวทางในการเพื่อพัฒนาตลาดชุมชนภาคหลายต้า โดยแบ่งข้อเสนอแนะเป็นองค์ประกอบ 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการเข้าถึงตลาดชุมชน ด้านองค์ประกอบของตลาด ด้านการบริการเบ็ดเตล็ด ดังนี้

1. ด้านการเข้าถึงตลาดชุมชน

1.1 ควรมีการประชาสัมพันธ์ให้มากขึ้น เพื่อให้เกิดความครอบคลุมทั้งตำบล จังหวัดหรือพื้นที่อื่น ๆ รวมถึงมีป้ายบอกทางที่ชัดเจนและป้ายเชิญชวนนักท่องเที่ยว

1.2 อาจจะมีการเพิ่มนโยบายให้ตำบลอื่น ๆ นอกจากตำบลแม่ต้า เข้ามาจำหน่ายสินค้าเพื่อเพิ่มจำนวนกลุ่มผู้มาใช้บริการภาคหลายต้า

1.3 มีนโยบายเพิ่มวันการในการค้าขายจาก 1 วันต่อสัปดาห์ เป็น 2 วันต่อสัปดาห์

2. ด้านองค์ประกอบของตลาด

2.1 สนับสนุนให้เกิดลานกิจกรรมพิเศษ การแสดงดนตรีพื้นเมือง สะล้อ ซอ ซึง รำวง และดนตรีสด

2.2 จัดหาถังขยะและแยกขยะ เป็น 3 ประเภท ประกอบด้วย ถังสีเหลือง สำหรับขยะรีไซเคิล ถังสีเขียว สำหรับขยะอินทรีย์ และถังสีน้ำเงิน สำหรับขยะทั่วไป รวมถึงมีการจัดเจ้าหน้าที่เก็บขยะ เพื่ออำนวยความสะดวกในการทิ้งขยะของผู้ใช้บริการและป้องกันปัญหาขยะตกค้าง

3. ด้านการบริการเบ็ดเตล็ดพัฒนาตลาดเป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์

การที่จะพัฒนาตลาดหลายตำบลที่เป็นตลาดชุมชน ให้กลายเป็นตลาดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ สามารถพัฒนาได้หากเป็นปัจจัยที่มีอยู่แล้ว การพัฒนา คือ ปัจจัยพื้นที่ที่มีมากเพียงพอต่อการพัฒนาตลาดให้ขยายขอบเขตพื้นที่มากขึ้น ปัจจัยวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ที่หลากหลายเพิ่มเติมจากที่มีอย่างการนำเสนอวัฒนธรรมด้านอาหารพื้นบ้านเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอต่อการเป็นตลาดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ปัจจัยความคิดสร้างสรรค์ ณ ปัจจุบัน ตลาดหลายตำบลมีการนำเสนอที่สร้างสรรค์หลากหลายวิธีเพียงแต่ความสร้างสรรค์ที่นำเสนอยังไม่ใช้กิจกรรมที่เสถียรที่เป็นกิจกรรมประจำตลาดยังมีน้อย และปัจจัยที่ได้รับการสนับสนุนจากบุคคล หรือองค์กร คือ ปัจจัยบุคคลหมายถึงการได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนมากขึ้นอาจเกิดจากความสมัครใจขอความร่วมมือ เพื่อเพิ่มกำลังในการพัฒนาตลาดหลายตำบล หรือการเปิดโอกาสให้ชุมชนใกล้เคียงมีส่วนร่วม ปัจจัยองค์กรที่สนับสนุน เช่น มหาวิทยาลัยพะเยา สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ องค์การบริหารส่วนจังหวัดพะเยา องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลเมืองพะเยา กรมการท่องเที่ยวและกีฬา สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพะเยา เป็นต้น ที่เป็นหน่วยงานที่คอยสนับสนุนการพัฒนาชุมชน ที่ช่วยเหลือให้พัฒนาจากชุมชนธรรมดา ให้กลายเป็นชุมชนที่มีชุมชน ตลาดหลายตำบลได้ ดังนั้นหากตลาดหลายตำบลสามารถดำเนินตามแนวทางที่นำเสนอได้ก็จะทำให้ตลาดหลายตำบลก้าวเข้าสู่ตลาดเศรษฐกิจสร้างสรรค์อย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

- ชีวรรณ เจริญสุข. (2563). *แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความพึงพอใจในคุณภาพการบริการ (SERVICE QUALITY SATISFACTION). DOCTOR OF BUSINESS ADMINISTRATION (DBA). MAYMEILING LEAVE A COMMENT.*
- มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย. *คู่มือเขียนเอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรม - APA.pd.*
<http://eng.rmutsv.ac.th/engineeri/sites/default/files/u761/5.3%20>
- สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (องค์การมหาชน). (2563). *ข้อมูลและสถิติบทความและการวิจัยแผนพัฒนาอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ SOFT POWER.*
- โสภณ แดงมาศ, อภิชาติ ใจอารีย์, และนิรันดร์ ยิ่งยวด. (2562). ศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตลาด “ชา-สุขใจ” วิถีไทย - มอญ ตำบลดอนกระเบื้อง อำเภอโพธารามจังหวัดราชบุรี. *วารสารมหาวิทยาลัยคริสเตียน*, 25(4).
- Kris Piroj. (2562). *เศรษฐกิจคืออะไร? ความหมายของเศรษฐกิจ.* <https://www.Greedisgoods.com>
- Kapook. (2563). *ที่ท่องเที่ยวตลาดชุมชนจันทบุรี หลากเมนูพื้นถิ่น ล้มผัสวิถีถิ่นแห่งชุมชน.*
<https://www.kapook.com>
- Lie John. (1997). *Sociology of Markets. Annual Review of Sociology*, 23, 341-360.
- Parasuraman, Zeithaml, and Berry. (1985). *A Conceptual Model of Service Quality and its Implication for Future Research (SERVQUAL).* https://www.researchgate.net/publication/225083670_A_Conceptual_Model_of_Service_Quality_and_its_Implication_for_Future_Research_SERVQUAL

The Justifications for The Right to Rebel against Tyranny in The Political Theory of Thomas Paine^{*}

Saksit Karlars^{**}

(Received Date: August 15, 2023, Revised Date: November 16, 2023, Accepted Date: November 20, 2023)

Abstract

This paper aims to provide an understanding of the justifications for the right to rebel against tyranny in the political theory of Thomas Paine. This research applied a political philosophy and theory method, namely, a textual analysis. The findings are that Paine's tyranny is a situation in which the good people of the country are unfairly and grievously oppressed by an authoritarian or tyrant government as one of the evils in society. According to Paine, there are two types of tyranny: the tyranny of one person and the tyranny of a few persons. So, Paine argued that the justifications for the right to rebel against tyranny are: to protect liberty; to resist inequality; to change an unjust government; and to pursue the common good.

Keywords: Tyranny, The Right to Rebel, Thomas Paine

^{*} This Article is Part of the Research "The Key to the Protection Against Tyranny in The Political Theory of Thomas Paine", Funding Agencies by School of Political Science, Faculty of Law and Politics, Roi Et Rajabhat University

^{**} Assistant Professor, Dr., School of Political Science, Faculty of Law and Politics, Roi Et Rajabhat University.
E-mail: saksitkarlers@gmail.com

เหตุผลอันชอบธรรมสำหรับสิทธิในการกบฏต่อทรราชในทฤษฎีการเมืองของโรมัส เพน*

ศักดิ์สิทธิ์ ฆารเลิศ**

(วันรับบทความ: 15 สิงหาคม 2566/ วันแก้ไขบทความ: 16 พฤศจิกายน 2566/ วันตอบรับบทความ: 20 พฤศจิกายน 2566)

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความเข้าใจเกี่ยวกับเหตุผลอันชอบธรรมสำหรับสิทธิในการกบฏต่อทรราชในทฤษฎีการเมืองของโรมัส เพน การศึกษาวิจัยนี้ใช้วิธีการศึกษาเชิงปรัชญาและทฤษฎีการเมือง ผ่านการวิเคราะห์ตีความตัวอย่างละเอียด ผลการศึกษาพบว่า ทรราชในทัศนะของเพน คือ สภาวะที่ประชาชนที่ดีของประเทศต้องถูกกดขี่อย่างร้ายแรงและไม่เป็นธรรมจากรัฐบาลหรือผู้มีอำนาจแบบเผด็จการ ทรราชเป็นความชั่วร้ายประการหนึ่งของสังคม ซึ่งตามที่ เพน ได้เสนอไว้ ทรราชมีอยู่ด้วยกันสองประเภท คือ ทรราชของคนคนเดียว และทรราชของคณะบุคคลเพียงไม่กี่คน ดังนั้น เพน จึงเสนอว่า เหตุผลอันชอบธรรมสำหรับสิทธิในการกบฏต่อทรราช คือ เพื่อปกป้องเสรีภาพ เพื่อต่อต้านความไม่เท่าเทียมเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ไม่ยุติธรรม และเพื่อประโยชน์สุขส่วนรวม

คำสำคัญ: ทรราช, สิทธิในการกบฏ, โรมัส เพน

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เรื่อง “กุญแจสำคัญสู่การป้องกันทรราชในทฤษฎีการเมืองของโรมัส เพน” (The Key to the Protection Against Tyranny in The Political Theory of Thomas Paine) ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสาขารัฐศาสตร์ คณะนิติรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขารัฐศาสตร์ คณะนิติรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด อีเมล: saksitkarlers@gmail.com

บทนำ

การกระทำทางการเมืองทั้งปวงของมนุษย์นั้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อการดำรงรักษาหรือไม่ก็เพื่อการเปลี่ยนแปลง สิ่งที่ต้องการดำรงรักษา มนุษย์จะปกป้องไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่เลวกว่า ส่วนสิ่งที่ต้องการเปลี่ยนแปลง มนุษย์จะปรับปรุง แก้ไข และพัฒนาให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีกว่า การกระทำทางการเมืองทั้งปวงของมนุษย์จึงถูกชี้นำด้วยความคิดเกี่ยวกับความดี/ความเลว ความดีกว่า/ความเลวกว่า หรือสิ่งที่ควรปรารถนา/ สิ่งที่ไม่ควรปรารถนา ซึ่งโดยธรรมชาติมนุษย์เราย่อมปรารถนาในสิ่งที่ดีหรือสิ่งที่ดีกว่า และไม่ปรารถนาในสิ่งที่เลวหรือสิ่งที่เลวกว่า ดังนั้น การเลือกกระทำการดำรงรักษากับการเปลี่ยนแปลงจึงเกี่ยวข้องกับเรื่องของคุณค่า (value) และการจะสามารถประเมิน เปรียบเทียบ และเลือกคุณค่าเกี่ยวกับสิ่งที่ดี/สิ่งที่ดีกว่าได้นั้น มนุษย์ต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบรรทัดฐาน (norm) ซึ่งเป็นหลักเกณฑ์สำหรับการพิจารณาตัดสินในการเลือก (Strauss, 1959, p. 10)

ในวงวิชาการด้านรัฐศาสตร์ วิชาปรัชญาและทฤษฎีการเมืองเป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าและบรรทัดฐานทางการเมือง ซึ่งในทางปรัชญาและทฤษฎีการเมือง วิธีการที่จะได้มาซึ่งคำตอบว่า สิ่งใดดีหรือเลว สิ่งใดดีกว่าหรือเลวกว่า สิ่งใดควรปรารถนาหรือไม่ควรปรารถนา วิธีการนั้นคือการตั้งคำถาม โดยจะตั้งคำถามในลักษณะที่ว่า สิ่งนั้นคืออะไร? สิ่งนั้นมีธรรมชาติหรือลักษณะอย่างไร? ทำไมสิ่งนั้นจึงสำคัญต่อมนุษย์เรา? เป็นอาทิ เพื่อให้ได้คำตอบในระดับที่จะถามต่อไปอีกว่า สิ่งนั้นดีหรือเลว? ดีกว่าหรือเลวกว่าสิ่งที่มีอยู่? ควรปรารถนาหรือไม่ควรปรารถนา? และวิธีการตั้งคำถามและวิธีการได้มาซึ่งคำตอบในลักษณะดังกล่าวจะทำให้มนุษย์สามารถแยกแยะได้ว่า อะไรคือความคิดที่เป็นความเห็น (opinion) และอะไรคือความคิดที่เป็นความรู้ (knowledge) และความพยายามที่จะแทนที่ความเห็นทางการเมืองด้วยความรู้ทางการเมืองจนนำไปสู่การเข้าถึงความจริงทางการเมืองนั้น คือเป้าหมายของปรัชญาและทฤษฎีการเมือง¹

ประวัติศาสตร์การเมืองของมนุษยชาติได้ชี้ให้เห็นว่า กาลเวลาไม่สามารถทำให้ปัญหาทางการเมืองบางประการที่เคยเกิดขึ้นในอดีตมาแล้วหายไปจากชีวิตทางการเมืองของมนุษย์ในปัจจุบันได้ มนุษย์ในปัจจุบันก็ไม่ควรที่หักไปเอาเองว่าตนมีความรู้ความเข้าใจชีวิตทางการเมืองดีกว่ามนุษย์ในอดีต และการที่ปัญหาทางการเมืองบางประการในลักษณะที่เหมือนกับที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วในอดีตยังคงมีอยู่ในชีวิตทางการเมืองของมนุษย์ในปัจจุบัน การกลับไปทบทวนและตั้งคำถามเพื่อแสวงหาคำตอบจากทฤษฎีการเมืองในอดีตจึงเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็น ซึ่งได้ทำให้การศึกษาทฤษฎีการเมืองมีความสำคัญในแง่หนึ่ง ขณะที่การศึกษาทฤษฎีการเมืองคือการศึกษากฎมีปัญญทางการเมืองในอดีต ดังนั้น ความคิดของนักทฤษฎีการเมืองในอดีตจึงมีความสำคัญและมีความร่วมสมัยกับชีวิตทางการเมืองของมนุษย์ในปัจจุบัน

ทฤษฎีหรือการปกครองแบบทฤษฎีถือเป็นปัญหาทางการเมืองและปัญหาทางทฤษฎีการเมืองที่ถูกตั้งคำถามเพื่อแสวงหาคำตอบสำหรับการต่อต้านหรือป้องกันมาตลอดประวัติศาสตร์การเมืองของมนุษยชาตินับตั้งแต่ยุคโบราณจนถึงปัจจุบัน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ทฤษฎีหรือการปกครองแบบทฤษฎีคือประเด็นปัญหาที่ไม่ถูกจำกัดด้วยกาลเวลา หรือมีความร่วมสมัย

¹ การตั้งคำถามคือวิธีการพื้นฐานของการศึกษาปรัชญาและทฤษฎีการเมือง แต่สำหรับแนวทางการศึกษาอาจมีความแตกต่างกันหลาย ขึ้นอยู่กับจุดเน้นของผู้ศึกษา ผู้วิจัยขอแนะนำให้ศึกษาเพิ่มเติมที่ Beiner, Ronald. (2014). *Political Philosophy: What It Is and Why It Matters*. New York, NY: Cambridge University Press.; Leopold, David. & Stears, Marc. (Eds.). (2008). *Political theory: methods and approaches*. Oxford University Press.

กับชีวิตทางการเมืองของมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย ดังนั้น การตั้งคำถามกับพระราชหรือการปกครองแบบพระราช ณ ปัจจุบัน จึงไม่ใช่เรื่องที่ล้าสมัยแต่อย่างใด หากแต่เป็นเรื่องที่ยังคงทันสมัย ดังจะเห็นได้จากการที่มนุษย์บางสังคมในปัจจุบันยังคงต้องเผชิญกับพระราชหรือการปกครองแบบพระราชอยู่นั่นเอง (Cogan, 2020)

Thomas Paine (1737-1809)² คือหนึ่งในนักทฤษฎีการเมืองชาวอังกฤษที่ตั้งคำถามและพยายามแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับปัญหาเรื่องพระราชหรือการปกครองแบบพระราชได้อย่างลึกซึ้ง และทรงพลังที่สุดนับตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 กระทั่งถึงปัจจุบัน เขาเป็นผู้สนับสนุน ปกป้อง และมีส่วนร่วมในการปฏิวัติอเมริกา ในปี ค.ศ. 1776 สำหรับ Paine พระราชคือสิ่งที่เลวและไม่ควรปรารถนาสำหรับมนุษย์เรา งานเขียนของเขาหลายชิ้นจึงประณามและประชดประชันต่อพระราชอย่างเปิดเผย³

²Thomas Paine เกิดเมื่อวันที่ 29 มกราคม ปี ค.ศ. 1737 ย่านเทตฟอร์ด (Thetford) เมืองนอร์ฟอล์ก (Norfolk) ประเทศอังกฤษ เขาเป็นบุตรของ Joseph Paine (บิดา) และ Frances Cocke Paine (มารดา) ตอนวัยเด็กชอบเรียนรู้การค้าขายจากบิดา ต่อมาเมื่อเขาโตเป็นผู้ใหญ่เขาได้เข้ารับราชการในกรมศุลกากรในปี ค.ศ. 1764 ต่อมาในปี ค.ศ. 1774 เขาได้ลาออกจากราชการเพื่อเดินทางไปยังอเมริกา ซึ่งเขาได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากสหายที่ชื่อ Benjamin Franklin (1706-1790) ต่อมาในปี ค.ศ. 1775 เขาได้ทำงานเป็นบรรณาธิการนิตยสารที่ชื่อ *Pennsylvania Magazine* ซึ่งมี Robert Aitken เป็นเจ้าของขณะนั้น เขาตั้งใจและจริงจังกับงานเผยแพร่ นิตยสารดังกล่าว โดยเฉพาะแนวคิดเกี่ยวกับการต่อต้านการมีทาส โดยเฉพาะทาสแอฟริกันในอเมริกาขณะนั้น ที่สำคัญเขาได้พยายามเสนอแนวคิดและแนวทางสำหรับการประกาศอิสรภาพจากอังกฤษของอเมริกาด้วยทฤษฎีที่หนักแน่น เขามีส่วนร่วมอย่างสำคัญทั้งทางความคิดและทางปฏิบัติในการปฏิวัติอเมริกาเมื่อปี ค.ศ. 1776 ทฤษฎีการเมืองของ Paine ได้รับอิทธิพลอย่างลึกซึ้งจากความคิดที่หลากหลายในยุคแห่งการรู้แจ้งของชาวยุโรป (the European Age of Enlightenment) โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากงานเขียนของ René Descartes (1596-1650) François Quesnay (1694-1774) A. R. J. Turgot (1727-1781) Baron de Montesquieu (1689-1755) Jean Jacques Rousseau (1712-1778) Sir Isaac Newton (1643-1727) John Locke (1632-1704) เป็นอาทิ Paine เสียชีวิตลงเมื่อวันที่ 8 มิถุนายน ปี ค.ศ. 1809 ที่ย่านนิวโรเชลล์ (New Rochelle) เมืองเวสต์เชสเตอร์เคาน์ตี (Westchester County) รัฐนิวยอร์ก (New York) สหรัฐอเมริกา ผู้ที่สนใจสามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ที่ Wilson, Jerome D. & Ricketson, William F. (1989). *Thomas Paine*, Updated ed. Twayne's United States Authors Series 301. Boston, MA: Twayne Publishers.

³Paine กล่าวประณามและประชดประชันต่อพระราชอย่างเปิดเผยในงานเขียนของเขาหลายชิ้น ได้แก่ *The Magazine in America* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1775 (Paine, 1894a, p. 16), *New Anecdotes of Alexander the Great* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1775 (Paine, 1894b: 28), *An Occasional Letter on The Female Sex* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1775 (Paine, 1894c, p. 59, 61, 62, 63), *Common Sense* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1776 (Paine, 1894d, p. 72, 87, 100, 112, 113), *The Forester's Letters* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1776 (Paine, 1894e: 132, 150, 151, 153), *The American Crisis* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1776-1783 (Paine, 1894f, p. 170, 179, 188, 203, 212, 213, 232, 248, 249, 263, 306, 327), *Emancipation of Slaves* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1780 (Paine, 1894g, p. 29, 30), *A Letter Addressed to the Abbe Raynal* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1782 (Paine, 1894h, p. 74, 101), *Dissertations on Government* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1786 (Paine, 1894i, p. 140, 159, 181), *Answers to Four Questions on the Legislative and Executive Powers* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1791 (Paine, 1894j: 239), *Address and Declaration* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1791 (Paine, 1894k: 253, 256), *The Rights of Man* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1791-1792 (Paine, 1894l, p. 278, 280, 283, 284, 285, 314, 322, 401, 404, 412, 414, 415, 416, 436, 437, 438, 440, 444, 450, 451), *the Republican Proclamation* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1791 (Paine, 1895a, p. 2), *To the authors of Le Republicain* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1791 (Paine, 1895b, p. 5,6), *To the Attorney General* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1792 (Paine, 1895c, p. 13), *Letter Addressed to the Addressers, on the Late Proclamation* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1792 (Paine, 1895d, p. 62-63, 70, 88), *Anti-Monarchy* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1792 (Paine, 1895e, p. 103, 105, 108), *Reasons for Preserving the Life of Louis Capet* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1793 (Paine, 1895f, p. 122, 127), *Declaration of Right* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1793 (Paine, 1895g, p. 131), *Appeal to the Convention* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1794 (Paine, 1895h: 148), *The Memorial to Monroe* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1794 (Paine, 1895i, p. 184), *Letter to George Washington* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1796 (Paine, 1895j: 213, 233), *Dissertation on first principles of government* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1795 (Paine, 1895k, p. 261, 262, 263), *The Constitution Of 1795. Speech in The French National Convention, July 7, 1795* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1795 (Paine, 1895l: 279, 281), *From the Castle in the Air, to the Little Corner of the World* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1797 (Paine, 1895m: 314), *Letters to the Citizens of the United States* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1802 (Paine, 1895n, p. 385, 388), *the Age of Reason* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1794 (Paine, 1896, p. 1, 190)

สำหรับมนุษย์เรา งานเขียนของเขาหลายชิ้นจึงประณามและประชดประชันต่อทรรายอย่างเปิดเผย ยกตัวอย่างเช่น ในงานเขียนที่ชื่อ *Common Sense* เขากล่าวเชิงประณามว่า อังกฤษไม่ใช่ประเทศแม่หรือประเทศต้นกำเนิดของอเมริกาเพียงแห่งเดียว เพราะที่จริงแล้วประเทศต้นกำเนิดของอเมริกานั้นคือนานาประเทศในยุโรป ทั้งนี้ก็เพราะอเมริกาเป็นดินแดนแห่งใหม่ของผู้รักเสรีภาพที่ได้ลี้ภัยมาจากทรรายและการปกครองแบบทรรายของนานาประเทศในยุโรป (Paine, 1894d, p. 87)

ในงานเขียนที่ชื่อ *The Magazine in America* เขากล่าวเชิงประณามว่า แม้เราจะไม่สนับสนุนการนำเข้าสิ่งที่เราคิดว่าเลวจากต่างประเทศ แต่เราก็ควรที่จะพึงระวังพอ ๆ กันกับการที่เราไม่คิดจะสร้างสรรค์สิ่งใดเลยในประเทศ โดยเฉพาะถ้าหากการไม่สร้างสรรค์สิ่งใดเลยนั้นกลายเป็นสิ่งที่เลวกว่าการยินยอมนำเข้าสิ่งต่าง ๆ จากต่างประเทศ ซึ่งอุปสรรคของความคิดและการกระทำดังกล่าวมักจะอยู่ที่ความประพฤติแบบสอพลอของคนบางกลุ่มในประเทศ และความประพฤติแบบหยิ่งยโสของผู้ปกครองแบบทรรายของประเทศ ขณะที่ผู้คนที่มิมีชีวิตอยู่เยี่ยงทาสทั้งหลายมักจะเป็นผู้ที่ถูกล่อลวงให้หลงทางกลายเป็นพวกของคนสอพลอและผู้ปกครองแบบทรราย (Paine, 1894a, p. 16)

ในงานเขียนที่ชื่อ *An Occasional Letter on The Female Sex* เขากล่าวเปรียบเปรยเชิงประชดประชันว่า การทอดทูนอย่างงมงายและการกดขี่ต่อผู้หญิงได้เคยเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์มนุษยชาติแทบจะทุกยุค ทุกสมัย และทุกประเทศ ผู้ชายที่กดขี่ผู้หญิงเปรียบเสมือนกับการกระทำเยี่ยงทรราย และผู้ชายประเภทนี้พวกเขามักจะแสวงหาประโยชน์ส่วนตนจากความอ่อนแอของผู้หญิง ส่วนผู้ชายที่เทิดทูนผู้หญิงอย่างงมงายไร้เหตุผลก็เปรียบเสมือนกับการกระทำเยี่ยงการเป็นทาสของผู้หญิง (Paine, 1894c, p.59) นอกจากนี้ เขายังกล่าวอีกว่า ชาวเอเชียในขณะนั้นมีการปกครองแบบทรรายที่มีดমন ทำให้ผู้หญิงกลายเป็นสิ่งมีชีวิตที่ไร้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การศึกษาของผู้หญิงเป็นไปในทางที่เสื่อมถอย คุณธรรมเป็นไปด้วยการถูกบังคับ ความสุขของพวกเขาเป็นไปอย่างไม่สมครใจ มีกฎหมายที่เข้มงวดกับผู้หญิงจนเกินควร พวกเขามักจะถูกกักขังอยู่แต่ในบ้าน มักจะถูกกีดกันออกจากหน้าที่การงานด้านกิจการสาธารณะและด้านธุรกิจ พวกเขามักจะได้รับการดูแลอย่างน่าเบื่อ ความรู้ความเข้าใจต่อบ้านเมืองของพวกเขาถูกดูแลและถูกเหยียดหยาม ผู้หญิงถูกปล้นอิสรภาพแห่งเจตจำนงโดยกฎหมายของบ้านเมืองของพวกเขาเอง ผู้หญิงมักจะตกเป็นทาสของความคิดเห็นสาธารณะซึ่งควบคุมความคิดของพวกเขาอย่างเด็ดขาดและมักจะตีความสิ่งที่ปรากฏเพียงเล็กน้อยให้กลายเป็นความผิดที่ใหญ่หลวง ชีวิตประจำวันของผู้หญิงเหมือนถูกรายล้อมไปด้วยผู้ที่คอยจะพิพากษาชีวิตของพวกเขา ซึ่งต่างก็มักจะทำตัวเป็นผู้ปกครองแบบทรรายของพวกเขา อันที่จริงสภาวะดังกล่าวนี้มีในทุกยุคทุกสมัยที่ผู้หญิงจำนวนมากทั่วโลกต่างต้องตกอยู่ท่ามกลางการถูกเหยียดหยามและความทุกข์ยากเหมือนตกอยู่ภายใต้ระบอบการปกครองแบบทรราย (Paine, 1894c, pp. 61-62)

ทั้งนี้ ในทางการเมืองการปกครอง สำหรับ Paine ทรราย คือ สภาวะที่ผู้ปกครอง รัฐบาล หรือผู้มีอำนาจรัฐอยู่ในมือใช้อำนาจกดขี่ประชาชนของตนเอง ซึ่งเขาชี้ให้เห็นว่ามีอยู่ด้วยกัน 2 ลักษณะ คือ (1) ทรรายโดยคนคนเดียว ซึ่งมักจะอยู่ในรูปของกษัตริย์ และ (2) ทรรายโดยคณะบุคคลเพียงไม่กี่คน ซึ่งมักจะอยู่ในรูปของบรรดาชนชั้นสูงหรือขุนนาง (Paine, 1894d, p. 72)

จุดยืนทางการเมืองการปกครองอันน่ายกย่องและควรเป็นแบบอย่างต่อมนุษยชาติของ Paine คือจุดยืนที่ว่า เมื่อมนุษย์เราต้องเผชิญกับทรราช มันคือช่วงเวลาทดสอบจิตวิญญาณของมนุษย์เรา ผู้ที่ยืนหยัดนั้นสมควรได้รับความรักและการขอบคุณจากเพื่อนมนุษย์ การปกครองภายใต้ทรราชนั้นเสมือนกับการที่เราต้องตกนรกทั้งเป็น และมันไม่ง่ายเลยที่เราจะสามารถเอาชนะทรราชได้ แต่อย่างไรก็ตาม สภาวะที่ต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองแบบทรราช ต้องมีคำปลอบขวัญสำหรับเราทั้งหลายเพื่อช่วยชนะที่รุ่งโรจน์ (Paine, 1894f, p. 170) และหนึ่งในคำปลอบขวัญที่ทรงพลังมากที่สุดสำหรับผู้ที่ต้องตกอยู่ภายใต้สังคมที่กำลังถูกปกครองแบบทรราช คือ ใครก็ตามที่ออกมาช่วยกันลดทอนอำนาจของทรราชลง ไม่ว่าจะด้วยวิธีใดก็ตาม แม้จะสามารถกระทำได้เพียงน้อยนิด นั่นก็ถือเป็นความยิ่งใหญ่ที่น่ายกย่อง (Paine, 1894d, p. 72)

ดังนั้น ก่อนที่เราจะแสดงจุดยืนทางการเมืองการปกครองว่า ทรราชคือสิ่งที่เลวและไม่ควรปรารถนาสำหรับเรา จำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องตอบคำถามจากใครก็ตามให้ได้ว่า อะไรคือเหตุผลอันชอบธรรมสำหรับสิทธิในการกบฏต่อทรราช ซึ่งบทความชิ้นนี้จะพยายามทำหน้าที่แสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์แจ้งว่า ในทฤษฎีการเมืองของ Paine มีคำตอบสำหรับมนุษยชาติ

อนึ่ง จากการสำรวจในฐานข้อมูลด้านงานวิจัยและบทความวิชาการที่สำคัญของไทย ซึ่งได้แก่ ฐานข้อมูลงานวิจัย (ThaiLIS) และฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์กลางของประเทศไทย (ThaiJO) พบว่า ในฐานข้อมูลดังกล่าวขาดแคลนองค์ความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีการเมืองของ Paine ในรูปแบบงานวิจัยและบทความวิชาการ ดังนั้น การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางทฤษฎีการเมืองของ Paine ผ่านบทความวิจัยชิ้นนี้ย่อมถือเป็นส่วนหนึ่งของการบุกเบิกพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีการเมืองของ Paine ในรูปแบบงานวิจัยและบทความวิชาการ โดยเฉพาะในโลกของภาษาไทยเรา โดยในที่นี้จะขอริเริ่มจากประเด็นความเข้าใจเกี่ยวกับเหตุผลอันชอบธรรมสำหรับสิทธิในการกบฏต่อทรราชในทฤษฎีการเมืองของ Paine เป็นเบื้องต้น

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับเหตุผลอันชอบธรรมสำหรับสิทธิในการกบฏต่อทรราชในทฤษฎีการเมืองของ Paine

คำถามในการวิจัย

อะไรคือเหตุผลอันชอบธรรมสำหรับสิทธิในการกบฏต่อทรราชในทฤษฎีการเมืองของ Paine?

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เอกสารตัวบทที่ Paine เป็นผู้เขียนขึ้นมาเอง โดยเอกสารตัวบทฉบับดังกล่าว ผู้วิจัยใช้ฉบับที่ Moncure Daniel Conway (1832–1907) นักคิด นักเขียน และอดีตรัฐมนตรีหัวก้าวหน้าชาวอเมริกันเป็นบรรณาธิการรวมเล่ม ซึ่งงานรวมเล่มฉบับดังกล่าว Conway ให้ชื่อว่า *The Writings of Thomas Paine* ซึ่งมีอยู่ด้วยกันทั้งหมด 4 เล่ม โดยเล่มที่ 1 เป็นงานเขียนของ Paine ในช่วงปี ค.ศ. 1774-1779 เล่มที่ 2 เป็นงานเขียนของ Paine ในช่วงปี ค.ศ. 1779-1792 เล่มที่ 3 เป็นงานเขียนของ Paine ในช่วงปี ค.ศ. 1791-1804 และเล่มที่ 4 เป็นงานเขียนของ Paine ในช่วงปี ค.ศ. 1791-1804 เช่นกัน ซึ่งงานรวมเล่มฉบับดังกล่าวถูกจัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ G.P. Putnam's Sons แห่งรัฐนิวยอร์ก (New York) สหรัฐอเมริกา

วิธีการวิจัย

วิธีการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการวิจัยเอกสารตัวบท โดยใช้แนวทางการศึกษาเชิงปรัชญาและทฤษฎีการเมือง กล่าวคือ เป็นการตั้งคำถามเชิงคุณค่าต่อสิ่งที่มนุษย์ควรและไม่ควรปฏิบัติต่อกันเมื่อต้องมาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมการเมือง เพื่อให้ได้คำตอบว่าอะไรคือบรรทัดฐานอันดีของการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมการเมือง ซึ่งต้องศึกษาผ่านการวิเคราะห์ตีความตัวบทอย่างละเอียด กล่าวคือ เป็นการเน้นทำความเข้าใจความคิดทางการเมืองของนักคิดผ่านงานเขียนที่นักคิดเขียนขึ้นมาเอง เพื่อหาความหมายที่นักคิดพยายามจะสื่อถึงผู้อ่านโดยพิจารณาจากคำจำกัดความและคำอธิบายที่ปรากฏในงานเขียนของนักคิดอย่างละเอียด⁴

สำหรับเอกสารตัวบทที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ตีความในครั้งนี้ ผู้วิจัยเน้นใช้เอกสารขั้นต้น (primary text) ซึ่งเป็นเอกสารตัวบทที่ Paine เป็นผู้เขียนขึ้นมาเอง โดยมีงานเขียนที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับวัตถุประสงค์ในการวิจัยและคำถามในการวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งก็คืองานเขียนที่ชื่อ *Common Sense* (1776)

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังใช้งานเขียนชิ้นอื่น ๆ ของ Paine ที่มีเนื้อหาบางส่วนที่มีความสัมพันธ์เล็กน้อยแตกต่างกันไปกับวัตถุประสงค์ในการวิจัยและคำถามในการวิจัยในครั้งนี้มาศึกษาเพิ่มเติมอีกด้วย ทั้งนี้เพื่อให้การอธิบายขยายความส่วนที่เป็นค้นพบกระจ่างชัดมากขึ้น ซึ่งได้แก่งานเขียนที่ชื่อ *The Magazine in America* (1775), *New Anecdotes of Alexander the Great* (1775), *An Occasional Letter on The Female Sex* (1775), *The Forester's Letters* (1776), *The American Crisis* (1776-1783), *Emancipation of Slaves* (1780), *A Letter Addressed to the Abbe Raynal* (1782), *Dissertations on Government* (1786), *Answers to Four Questions on the Legislative and Executive Powers* (1791), *Address and Declaration* (1791), *The Rights of Man* (1791-1792), *the Republican Proclamation* (1791), *To the authors of Le Republicain* (1791), *To the Attorney General* (1792), *Letter Addressed to the Addressers, on the Late Proclamation* (1792), *Anti-Monarchy* (1792), *Reasons for Preserving the Life of Louis Capet* (1793), *Declaration of Right* (1793), *Appeal to the Convention* (1794), *The Memorial to Monroe* (1794), *Letter to George Washington* (1796), *Dissertation on first principles of government* (1795), *The Constitution Of 1795. Speech in The French National Convention, July 7, 1795* (1795), *From the Castle in the Air, to the Little Corner of the World* (1797), *Letters to the Citizens of the United States* (1802), *the Age of Reason* (1794) เป็นอาทิ

⁴ โปรดดูเพิ่มเติมที่ สมบัติ จันทรวงศ์. (2022). แนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับการศึกษาปรัชญาการเมือง. เอกสารการสอนชุดวิชาปรัชญาการเมือง. สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. 1-29 – 1-32.; วิกิจ สุขสำราญ. (2022). ตัวบทกับการศึกษาปรัชญาการเมือง. เอกสารการสอนชุดวิชาปรัชญาการเมือง. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. 2-1 – 2-62.; พิศาล มุกดาภิรมย์. (2014). บนเส้นทางความคิดทางการเมืองจากคำพยากรณ์มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี. โครงการส่งเสริมการแต่งตำรา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. 1-28.; วีระ สมบูรณ์. (2018). ทฤษฎีการเมืองกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ. WAY of BOOK. 17-28.

ผลการวิจัย

หากเราถาม Paine ว่า อะไรคือเหตุผลอันชอบธรรมสำหรับสิทธิในการกบฏต่อพระราชย์่อมเป็นเรื่องที่เขาต้องอธิบายถึงผู้ปกครองหรือรัฐบาลที่ควรปรารณา กับที่ไม่ควรปรารณา ดังที่เขาได้อธิบายไว้ว่า หากมนุษย์เราสามารถพิจารณาให้ลึกลงไปได้อีกแล้วนั้น เราย่อมจะเห็นได้ว่า สังคม กับ รัฐบาล นั้นมีความแตกต่างกันในระดับฐานราก กล่าวคือ ในมิติของที่มา นั้น สังคมเกิดขึ้นมาจากความปรารถนาของมนุษย์เราเอง ขณะที่รัฐบาลนั้นเกิดขึ้นมาจากความเลวของมนุษย์เรา เช่น สังคมจะคอยเสริมสร้างความสุขของมนุษย์เราผ่านการอุปถัมภ์ค้ำชูเรา เป็นอาทิ ขณะที่รัฐบาลจะคอยยับยั้งความเลวของมนุษย์เราผ่านการลงโทษ เป็นอาทิ ดังนั้นสังคม จึงมีบทบาทในเชิงบวก ขณะที่รัฐบาลจะมีบทบาทในเชิงลบ

Paine พยายามชี้ให้มนุษย์ชาติเห็นว่า โดยธรรมชาติแล้ว รัฐบาลคือสิ่งชั่วร้ายที่จำเป็น (a necessary evil) แม้ว่ารัฐบาลนั้น ๆ จะปฏิบัติตามหน้าที่ได้มากขนาดไหนก็ตาม ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลที่เลวจึงเป็นสิ่งชั่วร้ายที่มนุษย์เราไม่จำเป็นต้องทนยอมรับ และความทุกข์ยากที่เกิดจาก รัฐบาลที่เลวในเรื่องที่มนุษย์เราจะพบเจอก็จะมีแต่ในประเทศที่ไร้ซึ่งรัฐบาลเท่านั้น ความทุกข์ยาก ในลักษณะดังกล่าวนี้ยิ่งสะท้อนจิตใจของมนุษย์เรายิ่งขึ้นไปอีก นั่นก็เพราะรัฐบาลคือสิ่งที่ มนุษย์เรานั้นรวมตัวกันสร้างขึ้นมาจาก แต่พอเราสร้างขึ้นมาแล้ว สิ่งที่เราสร้างกลับเป็นสิ่งที่ สร้างความทุกข์ยากแก่มนุษย์เราคืนมา ราวกับว่ามนุษย์เราได้สร้างความทุกข์ยากให้แก่ตนเอง ดังนั้น ความมั่นคงและความปลอดภัยจากความทุกข์ยากของมนุษย์เราจึงควรเป็นเป้าหมาย ของการทำหน้าที่ของรัฐบาล รัฐบาลที่สามารถให้ความมั่นคงและความปลอดภัยแก่มนุษย์เรา จึงเป็นรัฐบาลที่ควรปรารณา (Paine, 1894d, p. 69)⁵

Paine กล่าวว่า ในสภาวะธรรมชาติ สังคมคือสิ่งแรก ๆ ที่มนุษย์เราปรารถนาที่จะมี ตามความจำเป็น เพราะในโลกนี้ไม่มีมนุษย์คนใดที่จะสามารถตอบสนองความต้องการของเขา ได้เองเพียงลำพังอย่างเพียงพอ แม้มนุษย์ผู้นั้นจะมีความสมบูรณ์ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ เพียงใดก็ตาม กล่าวคือ ในที่สุดมนุษย์เราย่อมจะแสวงหาความช่วยเหลือจากมนุษย์คนอื่น ๆ ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ขณะเดียวกันมนุษย์คนอื่น ๆ ก็ย่อมต้องการความช่วยเหลือจากเราเช่นกัน เพราะหากมนุษย์คนใดก็ตามปฏิเสธการรวมกลุ่มกับมนุษย์คนอื่น ๆ เป็นสังคม และปฏิเสธ ความช่วยเหลือจากมนุษย์คนอื่น ๆ ในสังคมเขาจะต้องเผชิญกับความทุกข์ยากต่าง ๆ นานา ในสภาวะธรรมชาติ และเขาอาจเผชิญกับความตายจากสภาวะธรรมชาตินั้นในที่สุด (Paine, 1894d, p. 70)⁶

⁵ รัฐบาลคือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองความมั่นคงและความปลอดภัยในฐานะประโยชน์ส่วนรวมของมนุษย์ รัฐบาลที่ละเมิดหน้าที่ดังกล่าวคือรัฐบาลที่ไม่มีความชอบธรรมในการปกครองสังคมมนุษย์ ดังนั้น สังคมมนุษย์จึงมีสิทธิในการกบฏ ต่อรัฐบาลที่ละเมิดหน้าที่ดังกล่าวได้

⁶ บังคับบุคคลจะมีเสรีภาพจากสภาวะธรรมชาติได้ จำเป็นต้องอาศัยการรวมกลุ่มกันเป็นสังคม เพื่อจะมีเสรีภาพที่จะนำไปสู่ประโยชน์ ส่วนส่วนรวมร่วมกันได้ ดังนั้น อำนาจที่ทำลายสังคม ย่อมเป็นอำนาจที่ทำลายเสรีภาพของปัจเจกบุคคลด้วยเช่นกัน

ด้วยเหตุดังนั้น ความจำเป็นจึงกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มนุษย์เราต้องรวมกลุ่มกันเป็นสังคม และถ้าหากสังคมมนุษย์เราเต็มไปด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เต็มไปด้วยความซื่อสัตย์ต่อกันและกัน การมีรัฐบาลและกฎหมายย่อมไม่ใช่สิ่งที่จำเป็นแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม Paine ชี้ให้เห็นว่า โดยธรรมชาติของมนุษย์นั้นมิได้เป็นเช่นนั้นแต่อย่างใด กล่าวคือ โดยธรรมชาติของมนุษย์นั้นมีความเลวปะปนอยู่ในชีวิตด้วย หรือความเลวคือสิ่งที่มีอยู่ในตัวของมนุษย์เราโดยธรรมชาติ โดยพัฒนาการของสังคมมนุษย์เรานั้น ในช่วงแรกของสังคมมนุษย์ แม้มนุษย์จะรวมกลุ่มกันจนสร้างสังคมขึ้นมาได้ด้วยความปรารถนาเดียวกัน แต่อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมาไม่ช้าก็เร็ว มนุษย์เราจะหละหลวมหรือ ละเลยต่อหน้าที่และเป้าหมายที่ตกลงจะมีร่วมกัน ความเลวของมนุษย์ในลักษณะนี้เองที่ทำให้สังคมมนุษย์เราจำเป็นต้องสร้างรัฐบาลและกฎหมายขึ้นมาเพื่อปกครองสังคมมนุษย์เอง และเมื่อตกลงกันว่าจะมีรัฐบาลและกฎหมายเพื่อปกครองกัน จากนั้นมนุษย์เราจะหาสถานที่เพื่อประชุมปรึกษารือกันเกี่ยวกับเรื่องสาธารณะ และจะถูกพัฒนาจนกลายเป็นรัฐสภาในที่สุด จากนั้นมนุษย์เราจะร่วมกันพัฒนากำหนดกฎหมายที่จำเป็นต่างๆ เพื่อบังคับใช้ร่วมกันผ่านรัฐสภาที่วางนี้ ซึ่งการมีส่วนร่วมทางการเมืองดังกล่าวถือว่าเป็นไปโดยสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์ทุกคน (Paine, 1894d, p. 70)⁷

อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมา เมื่อสังคมมนุษย์ได้ขยายตัวใหญ่ขึ้นและมีความซับซ้อนมากขึ้น ปัญหาเกี่ยวกับกิจการสาธารณะก็ย่อมมีเพิ่มมากขึ้นและซับซ้อนมากขึ้นตามไปด้วย ความไม่สะดวกในการมาประชุมปรึกษารือกันของมนุษย์เราเกี่ยวกับกิจการสาธารณะของส่วนรวมก็เพิ่มมากขึ้นไปด้วยเช่นกัน เช่น ความไม่สะดวกจากการมีจำนวนสมาชิกที่มากขึ้นมากจากสังคมในช่วงแรกเริ่มหรือความไม่สะดวกจากการมีระยะทางที่ไกลขึ้นมากจากที่พักอาศัยไปยังที่ประชุมปรึกษารือกันหรือรัฐสภา เป็นอาทิ สถานะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปดังกล่าวทำให้สังคมมนุษย์มีความจำเป็นต้องแสวงหาวิธีการที่จะมาช่วยลดข้อจำกัดดังกล่าวและที่จะมาช่วยอำนวยความสะดวกได้มากขึ้นตามไปด้วย วิธีการดังกล่าวก็คือ การตกลงกันยินยอมพร้อมใจที่จะให้มีการคัดเลือกสมาชิกของสังคมเพื่อให้ได้มาซึ่งสมาชิกส่วนหนึ่งเพื่อไปทำหน้าที่ประชุมปรึกษารือและกำหนดกฎหมายร่วมกันที่รัฐสภาแทนสมาชิกที่เหลือ โดยสมาชิกผู้ที่ได้รับเลือกให้ทำหน้าที่ดังกล่าวจะรับผิดชอบต่อเจตนารมณ์ของผู้ที่เลือกเขาเข้าไปทำหน้าที่แทนตน ด้วยเหตุนี้ เมื่อระยะเวลายาวนานไป จำนวนตัวแทนที่เข้าไปทำหน้าที่แทนสมาชิกที่เหลือของสังคมย่อมจะมีจำนวนเพิ่มขึ้นตามการขยายตัวของสมาชิกของสังคม ดังนั้น เพื่อให้ผลประโยชน์ของทุกคนทุกชุมชนได้รับการตอบสนองอย่างทั่วถึง จึงจำเป็นต้องมีการกำหนดแบ่งเขตชุมชนออกเป็นส่วนๆ แล้วให้ชุมชนแต่ละส่วนได้มีตัวแทนเป็นของตนเองและเพื่อไม่ให้ผลประโยชน์ของชุมชนมีทางไกลหรือแยกขาดจากผลประโยชน์ของบรรดาตัวแทนของพวกเขา จึงจำเป็นต้องมีการกำหนดให้มีการเลือกตั้งบ่อย ๆ เป็นระยะ ๆ อย่างเหมาะสม เพราะการเลือกตั้งจะช่วยให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งและผู้ออกเสียงเลือกตั้งได้สื่อสารกันและแลกเปลี่ยนเจตนารมณ์กันอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย บรรดาผู้สมัครรับเลือกตั้งที่ได้รับเลือกเป็นตัวแทน

⁷ ประชาชนทุกคนมีสิทธิตามธรรมชาติอย่างเท่าเทียมกันในการรวมกลุ่มกันเป็นสังคม การร่วมสร้างรัฐบาล การกำหนดกฎหมาย และการมีส่วนร่วมทางการเมือง อำนาจที่การกดขี่กดกันมิให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะดังกล่าวคืออำนาจที่ละเมิดสิทธิตามธรรมชาติของประชาชนที่มีอยู่อย่างเท่าเทียมกัน ประชาชนจึงมีสิทธิในการกบฏต่ออำนาจดังกล่าวได้

ก็จะมีความซื่อสัตย์ต่อประชาชนผู้ออกเสียงเลือกพวกเขาเป็นที่ตั้ง การเลือกตั้งจะช่วยให้ผู้คนในสังคมได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ความต้องการของกันและกัน เห็นอกเห็นใจกัน ยินยอมกัน พร้อมใจกัน ต้องการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งจะเกิดขึ้นโดยธรรมชาติในสังคมมนุษย์ และรัฐบาลที่มีรากฐานทางความคิดและการปฏิบัติมาจากสิ่งนี้จะมีความเข้มแข็ง ประชาชนที่อยู่ภายใต้บริบทที่ว่านี้ก็จะได้รับประโยชน์สุขส่วนรวมสูงสุด ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า รัฐบาลเกิดขึ้นและดำเนินไปได้เพราะความจำเป็น กล่าวคือ รัฐบาลเกิดจากความบกพร่องทางคุณธรรมของมนุษย์เราเอง และทำให้รัฐบาลต้องมีเป้าหมายเพื่อปกป้องเสรีภาพของมนุษย์ที่มีคุณธรรมจากมนุษย์ที่มีความบกพร่องทางคุณธรรม ดังนั้น รัฐบาลที่ถูกต้องชอบธรรมจึงต้องเป็นรัฐบาลที่ปกป้องเสรีภาพของประชาชนที่มีคุณธรรม (Paine, 1894d, p. 71)⁸

Paine เสนอว่า รูปแบบการปกครอง (the form of government) ควรมาจากหลักการที่สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ และควรมีความเรียบง่ายไม่ยุ่งยากซับซ้อน สำหรับตัวอย่างของรูปแบบการปกครองที่ยุ่งยากซับซ้อนที่เคยเกิดขึ้นนั้น Paine ได้ชี้ให้เห็นว่า ในยุคสมัยของเขา รูปแบบการปกครองของอังกฤษตามที่รัฐธรรมนูญของพวกเขากำหนดไว้นั้นมีความยุ่งยากซับซ้อนไม่น้อย นอกจากนี้ Paine ยังชี้ให้เห็นว่า รูปแบบการปกครองของอังกฤษตามรัฐธรรมนูญขณะนั้นมีความเป็นระบอบทรราชแฝงอยู่ด้วย ซึ่งเขาไม่เห็นด้วยเป็นอย่างยิ่ง เพราะสำหรับทรราชแล้ว ในทัศนะของ Paine การได้ลดทอนอำนาจของทรราช แม้จะสามารถกระทำการลดทอนได้เพียงน้อยนิดเพียงใดก็ตาม นั่นก็ถือว่าเป็นการกระทำที่สูงส่งและน่ายกย่องสรรเสริญ และสำหรับข้อดีของรูปแบบการปกครองที่เรียบง่ายก็คือ เมื่อประชาชนเกิดความทุกข์ยาก พวกเขาจะรู้ได้อย่างง่ายดายเช่นกันว่า สาเหตุแห่งความทุกข์ยากนั้นมาจากที่ใด และจะรู้ได้อย่างง่ายดายเช่นกันว่าจะหาทางแก้ไขความทุกข์ยากนั้นอย่างไร แต่ความทุกข์ยากของประชาชนภายใต้รูปแบบการปกครองของอังกฤษตามรัฐธรรมนูญขณะนั้น เป็นการยากที่จะรู้ว่าสาเหตุแห่งความทุกข์ยากนั้นมาจากที่ใด และเป็นการยากที่จะรู้ว่าหาทางแก้ไขความทุกข์ยากนั้นอย่างไร (Paine, 1894d, p. 71-72)⁹

Paine ชี้ให้เห็นว่า การปกครองของอังกฤษตามรัฐธรรมนูญขณะนั้นเป็นการปกครองในรูปแบบผสม กล่าวคือ มีทั้งระบอบทรราช (tyranny) และระบอบมหาชนรัฐ (republican) โดยความเป็นระบอบทรราชที่ผสมอยู่นั้นมีอยู่ด้วยกัน 2 ลักษณะ คือ (1) ระบอบทรราชโดยกษัตริย์ (monarchical tyranny) ซึ่งกษัตริย์จะมีบทบาททางการเมืองการปกครอง และ (2) ระบอบทรราชโดยชนชั้นสูง (aristocratical tyranny) ซึ่งบรรดาขุนนางจะมีบทบาททางการเมืองการปกครอง ส่วนระบอบมหาชนรัฐ บรรดาตัวแทนของประชาชนในสภาสามัญชน (the house of commons) จะมีบทบาททางการเมืองการปกครอง ดังนั้น คุณธรรม (virtue) ของสภาสามัญชนจึงเป็นปัจจัย

⁸ การกำหนดให้ปัจเจกบุคคลทุกคนในทุกชุมชนได้มีตัวแทนเป็นของตนเองอย่างทั่วถึงคือหลักประกันประโยชน์สุขส่วนรวมร่วมกันอย่างทั่วถึงของประชาชน และบรรดาตัวแทนของประชาชนที่ร่วมกันจัดตั้งรัฐบาลย่อมปกป้องคุ้มครองเสรีภาพของประชาชน รัฐบาลที่ไม่ได้มาจากตัวแทนของประชาชนและประชาชนจึงเป็นรัฐบาลที่ไม่มีหลักประกันให้กับเสรีภาพและประโยชน์สุขส่วนรวมของประชาชนอย่างทั่วถึง

⁹ ระบอบการปกครองสังคมมนุษย์ควรมาจากแนวคิดและหลักการที่สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ แต่ระบอบทรราชไม่สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบทรราชไปสู่ระบอบการปกครองที่สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์จึงมีความชอบธรรม

ที่มีความสำคัญต่อเสรีภาพของประชาชนชาวอังกฤษขณะนั้น ขณะที่อำนาจของกษัตริย์และขุนนางนั้น ไม่ได้มีความเชื่อมโยงหรือมีที่มาจากประชาชนแต่อย่างใด ทั้งนี้ก็เพราะอำนาจของกษัตริย์และขุนนางนั้นสืบทอดกันมาทางสายเลือด อำนาจของกษัตริย์และขุนนางจึงไม่ใช่ปัจจัยที่มีความสำคัญในเชิงสนับสนุนต่อเสรีภาพของประชาชนแต่อย่างใด

นอกจากนี้ การปกครองของอังกฤษตามรัฐธรรมนูญขณะนั้นจึงไม่ได้มีความเป็นเอกภาพอย่างที่หลายคนเชื่อกันแต่อย่างใด เพราะในความเป็นจริง กษัตริย์ ขุนนาง และสภาสามัญชน ไม่ได้ตรวจสอบถ่วงดุลซึ่งกันและกันอย่างมีคุณภาพทางอำนาจแต่อย่างใด กล่าวคือ รัฐธรรมนูญของอังกฤษขณะนั้น แม้จะให้อำนาจในการตรวจสอบถ่วงดุลกษัตริย์โดยการสามารถยับยั้งการใช้จ่ายงบประมาณแผ่นดินแก่สภาสามัญชน แต่รัฐธรรมนูญก็ให้อำนาจในการตรวจสอบถ่วงดุลสภาสามัญชนโดยการสามารถยับยั้งร่างกฎหมายที่เสนอมารจากสภาสามัญชนแก่กษัตริย์ด้วยเช่นกัน ดังนั้นหากพิจารณาให้ลึกลงไป รัฐธรรมนูญของอังกฤษขณะนั้นได้ให้อำนาจแก่กษัตริย์มากกว่าสภาสามัญชน ทั้งที่สภาสามัญชนมีที่มาจากประชาชนและประชาชนมีความไว้วางใจได้มากกว่ากษัตริย์ ตรงนี้ Paine จึงชี้ให้เห็นว่า เหตุผลอันชอบธรรมที่สภาสามัญชนควรมีหน้าที่ตรวจสอบถ่วงดุลกษัตริย์นั้นอยู่ที่ เรื่องของการปกป้องคุ้มครองเสรีภาพของประชาชน กล่าวคือ (1) ธรรมชาติของมนุษย์ผู้กษัตริย์ย่อมมีความต้องการอำนาจที่สมบูรณ์เบ็ดเสร็จเสมอ ขณะที่การปกครองโดยคนคนเดียวนั้นเป็นสิ่งที่น่ากังวลและไม่สามารถไว้วางใจได้ตลอดเวลาสำหรับประชาชน (2) สำหรับประชาชนนั้น สภาสามัญชนสามารถไว้วางใจได้มากกว่ากษัตริย์ เพราะสภาสามัญชนมีที่มาจากประชาชนเอง (Paine, 1894d, p. 72-73)¹⁰

อนึ่ง การปกครองโดยคนคนเดียวในบริบทของรัฐที่ขนาดใหญ่และมีประชากรจำนวนมาก ผู้ปกครองย่อมมีข้อจำกัดในเรื่องของการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของประชาชนอย่างถ่องแท้ แต่รัฐธรรมนูญของอังกฤษกลับให้อำนาจแก่ผู้ปกครองหรือระบอบการปกครองโดยคนคนเดียว นอกจากนี้ การปกครองโดยคนคนเดียวยังมีกำแพงกันที่สูงต่อประชาชน แต่วิถีของการปกครองโดยพื้นฐานนั้นต้องการให้ผู้ปกครองมีความรู้ความเข้าใจต่อประชาชนของตนอย่างทั่วถึง การปกครองในลักษณะดังกล่าวจึงขัดกับธรรมชาติของสังคมมนุษย์เรา (Paine, 1894d, p. 73)¹¹

Paine ชี้ให้เห็นว่า ที่เชื่อกันว่า ระบอบการปกครองของอังกฤษตามรัฐธรรมนูญขณะนั้น กษัตริย์จะใช้อำนาจผ่านสภาขุนนาง (the house of lords or peers) และประชาชนจะใช้อำนาจผ่านสภาสามัญชน ซึ่งอำนาจทั้งสองสภาได้ถูกแบ่งแยกอำนาจให้ตรวจสอบถ่วงดุลกันและกันอย่างมีคุณภาพทางอำนาจนั้นไม่เป็นความจริงแต่อย่างใด เพราะรัฐธรรมนูญของอังกฤษขณะนั้นแบ่งแยกอำนาจไว้อย่างคลุมเครือและไม่ชัดเจน และรัฐธรรมนูญขณะนั้นก็ถูกกำหนดอย่างเอนเอียงไม่เที่ยงธรรม และเข้าข้างอำนาจของกษัตริย์มากกว่าอำนาจของประชาชน เพราะในวิถีทาง

¹⁰ แม้เสรีภาพของประชาชนจะขึ้นอยู่กับคุณธรรมของอำนาจที่มาจากประชาชน แต่ธรรมชาติของอำนาจที่ไม่ได้มาจากประชาชนย่อมไม่ตระหนักต่อเสรีภาพของประชาชน ประชาชนจึงควรสนับสนุนอำนาจอย่างแรก และตรวจสอบถ่วงดุลตลอดจนต่อต้านอำนาจอย่างหลัง

¹¹ ความรู้ความเข้าใจที่ไม่ทั่วถึงต่อเจตนารมณ์ของประชาชน การมีเสรีภาพ ความเท่าเทียม และประโยชน์ส่วนรวมย่อมไม่ทั่วถึงตามไปด้วย การปกครองโดยคนคนเดียวจึงไม่สอดคล้องกับธรรมชาติของสังคมมนุษย์ที่กว้างใหญ่ขึ้นในแง่นี้

การเมืองการปกครองนั้น รัฐธรรมนูญกำหนดให้อำนาจฝ่ายใดหรือสถาบันใดมากที่สุด อำนาจนั้นย่อมเป็นอำนาจที่ปกครองอำนาจอื่น ๆ

ถึงแม้ว่ารัฐธรรมนูญของอังกฤษขณะนั้นจะพยายามต่อต้านและปิดกั้นไม่ให้ระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช (absolute monarchy) เกิดขึ้นได้ง่ายๆ แต่กระนั้น รัฐธรรมนูญกลับให้อำนาจที่สำคัญทางการเมืองแก่กษัตริย์ไว้ เช่น นอกจากกษัตริย์จะมีอำนาจยับยั้งร่างกฎหมายที่เสนอโดยสภาสามัญชนแล้ว กษัตริย์ยังมีอำนาจกำหนดและให้ยศบรรดาศักดิ์และเงินบำเหน็จบำนาญแก่บรรดาขุนนาง สมาชิกรัฐสภา และบุคคลอื่นๆ ที่กษัตริย์พอใจได้ด้วย เป็นอาทิ (Paine, 1894d, p. 73-74)¹²

สำหรับ Paine ความเชื่อของชาวอังกฤษขณะนั้น ที่ว่า จะสามารถสร้างดุลยภาพทางอำนาจระหว่างกษัตริย์ ขุนนาง และสามัญชนได้อย่างลงตัวนั้น เป็นความเชื่อที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความมโหฬาร (pride) มากกว่าการตั้งอยู่บนพื้นฐานของเหตุผล (reason) กล่าวคือ แม้ว่าปัจเจกบุคคล (individuals) ของชาวอังกฤษจะมีชีวิตที่ปลอดภัยและมั่นคงมากกว่าปัจเจกบุคคลในหลายประเทศ แต่อย่างไรก็ตาม ภายใต้บริบทของระบอบการปกครองตามรัฐธรรมนูญของอังกฤษขณะนั้น เจตจำนงของกษัตริย์กลับเปรียบเสมือนดังเป็นกฎหมายที่ใช้ปกครองของประเทศเลยทีเดียว ซึ่งอำนาจในลักษณะเช่นนี้ไม่แตกต่างอะไรกันมากกับที่ฝรั่งเศสขณะนั้น จะมีแตกต่างกันบ้างก็ตรงที่ในฝรั่งเศสนั้นคำสั่งที่ออกจากราชบัลลังก์ของกษัตริย์นั้นถือเป็นกฎหมายที่ใช้ปกครองประเทศได้โดยตรง ขณะที่ในอังกฤษนั้นกษัตริย์จะสื่อสารเจตจำนงผ่านไปยังรัฐสภาแล้วค่อยออกประกาศเป็นกฎหมายแทน กฎหมายที่ออกโดยรัฐสภาจึงเป็นกฎหมายของกษัตริย์มากกว่ากฎหมายของประชาชน ตรงนี้ในมิติเชิงประวัติศาสตร์การเมือง Paine ได้ชี้ให้เห็นเพิ่มเติมว่า เป็นเพราะบทเรียนจากกรณีจุดจบของกษัตริย์ Charles ที่ 1 (ค.ศ. 1600-1649) จึงทำให้กษัตริย์คนต่อ ๆ มาของอังกฤษได้ปรับตัวเชิงอำนาจและมีความเฉลียวฉลาดในการใช้อำนาจมากขึ้นเป็นอย่างมาก เช่น การใช้อำนาจผ่านรัฐสภา โดยเฉพาะสภาขุนนาง เป็นอาทิ (Paine, 1894d, p. 74)¹³

ด้วยเหตุนี้ Paine จึงเสนอว่า รัฐธรรมนูญที่ชอบธรรมควรเป็นรัฐธรรมนูญที่มาจากประชาชน และควรเป็นรัฐธรรมนูญของประชาชน (the constitution of the people) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ รัฐธรรมนูญไม่ควรมาจากรัฐบาลและไม่ใช่อำนาจของรัฐบาล ซึ่งตามแนวคิดและแนวปฏิบัตินี้เท่านั้นจึงจะป้องกันไม่ให้รัฐบาลใช้อำนาจกดขี่ (oppressive) ประชาชนของตนเอง

ด้วยเหตุนี้ Paine จึงเสนอว่า รัฐธรรมนูญที่ชอบธรรมควรเป็นรัฐธรรมนูญที่มาจากประชาชน และควรเป็นรัฐธรรมนูญของประชาชน (the constitution of the people) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ รัฐธรรมนูญไม่ควรมาจากรัฐบาลและไม่ใช่อำนาจของรัฐบาล ซึ่งตามแนวคิดและแนวปฏิบัตินี้เท่านั้นจึงจะป้องกันไม่ให้รัฐบาลใช้อำนาจกดขี่ (oppressive) ประชาชนของตนเอง

¹² เมื่อใดก็ตามที่อำนาจที่ไม่ได้มาจากประชาชนเหนือกว่าอำนาจที่มาจากประชาชน ความไม่เท่าเทียมกันในสังคมย่อมเกิดขึ้น

¹³ รัฐสภาที่ไม่เท่าเทียมจะนำมาซึ่งการกำหนดกฎหมายที่ไม่เท่าเทียม โดยเฉพาะในระบอบทระราชโดยคนคนเดียวและระบอบทระราชโดยคณะบุคคลเพียงไม่กี่คน ที่กำหนดกฎหมายเพื่อประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้องเป็นที่ตั้ง

อนึ่ง หากเรายังอยู่ในรัฐที่มีสภาวะที่ไม่ถูกต้องเหมาะสมสำหรับการให้ความยุติธรรม (justice) แก่สมาชิกของรัฐ โดยเฉพาะหากเรายังคงสยบยอมต่ออิทธิพลของความลำเอียง ความไม่ยุติธรรมเสียเอง เราก็ไม่ควรไปทำหน้าที่ตัดสินรัฐอื่น ๆ ว่าดีหรือไม่ดี ในทำนองเดียวกัน การยึดมั่นถือมั่นในระบอบการปกครองตามรัฐธรรมนูญที่ไม่ยุติธรรม ย่อมเป็นสิ่งที่บดบังสติปัญญา เราไม่ให้สามารถมองเห็นรัฐธรรมนูญที่ยุติธรรมได้ (Paine, 1894d, p. 74-75)¹⁴

จากหลักการเชิงเหตุผลอันชอบธรรมทางทฤษฎีการเมืองที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น Paine ได้ชี้ให้เห็นถึงกรณีตัวอย่างระหว่างรัฐบาลแห่งอังกฤษกับชาวอาณานิคมในอเมริกา ว่า เมื่อมีความชัดเจนว่า รัฐบาลแห่งอังกฤษมีความเป็นทรราชต่อชาวอาณานิคมในอเมริกา ชาวอาณานิคมในอเมริกา ย่อมมีสิทธิในการกบฏต่อรัฐบาลทรราชแห่งอังกฤษ โดย Paine ได้เสนอต่อชาวอาณานิคมในอเมริกาว่า หากชาวอาณานิคมในอเมริกาต้องการจะปกครองตนเอง ต้องมองกลับไปทบทวนที่อังกฤษ กล่าวคือ ในอังกฤษกษัตริย์คือกฎหมาย ถ้าในอเมริกากฎหมายต้องเป็นกษัตริย์ และในอเมริกาก็ไม่ควร มีกษัตริย์อื่นใดอีกนอกจากกฎหมายที่มาจากประชาชน เพราะประชาชนคือผู้มีอำนาจสูงสุด ในการปกครองประเทศ ซึ่งกระทำการผ่านการปกครองโดยกฎหมายที่มาจากประชาชนเอง

การปกครองตนเองถือเป็นสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์เราทุกคน และการที่เราได้ร่วมกัน กำหนดรัฐธรรมนูญของเราเพื่อปกครองตนเองด้วยเจตจำนงของเราเองนั้น ย่อมมีความปลอดภัย และมั่นคงต่อเราเองกว่าการให้ผู้ที่เราไม่สามารถตรวจสอบถ่วงดุลใด ๆ ได้เลยอย่างรัฐบาลแห่ง อังกฤษมาเป็นคนกำหนดให้เรา และหากเราไม่ตระหนักที่จะร่วมกันปกครองตนเอง เราอาจตกอยู่ ภายใต้ใช้อำนาจของนักฉวยโอกาสบางคนหรือบางกลุ่มที่มุ่งจะถือครองอำนาจเพื่อแสวงหา ผลประโยชน์ส่วนตนโดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์และเสรีภาพของผู้อื่น และนั่นคือหนทางที่จะนำไปสู่ ระบอบทรราชในที่สุด (Paine, 1894d, p. 99-100)

ภายใต้ทรราชและระบอบทรราช ใครก็ตามที่มีความรักต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เราต้องมีความกล้าหาญพอที่จะต่อต้านทรราชและระบอบทรราช เพราะมันคือสิ่งที่ครอบงำและกดขี่ ผลประโยชน์และเสรีภาพของมนุษย์เรา และเราควรต้อนรับเพื่อนมนุษย์ที่ลี้ภัยมาจากทรราช ด้วยเช่นกัน (Paine, 1894d, p. 100-101)

Paine ชี้ให้เห็นว่า ในอดีตที่ผ่านมา การสร้างรูปแบบการปกครองของนานาประเทศส่วนใหญ่ ได้ปล่อยโอกาสในการกำหนดตนเองผ่านการกำหนดกฎหมายของตนเองหลุดมือไปไม่น้อย จึงทำให้ประชาชนในหลายประเทศต้องถูกปกครองด้วยกฎหมายที่พวกเขาเองไม่ได้กำหนด พวกเขาจึงมักจะได้กษัตริย์มาก่อน แล้วค่อยมาสร้างรูปแบบการปกครองภายหลัง ซึ่งสิ่งที่ควรจะเป็น คือ ต้องร่วมกันกำหนดกฎหมายของตนเองเพื่อกำหนดรูปแบบการปกครองร่วมกันก่อน แล้วค่อยเลือกตั้งตัวแทนมาทำหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดสำหรับการดำเนินการปกครองกันและกัน ดังนั้น เราจึงควรเรียนรู้ถึงความผิดพลาดและความบกพร่องจากอดีตเหล่านี้ และไม่ควรถูกปล่อยโอกาส ให้หลุดมือไปง่ายๆ สำหรับการกำหนดตนเองผ่านการกำหนดกฎหมายของตนเอง เพื่อจะได้ริเริ่ม สร้างรูปแบบการปกครองที่ถูกต้องและชอบธรรม (Paine, 1894d, p. 108)

¹⁴ การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบทรราชไปสู่ระบอบที่รัฐบาล รัฐธรรมนูญ และกฎหมายต่าง ๆ มาจากประชาชนเท่านั้น จึงจะสามารถสร้างหลักประกันได้ว่า เสรีภาพของประชาชนจะถูกปกป้อง ความไม่เท่าเทียมสำหรับประชาชนจะถูกต่อต้าน และประโยชน์ส่วนรวมของประชาชนจะถูกรักษา

ทั้งนี้ ในระดับปัจเจกบุคคล หากเราต้องการที่จะปกป้องเสรีภาพของตนเองให้ปลอดภัย และมั่นคง จำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องปกป้องแม้กระทั่งเสรีภาพของศัตรูเราให้ปลอดภัยและมั่นคง ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะเสรีภาพจากการถูกกดขี่ เพราะหากเราละเว้นหรือละเมิดต่อหน้าที่ดังกล่าว เราจะกลายเป็นผู้สร้างแบบอย่างแก่ผู้อื่นที่พวกเขาเองก็สามารถสร้างผลกระทบถึงตัวเราเอง ได้เช่นกัน (Paine, 1895k, p. 277)

ดังนั้น สำหรับ Paine ใครก็ตามที่ต่อต้านการใช้เหตุผลอันชอบธรรม เขาย่อมเป็นกบฏที่ไม่ชอบธรรมตั้งแต่แรก แต่ใครก็ตามที่ต่อต้านการใช้เหตุผลสำหรับสนับสนุนทรราช เขาย่อมเป็นกบฏที่ชอบธรรมและคู่ควรที่จะถูกเรียกว่าผู้พิทักษ์มากกว่า (Paine, 1894f, p. 179)

กล่าวโดยสรุป ในทัศนะของ Paine ทรราช คือ สิ่งที่เป็นภัยอันตรายและทำลายเสรีภาพของประชาชน ทำลายความเท่าเทียมของประชาชน ทำลายความยุติธรรมของประชาชน ทำลายประโยชน์สุขส่วนรวมของประชาชน การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบทรราชไปสู่ระบอบที่ประชาชนได้ปกครองตนเองจึงเป็นสิ่งที่ถูกต้องและชอบธรรม ดังนั้น เหตุผลอันชอบธรรมสำหรับสิทธิในการกบฏต่อทรราชในทฤษฎีการเมืองของ Paine คือ (1) เพื่อปกป้องเสรีภาพ (2) เพื่อต่อต้านความไม่เท่าเทียม (3) เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ไม่ยุติธรรม (4) เพื่อประโยชน์สุขส่วนรวม

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อสังเกตที่ควรนำมาพิจารณาเพิ่มเติมหกประเด็นด้วยกัน ดังนี้

ประเด็นแรก ในทางทฤษฎีการเมือง ความคิดของ Paine มีความคล้ายคลึง มีความแตกต่าง และมีความสัมพันธ์กับความคิดของนักคิดนักปรัชญาในยุคแห่งการรู้แจ้งของชาวยุโรปอย่างไร? กล่าวคือ Paine สนับสนุนการแบ่งแยกอำนาจคล้ายคลึงกับ Montesquieu แต่ Montesquieu เสนอถึงการแบ่งแยกอำนาจระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ ขณะที่ Paine เสนอถึงการแบ่งแยกอำนาจระหว่างกษัตริย์ ขุนนาง และสามัญชน Montesquieu ชื่นชมระบบการปกครองของอังกฤษในยุคสมัยนั้น แต่ Paine กลับชี้ให้เห็นว่าระบบการปกครองของอังกฤษในยุคสมัยนั้นมีความบกพร่องทั้งด้านเสรีภาพ ความเท่าเทียม และความยุติธรรม เช่น ด้วยการมีมุมมองเชิงประวัติศาสตร์ที่ยาวนานและลึกซึ้ง Paine ชี้ให้เห็นว่า ภายใต้ระบบการปกครองของอังกฤษในยุคสมัยนั้น อำนาจฝ่ายนิติบัญญัติและอำนาจฝ่ายบริหารหรืออำนาจของกษัตริย์และอำนาจของรัฐสภานั้นไม่ได้แยกออกจากกันอย่างแท้จริง หากแต่มีความทับซ้อนกันอยู่ และความสมดุลของอำนาจในระบอบกษัตริย์นั้นเป็นไปได้ที่จะบรรลุผลสำเร็จ เพราะผู้ที่คอยตรวจสอบถ่วงดุลอำนาจของกษัตริย์อย่างแท้จริงก็มีแต่เพียงสามัญชนเท่านั้น แม้สามัญชนจะเชื่อถือรัฐสภาได้มากกว่ากษัตริย์ก็ตาม ดังนั้น สำหรับ Paine การแบ่งแยกอำนาจไม่มีทางเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริงในระบอบกษัตริย์ สำหรับ Montesquieu คุณธรรมสามารถเกิดขึ้นได้ทั้งในระบอบกษัตริย์และในระบอบมหาชนรัฐ แต่สำหรับ Paine คุณธรรมสามารถเกิดขึ้นได้ในระบอบมหาชนรัฐเท่านั้น

แนวคิดสัญญาทางสังคมหรือสัญญาประชาคมของ Paine มีความคล้ายคลึงกับแนวความคิดของ Hobbes Locke และ Rousseau แต่สำหรับ Hobbes Locke และ Rousseau เชื่อว่าต้นกำเนิดของสัญญาทางสังคมนั้นมีสถานะที่เป็นเชิงลบ กล่าวคือ มีที่มาจากการที่มนุษย์เรามีความปรารถนาที่จะป้องกันตัวเองออกจากสภาวะอนาธิปไตยหรือสงคราม ขณะที่ Paine เชื่อว่าต้นกำเนิดของสัญญาทางสังคมมีสถานะที่เป็นเชิงบวก กล่าวคือ มีที่มาจากการที่มนุษย์เราต้องการมารวมตัวกันเพื่อสร้างบ้านของตนเอง สร้างสังคม สร้างเมืองให้น่าอยู่ยิ่งขึ้น เพราะมนุษย์เกิดมาพร้อมกับสัญญาตามธรรมชาติ สัญญาดั้งเดิมของมนุษย์จึงเป็นสัญญาระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม ไม่ใช่สัญญาระหว่างปัจเจกบุคคลกับรัฐบาล Locke อ้างเหตุผลเกี่ยวกับสิทธิในการปฏิบัติภายใต้กรอบความคิดของระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ แต่ Paine อ้างเหตุผลเกี่ยวกับสิทธิในการปฏิบัติภายใต้กรอบความคิดของระบอบมหาชนรัฐ ขณะที่ Hobbes ไม่สนับสนุนการปฏิบัติ Locke มองว่ารัฐบาลในยุคแรก ๆ เป็นรัฐบาลกษัตริย์ แต่ Paine มองว่ารัฐบาลในยุคแรก ๆ เป็นรัฐบาลมหาชนรัฐ Paine เชื่อว่า สันติภาพขึ้นอยู่กับ การปกป้องและการเผยแพร่คุณค่าเกี่ยวกับอธิปไตยของชาติ ความเป็นอิสระ และการตัดสินใจได้ด้วยตนเองอย่างแท้จริง ในขณะที่สงครามขึ้นอยู่กับความอิจฉาของผู้มีอำนาจ ความคิดของ Paine ประสบความสำเร็จในทางปฏิบัติในอเมริกา แต่อย่างไรก็ตาม มันไม่ได้ประสบความสำเร็จในทางปฏิบัติในอังกฤษเท่าใดนัก (Wilson & Ricketson, 1989, p. 128-133)

ประเด็นที่สอง คือ ในประวัติศาสตร์ทฤษฎีการเมืองตะวันตก ประเภทหรือลักษณะของความเป็นทรราชมีมากกว่าที่ Paine นำเสนอไว้หรือไม่ อย่างไร? กล่าวคือ จากผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า Paine เองยังมองว่า ทรราชที่มนุษย์ชาติเคยเผชิญมามีแค่ 2 ประเภท คือ (1) ทรราชโดยคนคนเดียว (the one) ซึ่งตัวแสดงหลักก็คือ กษัตริย์ และ (2) ทรราชโดยคณะบุคคลเพียงไม่กี่คน (the few) ซึ่งตัวแสดงหลักก็คือ บรรดาชนชั้นสูงหรือขุนนาง แต่มีทรราชอีกประเภทที่สำคัญที่เขาไม่มองไม่เห็น ซึ่งก็คือ ทรราชโดยคนส่วนใหญ่ (the many) หรือ ทรราชเสียงข้างมาก (the tyranny of the majority) นั่นเอง

กล่าวคือ อันที่จริงแล้วมนุษยชาติได้เคยเผชิญกับทรราชเสียงข้างมากมานับตั้งแต่มยุครบราณแล้ว และจนถึงปัจจุบันก็ยังต้องเผชิญอยู่เช่นกัน (Nyirkos, 2018) โดย ทรราชเสียงข้างมากคือ สภาวะที่คนฝ่ายเสียงข้างมากในสังคมกดขี่คนฝ่ายเสียงข้างน้อยอย่างไร้เหตุผล ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 2 ลักษณะ ได้แก่ (1) ทรราชเสียงข้างมากโดยกฎหมาย ซึ่งมักจะกระทำผ่านสถาบันการเมืองต่าง ๆ ของรัฐ และ (2) ทรราชเสียงข้างมากโดยสังคม ซึ่งมักจะกระทำผ่านมติความคิดเห็นและอารมณ์ความรู้สึกที่แพร่หลายของคนส่วนใหญ่ในสังคม ทั้งนี้ ทรราชเสียงข้างมากโดยสังคมหรือทรราชเสียงข้างมากโดยมติความคิดเห็นและอารมณ์ความรู้สึกที่แพร่หลายของคนส่วนใหญ่ในสังคมนี้เองที่เป็นทรราชประเภทที่มนุษยชาติหลีกเลี่ยง แก้ไข และหาทางออกได้ยากกว่าทรราชประเภทอื่น ๆ (ศักดิ์สิทธิ์ ฆารเลิศ, 2564ก)

ตัวอย่างเช่น มติความคิดเห็นและอารมณ์ความรู้สึกที่แพร่หลายในทางศาสนา เป็นอาทิ ซึ่งสำหรับประเด็นทางศาสนา แม้ Paine จะไม่ได้ชี้ให้เห็นและกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า การกระทำที่ผิดต่างทางศาสนาของคนส่วนใหญ่ในสังคมที่กระทบต่อเสรีภาพของปัจเจกบุคคลมีความเป็นทรราชเสียงข้างมาก แต่เขาก็เคยกล่าวไว้ในทำนองที่ใกล้เคียงอยู่บ้าง เช่น เขากล่าวว่า ในบรรดา

การปกครองแบบทรราชที่กดขี่มนุษยชาติ การปกครองแบบทรราชในทางศาสนานั้นถือเป็นสิ่งที่เลวร้ายกว่าการปกครองแบบทรราชประเภทอื่น ๆ มาก เพราะมันสามารถครอบงำทั้งความคิดและการกระทำของมนุษยชาติไว้ได้ทั้งในโลกที่มนุษย์ยังมีชีวิตอยู่และกระทั่งในความคิดเกี่ยวกับโลกหลังความตาย (Paine, 1896, p. 211) ซึ่งเขามองว่า ความคิดที่ต้องการจะปกครองผู้อื่นแม้กระทั่งในโลกหลังความตายนั่นเป็นความคิดที่ไร้สาระและอวดดีที่สุดในบรรดาการปกครองแบบทรราชทั้งหมด (Paine, 1894L, p. 278)

ประเด็นที่สาม คือ ในประวัติศาสตร์ทฤษฎีการเมืองตะวันตก แนวคิดเรื่องสิทธิในการกบฏต่อทรราชมีมาก่อน Paine หรือไม่ อย่างไร? กล่าวคือ ในประวัติศาสตร์ทฤษฎีการเมืองตะวันตก Thomas Aquinas นักปรัชญาและทฤษฎีการเมืองชาวอิตาลีแห่งศตวรรษที่ 13 คือผู้บุกเบิกแนวคิดดังกล่าวนี้ ที่ว่า ประชาชนมีสิทธิโดยธรรมชาติที่จะกบฏต่อรัฐบาลทรราช ซึ่งปรากฏในงานเขียนของเขาที่ชื่อ *Summa Theologica* (1485) เป็นอาทิ โดย Aquinas ได้พัฒนาแนวคิดดังกล่าวมาจากแนวคิดเรื่องทรราชของ Aristotle โดยเฉพาะจากงานเขียนที่ชื่อ *Politics* เป็นอาทิ

ต่อมาคือ John Locke นักปรัชญาและทฤษฎีการเมืองชาวอังกฤษแห่งศตวรรษที่ 17 ซึ่งปรากฏในงานเขียนของเขาที่ *The Second Treatise of Government* (1690) อย่างไรก็ตาม แนวคิดที่ว่าประชาชนมีสิทธิโดยธรรมชาติที่จะกบฏต่อรัฐบาลทรราชของ Locke มีความแตกต่างจาก Aquinas ตรงที่ การกบฏที่ชอบธรรมของ Aquinas นั้นอ้างอิงอยู่กับแนวคิดเรื่องศีลธรรมจากพระเจ้าและการความเป็นบาปทางศาสนา ซึ่งแนวคิดดังกล่าวจะจำกัดเรื่องการกบฏที่ชอบธรรมให้เป็นเรื่องเฉพาะของชนชั้นสูงกลุ่มเล็กๆ ในสังคม ขณะที่การกบฏที่ชอบธรรมของ Locke ถูกกระจายอำนาจให้ประชาชนคนธรรมดาสามารถมีส่วนร่วมในการกบฏที่ชอบธรรมได้ โดยอ้างอิงอยู่กับแนวคิดเรื่องสัญญาประชาคม ไม่ใช่จากศีลธรรมที่พระเจ้ากำหนดให้ กล่าวคือ เมื่อรัฐบาลกดขี่เสรีภาพของประชาชนคนธรรมดา นั่นถือว่ารัฐบาลได้ละเมิดต่อข้อตกลงตามสัญญาประชาคม ประชาชนจึงมีสิทธิโดยธรรมชาติที่จะกบฏต่อรัฐบาลทรราช (Dipiero, 2017, pp. 607-609)

ประเด็นที่สี่ คือ จากที่ผลการวิจัยได้ชี้ให้เห็นว่า งานเขียนที่ชื่อ *Common Sense* ของ Paine คืองานเขียนที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการอธิบายถึงเหตุผลอันชอบธรรมสำหรับสิทธิในการกบฏต่อทรราชมากที่สุด ในบรรดางานเขียนทั้งหมดของเขา แล้ว *Common Sense* มีอิทธิพลทางความคิดต่อผู้คนและบริบทการเมืองในขณะนั้นมากน้อยแค่ไหน อย่างไร? กล่าวคือ หลังจากที่ Paine ได้ตีพิมพ์ *Common Sense* ออกมาในรูปแบบจุลสารเล่มเล็ก มันได้จุดประกายความคิดเกี่ยวกับอิสระภาพและเสรีภาพในหมู่ประชาชนชาวอเมริกา ซึ่งเป็นอาณานิคมของอังกฤษอยู่ในขณะนั้น และได้เปลี่ยนภูมิทัศน์ทางการเมืองของชาวอเมริกาจนเกิดกลุ่มขบวนการผู้รักชาติขึ้น และพวกเขาต้องการเป็นอิสระภาพจากรัฐบาลอังกฤษขณะนั้นโดยเร็ว ในช่วงเวลาไม่กี่เดือนหลังการตีพิมพ์ มีชาวอเมริกาชื่อ *Common Sense* ของ Paine ไปอ่านนับแสนเล่ม และโดยรวมแล้วกว่าครึ่งล้านเล่มในช่วงปี ค.ศ. 1776 ขณะที่ประชากรในขณะนั้นมีทั้งหมดประมาณสองถึงสามล้านคน จึงทำให้ช่วงเวลานั้น *Common Sense* กลายเป็นงานเขียนที่มียอดขายมากที่สุดเท่าที่เคยมีมา ในประวัติศาสตร์อเมริกา ณ ช่วงเวลานั้น และไม่เคยมีงานเขียนส่วนตัวชิ้นใดของใครที่สามารถดึงดูดและสร้างแรงบันดาลใจให้แก่ชาวอเมริกาได้มากขนาดนี้มาก่อน นอกจากนี้ *Common Sense* ไม่ได้เป็นเพียงแก่นสารแห่งขั้นตอนสำคัญในการเดินทางไปสู่อิสรภาพของอเมริกา แต่ยังเป็นรากฐานทางความคิดที่สำคัญของประชาธิปไตยสมัยใหม่ในอเมริกาอีกด้วย (Kiger, 2023; Moss & Wilson, 1997)

ประเด็นที่ห้า คือ ตามกรอบแนวคิดและทฤษฎีเสรีภาพทางการเมืองว่าด้วยเสรีภาพเชิงลบ (negative liberty) และเสรีภาพเชิงบวก (positive liberty) แนวคิดเรื่องสิทธิในการกบฏต่อพระราชของ Paine สอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีใด อย่างไร? กล่าวคือ เสรีภาพเชิงลบ คือ ความไร้ซึ่งข้อจำกัดใด ๆ จากสิ่งกีดขวางหรือการบังคับควบคุมจากภายนอก นั่นคือ เมื่อบุคคลอื่น ๆ สังคม และรัฐไม่เข้ามาแทรกแซงเรา เสรีภาพเชิงลบจึงเกี่ยวข้องกับพื้นที่ซึ่งปัจเจกบุคคลมีอิสรภาพที่จะกระทำการใด ๆ โดยไม่ถูกบังคับจากผู้อื่น (ศักดิ์สิทธิ์ ชารเลศ, 2564ข) ขณะที่ เสรีภาพเชิงบวก คือ ความเป็นไปได้ที่จะกระทำหรือการกระทำได้จริงในลักษณะที่เราสามารถควบคุมชีวิตของเราเองได้ และบรรลุเป้าหมายพื้นฐานของเราเองได้ ดังนั้น เสรีภาพเชิงบวกจึงเกี่ยวข้องกับการมีทรัพยากรและอำนาจในการดำเนินการเพื่อดำเนินชีวิตตามวิถีทางใดวิถีทางหนึ่ง หรือบรรลุการตระหนักรู้บางอย่างในตนเอง ซึ่งมีเป้าหมายในการเอื้อประโยชน์หรือสนับสนุนให้ปัจเจกบุคคลมีอิสรภาพผ่านมาตรการของรัฐและสังคม (ศักดิ์สิทธิ์ ชารเลศ, 2565ก) ดังนั้น แนวคิดเรื่องสิทธิในการกบฏต่อพระราชของ Paine จึงสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีเสรีภาพทางการเมืองว่าด้วยเสรีภาพเชิงลบมากกว่าเสรีภาพเชิงบวก¹⁵

ประเด็นที่หก คือ ในมุมมองระดับสากล ปัจจุบันสิทธิในการกบฏต่อรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนตามระบอบประชาธิปไตยสามารถมีเหตุผลอันชอบธรรมได้หรือไม่ อย่างไร? กล่าวคือ จากผลการวิจัย ชี้ให้เห็นว่า สำหรับ Paine รัฐบาลคือสิ่งที่มนุษย์เรานั้นรวมตัวกันสร้างขึ้นเอง ขณะที่ความมั่นคงและความปลอดภัยจากความทุกข์ยากของมนุษย์เราคือเป้าหมายของการทำหน้าที่ของรัฐบาล รัฐบาลที่สามารถให้ความมั่นคงและความปลอดภัยแก่มนุษย์เราจึงเป็นรัฐบาลที่ควรปรารถนา และรัฐบาลที่ถูกต้องชอบธรรมต้องเป็นรัฐบาลที่ปกป้องเสรีภาพของประชาชน

ทั้งนี้ ในมุมมองระดับโลกของยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะในมิติของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ บทบาทหน้าที่ขององค์การระหว่างประเทศที่มีต่อเรื่องดังกล่าวได้มีความชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น ในคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ (United Nations Security Council หรือ UNSC) มีมติที่แสดงออกถึงความชอบธรรมอย่างท่วมท้นของรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนตามระบอบประชาธิปไตยต่อนานาประเทศ ซึ่งได้แสดงออกมาใน 3 วิธีทาง คือ (1) การประณามกลุ่มติดอาวุธที่ปฏิเสธที่จะปฏิบัติตามหรือมีส่วนร่วมในกระบวนการทางประชาธิปไตย (2) การสนับสนุนอย่างแน่วแน่ต่อรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนตามระบอบประชาธิปไตย และ (3) การประณามการก่อกบฏหรือการรัฐประหารต่อรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนตามระบอบประชาธิปไตย ที่แม้จะกระทำสำเร็จก็ตาม และสำหรับ UNSC การกบฏต่อรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนตามระบอบประชาธิปไตยนั้นถือเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายระหว่างประเทศ

¹⁵ สำหรับรายละเอียดของความแตกต่างระหว่างแนวคิดและทฤษฎีเสรีภาพทางการเมืองว่าด้วยเสรีภาพเชิงลบกับเสรีภาพเชิงบวก สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ที่ ศักดิ์สิทธิ์ ชารเลศ. (2565ข). ความคิดทางการเมืองของอัสยาห์ เบอร์ลิน : ว่าด้วยความแตกต่างระหว่างเสรีภาพเชิงลบกับเสรีภาพเชิงบวก. รายงานการประชุม การประชุมวิชาการระดับชาติเครือข่ายการศึกษาวิชัยและความสัมพันธ์ทางวิชาการด้านรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ครั้งที่ 6. คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. 579-589.

ตัวอย่างเช่น ในกรณีประเทศแองโกลา (Angola) ช่วงทศวรรษที่ 1980-1990 ได้มีคู่แข่งทางการเมืองอยู่ด้วยกัน 3 ฝ่าย ได้แก่ (1) กลุ่ม National Union for the Total Independence of Angola หรือ UNITA (2) กลุ่ม the People's Movement for the Liberation of Angola หรือ MPLA และ (3) the National Liberation Front of Angola หรือ FNLA พวกเขาทั้ง 3 กลุ่ม ได้ก่อสงครามที่โหดร้ายขึ้น ในปี ค.ศ. 1991 ประชาคมโลกได้เรียกร้องให้ UNSC เข้าช่วยเหลือแองโกลา UNSC จึงได้เข้าแทรกแซงและเรียกร้องให้แองโกลาจัดตั้งรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนตามระบอบประชาธิปไตย ต่อมาในปี ค.ศ. 1992 MPLA ได้รับการเลือกตั้งให้เป็นเสียงข้างมากในรัฐสภา แต่ก่อนหน้าที่จะมีการเลือกตั้ง MPLA ได้ใช้เสรีภาพในการแสดงออกทางการเมืองจนเป็นเหตุให้ UNITA และ FNLA ต้องลงมือสังหารหมู่ชาว MPLA เพราะความขุ่นเคืองใจ การสังหารหมู่ดังกล่าวได้กลายเป็นชนวนเหตุให้เกิดสงครามกลางเมืองหลายปี อย่างไรก็ตาม หลังการเลือกตั้ง แม้ว่า MPLA จะมีส่วนในการยุยงให้เกิดความขัดแย้งดังกล่าวจริง แต่ UNSC เห็นว่า กลุ่มหรือพรรคที่แพ้การเลือกตั้งต้องมีขันติธรรม และต้องยอมรับผลการเลือกตั้งอย่างใจกว้าง ซึ่งก็คือ UNITA และ FNLA ต่อมา UNSC ได้ประณามการใช้ความรุนแรงของ UNITA และ FNLA และให้ยอมรับสิทธิอันชอบธรรมของรัฐบาลที่นำโดย MPLA แม้ในเวลาต่อมาความรุนแรงจะเกิดขึ้นอยู่เรื่อย ๆ แต่ UNSC ก็ยังคงยืนยันที่จะสนับสนุน MPLA ในฐานะรัฐบาลที่มาจากประชาชนเสียงข้างมากตามประชาธิปไตย และเรียกร้องให้มีการประณามและลงโทษผู้นำ UNITA และ FNLA เพื่อทอนให้เห็นถึงการยืนยันในหลักการการจัดการความขัดแย้งของ UNSC

หรือในกรณีประเทศคองโก (Congo) ช่วงทศวรรษที่ 2010 ที่การเลือกตั้งได้เกิดขึ้นหลังจากสงครามกลางเมืองที่ยืดเยื้อโดยได้รับความช่วยเหลือจาก UNSC แต่พรรค People's Party for Reconstruction and Democracy หรือ PPRD ซึ่งมี Joseph Kabila เป็นผู้นำ แม้จะชนะการเลือกตั้งในปี ค.ศ. 2006 และได้เป็นรัฐบาล แต่ รัฐบาล PPRD ก็ไม่สามารถควบคุมกลุ่มกบฏที่ปฏิบัติการอย่างต่อเนื่องภายในพรมแดนของคองโกได้ แต่อย่างไรก็ตาม UNSC ก็ยังคงยืนยันที่จะอยู่ฝ่ายรัฐบาล PPRD ในฐานะที่เป็นรัฐบาลที่มาจากประชาชนเสียงข้างมากตามระบอบประชาธิปไตย

หรือในกรณีการก่อกบฏและรัฐประหารในประเทศมอริเตเนีย (Mauritania) ประเทศเฮติ (Haiti) และประเทศกินี-บิสเซา (Guinea-Bissau) ที่แม้การกบฏต่อรัฐบาลที่มาจากประชาชนเสียงข้างมากตามระบอบประชาธิปไตยจะประสบความสำเร็จในการโค่นล้มรัฐบาล UNSC ก็ได้ประณามผู้กระทำความผิดในการก่อกบฏดังกล่าวอย่างก้องกังวานและเป็นเอกฉันท์ เพราะสำหรับ UNSC ไม่มีเหตุผลอันชอบธรรมสำหรับผู้กระทำผิดต่อรัฐบาลที่มาจากประชาชนเสียงข้างมากตามระบอบประชาธิปไตย และ UNSC ก็ได้เรียกร้องให้มีการฟื้นฟูระบอบประชาธิปไตยอย่างสม่ำเสมอในประเทศดังกล่าว (Dipiero, 2017, pp. 620-622)

ข้อเสนอแนะต่อมนุษยชาติ

1. รัฐบาลและรัฐธรรมนูญที่ใช้ในการปกครองประเทศต้องมาจากประชาชน รัฐธรรมนูญต้องมีเนื้อหาสาระที่มาจากเจตนารมณ์ของประชาชน และต้องเป็นของประชาชน
2. ประชาชนต้องไม่ปล่อยให้รัฐบาลฉวยโอกาสกำหนดรัฐธรรมนูญโดยไม่คำนึงถึงเจตนารมณ์ของประชาชน เพราะรัฐธรรมนูญเป็นของประชาชน ไม่ใช่ของรัฐบาล

3. ประชาชนต้องหลีกเลี่ยงสภาวะที่ต้องสยบยอมต่ออิทธิพลของความความไม่ยุติธรรมในการกำหนดรัฐธรรมนูญที่จะใช้ในการปกครองประเทศ
4. ประชาชนต้องไม่ปล่อยให้ผู้ที่ประชาชนไม่สามารถตรวจสอบถ่วงดุลใด ๆ ได้เลยเป็นผู้แทนในการกำหนดกฎหมายและนโยบายสาธารณะของประเทศ
5. ประชาชนที่ต้องการจะปกป้องเสรีภาพของตนเองให้ปลอดภัยและมั่นคง จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปกป้องแม้กระทั่งเสรีภาพของผู้ที่เห็นต่างจากตนเองให้ปลอดภัยและมั่นคงด้วยเช่นกัน เพื่อไม่ให้เป็นแบบอย่างแก่คนอื่น ๆ ที่เหลือ เพราะผลของการกระทำของประชาชนทุกคนต่างก็สามารถส่งผลกระทบต่อกันและได้ทั้งสิ้น

บรรณานุกรม

- พิศาล มุกตารัตน์. (2557). *บนเส้นทางความคิดทางการเมืองจากคำพยากรณ์มหาวิทยาลัยสุโขทัย*. กรุงเทพฯ: สภาวัฒนธรรมสุโขทัย. โครงการส่งเสริมการแต่งตำรา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- วิกิจ สุขสำราญ. (2565). *ตัวบทกับการศึกษาปรัชญาการเมือง. เอกสารการสอนชุดวิชาปรัชญาการเมือง*. สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- วีระ สมบูรณ์. (2561). *ทฤษฎีการเมืองกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ*. WAY of BOOK.
- ศักดิ์สิทธิ์ ชารเลิศ. (2564ก). *ปรัชญาการเมืองเพื่อเสรีนิยมประชาธิปไตย: ว่าด้วย จอห์น สจ๊วต มิลล์กับการต่อต้านทรราชเสียงข้างมาก*. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ศักดิ์สิทธิ์ ชารเลิศ. (2564ข). *เสรีภาพเชิงลบคืออะไร: บทวิเคราะห์อิสยาห์ เบอร์ลิน*. วารสารการบริหารปกครอง มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์, 10(2), 112-133.
- ศักดิ์สิทธิ์ ชารเลิศ. (2565ก). *แนวคิดที่ว่าด้วยเสรีภาพเชิงบวกของอิสยาห์ เบอร์ลิน*. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา, 10(2), 237-254.
- ศักดิ์สิทธิ์ ชารเลิศ. (2565ข). *ความคิดทางการเมืองของอิสยาห์ เบอร์ลิน: ว่าด้วยความแตกต่างระหว่างเสรีภาพเชิงลบกับเสรีภาพเชิงบวก*. รายงานการประชุม การประชุมวิชาการระดับชาติเครือข่ายการศึกษาวิจัย และความสัมพันธ์ทางวิชาการด้านรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ครั้งที่ 6. คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. 579-589.
- สมบัติ จันทรวงศ์. (2565). *แนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับการศึกษาปรัชญาการเมือง. เอกสารการสอนชุดวิชาปรัชญาการเมือง*. สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- Beiner, R. (2014). *Political Philosophy: What It Is and Why It Matters*. Cambridge University Press.
- Cogan, J. E. (2020). *Chasing Utopia: The Evolution of Tyranny*. (n.p.), 302 BOOKS.
- Dipiero, J. (2017). The common law of rebellion. *Georgetown Journal of International Law*, 48(2), 605-633. https://link.gale.com/apps/doc/A5065_74675/GPS?u=thruru&sid=bookmark-GPS&id=b77f2bb7

- Kiger, P. J. (2023). How Thomas Paine's 'Common Sense' Helped Inspire the American Revolution. <https://www.history.com/news/thomas-paine-common-sense-revolution>.
- Leopold, D., & Stears, M. (eds.). (2008). *Political theory: methods and approaches*. Oxford University Press.
- Nyirkos, T. (2018). *The Tyranny of the Majority: History, Concepts, and Challenges*. Routledge.
- Moss, J., & Wilson, G. (1997). Common Sense. *Literature and Its Times: Profiles of 300 Notable Literary Works and the Historical Events that Influenced Them (Vol. 1: Ancient Times to the American and French Revolutions (Prehistory-1790s))*. pp. 71-77. <https://link.gale.com/apps/doc/CX2875100023/GPS?u=threru&sid=bookmark-GPS&xid=e6bf4ef8>.
- Paine, T. (1894a). The Magazine in America (1775). In Moncure Daniel Conway (ed.), *The Writings of Thomas Paine, I (1774-1779)*. G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1894b). New Anecdotes of Alexander the Great (1775). In Moncure Daniel Conway (Ed.), *The Writings of Thomas Paine, I (1774-1779)*. G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1894c). An Occasional Letter on The Female Sex (1775). In Moncure Daniel Conway (ed.), *The Writings of Thomas Paine, I (1774-1779)*. G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1894d). Common Sense (1776). In Moncure Daniel Conway (ed.), *The Writings of Thomas Paine, I (1774-1779)*. G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1894e). The Forester's Letters (1776). In Moncure Daniel Conway (ed.), *The Writings of Thomas Paine, I (1774-1779)*. G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1894f). The American Crisis (1776-1783). In Moncure Daniel Conway (ed.), *The Writings of Thomas Paine, I (1774-1779)*. G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1894g). Emancipation of Slaves (1780). In Moncure Daniel Conway (ed.), *The Writings of Thomas Paine, II (1774-1779)*. G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1894h). A Letter Addressed to the Abbe Raynal (1782). In Moncure Daniel Conway (ed.), *The Writings of Thomas Paine, II (1774-1779)*. G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1894i). Dissertations on Government (1786). In Moncure Daniel Conway (ed.), *The Writings of Thomas Paine, II (1774-1779)*. G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1894j). Answers to Four Questions on the Legislative and Executive Powers (1791). In Moncure Daniel Conway (ed.), *The Writings of Thomas Paine, II (1774-1779)*. G. P. Putnam's Sons.

- Paine, T. (1895n). Letters to the Citizens of the United States (1802). *The Writings of Thomas Paine, III* (1791-1804). G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1894k). Address and Declaration (1791). In Moncure Daniel Conway (ed.), *The Writings of Thomas Paine, II* (1774-1779). G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1894l). The Rights of Man (1791-1792). In Moncure Daniel Conway (ed.), *The Writings of Thomas Paine, II* (1774-1779). G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1895a). the Republican Proclamation (1791). *The Writings of Thomas Paine, III* (1791-1804). G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1895b). To the authors of Le Républicain (1791). *The Writings of Thomas Paine, Vol. III* (1791-1804). G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1895c). To the Attorney General (1792). *The Writings of Thomas Paine, III* (1791-1804). G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1895d). Letter Addressed to the Addressers, on the Late Proclamation (1792). *The Writings of Thomas Paine, III* (1791-1804). G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1895e). Anti-Monarchy (1792). *The Writings of Thomas Paine, III* (1791-1804). G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1895f). Reasons for Preserving the Life of Louis Capet (1793). *The Writings of Thomas Paine, III* (1791-1804). G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1895g). Declaration of Rights (1793). *The Writings of Thomas Paine, III* (1791-1804). G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1895h). Appeal to the Convention (1794). *The Writings of Thomas Paine, III* (1791-1804). G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1895i). The Memorial to Monroe (1794). *The Writings of Thomas Paine, III* (1791-1804). G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1895j). Letter to George Washington (1796). *The Writings of Thomas Paine, III* (1791-1804). G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1895k). Dissertation on first principles of government (1795). *The Writings of Thomas Paine, III* (1791-1804). G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1895l). The Constitution Of 1795. Speech in The French National Convention. *The Writings of Thomas Paine, III* (1791-1804). G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1895m). From the Castle in the Air, to the Little Corner of the World (1797). *The Writings of Thomas Paine, III* (1791-1804). G. P. Putnam's Sons.
- Paine, T. (1896). the Age of Reason (1794). *The Writings of Thomas Paine, IV* (1791-1804). G. P. Putnam's Sons.

- Paine, T. (1896). the Age of Reason (1794). *The Writings of Thomas Paine, IV* (1791-1804). G. P. Putnam's Sons.
- Strauss, L. (1959). *What is political philosophy and other studies*. Greenwood Press.
- Wilson, J. D., & Ricketson, W. F. (1989). *Thomas Paine, Updated ed. Twayne's United States Authors Series 301*. Twayne Publishers.

Gender Inequality in The Concept of Legislation: A Case Study of Abortion

Tipsuda Yanapirat *

(Received Date August 21, 2023, Revised Date: November 26, 2023, Accepted Date: December 4, 2023)

Abstract

The purposes of this research are to 1) analyze the concept of abortion legislation, 2) analyze the implementation of policies for preventing unwanted adolescent pregnancy in secondary schools under the Provincial Administrative Organization in Mahasarakham, and 3) analyze differences in policy implementation for female and male students. This article used qualitative methodology to collect data from books, research papers, official documents, minutes of the meeting of the ad-hoc committee, minutes of the meeting of the House of Representatives, minutes of the meeting of the senators, and in-depth interviews with the doctor and activist involved in amending the Criminal Code regarding abortion. The results showed that 1) the legislation of intentional abortion is an offense of pregnant women under the Criminal Code; It is a punishment that limits the rights and liberties of women and gender equality. 2) The policy implementation to prevent unwanted pregnancy at the school level has been adopted as a campaign to create knowledge for students and made a network of cooperation between schools and hospitals. If female students are pregnant, the school has a support policy so students can study and conceive simultaneously. 3) The teachers were implementing the preventing pregnancy policy for female students more than male students. The teachers communicated with female students who were helped in learning and social life in school when they were pregnant. Dissemination of policies on pregnancy prevention is general knowledge information without selecting the target group of students of any gender.

Keywords: Abortion, Gender Inequality, Women's Right

* Lecturer, College of Politics and Governance, Mahasarakham University, e-mail: tipsuda.y@msu.ac.th

ความเหลื่อมล้ำทางเพศในแนวคิดว่าด้วยการบัญญัติกฎหมาย: กรณีศึกษาการทำแท้ง

ทิพสุดา ญาณกริษฐ์*

(วันรับบทความ: 31 สิงหาคม 2566/ วันแก้ไขบทความ: 26 พฤศจิกายน 2566/ วันตอบรับบทความ: 4 ธันวาคม 2566)

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์ความเหลื่อมล้ำทางเพศในการบัญญัติกฎหมายว่าด้วยการทำแท้ง 2) วิเคราะห์การนำนโยบายการป้องกันการตั้งครรภ์ที่ไม่พึงประสงค์ของวัยรุ่นของโรงเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาภายใต้สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคามไปปฏิบัติ 3) วิเคราะห์ความแตกต่างในการนำนโยบายไปปฏิบัติต่อนักเรียนหญิงและนักเรียนชาย โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการศึกษาจากเอกสารคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ รายงานการประชุมคณะกรรมการร่างกฎหมาย รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร รายงานการประชุมวุฒิสภา การสัมภาษณ์เชิงลึกแพทย์และนักกิจกรรมที่มีส่วนในการแก้ไขประมวลกฎหมายอาญาว่าด้วยการทำแท้ง ผลการวิจัยพบว่า 1) การบัญญัติกฎหมายเจตนาทำแท้งเป็นความผิดของหญิงตั้งครรภ์ตามประมวลกฎหมายอาญา เป็นการกำหนดบทลงโทษที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพของหญิงเกินสมควรแก่เหตุ ไม่สอดคล้องกับหลักความเสมอภาคระหว่างเพศ 2) ในการนำนโยบายการป้องกันการตั้งครรภ์ที่ไม่พึงประสงค์ไปปฏิบัติในระดับโรงเรียน มีการนำไปปรับใช้โดยทำเป็นโครงการรณรงค์เพื่อสร้างความรู้ และทำความเข้าใจเพื่อให้นักเรียนตระหนักถึงการป้องกันการตั้งครรภ์ โดยทำเป็นเครือข่ายความร่วมมือกับโรงพยาบาล หากเกิดการตั้งครรภ์ของนักเรียนหญิง โรงเรียนมีนโยบายให้ความช่วยเหลือเพื่อให้ นักเรียนสามารถเรียนและตั้งครรภ์ได้ในเวลาเดียวกันโดยไม่ส่งเสริมการทำแท้ง 3) การนำนโยบายไปปฏิบัติเกิดขึ้นกับนักเรียนหญิงมากกว่านักเรียนชาย เพราะกลุ่มนักเรียนหญิงจะเป็นกลุ่มที่ครูเข้าไปสื่อสารและให้ความช่วยเหลือทั้งด้านการเรียนและการใช้ชีวิตเมื่อตั้งครรภ์ นอกจากนี้ การเผยแพร่นโยบายเกี่ยวกับป้องกันการตั้งครรภ์ เป็นการให้ข้อมูลความรู้เป็นการทั่วไป โดยโรงเรียนไม่เลือกกลุ่มเป้าหมายว่าจะเป็นนักเรียนเพศใด

คำสำคัญ: การทำแท้ง, ความเหลื่อมล้ำทางเพศ, สิทธิสตรี

* อาจารย์ประจำวิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, อีเมล: tipsuda.y@msu.ac.th

บทนำ

ท่ามกลางกระแสของการตื่นตัวและการเคลื่อนไหว เพื่อสร้างความเท่าเทียมในสังคมไทย ให้เกิดขึ้นผ่านปฏิบัติการขององค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่ทำงานรณรงค์ทางด้านสิทธิมนุษยชน ให้เกิดความตระหนักและรับรู้ในประเด็นด้านสิทธิสตรีและความเหลื่อมล้ำทางเพศ เพื่อให้เป็นตามหลักความเสมอภาคของมนุษย์ หลักการนี้เป็นหลักการสำคัญทางด้านสิทธิมนุษยชน และได้ถูกรับรองไว้ในมาตรา 2 และมาตรา 7 ของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 (UDHR) ว่า “มาตรา 2 ทุกคนย่อมมีสิทธิและอิสรภาพทั้งปวงตามที่กำหนดไว้ในปฏิญญานี้ โดยปราศจากการ แบ่งแยก...” และ “มาตรา 7 บุคคลทุกคนต่างมีความเสมอภาคเบื้องต้นตามกฎหมาย และชอบที่จะได้รับ ความคุ้มครองที่เท่ากันตามกฎหมายโดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ...” หลักความเสมอภาค (Equality) เป็นหลักที่ทำให้ประชาชน ทุกคนได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน โดยองค์กรและฝ่ายปกครองของรัฐ และเป็นไปตามหลักในเรื่อง ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) เป็นคุณค่าที่มีลักษณะเฉพาะ (บรรเจิด สิงคะเนติ, 2562) เนื่องจากความเป็นมนุษย์โดยไม่ขึ้นกับเงื่อนไขใด รากฐานของหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ คือ สิทธิในชีวิตร่างกายและสิทธิในความเสมอภาค

ในสังคมไทยยังมีผู้หญิงและเด็กผู้หญิงจำนวนมากที่ประสบกับการถูกเลือกปฏิบัติจากสาเหตุเพศกำเนิดและเพศสภาพ เช่น การใช้ความรุนแรงในครอบครัว การใช้ความรุนแรงทางเพศ การได้รับค่าจ้างที่ไม่เป็นธรรม และความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา เป็นต้น (Kim, S.Y., 2022; UN Women, 2023; Amnesty International Thailand, 2022) ดังปรากฏข้อมูลโรงพยาบาล 51 แห่งทั่วประเทศ ของกองป้องกันการบาดเจ็บ กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข พบว่า ผู้หญิงบาดเจ็บรุนแรงจากการถูกทำร้ายกว่าปีละ 8,577 ราย เป็นการถูกทำร้ายในบ้านของผู้หญิงเอง และการถูกทำร้ายทางเพศด้วยกำลังกาย เกิดขึ้นกับผู้หญิงในช่วงอายุที่ไม่มากนัก คือ ผู้หญิงอายุ 10-14 ปี โดยสถานที่เกิดเหตุคือในบ้านของผู้หญิงเอง ประเด็นที่ต้องเฝ้าระวัง คือ ในเด็กแรกเกิด - 4 ปี มีการถูกทำร้ายทางเพศเพิ่มขึ้นเฉลี่ยปีละ 19 ราย (กรมควบคุมโรค, 2565) การทำร้ายร่างกายจากคนในครอบครัวที่เป็นชาย นับเป็นความเหลื่อมล้ำทางเพศอันเป็นรากฐานของปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตของผู้หญิงและเด็กผู้หญิง

การนำหลักศาสนา จารีตประเพณี และศีลธรรมมาใช้เป็นส่วนเสริมของการบัญญัติกฎหมายอาญา มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดการนำมาตรการทางอาญามารักษาหลักการเหล่านั้น ให้ดำรงคงอยู่ในสังคม แต่การจะบัญญัติกฎหมายอาญาว่าการกระทำใดบ้างที่เป็นความผิด จะต้องพิจารณาจากลักษณะของการกระทำที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของสังคม อย่างร้ายแรงประกอบด้วย (ปราโมทย์ เสริมศีลธรรม, 2564) ความรู้สึกของผู้คนในสังคม ต่อการกระทำอันเป็นบาป ความรังเกียจต่อการกระทำ ความรู้สึกกังวลต่อภัยอันตรายที่อาจเกิดขึ้น เป็นความรู้สึกที่ถูกนำมาใช้เพื่ออธิบายว่าการกระทำใดบ้างที่สมควรจะนำมาบัญญัติไว้ เป็นการกระทำความผิดตามกฎหมายอาญา ทำให้การทำแท้งซึ่งถูกอธิบายลักษณะของการกระทำที่เป็นบาปประเภทหนึ่ง จึงถูกบัญญัติให้การกระทำนั้นเป็นความผิดตามกฎหมาย เช่นเดียวกับการขโมยทรัพย์สิน การทำร้ายร่างกาย การฉ้อโกงหรือการฆ่าคนตาย รัฐจึงกำหนดและสร้างการรับรู้ผ่านกลไกทางกฎหมายถึงสิทธิในชีวิตของตัวอ่อนเทียบเท่ากับสิทธิของผู้หญิงตั้งครรภ์

ผู้หญิงและเด็กผู้หญิงชาวไทยทุกคนมีสิทธิทางเพศและอนามัยเจริญพันธุ์ หมายถึงสิทธิในการเข้าถึงบริการสุขภาพ เช่น การคุมกำเนิดและการทำแท้งปลอดภัยได้อย่างเสมอภาค (สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2566) ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของฝ่ายที่สนับสนุนการทำแท้งอย่างถูกกฎหมายหรือการทำแท้งเสรี ประเด็นที่สำคัญในการนำเสนอความเห็น คือ “ไม่มีผู้หญิงคนไหนตั้งใจท้องเพื่อไปทำแท้ง” ดังข้อมูลจากองค์กร Amnesty International Thailand (2022) นำเสนอกรณีของผู้หญิงและเด็กผู้หญิงทั่วโลกจำนวนมาก ยังไม่สามารถเข้าถึงการทำแท้งที่ปลอดภัยและถูกกฎหมายได้ ผู้ที่ต้องการหรือจำเป็นต้องยุติการตั้งครรภ์ต้องตกอยู่ในทางเลือกที่ตัดสินใจได้ยาก 2 ประการ คือ การตั้งครรภ์ต่อไปกับการเข้าคุก ดังเช่นกรณีที่เกิดขึ้นกับประเทศอันดอร์ราและประเทศมอลตา ที่การทำแท้งยังเป็นเรื่องที่ผิดกฎหมาย ส่งผลให้ผู้หญิงต้องเดินทางไปทำแท้งในประเทศอื่น ๆ ในทวีปยุโรป เพื่อเลี่ยงการทำผิดกฎหมาย และเพื่อความปลอดภัยต่อสุขภาพของผู้หญิง (Abortion Law: Global Comparisons, 2022; The Criminal Code of Malta; Emma Batha, Axelle Rescourio, 2023; Abortion Clinics in Europe, 2023)

กรณีการทำแท้งที่เกิดขึ้นในประเทศไทย จะเห็นได้ว่าภายหลังจากการทำคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 4/2563 ให้มีการปรับปรุงประมวลกฎหมายอาญาและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการทำแท้ง ทั้งนี้ในพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา ฉบับที่ 28 พ.ศ. 2564 ระบุรายละเอียดโดยกำหนดให้ มาตรา 301 ทำแท้งในอายุครรภ์ต่ำกว่า 12 สัปดาห์ ไม่มีความผิด และ มาตรา 305 ทำแท้งในอายุครรภ์ 12 สัปดาห์ขึ้นไป ทำได้โดยแพทย์ ใต้เงื่อนไข ดังนี้ 1) การตั้งครรภ์เป็นอันตรายต่อสุขภาพกาย-ใจของผู้ตั้งครรภ์ 2) ถูกข่มขืน ล่วงละเมิดทางเพศ โดยไม่ต้องใช้ใบแจ้งความ 3) ตัวอ่อนในครรภ์พิการ 4) อายุครรภ์ 12-20 สัปดาห์ หากไม่เข้าเงื่อนไขข้างต้น ผู้ตั้งครรภ์ยังทำแท้งได้หลังรับคำปรึกษาทางเลือกจากผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรม และผู้ประกอบวิชาชีพอื่นตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขประกาศกำหนด โดยคำแนะนำของแพทย์สภาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น อันอาจตีความได้ว่า ผู้ตั้งครรภ์ทุกคนมีสิทธิรับบริการทำแท้งปลอดภัยถูกกฎหมายได้หากอายุครรภ์ไม่เกิน 12 สัปดาห์ ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่มีความก้าวหน้าขึ้นจากกฎหมายฉบับเดิม

ในประเทศไทยมีการสร้างกลไกทางกฎหมายและการก่อตั้งคณะกรรมการที่จะช่วยลดการตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ขึ้นมา ทำให้เกิดพระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ. 2559 และการกำหนดให้มีคณะกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น เพื่อเสนอนโยบายและยุทธศาสตร์การป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น และจากข้อมูลเบื้องต้นการสหประชาชาติได้กำหนดให้การลดอัตราการคลอดในวัยรุ่น 15-19 ปี เป็นหนึ่งในตัวชี้วัดของเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals, MDGs) และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals, SDGs) กำหนดให้มีการลดอัตราการคลอดในวัยรุ่นช่วงอายุ 10-14 ปี และช่วงอายุ 15-19 ดังนั้น ช่วงวัยของผู้หญิงที่ถูกเฝ้าระวังเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ คือ ผู้หญิงในช่วงอายุต่ำกว่า 20 ปี (กระทรวงสาธารณสุข, 2562) ซึ่งเป็นช่วงวัยที่อยู่ในระบบการศึกษา จึงเกิดการสร้างมาตรการเพื่อนำนโยบายไปปฏิบัติ

กับกลุ่มเป้าหมาย ผ่านการพัฒนาระบบการเรียนรู้ด้านเพศวิถีศึกษาและทักษะชีวิตที่มีคุณภาพ เพื่อป้องกันการมีเพศสัมพันธ์ ป้องกันการตั้งครรภ์ ด้วยการให้สถาบันการศึกษา ครอบครัว ชุมชนรอบข้าง เข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสารเรื่องเพศ และมีระบบการดูแลช่วยเหลือที่เหมาะสม และสอดคล้องกับการคุ้มครองสิทธิด้านการศึกษานักเรียน มีการพัฒนาระบบการให้คำปรึกษา ของครูประจำชั้นหรือครูที่ปรึกษา ด้วยการจัดอบรมหลักสูตรการบริหารจัดการและการช่วยเหลือ ดูแลนักเรียนที่ตั้งครรภ์ เมื่อเกิดกรณีที่นักเรียนตั้งครรภ์ ครูจะสามารถให้คำปรึกษาที่เหมาะสม และเข้าใจการส่งต่อข้อมูลให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับต่อไป (กรมอนามัย, 2562)

การกำหนดยุทธศาสตร์การป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น จึงเป็นมาตรการ ที่ถูกออกแบบมาเพื่อให้เกิดการสนับสนุนนักเรียนหญิงที่ตั้งครรภ์ให้สามารถใช้ชีวิตทางการศึกษา ได้โดยราบรื่นเฉกเช่นเดียวกับนักเรียนหญิงที่ไม่ได้ตั้งครรภ์หรือนักเรียนชาย ด้วยการสร้าง สภาพแวดล้อมที่เป็นมิตร เพื่อช่วยลดจำนวนของหญิงที่จะไปยุติการตั้งครรภ์ และเป็นการลดปัญหา การเจ็บป่วยที่อาจเกิดขึ้นจากการเข้ารับบริการยุติการตั้งครรภ์ที่ไม่ถูกหลักการทางการแพทย์ แต่ทั้งนี้การตัดสินใจที่จะยุติการตั้งครรภ์ก็ยังมีปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและความมั่นคงในชีวิต ที่จะได้รับจากการสำเร็จการศึกษา (สำนักอนามัยการเจริญพันธุ์, 2563) ที่มีส่วนสำคัญต่อการ ตัดสินใจตั้งครรภ์ต่อไปหรือการยุติการตั้งครรภ์ของนักเรียนหญิง และเป็นสิ่งซึ่งผู้หญิงเท่านั้น ที่จะต้องตัดสินใจด้วยตัวเอง

ในบทความนี้จะเป็นการสำรวจเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเพศ โดยมุ่งเน้นการพิจารณาถึงกฎเกณฑ์และมาตรการต่าง ๆ ที่รัฐกำหนดและวางเงื่อนไขมาเพื่อไม่ให้ เกิดการทำแท้งเสรีในประเทศไทย เป็นความเห็นของผู้วางระบบและมาตรการที่มีเพศชายเป็นผู้ให้ ความเห็นสำคัญ ทั้งที่เป็นเรื่องสิทธิในเนื้อตัวร่างกายของผู้หญิง และสร้างกระบวนการป้องกัน และรณรงค์ให้คุมกำเนิด เพื่อควบคุมปัญหาการตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ (“กรมอนามัยย้ำคุมกำเนิด สำคัญ,” 2565; “รัฐบาลส่งเสริมการตั้งครรภ์เมื่อพร้อม,” 2566) รวมถึงสำรวจการนำมาตรการ ป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นอย่างบูรณาการ ผ่านการกำหนดยุทธศาสตร์การป้องกัน และแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นระดับชาติ พ.ศ.2560-2569 ตามพระราชบัญญัติการป้องกัน และแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 ที่สร้างขึ้นเพื่อดูแล ช่วยเหลือ คุ้มครองผู้หญิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหญิงวัยรุ่นในช่วงวัย 15-19 ปี ที่ยังศึกษาอยู่ในโรงเรียน และสำรวจความแตกต่าง ของวิธีการนำเอามาตรการดังกล่าวไปใช้กับนักเรียนชายและหญิงในโรงเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา ภายใต้งบองค์กรการบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีนักเรียนอยู่ในวัยที่มีโอกาสตั้งครรภ์ เพื่อทราบข้อมูลเกี่ยวกับการนำยุทธศาสตร์และนโยบายการป้องกันและแก้ไขการท้องไม่พร้อม ไปใช้กับนักเรียนทั้งเพศหญิงและเพศชาย

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับความเหลื่อมล้ำทางเพศในการบัญญัติกฎหมายว่าด้วยการทำแท้ง
2. เพื่อวิเคราะห์การนำนโยบายการป้องกันการตั้งครรภ์ที่ไม่พึงประสงค์ของวัยรุ่น ของโรงเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาภายใต้งบองค์กรการบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคามไปปฏิบัติ
3. เพื่อวิเคราะห์ความแตกต่างในการนำนโยบายไปปฏิบัติต่อนักเรียนหญิงและนักเรียนชาย

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดสตรีนิยมและความเหลื่อมล้ำทางเพศ

ภายใต้แนวคิดสตรีนิยม (feminism) เป็นการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างเพศหญิงและเพศชายซึ่งมีลักษณะของความไม่เท่าเทียมระหว่างเพศมาตั้งแต่สังคมในอดีตจนถึงปัจจุบัน อาจเรียกได้ว่าเป็นสภาพของสังคมที่ตกอยู่ในอุดมการณ์แบบถืออำนาจของชายเป็นใหญ่ (patriarchy) ความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างหญิงกับชายปรากฏอยู่ในทุกมิติของสังคม ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การสืบทอดอัตลักษณ์ของแต่ละเพศ แนวคิดสตรีนิยม (feminism) คือแนวคิดที่ให้ความสำคัญต่อภาวะระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย (ปิยะพร โกมุที, 2563) แนวคิดสตรีนิมนั้นเป็นแนวคิดที่ประกอบด้วยโครงสร้างค่านิยม อำนาจ และระบบความเชื่อ เป็นการสร้างทางเลือกให้กับคนสังคม สตรีนิยมจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับเพศหญิง ผู้หญิง ความเป็นผู้หญิง และเมื่อกล่าวถึงความเป็นผู้หญิงหรือเพศหญิง ผู้คนทั่วไปก็จะนึกถึงความอ่อนหวาน ความสุภาพ ความเชื่อฟัง ผู้เลี้ยงดูปรนนิบัติคนอื่น มากกว่าคิดถึงผู้หญิงในแง่ของความเท่าเทียม ความมีเหตุผล แนวคิดสตรีนิยมเน้นที่การมองโลกทั้งระบบ แทนที่จะมองเพียงบางส่วน และการมองเช่นนี้ทำให้เห็นประเด็นของความไม่เสมอภาคระหว่างหญิงชาย และแนวคิดสตรีนิยมก็ไม่ใช่ว่าการปฏิเสธชาย หรือเห็นเพศชายไม่มีความสำคัญ แต่เป็นการพยายามที่ลดความไม่เสมอภาคระหว่างเพศขึ้น หัวใจของแนวคิดสตรีนิยม (feminist) หรือแนวความคิดการให้ความสำคัญภาค ก็คือ ทั้งเพศหญิงและเพศชายมีความเท่าเทียมกัน (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545)

ทฤษฎีทางกฎหมายและบทบาทของกฎหมายที่ดำรงอยู่เป็นการสะท้อนเจตจำนงผลประโยชน์ของชายเหนือหญิง เปรียบเสมือนว่ามีธรรมชาติของความเป็นชาย (maleness) ในตัวกฎหมาย สิ่งที่เป็นข้อความคิดพื้นฐานในนิติศาสตร์แนวสตรีนิยม คือ การอธิบายเกี่ยวกับปัญหาความไม่เป็นธรรมของผู้หญิง ในทัศนะของฝ่ายสตรีนิยมที่อยู่ในสถานะสังคมชายเป็นใหญ่ (patriarchal society) อันแสดงออกในเชิงวัฒนธรรม การเมืองและกฎหมาย ที่สะท้อนการยอมรับและการใช้อำนาจครอบงำของชายเหนือฝ่ายหญิงทั่วไป (จรัญ โฆษณานันท์, 2550) ในแง่นี้ นักนิติศาสตร์แนวสตรีนิยมจึงมุ่งเสนอบทวิเคราะห์และวิพากษ์กฎหมายซึ่งมีความเป็นสถาบันสำคัญหนึ่งในสังคม โดยการตั้งคำถามถึงรากฐานเรื่องศีลธรรมที่ดีของกฎหมายคืออะไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากว่าคำตอบขึ้นอยู่กับหลักศีลธรรมของโครงสร้างที่ครอบงำสังคมอยู่ และการใช้สิทธิที่ตั้งอยู่บนความคิดเรื่องความเสมอภาค เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้หญิงถูกลดโทษเพราะความแตกต่างของพวกเธอ (วิระดา สมสวัสดิ์, 2549) ซึ่งเป็นปัญหาความรุนแรงต่อผู้หญิงที่กระทำโดยชาย อันอาจต้องเกิดการปรับปรุงกระบวนการยุติธรรม กระบวนการทางกฎหมาย

แนวคิดและมุมมองเกี่ยวกับการทำแท้ง

ปัญหาเกี่ยวกับความชอบธรรมในการทำแท้งเป็นประเด็นหนึ่งที่มีความซับซ้อนเกี่ยวกับสิทธิสตรีและศีลธรรม โดยมีกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้อง มีการโต้แย้งความชอบธรรมของสิทธิในการเลือกทำแท้ง (right to choice) ด้วยการยืนยันเรื่องความผิดบาปทางศีลธรรมในการทำลายความบริสุทธิ์ของชีวิตที่ยังไม่ถือกำเนิดมา โดยเชื่อมั่นว่ามีสภาพเป็นมนุษย์แล้ว ถึงแม้ว่าในทางกฎหมายจะยังไม่รับรองสถานภาพบุคคลให้ชีวิตในครรภ์จนกว่าจะคลอดแล้วสามารถมีชีวิตอยู่รอดได้ (right to life) ลักษณะการให้เหตุผลทางศีลธรรมนี้ ยังอาจปรับเข้ากับแนวการตีความกฎหมายธรรมชาติในเชิงที่โน้มเอียงในความคิดเชิงอนุรักษนิยมและความคิดตามหลักศาสนา (จรัญ โฆษณานันท์, 2550)

ซึ่งเป็นปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งอันเกี่ยวข้องกับสิทธิขั้นพื้นฐานของปัจเจกบุคคล เป็นสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกายของบุคคล คือ การทำแท้ง ซึ่งประเด็นดังกล่าว ก่อให้เกิดข้อถกเถียงในประเด็นความเห็นที่มีต่อการทำแท้ง โดยถูกแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่ต่อต้านการทำแท้ง และฝ่ายที่สนับสนุนการทำแท้ง

ในการนำเสนอข้อถกเถียงนั้น ฝ่ายที่กล่าวถึงการสนับสนุนการมีชีวิตของทารกในครรภ์ (Pro-Life) กล่าวว่า ลักษณะของทารกในครรภ์ไม่ว่าจะมีสภาวะเป็นอย่างไร มีอวัยวะเกิดขึ้นแล้วหรือไม่ ก็ถือว่ามีชีวิตถือกำเนิดขึ้นมาแล้ว การคุมกำเนิดเป็นสิ่งสำคัญเพื่อป้องกันมิให้เกิดการตั้งครรภ์ อันจะนำไปสู่ความคิด และการทำแท้งยังก่อให้เกิดวัฒนธรรมที่ทำให้เชื่อว่ามนุษย์สามารถทำลายอีกหนึ่งชีวิตได้อย่างง่ายดาย แต่ฝ่ายที่สนับสนุนการตัดสินใจของผู้หญิงที่ตั้งครรภ์ (Pro-Choice) อธิบายว่า ร่างกายของผู้หญิงเป็นของผู้หญิงนั่นเอง (My Body My Choice) ผู้หญิงมีสิทธิที่จะกำหนดว่าจะให้การตั้งครรภ์ดำเนินต่อหรือสิ้นสุดลงก็ได้ การบังคับให้ผู้หญิงตั้งครรภ์ต่อ ถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน (Britannica, 2022; Piper, 2022; Human Rights Law Network, 2019) ความเห็นฝ่ายนี้ จึงสนับสนุนการทำแท้งอย่างถูกกฎหมาย และมองว่าการอนุญาตให้ทำแท้งโดยถูกกฎหมาย เป็นกระบวนการที่จะช่วยลดความเสี่ยงจากการทำแท้งที่ผิดกฎหมายและไม่ปลอดภัย ซึ่งอาจทำให้ผู้หญิงเหล่านี้ต้องประสบปัญหาด้านสุขภาพและอาจเป็นอันตรายถึงชีวิต

หากพิจารณาจากแนวคิดของฝ่ายที่ต่อต้านการทำแท้งที่นำเสนอประเด็นของตนเองว่า เมื่อมีชีวิตเกิดขึ้นมาแล้ว การทำแท้งจึงเป็นไปเช่นเดียวกับการฆ่าคนตาย ตามทัศนะที่ปรากฏเป็นหลักการทางศาสนา 3 ศาสนา ดังที่ปรากฏในคำอธิบายตามทัศนะในศาสนาพุทธ ที่กล่าวถึงการปฏิสนธิ เกิดขึ้นเมื่อมีการปฏิสนธิวิญญูณ พระพุทธศาสนาเชื่อต่างจากนักชีววิทยา โดยกล่าวว่า ทารกไม่สามารถเกิดและเติบโตเป็นมนุษย์ได้ เพราะกระบวนการทางชีววิทยาเป็นเพียงปรากฏการณ์ของสสาร พระพุทธศาสนาไม่เชื่อว่าสสารจะสามารถเจริญเติบโตไปได้ ความเป็นคนในที่นี้ไม่ได้วัดจากการมีอวัยวะครบถ้วน หากแต่วัดจากการมีปฏิสนธิวิญญูณ (ชินวัตร นิลเนตร, 2564, น. 180-185) คำอธิบายตามทัศนะในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก อธิบายว่า ชีวิตที่เกิดขึ้นมาเป็นไปตามแผนการของพระเจ้าและมีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นของประทานอันล้ำค่า มนุษย์ไม่อาจไปละเมิดได้ ชีวิตเป็นของพระเจ้าแม้แต่ตัวเราก็ไม่มีสิทธิไปพรากชีวิตของตัวเอง ชีวิตเกิดขึ้นตั้งแต่ปฏิสนธิ การทำแท้งด้วยความจงใจเป็นการฆาตกรรมชีวิตบริสุทธิ์ พระศาสนจักรคาทอลิกเล็งเห็นความสำคัญของชีวิตมนุษย์ตลอดมา (เชิดชัย เลิศจิตรเลขา, ม.ป.ป.) คำอธิบายตามทัศนะในศาสนาอิสลาม กล่าวว่า ชีวิตมนุษย์เป็นของพระเจ้า การทำลายชีวิตของมนุษย์ไม่ว่าด้วยเหตุผลใดล้วนเป็นบาป การทำแท้งจึงถือเป็นบาปใหญ่ ถือว่าเป็นการฆ่าชีวิตใดโดยไม่เป็นธรรม อิสลามไม่อนุญาตให้ทำแท้งทุกรูปแบบ เว้นแต่บางกรณีที่เป็นปัญหาสุขภาพของมารดา หรือกรณีสุขภาพของทารกหรือการตั้งครรภ์ที่เกิดจากการถูกระงับการตั้งครรภ์ ทั้งนี้ จำนวนสัปดาห์ที่ตั้งครรภ์มีผลสำคัญต่อการอนุญาตให้ทำแท้ง (มรยัม แวหะยี และซากาเรีย หะมะ, 2561, น. 171; วิลาลินี พนานครทรัพย์, 2554, น. 98)

กฎหมายที่เกี่ยวกับการทำแท้ง: ประวัติความเป็นมา

กฎหมายการทำแท้งของไทยนั้นมีวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงแก้ไขโดยเรียงลำดับมาตั้งแต่กฎหมายตราสามดวง กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.127 และประมวลกฎหมายอาญาที่เริ่มบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2500 ซึ่งมีรายละเอียด (ศิริพร รุ่งรัตนธวัชชัย, 2557) ดังนี้

1. กฎหมายตราสามดวง ซึ่งประกาศใช้ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ มีการกล่าวอ้างไว้ในบทบัญญัติบทพระอัฐม 20541 ย1 การลักขโมยเมีย และบัญญัติเกี่ยวกับการฆ่าเด็กในครรภ์มารดาตามมาตรา 10 และมาตรา 15 ไว้ดังนี้

มาตรา 10 บัญญัติว่า ผู้ใดให้ยาทำแท้ง ลูกในท้องตาย ให้เอาตัวแม่มาขึ้นท่อนี้ตั้งใหม่ ทวิคูณ เป็นสินกึ่งใหม่กึ่งพินัย แล้วโบย 60 ที เอาขึ้นหาหยั่งประจานแล้วจำไว้ ณ ชุก ถ้าตายทั้งแม่ทั้งลูกให้มันตายตกไปตามกัน

มาตรา 15 บัญญัติว่า ผู้ใดวิวาทกับหญิงมีครรภ์ ตีฟันแทงหญิงมีครรภ์ลูกในท้องตาย แม่มีบาดเจ็บให้ใหม่ตีฟันแทงโดยหนัก ถ้าตายทั้งแม่ทั้งลูก ให้ฆ่าผู้ตีฟันแทงให้ตายตกไปตามกัน

2. กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.127 ได้บัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวกับการทำแท้งไว้ 5 มาตรา ดังนี้

มาตรา 260 บัญญัติว่า หญิงใดริดลูกให้แท้งก็ดี ยินยอมให้คนอื่นริดลูกให้แท้งก็ดี ท่านว่า มันมีความผิดต้องระวางโทษจำคุกเป็นสามสถาน คือสถานหนึ่งให้จำคุกไม่เกินสามปี สถานหนึ่งให้ปรับไม่เกินกว่าร้อยบาท สถานหนึ่งให้ลงโทษทั้งจำทั้งปรับเช่นว่ามาแล้วด้วยกัน

มาตรา 261 บัญญัติว่า ผู้ใดริดลูกเขาให้แท้ง แม้ว่าหญิงยินยอมให้ริดก็ดี ท่านว่า มันมีความผิดต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่เดือนหนึ่งขึ้นไปจนสามปี และปรับตั้งแต่ยี่สิบบาทขึ้นไปจนถึงร้อยบาทด้วยอีกโสดหนึ่ง

มาตรา 262 บัญญัติว่า ถ้าผู้กระทำความผิดเช่นว่าในมาตรา 261 นั้นเป็นแพทย์หรือเป็นผดุงครรภ์ก็ดี หรือเป็นคนทำโดยเห็นแต่สินจ้างรางวัลก็ดี ท่านให้ลงโทษมันตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดเช่นนั้น ทวิขึ้นอีกหนึ่งในสามส่วน

มาตรา 263 บัญญัติว่า ผู้ใดรู้อยู่ว่าหญิงมีครรภ์ และหญิงมิได้อนุญาตให้มีริดลูก ถ้าแลมันกระทำความร้ายด้วยกำลังกาย หรือด้วยประการหนึ่งประการใดให้หญิงนั้นแท้งลูกไซ้ ท่านว่า มันมีความผิดต้องระวางโทษฐานประทุษร้ายแก่ร่างกายถึงสาหัสดังบัญญัติไว้ในมาตรา 256 และมาตรา 257 นั้น

มาตรา 264 บัญญัติว่า ผู้ใดพยายามกระทำความผิดอย่างใดใดที่ท่านบัญญัติไว้ในมาตรา 260 และ 261 นั้น ท่านว่าเป็นการไม่สำคัญ อย่าให้เอาโทษแก่มันเลย

3. ประมวลกฎหมายอาญา ได้บัญญัติเกี่ยวกับการทำแท้งไว้ในเรื่องความผิดเกี่ยวกับชีวิต และร่างกาย หมวดความผิดฐานทำให้แท้งลูก มาตรา 301 – 305 โดยมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงอัตราโทษในมาตรา 302 และมาตรา 303 ในปี 2560 ดังนี้

มาตรา 301 หญิงใดทำให้ตนเองแท้งลูก หรือยอมให้ผู้อื่นทำให้ตนแท้งลูก ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินหกพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 302 ผู้ใดทำให้หญิงแท้งลูกโดยหญิงนั้นยินยอม ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ถ้าการกระทำนั้นเป็นเหตุให้หญิงรับอันตรายสาหัสอย่างอื่นด้วยผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นสี่พันบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

ถ้าการกระทำนั้นเป็นเหตุให้หญิงถึงแก่ความตาย ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบปี และปรับไม่เกินสองหมื่นบาท

มาตรา 303 ผู้ใดทำให้หญิงแท้งลูกโดยหญิงนั้นไม่ยินยอม ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นสี่พันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ถ้าการกระทำนั้นเป็นเหตุให้หญิงรับอันตรายสาหัสอย่างอื่นด้วยผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หนึ่งปีถึงสิบปี และปรับตั้งแต่สองพันบาทถึงสองหมื่นบาท

ถ้าการกระทำนั้นเป็นเหตุให้หญิงถึงแก่ความตาย ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่ห้าปีถึงยี่สิบปี และปรับตั้งแต่หนึ่งหมื่นบาทถึงสี่หมื่นบาท

มาตรา 304 ผู้ใดเพียงแต่พยายามกระทำความผิดตามมาตรา 301 หรือมาตรา 302 วรรคแรก ผู้นั้นไม่ต้องรับโทษ

มาตรา 305 ถ้าการกระทำความผิดดังกล่าวในมาตรา 301 และมาตรา 302 นั้น เป็นการกระทำของนายแพทย์ และ

(1) จำเป็นต้องกระทำเนื่องจากสุขภาพของหญิงนั้น หรือ

(2) หญิงมีครรภ์เนื่องจากการกระทำความผิดอาญา ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 276 มาตรา 277 มาตรา 282 มาตรา 283 หรือมาตรา 284 ผู้กระทำไม่มีความผิด

ต่อมาในปี 2564 ภายหลังจากที่ศาลรัฐธรรมนูญได้มีคำวินิจฉัยที่ 4/2563 ลงวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2563 ว่ามาตรา 301 และมาตรา 305 แห่งประมวลกฎหมายอาญา ขัดหรือแย้งต่อมาตรา 28 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย จึงมีการแก้ไขรายละเอียดในบทบัญญัติหมวดความผิดฐานทำให้แท้งลูก (พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายฯ, 2564) ดังนี้

มาตรา 301 หญิงใดทำให้ตนเองแท้งลูกหรือยอมให้ผู้อื่นทำให้ตนแท้งลูกขณะมีอายุครรภ์เกินสิบสองสัปดาห์ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือ ทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 305 ถ้าการกระทำความผิดตามมาตรา 301 หรือมาตรา 302 เป็นการกระทำของผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมและตามหลักเกณฑ์ของแพทยสภาในกรณีดังต่อไปนี้ผู้กระทำไม่มีความผิด

(1) จำเป็นต้องกระทำเนื่องจากหากหญิงตั้งครรภ์ต่อไปจะเสี่ยงต่อการได้รับอันตรายต่อสุขภาพทางกายหรือจิตใจของหญิงนั้น

(2) จำเป็นต้องกระทำเนื่องจากมีความเสี่ยงอย่างมากหรือมีเหตุผลทางการแพทย์อันควรเชื่อได้ว่าหากทารกคลอดออกมาจะมีความผิดปกติถึงขนาดทุพพลภาพอย่างร้ายแรง

(3) หญิงยืนยันต่อผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมว่าตนมีครรภ์เนื่องจากการกระทำความผิดเกี่ยวกับเพศ

(4) หญิงซึ่งมีอายุครรภ์ไม่เกินสิบสองสัปดาห์ยืนยันที่จะยุติการตั้งครรภ์

(5) หญิงซึ่งมีอายุครรภ์เกินสิบสองสัปดาห์ แต่ไม่เกินยี่สิบสัปดาห์ ยืนยันที่จะยุติการตั้งครรภ์ภายหลังการตรวจและรับคำปรึกษาทางเลือกจากผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมและผู้ประกอบวิชาชีพอื่นตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขประกาศกำหนดโดยคำแนะนำของแพทย์สภาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

การกำหนดนโยบายเพื่อป้องกันการตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ในโรงเรียน

สำหรับประเทศไทย พบการคลอดในวัยรุ่นอายุต่ำกว่า 20 ปี เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ข้อมูลจากสถิติสาธารณสุขพบว่า วัยรุ่นอายุต่ำกว่า 20 ปี คลอดบุตรเพิ่มขึ้นจากประมาณ 95,000 คน ในปี พ.ศ. 2546 เป็นประมาณ 104,300 คน ในปี 2558 ในจำนวนนี้เป็น การคลอดบุตรโดยวัยรุ่นที่มีอายุน้อย คือ อายุต่ำกว่า 15 ปี ประมาณปีละ 3,000 คน นอกจากนั้น วัยรุ่นอายุ 10-19 ปี ที่คลอดบุตรซ้ำหรือคลอดเป็นครั้งที่สองขึ้นไปมีมากถึง 12,700 คน หรือเท่ากับร้อยละ 12.2 ของการคลอดในวัยรุ่นอายุ 10-19 ปี ทั้งหมด ผลกระทบทางสุขภาพจากการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น เช่น การเสียชีวิตของมารดา การเสียชีวิตของทารก เด็กแรกเกิดน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์ มีความเสี่ยงต่อการทำแท้งที่ไม่ปลอดภัย ซึ่งอาจเป็นอันตรายต่อชีวิต นอกจากนี้ยังทำให้เสียโอกาสทางการศึกษาหน้าที่การงาน รวมทั้งรายได้ในอนาคต การขาดความพร้อมในการเลี้ยงดูบุตร ส่งผลให้เด็กจำนวนหนึ่งถูกทอดทิ้ง หรือเติบโตมาอย่างไม่มีคุณภาพ การแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น ถูกกำหนดให้เป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์ที่กระทรวงศึกษาต้องขับเคลื่อนเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาภายใต้มาตรการด้านการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ และการป้องกันเพื่อไม่ให้นักเรียนในสถานศึกษาดังครรภ์ โดยส่งผ่านการสอนรู้เท่าทันการใช้ชีวิตทางเพศ การรักนวลสงวนตัว หลีกเลี่ยงการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร รวมถึงการวางมาตรการให้นักเรียนได้รับบริการด้านการเรียนการสอนเพศวิถีศึกษาในรูปแบบที่เหมาะสมกับวัยและพัฒนาครูผู้สอน หากนักเรียนตั้งครรภ์ในระหว่างเรียนให้ใช้ระบบให้คำปรึกษา ช่วยเหลือคุ้มครองนักเรียนที่ตั้งครรภ์ให้เรียนต่อเนื่องได้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, กระทรวงศึกษาธิการ, 2562)

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตทางด้านเนื้อหาในงานวิจัยชิ้นนี้ ศึกษาข้อมูลในกระบวนการร่างและแก้ไขประมวลกฎหมายอาญาว่าด้วยเรื่องการทำแท้งตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ถึงปัจจุบัน ศึกษานโยบายการป้องกันการตั้งครรภ์ที่ไม่พึงประสงค์ของวัยรุ่นในโรงเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาภายใต้สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคาม ตามยุทธศาสตร์การป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นระดับชาติ พ.ศ. 2560-2569 ตามพระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ. 2559 โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทั้งแนวคิดทฤษฎี ประมวลกฎหมายอาญา พระราชบัญญัติ ความเห็นของคณะกรรมการร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา เอกสารเพื่อประกอบการพิจารณาของคณะกรรมการวิสามัญพิจารณา ร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ นโยบายของภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

ขอบเขตทางด้านประชากรในงานวิจัยชิ้นนี้ ศึกษาความคิดเห็นจากผู้ที่มีบทบาทเคลื่อนไหวและผลักดันให้เกิดการแก้ไขประมวลกฎหมายอาญาว่าด้วยเรื่องการทำแท้ง ได้แก่ แพทย์ นักกิจกรรม นักวิชาการ และศึกษาจากผู้บริหารสถานศึกษาและคณะครูในโรงเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาภายใต้สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคาม

วิธีการวิจัย

บทความนี้มาจากการงานวิจัยที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์เชิงลึก ในส่วนของเอกสารที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการยุติการตั้งครรภ์ แนวคิดเกี่ยวกับความรับผิดชอบตามกฎหมายอาญา เพื่อสร้างกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ตั้งแต่ขั้นตอนก่อนเริ่มเก็บรวบรวมข้อมูล ระหว่างเก็บรวบรวมข้อมูล ขั้นวิเคราะห์และสรุปข้อมูล ศึกษาเอกสารที่เป็นเอกสารชั้นต้นเกี่ยวกับกระบวนการร่างกฎหมายอาญาในหมวดความผิดฐานทำให้แท้งลูก เอกสารเกี่ยวกับยุทธศาสตร์และนโยบายการป้องกันและแก้ไขการท้องไม่พร้อม รวมถึงการศึกษาจากเอกสารชั้นรอง เช่น งานวิจัย บทความวิชาการ บทความวิชาการ สื่อสิ่งพิมพ์ ในประเด็นที่เกี่ยวข้อง และในส่วนของ การสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลประกอบไปด้วย แพทย์ สหวิชาชีพอาสาของเครือข่ายสมาคมพัฒนาเครือข่ายอาสา สังกัดกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข (RSA) นักเคลื่อนไหวในองค์กรเอกชนเครือข่ายทำแท้ง ผู้บริหารสถานศึกษาและคณะครูในโรงเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาภายใต้สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคาม

การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลเพื่อสัมภาษณ์เป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง ผู้วิจัยเลือกตัวแทนผู้ให้ข้อมูลจากผู้ที่มีบทบาทในการเสนอร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา (ฉบับที่ 28) พ.ศ.2564 ว่าด้วยความผิดฐานทำให้แท้งลูกตามมาตรา 301 และมาตรา 305 ซึ่งเป็นการแก้ไขเพิ่มเติมภายหลังจากการมีคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 4/2563 ให้มีการปรับปรุงประมวลกฎหมายอาญาและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการทำแท้ง และเป็นผู้ที่ทรงพลังให้เกิดความเคลื่อนไหวและให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับการทำแท้ง จนเกิดการผลักดันให้มีการแก้ไขกฎหมายเกิดขึ้นและสำเร็จ

การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลเพื่อสัมภาษณ์เป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง โดยเป็นการสัมภาษณ์บุคคลซึ่งเป็นผู้บริหารสถานศึกษาและคณะครูที่ทำหน้าที่เป็นครูแนะแนว ครูที่ปรึกษา สภานักเรียน และครูผู้สอนในหมวดสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในโรงเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาภายใต้สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยเลือกศึกษาโรงเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาซึ่งมีนักเรียนอยู่ในวัยที่มีโอกาสตั้งครรภ์ เพื่อทราบข้อมูลเกี่ยวกับการนำยุทธศาสตร์และนโยบายการป้องกันและแก้ไขการท้องไม่พร้อมไปใช้กับนักเรียนทั้งเพศหญิงและเพศชาย

การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำเสนอ ผู้วิจัยนำข้อมูลจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์มาจัดหมวดหมู่ เพื่อวิเคราะห์และตีความเนื้อหาในเอกสารและนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาตรวจสอบข้อมูลและข้อเท็จจริงเพิ่มเติม เพื่อนำเสนอข้อค้นพบและสร้างข้อสรุปในการวิจัย

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า ในกระบวนการบัญญัติให้การทำแท้งเป็นความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มีแนวคิดที่สร้างความเหลื่อมล้ำทางเพศอันส่งผลกระทบต่อผู้หญิงที่เกิดจากโครงสร้างและวัฒนธรรมปิตาธิปไตย ภายใต้สังคมที่ผู้ชายได้อธิบายโลกของผู้หญิงผ่านมุมมองทางการแพทย์ ศาสนาและศีลธรรม การทำแท้งถูกอธิบายว่าเป็นการกระทำอันสิ้นคุณธรรมของสังคม จึงจำเป็นที่จะต้องสร้างกฎหมายเพื่อลงโทษการกระทำนั้น และเนื่องจากเจ้าของร่างกายที่เป็นเหตุให้เกิดการกระทำผิดนั้นได้ เป็นผู้หญิง จึงกำหนดให้บทลงโทษต้องเกิดแก่ผู้หญิง ขณะที่สิ่งที่เกิดขึ้นกับภาคปฏิบัติของการนำนโยบายการป้องกันการตั้งครรภ์ที่ไม่พึงประสงค์ไปใช้ในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ โรงเรียนมีการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความรู้เกี่ยวกับเพศศึกษา แนะนำช่องทางในการให้คำปรึกษาให้ความช่วยเหลือแก่นักเรียนที่ตั้งครรภ์ และการศึกษาที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของนักเรียนที่ตั้งครรภ์ พัฒนารูปแบบความร่วมมือกับสถานพยาบาลเพื่อพัฒนาระบบส่งต่อ อันเป็นการช่วยดูแลนักเรียนที่ตั้งครรภ์ สำหรับการปฏิบัติต่อนักเรียนชายและนักเรียนหญิงตามนโยบายการป้องกันการตั้งครรภ์ที่ไม่พึงประสงค์ จะไม่มีความแตกต่างกัน ให้ด้านการให้ความรู้และคำแนะนำ ผ่านการจัดกิจกรรมต่าง ๆ และให้นักเรียนทั้ง 2 เพศเข้าร่วม แต่นักเรียนชายไม่ใช้กลุ่มเป้าหมายหลักที่จะให้คำปรึกษาและคำแนะนำเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ ทำให้เมื่อเกิดกรณีการตั้งครรภ์ในโรงเรียน นักเรียนหญิงจะเป็นกลุ่มที่ครูเข้าไปให้คำปรึกษาและให้ความช่วยเหลือ

1. การทำแท้งถือเป็นการกระทำอันเป็นความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา

ในประเทศไทย การทำแท้งถูกระบุไว้ในกฎหมายอาญาให้เป็นการกระทำความผิด โดยเริ่มบัญญัติไว้ในกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.127 (มาตรา 260 – 264) เป็นต้นมา เนื้อหาในกฎหมายระบุให้การทำแท้งเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายโดยไม่มีข้อยกเว้นแก่กรณีใด ๆ เว้นแต่เป็นกรณีพยายามกระทำความผิด โดยมีวัตถุประสงค์ชัดเจนที่ต้องการเอาผิดแก่ผู้หญิงที่เจตนาทำแท้งเองหรือยินยอมให้ผู้อื่นทำแท้งให้ บุคคลที่ไม่ใช่แพทย์ที่ไปทำแท้งให้แก่ผู้หญิงและถ้าเป็นแพทย์หรือผู้ประกอบวิชาชีพในการผดุงครรภ์ไปทำแท้งให้ผู้หญิง จะได้รับโทษหนักขึ้น เมื่อมีการปรับปรุงกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.127 มาใช้ประมวลกฎหมายอาญา ตั้งแต่ พ.ศ. 2499 ก็มีการปรับปรุงบทบัญญัติเกี่ยวกับความผิดฐานทำให้แท้งลูกในส่วนที่เกี่ยวกับการกระทำด้วยเหตุผลและความจำเป็นทางการแพทย์ เพื่อสุขภาพของผู้หญิง หรือเป็นการตั้งครรภ์อันเกิดจากการกระทำความผิดเกี่ยวกับเพศ แต่หากเป็นเหตุอื่นจะต้องถูกลงโทษตามกฎหมายดั้งเดิม (ศิริพร รุ่งรัตน์ธวัชชัย, 2557) จึงเป็นเหตุให้มีการยื่นคำร้องจากแพทย์ที่ถูกดำเนินคดีจากกฎหมายอาญาดำเนินการต่อศาลรัฐธรรมนูญ เกี่ยวกับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมายอาญาความผิดเกี่ยวกับการทำแท้ง จนเป็นเหตุให้เกิดการแก้ไขกฎหมาย ทั้งนี้ ในกระบวนการร่างกฎหมาย มีการนำเสนอแนะมุมมองและข้อถกเถียงจากคณะกรรมการการร่างกฎหมาย อันนำไปสู่ข้อสรุปเกี่ยวกับการบัญญัติให้การทำแท้งเป็นการกระทำผิดกฎหมายหรือไม่ หากให้เป็นความผิดจะให้ลงโทษมากเพียงใด และให้มีเงื่อนไขที่เป็นข้อยกเว้นความรับผิดในบางประเด็น

1.1 มุมมองต่อการทำแท้ง: ผิด หรือ ไม่ผิดกฎหมาย

ข้อถกเถียงประการสำคัญเกี่ยวกับการทำแท้ง คือ สิทธิด้านใดที่จะถูกคำนึงถึงและใครเป็นเจ้าของสิทธินั้น โดยมีแนวคิดที่อาศัยจุดยืนทางศีลธรรมและระบบการเมืองแต่ละบุคคลยึดถือมาประกอบการอธิบาย เพื่อสร้างข้อถกเถียงขึ้นมา ในส่วนของประเด็นด้านสิทธิที่ถูกกล่าวถึงในการทำแท้ง คือ สิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย อันเป็นสิทธิตามธรรมชาติบนพื้นฐานของการยึดถือหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพที่จะกระทำการใด ๆ ต่อเนื้อตัวร่างกายของตน บุคคลอื่นมีหน้าที่ต้องไปรบกวนการใช้สิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ย่อมได้รับความคุ้มครองจากรัฐ โดยผู้ที่เป็นเจ้าของสิทธินั้นมี 2 ฝ่าย คือสิทธิในชีวิตของผู้หญิงตั้งครรภ์ และสิทธิของทารกในครรภ์ของผู้หญิง

สิทธิในชีวิตของผู้หญิงตั้งครรภ์ ถูกอธิบายผ่านคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญเอาไว้ว่า “...เนื่องจากรากฐานของสังคมไม่ได้ขึ้นอยู่กับความเห็นคุณค่าของชีวิตมนุษย์เพียงเท่านั้น แต่ยังต้องมีปัจจัยอื่นที่สำคัญเป็นรากฐานของสังคมประกอบด้วยเช่นเดียวกับการคุ้มครองสิทธิในการมีชีวิตของทารกในครรภ์ หากมุ่งคุ้มครองสิทธิของทารกในครรภ์เพียงอย่างเดียวโดยมิได้พิจารณาการคุ้มครองสิทธิของผู้ตั้งครรภ์อันมีมาก่อนสิทธิของทารกในครรภ์ก็เป็นสิ่งที่อาจส่งผลกระทบให้หญิงไม่ได้รับความเป็นธรรมและถูกกลั่นแกล้งหรือจำกัดสิทธิในเนื้อตัวร่างกายของหญิง ซึ่งเป็นสิทธิตามธรรมชาติที่เป็นสิทธิพื้นฐานของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ที่บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพที่จะกระทำการใดหรือไม่กระทำการใดต่อชีวิตและร่างกายของตนได้ทราบเท่าที่การกระทำนั้นไม่ไปรบกวนหรือล่วงล้ำเข้าไปในสิทธิหรือเสรีภาพของผู้อื่น รวมทั้งยังส่งผลกระทบถึงสิทธิในการกำหนดเจตจำนงของผู้ตั้งครรภ์ที่ครอบคลุมไปถึงสิทธิในการตัดสินใจของหญิงว่าจะยุติการตั้งครรภ์หรือตั้งครรภ์ต่อไปอีกด้วย...”

การกล่าวถึงสิทธิของทารกในครรภ์ของผู้หญิง ปรากฏตามความในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 15 “สภาพบุคคลย่อมเริ่มแต่เมื่อคลอดแล้วอยู่รอดเป็นทารก..ทารกในครรภ์มารดาก็สามารถมีสิทธิต่าง ๆ ได้ หากว่าภายหลังคลอดแล้วอยู่รอดเป็นทารก” ซึ่งการคุ้มครองทารกในครรภ์ในสายตาของกฎหมายไทยจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อ อยู่ภายใต้เงื่อนไขของการมีชีวิตอยู่รอดของทารกเมื่อคลอดออกมาแล้วเท่านั้น แต่หากกล่าวถึงตัวอ่อนจะถูกให้ความคุ้มครองโดยใช้กรอบทางศาสนา จารีตประเพณีและศีลธรรมเข้ามารับรองสถานะนับตั้งแต่มีการปฏิสนธิ และมีคำว่า “บาป” เป็นการป้องปรามการกระทำ โดยเปรียบเทียบการทำแท้ง คือการฆ่า เป็นการกระทำที่เป็นเรื่องผิด หากบุคคลใดเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นการลงมือทำโดยตรงตามหน้าที่ หรือมีส่วนสนับสนุนในทางอ้อม ล้วนแต่เป็นผู้ที่ทำบาป

กรมอนามัยแสดงข้อมูลเกี่ยวกับสถิติการทำแท้งในประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2556 – 2563 โดยมีสัดส่วนการทำแท้งที่สูงขึ้น จากร้อยละ 37.2 เป็นร้อยละ 55.8 ใน พ.ศ. 2562 และลดลงเพียงเล็กน้อยในพ.ศ. 2563 เป็นร้อยละ 53.8 (สำนักอนามัยการเจริญพันธุ์, 2563) แสดงให้เห็นว่าการกำหนดให้การทำแท้งเป็นความผิดอาญาไม่สามารถยับยั้งการทำแท้งได้ แต่กลับเป็นการผลักให้หญิงที่ต้องการทำแท้ง ไปรับบริการนอกระบบสาธารณสุขที่มีความปลอดภัยต่ำกว่าสถานพยาบาลที่ถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้รัฐไม่สามารถให้บริการหรือประชาสัมพันธ์การให้บริการในส่วนที่ไม่ผิดกฎหมาย ได้เต็มที่ ดังนั้น จึงเกิดข้อเรียกร้องทางสังคมว่ารัฐควรมีบริการให้หญิงที่ต้องการทำแท้ง

สามารถเข้าถึงบริการสาธารณสุขที่ปลอดภัย เพื่อลดการทำแท้งที่ไม่ปลอดภัยและการเสียชีวิตจากการทำแท้ง การยุติการตั้งครรภ์ดังกล่าวต้องกระทำโดยผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมและตามหลักเกณฑ์ของแพทยสภาและคำนึงถึงหลักความปลอดภัยต่อชีวิตและร่างกายเป็นสำคัญ

การตัดสินใจทำแท้งของผู้หญิงมิได้เกิดบนฐานความคิดที่จะทำให้เกิดอันตรายต่อร่างกายและชีวิตของตนเอง ถึงแม้ว่าจะมีข้อมูลเกี่ยวกับยาหรือวิธีการทำแท้งในพื้นที่ออนไลน์ปรากฏเป็นจำนวนมาก เมื่อคำนึงถึงความปลอดภัย การหาข้อมูลโดยการขอคำแนะนำจากแพทย์และผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมอื่น ๆ จึงเป็นสิ่งที่ผู้หญิงนึกถึงเป็นลำดับแรก แต่การขอคำแนะนำเพื่อทำแท้งในสถานพยาบาลไม่ว่าจะเป็นของรัฐหรือเอกชน ไม่ใช่สิ่งที่ทำได้โดยง่ายและมีความทั่วไป เฉกเช่นการขอคำแนะนำหรือขอเข้ารับการรักษาปัญหาสุขภาพของผู้หญิงประเภทอื่น ๆ แพทย์มีสิทธิปฏิเสธการรักษาและส่งต่อการรักษานั้นให้แก่แพทย์อื่น ๆ พื้นที่ของการให้บริการทำแท้งโดยผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมและมีความรู้ในการทำแท้งที่ปลอดภัยจึงอยู่ในวงจำกัด แม้จะมีการรวมกลุ่มจากแพทย์และผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมอื่นเป็นเครือข่ายอาสา RSA ของกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุขก็ตาม

“...เขาก็ใช้ระบบคุณธรรม (คุณ-นะ-ทำ) เข้ามาจัดการเรื่องนี้ เขาปฏิเสธไม่ทำแท้งให้ส่งต่อให้คนอื่นทำ แต่ยังไม่ถึงกับต้องมีคนที่ทำเรื่องนี้ให้คนที่ต้องการทำแท้งอยู่ดี...”

วราชาติ มีวาสนา (การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 ธันวาคม 2565)

1.2 การบัญญัติกฎหมายทำแท้งก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเพศ

หลักเกณฑ์ในการกำหนดความผิดทางอาญา เกิดจากจารีตประเพณี ศาสนา และศีลธรรม กฎหมายอาญากับศีลธรรมมีเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างมาก กฎหมายอาญาที่มีโทษร้ายแรง เช่น ฆ่าคน ชิงทรัพย์ เป็นสิ่งที่ผิดศีลธรรม แต่อีกหลายกรณีที่ถูกจัดว่าผิดศีลธรรมแต่ไม่ผิดกฎหมายอาญา เช่น การพูดโกหก การดื่มสุรา และมีการกระทำบางอย่างไม่ผิดศีลธรรมแต่ผิดกฎหมายอาญา เพราะกฎหมายกำหนดให้การกระทำนั้น ๆ เป็นความผิด จึงเห็นได้ว่าศีลธรรมกับกฎหมายอาญาไม่สอดคล้องกันทุกกรณี

Herbert L. Packer (อ้างถึงใน เกียรติขจร วังนะสวัสดิ์, 2549, หน้า 2-10) ได้ให้หลัก 6 ประการที่จะถือว่าการกระทำในเรื่องนั้นควรเป็นความผิดอาญาหรือไม่

- 1) เป็นการกระทำที่กระทบกระเทือนต่อสังคม
- 2) การกระทำความผิดเป็นความผิดอาญาที่จะไม่ขัดแย้งกับวัตถุประสงค์ของการลงโทษ
- 3) การกระทำความผิดเป็นความผิดทางอาญา ไม่มีผลเป็นการลดการกระทำที่สังคมเห็นว่าถูกต้อง
- 4) หากเป็นความผิดอาญา จะมีการบังคับใช้กฎหมายอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน
- 5) การใช้กระบวนการยุติธรรมทางอาญาจะไม่มีผลทำให้เกิดการใช้กระบวนการนั้นอย่างเกินขีดความสามารถทั้งทางด้านคุณภาพและปริมาณ
- 6) ไม่มีมาตรการควบคุมอย่างสมเหตุสมผลอื่น ๆ แล้ว นอกจากการใช้กฎหมายอาญากับกรณีที่เกิดขึ้น

คณะอนุกรรมการฯ ภายใต้คณะกรรมการกฎหมายของสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา ได้จัดทำข้อเสนอหลักเกณฑ์การกำหนดโทษอาญาในการตรากฎหมายโดยมีสาระสำคัญ 3 ประการ (ปราโมทย์ เสริมศีลธรรม, 2564) ได้แก่

1) เป็นการกระทำที่กระทบต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน อย่างร้ายแรงและมีผลกระทบต่อส่วนรวม

2) เป็นกรณีที่ไม่สามารถใช้มาตรการอื่นใดเพื่อบังคับใช้กฎหมายอย่างได้ผลหรือ มีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะทำให้ประชาชนปฏิบัติตามกฎหมายได้ และ

3) ความผิดอาญาที่มีโทษปรับสถานเดียวหรือที่มีโทษจำคุกและเปรียบเทียบปรับทำให้ คดีอาญาระงับได้ หากโดยสภาพแล้วไม่ใช่ความผิดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดี ของประชาชนอย่างกว้างขวาง สมควรใช้โทษปรับทางปกครองแทนหรือวิธีการอื่นแทนการปรับ

การบัญญัติให้การกระทำที่เป็นการยุติการตั้งครรภ์ ไม่ว่าจะเป็นการกระทำจาก ผู้หญิงตั้งครรภ์ หรือผู้ใด หรือแพทย์ (ที่ถึงแม้ว่าจะอยู่ภายใต้เงื่อนไขให้ยกเว้นความรับผิดชอบ หากเป็นกระทำตามกรอบของกฎหมาย) เป็นการกระทำที่ถูกกำหนดเอาไว้ในกฎหมายอาญา นับตั้งแต่ พ.ศ. 2451 (ร.ศ.127) จนถึงปัจจุบัน โดยมีได้ยกเลิกไป แต่มีการปรับแก้ไขให้ขยายเหตุ ยกเว้นความรับผิดชอบ และลดโทษลงมา ดังที่ปรากฏจากการให้ความเห็นจากคำวินิจฉัยของตุลาการ ศาลรัฐธรรมนูญในกรณีการยื่นคำร้องขอให้วินิจฉัยว่าประมวลกฎหมายอาญามาตรา 301 และ 305 มีปัญหาขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ อันเป็นเหตุให้มีการปรับแก้กฎหมาย จากการทำคำวินิจฉัย ศาลรัฐธรรมนูญที่ 4/2563 ส่งผลให้เกิดการแก้ไขประมวลกฎหมายอาญามาตรา 301 และมาตรา 305 ตามข้อเสนอแนะของศาลรัฐธรรมนูญที่ให้ปรับปรุงแก้ไขประมวลกฎหมายอาญาและกฎหมาย ที่เกี่ยวข้องกับการทำแท้งให้ได้สมดุลระหว่างการคุ้มครองสิทธิของทารกในครรภ์กับการตัดสินใจ ใช้สิทธิในเนื้อตัวร่างกายของผู้หญิง และเพื่อให้เกิดมาตรการคุ้มครองผู้ปฏิบัติงานทางการแพทย์ ที่ครอบคลุมและเหมาะสม

การผลักดันและเคลื่อนไหวเพื่อให้เกิดร่างกฎหมายจากองค์กรภาคประชาสังคมขึ้นมา และพัฒนาแนวทางในการกำหนดเกณฑ์อายุครรภ์ที่เหมาะสมกับการทำแท้ง การอธิบายความผิด ฐานทำให้แท้งลูก ถูกอธิบายในแง่มุมมองที่ว่า การมีเจตนาฆาตกรรมและคุณธรรมทางกฎหมายที่ต้องการ คุ้มครองชีวิตของทารกในครรภ์ โดยเห็นถึงความสำคัญและคุณค่าของชีวิตมนุษย์ที่กำลังจะเกิดมา สะท้อนให้เห็นถึงเจตนาฆาตกรรมของผู้มีอำนาจในการรวบรวมข้อมูลเพื่อกำหนดการกระทำที่ถูกระบุว่า เป็นการขัดต่อศีลธรรมอันดีของสังคมอย่างร้ายแรง จึงได้บัญญัติเนื้อหาเกี่ยวกับการทำแท้ง ให้เป็นการกระทำความผิดตามกฎหมายอาญา โดยคณะกรรมการได้อธิบายถึงหลักการของ กฎหมายกับกฎแห่งกรรม การกระทำอันเป็นบาปหนัก (คณะกรรมการการวิสามัญพิจารณาร่างพ.ร.บ. 2563) แต่หลักการนี้ไม่ได้สอดคล้องกับหลักสิทธิในเนื้อตัวร่างกายของผู้หญิง ที่เป็นหลักสิทธิมนุษยชน สาคร จึงทำให้เกิดการสร้างสมดุลในการวางบทลงโทษ โดยที่ในการพิจารณาร่างกฎหมายนั้น มุ่งพิจารณาจากการกระทำและสิทธิของผู้หญิงเป็นสำคัญ และไม่นำการกระทำของผู้มีส่วนร่วม ในการทำให้เกิดการตั้งครรภ์อย่างผู้ชายมาพิจารณาร่วมด้วย เพราะผู้หญิงเท่านั้นที่จะสามารถ มีการกระทำและการตัดสินใจขั้นสุดท้ายต่อเนื้อตัวร่างกายของตนเอง

“...การให้สิทธิตัวอ่อนเท่ากับผู้หญิง ถ้าให้สิทธิใครมากกว่ากัน อาจเป็นเรื่องอันตราย การลงโทษผู้หญิงจะส่งผลให้เกิดการแก้ปัญหาการทำแท้งได้จริงหรือ...”

สุพิชา เบาทิพย์ (การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 กรกฎาคม 2566)

ในทางปฏิบัติเมื่อผู้หญิงต้องการทำแท้งในโรงพยาบาลของรัฐตามสิทธิการรักษาพยาบาล จะต้องเจอกับขั้นตอนและเงื่อนไขในการรับบริการที่ทำให้การทำแท้งเป็นเรื่องลำบากขึ้น เช่น ให้คณะกรรมการของโรงพยาบาลพิจารณาก่อนที่จะอนุญาตให้มีการทำแท้ง เป็นต้น (ผู้ให้สัมภาษณ์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 5 มีนาคม 2566) นอกจากนี้ ในมาตรา 305 มีการยกเว้นการลงโทษในกรณีที่เกิดเหตุการตั้งครรภ์ให้กับผู้หญิงด้วยเหตุผลด้านสุขภาพร่างกาย และการตั้งครรภ์จากการกระทำความผิดทางอาญา แต่การบัญญัติมาตรา 305 ไว้ในกฎหมายอาญาก็ยังทำให้เกิดภาระต่อการพิสูจน์ความผิดของแพทย์หรือสหวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง กรณีที่มีการฟ้องร้องดำเนินคดีไปตามบทบัญญัตินี้ (วรชาติ มีวาสนา, 2565)

2. ทัศนคติของการนำนโยบายการป้องกันการตั้งครรภ์ที่ไม่พึงประสงค์ไปใช้ในโรงเรียน

วาทกรรมวัยรุ่นใจแตก ท้องไม่พร้อมแล้วไปทำแท้ง เป็นกลุ่มเสี่ยงต่อการตั้งครรภ์ที่ไม่พึงประสงค์ และข้อมูลการเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้ตั้งครรภ์ที่เป็นวัยรุ่น (10-19 ปี) เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างนโยบายเพื่อการแก้ปัญหาท้องไม่พร้อมที่วัยรุ่น การนำยุทธศาสตร์การป้องกันและแก้ไขปัญหาคตั้งครรภ์ในวัยรุ่นตามพระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาคตั้งครรภ์ในวัยรุ่นไปใช้กับโรงเรียน เพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน และลดผลกระทบทางสุขภาพจากการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น เช่น การเสียชีวิตของมารดา การเสียชีวิตของทารก เด็กแรกเกิด น้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์ มีความเสี่ยงต่อการทำแท้งที่ไม่ปลอดภัย ซึ่งอาจเป็นอันตรายต่อชีวิต นอกจากนี้ยังทำให้เสียโอกาสทางการศึกษาหน้าที่การงาน รวมทั้งรายได้ในอนาคต การขาดความพร้อมในการเลี้ยงดูบุตร ส่งผลให้เด็กจำนวนหนึ่งถูกทอดทิ้ง หรือเติบโตมาอย่างไม่มีคุณภาพ และจากรายงานข้อมูลจากสำนักการอนามัยเจริญพันธุ์ใน พ.ศ.2563 พบว่า จำนวนผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 20 ปี มาทำแท้ง มีจำนวนร้อยละ 30.9 ซึ่งคิดเป็นจำนวนน้อยกว่าครึ่งหนึ่งของผู้ทำแท้งที่อยู่ในช่วงอายุ 20-39 ปี อยู่ในสถานะที่กำลังศึกษาเป็นจำนวน 33.6% โดยจำนวน 24.8% ให้เหตุผลว่าทำแท้งเพราะการตั้งครรภ์เป็นอุปสรรคต่อการเรียน และในการคุมกำเนิดพบว่าผู้ที่อายุ 15-19 ปี มีจำนวนการคุมกำเนิดที่สูงกว่าคนอายุมากกว่า 30 ปี (สำนักอนามัยการเจริญพันธุ์, 2563) สะท้อนให้เห็นว่าวัยรุ่นเข้าใจวิธีการคุมกำเนิดที่มากกว่าคนในช่วงอายุอื่น ทำให้ภาวะการตั้งครรภ์แบบไม่พึงประสงค์เกิดขึ้นเป็นจำนวนไม่สูงมาก ส่งผลต่อจำนวนของผู้ทำแท้งที่อยู่ในสถานะกำลังศึกษามีจำนวนไม่สูงเช่นกัน ทั้งนี้ในการสำรวจข้อมูลยังไม่มีจำนวนผู้ที่ไม่ได้คุมกำเนิดและตั้งครรภ์โดยไม่พึงประสงค์ในสถานะกำลังศึกษา แต่ตัดสินใจตั้งครรภ์ต่อไป

โรงเรียนมัธยมศึกษาในสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคาม มีนักเรียนในโรงเรียนจนถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย และต้องรับเอายุทธศาสตร์การป้องกันและแก้ไขปัญหาคตั้งครรภ์ในวัยรุ่นระดับชาติ พ.ศ.2560-2569 ตามพระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาคตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 ขึ้น ซึ่งแผนยุทธศาสตร์ฉบับนี้ยึดวัยรุ่นเป็นศูนย์กลาง

(teenage centered) โดยมีพ่อแม่ ผู้ปกครอง ชุมชนและทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง มีส่วนร่วม และเป็นเจ้าของร่วมกันในการดำเนินการตามแนวทางที่จัดทำขึ้น ซึ่งข้อมูลจากคณะครูโรงเรียน ในสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคาม ให้คำอธิบายไปในแนวทางเดียวกันว่า เมื่อโรงเรียน ได้รับมอบนโยบายต่าง ๆ จากสำนักงานการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม องค์การบริหารส่วนจังหวัด มหาสารคาม ก็จะต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจังหวัดมหาสารคาม คือ 1 ใน 7 พื้นที่ต้นแบบชุมชนสุขภาวะทางเพศที่ทำงานร่วมกันกับเครือข่ายเด็กและเยาวชนจังหวัด มหาสารคาม (มูลนิธิสร้างความเข้าใจเรื่องสุขภาพผู้หญิง, ม.ป.ป.)

ในการดำเนินการ ทางโรงเรียนได้ทำโครงการความร่วมมือกับเครือข่ายสนับสนุน การดำเนินงานเสริมสร้างสุขภาวะทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์สำหรับเด็กและเยาวชน เพื่อจัดกิจกรรมระหว่างตัวแทนจากโรงพยาบาล OSCC ศูนย์ช่วยเหลือสังคม อาสาสมัครหมู่บ้าน ครู นักเรียน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์การทำงานที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศของ เด็กและเยาวชน จัดทำผังหน่วยงานในพื้นที่ซึ่งทำงานด้านการป้องกันและช่วยเหลือ วิเคราะห์ กรณีสืบสวนผ่านบทบาทการทำงานของแต่ละหน่วยงาน วางแนวทางการประสานงาน รวมทั้งเน้นย้ำ ถึงการทำงานที่ต้องใช้ความละเอียดอ่อน รักษาความลับของผู้ใช้บริการ และมีระบบติดตาม ช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง (ศิริชัย ทัพพชา การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 มกราคม 2566) และเมื่อนำแนวทางจากการทำงานร่วมกันในเครือข่าย มาสู่การปฏิบัติในโรงเรียน พบว่าเมื่อนักเรียน ในโรงเรียนตั้งครรภ์ และนำเรื่องแจ้งกับครู สิ่งที่นักเรียนขอคำปรึกษาจะไม่ใช่ประเด็นการยุติ การตั้งครรภ์ แต่เป็นประเด็นเกี่ยวกับการเรียนและการใช้ชีวิตในโรงเรียนขณะที่ตั้งครรภ์ไปด้วย และจะมีนักเรียนบางส่วนที่เมื่อขอคำปรึกษาจากครูแล้ว และนำข้อมูลกลับไปพูดคุยกับครอบครัว ก็ตัดสินใจออกจากโรงเรียนไป

“เราให้คำแนะนำแก่นักเรียนเกี่ยวกับการดูแลตัวเองเมื่อตั้งครรภ์ และช่วยเหลือให้เขา สามารถเรียนหนังสือต่อไปในโรงเรียนได้ นักเรียนไม่ค่อยมาปรึกษาเกี่ยวกับการทำแท้ง เป็นเพราะ เขาตัดสินใจแล้วว่า จะเก็บเด็กเอาไว้ และก็มีเหมือนกันที่นักเรียนเขาตัดสินใจเลิกเรียน ไปหางานทำ เพื่อเลี้ยงลูก”

จิตต์ลัดดา ภิบาลจอมมี (การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 มกราคม 2566)

3. การนํานโยบายการป้องกันการตั้งครรภ์ที่ไม่พึงประสงค์ไปใช้กับนักเรียนหญิงและนักเรียนชาย

จากนโยบายของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ต้องการให้ผู้เรียนทุกคน มีทักษะชีวิต มีสุขภาวะที่เหมาะสมตามวัย สามารถป้องกันตนเองจากปัญหาภัยคุกคามรูปแบบใหม่ ซึ่งภาวะการตั้งครรภ์เป็นสิ่งที่จะต้องพิจารณาเกี่ยวกับความเหมาะสมของของสุขภาวะที่เป็นไปตามวัย การนํานโยบายการป้องกันการตั้งครรภ์ที่ไม่พึงประสงค์มาใช้ในภาคปฏิบัติจึงมีลักษณะ ความพยายามของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการให้ความรู้แก่นักเรียนโดยทั่วไป แต่การตั้งครรภ์ เป็นภาวะที่เกิดขึ้นกับนักเรียนหญิง ไม่ใช่กับนักเรียนชาย ทำให้กลุ่มเป้าหมายของนโยบายนี้คือ นักเรียนหญิง ข้อมูลจากศึกษานิเทศก์สำนักงานการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม องค์การบริหารส่วนจังหวัด มหาสารคาม ได้อธิบายไว้ว่าการจัดกิจกรรมตามนโยบายของส่วนกลางจะมีตัวแทนนักเรียนทั้ง 2 เพศ

ที่จะไปเข้าร่วมกิจกรรม และเมื่อโรงเรียนกลับไปจัดกิจกรรมในโรงเรียน ก็จะจัดกิจกรรมรวมกันไป ทั้งนักเรียนหญิงและนักเรียนชาย ไม่มีจุดเน้นที่นักเรียนเพศใดเพศหนึ่ง ในส่วนของการจัดการเรียน การสอน มีการส่งเสริมให้มีการสอนวิชาเพศวิถีศึกษาในโรงเรียน แต่ก็ยังมีปัญหาในการเรียน การสอน เช่น จากวิธีการสอนที่เน้นการบรรยาย ใช้สื่อการสอนที่ขาดความน่าสนใจ ครูในบางโรงเรียน ขาดความเข้าใจจากมุมมองเพศวิถี ทำให้ความเข้าใจยังไม่ครอบคลุมรอบด้านในทุกประเด็นและ ยังเป็นการสอนจากมุมมองเชิงลบ นอกจากนี้ การนำความรู้จากชั้นเรียนไปใช้ในชีวิตประจำวันนั้น ครูยังไม่สามารถทำให้เห็นภาพนั้นได้ ซึ่งทำให้นักเรียนขาดองค์ความรู้ด้านนี้จากโรงเรียน (วดี แคนสุข, การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มีนาคม 2566)

ท่าทีของครูต่อการนำนโยบายไปใช้ พบว่า ครูปฏิบัติต่อนักเรียนทั้งสองเพศอย่างไม่มี ความแตกต่างกัน เพราะนักเรียนที่นำเรื่องราวมาขอคำปรึกษาไม่ใช่ นักเรียนชาย และครูยังไม่เคยเจอ ประสบการณ์ที่นักเรียนในโรงเรียนเดียวกันเป็นผู้ที่ทำให้เกิดภาวะการตั้งครรภ์ ซึ่งก็เป็นไปได้ว่า นักเรียนชายที่มีส่วนทำให้เกิดเรื่องนี้ ไม่เข้ามาเป็นคนขอรับคำปรึกษา แต่ให้นักเรียนหญิงเป็นฝ่าย เข้าไปขอรับคำปรึกษาแทน นักเรียนหญิงจึงมีความรู้ที่จะจัดการเกี่ยวกับการใช้ชีวิตเมื่อเกิดการ ตั้งครรภ์มากกว่านักเรียนชาย (เพ็ญศรี ยมศรีเคน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 มกราคม 2566)

อภิปรายผล

ผลการวิจัยพบว่า ในกระบวนการบัญญัติให้การทำแท้งเป็นความผิดตามประมวลกฎหมาย อาญา มีแนวคิดที่สร้างความเหลื่อมล้ำทางเพศอันส่งผลกระทบต่อผู้หญิง ที่เกิดจากโครงสร้าง และวัฒนธรรมปิตาธิปไตย ภายใต้สังคมที่ผู้ชายได้อธิบายโลกของผู้หญิงผ่านมุมมองทางการแพทย์ ศาสนาและศีลธรรม การทำแท้งถูกอธิบายว่าเป็นการกระทำอันสั่นคลอนศีลธรรมของสังคม จึงจำเป็นต้องสร้างกฎหมายเพื่อลงโทษการกระทำนั้น และเนื่องจากเจ้าของร่างกายที่เป็นเหตุ ให้เกิดการกระทำผิดนั้นได้ เป็นผู้หญิง จึงกำหนดให้บทลงโทษต้องเกิดแก่ผู้หญิง

ขณะที่สิ่งที่เกิดขึ้นกับภาคปฏิบัติของการนำนโยบายการป้องกันการตั้งครรภ์ ที่ไม่พึงประสงค์ไปใช้ในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ โรงเรียนมีการจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับเพศวิถีศึกษาและทักษะชีวิตที่เหมาะสม กับนักเรียน และมีช่องทางในการให้คำปรึกษา ให้คำแนะนำ ให้ความช่วยเหลือแก่นักเรียนที่ตั้งครรภ์ และการศึกษาที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของนักเรียนที่ตั้งครรภ์ โดยการยึดความสมัครใจของนักเรียน พัฒนารูปแบบความร่วมมือกับสถานพยาบาลเพื่อพัฒนาระบบส่งต่อ อันเป็นการช่วยดูแลนักเรียน ที่ตั้งครรภ์

สำหรับการปฏิบัติต่อนักเรียนชายและนักเรียนหญิงตามนโยบายการป้องกันการตั้งครรภ์ ไม่พึงประสงค์ จะไม่มีความแตกต่างกัน ให้ด้านการให้ความรู้และคำแนะนำ ผ่านการจัดกิจกรรมต่าง ๆ และให้นักเรียนทั้ง 2 เพศเข้าร่วม แต่นักเรียนชายไม่ใช้กลุ่มเป้าหมายหลักที่จะให้คำปรึกษา และคำแนะนำเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ จึงทำให้เกิดการปฏิบัติที่แตกต่างเมื่อเกิดการตั้งครรภ์ในโรงเรียน ซึ่งอาจจะอธิบายในอีกแง่มุมหนึ่งได้ว่า นักเรียนชายมีความเพิกเฉยต่อประเด็นการตั้งครรภ์มากกว่า นักเรียนหญิง เพราะเป็นสิ่งที่ไม่ได้เกิดขึ้นกับเนื้อตัวร่างกายของตนเอง

ข้อเสนอแนะ

1. ควรขยายจำนวนสัปดาห์ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 301 ที่ระบุให้การทำแท้งที่อายุครรภ์ไม่เกิน 12 สัปดาห์ ไม่เป็นความผิด เป็น 20 สัปดาห์ ไม่เป็นความผิด เพื่อให้โอกาสแก่ผู้หญิงในการตัดสินใจทำแท้ง และกำหนดช่วงอายุของผู้หญิงตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไปสามารถตัดสินใจทำแท้งด้วยตัวเอง โดยไม่ต้องผ่านขั้นตอนและกระบวนการตามมาตรา 305(5)
2. ออกกฎหมายประกอบที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ผู้หญิงเข้าถึงบริการทำแท้งสะดวกและลดขั้นตอนเกี่ยวกับเอกสาร
3. สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเพศศึกษา สร้างความรู้เกี่ยวกับร่างกายของมนุษย์ วิธีการจัดการและการรับมือกับกรณีการตั้งครรภ์ รู้จักช่องทางในการติดต่อเพื่อรับบริการทางการแพทย์ที่เหมาะสม โดยใช้สถาบันการศึกษาเป็นช่องทางให้คนในสังคมถูกปลูกฝังตั้งแต่เป็นเยาวชน

บรรณานุกรม

- กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข. (2565). <https://pr.moph.go.th/?url=pr/detail/2/02/181901/>
- กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. (2562). แผนปฏิบัติการยุทธศาสตร์การป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นระดับชาติ พ.ศ. 2560 - 2569 ตามพระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ. 2559 ระยะ 3 ปี (ปีงบประมาณ 2562 – 2564). ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์. (2549). คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาค 1 (พิมพ์ครั้งที่ 9). สำนักพิมพ์จิรัชการพิมพ์.
- ชินวัชร นิลเนตร. (2564). การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง ปฏิสนธิวิญญานใน พระพุทธศาสนาเถรวาท. ธรรมธारा วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา, 7(1), 174-209.
- เชิดชัย เลิศจิตรเลขา. (ม.ป.ป.). คำสอนพระศาสนจักรคาทอลิกเกี่ยวกับกฎหมายการทำแท้ง. <https://www.cmdiocese.org/web/28251>
- จริญ โฆษณานนท์. (2550). นิติปรัชญาแนววิพากษ์. สำนักพิมพ์นิติธรรม.
- บรรเจิด สิงคะเนติ. (2562). หลักพื้นฐานสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (พิมพ์ครั้งที่ 6). สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- ปราโมทย์ เสริมศีลธรรม. (2564). หลักเกณฑ์ในการกำหนดโทษทางอาญา ภายใต้โครงการสนับสนุนสารสนเทศเพื่อการทำงานของสมาชิกรัฐสภา. สำนักพิมพ์สถาบันพระปกเกล้า.
- ปิยพร โกมุที. (2563). สิทธิและเสรีภาพในการสมรสของบุคคลเพศทางเลือก. (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์). Thammasat University Library. http://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:183713

- ฝ่ายเลขานุการคณะกรรมการการวิสามัญพิจารณาร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา (ฉบับที่..) พ.ศ. ... (ความผิดฐานทำให้แท้งลูก). ผลการประชุมคณะกรรมการการวิสามัญพิจารณาร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา ครั้งที่ 34/2563.
- พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา (ฉบับที่ 28) พ.ศ. 2564. (2564, 6 กุมภาพันธ์). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 138 ตอนที่ 10. หน้า 1-3.
- มรียัม แวะหะยี. (2561). ศึกษาเปรียบเทียบการทำแท้งในกฎหมายอาญาอิสลามและกฎหมายอาญาไทย. วารสาร AL-NUR บัณฑิตวิทยาลัย, 13(24), 165-177.
- มูลนิธิสร้างเสริมสุขภาพเรื่องสุขภาพผู้หญิง. (ม.ป.ป.). 7 พื้นที่ต้นแบบชุมชนสุขภาวะทางเพศ. <https://www.whaf.or.th/media?type=Brochure>
- วารุณี ภูริสินสิทธิ์. (2545). สตรีนิยม: ขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 20. โครงการจัดพิมพ์คบไฟ
- วิระดา สมสวัสดิ์. (2549). นิติศาสตร์แนวสตรีนิยม. วนิตาเพรส.
- วิลาสินี พนานครทรัพย์. (2554, มกราคม-มิถุนายน). การทำแท้ง: มุมมองที่แตกต่าง. วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา, 30(1), 92-116.
- ศิริพร รุ่งรัตน์ธวัชชัย. (2557). การทำแท้ง : ศึกษาปัญหาทางกฎหมายกรณีที่มีการตามีปัญหาทางจิต (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์). ฐานข้อมูลงานวิจัย (ThaiLis).
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ. (2562). นโยบายสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2562. โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตร.
- สำนักงานสารสนเทศ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. (2565). กรมอนามัย ย้ำ คุณค่าเหนือสำคัญลดการตั้งครรภ์ซ้ำในวัยรุ่น. <https://pr.moph.go.th/?url=pr/detail/2/02/176195/>
- สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ. (2566). สิทธิประโยชน์การคุมกำเนิดในระบบหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ. <https://www.nhso.go.th/news/3636>
- สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (2566). รัฐบาลส่งเสริมการตั้งครรภ์เมื่อพร้อม ประชาชนใช้สิทธิ “บัตรทอง” ปรึกษาคุมกำเนิดไม่เกิน 3 แผงต่อครั้ง และคนละไม่เกิน 13 แผงต่อปี. <https://www.thaigov.go.th/news/contents/details/68610>
- สำนักอนามัยการเจริญพันธุ์. (2563). รายงานเฝ้าระวังการแท้งประเทศไทย พ.ศ. 2563. <https://rh.anamai.moph.go.th/th/surveillance-report/3041#wow-book/67>
- Abortion Clinics in Europe. (2022). <https://abortion-clinics.eu/>
- Abortion Law: Global Comparisons. (2022). <https://www.cfr.org/article/abortion-law-global-comparisons>
- Amnesty International Thailand. (2022). สิทธิสตรี. <https://shorturl.at/BCX24>
- Batha, E., Rescurio, A. (2023). Abortion rights in Europe - legal rollbacks and progress. <https://www.context.news/socioeconomic-inclusion/abortion-rights-in-europe-rollbacks-and-progress>

- Britannica. (2022). *Pro and Con: Abortion*. <https://www.britannica.com/story/pro-and-con-abortion>
- Human Rights Law Network. (2019). *My Body My Choice - A Human Rights Perspective of Abortion Law in India*.
- Kim, S.,Y. (2022). *Analyzing the impacts of informal institutional factors affecting gender inequality: Evidence from 43 countries*. World Development Perspectives. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2452292922000789>
- Piper.K. (2022). *Pro-Life and Pro-Choice: What Does It Mean?*. <https://www.focusonthefamily.com/pro-life/abortion/pro-life-pro-choice/>
- The Criminal Code of Malta. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=NIM:202100290>
- The United Nation. *Universal Declaration of Human Rights (UDHR)*. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
- UN Women. (2023). *Facts and figures: Humanitarian action*. <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/humanitarian-action/facts-and-figures>

บทสัมภาษณ์

- จิตต์ลัดดา ภิบาลจอมมี. ครูที่ปรึกษา. (10 มกราคม 2566). สัมภาษณ์.
- เพ็ญศรี ยมศรีเคน. ครูที่ปรึกษา. (12 มกราคม 2566). สัมภาษณ์.
- วดี แคนสุข. ศึกษานิเทศก์. (8 มีนาคม 2566). สัมภาษณ์.
- วรชาติ มีวาสนา. แพทย์. (12 ธันวาคม 2565). สัมภาษณ์.
- ศิริชัย ทัพพวา. ครูที่ปรึกษา. (10 มกราคม 2566). สัมภาษณ์.
- สุพีชา เบาทิพย์. นักกิจกรรมกลุ่มทำทาง. (17 กรกฎาคม 2566). สัมภาษณ์

The Impact of South China Sea Dispute on ASEAN Centrality

Therdsak Paijuntuek^{*}

Nilubol Pairoh^{**}

(Received Date: August 31, 2023, Revised Date: December 13, 2023, Accepted Date: December 15, 2023)

Abstract

ASEAN centrality strategy is the core of ASEAN in relations with external countries. especially great power also known as ASEAN as regional architecture. The main characteristic of such strategies ASEAN is the center of regional relations networks. Playing a leading role through institutions initiated by ASEAN as a facilitator of negotiations by providing an assortment of multilateralism consultative mechanisms. ASEAN assumes the prime node in the regional architecture, ensuring that it would not be marginalized by other emerging regional arrangements and as a central unity among ASEAN member states. The status of the core of ASEAN has been evident since the promulgation of the ASEAN Charter in 2008. However, ASEAN centrality is being challenged by the conflict in the South China Sea between some ASEAN members and China. This study, uses the constructivism approach and argues that conflict between ASEAN and China in the South China Sea has led to a lack of unity within ASEAN due to expressing different opinions between members even making the solution to such problems cannot be initiated and implemented using ASEAN as the center. The main case study is that in 2012 ASEAN was unable to issue a Joint Statement of The 45th ASEAN Foreign Ministers' Meeting in Cambodia. (Caballero-Anthony, 2022).

Keywords: ASEAN Centrality, South China Sea Disputes, Great Power, Code of Conduct

^{*} Student of Doctor of Philosophy (Political Science), College of Politics and Governance, Maharakham University, email: theresak.pa@cpru.ac.th

^{**} Assistant professor of College of Politics and Governance, Maharakham University

ผลกระทบของความขัดแย้งในทะเลจีนใต้ที่มีต่อความเป็นแกนกลางของอาเซียน

เทอดศักดิ์ ไปจันทิก *

นิลบล ไพเราะ **

(วันรับบทความ: 31 สิงหาคม 2566/ วันแก้ไขบทความ: 13 ธันวาคม 2566/ วันตอบรับบทความ: 15 ธันวาคม 2566)

บทคัดย่อ

ยุทธศาสตร์ความเป็นแกนกลางของอาเซียน เป็นหัวใจสำคัญของอาเซียนในการดำเนินความสัมพันธ์กับประเทศภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศมหาอำนาจ หรือที่เรียกว่าอาเซียนเป็นศูนย์กลางสถาปัตยกรรมของภูมิภาค โดยลักษณะสำคัญของยุทธศาสตร์ดังกล่าวคือ อาเซียนแสดงบทบาทความเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายความสัมพันธ์ในภูมิภาค มีบทบาทผ่านสถาบันที่อาเซียนริเริ่ม เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเจรจา ในลักษณะกลไกการปรึกษาหารือแบบพหุภาคีเป็นจุดเชื่อมต่อสำคัญของสถาปัตยกรรมในภูมิภาคเพื่อให้ตนแสดงบทบาทสำคัญในการจัดการประเด็นต่าง ๆ ไม่ตกอยู่ในสภาพที่ไร้ความสำคัญจากข้อตกลงที่เกิดขึ้นใหม่ และเป็นศูนย์กลางของประเทศสมาชิกอาเซียนที่ทำให้เกิดความเป็นเอกภาพ โดยสถานภาพความเป็นแกนกลางของอาเซียนดังกล่าว มีความชัดเจนตั้งแต่การประกาศใช้กฎบัตรอาเซียนในปี 2008 อย่างไรก็ตาม สถานภาพความเป็นแกนกลางของอาเซียนกำลังได้รับการท้าทายจากสถานการณ์ความขัดแย้งในทะเลจีนใต้ ระหว่างสมาชิกอาเซียนบางประเทศกับจีน การศึกษาชิ้นนี้ใช้แนวการศึกษาแบบสรสร้างนิยม และมีข้อเสนอว่า สถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างอาเซียนกับจีนในทะเลจีนใต้ได้นำไปสู่การขาดเอกภาพภายในอาเซียน เนื่องจากแสดงออกถึงความเห็นที่แตกต่างระหว่างสมาชิก กระทั่งทำให้การแก้ไขปัญหาดังกล่าวไม่สามารถริเริ่มและดำเนินการโดยใช้อาเซียนเป็นศูนย์กลาง โดยมีกรณีศึกษาสำคัญคือ ในปี 2012 อาเซียนไม่สามารถออกแถลงการณ์ร่วมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนครั้งที่ 45 ที่ประเทศกัมพูชา

คำสำคัญ: ความเป็นแกนกลางของอาเซียน, ความขัดแย้งในทะเลจีนใต้, มหาอำนาจ, ประมวลการปฏิบัติในทะเลจีนใต้

* นิสิตปริญญาเอก วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, อีเมล: therdsak.pa@cpru.ac.th

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำวิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บทนำ

ปัญหาข้อพิพาททะเลจีนใต้ (South China Sea Dispute) คือปัญหาข้อพิพาทในประเด็นการอ้างกรรมสิทธิ์เหนือหมู่เกาะบริเวณน่านน้ำพื้นที่ดังกล่าวจำนวน 5 หมู่เกาะ ได้แก่ พาราเซล (Paracel) สแปรตลีย์ (Spratlys) ปราตัส (Pratas) แมคเคลฟิลด์แบงก์ (Macclesfield Bank) และหมู่เกาะปะการังสการ์โบโรห์ (Scarborough Shoal) โดยมีประเทศคู่พิพาท ทั้งหมด 6 ประเทศ ได้แก่ บรูไน จีน มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ เวียดนาม และไต้หวัน (Raditio & Daryanamel, 2019) ข้อพิพาท ดังกล่าวเริ่มขึ้นในปี ค.ศ.1959 ในบริเวณหมู่เกาะพาราเซล กล่าวคือ จีนได้ตั้งสำนักบริหารปกครองหมู่เกาะพาราเซล สันดอน แมคเคลฟิลด์ และหมู่เกาะสแปรตลีย์ต่อมาเวียดนามได้ได้เข้าไปยึดครองบางส่วนของหมู่เกาะพาราเซล ทว่าจีนมิได้ตอบโต้การกระทำของเวียดนาม แต่ประการใด เนื่องจากอยู่ในสภาวะสงครามเวียดนามที่จีนและเวียดนามเหนือให้ความสำคัญกับสถานการณ์ในสงครามและการต่อต้านสหรัฐฯ มากกว่า กระทั่งเมื่อสหรัฐฯ ถอนทหารออกจากสงครามเวียดนาม จีนได้เริ่มส่งกองกำลังเข้าไปปฏิบัติการในหมู่เกาะพาราเซลช่วงเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1976 นับแต่นั้นจึงทำให้มีการปะทะกันระหว่างกองกำลังของจีนและเวียดนามเป็นระยะ ๆ ทั้งนี้ การปะทะครั้งใหญ่ระหว่างสองประเทศเกิดขึ้นในปี 1988 บริเวณหมู่เกาะสแปรตลีย์ส่งผลให้เรือของเวียดนามจมลงหลายลำและลูกเรือเสียชีวิตกว่า 70 คน โดยหลังจากเหตุการณ์นี้ส่งผลให้จีนสามารถยึดครองพื้นที่ส่วนใหญ่ของหมู่เกาะ สแปรตลีย์ไว้ได้ตลอดจนรวมหมู่เกาะพาราเซลและสแปรตลีย์เข้ากับมณฑลไห่หนานในปีเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีการปะทะกันทางทหารระหว่างจีนและเวียดนามจากการสำรวจและขุดเจาะน้ำมันตลอด ทศวรรษ 1980-1990 (วิศรา ไกรวัฒน์พงศ์ และวรศักดิ์ มหัทธโนบล, 2559; Gerstl, 2017) เมื่อจีนแสดงความชัดเจนในการครอบครองดินแดนบริเวณทะเลจีนใต้จากการออกกฎหมายทะเลอาณาเขตและเขตติดต่อในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1992 ประกอบกับประกาศอย่างชัดเจนว่า พร้อมทั้งจะใช้กำลังทางทหารกับเรือของต่างชาติที่ละเมิดกฎหมาย ในขณะที่อาเซียนได้แสดงความไม่เห็นด้วยกับประเด็นดังกล่าว ดังนั้น ที่ประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียน จึงได้ออก “แถลงการณ์มะนิลา” (Manila Declaration) ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1992 อันมีเนื้อหาโดยสรุปคือ ที่ประชุมกำหนดให้มีการแก้ไขข้อพิพาทด้วยสันติวิธี ประเทศที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งร่วมกันออกแนวปฏิบัติระหว่างประเทศสำหรับทะเลจีนใต้อันวางอยู่บนหลักการของสนธิสัญญามิตรภาพและความร่วมมือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (TAC) โดยมีประเทศคู่เจรจาอาเซียน 6 ประเทศ คือ ออสเตรเลีย แคนาดา สหภาพ ยุโรป ญี่ปุ่น นิวซีแลนด์ และสหรัฐฯ ได้ร่วมลงนามสนับสนุนในโอกาสการประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนกับประเทศคู่เจรจา (PMC) รวมถึงเวียดนามที่แม้ว่าในขณะนั้นยังมิได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกอาเซียนทว่าได้ร่วมลงนามสนับสนุนเช่นกัน (Yuzawa, 2012)

ในปี 1995 จีนได้เริ่มเข้าครอบครองตลอดจนสร้างสิ่งปลูกสร้างบริเวณแนวปะการังมิสซิฟ (Mischief Reef) อันอยู่ในเขตที่ฟิลิปปินส์ได้ประกาศให้เป็นพื้นที่เขตเศรษฐกิจจำเพาะ (Exclusive Economic Zone- EEZ) จึงทำให้รัฐบาลฟิลิปปินส์ประท้วงพฤติกรรมดังกล่าวของจีน ประธานาธิบดีฟิเดล รามอส (Fidel Ramos) ได้ส่งทหารเข้าไปในพื้นที่พิพาทช่วงเดือนกรกฎาคม 1995 อย่างไรก็ตาม จีนและฟิลิปปินส์สามารถเจรจาแบบทวิภาคี และทั้งสองประเทศได้บรรลุข้อตกลงให้มีแนวปฏิบัติ (Code of Conduct) ร่วมกันในเดือนสิงหาคม 1995 โดยแนวปฏิบัติดังกล่าว

มีเนื้อความที่คล้ายกับแถลงการณ์ของอาเซียนในปี 1992 ซึ่งเน้นแนวทางการแก้ปัญหาโดยสันติวิธี ผ่านกระบวนการปรึกษาหารือ และยึดหลักกฎหมายระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายทะเล 1982 (United Nations Convention on the Law of the Sea: UNCLOS) (Emmers, 2010) ซึ่งกฎหมายนี้ ทำให้มาเลเซียและบรูไนใช้อำนาจอเขตจากชายฝั่งได้ 200 ไมล์ทะเลโดยกำหนดให้เป็นเขตเศรษฐกิจจำเพาะ (EEZ) ในส่วนของมาเลเซีย การอ้างอิงกรรมสิทธิ์นี้ขยายครอบคลุมเหนือดินแดนบางส่วนของหมู่เกาะสแปรตลีย์

จากข้อความข้างต้นพิจารณาได้ว่า ปัญหาข้อพิพาททะเลจีนใต้นั้น ประเทศคู่พิพาทหลักคือ จีนกับประเทศสมาชิกของอาเซียน อันได้แก่ เวียดนาม ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย และบรูไน ทั้งนี้ จีนและอาเซียนมีความสัมพันธ์ในฐานะหุ้นส่วนยุทธศาสตร์ (Strategic Partnership) ตั้งตั้งแต่ปี 2003 (กระทรวงการต่างประเทศ, 2562) ในขณะเดียวกันที่ปฏิเสธไม่ได้ว่า ปัจจุบัน (2023) จีนได้กลายเป็นมหาอำนาจของโลก (Mearsheimer, 2010; Schuman, 2020; Greer, 2020) ในขณะที่ปัญหาข้อพิพาททะเลจีนใต้ ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างจีนที่มีต่อชาติสมาชิกอาเซียนแต่ละประเทศไม่เท่ากัน ผลกระทบตามมาคือการขาดเอกภาพในกลุ่มอาเซียนต่อการจัดการปัญหาดังกล่าว กระทั่งนำไปสู่ความไร้ประสิทธิภาพของ ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Political-Security Community: APSC) ตลอดจนกลไกในการจัดการกับปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวที่มีอยู่ในอาเซียนอาจไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ กล่าวคือ ปัญหาข้อพิพาททะเลจีนใต้ ที่ทำลายความเป็นเอกภาพของอาเซียนและประสิทธิภาพกลไกการทำงานของประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน โดยเฉพาะกลไกที่เรียกว่า การประชุมอาเซียนว่าด้วยความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคงใน ภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก หรือ ARF (ASEAN Regional Forum) ตลอดจนประสิทธิภาพของหลักการสำคัญของอาเซียนหรือ ที่เรียกว่า วิถีอาเซียน (ASEAN Way) ที่ใช้ในการจัดการปัญหาข้อพิพาท

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

เพื่อศึกษาผลกระทบในความเป็นเอกภาพของกลุ่มอาเซียนที่มีต่อความเป็นความเป็นแกนกลางของอาเซียน

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาผลกระทบจากการขาดเอกภาพของอาเซียนที่มีต่อความเป็นแกนกลางของอาเซียน โดยเน้นกรณีศึกษาปัญหาความขัดแย้งในทะเลจีนใต้ โดยนำทฤษฎีด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ 3 แนวการศึกษา ได้แก่ แนวการศึกษาสถาบันนิยมแนวเสรีนิยมใหม่ (Neoliberal Institutionalism) แนวการศึกษาสังคมนิยมใหม่ (Neorealism) และแนวการศึกษาสร้างสรรค์นิยม (Constructivism) มาร่วมวิเคราะห์ผ่านกรณีศึกษา

2. ขอบเขตด้านประชากร ประชากรเป้าหมาย ได้แก่ นักวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและอาเซียนศึกษา เจ้าหน้าที่การทูต นักวิจัย สื่อสารมวลชนที่เกี่ยวข้องกับอาเซียน โดยผู้วิจัย เลือกกลุ่มตัวอย่างจาก นักวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ จำนวน 5 คน เจ้าหน้าที่การทูต จำนวน 3 คน และนักวิจัย สื่อสารมวลชนที่เกี่ยวข้องกับอาเซียน จำนวน 3 คน

3. ขอบเขตด้านระยะเวลาที่ทำการศึกษา เริ่มต้นศึกษาตั้งแต่อาเซียนออกแถลงการณ์มะนิลา (Manila Declaration) ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1992 ถึงปัจจุบัน (ค.ศ. 2023)

วิธีการวิจัย

1. รูปแบบการศึกษา

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1.1 การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) นำมาใช้ในการรวบรวมเอกสาร ประกาศ แถลงการณ์ ปฏิญญา สนธิสัญญา หนังสือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นความเป็นแกนกลางของอาเซียน และปัญหาความขัดแย้งในทะเลจีนใต้

1.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview)

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้การเก็บวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง โดยมีการวางแผนคำถามหลัก ๆ ไว้ และสามารถปรับคำถามได้ตามสถานการณ์ระหว่างสัมภาษณ์ แนวคำถามสร้างมาจากการทบทวนวรรณกรรม

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร แบ่งเป็น

ข้อมูลปฐมภูมิ ศึกษาจาก แถลงการณ์ สนธิสัญญา คำประกาศ รายงาน ที่เกี่ยวข้องกับอาเซียน อาทิ วิสัยทัศน์อาเซียน 2020, ปฏิญญาวาดด้วยความร่วมมืออาเซียนฉบับที่ 2 (Bali Concord II), กฎบัตรอาเซียน, แผนงานการจัดตั้งประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน 2009-2015, วิสัยทัศน์ประชาคมอาเซียน 2025, แผนงานการจัดตั้งประชาคมอาเซียน 2025, มุมมองอาเซียนต่ออินโด-แปซิฟิก (ASEAN Outlook on the Indo-Pacific: AOIP)

ข้อมูลทุติยภูมิ ศึกษาจาก หนังสือ วารสารวิชาการ เอกสารการประชุมวิชาการ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ เอกสารของสถาบัน/หน่วยงาน บทวิเคราะห์ หนังสือพิมพ์ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ตลอดจนการสืบค้นจากฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

3.2 การสัมภาษณ์ มีทั้งเดินทางไปเก็บรวบรวมข้อมูลยังพื้นที่ที่ผู้ให้ข้อมูลปฏิบัติงานหรืออาศัยอยู่ การสัมภาษณ์แบบออนไลน์ ผ่านโปรแกรมการประชุมแบบออนไลน์ การส่งแบบสัมภาษณ์ทางจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (Email)

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการวิเคราะห์เอกสาร มาเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของเอกสารแต่ละชิ้น และจัดลำดับความสำคัญและคุณลักษณะของข้อมูล

4.2 นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และเอกสารที่จัดลำดับความสำคัญแล้ว มาเปรียบเทียบกับข้อมูลทางเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารแผนงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อทราบถึงลักษณะที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันของข้อมูล

4.3 นำข้อมูลที่ได้การสัมภาษณ์และเอกสาร มาทำการวิเคราะห์ร่วมกันอย่างเป็นระบบ และนำไปสู่การเชื่อมโยงข้อมูลเข้าด้วยกันในลักษณะการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) เพื่อแสดงความสำคัญของข้อมูลได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และเพื่อสะดวกในการวิเคราะห์ตลอดจน การเขียนรายงานข้อมูลที่ได้จากการศึกษา โดยจะเป็นข้อมูลเชิงพรรณนาที่มีรายละเอียด

4.4 การสร้างบทสรุปและการพิสูจน์บทสรุป โดยนำแนวคิดและทฤษฎี หรืองานวิจัย ที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ มาสร้างเป็นบทสรุปพร้อมกับข้อมูลที่เชื่อถือได้ โดยเน้นการเชื่อมโยงเพื่อนำไปสู่ การพิสูจน์ที่เป็นรูปธรรมและตรงต่อข้อเท็จจริงที่ปรากฏ

แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

ทฤษฎีสรสรสร้างนิยม (Constructivism) มีจุดเริ่มต้นในช่วงทศวรรษ 1980 โดยเริ่ม มีความสำคัญในวงวิชาการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในแถบประเทศอเมริกาเหนือ กระทั่งบริบท ระหว่างประเทศที่เปลี่ยนไปในช่วงหลังสงครามเย็น ทำให้การโต้แย้งเชิงทฤษฎีในความสัมพันธ์ ระหว่างประเทศมีทางเลือกเพิ่มมากขึ้น และช่วยให้ทฤษฎีนี้มีความสำคัญมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในแถบอเมริกาเหนือที่ทฤษฎีสัจนิยมใหม่และเสรีนิยมใหม่ (Neo-realism and Neo-liberalism) ครองอำนาจนำในการอธิบายปรากฏการณ์ทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมาก่อน ในขณะที่เดียวกันที่นักวิชาการด้านสรสรสร้างนิยมได้รับแรงบันดาลใจจากการพัฒนาในเชิงทฤษฎี จากสาขาวิชาทางสังคมศาสตร์อื่น ๆ เช่น ปรัชญา สังคมวิทยา เป็นต้น ในทางสังคมวิทยา ทฤษฎีสรสรสร้างนิยมได้รับอิทธิพลจากงานของแอนโทนี กิดเดนส์ (Anthony Giddens) จากแนวคิด ที่เรียกว่า “Structuration” อันเป็นลักษณะการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้าง (ทางสังคม) (Structures) และตัวแสดง (Agency) ที่ว่าโครงสร้างไม่ได้เป็นตัวกำหนดพฤติกรรม ของตัวแสดงแต่ฝ่ายเดียว ทว่าความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองมีลักษณะ “สหอัตวิสัยหรือ อัตวิสัยร่วม” (Intersubjectivity) ในการสร้างความเข้าใจและความหมาย กล่าวคือ โครงสร้าง ทำหน้าที่สร้างข้อจำกัดให้แก่ตัวแสดง (ในการแสดงพฤติกรรม) ในขณะที่ตัวแสดงสามารถ เปลี่ยนแปลงโครงสร้างนั้น ๆ ได้โดยวิธีการทางความคิดและการกระทำใหม่ ดังนั้น แนวคิดดังกล่าวนี้ จึงนำมาสู่ความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและตัวแสดงแนวคิดพื้นฐานและฐานคติสำคัญของทฤษฎี สรสรสร้างนิยม มีดังนี้ (Jackson & Sorensen, 2013; Reus-Smit, 2013)

1) สรสรสร้างนิยมนิยมอธิบายลักษณะของ “ความเข้าใจ” มากกว่าการอธิบายเชิงวัตถุหรือ ผลลัพธ์อย่างเช่นแนวทางของสัจนิยมใหม่หรือเสรีนิยมใหม่ ซึ่งย้อนกลับไปถึงงานของแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ที่ให้ความสำคัญกับจุดยืนแบบอัตวิสัยและมุมมองต่อโลกที่เน้นตัวแสดง ที่เป็นปัจจัยสำคัญ ให้เกิดหรือสร้างความจริงของโลก

2) นักทฤษฎีสรสรสร้างนิยม คือกลุ่มที่พยายามเป็น “สะพานเชื่อม” ระหว่างทฤษฎีแบบ โครงสร้างและผู้กระทำการ (Structure-Agency theory) พร้อมกับข้อเสนอที่ว่า โครงสร้าง และผู้กระทำการต่างต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน ผลที่ตามมาคือ ความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหลาย จะมีความเกี่ยวข้องที่ค่อนข้างมีเสถียรภาพ ทว่าการผลิตซ้ำของโครงสร้างจะนำไปสู่ความสามารถ ในการเปลี่ยนแปลง

3) ทฤษฎีโครงสร้างนิยมให้ความสำคัญกับโครงสร้างเชิงปทัสฐานและความคิด (Normative and Ideational Structure) เนื่องจากประเด็นดังกล่าวนี้ เป็นความคิดที่สร้างหรือเป็นตัวกำหนดอัตลักษณ์ของสังคมที่เป็นตัวแสดงทางการเมือง ดังนั้น อัตลักษณ์ทางสังคมของรัฐอธิปไตยต่าง ๆ จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญของปทัสฐานในระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

4) ทฤษฎีโครงสร้างนิยม เสนอให้ทำความเข้าใจว่า โครงสร้างที่ไม่ได้เป็นเชิงวัตถุ เป็นเงื่อนไขสำคัญของอัตลักษณ์ของตัวแสดง เนื่องจาก อัตลักษณ์ทำให้สามารถรับรู้ได้ถึงผลประโยชน์และต่อมาคือการกระทำ (ที่นำมาซึ่งผลประโยชน์) ดังนั้น การทำความเข้าใจที่ตัวแสดงต่าง ๆ พัฒนาผลประโยชน์ของตนได้อย่างไร จึงเป็นส่วนสำคัญในการอธิบาย ตำแหน่งแห่งที่ในปรากฏการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศซึ่งนักทฤษฎีกลุ่มเน้นเหตุผล/เหตุผลนิยม (สัจนิยมใหม่และเสรีนิยมใหม่) ไม่ได้ให้ความสำคัญหรือมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนในประเด็นนี้

ผลการวิจัย

ความเป็นแกนกลางของอาเซียน (ASEAN Centrality) ปรากฏเด่นชัดครั้งแรกในกฎบัตรอาเซียน ค.ศ.2008 (ASEAN Charter) ในความมุ่งประสงค์ข้อที่ 15 ว่า “เพื่อธำรงไว้ซึ่งความเป็นแกนกลางและบทบาทเชิงรุกของอาเซียนในฐานะพลังขับเคลื่อนหลักในความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างอาเซียนกับหุ้นส่วนภายนอกภูมิภาค...” (กระทรวงการต่างประเทศ, 2551) อย่างไรก็ตาม นิยามของคำดังกล่าวมีหลากหลายความหมาย ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์นิยามความเป็นแกนกลางของอาเซียน ไว้ 5 ความหมาย ดังนี้

1) อาเซียนแสดงบทบาทความเป็นศูนย์กลาง (Central Role) ในปฏิสัมพันธ์กับประเทศในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก หมายถึง อาเซียนนั้นมีลักษณะของความเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายปฏิสัมพันธ์ระหว่างประเทศต่าง ๆ เนื่องจากตำแหน่งแห่งที่ของอาเซียนนั้นคล้ายกับเป็นผู้เชื่อมต่อหรือตัวแทนของเครือข่ายได้ มีลักษณะของการให้ข้อมูลที่ไม่เป็นทางการ (Grapevine) และการมีผู้เข้าร่วมในเครือข่ายมากพอสมควร อย่างไรก็ตามความเป็นศูนย์กลางดังกล่าวจะต้องปฏิสัมพันธ์กับประเทศที่ใช้สมาชิกอาเซียนทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาเซียนจะต้องได้รับการยอมรับจากประเทศมหาอำนาจเพื่อให้มีความชอบธรรมเพียงพอในบทบาทของตน (Tay & Tan, 2015)

2) อาเซียนแสดงบทบาทผู้นำ (Leader Role/Driver Seat) ในปฏิสัมพันธ์กับประเทศในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก หมายถึง การจัดการกับประเด็น/วาระต่าง ๆ จะใช้สถาบันหรือกลไกที่อาเซียนเป็นผู้ริเริ่มเป็นตัวนำในการจัดการกับประเด็นนั้น ๆ เปรียบเสมือนอาเซียนอยู่ในฐานะผู้ขับเคลื่อนซึ่งจะคอยบังคับทิศทางความร่วมมือในภูมิภาค ทั้งภายในอาเซียนและประเทศภายนอกอาเซียนผ่านสถาบันต่าง ๆ ที่อาเซียนเป็นผู้ริเริ่ม เช่น ASEAN+1, ASEAN+3, ARF, EAS เป็นต้น (Tan, 2012)

3) อาเซียนแสดงบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวก (Convener or Facilitator) ในปฏิสัมพันธ์กับประเทศในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก คล้ายกับเป็น “จุดนัดพบ” (Meeting Places) ระหว่างมหาอำนาจ รัฐขนาดกลาง รัฐขนาดเล็ก ในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก ทั้งในลักษณะของการประชุมที่จัดขึ้นเป็นประจำและการปรึกษาหารือเป็นครั้งคราว (Tan and Kemburi, 2014)

4) อาเซียนแสดงบทบาทเป็นจุดเชื่อมต่อ (Hub or Node) ในปฏิสัมพันธ์กับประเทศในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก หมายถึง การที่อาเซียนได้ขยายปฏิสัมพันธ์ไปยังประเทศอื่นนอกกลุ่มของตน เพื่อที่จะให้อาเซียนยังคงมีบทบาทสำคัญทั้งในด้านการโต้เถียงประเด็นต่าง ๆ (Debates) และการใช้ปทัสถานและกลไกต่าง ๆ ร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออก (Acharya, 2017) ความเป็น Hub ของอาเซียนนี้มีลักษณะในการใช้เป็น platform ในการสร้างเครือข่ายเชื่อมต่อระหว่างประเทศต่าง ๆ เช่น การเป็น platform การค้าเสรีผ่านเขตการค้าเสรีอาเซียน (ASEAN Free trade agreements-FTAs)

5) อาเซียนมีความเป็นเอกภาพหรือเป็นแกนกลางจากภายใน (Centrality within ASEAN) หมายถึง ความเป็นแกนกลางนั้น จะต้องทำให้สมาชิกภายในอาเซียนทำงานได้อย่างใกล้ชิดและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่สุดที่อาเซียนจะสามารถความแข็งแกร่งของกลุ่มตน เพื่อการเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ การกำหนดวาระ การกำหนดประเด็นการโต้เถียงและการร่างนโยบาย ซึ่งท้ายที่สุดจะส่งผลประโยชน์ต่ออาเซียนเอง (Caballero-Anthony, 2014) ด้วยเหตุนี้ความเป็นแกนกลางจากภายในของอาเซียน จึงมีลักษณะของความเป็นเอกภาพของชาติสมาชิก ความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของสมาชิกที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันพร้อมกับการมีวัตถุประสงค์ร่วมกันอย่างชัดเจน (Pitsuwan, 2009)

ทั้งนี้ แม้ว่าความเป็นแกนกลางของอาเซียน จะถูกกล่าวถึงครั้งแรกอย่างเด่นชัดในกฎบัตรอาเซียนก็ตาม ทว่าหากพิจารณาจากนิยามข้างต้นพบว่า อาเซียนได้พยายามสร้างยุทธศาสตร์เช่นนี้ตั้งแต่เมื่อครั้งสงครามเย็นสิ้นสุดลงในช่วงต้นทศวรรษ 1990 เช่น การสร้างสถาบันที่เรียกว่า ARF โดยมีวัตถุประสงค์ให้เป็นพลังขับเคลื่อนหลัก (Driving Force) (ASEAN Regional Forum, 2009) ของภูมิภาคในด้านความมั่นคง ที่เป็นเช่นนี้เนื่องมาจากสถานการณ์ความไม่แน่นอนภายหลังสงครามเย็น จึงทำให้อาเซียนพยายามสร้างองค์กรของตนให้เกิดความเป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อนประเด็นด้านความมั่นคง ตลอดจนความร่วมมือด้านเศรษฐกิจผ่านสถาบันที่ตนเองเป็นผู้ริเริ่ม โดยคาดหวังว่าจะกลายเป็นเวที ศูนย์กลาง หรือแพลตฟอร์ม ให้แก่ประเทศที่ไม่ได้เป็นสมาชิกอาเซียนโดยเฉพาะมหาอำนาจใช้เป็นเวทีในการขับเคลื่อนประเด็นความร่วมมือในด้านต่าง ๆ ซึ่งจะให้อาเซียนยังคงมีบทบาทหลักและความสำคัญในความสัมพันธ์กับประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก หรือที่เรียกว่า “เป็นสถาปัตยกรรมของภูมิภาค” (regional architecture)

จากนิยามความเป็นแกนกลางของอาเซียนข้างต้น ผู้วิจัยได้ใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ความขัดแย้งในทะเลจีนใต้อันส่งผลกระทบต่อความเป็นแกนกลางของอาเซียน ดังนี้

1. นโยบายของจีนต่อทะเลจีนใต้

การพัฒนาเศรษฐกิจของจีนที่เติบโตอย่างก้าวกระโดดนับแต่ช่วงปลายศตวรรษที่ 20 กระทั่งปัจจุบัน จีนคือประเทศที่มีขนาดเศรษฐกิจใหญ่เป็นอันดับสองของโลก (รองจากสหรัฐฯ) จึงทำให้มีผู้วิเคราะห์ต่อไปว่าขนาดเศรษฐกิจที่เติบโตอย่างต่อเนื่องของจีนและทำให้ปฏิเสธไม่ได้ว่าจีนได้ก้าวขึ้นมาเป็นหนึ่งในมหาอำนาจโลกยุคปัจจุบันปัจจุบัน ก่อนที่จะวิเคราะห์นโยบายจีนต่อทะเลจีนใต้ จำเป็นต้องทราบรายละเอียดเบื้องต้นของนโยบายต่างประเทศจีนในปัจจุบัน ซึ่งวางอยู่บนแนวทางที่เรียกว่า “ความฝันของจีน” อันเป็นคำปราศรัยของประธานาธิบดีสี จิ้น ผิง หลังได้รับเลือกเป็นเลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์จีนในปี 2012 (และได้กลายเป็นประธานาธิบดีจีน

ในปีต่อมา) ในหัวข้อนโยบายต่างประเทศมีอยู่ว่า “มุ่งสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศลักษณะใหม่ และสร้างประชาคมสำหรับมวลมนุษยชาติที่มีอนาคตร่วมกัน” โดยมีนักวิเคราะห์ห่มองว่า ความฝันดังกล่าวของจีนประกอบไปด้วยสองส่วนคือ หนึ่ง สร้างสังคมที่เจริญรุ่งเรืองปานกลางภายในปี 2021 และสอง ผลักดันให้จีนเป็นชาติที่เจริญแล้ว อีกทั้งเป็นผู้นำโลกในทุกมิติที่สำคัญต่อมวลมนุษยชาติ ไม่ว่าจะเป็น เศรษฐกิจ การปกครอง วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และวัฒนธรรมภายในปี 2049 ทั้งนี้ความฝันดังกล่าว ได้รับการแปลงเป็นยุทธศาสตร์แห่งชาติของจีน โดยสิ่งที่จีนเน้นเป็นพิเศษ 4 ประการคือ 1) ให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับ “ความมั่นคงด้านดินแดนและมนุษย์ของจีนทั้งในเรื่องที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วและที่ยังไม่เกิดขึ้น 2) ให้ความสำคัญทั้งเรื่องการพัฒนาประเทศและความมั่นคงของตน ในขณะที่ห่วงใยความมั่นคงของทุกประเทศด้วยเช่นกัน 3) มองความมั่นคงของตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิร่วมของมวลมนุษยชาติ และ 4) เสนอเรื่องมุมมองระบบความมั่นคงเอเชียแนวใหม่ โดยสิ่งที่จีนมองว่าเป็นอุปสรรคคือการที่สหรัฐฯ ยังคงมีแผนการยุทธศาสตร์ความมั่นคงแห่งชาติซึ่งแถลงเมื่อปลายปี 2017 ว่ายังคงต้องการเป็นมหาอำนาจอันดับหนึ่งของโลกต่อไป (สัญญารัตน์ มีสุวรรณ, 2562)

สี่ จิ้น ผิง ปรับกรอบการทำงานด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศหลังเข้ารับตำแหน่งเลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์จีน โดยแบ่งกิจการระหว่างประเทศ เป็น 5 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มประเทศมหาอำนาจ ได้แก่ สหรัฐฯ รัสเซีย และจีน 2) ประเทศรอบบ้าน 3) องค์การพหุภาคี เช่น สหประชาชาติ, APEC, อาเซียน 4) กลุ่มประเทศกำลังพัฒนา 5) กลุ่มงาน “การทูตสาธารณะ” โดยสภาพแวดล้อมทางยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่ทำให้จีนไม่สามารถวางใจได้คือ การพยายามครองอำนาจนำทางทหารของสหรัฐฯ ในทุกพื้นที่ยุทธศาสตร์ทั่วโลก อันเป็นวัตถุประสงค์ของสหรัฐฯ มาช้านาน ด้วยเหตุนี้ การที่จีนจะนิ่งเฉยดูดาปปล่อยให้สหรัฐฯ ยังมีพฤติกรรมเช่นนี้ ย่อมไม่ต่างจากการยอมรับสภาพดังกล่าวโดยปริยาย ซึ่งท้ายที่สุดนั้นย่อมไม่เกิดผลดีกับจีนเอง ทั้งนี้ จิ้น พิจารณาว่าจุดศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและยุทธศาสตร์กำลังย้ายเข้าสู่ภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก เนื่องจาก สหรัฐฯ ในสมัยประธานาธิบดีโอบามาหันมาใช้นโยบาย “มุ่งคืนสู่เอเชีย” (Pivot to Asia) โดยการเพิ่มกำลังรบและกระชับสายสัมพันธ์ทางทหารกับพันธมิตรของตนในภูมิภาคนี้ ในขณะที่ญี่ปุ่นกำลังพยายามทุกวิถีทางในการปรับเปลี่ยนนโยบายด้านการทหารที่เคยใช้เมื่อภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และสำหรับพื้นที่ในทะเลจีนใต้ สหรัฐฯ และพันธมิตรได้สร้างความกังวลแก่จีน ด้วยการสอดแนมและสืบความลับจากจีนอยู่เสมอ จากการที่มีฐานทัพขนาดใหญ่อยู่ที่เกาะกวม เกาหลีใต้และญี่ปุ่น กล่าวโดยสรุป ภัยคุกคามรูปแบบใหม่ที่จีนต้องเผชิญหน้าและจัดการ คือ “ลัทธิครองความเป็นเจ้าการเล่นการเมืองโดยใช้กำลังและลัทธิเข้าแทรกแซงแผนใหม่” (สัญญารัตน์ มีสุวรรณ, 2562) อันหมายถึงสหรัฐฯ

ในกรณีข้อพิพาททะเลจีนใต้ แม้คำกล่าวอ้างใน “ความฝันของจีน” ของประธานาธิบดีสี่ จิ้น ผิง ที่ว่า “มุ่งสร้าง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศลักษณะใหม่และสร้างประชาคมสำหรับมวลมนุษยชาติที่มีอนาคตร่วมกัน” อย่างไรก็ตาม เครื่องมือในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในกรณีนี้ไม่ได้มีเฉพาะ “ไม้นวม” หรืออำนาจอย่างอ่อน (Soft Power) อันหมายถึง “ความสามารถที่ทำให้ได้รับสิ่งที่ต้องการด้วยการโน้มน้าว มากกว่าการบังคับขู่เข็ญ” เท่านั้น ทว่าจีนยังคงใช้อำนาจกระด้าง (Hard Power) จัดการกับกรณีพิพาทดังกล่าวนี้ด้วย ดังนั้น การที่จีนอ้างว่า

การก้าวขึ้นมาเป็น มหาอำนาจอย่างสันติ (Peaceful Rise) ไม่ต้องการเป็นภัยคุกคามต่อผู้ใด แต่ในกรณีข้อพิพาททะเลจีนใต้กลับตกอยู่ในสถานการณ์ที่ตรงกันข้าม กล่าวคือ จีนดำเนินการอย่างแข็งกร้าว มีการเสริมสร้างแสนยานุภาพทางทหารกระทั่งทำให้ประเทศที่มีข้อพิพาทกับจีนเริ่มไม่มั่นใจในท่าทีและนโยบายของจีน ทั้งนี้ นับตั้งแต่ปี 2013 พฤติกรรมดังกล่าวของจีนที่มีท่าทีแข็งกร้าวมากขึ้น มีเหตุการณ์ที่เป็นข้อพิสูจน์ โดยเรียงตามลำดับ ดังนี้ (กิตติมัย ธนนาเคนทร์, 2561)

1) การเคลื่อนย้ายแท่นขุดเจาะน้ำมัน ในเดือนพฤษภาคม 2014 จีนได้เคลื่อนย้ายแท่นขุดเจาะน้ำมันขนาดใหญ่ เข้าไปในพื้นที่ที่ตนอ้างสิทธิการครอบครองในบริเวณหมู่เกาะพาราเซล กระทั่งเกิดความขัดแย้งรุนแรง นำไปสู่การจลาจลต่อต้านจีนในเวียดนาม มีทั้งผู้บาดเจ็บและเสียชีวิต บริษัทห้างร้านโรงงานของชาวจีนในเวียดนามหลายแห่งถูกทำลาย กระทั่งมีการอพยพชาวจีนบางส่วนกลับประเทศ นอกจากนี้ ยังเกิดการกระทบกระทั่งระหว่างกองเรือคุ้มกันแท่นขุดเจาะน้ำมันของจีนกับเรือของเวียดนาม ซึ่งประชาคมระหว่างประเทศเกรงว่าจะนำไปสู่การใช้กำลังต่อกัน

2) การสร้างเกาะเทียมบริเวณทะเลจีนใต้ ในปี 2014 จีนได้สร้างเกาะเทียม (Artificial Island) ในบริเวณทะเล จีนใต้อันเป็นพื้นที่ที่มีข้อพิพาทกับประเทศสมาชิกอาเซียนหลายประเทศ ตลอดจนยังไม่สามารถหาข้อยุติได้ โดยจีนอ้างว่าการก่อสร้างดังกล่าวเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ด้านพลเรือน เช่น ภารกิจการกู้ภัยทางทะเล การป้องกันภัยธรรมชาติ ทว่านานาชาติได้วิพากษ์วิจารณ์การกระทำดังกล่าวของจีนว่าประสงค์จะขยายอิทธิพลทางทหารมากกว่า เนื่องจากภาพถ่ายได้แสดงให้เห็นถึง ลานบินความยาว 3 กิโลเมตร ซึ่งเพียงพอต่อสำหรับเครื่องบินของจีนทั้งขึ้นและลงจอด

3) การไม่ยอมรับคำตัดสินของอนุญาโตตุลาการระหว่างประเทศ ในปี 2016 ศาลอนุญาโตตุลาการระหว่างประเทศ ที่ประเทศเนเธอร์แลนด์ ได้ตัดสินข้อพิพาทระหว่างฟิลิปปินส์กับจีน โดยผลการตัดสินแสดงให้เห็นว่า จีนไม่มีสิทธิทางประวัติศาสตร์ในการอ้างสิทธิเหนือทะเลจีนใต้เกือบทั้งหมด เนื่องจากไม่มีมูลฐานทางกฎหมายที่จะอ้างสิทธิดังกล่าวเหนือ ทรัพยากรภายในอาณาเขตตามที่จีนกำหนดไว้ในแผนที่เส้นประ 9 เส้น (nine-dash line) ซึ่งครอบคลุมพื้นที่เกือบทั้งหมดของทะเลจีนใต้ นอกจากนี้ ศาลยังตัดสินด้วยว่าจีนได้ละเมิดสิทธิการทำประมง แต่โบราณของฟิลิปปินส์ที่หมู่เกาะปะการังสการ์โบโรห์ รวมถึงละเมิดอธิปไตยของฟิลิปปินส์ด้วยการสำรวจน้ำมันและก๊าซธรรมชาติใกล้กับรีดแบงค์ (Reed Bank) ในขณะที่การอ้างสิทธิของจีนเหนือลักษณะภูมิประเทศทางทะเล เช่น หินใต้น้ำหมู่เกาะสแปรตลีย์ไม่เข้าข่ายการประกาศเขตเศรษฐกิจจำเพาะ 200 ไมล์ทะเล หลังคำตัดสินนี้ รัฐบาลจีนได้ออกมาโจมตีคำตัดสินของศาลอย่างหนักและประกาศไม่ยอมรับคำตัดสินของศาล โดยให้เหตุผลว่า คำตัดสินดังกล่าวผิดหลักกฎหมาย และไม่มีความชอบธรรม นอกจากนี้ ประธานาธิบดี สี จิ้น ผิง ได้ประกาศย้ำเตือนว่า ทะเลจีนใต้เป็นของจีนมาตั้งแต่โบราณ

4) การแทรกแซงการประชุมอาเซียนในปี 2016 การประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียน ในปี 2016 ที่กรุงเวียงจันทน์ ประเทศลาว นับเป็นการเผชิญหน้ากันครั้งแรกระหว่างจีน สหรัฐฯ และอาเซียนหลังคำตัดสินของศาลอนุญาโตตุลาการระหว่างประเทศ ผลสืบเนื่องคือทำให้การประชุมครั้งนี้ชาติสมาชิกอาเซียนต้องตกอยู่ในภาวะชะงักงัน เนื่องจากความแตกแยกในหมู่ประเทศสมาชิก โดยที่กลุ่มชาติต้องการสกัดกั้นความพยายามของหลายชาติสมาชิก ในการบรรลุถ้อยคำที่แสดงถึง

การตอบสนองต่อคำตัดสินของศาลอนุญาโตตุลาการไว้ในแถลงการณ์ร่วมของอาเซียน (Joint Communique) เหตุการณ์ครั้งนี้จีนได้พยายามเข้ามาแทรกแซงการประชุม นับว่าเป็นการ “แบ่งแยกและปกครอง” (Divide and Rule) โดยทำให้รัฐที่มีข้อพิพาทกับจีนและที่ไม่มีในประเด็นปัญหาข้อพิพาททะเลจีนใต้ไม่สามารถตกลงกันได้ ลักษณะเหตุการณ์เช่นนี้ เคยเกิดมาแล้วครั้งหนึ่ง ในการประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียน ที่กรุงพนมเปญ ประเทศกัมพูชา ในปี ค.ศ. 2012 โดยฟิลิปปินส์ต้องการออกแถลงการณ์ประณามจีนจากกรณีการเผชิญหน้าระหว่างเรือรบของฟิลิปปินส์และจีน บริเวณหมู่เกาะปะการังสการ์โบโรห์ แต่กัมพูชาในฐานะประธานอาเซียนในขณะนั้น ได้คัดค้านข้อเรียกร้องของฟิลิปปินส์ส่งผล ให้อาเซียนไม่สามารถออกแถลงการณ์ร่วมกันได้เป็นครั้งแรก

สถานการณ์ปัญหาข้อพิพาทในทะเลจีนใต้ ทำให้มีการคาดการณ์ว่าจะส่งผลกระทบ ต่อเสถียรภาพทางการเมืองในภูมิภาคตลอดจนทำให้เกิดการเมืองแบบสองขั้วอำนาจในเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งนี้อาจพัฒนาไปสู่สงครามเย็นระลอกใหม่ อย่างไรก็ดี ด้วยข้อจำกัดจากปัญหา วิกฤตเศรษฐกิจภายในของสหรัฐฯ ยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมกับสหรัฐฯ ในปฏิสัมพันธ์กับจีนคือ การผสมผสานระหว่างการรักษาระดับปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการปิดล้อมทางทหาร เพราะแม้ว่าสหรัฐฯ จะเล็งเห็นถึงภัยคุกคามจากจีนโดยเฉพาะจากท่าที่อันแข็งกร้าวต่อปัญหา ข้อพิพาททะเลจีนใต้และการก้าวขึ้นมาของจีนอาจมิได้เป็นไปอย่างสันติ แต่ปัญหาดังกล่าวนี้นี้ ไม่ได้แสดงให้เห็นถึงการเลือกข้างอย่างชัดเจนอย่างในเช่นยุคสงครามเย็น เพียงแต่ปรากฏให้เห็นถึง การเอนเอียงไปหามหาอำนาจมากกว่า ตลอดจนแม้ชาติสมาชิกอาเซียนหลายประเทศจะมีความเคลือบแคลงต่อเจตนาของจีน แต่ก็ได้พิจารณาว่าจีนเป็นภัยคุกคามเสียทั้งหมด การพัฒนาขีดความสามารถด้านการทหารจากผลของการพัฒนาเศรษฐกิจของจีน มิได้เป็นการท้าทายระเบียบ ระหว่างประเทศที่ได้รับการสถาปนาโดยมหาอำนาจเดิมทั้งหมดกระทั่งนำไปสู่ความขัดแย้ง ทว่าผู้นำจีนจะตัดสินใจหลอมรวมเข้าระบบระหว่างประเทศมากกว่าการเผชิญหน้ากับสหรัฐฯ โดยตรง สี่ จีน ผิง ตระหนักว่า การรักษาความชอบธรรมของระบอบอำนาจนิยมภายใต้การนำ ของพรรคคอมมิวนิสต์จำเป็นต้องรักษาการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการเพิ่มพูนสถานะ ความเป็นมหาอำนาจของจีนในการเมืองระหว่างประเทศ ดังนั้น แม้จะมีความขัดแย้งกับสหรัฐฯ ทว่าการเผชิญหน้ากันโดยตรงย่อมเป็นเหตุการณ์ที่เกิดได้ยาก เนื่องจากจีนตระหนักว่า พฤติกรรม ที่ก้าวร้าวนำไปสู่การ รับรู้ต่อภาพลักษณ์ของจีนในเวทีระหว่างประเทศว่าเป็นภัยคุกคามมากขึ้น ในขณะที่สหรัฐฯ แม้จะพิจารณาว่าจีนเป็นภัยคุกคามมากยิ่งขึ้น ทว่าการพึ่งพาทางเศรษฐกิจต่อจีน ในสถานะที่เศรษฐกิจของตนไม่ฟื้นตัวมากนักเป็นสิ่งที่ไม่สามารถปฏิเสธได้ ดังนั้น การกลับเข้าสู่ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของสหรัฐฯจึงกระทำอยู่บนหลักคิดที่ต้องปิดล้อมจีนกับการรักษาระดับ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจต่อจีนด้วย (Suporn, 2019) จึงทำให้การเผชิญหน้าโดยตรงเป็นไปได้ยาก

อย่างไรก็ตาม ประธานาธิบดีโดนัลด์ ทรัมป์ ได้กล่าวในที่ประชุม APEC ที่เวียดนาม ในปี 2017 ในประเด็น “อินโด-แปซิฟิกที่เปิดกว้างและเสรี” (Free and Open Indo-Pacific: FOIP) ยุทธศาสตร์นี้ของสหรัฐฯ เกิดขึ้นจากนโยบาย 3 ประการของสหรัฐฯ คือ 1) นโยบาย American First 2) ยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงใหม่ของสหรัฐฯ ในปี 2017 โดยมุ่งไปยังผลประโยชน์ในเชิงวัตถุ แทนที่การเผยแพร่ค่านิยมแบบอเมริกัน เนื่องจากพิจารณาว่า อิทธิพลของสหรัฐฯ กำลังถูกท้าทาย โดยมหาอำนาจอย่างจีนและรัสเซีย และ 3) การขยายอิทธิพลของจีนในภูมิภาค ทั้งในด้านเศรษฐกิจ

และภูมิรัฐศาสตร์โดยมีเป้าหมายคือ ทำให้สหรัฐฯ กลับมามีบทบาทมากขึ้นในเอเชียแปซิฟิก ต่อมาในปี 2019 มีรายงาน Indo-Pacific Strategy Report ออกมาซึ่งเนื้อหาโดยรวมนั้น เป็นการต่อต้านและถ่วงดุลจีนในการครอบงำภูมิภาคนี้ (Choong, 2019) โดยมีหลักการสำคัญ 4 ข้อ คือ 1) เคารพในอำนาจอธิปไตยและความเป็นอิสระของทุกประเทศ 2) การระงับข้อพิพาทอย่างสันติ 3) การค้าเสรียุติธรรมและต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน (Reciprocal) บนพื้นฐาน ของการลงทุน ที่เปิดกว้างภายใต้ข้อตกลงที่โปร่งใส และการเชื่อมโยง และ 4) ยึดมั่นในกฎและปทัสฐานที่ยอมรับในระดับนานาชาติ โดยเฉพาะในประเด็นเสรีภาพในการเดินเรือและการบิน (The department of defense, 2019) ภายหลังการเข้าสู่ ตำแหน่งของประธานาธิบดีโจ ไบเดน อย่างเป็นทางการ ในปี 2020 เขาได้สานต่อยุทธศาสตร์ “อินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิด กว้าง” โดยมีข้อความในช่วงต้น ของแถลงการณ์ที่พิจารณาได้ว่า สหรัฐฯ ยังคงให้ความสำคัญต่อการถ่วงดุลกับจีน ดังนี้

“...อเมริกามุ่งให้ความสนใจภูมิภาคอินโด-แปซิฟิกมากขึ้น ส่วนหนึ่งเนื่องจากภูมิภาคนี้ เผชิญความท้าทายที่เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสาธารณรัฐประชาชนจีน ขณะนี้ จีนกำลังผสมผสานพลังอำนาจทางเศรษฐกิจ การทูต การทหาร และ เทคโนโลยีของตนโดยมุ่งหวังสร้างเขตอิทธิพล ในภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก และพยายามจะเป็นมหาอำนาจที่ทรงอิทธิพลที่สุดในโลก จีนจึงวางอำนาจ และรุกรานไปทั่วโลกโดยเฉพาะในภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก พันธมิตรและหุ้นส่วนของเราในภูมิภาคนี้ ต้อง แบกรับความเสียหายอันเกิดจากพฤติกรรมอันเป็นภัยของจีน ตั้งแต่การบีบบังคับทางเศรษฐกิจ (economic coercion) ต่อ ออสเตรเลีย การสร้างความขัดแย้งตามแนวเส้นแบ่งเขตควบคุม ตามความเป็นจริง (Line of Actual Control) กับอินเดีย ไป จนถึงการเพิ่มแรงกดดันต่อไต้หวัน และการรุกรานประเทศเพื่อนบ้านในทะเลจีนตะวันออกและทะเลจีนใต้” (สถานทูตสหรัฐฯ และสถานกงสุลประจำประเทศไทย, 2565)

2. ความสัมพันธ์ระหว่างอาเซียนกับจีน ในความขัดแย้งทะเลจีนใต้

อาเซียนและจีนเริ่มความสัมพันธ์ตั้งแต่รัฐมนตริต่างประเทศจีน ได้รับเชิญเข้าร่วมพิธีการ เปิดประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนในปี 1991 ต่อมาในปี 1997 จีนได้รับสถานะเป็นคู่เจรจา เต็มรูปแบบกับอาเซียน อย่างไรก็ตาม ปัญหาทะเลจีนใต้ที่อุบัติขึ้นและส่งผลกระทบต่อสมาชิกอาเซียน ตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1990 ในช่วงหลังสงครามเย็นนี้ อาเซียนพยายามดำเนินนโยบายที่จะทำให้ กลุ่มตนกลายเป็นศูนย์กลางในการแก้ไขปัญหาด้านความมั่นคงในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิกผ่านสถาบัน ที่ตนเป็นผู้ริเริ่ม ที่เห็นเด่นชัดที่สุดคือ การสถาปนาการประชุมอาเซียนว่าด้วยความร่วมมือ ด้านการเมืองและความมั่นคงใน ภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก หรือ ARF (ASEAN Regional Forum) ในปี 1994 ซึ่งมีประเทศมหาอำนาจอย่างสหรัฐฯ และจีนเข้าร่วมด้วย การเกิด ARF ทำให้ปัญหา ข้อพิพาททะเลจีนใต้ถูกนำเข้าสู่วาระการประชุมขององค์กรที่เกิดขึ้นนี้ ทั้งการประชุมระดับ เจ้าหน้าที่อาวุโส (SOM) การประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศ และการประชุมสุดยอดอาเซียน กระทั่งนำไปสู่ข้อตกลงร่วมกัน ในการจัดทำและลงนามในการปฏิบัติตามปฏิญญาว่าด้วยการปฏิบัติ ของภาคีในทะเลจีนใต้ (Declaration of the Conduct of Parties in the South China Sea - DOC) ในปี 2002

อย่างไรก็ตาม DoC นั้นไม่มีผลผูกพันตามกฎหมาย เนื่องจากเป็นเพียงแนวทางการเคารพเสรีภาพในการเดินเรือตามหลักกฎหมาย ระหว่างประเทศ, สนับสนุนให้เกิดการแก้ไขข้อพิพาทโดยสันติวิธี, การยับยั้งชั่งใจ และความร่วมมือในการวิจัยทางทะเล หลังการลงนามใน DoC อาเซียนต้องการให้การแก้ไขปัญหทะเลจีนใต้โดยสันติวิธีอย่างแท้จริง จึงพยายามพัฒนาหลักการของ DoC ให้มีผลผูกพันในทางกฎหมาย หรือที่เรียกว่า “ประมวลการปฏิบัติในทะเลจีนใต้” หรือ CoC (Code of Conduct of Parties in the South China Sea) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการที่สองของ ARF ที่เรียกว่า “การทูตเชิงป้องกัน” (The National Institute for Defense Studies, 2019)

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากปี 2009 จีนเริ่มใช้นโยบายต่างประเทศที่แข็งกร้าวมากขึ้น ส่งผลให้สมาชิกอาเซียนโดยเฉพาะประเทศคู่พิพาทหวาดระแวงจีนมากขึ้น ตลอดจนก่อให้เกิดความตึงเครียดระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียนกับจีนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง บางประเทศตอบโต้ด้วยการเสริมสร้างความร่วมมือกับประเทศมหาอำนาจนอกภูมิภาค โดยเฉพาะฟิลิปปินส์ที่พยายามฟื้นฟูความสัมพันธ์กับสหรัฐฯ เพื่อถ่วงดุลอิทธิพลต่อจีน ผลที่ตามมาคือ การแข่งขันระหว่างมหาอำนาจในภูมิภาคและส่งผลกระทบต่อความร่วมมือระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียนด้วยตนเอง เนื่องจากการดำเนินนโยบายต่างประเทศต่ออาเซียนของจีนที่แตกต่างกันด้วย นับตั้งแต่ปี 2009 ความตึงเครียดในทะเลจีนใต้ระหว่างจีนกับชาติสมาชิกอาเซียนทวีความรุนแรงขึ้น เนื่องจากจีนได้ประกาศให้พื้นที่บริเวณดังกล่าวเป็นผลประโยชน์แห่งชาติหลักของจีน และพยายามผลักดันการอ้างกรรมสิทธิ์ของตนในเวทีระหว่างประเทศ กระทั่งเกิดเหตุการณ์ความตึงเครียดตลอดทศวรรษ 2010 ดังตัวอย่างข้างต้น ทั้งนี้ กลไก/สถาบันที่อาเซียนเป็นผู้ริเริ่มและคาดหวังว่าจะจะสามารถเข้ามาช่วยแก้ปัญหาข้อพิพาทดังกล่าวได้อย่างสันติอย่างเช่น ARF ได้แสดงให้เห็นถึงควมไร้ประสิทธิภาพบางประการตลอดจนการขาดเอกภาพของสมาชิกอาเซียนในท่าทีที่แสดงออกร่วมกัน เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลต่อควมไร้ประสิทธิภาพของ ARF ตลอดจนหลักการที่อยู่เบื้องหลัง ARF ที่เรียกว่า “วิถีอาเซียน” (ASEAN Way) วิถีอาเซียน (ASEAN Way) เป็นบรรทัดฐานระหว่างประเทศของกลุ่มอาเซียน ได้รับการพัฒนาตั้งแต่เมื่อกลางทศวรรษ 1970 และได้รับความสนใจจากนานาชาติในช่วงทศวรรษ 1990 กล่าวโดยสรุป บรรทัดฐานนี้ประกอบไปด้วยหลักการสำคัญคือ 1) การไม่แทรกแซงกิจการภายในซึ่งกันและกัน (Non-interference) 2) การตัดสินปัญหาโดยใช้ฉันทามติ (Consensus Building) 3) การแก้ไขข้อพิพาทโดยสันติวิธี (Jones, 2010; Yukawa, 2018) ลักษณะของวิถีอาเซียน เช่นนี้ ทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ว่า อาเซียนมีแก่นเน่นสถาบันและกลไกที่ไม่เป็นทางการทำให้ยากต่อการแก้ไขปัญห ตลอดจนใช้วิธีการแบบฉันทามติทำให้เกิดความล่าช้า ดังนั้น เมื่อสมาชิกอาเซียนบางประเทศที่ไม่ได้เป็นคู่พิพาทกับจีน หรือแม้กระทั่งได้รับผลประโยชน์จากจีน จึงอาจเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ปัญหาข้อพิพาททะเลจีนใต้ไม่ได้รับการแก้ไขอย่างทันท่วงที ดังเช่นการไม่สามารถออกแถลงการณ์ร่วมได้ในปี 2012 ในการประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนที่กัมพูชา ท่าทีของชาติสมาชิกอาเซียนต่อความแข็งกร้าวในนโยบายต่างประเทศของจีนต่อปัญหาข้อพิพาททะเลจีนใต้ อันก่อให้เกิดอุปสรรคในการตัดสินใจเชิงสถาบัน แบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ (The National Institute for Defense Studies, 2019)

- 1) กลุ่มที่มีทัศนคติต่อต้านจีนอย่างแข็งขัน ได้แก่ เวียดนามและฟิลิปปินส์
- 2) กลุ่มที่มีทัศนคติแบบกลาง ได้แก่ อินโดนีเซีย มาเลเซีย สิงคโปร์ และบรูไน
- 3) กลุ่มที่มีทัศนคติยอมรับจีน ได้แก่ เมียนมา ลาว กัมพูชา และไทย

ลักษณะของความแตกแยกในท่าทีของชาติสมาชิกอาเซียนเช่นนี้ จึงทำให้กลไกในการแก้ไขความขัดแย้งที่นำโดยอาเซียน นำไปปฏิบัติได้ลำบากเนื่องจากจากแนวปทัสถานสำคัญของอาเซียนหรือวิถีสยาม ที่ต้องการความเห็นพ้องต้องกันระหว่างสมาชิกเป็นสำคัญ ทั้งนี้กลไกสำคัญด้านความมั่นคงของอาเซียนกลไกหนึ่งคือ การประชุมอาเซียนว่าด้วยความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคงในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก หรือ ARF ซึ่งจัดตั้งขึ้นโดยอาเซียน ทว่ามีประเทศสมาชิกที่อยู่นอกอาเซียนเข้าร่วมด้วย เช่น สหรัฐฯ จีน รัสเซีย ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ อินเดีย ออสเตรเลีย เป็นต้น จะเห็นได้ว่า ARF เป็นองค์กรด้านความมั่นคงที่มีสมาชิกระดับมหาอำนาจของโลกเข้าร่วม กระนั้นก็ตาม หลักการพื้นฐานของ ARF มีลักษณะของความร่วมมือด้านความมั่นคง (Cooperative Security) ที่เน้นการสร้าง ความไว้วางใจซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิก โดยมีเป้าหมายที่จะลดความขัดแย้งตลอดจนแสวงหาการแก้ปัญหาต่างกล่าวโดยสันติวิธี และกลไกดังกล่าวนี้ อาเซียนแสดงความมุ่งหวังว่าจะทำให้ ปทัสถานแบบอาเซียนหรือวิถีสยามสามารถทำให้จีนเกิดความยับยั้งชั่งใจและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในนโยบายต่างประเทศที่จะลดความแข็งแกร่งลงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีปัญหาข้อพิพาททะเลจีนใต้ นอกจากนี้กรณีที่ชาติสมาชิกอาเซียนที่นับว่า เป็นการรวมตัวของชาติเล็ก ๆ ทว่าสามารถจัดตั้งกลไกที่ดึงมหาอำนาจอย่างจีนเข้าร่วม พร้อมกับมหาอำนาจอย่างสหรัฐฯ และญี่ปุ่น จึงสะท้อนให้เห็นความพยายามในการถ่วงดุลตามทฤษฎีสัจนิยมใหม่ (Neo-realism) ระหว่างชาติมหาอำนาจกับอาเซียนได้อย่างชัดเจน กล่าวโดยสรุป เป้าหมายของ ARF มีอยู่ด้วยกันสามประการคือ 1) การมียุทธศาสตร์ที่เน้นการสร้าง ความโปร่งใสเพื่อการรับรู้ภัยคุกคามร่วมกัน 2) การสร้างความไว้วางใจร่วมกันระหว่างศักยภาพด้านการทหารของชาติสมาชิก และ 3) การสร้างความร่วมมือเพื่อช่วยอำนวยความสะดวกในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งโดยสันติ กระนั้นก็ตาม ARF มักถูกมองว่าเปรียบเสมือนเครื่องมืออย่างหนึ่งในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกเช่นเครื่องมือในความร่วมมืออื่น ๆ ในการจัดการ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ อาทิ ระบบพันธมิตร, การจัดการความขัดแย้งระหว่างประเทศ, เขตอิทธิพล (Spheres of Influence) หรือแม้กระทั่งการถ่วงดุลอำนาจ ทว่าเป้าหมายหลักของ ARF คือการไม่สนับสนุนให้เกิดการใช้กำลังในชาติสมาชิก ในการแก้ไข ปัญหาข้อพิพาท (Acharya, 2003)

3. ผลกระทบของความขัดแย้งในทะเลจีนใต้ที่มีต่อความเป็นแกนกลางของอาเซียน

กรณีปัญหาข้อพิพาททะเลจีนใต้ นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2010 อาเซียนพยายามให้ความสำคัญในการเจรจากับจีน เพื่อให้บรรลุประมวลการปฏิบัติในทะเลจีนใต้หรือ CoC อันจะมีผลผูกพันทางกฎหมายระหว่างประเทศ ตลอดจนตั้งอยู่บนหลักการสำคัญของสนธิสัญญาไมตรีภาพและความร่วมมือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือ TAC พิจารณาจากการประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนทั้งในปี 2013 บรูไนพยายามเสนอประเด็นความมั่นคงทางทะเลโดยการเร่งให้เกิด CoC และในปี 2015 มาเลเซียพยายามเสนอร่าง CoC ให้ที่ประชุมพิจารณาเป็นลำดับสำคัญ ตลอดจนทวงถามไปยังประเทศไทยในฐานะประเทศผู้ประสานงานกับจีนในการช่วยให้เกิดการเจรจา

เกี่ยวกับ CoC ให้เป็นรูปธรรมเด่นชัดมากขึ้น ในขณะที่จีนมักใช้การเจรจาแบบถ่วงเวลา เช่นในปี 2013 นายหวัง หยี่ (Wang Yi) รัฐมนตรีต่างประเทศของจีน ประกาศว่าจีนจะไม่รีบร้อนหาข้อสรุปใน CoC และยืนยันว่าจะใช้มาตรการเสริมสร้างความมั่นใจผ่าน DoC เป็นลำดับแรก ดังนั้น ระหว่างอาเซียนกับจีน จึงยังไม่สามารถหาข้อสรุปในการจัดการปัญหาข้อพิพาททะเลจีนใต้ได้ เพราะในขณะที่จีนต้องการข้อปฏิบัติที่ไม่เป็นทางการแบบ DoC แต่ชาติสมาชิกอาเซียนที่มีผลประโยชน์และมีข้อพิพาทกับจีนต้องการข้อปฏิบัติที่ผูกพันด้วยกฎหมายระหว่างประเทศแบบ CoC แต่ทั้งนี้ยังมีชาติสมาชิกอาเซียนอย่างกัมพูชาแสดงออกว่าได้เข้าข้างจีนอย่างชัดเจนโดยอาศัยข้อปฏิบัติในวิถีสหรัฐ เช่น การใช้ฉันทามติและการใช้อำนาจในฐานะประธานอาเซียนในการสนับสนุนจีน ในปี 2012 (De Castro, 2017) ในส่วนยุทธศาสตร์ของจีนในการแก้ปัญหาดังกล่าว จีนพยายามทั้งยับยั้งไม่ให้อาเซียนสามารถเจรจาแบบพหุภาคีในปัญหานี้ได้และพยายามสกัดกั้นการสร้างข้อตกลงที่ผูกพันด้วยพื้นฐานทางกฎหมายอย่าง CoC นอกจากนี้จีนยังใช้ยุทธศาสตร์ที่ทำให้เกิดการแบ่งแยกในชาติสมาชิกอาเซียนโดยการเข้าไปมีอิทธิพลต่อประเทศหนึ่ง ๆ หรือมักใช้การเจรจาแบบทวิภาคี เช่น ในตัวอย่างข้างต้นในปี 2012 จีนใช้ยุทธวิธีการมีอิทธิพลเหนือประเทศใดประเทศหนึ่งเพื่อแบ่งอาเซียนเป็นเสี่ยง ๆ (Salami Tactic) ในการประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนครั้งที่ 45 ณ ประเทศกัมพูชา นับว่าเป็นครั้งแรกที่ที่ประชุมดังกล่าวไม่สามารถออกแถลงการณ์ร่วมได้ ซึ่งเป็นบททดสอบความเป็นแกนกลางอาเซียนในความเป็นเอกภาพของอาเซียนที่ถูกทำลายลงจากกรณีดังกล่าว

การประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนครั้งที่ 45 ณ ประเทศกัมพูชา ระหว่างวันที่ 9-13 กรกฎาคม 2012 โดยทั่วไปแล้วหลังเสร็จสิ้นการประชุมจะมีแถลงการณ์ร่วม (Joint Communique) เพื่อชี้แจงผลการประชุม อย่างไรก็ตามการประชุมครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่ไม่ได้มีการออกแถลงการณ์ร่วมนับตั้งแต่อาเซียนถือกำเนิดขึ้น ซึ่งนับว่าเป็นความล้มเหลวโดยสิ้นเชิงซึ่งส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของอาเซียนว่าองค์กรของตนนั้นดำรงความเป็นศูนย์กลาง เนื่องจากไม่สามารถรักษาเอกภาพระดับพื้นฐานของตนไว้ได้ (Emmerson, 2012) โดยสาเหตุสำคัญที่สุดที่ไม่สามารถออกแถลงการณ์ข้างต้นได้คือ ปัญหาการขาดเอกภาพในกรณีข้อพิพาทในทะเลจีนใต้นำมาซึ่งการแก้ไขเนื้อหาในแถลงการณ์ กระทั่งที่สุดไม่สามารถออกแถลงการณ์ได้ โดยที่ เออลินดา บาซิลิโอ (Erlinda Basilio) ปลัดกระทรวงการต่างประเทศฟิลิปปินส์ซึ่งเป็นตัวแทนคนหนึ่งของผู้เข้าร่วมประชุมจากฟิลิปปินส์เปิดเผยว่าเนื้อหาส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับฟิลิปปินส์ในข้อพิพาททะเลจีนใต้ บริเวณหมู่เกาะปะการังสการ์โบโรห์ (Scarborough Shoal) โดยสมาชิกอาเซียนส่วนใหญ่ต้องการแก้ไขข้อความที่มีการ “ขัดขวางโดยเรือจากประเทศเพื่อนบ้าน” (หมายถึงจีน แต่ได้หลีกเลี่ยงที่จะกล่าวว่าเป็นจีน เพื่อทำให้เกิดบรรยากาศที่ดีในการประชุม) แต่เจ้าภาพการประชุมคือกัมพูชาปฏิเสธ ทำให้ไม่สามารถออกแถลงการณ์ได้ (Basilio, 2012)

ในขณะการประชุมรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศอาเซียนอย่างไม่เป็นทางการ (ASEAN Foreign Ministers' Retreat-AMM Retreat) รัฐมนตรีต่างประเทศกัมพูชา นายฮอร์ นัม ฮง (Hor Nam Hong) (ในฐานะประเทศที่เป็นประธานการประชุม) ซึ่งเป็นตัวแทนในการร่างแถลงการณ์ดังกล่าวร่วมกับคณะทำงานรัฐมนตรีต่างประเทศของอินโดนีเซีย มาเลเซีย

และฟิลิปปินส์ และเมื่อร่างแถลงการณ์แล้วเสร็จ ฮอร์ นัม ฮง กลับคัดค้านถ้อยคำที่อยู่ในร่างแถลงการณ์นั้นที่อยู่ในสองย่อหน้า (จากทั้งหมด 132 ย่อหน้า) ของข้อสรุปในการอภิปรายเกี่ยวกับปัญหาในทะเลจีนใต้ ซึ่งฟิลิปปินส์ได้คัดค้านการจัดการกำลังเรือรบแบบพลเรือน (paramilitary vessels) ของจีนที่ประจำการอยู่บริเวณหมู่เกาะปะการังสการ์โบโรห์ และเวียดนามคัดค้านการประกาศของจีนในการให้เข้าแทนชุดเจาะน้ำมันบริเวณพื้นที่ทับซ้อนกับเขตเศรษฐกิจจำเพาะของเวียดนาม ซึ่งทางกัมพูชาถือว่าประเด็นดังกล่าวเป็นเรื่องความขัดแย้งที่ต้องเจรจาแบบทวิภาคี (จีนกับฟิลิปปินส์ และ จีนกับเวียดนาม) ไม่สามารถนำมาบรรจุเป็นข้อความในแถลงการณ์นี้ได้ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าหากชาติสมาชิกใดต้องการให้มีข้อความดังกล่าว ก็จะไม่สามารถออกแถลงการณ์ร่วมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนได้ เนื่องจากเป็นสิทธิของประธานการประชุม ตลอดจนยังคงคัดค้านโดยกัมพูชาถือว่า เรื่องถ้อยแถลงไม่ควรนำเรื่องความขัดแย้งระหว่างสองประเทศที่มีต่อชาติภายนอกอาเซียนเข้ามาบรรจุเป็นเนื้อหาในถ้อยแถลงและไม่มี “ฉันทามติ” ในประเด็นดังกล่าว ท่าทีเช่นนี้ของกัมพูชาคือการยอมตามจีนในการอธิบายสถานการณ์และพยายามทำให้ประเด็นดังกล่าวไม่ต้องนำมาหารือในระดับนานาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อต้องเกี่ยวข้องกับภาคีภายนอกภูมิภาค ในขณะที่จีนต้องการแก้ไขปัญหทะเลจีนใต้ด้วยการเจรจาแบบทวิภาคีมากกว่า (De Castro, 2017; Emmers, 2014) ซึ่งผลก็เป็นไปเช่นนั้น เมื่อไม่สามารถออกแถลงการณ์ร่วมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียน ในการประชุมปี 2012 ได้ เหตุการณ์นี้ไม่เคยเกิดขึ้นตั้งแต่มีการประชุมดังกล่าว ผลจากการที่ไม่สามารถออกแถลงการณ์ร่วมฯ ได้ คือการแบ่งแยกและขาดเอกภาพของชาติสมาชิกอาเซียนในการจัดการกับปัญหาทะเลจีนใต้

กรณีปัญหาความแตกแยกและไม่เป็นเอกภาพของชาติสมาชิกอาเซียนต่อการจัดการปัญหาความขัดแย้งในทะเลจีนใต้ ได้รับการต่อยอดอีกครั้งในการประชุมรัฐมนตรีกลาโหมอาเซียนกับรัฐมนตรีกลาโหมประเทศคู่เจรจา (ADMM+) ครั้งที่ 3 ปี 2015 ที่มาเลเซีย เนื่องจากการอภิปรายในเกี่ยวกับทะเลจีนใต้ในการออกแถลงการณ์ที่มีเนื้อหาอ้างอิงถึงการที่จีนสร้างเกาะเทียมโดยฝ่ายรัสเซียและจีนต้องการให้ตัดข้อความดังกล่าวออก อย่างไรก็ตาม สหรัฐอเมริกาและประเทศภายนอกอื่นอีกห้าประเทศ (ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ อินเดีย ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์) ต้องการให้มีความชัดเจนว่าตลอดจนได้รับการสนับสนุนจากประเทศอาเซียนทั้งสิบประเทศ ส่วนจีน “แก้เกี้ยว” ว่า “มีความพยายามจากประเทศภายนอกภูมิภาคที่จะยืดเยื้อเนื้อหาที่ไม่เกี่ยวข้องกับแถลงการณ์ร่วม” บทสรุปคือ มาเลเซีย ประธานการประชุมออกแถลงการณ์ที่มีการอ้างอิงถึงปัญหาทะเลจีนใต้ แต่ไม่มีรายละเอียดที่เฉพาะเจาะจงอย่างที่สหรัฐฯ กล่าวถึง (Thayer, 2021) เนื้อหาที่กล่าวถึงในแถลงการณ์ดังกล่าวต่อสถานการณ์ในทะเลจีนใต้มีดังนี้

“ที่ประชุมได้กล่าวถึงความพยายามของประเทศ ADMM-Plus ในการส่งเสริมความร่วมมือเชิงปฏิบัติการและความมั่นคงทางทะเล การประชุมนี้ระลึกถึงความสำคัญของประสิทธิภาพในการนำ DoC ไปปฏิบัติ และเริ่มพิจารณา CoC ในกรณีทะเลจีนใต้ เพื่อที่จะสร้างความไว้วางใจและความมั่นใจร่วมกัน ตลอดจนการดำรงไว้ซึ่งสันติภาพ ความมั่นคง และเสถียรภาพในภูมิภาค” (ASEAN Secretariat, 2015)

ตัวอย่างสุดท้ายในกรณีการแทรกแซงการประชุมอาเซียนในปี 2016 การประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนในปี 2016 ที่กรุงเวียงจันทน์ ประเทศลาว ซึ่งในช่วงก่อนหน้านั้นได้มีคำตัดสินจากศาลอนุญาโตตุลาการระหว่างประเทศว่า “ไม่มีกฎหมายใดที่จะทำให้จีนสามารถกล่าวอ้างในทางประวัติศาสตร์ได้ว่าพื้นที่และทรัพยากรภายในของทะเลจีนใต้เป็นเขตแดนของจีนตามแผนที่เส้นประเก้าเส้น” ทว่าคำตัดสินดังกล่าวไม่ได้ใช้ในการอ้างอิงในส่วนใดเลยของแถลงการณ์ในการประชุมสุดยอดอาเซียนครั้งนี้ ซึ่งแสดงให้เห็นได้ว่า มีความไม่ลงรอยกันระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียนต่อคำตัดสินดังกล่าว และแสดงให้เห็นต่อไปว่าการละเลยต่อการตัดสินนี้คือ ความล้มเหลวของกลุ่มอาเซียนในการเป็นศูนย์กลางของการจัดการปัญหาทะเลจีนใต้ และเปิดทางให้จีนเข้ามาเจรจาโดยตรงกับประเทศสมาชิกอาเซียนแบบทวิภาคี (ไม่ใช่ฐานะกลุ่มก่อนที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียว) ซึ่งท้ายที่สุดย่อมส่งผลกระทบต่อประเทศสมาชิกอาเซียนที่เข้าเจรจากับจีน (Caballero-Anthony, 2017)

การเผชิญหน้าระหว่างชาติสมาชิกอาเซียนบางประเทศและจีนในกรณีปัญหาความขัดแย้งในทะเลจีนใต้ ได้ทำลายความเป็นแกนกลางของอาเซียน คือ การทำให้ชาติสมาชิกอาเซียนขาดเอกภาพในการจัดการกับปัญหาดังกล่าว ซึ่งส่งผลคือยากต่อการแสวงหาแนวทางการจัดการปัญหาร่วมกัน ตลอดจนกระทบถึงคุณค่าหลักหรือแนวทางการทำงานหลักของอาเซียนคือ วิถีอาเซียน เช่นในประเด็นความเห็นพ้องต้องกันในกลุ่มประเทศสมาชิก

แนวโน้มในอนาคตของความขัดแย้ง สามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

1) จีนจะประวิงเวลาในการเจรจาใน CoC เพื่อให้หมดวาระการเป็นประธานอาเซียนในปี 2021 เนื่องจากบรูไนเป็นชาติสมาชิกอาเซียนที่ได้รับผลกระทบจากการอ้างกรรมสิทธิ์ของจีนในทะเลจีนใต้ และด้วยเหตุของสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ทำให้ประธานอาเซียนก่อนหน้านี้คือ เวียดนาม ไม่สามารถจัดการประชุมที่สามารถเจรจาอย่างละเอียดได้ เช่น การยกเลิกการประชุมคณะทำงานระหว่างอาเซียน-จีนต่อปัญหาดังกล่าวในเดือนกุมภาพันธ์และพฤษภาคม ทำให้การเจรจาไม่คืบหน้า อย่างไรก็ตาม เมื่อบรูไน เข้ารับตำแหน่งประธานอาเซียน กลับมีท่าทีที่ไม่แข็งขันดังเช่นเวียดนาม ซึ่งอาจเป็นเพราะว่าการลงทุนของจีนในบรูไนมีผลประโยชน์มากพอที่จะทำให้บรูไนละเลยประเด็นปัญหานี้ไป ทำให้ปัญหาข้อพิพาททะเลจีนใต้ยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง (Bomping, 2020)

2) มีความต่อเนื่องจากข้อที่ 1 คือ ประธานอาเซียนในปี 2022 จะเวียนมาบรรจบที่กัมพูชา อีกคำรบหนึ่ง ซึ่งจะส่งผลทั้งเรื่องสาระสำคัญของ CoC และพันธกรณีต่าง ๆ ที่จะต้องมีต่อกันระหว่างคู่สัญญา กล่าวคือ ไม่อาจปฏิเสธได้ว่ากัมพูชา ประธานอาเซียนในปี 2022 มีสัมพันธ์อันดีกับจีน และเข้าข้างจีนมาโดยตลอดพิจารณาได้จากเหตุการณ์ทั้งในปี 2012 และปี 2016 ที่กัมพูชาพยายามไม่ให้ชาติสมาชิกอาเซียนมีฉันทามติร่วมกันกรณีข้อพิพาทนี้ภายหลังจากศาลอนุญาโตตุลาการตัดสินไม่ยอมรับการกล่าวอ้างกรรมสิทธิ์ของจีนในดินแดนดังกล่าว ดังนั้นในอนาคตอันใกล้นี้คาดว่า CoC ยังจะไม่ได้รับการประกาศใช้ นอกจากนี้ ผู้เชี่ยวชาญในปัญหาทะเลจีนใต้อย่างศาสตราจารย์ Carlyle Thayer แห่งมหาวิทยาลัยนิวเซาท์เวลส์ ยังระบุต่อไปอีกว่า ในร่างของ CoC นั้นมีความคลุมเครือในการนิยามขอบเขตทางภูมิศาสตร์ของทะเลจีนใต้ ไม่มีแผนงานเกี่ยวกับกลไกจัดการข้อพิพาทและกลไกของบุคคลที่สามที่เข้าร่วมจัดการ และยิ่งไปกว่านั้น เจตนารมณ์ของจีน

อาจจะทำให้ CoC ไม่มีผลผูกมัดทางกฎหมายอีกด้วย ซึ่งหากไม่มี CoC หรือ CoC ถูกทำให้ไม่มีสถานะทางกฎหมาย ก็เป็นไปได้ว่า จีนจะเร่งเสริมกำลังทางทหารในบริเวณหมู่เกาะทะเลจีนใต้ ตลอดจนยังคงยืนยันกรรมสิทธิ์ดังที่ตนกล่าวอ้างในแผนที่เส้นประ 9 เส้นต่อไป (Bomping, 2020) ในขณะที่สหรัฐฯ จะเข้ามาสนับสนุนชาติสมาชิกอาเซียนที่เป็นคู่ขัดแย้งกับจีนมากขึ้น เช่น การช่วยติดตั้งเรดาร์ โดรน เรือลาดตระเวน เป็นต้น ซึ่งการเพิ่มกำลังของจีนเช่นนี้ ย่อมมีความเสี่ยงต่อการเผชิญหน้ากับกองเรือสหรัฐฯ (Storey, 2020)

3) ในส่วนของอาเซียน มีทางเลือกอยู่ 2 ทางคือ (1) ยืนยันสิทธิทางทะเลตามอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายทะเล (UNCLOS) และคำตัดสินของอนุญาโตตุลาการในปี 2016 ที่จีนไม่มีสิทธิกล่าวอ้างด้วยเหตุผลทางประวัติศาสตร์ ซึ่งอาเซียนต้องใช้คำตัดสินนี้ให้เป็นประโยชน์ เพื่อให้จีนตกเป็นเสมือนผู้ละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศ และทำให้จีนเสียหน้า หากจีนยังมีพฤติกรรมที่ก้าวร้าวเช่นเดิม (2) พยายามหาวิธีการเจรจาให้ CoC บรรลุข้อตกลงให้เร็วที่สุด เนื่องจากข้อตกลงดังกล่าวค่อนข้างละเอียดอ่อน จึงไม่สามารถใช้วิธีการประชุมผ่านระบบออนไลน์ได้ ดังนั้น หากสถานการณ์ไวรัสโควิด-19 คลี่คลาย อาเซียนจำเป็นต้องกระตุ้นจีนให้เร่งดำเนินการเจรจาให้ได้ผลสรุปโดยเร็ว ไม่เช่นนั้น จีนจะเสริมกำลังและเพิ่มความมั่นคงในทะเลจีนใต้แต่ฝ่ายเดียว (Storey, 2020)

อภิปรายผล

ภายหลังสงครามเย็น อาเซียนมีความพยายามให้กลุ่มตนเป็นพลังขับเคลื่อนหลัก (Driver's Seat) ของภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก ผ่านสถาบันที่ตนเองเป็นผู้ริเริ่ม เช่น ARF, การประชุมสุดยอดเอเชียตะวันออกหรือ EAS เป็นต้น ความพยายามของอาเซียนเช่นนี้ คือการสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศผ่านสถาบัน ซึ่งอธิบายได้ในเชิงทฤษฎีเสรีนิยมใหม่ในเชิงสถาบัน (Neoliberal Institutionalism) สถาบันอย่างเช่น ARF มีเป้าหมายเพื่อสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และเป็นสถาบันแก้ไขความขัดแย้งโดยใช้การเจรจาและแนวทางสันติวิธี ตามหลักการของอาเซียนที่ปรากฏในสนธิสัญญามิตรภาพและความร่วมมือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ TAC

อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่ปี 2009 ปัญหาข้อพิพาททะเลจีนใต้ระหว่างจีนและชาติสมาชิกบางประเทศในอาเซียนรุนแรงมากขึ้น โดยการที่จีนมีความมั่นคงในความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ประกอบกับการแสวงหาแหล่งทรัพยากรธรรมชาติสำคัญอย่างเช่น น้ำมันและก๊าซธรรมชาติ อันมีอย่างอุดมสมบูรณ์ในบริเวณดังกล่าว จึงทำให้พฤติกรรมนโยบายต่างประเทศจีนที่มีต่อปัญหาข้อพิพาทนี้แข็งแกร่งมากขึ้น จีนใช้ยุทธวิธีในการถ่วงเวลาไม่ให้เกิดข้อตกลงอันเป็นแนวปฏิบัติที่เป็นทางการมีผลผูกพันทางกฎหมายอย่าง CoC ในขณะที่พยายามกล่าวอ้างพื้นที่ต่าง ๆ ในบริเวณที่มีข้อพิพาทเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งนี้ จีนอาศัยความอ่อนแอในกลไกเชิงสถาบันของอาเซียนในการจัดการด้านความมั่นคง อย่าง ARF ที่มีหลักการพื้นฐานสำคัญของวิถีอาเซียน (ASEAN Way) เช่น การใช้หลักฉันทามติ, การปรึกษาหารือ, การใช้กระบวนการแบบไม่เป็นทางการ, การแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี เข้าจัดการผ่านการมีอิทธิพลต่อประเทศสมาชิกอาเซียนที่มีสายสัมพันธ์อันดีกับตน ในขณะเดียวกันที่ สหรัฐฯ และญี่ปุ่น ซึ่งเป็นสมาชิกของ ARF ด้วย ก็แสดงความประสงค์ในผลประโยชน์ในพื้นที่ข้อพิพาท อย่างน้อยที่สุดคือ เสรีภาพในการเดินเรือ ซึ่งมหาอำนาจทั้งสอง

ได้ขยายความช่วยเหลือทางทะเลต่อชาติสมาชิกอาเซียนที่มีข้อพิพาทรุนแรงกับจีนอย่างฟิลิปปินส์ และเวียดนาม อันแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการถ่วงดุลอำนาจ (Balance of Power) ระหว่างทั้งอาเซียน-จีน และประเทศมหาอำนาจ ด้วยเหตุนี้การพิจารณาจากฐานคิดของทฤษฎีสังคมนิยมใหม่ ยังคงสามารถอธิบายประเด็นปัญหานี้ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ การที่อาเซียนและจีนพยายามหาวิธีการแก้ไขปัญหาด้านสันติวิธีผ่านทั้ง DoC ในปี 2002 ที่ใช้แนวทางไม่เป็นทางการ และพยายามที่จะบรรลุข้อตกลงที่เป็นทางการอย่าง CoC ในอนาคต ยังสามารถอธิบายโดยใช้ทฤษฎีการสร้างนิยม (Constructivism) โดยการที่อาเซียนพยายามให้จีนยอมรับปทัสฐาน (Norm) ที่อาเซียนสร้างขึ้นอย่างเช่นกลไกที่อาเซียนนำมาจัดการกับปัญหาด้านความมั่นคงอย่าง ARF และหลักการสำคัญคือวิถีอาเซียน (ASEAN Way) ที่แม้ว่าจะไม่ใช่ความร่วมมือทางทหารก็ตาม ทว่าได้ใช้ความพยายามในการสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน (Confident Building Measures: CBMs) ในการให้จีนรู้จักยับยั้งชั่งใจด้วยตนเอง ไม่ก่อให้เกิดการใช้กำลังที่มากเกินไปกระทั่งกลายเป็นสงครามระหว่างรัฐ และทำให้จีนรับรู้ว่ามีสถานะในความสัมพันธ์กับอาเซียนอย่างไร ในทำนองเดียวกันที่อาเซียนรับรู้ได้ว่าสถานะในปัจจุบันของจีนมีสภาพเช่นใดด้วย ดังนั้น หากใช้ทฤษฎีการสร้างนิยม วิเคราะห์การริเริ่มสร้างสถาบันโดยอาเซียนเองอย่างเช่น ARF จะเห็นได้ว่าวิถีอาเซียน (ASEAN Way) ได้กลายเป็นปทัสฐาน (Norm) สำคัญของอาเซียน เนื่องจากปทัสฐานนี้ทำให้อาเซียนสามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ระหว่างประเทศที่แปรเปลี่ยนไปตลอดระยะเวลา กว่าห้าสิบปีนับแต่ก่อตั้งองค์กร ทั้งนี้ เมื่อ ARF ได้กลายเป็นสถาบันด้านความมั่นคงที่อาเซียนคาดหวังจะให้เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความเป็นแกนกลาง จึงทำให้หลักปฏิบัติที่เป็นปทัสฐานของตนแฝงฝังอยู่ในกลไก/สถาบันเช่นนี้ด้วย และทำให้อาเซียนพยายามส่งผ่านปทัสฐานเช่นนี้ไปยังภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก ไม่ว่าจะเป็นประเด็นการไม่แทรกแซงกิจการภายในซึ่งกันและกัน การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งโดยสันติวิธี การใช้กระบวนการปรึกษาหารือ และกระบวนการที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งการจัดการความร่วมมือเช่นนี้ก่อให้เกิดเครือข่ายการทำงานระดับภูมิภาคที่จะทำให้อาเซียนเปรียบเสมือน “driver seat” และแกนหลัก (Fulcrum) สำหรับความร่วมมือในเอเชีย-แปซิฟิก ซึ่งตำแหน่งแห่งที่ดังกล่าวก็คือส่วนสำคัญของยุทธศาสตร์ที่เรียกว่าความเป็นแกนกลางของอาเซียน (ASEAN Centrality) (Caballero-Anthony, 2022)

อย่างไรก็ตาม แม้หลักการสำคัญในวิถีอาเซียน (ASEAN Way) จะช่วยกำหนดอัตลักษณ์ (Identity) ให้ทั้งอาเซียนและจีน ทว่าปัญหาข้อพิพาททะเลจีนใต้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนแอของกลไกเชิงสถาบัน ที่เน้นความไม่เป็นทางการ และความเป็นเห็นพ้องต้องกัน ส่งผลให้อาเซียนประสบกับความยากลำบากในการหาฉันทามติจากสมาชิก เมื่อประสบกับภาวะความแตกต่างกันในการตีความประเด็นด้านความมั่นคง เช่น เรื่องผลประโยชน์แห่งชาติ ดังเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปี 2012 ที่ไม่สามารถออกแถลงการณ์ร่วมกันระหว่างการประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนได้เป็นครั้งแรก เนื่องจากประธานในที่ประชุม (กัมพูชา) ไม่ต้องการให้มีเนื้อหาที่ตำหนิจีนในกรณีข้อพิพาททะเลจีนใต้ ทว่าสมาชิกที่เป็นคู่ขัดแย้งกับจีนประสงค์ให้มีข้อความดังกล่าว ส่งผลให้ความเป็นแกนกลางของอาเซียน ที่เป็นยุทธศาสตร์หลักในการดำเนินความสัมพันธ์กับประเทศภายนอกภูมิภาค โดยเฉพาะมหาอำนาจอย่างสหรัฐฯ และจีน ไม่อาจประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย

ที่มุ่งหวังไว้ เนื่องจากสถาบันที่อาเซียนเป็นผู้ริเริ่มในการจัดการด้านความมั่นคง อย่างเช่น ARF กลับไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อาเซียนจึงสูญเสียศักยภาพในการที่จะกลายเป็นตัวกลางในการจัดวาระในปัญหาข้อพิพาทนี้ และเสี่ยงที่จะสูญเสียความสามารถในการที่จะเป็น “สถาปัตยกรรม” ของภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก ตามที่มุ่งหมายเอาไว้ ปัญหาข้อพิพาททะเลจีนใต้ จึงกลายเป็นบททดสอบได้เป็นอย่างดีต่อความท้าทายในการสร้างกลไกเชิงสถาบันของอาเซียน สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถที่จะให้การสนับสนุนร่วมกันระหว่างประเทศสมาชิก ตลอดจนส่งผลให้เกิดความแตกแยกในชาติสมาชิกด้วย ดังนั้น วิถีอาเซียนซึ่งเป็นแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังแนวปฏิบัติของอาเซียน อาจกลายเป็นอุปสรรคในการแก้ปัญหาข้อพิพาททะเลจีนใต้ เนื่องจากไม่สามารถปรับใช้ให้การแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นผลประโยชน์ต่อสมาชิกอาเซียนได้อย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

1. การจัดการปัญหาความขัดแย้งของอาเซียน อาเซียนควรปรับตัวโดยการใช้กลไกที่เป็นทางการเพิ่มมากขึ้น ในกรณีการแก้ไขปัญหาคือข้อพิพาททะเลจีนใต้ อาเซียนควรร่วมมือผลักดันให้มีการประกาศใช้กลไก CoC ให้รวดเร็วยิ่งขึ้น เพื่อเป็นหลักประกันทางกฎหมายในการจัดการกับปัญหาดังกล่าว
2. อาเซียนควรยึดหลักการและวัตถุประสงค์สำคัญในด้านความมั่นคงคือ การยึดมั่นในหลักการแก้ไขความขัดแย้งโดยสันติวิธี ซึ่งจะเป็นการเสริมสร้างสันติภาพและเสถียรภาพในภูมิภาค อันเป็นปัจจัยพื้นฐานในความร่วมมือด้านอื่น

บรรณานุกรม

- กระทรวงการต่างประเทศ. (2562). *การประชุมรัฐมนตรีอาเซียน-จีน*. สำนักงานเลขาธิการอาเซียน แห่งชาติ. <https://www.asean2019.go.th/th/news/asean-china-ministerial-meeting-2/>
- กระทรวงการต่างประเทศ. (2551). *กฎบัตรอาเซียน*. กรุงเทพฯ: เพจเมคเกอร์.
- กิตติมัย ธนนาเคนทร์. (2561). Soft Power ของจีนในศตวรรษที่ 21. *จุลสารความมั่นคงศึกษา*, 195, 1-22.
- วิศรา ไกรวัฒนพงศ์, และวรศักดิ์ มหัทธโนบล. (2559). ความขัดแย้งในทะเลจีนใต้. *จุลสารความมั่นคงศึกษา*, 172-173, 1-66.
- สถานทูตสหรัฐฯ และสถานกงสุลประจำประเทศไทย. (2565). *ยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกของสหรัฐอเมริกา*. <https://th.usembassy.gov/th/us-indo-pacific-strategy-th>
- สัญญารัตน์ มีสุวรรณ. (2562). *โครงการการแข่งขันอิทธิพลระหว่างสหรัฐอเมริกากับจีนในทะเลจีนใต้ และทะเลจีนตะวันออก ระหว่าง พ.ศ. 2552 ถึง พ.ศ. 2560: ผลกระทบและข้อเสนอแนะต่อประเทศไทย* (รายงานการวิจัย). https://elibrary.trf.or.th/project_content.asp?PJID=RDG6010048

- Acharya, A. (2003). *Regionalism and Multilateralism: Essays on Cooperative Security in the Asia-Pacific*. Eastern Universities Press.
- Acharya, A. (2017). The myth of ASEAN centrality?. *Contemporary Southeast Asia: A Journal of International and Strategic Affairs*, 39(2), 273-279.
- ASEAN Regional Forum. (2009). *ASEAN Regional Forum Vision Statement*.
<https://aseanregionalforum.asean.org/wp-content/uploads/2018/07/ARF-Vision-Statement-2009.pdf>
- ASEAN Secretariat. (2015). *Chairman's Statement of the 3rd ASEAN Defence Ministers' Meeting-Plus*. <https://asean.org/chairmans-statement-of-the-3rd-asean-defence-ministers-meeting-plus-3rd-admm-plus-kuala-lumpur-4-november-2015/>
- Basilio, B. (2012, July 19). *What Happened in Phnom Penh? The Philippine Star*.
<https://www.philstar.com/headlines/2012/07/19/829282/what-happened-phnom-penh>
- Bomping, C. U. (2020, October 2). A Storm Ahead for the ASEAN-China Code of Conduct Negotiations. *The Geopolitics*. <https://thegeopolitics.com/a-storm-ahead-for-the-asean-china-code-of-conduct-negotiations>
- Caballero-Anthony, M. (2014). Understanding ASEAN's centrality: bases and prospects in an evolving regional architecture. *The Pacific Review*, 27(4), 563-584.
- Caballero-Anthony, M. (2017). ASEAN Centrality tested. In S. Ganguly, A. Scobell & J. Liow (Eds.), *The Routledge Handbook of Asian Security Studies* (pp. 217-228). Routledge.
- Caballero-Anthony, M. (2022). The ASEAN way and the changing security environment: navigating challenges to informality and centrality. *International Politics*, 1-21.
- Choong, W. (2019). The return of the Indo-Pacific strategy: an assessment. *Australian Journal of International Affairs*, 73(5), 415-430.
- De Castro, R. (2017). *The ASEAN Regional Forum in the Face of Great-Power Competition in the South China Sea: The Limit of ASEAN's Approach in Addressing 21 st-Century Maritime Security Issues?*. https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=43dafd95-a5cc-e07e-6d14-73ac2d12cda6&groupId=288143
- Emmers, R. (2010). The changing power distribution in the South China Sea: Implications for conflict management and avoidance. *Political Science*, 62(2), 118-131.

- Emmers, R. (2014). ASEAN's search for neutrality in the South China Sea. *Asian Journal of Peacebuilding*, 2(1), 61-77.
- Emmerson, D, K. (2012, July 23). *ASEAN stumbles in Phnom Penh*.
<https://www.eastasiaforum.org/2012/07/23/asean-stumbles-in-phnom-penh-2/>
- Greer, T. (2020). *China's Plans to Win Control of the Global Order*.
<https://www.tabletmag.com/sections/news/articles/china-plans-global-order>
- Gerstl, A. (2017). The South China Sea Dispute: A Shift to a More Proactive Role in ASEAN's Discourse and Policies since 2012?. In G. Alfred & S. Mária (Eds.), *Unresolved Border, Land and Maritime Disputes in Southeast Asia* (pp.183-230). Leiden and Boston.
- Jackson, R. & Sorensen, G. (2013). *Introduction to international relations: Theories and approaches*. Oxford University Press.
- Jones, L. (2010). ASEAN's unchanged melody? The theory and practice of 'non-interference' in Southeast Asia. *The Pacific Review*, 23(4), 479-502.
- Mearsheimer, J. (2010). The Gathering Storm: China's Challenge to US Power in Asia. *The Chinese Journal of International Politics*, 3(4), 381-396.
- Pitsuwan, S. (2009). Building an ASEAN Economic Community in the heart of East Asia. In keynote speech delivered at the East Asia Beyond the Global Economic Crisis international symposium, Tokyo, December.
https://www.ide.go.jp/library/Japanese/Event/Sympo/pdf/2009/surin_en.pdf
- Raditio, K. H., Raditio, & Daryanomel. (2019). *Understanding China's Behaviour in the South China Sea*. Singapore: Springer Singapore.
- Reus-Smith, C. (2013). Constructivism. In S. Buuchill, A. Linklater, R. Devetak, J. Donnelly, T. Nardin, M. Paterson, C. reus-Smith & J. True (eds.), *Theories of international relations* (pp. 217-240). Basingstoke: Palgrave.
- Schuman, M. (2020). *China's Plans to Win Control of the Global Order What Happens When China Leads the World*. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2020/10/what-kind-superpower-will-china-be/616580>
- Suporn, T. (2019). The US-China Power Rivalries in the Obama Era: The Limits of American Alliance and the Challenges of (Not) Choosing Sides in Southeast Asia. *Thai Journal of East Asian Studies*, 23(1), 304-322.
- Storey, I. (2020). *The South China Sea Dispute in 2020-2021*. ISEAS Perspective.
https://www.iseas.edu.sg/wp-content/uploads/2020/08/ISEAS_Perspective_2020_97.pdf

- Tan, S. S., & Kemburi, K. (2014). Introduction to the Special Issue-China-US Relations and Regional Order in the Era of Rebalancing: Asia-Pacific Perspectives. *Issues and Studies*, 50(3), 1.
- Tay, S., & Tan, C. (2015). ASEAN centrality in the regional architecture. *Policy Brief*.
<http://www.siaaonline.org/wp-content/uploads/2016/10/2015-05-Policy-Brief-ASEAN-Centrality-in-the-Regional-Architecture.pdf>
- Thayer, C. A. (2021). The South China Sea in Multilateral Forums: Five Case Studies. In: Buszynski, L., Hai, D.T. (Eds.), *Maritime Issues and Regional Order in the Indo-Pacific. Palgrave Studies in Maritime Politics and Security* (71-86). Palgrave Macmillan, Cham.
- The department of defense. (2019). *Indo-pacific strategy report 2019*.
<https://media.defense.gov/2019/Jul/01/2002152311/-1/-1/1/DEPARTMENT-OF-DEFENSE-INDO-PACIFIC-STRATEGY-REPORT-2019.PDF>
- The National Institute for Defense Studies. (2019). *NIDS China Security Report 2019*.
<http://www.nids.mod.go.jp/english/publication/chinareport/index.html>
- Yukawa, T. (2018). The ASEAN way as a symbol: An analysis of discourses on the ASEAN norms. *The Pacific Review*, 31(3), 298-314.
- Yuzawa, T. (2012). The ASEAN Regional Forum: challenges and prospects. In M. Beeson & R. Stubb (Eds.), *Routledge handbook of Asian regionalism* (351-362). Routledge.

A Study on the Scope of Research Published in the Journal of Politics and Governance between 2011-2021 using Word Cloud

Kawin Pimjanna^{1*}, Apichai Seetan^{*}, Atchara Kanla-or^{*}, Woranittha Panviset^{*},
Kanyapak Kaenchompoo^{*}, Natthanan Pongkhamsing^{*}, Pubodin Kanhasungnoen^{*},
Pongpipat Nitipongphakin^{*}, Aphisit Pukdeewut^{*}, and Prasongchai Setthasuravich^{*}

(Received Date: August 15, 2023, Revised Date: September 27, 2023, Accepted Date: September 29, 2023)

Abstract

The Journal of Politics and Governance (JOPAG) is regarded as one of the leading journals in Political Science in Thailand. Over the past decade, it has provided an important platform for both Thai and international researchers to publish their works. This article aims to analyze the scope and identify trends in the research topics published in JOPAG from 2011 to 2021, using Word Cloud and research topic classification analysis. The analysis reveals that “community,” “development,” and “local” are the predominant themes in Thai political science research featured in JOPAG over this period. Additionally, the study finds that most articles published are in the field of public administration, encompassing topics such as local governance, organizations, and policies. These findings will assist the journal in refining the focus of articles considered for publication, ensuring a more targeted approach in the future.

Keywords: Word Cloud Analysis, Journal of Politics and Governance, Scope of Journal

^{*} College of Politics and Governance, Mahasarakham University

^{1*} Corresponding Author, e-mail: kawin.p@msu.ac.th

การศึกษาขอบเขตของงานวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารการเมืองการปกครอง ระหว่างปี พ.ศ. 2554-2564 โดยใช้ Word Cloud

กวินทร์ พิมจันนา^{1*}, อภิชัย สีताल*, อัจฉรา การละออ*, วรนิษฐา ปานวิเศษ*
กัญญาภัค เคนชมภู*, ณัฐนันท์ ป้องคำสิงห์*, ภูบดินทร์ กันหาสูงเนิน*
พงศ์พิพัฒน์ นิตพงษ์ภาคินทร์*, อภิสิทธิ์ ภักดีวุฒิ*, ประสงค์ชัย เศรษฐสุริวิชญ์*

(วันรับบทความ: 15 สิงหาคม 2566/ วันแก้ไขบทความ: 27 กันยายน 2566/ วันตอบรับบทความ: 29 กันยายน 2566)

บทคัดย่อ

วารสารการเมืองการปกครอง ถือเป็นหนึ่งในวารสารชั้นนำด้านรัฐศาสตร์ของประเทศไทย ตลอดทศวรรษที่ผ่านมาวารสารการเมืองการปกครองเป็นเสมือนพื้นที่สำหรับนักวิจัยทั้งชาวไทยและต่างประเทศได้เผยแพร่ผลงานวิชาการของตน บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เกี่ยวกับขอบเขตของงานวิจัยที่ตีพิมพ์ในวารสารการเมืองการปกครอง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554 ถึง 2564 และเพื่อวิเคราะห์แนวโน้มของหัวข้อที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสาร การวิจัยใช้ Word Cloud และการวิเคราะห์การแบ่งหมวดหมู่หัวข้อวิจัย ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจาก Word Cloud แสดงให้เห็นว่าประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ “ชุมชน” “การพัฒนา” และ “ท้องถิ่น” เป็นประเด็นหลักที่ของงานวิจัยทางด้านรัฐศาสตร์ของไทยที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารการเมืองการปกครอง ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา สำหรับแนวโน้มหัวข้องานวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์ส่วนใหญ่เป็นอยู่ในสาขาวิชา รัฐประศาสนศาสตร์ ในประเด็นการเมืองการปกครองท้องถิ่น องค์การ และนโยบาย ผลการวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ต่อวารสารในแง่ของการกำหนดขอบข่ายของบทความที่จะสามารถส่งเข้ารับการพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารให้เฉพาะเจาะจงมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: การวิเคราะห์ Word Cloud, วารสารการเมืองการปกครอง, ขอบเขตวารสาร

* วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

^{1*} ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, อีเมล: kawin.p@msu.ac.th

บทนำ

ในยุคที่ข้อมูล (data) มีความสำคัญและบทบาทในการกำหนดและตัดสินใจทั้งภาครัฐและเอกชน ข้อมูลมีอิทธิพลในการแทรกซึมเข้าไปในทุกแง่มุมของสังคมยุคดิจิทัล ตั้งแต่การตัดสินใจทางธุรกิจความก้าวหน้าทางการแพทย์ ไปจนถึงการปฏิรูปการศึกษา และการวิเคราะห์ทางการเมือง ความสำคัญที่เพิ่มขึ้นของข้อมูลในสาขาที่หลากหลายเหล่านี้ได้กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (paradigm shift) โดยมุ่งสู่แนวทางเชิงประจักษ์และขับเคลื่อนด้วยข้อมูล (data-driven) มากขึ้น ทั้งในเรื่องการทำวิจัยและการตัดสินใจหนึ่ง ๆ การเปลี่ยนแปลงนี้มีความโดดเด่นเป็นพิเศษในขอบเขตของการศึกษารัฐศาสตร์ซึ่งข้อมูลเชิงประจักษ์ได้กลายเป็นรากฐานที่สำคัญสำหรับการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางการเมืองที่ซับซ้อน การกำหนดนโยบายสาธารณะ การบริหารงานภาครัฐ และการจัดการปกครอง งานวิจัยของ Visvizi et al. (2021) และ Mathaisel and Comm (2021) ได้เน้นย้ำถึงผลกระทบเชิงการเปลี่ยนแปลงของการวิเคราะห์ข้อมูลในการกำหนดรูปแบบการวิจัยทางการเมืองร่วมสมัย

วิวัฒนาการของรัฐศาสตร์ในฐานะ “สาขาวิชา” สะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มที่กว้างขึ้นต่อการวิจัยที่เน้นข้อมูลเป็นศูนย์กลาง ทั้งนี้สาขาวิชารัฐศาสตร์เองเกิดความผันผวนระหว่างทฤษฎีและการวิเคราะห์เชิงประจักษ์ โดยและแนวทางเชิงประจักษ์นั้นกลายเป็นแนวทางศึกษาที่สำคัญในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาจนกระทั่งปัจจุบัน ทั้งนี้การบูรณาการวิธีการเชิงปริมาณ (quantitative approach) และการวิเคราะห์ข้อมูล (data analysis) ไม่เพียงแต่ช่วยเพิ่มคุณค่าให้กับสาขานี้เท่านั้น แต่ยังช่วยขยายปริณทลการสำรวจและทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมและการเมือง ที่มีความซับซ้อนอีกด้วย การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์นี้ เน้นย้ำถึงความจำเป็นสำหรับวิธีเชิงประจักษ์ที่เข้มงวด (rigorous empirical methods) ในการวิจัยทางรัฐศาสตร์ (Gerring & Yesnowitz, 2006; Voinea, 2023)

ภายใต้ภูมิทัศน์ของรัฐศาสตร์ (landscape of political science) ที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ “วารสารการเมืองการปกครอง” หรือชื่อในภาษาอังกฤษคือ “Journal of Politics and Governance (JOPAG)” ได้กลายเป็นหนึ่งในพื้นที่ (platform) ที่เป็นเสมือนสัญลักษณ์แห่งความเป็นเลิศทางวิชาการและผลงานทางวิชาการทางด้านรัฐศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของประเทศไทย JOPAG ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2553 (2010) และเผยแพร่แบบออนไลน์ในปี พ.ศ. 2556 (2013) โดยวิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม JOPAG เป็นพื้นที่สำหรับเผยแพร่งานวิจัยคุณภาพสูงในสาขารัฐศาสตร์และสาขาที่เกี่ยวข้อง บทความที่ประสงค์จะตีพิมพ์ต้องเป็น บทความวิชาการ บทความวิจัย หรือบทความทวิภาคีทั้งภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษในสาขารัฐศาสตร์และสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง ตามที่กำหนดโดย International Standard Classification of Education (ISCED) ของ UNESCO แต่ละบทความจะได้รับการประเมินโดยกองบรรณาธิการในเบื้องต้น หลังจากผ่านการคัดกรองครั้งแรกแล้ว จะถูกส่งไปยังผู้ทรงคุณวุฒิ (peer reviewers) ที่มีคุณสมบัติและความเชี่ยวชาญที่เหมาะสม 3 คน โดยใช้ระบบ double blind review จากนั้นผู้เขียนจะได้รับแจ้งผลการประเมินและขอให้ทำการแก้ไขที่จำเป็นภายในระยะเวลาที่กำหนด บรรณาธิการจะตรวจสอบความถูกต้องและครบถ้วน

ในขั้นสุดท้ายก่อนตอบรับบทความตีพิมพ์ใน JOPAG จากข้อมูลของ JOPAG พบว่า ระหว่างปี พ.ศ. 2553 (2010) – 2564 (2021) มีผู้เขียนจำนวนมากส่งบทความเพื่อเข้ารับการพิจารณาตีพิมพ์ใน JOPAG มากกว่า 300 บทความ ทั้งนี้บทความที่ตอบรับลงตีพิมพ์ในวารสารแล้วกว่า 200 บทความ โดยจะใช้เวลาในการประเมินบทความเฉลี่ยอยู่ที่ 20 - 30 วัน ต่อ 1 บทความ แม้ว่า JOPAG ได้ตีพิมพ์บทความจำนวนมาก แต่การวิเคราะห์ที่ครอบคลุมเกี่ยวกับพัฒนาการของหัวข้อวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์ใน JOPAG ยังคงเป็นช่องว่างขององค์ความรู้ (gap of knowledge) ที่มีความสำคัญ เนื่องจากการวิเคราะห์ดังกล่าวสามารถเผยให้เห็นถึงแนวโน้มของงานวิจัยที่ผ่านมา รวมถึงพลวัตของการศึกษารัฐศาสตร์ด้วย การทำความเข้าใจแนวโน้มเหล่านี้ไม่เพียงแต่มีความสำคัญสำหรับนักวิชาการและนักวิจัยในสาขารัฐศาสตร์เท่านั้น แต่สามารถช่วยสนับสนุนในการกำหนดขอบเขตของ JOPAG ให้แก่กองบรรณาธิการอีกด้วย กล่าวคือ เพื่อให้ทราบถึงขอบเขตและประเด็นวิจัยที่เป็นที่สนใจของผู้ส่งบทความมายัง JOPAG และนำผลการศึกษานั้นมาทำการวิเคราะห์และออกแบบในการกำหนดขอบเขตของวารสาร (scope of journal) ในเตรียมความพร้อมจะพัฒนาคุณภาพของ JOPAG ไปสู่ฐานข้อมูลในระดับนานาชาติต่อไป

บทความนี้เน้นย้ำถึงปัญหาการขาดการวิเคราะห์เฉพาะประเด็นโดยละเอียดของบทความที่ตีพิมพ์ใน JOPAG ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา การวิเคราะห์ดังกล่าวมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจพลวัตของหัวข้อวิจัยทางรัฐศาสตร์ไทยที่ตีพิมพ์ใน JOPAG และเพื่อเสนอแนวทางในการกำหนดขอบเขตที่ชัดเจนของ JOPAG ในอนาคตด้วย ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำเครื่องมือ Word Cloud ซึ่งเป็นหนึ่งในเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพและการแสดงภาพข้อมูล โดย Word Cloud นำเสนอข้อมูลข้อความด้วยภาพ โดยเน้นคำศัพท์ที่ใช้บ่อยที่สุดและสำคัญที่สุดในวรรณกรรมที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา วิธีที่ในการแสดงข้อมูลของข้อความในรูปแบบกราฟิก ซึ่งเป็นเครื่องมือที่มีประโยชน์ในการประเมิน การใช้ Word Cloud สามารถผลิตภาพของข้อความที่เป็นตัวแทนความรู้ได้อย่างรวดเร็วและง่ายดาย โดยการสำรวจรูปแบบของคำ หรือวลี หรือส่วนที่ขาดหายในข้อความคำตอบ แนวคิดหลัก Word Cloud สามารถนำมาใช้ในการจัดรูปแบบข้อเสนอแนะและเพื่อระบุหัวข้อทั่วไปในเอกสารที่สะท้อนความคิดเห็นของผู้ส่งบทความ นอกจากนี้ยังสามารถใช้เป็นจุดเริ่มต้นหรือเครื่องมือคัดกรองข้อมูลข้อความจำนวนมาก ไม่ว่าจะเกี่ยวข้องกับการประเมินหรือไม่ (DePaolo & Wilkinson, 2014) ในทำนองเดียวกัน เอกภพ สิทธิวรรณธนะ (2561) อธิบายเน้นย้ำถึงความสามารถของ Word Cloud ซึ่งเป็นเทคนิคการนำเสนอข้อมูลในลักษณะ Visualizing data หรือการทำ Infographic โดยการเอาคำมาเรียงกันเป็นรูปร่าง คำใดที่พบบ่อยพอนต์จะมีขนาดใหญ่ คำที่ไม่ค่อยพบก็จะมีตัวอักษรขนาดเล็กตามลำดับ ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมุ่งตอบคำถามวิจัยที่ว่า “การวิเคราะห์ Word Cloud สามารถนำไปใช้เพื่อจัดหมวดหมู่หัวข้องานวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์ ใน JOPAG ระหว่างปี พ.ศ. 2554 (2011) ถึง 2564 (2021) ได้อย่างไร และการจัดหมวดหมู่เหล่านี้สามารถช่วยในการกำหนด/ปรับปรุงขอบเขตเนื้อหาที่จะตีพิมพ์ในอนาคตของวารสารได้อย่างไร”

วัตถุประสงค์

1. เพื่อจำแนกหมวดหมู่บทความที่ตีพิมพ์ใน JOPAG ระหว่างปี พ.ศ. 2554 (2011) – 2564 (2021)
2. เพื่อวิเคราะห์แนวโน้มของหัวข้อที่ได้รับการตีพิมพ์ ใน JOPAG ระหว่างปี พ.ศ. 2554 (2011) – 2564 (2021)
3. เพื่อสร้างข้อเสนอแนะในการกำหนดขอบเขตของวารสาร สำหรับการเตรียมความพร้อมในการพัฒนาคุณภาพของ JOPAG ไปสู่ฐานข้อมูลในระดับนานาชาติ

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยการจัดเก็บข้อมูลจากบทความที่ได้รับการตีพิมพ์ใน JOPAG ระหว่าง พ.ศ. 2554 (2011) – 2564 (2021) และใช้ Word Cloud ในการวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ Word Cloud นั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจแนวโน้มเฉพาะเรื่องในสิ่งพิมพ์ทางวิชาการ ประกอบกับงานวิจัยของ DePaolo and Wilkinson (2014) ได้ชี้ให้เห็นว่าถึงประสิทธิภาพของ Word Cloud ในการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับการแสดงภาพหัวข้อที่โดดเด่นในชุดข้อมูลที่มีข้อความจำนวนมาก ผู้วิจัยได้ดำเนินการตาม 4 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 รวบรวมข้อมูลบทความที่ได้รับการตีพิมพ์ใน JOPAG ในช่วงระยะเวลาที่ต้องการศึกษา

- 1.1 รวบรวมข้อมูลวารสารที่ไม่มีในสื่อออนไลน์ ช่วงปี พ.ศ. 2554 (2011) – 2559 (2016)
- 1.2 รวบรวมบทความใน JOPAG ที่เป็นออนไลน์ ช่วงปี พ.ศ. 2560 (2017) – 2564 (2021) จากเว็บไซต์ <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jopag>

ขั้นตอนที่ 2 ทำความเข้าใจกับวิธีการสร้าง Word Cloud

- 2.1 ศึกษาขั้นตอนการสร้าง Word Cloud และโปรแกรมที่ใช้ในการประมวลผล
- 2.2 สรุปข้อดีและข้อเสียของแต่ละโปรแกรม เพื่อหาโปรแกรมที่มีความเหมาะสมที่สุด
- 2.3 เมื่อได้โปรแกรมที่ต้องการ ซึ่งผู้วิจัยทำการเลือกโปรแกรม Microsoft Word โดยผ่านขั้นตอนการ Add-in โปรแกรม Pro Word Cloud ชุดคำสั่งสร้าง Word Cloud สำเร็จรูปเข้ามาใช้งานควบคู่กันในการประมวลผล

ขั้นตอนที่ 3 จัดเนื้อหาเพื่อสร้าง Word Cloud

- 3.1 เรียบเรียงชื่อเรื่อง ภาษาอังกฤษ ของบทความทั้งหมดที่ตีพิมพ์ใน JOPAG ระหว่างปี พ.ศ. 2554 (2011) – 2564 (2021) เป็นไฟล์ข้อความ เพื่อให้ข้อมูลสามารถสร้างและประมวลผลออกมาเป็น Word Cloud ได้
- 3.2 ตรวจสอบเนื้อหาให้เรียบร้อย ไม่มีคำตกหล่นหรือคำขาดหาย
- 3.3 ทำการประมวลผลเนื้อหาที่ต้องการสร้าง Word Cloud

ขั้นตอนที่ 4 การแบ่งประเภทและจัดหมวดหมู่บทความ

4.1 สร้างและกำหนดคานียามแต่ละหัวข้อในการจัดหมวดหมู่ของหัวข้อบทความในวารสารดังแสดงในตารางที่ 1

4.2 จัดสร้างตารางใน Microsoft Excel ตามคานียามของหัวข้อ การจำแนกวารสารการเมืองการปกครองมีขั้นตอนการจำแนกดังนี้

1) จำแนกจากหัวข้อของบทความในภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ตามนิยามที่ผู้วิจัยทำการกำหนดไว้ในแต่ละประเภท

2) ในกรณีที่ไม่สามารถจำแนกจากหัวข้อได้ หรือหัวข้อไม่มีความชัดเจน ผู้วิจัยจะจำแนกโดยใช้เนื้อหาในบทคัดย่อ (Abstract) โดยใช้เนื้อหาที่เป็นทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

3) ทั้งนี้ผู้วิจัยจะทำการตรวจสอบการจำแนกอีกครั้ง (recheck) ผ่าน “คำสำคัญ” (Keywords) ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ และเพื่อให้มั่นใจว่าหัวข้อแต่ละบทความจะมีการจำแนกตามเนื้อหาได้ถูกต้องและใกล้เคียงกับประเภทให้ได้มากที่สุดจากเนื้อหาของบทความ

4.3 จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลโดยนำเสนอเป็นตารางเพื่อแสดงจำนวนข้อมูลจำนวนบทความแต่ละประเภทมีจำนวนในการตีพิมพ์ของแต่ละปีและในภาพรวมตั้งแต่ พ.ศ. 2554 (2011) – 2564 (2021) (จำนวน 11 ปี) และวิเคราะห์โดยใช้ Word Cloud ตามลำดับ

ตารางที่ 1 การกำหนดนิยามของแต่ละหัวข้อในการจัดหมวดหมู่

หัวข้อ	นิยาม	อ้างอิง
การเมืองการปกครอง (Politics and Government)		
การเมืองการปกครองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ไม่รวมไทย) (Politics and Government in Southeast Asia)	หมวดหมู่นี้ครอบคลุมการศึกษาที่เน้นเรื่องพลวัตภายในของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยกเว้นประเทศไทย ประกอบด้วย การวิเคราะห์เสถียรภาพทางการเมือง ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม และนโยบายต่างประเทศที่มุ่งส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศที่เท่าเทียม นอกจากนี้ยังเจาะลึกว่าประเทศเหล่านี้ปรับตัวเข้ากับพลวัตของโลกอย่างไร และตรวจสอบระบบการเมือง งานวิจัยที่ครอบคลุมถึงวัฒนธรรมทางการเมือง ความเชื่อทางอุดมการณ์ โครงสร้างและกระบวนการทางการเมือง ตลอดจนความขัดแย้งภายในภายในประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เหล่านี้	(สีดา สอนศรี และคณะ, 2559, น. 6-9)
ประชาธิปไตย (Democracy)	การศึกษาเกี่ยวกับ ระบอบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่ หรือการถือเสียงข้างมากเป็นใหญ่ นอกจากนี้ยังครอบคลุมแง่มุมต่าง ๆ เช่น การลงคะแนนเสียงและการแก้ปัญหาาร่วมกัน ในระบอบประชาธิปไตย ประชาชนมีอำนาจอธิปไตย และมีการเน้นย้ำถึงสิทธิและเสรีภาพตามกฎหมายที่เท่าเทียมกันสำหรับพลเมืองทุกคน	(สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2554)

หัวข้อ	นิยาม	อ้างอิง
การเมืองการปกครอง (Politics and Government)		
ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement)	การศึกษาเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมซึ่งมีลักษณะเฉพาะคือการจัดกลุ่มทางสังคมและการดำเนินการร่วมมือ โดยเกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวในมิติต่าง ๆ เช่น การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยมีเป้าหมายเพื่อตอบสนองความต้องการที่หลากหลายเพื่อความยั่งยืนโดยรวมของสังคม	(สุรศักดิ์ ศรีธรรมกุล, 2563, น. 85-86)
ปรัชญาการเมือง (Political Philosophy)	ปรัชญาการเมืองเป็นการศึกษาการเมือง การปกครอง และรัฐ รวมทั้งเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของรัฐ อำนาจอันชอบธรรมในการปกครอง และความสัมพันธ์ระหว่างเสรีภาพส่วนบุคคลกับอำนาจรัฐ	(สรวินัย วงษ์สะอาด, 2561, น. 105-106)
สิทธิมนุษยชน/ความขัดแย้ง (Human Rights & Conflict)	การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับสิทธิโดยธรรมชาติของมนุษย์ทุกคน ซึ่งมีลักษณะเฉพาะคือความเสมอภาค ศักดิ์ศรี เสรีภาพ และความยุติธรรม ได้รับการคุ้มครองภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญไทยและสนธิสัญญาระหว่างประเทศ รวมไปถึงงานวิจัยที่เกี่ยวกับความขัดแย้ง หรือการเป็นปรปักษ์กันระหว่างบุคคลหรือกลุ่ม ซึ่งมักเกิดจากเป้าหมายที่เข้ากันไม่ได้	(สุรัชย์ ศรีสารคาม, 2557, น. 1-2; สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2554)
ประวัติศาสตร์การเมืองไทย (Political History of Thailand)	ประวัติศาสตร์การเมืองไทยครอบคลุมการวิเคราะห์ที่เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญทางการเมือง กฎหมาย และเหตุการณ์ต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงข้อมูลเกี่ยวกับแง่มุมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการปฏิบัติการของรัฐบาล ซึ่งสะท้อนข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ของเหตุการณ์ของมนุษย์	(ทวีชัย แสงนุสร, 2560, น. 44-50)
รัฐประศาสนศาสตร์ (Public Administration)		
นโยบาย (Policy)	งานวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์นโยบาย กระบวนการนโยบายสาธารณะ ซึ่งอาจจะหมายรวมถึงชุดของหลักการและแนวปฏิบัติที่เป็นพื้นฐานของแผนปฏิบัติการหรือกลยุทธ์ นโยบายยังเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในการแก้ปัญหา การพัฒนา หรือการตอบสนองความต้องการที่สำคัญ	(พระครูปลัดประวิทย์ วรธรรมโม และคณะ, 2564, น. 29-31)
การคลัง (Fiscal)	งานวิจัยที่ครอบคลุมเรื่องธุรกรรมทางการเงินภายในประเทศ รวมถึงกลยุทธ์และวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวข้องกับรายจ่าย รายได้ และหนี้ของรัฐบาล ครอบคลุมการดำเนินงานทางการเงินของรัฐบาล รัฐวิสาหกิจ และหน่วยงานของรัฐอื่น ๆ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ องค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ รายจ่ายภาครัฐประเภทต่าง ๆ รายได้ และหนี้ภาครัฐทั้งในประเทศและต่างประเทศ	(มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2556, น. 4)

หัวข้อ	นิยาม	อ้างอิง
องค์การ (Organization)	งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์การภาครัฐ ทฤษฎีองค์การ พฤติกรรมองค์การ และวัฒนธรรมองค์การ เป็นต้น ในที่นี้้องค์การ หมายถึงกลุ่มบุคคลที่ร่วมกันเป็นหนึ่งหรือหลายคนเป้าหมายร่วมกัน โดยมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีโครงสร้างเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ องค์กรอาจเป็นองค์กรที่แสวงหาผลกำไร เช่น บริษัท ห้างหุ้นส่วน และร้านค้าปลีก หรือไม่แสวงหาผลกำไร เช่น สมาคม สถาบัน มูลนิธิ และหน่วยงานของรัฐ ที่ดำเนินงานเพื่อสาธารณประโยชน์	(ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, 2545, น. 1)
การบริหารงานบุคคล (Personnel Management)	งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ การจัดการทรัพยากรบุคคล เช่น ระบบการจัดการทรัพยากรมนุษย์ที่ครอบคลุมรวมถึงความรู้ ทักษะ ความคิดสร้างสรรค์ ความสามารถ และความสามารถของบุคลากรในการขับเคลื่อนองค์กรไปข้างหน้า ทั้งยังครอบคลุมถึงค่านิยม ทักษะคติ แนวทางการแก้ปัญหา และความเชื่อของแต่ละบุคคล มุ่งพัฒนาศักยภาพบุคลากรเพื่อการพัฒนาองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ	(วิชุดา สร้อยสุด และคณะ, 2564, น. 340-342)
การเมืองการปกครองท้องถิ่น (Local Government Politics)	งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ การบริหารจัดการที่มีลักษณะเฉพาะด้วยพลวัตของอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรให้กับท้องถิ่น โดยการโอนอำนาจการตัดสินใจจากศูนย์กลางไปสู่ประชาชนในท้องถิ่น เป้าหมายคือการส่งเสริมการปกครองตนเองในหมู่ประชาชน หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นมีขนาดเล็กกว่าและมีอำนาจและความเชื่อมโยงกับประชาชนอย่างใกล้ชิดและจับต้องได้มากที่สุด	(ศิริวิทย์ วิวิธคุณากร และคณะ, 2563, น. 357-360; สมลรัตน์ ขามธาตุ และ กฤษวรรณ โล่ห์วัชรินทร์, 2561)
ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (International Relations)		
การทูต (Diplomacy)	งานวิจัยที่ครอบคลุมประเด็นด้านการทูต ซึ่งหมายถึงเครื่องมือเชิงกลยุทธ์ที่ใช้ในการดำเนินนโยบายต่างประเทศของรัฐ ซึ่งช่วยให้รัฐสามารถจัดการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศผ่านการสื่อสารกับรัฐบาลและสาธารณชนต่างประเทศ การทูตเกี่ยวข้องกับกระบวนการเจรจาและการสร้างเครือข่าย กิจกรรมทางการทูตสามารถเกิดขึ้นได้ในระดับต่าง ๆ รวมถึงปฏิสัมพันธ์ระดับทวิภาคี ภูมิภาค หรือพหุภาคี และภายในประเทศที่เกี่ยวข้องกับกระทรวงต่าง ๆ ของรัฐบาล เจ้าหน้าที่ สถานิติบัญญัติ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรธุรกิจ และอื่น ๆ	(เอกฉัตร ศีตวรรัตน์, 2554, น. 4)
นโยบายต่างประเทศ (Foreign Policy)	งานวิจัยที่ครอบคลุมประเด็นด้านนโยบายต่างประเทศ ซึ่งครอบคลุมถึงแนวทางของประเทศและการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เช่น ข้อตกลงระหว่างประเทศเช่น A และ B เป็นแผนที่ปรับเปลี่ยนได้ตามพลวัตของโลกที่เปลี่ยนแปลงไป นโยบายต่างประเทศสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาตามเป้าหมายและความสนใจ โดยยึดตามหลักการดำเนินนโยบายต่างประเทศและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เพื่อรักษาความมั่นคงของชาติ	(หงส์ฟ้า ทรัพย์บุญเรือง และ ภูวิน บุญยะเวชชีวิน, 2562, น. 312-315)

หัวข้อ	นิยาม	อ้างอิง
ภูมิภาคนิยม (Regionalism)	งานวิจัยที่ครอบคลุมประเด็นภูมิภาคนิยมในการเมือง ซึ่งเกี่ยวข้องกับกลุ่มประเทศในภูมิภาคใดภูมิภาคหนึ่ง ที่จัดตั้งหน่วยงานความร่วมมือผ่านข้อตกลงอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ องค์การระดับภูมิภาค เหล่านี้จัดการความสัมพันธ์ระหว่างรัฐในมิติต่าง ๆ ที่ประเทศสมาชิกสมัครใจตกลง โดยมีเป้าหมายเพื่อ สร้างข้อผูกพันในเชิงพฤติกรรมและนโยบาย ตลอดจนบูรณาการความร่วมมือระหว่างกัน	(อรณิษฐ์ รุ่งธิพานนท์, 2557, น. 4-5)
องค์การระหว่างประเทศ (International Organization)	งานวิจัยที่ครอบคลุมประเด็นองค์การระหว่างประเทศ ซึ่งหมายถึงองค์กรหรือหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นโดยรัฐ ตั้งแต่สองรัฐขึ้นไปเพื่ออำนวยความสะดวกด้าน ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ สนับสนุนความร่วมมือและการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อ ประโยชน์ของประเทศสมาชิกและมนุษยชาติ องค์การ ระหว่างประเทศวางกรอบการดำเนินการของรัฐ สนับสนุนและปกป้องผลประโยชน์ของรัฐ สามารถ จัดทำสนธิสัญญาระหว่างประเทศ กำหนดมาตรฐาน และให้บริการที่รักษาสันติภาพและความมั่นคง ในระดับสากล	(รภัทชโย ภูเทวิน, 2562, น. 83-86)
อาณาบริเวณศึกษา (Area Studies)	การศึกษาในพื้นที่มุ่งเน้นไปที่การทำความเข้าใจ ภูมิภาคใดภูมิภาคหนึ่งด้วยมุมมองแบบสหวิทยาการ ซึ่งเกี่ยวกับการทำความเข้าใจบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับขอบเขตพื้นที่หรืออาณาบริเวณนั้น ๆ การศึกษา วิวัฒนาการ ทรัพยากร ระบบการเมือง และเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การพาณิชย์ การลงทุน ความร่วมมือ ตลอดจนวิถีชีวิต เป็นต้น	(มนตรี กรรพุมมาลย์, 2561, น. 9-10)
สหวิทยาการ (Interdisciplinary)		
การท่องเที่ยว (Tourism)	งานวิจัยที่ครอบคลุมประเด็นการส่งเสริมและ การจัดการการท่องเที่ยว ซึ่งเน้นการดำเนินกิจกรรม การท่องเที่ยวในพื้นที่เฉพาะ ครอบคลุมกิจกรรม ที่สนับสนุนและมีบทบาทในการกระตุ้นภาคการ ท่องเที่ยวรวมถึงการสร้างรายได้ให้กับเศรษฐกิจ ของประเทศ สาขานี้ยังเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ของชุมชนในการเสริมสร้างผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว โดยยึดหลักการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วม ของชุมชน	(ขวัญฤทัย เดชทองคำ, 2564, น. 1-4)
ศาสนา (Religion)	งานวิจัยที่ครอบคลุมประเด็นศาสนา ซึ่งทำหน้าที่ เป็นจุดยึดทางศีลธรรมและเป็นแนวทางในการ ดำเนินชีวิตตามความเชื่อส่วนบุคคล รวมถึงระบบ ความเชื่อของมนุษย์ หลักจริยธรรม และพิธีกรรมต่าง ๆ ที่กระทำตามความเชื่อเหล่านั้น ศาสนายังมีอิทธิพล และยกระดับจิตสำนึกของมนุษย์ ส่งเสริมพฤติกรรม ทางสังคมที่สอดคล้องกับบรรทัดฐานทางจริยธรรม	(พระมหาไพศาล นนทเมธี (พันธ์สวัสดิ์) และ พระครูวิจิตร พรหมคุณ, 2565, น. 167-170)

หัวข้อ	นิยาม	อ้างอิง
วัฒนธรรม (Culture)	วัฒนธรรมครอบคลุมถึงวิถีชีวิตและประเพณีที่สืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น วัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมประกอบด้วยแง่มุมที่จับต้องไม่ได้ เช่น ความรู้สึก ค่านิยม ปรัชญา ความเชื่อ และองค์ประกอบอันศักดิ์สิทธิ์ แง่มุมเหล่านี้ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตทางสังคม ซึ่งบ่งบอกถึงความต้องการของสังคมและมีอิทธิพลต่อรูปแบบพฤติกรรม วัฒนธรรม ซึ่งเป็นโครงสร้างของมนุษย์ที่ได้มาจากการเรียนรู้จากสิ่งรอบตัวก่อให้เกิดลักษณะเฉพาะตัวและสามารถพัฒนาไปตามกาลเวลาเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม	(ขวัญใจ คงถาวร, 2565, น. 38-39)

ผลการศึกษา

1. จำแนกหมวดหมู่วารสารที่ตีพิมพ์ใน JOPAG ระหว่างปี พ.ศ. 2554 (2011) – 2564 (2021) โดยการประมวลผลผ่านการใช้ Word Cloud

Word Cloud ในภาพที่ 1 แสดงคำศัพท์หลายคำที่เป็นตัวแทนของขอบเขตการวิจัยที่ตีพิมพ์ใน JOPAG ระหว่างปี พ.ศ. 2554 (2011) – 2564 (2021) ผลการศึกษาที่ได้จากการวิเคราะห์ผ่าน Word Cloud มีดังนี้ คำที่โดดเด่นที่สุดคือ “ชุมชน (community)” ซึ่งหมายถึงการมุ่งเน้นที่การศึกษาระดับชุมชนและแนวทางการเมืองและการปกครองแบบอิงชุมชน ลำดับถัดมาคือคำว่า “การพัฒนา (development)” และ “ท้องถิ่น (local)” ก็ค่อนข้างโดดเด่นเช่นกัน ซึ่งบ่งชี้ถึงการเน้นย้ำประเด็นการพัฒนาท้องถิ่นในการวิจัยอย่างมีนัยสำคัญ

Word Cloud แสดงให้เห็นถึงกลุ่มคำว่า “จังหวัด (province)” “อำเภอ (district)” และ “ตำบล (sub-district)” ซึ่งอาจหมายถึงจุดเน้นทางภูมิศาสตร์ กรณีศึกษา หรือหน่วยการวิเคราะห์ ของการวิจัย คำว่า “นโยบาย (policy)” “การจัดการ (management)” และ “องค์กร (organization)” ก็สามารถมองเห็นได้ชัด สิ่งนี้ ชี้ไปที่การวิจัยในนโยบายสาธารณะ การจัดการด้านการบริหาร และการศึกษาองค์กร ที่มีอยู่จำนวนมากในหัวข้อวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์ใน JOPAG ประกอบกับการอ้างอิงถึงคำว่า “มหาสารคาม (Mahasarakham)” และ “ประเทศไทย (Thailand)” ซึ่งบ่งชี้ถึงจุดสนใจในระดับภูมิภาค ซึ่งอาจเป็นที่ที่การวิจัยดำเนินการหรือเป็นกรณีศึกษา นอกจากนี้ยังปรากฏกลุ่มคำ “การบริหาร (administration)” และคำว่า “การจัดการปกครอง (governance)” ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงประเด็นการตรวจสอบ/ วิเคราะห์ในระบบการบริหารและประเด็นการจัดการปกครองทั้งทางทฤษฎีและปฏิบัติจำนวนมาก

Word Cloud แสดงคำว่า “อาเซียน (ASEAN)” ซึ่งบ่งบอกถึงการมุ่งเน้นไปที่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และองค์กรระหว่างรัฐบาลซึ่งไทยเป็นส่วนหนึ่ง นอกจากนี้แล้วยังมี คำอื่น ๆ เช่น “การท่องเที่ยว (tourism)” “กรณี (case)” “ตัวแบบ (model)” “การมีส่วนร่วม (participation)” และ “สังคม (social)” คำเหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงขอบเขตการวิจัยที่หลากหลาย ซึ่งอาจรวมถึงกรณีศึกษา ตัวแบบ การมีส่วนร่วมของประชาชน และประเด็นอื่น ๆ ทางสังคม

A word cloud visualization of the abstract 'Development' concept. The words are arranged in a circular pattern, with 'Development' being the largest and most central word. Other prominent words include 'Community', 'Local', 'Province', 'Management', 'Organization', 'District', 'Case', 'Human', 'Government', 'Study', 'Administration', 'Tourism', 'Mahasarakham', 'Welfare', 'Philippine', 'Justice', 'Public', 'Administrative', 'Thailand', 'ASEAN', 'Sub', 'Society', 'Political', 'Policy', 'Building', 'Metropolitan', 'Subdistrict', 'Security', 'Economy', 'Municipality', 'Council', 'Participation', 'People's', 'Welfare', 'Philippine', 'Justice', 'Public', 'Administrative', 'Thailand', 'ASEAN', 'Sub', 'Society', 'Political', 'Policy', 'Building', 'Metropolitan', 'Subdistrict', 'Security', 'Economy', 'Municipality', 'Council', 'Participation', 'People's'.

ปี พ.ศ.	การเมืองการปกครอง	รัฐประศาสนศาสตร์	ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ	สหวิทยาการ	จำนวนบทความในแต่ละปี (รวม)
2554 (2011)	3	4	1	1	9
2555 (2012)	4	2	3	1	10
2556 (2013)	1	10	9	1	21
2557 (2014)	7	18	12	3	40

ปี พ.ศ.	การเมืองการปกครอง	รัฐประศาสนศาสตร์	ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ	สหวิทยาการ	จำนวนบทความในแต่ละปี (รวม)
2558 (2015)	10	13	12	3	38
2559 (2016)	16	38	9	2	65
2560 (2017)	12	41	3	4	61
2561 (2018)	9	24	6	3	42
2562 (2019)	8	24	1	7	40
2563 (2020)	8	27	6	1	42
2564 (2021)	7	27	4	6	43
รวม	86	227	66	32	411
ร้อยละ	20.92	55.23	16.06	7.79	100

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนบทความตีพิมพ์ตามหมวดหมู่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554 (2011) – 2564 (2021) ตลอดทศวรรษที่ผ่านมา มีการตีพิมพ์บทความทั้งหมด 411 บทความ แบ่งออกเป็น 86 บทความ (20.92%) อยู่ในหมวดการเมืองการปกครอง 227 บทความ (55.23%) จัดอยู่ในหมวดรัฐประศาสนศาสตร์ 66 บทความ (16.06%) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และ 32 บทความ (7.79%) เกี่ยวข้องกับการศึกษาแบบสหวิทยาการ โดยปีที่มีบทความรวมสูงสุดคือ พ.ศ. 2559 (2016) มีบทความ 65 บทความ โดยเป็นสาขารัฐประศาสนศาสตร์ 38 บทความ ซึ่งเป็นหมวดหมู่ที่มีบทความมากที่สุดในแต่ละปี ในทางกลับกัน หมวดหมู่ที่มีบทความโดยรวมน้อยที่สุดคือสหวิทยาการ โดยปี พ.ศ. 2562 (2019) มีจำนวนบทความในหมวดหมู่นั้นมากที่สุดถึง 7 บทความ ทั้งนี้การตีพิมพ์บทความในช่วงหลายปีที่ผ่านมาของ JOPAG สะท้อนให้เห็นถึงการมุ่งเน้นอย่างต่อเนื่องในด้านรัฐประศาสนศาสตร์ ซึ่งถือเป็นมากกว่าครึ่งหนึ่งของผลงานที่ได้รับการตีพิมพ์ทั้งหมด ข้อมูลข้างต้นยังชี้ให้เห็นถึงความสนใจที่ค่อนข้างคงที่ในด้านการเมืองการปกครอง และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ในขณะที่การศึกษาแบบสหวิทยาการจะแตกต่างกันไปในแต่ละปีสำหรับ JOPAG

โดยภาพรวมการตีพิมพ์ในแต่ละปี จะพบว่าในช่วง พ.ศ. 2554 (2011) – 2564 (2021) หัวข้อที่ถูกตีพิมพ์มากที่สุด คือ หัวข้อรัฐประศาสนศาสตร์ มากกว่าหัวข้ออื่น ๆ อย่าง หัวข้อการเมืองการปกครอง หัวข้อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และหัวข้อสหวิทยาการ ยกเว้นในปี พ.ศ. 2555 (2012) ที่หัวข้อการเมืองการปกครองถูกตีพิมพ์มากกว่าหัวข้อรัฐประศาสนศาสตร์ โดยแสดงตามภาพที่ 2

ภาพที่ 2 การเปรียบเทียบหัวข้อบทความที่ถูกตีพิมพ์ในแต่ละปี ระหว่าง พ.ศ. 2554 (2011) – 2564 (2021)

ตารางที่ 3 แสดงการเปรียบเทียบหัวข้อย่อยจากวารสารการเมืองการปกครองที่มีการตีพิมพ์ในระยะเวลา 11 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2554 (2011) – 2564 (2021) มีการจำแนกบทความที่มีการตีพิมพ์ จากหัวข้อย่อยที่กำหนดขึ้นของในแต่ละสาขาวิชาของ รัฐศาสตร์ จากผลการศึกษาในตารางที่ 3 เราสามารถสังเกตความกว้างของหัวข้อที่ครอบคลุมในวารสารได้ บทความส่วนใหญ่อยู่ในหมวดของรัฐประศาสนศาสตร์ โดยเน้นที่การเมืองและการปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหลักถึง 76 บทความ สำหรับหัวข้อการเมืองการปกครองนั้น งานวิจัยเกี่ยวกับประชาธิปไตยเป็นหัวข้อที่ได้รับการตีพิมพ์มากที่สุด ถึง 35 บทความ ซึ่งบ่งชี้ว่ามีความสนใจอย่างมากในด้านนี้ สำหรับหัวข้อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมักมุ่งเน้นไปที่ อาณาบริเวณศึกษา และ ภูมิภาคนิยม ซึ่งชี้ให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อประเด็นเกี่ยวกับแนวทางระดับภูมิภาคในการทำความเข้าใจพลวัตของโลก ในขณะที่ในหมวดหมู่สหวิทยาการ แม้ว่าจะมีจำนวนน้อยกว่าหมวดหมู่อื่น ๆ ในภาพรวม แต่ก็ยังแสดงการกระจายบทความที่สมดุลในด้านการท่องเที่ยว ศาสนา และวัฒนธรรม ซึ่งสะท้อนถึงขอบเขตทางวิชาการที่กว้างขวางของ JOPAG อีกด้วย

ตารางที่ 3 จำแนกบทความที่มีการตีพิมพ์ จากหัวข้อย่อยที่กำหนดขึ้นของในแต่ละสาขาวิชาของ รัฐศาสตร์

หัวข้อการเมืองการปกครอง (86 บทความ)	
การเมืองการปกครองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ไม่รวมไทย)	10 บทความ
ประชาธิปไตย	35 บทความ
การเคลื่อนไหวทางสังคม	10 บทความ
ปรัชญาการเมือง	2 บทความ

หัวข้อการเมืองการปกครอง (86 บทความ)	
สิทธิมนุษยชนและความขัดแย้ง	5 บทความ
ประวัติศาสตร์ทางการเมืองไทย	24 บทความ
หัวข้อรัฐประศาสนศาสตร์ (227 บทความ)	
นโยบาย	63 บทความ
การคลัง	2 บทความ
องค์การ	62 บทความ
การบริหารงานบุคคล	24 บทความ
การเมืองการปกครองท้องถิ่น	76 บทความ
หัวข้อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (66 บทความ)	
การทูต	1 บทความ
นโยบายต่างประเทศ	9 บทความ
ภูมิภาคนิยม	19 บทความ
องค์การระหว่างประเทศ	6 บทความ
อาณานิคมศึกษา	31 บทความ
หัวข้อสหวิทยาการ (32 บทความ)	
การท่องเที่ยว	13 บทความ
ศาสนา	7 บทความ
วัฒนธรรม	12 บทความ

สรุปและอภิปรายผล

การศึกษาขอบเขตของงานวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์ใน JOPAG ระหว่าง ปี พ.ศ. 2554 (2011) – 2564 (2021) โดยใช้ Word Cloud เผยให้เห็นภาพรวมของการวิจัยรัฐศาสตร์ที่มีพลวัตและการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในประเทศไทย ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจาก Word Cloud แสดงให้เห็นว่าประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ “ชุมชน” “การพัฒนา” และ “ท้องถิ่น” เป็นประเด็นหลักที่ของงานวิจัยทางด้านรัฐศาสตร์ของไทยในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ผู้วิจัยยังพบอีกด้วยว่า JOPAG ได้ตีพิมพ์บทความจำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองท้องถิ่น ซึ่งในหมวดหมู่รัฐประศาสนศาสตร์ ข้อค้นพบนี้สะท้อนให้เห็นถึงการมุ่งเน้นไปที่ประเด็นท้องถิ่นแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งเกี่ยวกับเรื่องของการจัดการปกครองและผลกระทบที่มีในระดับรากหญ้า ซึ่งอาจจะสามารถซึ่งสะท้อนถึงแนวโน้มความสนใจในมิติของการกระจายอำนาจและการเสริมอำนาจให้แก่ชุมชน ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญของการพัฒนาการเมืองของประเทศไทยในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นว่า JOPAG ได้กลายเป็นเวทีสำหรับการอภิปรายเกี่ยวกับการจัดการปกครองและการมีส่วนร่วมระดับชุมชน นี่เป็นข้อบ่งชี้ถึงการยอมรับทั้งทางสังคมและวิชาการในวงกว้างถึงความสำคัญของการกระจายอำนาจในการปกครองระดับท้องถิ่น เพื่อตอบสนองความต้องการเฉพาะได้ดีขึ้น และเพิ่มการมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย

บทความในหมวดหมู่รัฐประศาสนศาสตร์ มีการตีพิมพ์ซึ่งมีมากกว่าครึ่งหนึ่งของบทความที่ตีพิมพ์ เน้นย้ำว่า JOPAG ให้ความสำคัญในเรื่องโครงสร้างการบริหาร นโยบาย ในภาครัฐ โดยเฉพาะในบริบทของประเทศไทย ในทางตรงกันข้าม หมวดหมู่การเมืองการปกครอง แม้ว่าจะมีการนำเสนอน้อยกว่า แต่ก็แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายในหัวข้อย่อย อย่างเช่นประเด็นเรื่องของ ประชาธิปไตย และ ประวัติศาสตร์การเมืองไทย ที่มีการตีพิมพ์อยู่จำนวนมากและโดดเด่น สิ่งนี้ชี้ให้เห็นถึงความสนใจอย่างต่อเนื่องใน เรื่องของประชาธิปไตย ซึ่งสอดคล้องกับแนวโน้มทางวิชาการทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภูมิภาคที่แนวปฏิบัติและหลักการทางประชาธิปไตย มักมีความผันผวนและเป็นที่ถกเถียงทางวิชาการอย่างเข้มข้น

สำหรับหมวดหมู่ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แม้ว่าจะไม่โดดเด่นเท่ากับรัฐประศาสนศาสตร์ แต่ก็ยังคงมีการศึกษาอย่างต่อเนื่องและมุ่งเน้นไปที่เรื่องของ อาณาบริเวณศึกษา และ ภูมิภาคนิยม ซึ่งเป็นหัวข้อย่อยที่พบบ่อยที่สุด สิ่งนี้สะท้อนถึงความสนใจเชิงยุทธศาสตร์ของไทยในด้านพลวัตของภูมิภาคและบทบาทของไทยในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความแพร่หลายของประเด็นเรื่อง อาณาบริเวณศึกษา บ่งชี้ถึงวิวัฒนาการวิจัยที่มีความผสมผสานมุมมองแบบสหวิทยาอีกด้วย หมวดหมู่สุดท้ายคือสหวิทยาการ แม้ว่าจะมีจำนวนน้อยกว่า แต่ก็เน้นย้ำถึงความมุ่งมั่นของ JOPAG ในการขยายขอบเขตของการวิจัยไปในมิติของ “การท่องเที่ยว” “ศาสนา” และ “วัฒนธรรม” มากยิ่งขึ้น

แม้ว่า JOPAG ได้ทำการเผยแพร่บทความที่มีหัวข้อที่ครอบคลุมมากมาย แต่ก็มีช่องว่างที่น่าสังเกต เช่นในหัวข้อย่อยเรื่อง ปรัชญาการเมือง เป็นหัวข้อที่มีความสำคัญต่อรากฐานทางทฤษฎีของรัฐศาสตร์ แต่ก็ไม่มีการเผยแพร่ใน JOPAG จำนวนไม่มาก เช่นเดียวกันกับหัวข้อเกี่ยวกับ สิทธิมนุษยชนและความขัดแย้ง ซึ่งมีความสำคัญมากขึ้นในภูมิทัศน์ทางการเมืองที่เชื่อมโยงถึงกันของโลกยุคโลกาภิวัตน์ ช่องว่างเหล่านี้บ่งชี้ถึงศักยภาพในพื้นที่สำหรับตีพิมพ์หัวข้อดังกล่าวใน JOPAG ในอนาคตเพื่อสร้างสมดุลระหว่างประเด็นธรรมาภิบาลเชิงปฏิบัติกับทฤษฎีการเมืองที่เป็นรากฐานด้วย

จากผลการวิจัยและการอภิปรายผลข้างต้น เผยให้เห็นประเด็นเฉพาะสำหรับการกำหนดขอบเขตของวารสาร (scope of journal) ในอนาคตได้ต่อไปนี้

1. JOPAG ควรมุ่งเน้นประเด็นวิจัยเกี่ยวกับการจัดการปกครองท้องถิ่น (local governance) การกระจายอำนาจ และกลยุทธ์การเสริมอำนาจของชุมชน ต่อไป ซึ่งเป็นประเด็นที่สอดคล้องกับแนวโน้มทางการเมืองในปัจจุบันของประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
2. JOPAG ควรส่งเสริมงานวิจัยที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์นโยบาย การปฏิรูปการบริหาร และการให้บริการสาธารณะ เพื่อส่งเสริมแนวทางปฏิบัติด้านการกำกับดูแลที่มีประสิทธิภาพ ทั้งในบริบทประเทศไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
3. JOPAG ควรขยายขอบเขตและเน้นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในเชิงลึกมากขึ้น โดยเน้นไปที่การทูต ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ และผลกระทบทางการเมืองของภูมิภาคนิยม
4. JOPAG ควรส่งเสริมการส่งผลงานที่บูรณาการมุมมองจากการท่องเที่ยว ศาสนา และวัฒนธรรม ในการทำความเข้าใจแบบองค์รวมว่าปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมนั้นมีอิทธิพลต่อกระบวนการและผลลัพธ์ทางการเมืองอย่างไร ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

5. JOPAG ควรมุ่งตีพิมพ์งานทางทฤษฎีให้มากขึ้น เพื่อสร้างสมดุลระหว่างการวิจัยเชิงปฏิบัติและการวิจัยเชิงประจักษ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นเรื่องของปรัชญาการเมือง สิ่งนี้จะเป็นเวทีสำหรับการถกเถียงแนวคิดพื้นฐานที่สนับสนุนระบบการเมืองและรูปแบบการปกครอง ซึ่งช่วยเพิ่มความลึกทางวิชาการของวารสารอีกด้วย

6. JOPAG ควรเน้นการตีพิมพ์ในประเด็นร่วมสมัย เช่น สิทธิมนุษยชน และการแก้ไขความขัดแย้ง ซึ่งสะท้อนถึงผลกระทบของโลกาภิวัตน์ต่อการจัดการปกครองและการกำหนดนโยบาย

โดยสรุป JOPAG มีบทบาทสำคัญในการกำหนดรูปแบบการวิจัยรัฐศาสตร์ในประเทศไทย ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา บทความที่ได้รับการเผยแพร่สะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับพลวัตทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับนานาชาติ โดยเน้นย้ำประเด็นด้านการจัดการปกครองและการบริหารอย่างชัดเจน ทั้งนี้ควรมุ่งงานวิจัยทางด้านทฤษฎีและปรัชญาการเมืองให้มากขึ้น และขยายขอบเขตของการศึกษาเรื่องสิทธิมนุษยชนและความขัดแย้งด้วย

บรรณานุกรม

- ขวัญใจ คงถาวร. (2565). ละครในราชสำนัก: องค์ความรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของไทย. *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 24(1), 38-39.
<https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jica/article/view/255032/174696>
- ขวัญฤทัย เดชทองคำ. (2564). การจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์สู่ความยั่งยืนของธุรกิจภายใต้วิกฤติโควิด19. *วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ*, 17(2), 1-4.
- ทวีชัย แสงนุสร. (2560). วิเคราะห์การเมืองจากประวัติศาสตร์ ในมุมมองรัฐศาสตร์. *วารสารพัฒนาการเรียนรู้ยุคใหม่*, 2(2), 44-50.
- พระครูปลัดประวิทย์ วรธมโม, และคณะ. (2564). การกำหนดนโยบายสาธารณะของรัฐบาลไทย. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์*, 8(3), 29-31.
- พระมหาไพศาล นนทเมธี (พันธ์สวัสดิ์), และพระครูวิจิตรพรหมคุณ. (2565). บทบาทของพระสอนศีลธรรมในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนจังหวัดนครศรีธรรมราช. *วารสารพุทธสังคมวิทยาปริทรรศน์*, 7(4), 167-170. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/BSJ/article/view/258128/175395>
- มนตรี กรรพุมมัลย์. (2561). อาณาบริเวณศึกษา: จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ. *Area Studies: From Concepts to Practices*, 2(1) 9-10.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (2556). *การคลังและนโยบายการคลัง หลักเศรษฐศาสตร์เบื้องต้น*. [https://www.stou.ac.th/offices/oes/upload/a-w%2060120%201-2-pdf/a-w%2060120-3%20\(2-56\).pdf](https://www.stou.ac.th/offices/oes/upload/a-w%2060120%201-2-pdf/a-w%2060120-3%20(2-56).pdf)

- รภัทชโย ภูเทวิน. (2562). การใช้เหตุผลทางกฎหมายด้วยวิธีการเทียบเคียงระหว่างรัฐกับองค์การระหว่างประเทศต่อการเปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายสถาบันระหว่างประเทศ ในยุคปัจจุบัน: ปัญหาทฤษฎีกฎหมายระหว่างประเทศอันเป็นข้อสันนิษฐาน เรื่องความแตกต่างระหว่าง รัฐกับองค์การระหว่างประเทศตามความคิดเห็น ของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ. *วารสารนิติพัฒน์ นิต้า*, 8(2).
- วิชุดา สร้อยสุด, และคณะ. (2564). การจัดการทรัพยากรมนุษย์หัวใจสำคัญของการขับเคลื่อนองค์กรยุคปัจจุบัน. *วารสารการพัฒนาการเรียนรู้สมัยใหม่*, 6(5), 340-342.
- ศิริวรรดี วิวิธคุณากร, และคณะ. (2563). การปกครองท้องถิ่นไทยในยุคพลิกผันการเปลี่ยนแปลง. *วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น*, 4(2), 357-360.
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์, และคณะ. (2545). *องค์การและการจัดการ*. โรงพิมพ์ธรรมสาร.
- สุรัชย์ ศรีสารคาม. (2557). *บทความเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชน*. https://www.constitutionalcourt.or.th/occ_web/ewt_dl_link.php?nid=1394.
- สรวิชัย วงษ์สะอาด. (2561). ปฐมเหตุแห่งปรัชญาการเมือง. *วารสารศิลปะการจัดการ*, 2, 105-106.
- สุรศักดิ์ ศรีธรรมกุล. (2563). การเคลื่อนไหวทางสังคมในยุคดิจิทัล. *วารสารมหาจุฬานาครทรรค์*, 7(10), 85-86.
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2554). *ขัดแย้ง*. <https://dictionary.orst.go.th>
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2554). *นโยบาย*. <https://dictionary.orst.go.th>
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2554). *ประชาธิปไตย*. <https://dictionary.orst.go.th>
- สีดา สอนศรี, และคณะ. (2559). เอเชียตะวันออกเฉียงใต้: การเมือง เศรษฐกิจ และการต่างประเทศ (พ.ศ. 2550-2558). *วารสารการเมืองการปกครอง*, 6(1), 6-9.
- สมลรัตน์ ขามธาตุ, และกฤษฎวรรณ โล่ห์วัชรินทร์. (2561). การกระจายอำนาจกิจการตำรวจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: กรณีศึกษาทัศนคติของข้าราชการตำรวจใน จังหวัดขอนแก่น. *วารสารการบริหารท้องถิ่น*, 11(1), 41-76.
- หงส์ฟ้า ทรัพย์บุญเรือง, และภูวิน บุญยะเวชชีวิน. (2562). ไทยแลนด์ 4.0 กับนโยบายต่างประเทศ: ยุทธศาสตร์การต่างประเทศ 5 ปี. *วารสารนานาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา*, 23(2), 312-315.
- อรณิข รุ่งธิพานนท์. (2557). บทสรุปผู้บริหาร ภูมิภาคนิยมกับอาเซียน, (1), 4-5. <https://library.parliament.go.th/sites/default/files/assets/files/works/academic%20office/books/pdf/NALT-work-academic-2557-oranich.pdf>
- เอกฉัตร ศีตวรรตน์. (2554). *แนวคิดเกี่ยวกับการทูตเชิงพาณิชย์ การทูตเชิงพาณิชย์ (Commercial Diplomacy)*. https://www.ditp.go.th/contents_attach/78168/78168.pdf
- เอกภพ สิทธิวรรณธนะ. (2561). *วิเคราะห์ขอบเขตประเด็นศึกษาด้วย Word cloud*. <https://thamlenlen.home.blog/>
- DePaolo, C. A., & Wilkinson, K. (2014). Get your head into the clouds: Using word clouds for analyzing qualitative assessment data. *TechTrends*, 58, 38-44. <https://doi.org/10.1007/s11528-014-0750-9>

- Gerring, J., & Yesnowitz, J. (2006). A normative turn in political science?. *Polity*, 38, 101-133. <https://www.jstor.org/stable/3877092>
- Mathaisel, D. F., & Comm, C. L. (2021). Political marketing with data analytics. *Journal of Marketing Analytics*, 9, 56-64. <https://doi.org/10.1057/s41270-020-00097-1>
- Visvizi, A., Lytras, M. D., & Aljohani, N. (2021). Big data research for politics: human centric big data research for policy making, politics, governance and democracy. *Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing*, 12, 4303-4304. <https://doi.org/10.1007/s12652-021-03171-3>
- Voinea, C. F. (2023). Methodology challenge in political science research. *Frontiers in Political Science*, 5, 1295055. <https://doi.org/10.3389/fpos.2023.1295055>

Disability-poverty Cycle: The Public Policy Recommendations to Stop the Cycle

Cheerawat Charoensuk^{*}

(Received Date: August 23, 2023, Revised Date: December 4, 2023, Accepted Date: December 6, 2023)

Abstract

This article aims to explain the relationship between disability and poverty as twins that follow each other and propose some recommendations to stop the cycle. Usually, disability often leads to poverty, and likewise, poverty often leads to disability. This relationship becomes a continuous cycle called “the disability-poverty cycle” and makes it extremely difficult for people with disabilities to raise themselves out of poverty. When a person or a family member becomes disabled, it is likely to result in a decrease in household income. Likewise, when a person or a household is poor, it is more likely that a person or a member of that household will experience some type of disability. To stop the cycle of disability that leads to poverty, public policies should be implemented to remove barriers that obstruct the potential of people with disabilities. So, people with disabilities can live in society with dignity and have income to support themselves and their families. And to stop the cycle of poverty that leads to disability, public policies should be made to support decent living standards for the poor.

Keywords: Disability, Poverty, Disability-poverty Cycle, Public Policy

^{*} College of Politics and Governance, Maharakham University, Maharakham
e-mail: cheerawat.c@msu.ac.th

วงจรความพิการ-ความยากจน: ข้อเสนอเชิงนโยบายสาธารณะเพื่อยุติวงจร

จิรวัดน์ เจริญสุข*

(วันรับบทความ: 23 สิงหาคม 2566/ วันแก้ไขบทความ: 4 ธันวาคม 2566/ วันตอบรับบทความ: 6 ธันวาคม 2566)

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างความพิการและความยากจน ซึ่งเปรียบเสมือนฝาแฝดที่ตามติดกันและกันอยู่ตลอดเวลา รวมถึงนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการแก้ปัญหาโดยส่วนมากแล้ว ความพิการมักจะนำมาซึ่งความยากจน และในทำนองเดียวกัน ความยากจนก็มักจะนำมาซึ่งความพิการ กลายเป็นวงจรที่หมุนต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ ซึ่งอาจเรียกว่า “วงจรความพิการ-ความยากจน” ทำให้เป็นเรื่องที่ยากอย่างยิ่งที่คนพิการจะสามารถถีบตัวเองเพื่อให้หลุดพ้นจากความยากจนได้ เมื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือสมาชิกในครอบครัวเป็นคนพิการ มีแนวโน้มที่จะส่งผลทำให้รายได้ในครัวเรือนต้องลดลงไปด้วย ในทำนองเดียวกัน เมื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือครัวเรือนใดมีฐานะยากจน ก็มีแนวโน้มที่คน ๆ นั้นหรือสมาชิกในครัวเรือนนั้นจะต้องพบกับความพิการ ดังนั้น เพื่อยุติวงจรความพิการที่นำไปสู่ความยากจน ภาครัฐควรต้องมียุทธศาสตร์ที่มุ่งขจัดอุปสรรคต่าง ๆ ที่กีดขวางศักยภาพของคนพิการ เพื่อให้คนพิการสามารถใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี มีรายได้เลี้ยงตัวเองและครอบครัวได้ตามอัตภาพ และเพื่อยุติวงจรความยากจนที่นำไปสู่ความพิการ ภาครัฐควรต้องมียุทธศาสตร์ที่สนับสนุนมาตรฐานการดำรงชีวิตที่ดีพอแก่คนยากจน

คำสำคัญ: ความพิการ, ความยากจน, วงจรความพิการ-ความยากจน, นโยบายสาธารณะ

* วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

อีเมล: cheerawat.c@msu.ac.th

บทนำ

หากจะกล่าวถึงความพิการ ภาพจำของบุคคลที่มีอวัยวะภายนอกไม่ครบหรือบกพร่องมักเป็นสิ่งที่เข้ามาสู่มโนสำนึกของเราเป็นลำดับแรก และค่อนข้างแน่นอนว่าภาพจำต่อมาเกี่ยวกับคนพิการย่อมหนีไม่พ้นความเป็นผู้มีสถานะที่ยากลำบาก น่าสงสารเห็นใจ มีความรู้สึกละเวทนาเมื่อพบเห็น และต้องดำรงชีวิตในสถานะที่ยากแค้นขัดสน ภาพจำเหล่านี้เป็นผลจากการผลิตซ้ำมาโดยตลอดของสังคมที่มีต่อคนพิการโดยเฉพาะในสังคมยุคปัจจุบันที่การส่งต่อผลผลิตซ้ำเป็นสิ่งที่ทำกันได้ง่ายผ่านเทคโนโลยีอันทันสมัย

คำถามหนึ่งที่น่าสนใจคือทำไมไม่มีใครเฉลียวใจสงสัยมากเท่าใดนักคือ ทำไมคนพิการจึงต้องอยู่ในสถานะที่ยากจนน่าสงสารแบบนั้น ? หากเรามองคนพิการที่เรารู้จักหรือเคยพบพานกันมาก่อนในสถานที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการมาขายลอตเตอรี่ หรือการมาร้องเพลงแลกกับเงินเราก็คงสรุปได้โดยง่ายว่าคนเหล่านี้ที่น่าสงสาร จริง ๆ สภาพที่ต้องขายลอตเตอรี่หรือร้องเพลงไปตามสถานที่ต่าง ๆ อย่างอดทนตากแดดตากฝนและรอคอยคนใจบุญ เป็นสถานะที่ยากจะยอมรับสำหรับคนไม่พิการโดยทั่วไป แต่จะมีใครเคยคิดว่า ทำไมคนพิการเหล่านั้นจึงยากจน ในทำนองเดียวกันเราอาจจะเลยที่จะตั้งคำถามที่ว่า ทำไมครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่จึงต้องประสบกับความพิการ ? บ่อยครั้งที่เราอาจพบเห็นข่าวทางโทรทัศน์เกี่ยวกับคนพิการซึ่งมักจะอยู่ในครัวเรือนที่ยากจน ครัวเรือนเหล่านั้นมักจะมีสภาพความเป็นอยู่ที่ขัดสน และมีผู้ใจบุญนำสิ่งของข้าวปลาอาหารมาบริจาคให้ตามแต่กำลังทรัพย์ คนพิการดูเหมือนจะต้องมีชีวิตวนเวียนอยู่กับความยากจนที่ดูเหมือนจะวนซ้ำหาค้นอย่างไม่รู้จบ กลายเป็นวงจรที่คนพิการและคนยากจนต้องเผชิญหน้าอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยง

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะอธิบายวงจรความสัมพันธ์ระหว่างความพิการกับความยากจน ซึ่งเปรียบเสมือนคู่ฝาแฝดที่อยู่ด้วยกันตลอดเวลา โดยที่ต่างฝ่ายต่างก็เป็นสาเหตุของกันและกัน กล่าวคือ ความพิการเป็นสาเหตุของความยากจน และความยากจนก็เป็นสาเหตุของความพิการ อาจยกตัวอย่างให้เห็นเด่นชัดโดยเปรียบเสมือนไก่กับไข่ที่ต่างก็เป็นสาเหตุของกันและกันนั่นเอง ในช่วงท้ายบทความนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อให้ผู้มีอำนาจนำไปดำเนินการเพื่อยุติวงจรความพิการกับความยากจน อันจะทำให้คุณภาพชีวิตของคนพิการดีขึ้น และทำให้คนยากจนมีโอกาสที่จะต้องกลายเป็นคนพิการน้อยลง

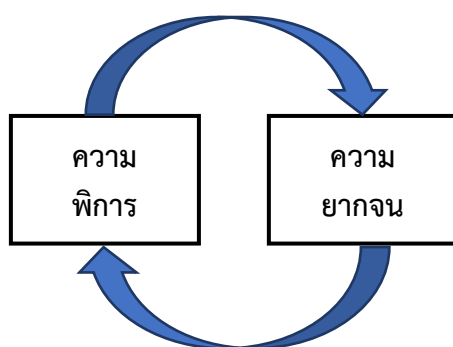
วงจรความพิการ-ความยากจน (Disability-poverty Cycle)

นับตั้งแต่อดีต ความพิการมักถูกจัดให้เป็นปัญหาส่วนบุคคล กล่าวคือ ความพิการเป็นเรื่องที่แต่ละบุคคลต้องรับผิดชอบตัวเอง ไม่มีความข้องเกี่ยวใด ๆ กับนโยบายของรัฐ ความพิการตามแนวคิดดั้งเดิมนี้นี้ เป็นเรื่องของบุญทำกรรมแต่ง เกิดจากการทำบาปกรรมในชาติปางก่อน รวมถึงในชาตินี้และอาจรวมถึงบาปกรรมที่พ่อแม่หรือบรรพบุรุษได้เคยกระทำไว้ด้วย ดังนั้นการแก้ไขให้ความพิการหายโดยเร็วหรือไม่ให้เป็นคนพิการในชาติหน้าอีกก็คือการหมั่นทำบุญทำความดีให้มากที่สุด เพื่อให้ผลบุญตกบันดาลให้ไม่ต้องพบเจอกับความพิการอีก

ต่อมา แนวความคิดทางการแพทย์ (Medical Model) เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่เข้ามา มีอิทธิพลต่อความพิการ แนวคิดนี้เสนอว่าความพิการแม้ว่าจะยังคงเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล แต่สามารถที่จะฟื้นฟูแก้ไขได้ ไม่ต้องรอผลบุญในชาติหน้า ด้วยการใช้อำนาจความรู้ทางการแพทย์ เข้าไปช่วยทำให้ความพิการหายไปหรืออย่างน้อยก็ทำให้บรรเทาเบาบางลงได้ ก่อนที่ในท้ายที่สุด จะกลับไปสู่การใช้ชีวิตในสังคมต่อไป

อย่างไรก็ตาม แนวคิดทั้งสองดังกล่าวข้างต้นกลับละเลยมิติด้านนโยบายสาธารณะ ทำให้ในเวลาต่อมาได้เกิดแนวคิดเกี่ยวกับความพิการ เรียกว่า แนวคิดเชิงสังคม (Social Model) ซึ่งอธิบายว่า ความพิการแท้จริงแล้วเกิดจากนโยบายของรัฐ ที่ไม่เอื้อต่อการใช้ชีวิตปกติของคนพิการ ทำให้คนพิการไม่สามารถดำรงชีวิตได้เหมือนเช่นเดียวกับคนที่ไม่พิการ หากนโยบายของรัฐสร้างสังคม ที่เอื้อต่อการใช้ชีวิตของทุกคนได้อย่างแท้จริง คนพิการก็จะสามารถทำอะไรได้ด้วยตนเอง และนั่นจึงหมายถึงพวกเขาจะไม่รู้สึกว่าตนเองเป็นคนพิการแต่อย่างใด

นโยบายสาธารณะที่ละเลยความต้องการของคนพิการมีส่วนทำให้คนพิการต้องกลายเป็น คนยากจน และในทำนองเดียวกัน คนยากจนก็ต้องกลายเป็นคนพิการ บนโลกใบนี้ คนพิการคือ กลุ่มคนที่ยากจนที่สุดในสังคม มีเด็กพิการแคร่ร้อยละ 10 ที่ได้เข้าสู่ระบบการศึกษา ในแอฟริกาใต้ คนพิการมีอุปสรรคในการเข้าถึงสิ่งจำเป็นพื้นฐานจำนวนมาก ในเลบานอน หญิงพิการจะถูกห้ามมิให้ ไปทำงาน และคนพิการชายมักได้งานทำที่มีความมั่นคงต่ำ งานหนัก ค่าจ้างต่ำ ในเนปาล คนพิการ เข้าถึงบริการสุขภาพ การศึกษา และการทำงานได้ค่อนข้างยาก คนพิการมักจะถูกเก็บไว้ในบ้าน ไม่ให้เจอคนอื่น ในประเทศกานา คนพิการจำเป็นต้องไปขอทานเพื่อเอาตัวรอดเนื่องจากนโยบายรัฐ ไม่สนับสนุนช่วยเหลือคนพิการ (Swain & French, 2013, p.46-48) การวิจัยเกี่ยวกับต้นทุน ของความพิการในประเทศจีน พบความสัมพันธ์ระหว่างความพิการกับความยากจนอย่างมีนัยสำคัญ ยิ่งรายได้ของครัวเรือนมีน้อย โอกาสที่จะเกิดความพิการยิ่งมีมากขึ้น (Loyalka, Liu, Chen, & Zheng, 2014, p. 116) ในทำนองเดียวกัน ครัวเรือนที่มีคนพิการในจีนจะยิ่งต้องมียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น นับได้ว่าปัญหาสุขภาพในครอบครัวรวมถึงความพิการคือสาเหตุสำคัญที่ทำให้ครัวเรือน ในจีนยากจนลง (Wang et al, 2005 อ้างถึงใน Fjeld & Sagli, 2011, p.31) ในประเทศนามิเบีย ซิมบับเว มาลาวี และแซมเบีย พบว่า คนพิการเข้าถึงระบบการศึกษาได้ยากลำบากกว่าคนไม่พิการ ถึง 2 เท่า โดยเฉพาะคนพิการในชนบท นำมาซึ่งอัตราการว่างงานในคนพิการที่สูง (Eide, Loeb, Nhiwatiwa, Munthali, Ngulube & Van Rooy, 2011, pp.59-60, p.62) ดังที่ได้กล่าวมา จึงพอจะสรุปได้ว่าความพิการและความยากจนเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์

ภาพที่ 1 วงจรความพิการและความยากจน

ความพิการและความยากจนเป็นความสัมพันธ์ที่ต่างฝ่ายต่างเป็นสาเหตุของกันและกัน ความพิการเป็นสาเหตุของความยากจน และความยากจนก็เป็นสาเหตุของความพิการ นโยบายรัฐ ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้วงจรดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจะไม่ใช่สาเหตุทั้งหมดก็ตาม หากรัฐมีนโยบายอำนวยความสะดวกและช่วยเหลือคนพิการอย่างเหมาะสม ความยากจนที่สืบเนื่องจากความพิการก็จะบรรเทาลง ในทำนองเดียวกัน หากรัฐมีนโยบายช่วยเหลือครัวเรือนที่ยากจน ครัวเรือนเหล่านั้นก็จะมีแนวโน้มที่จะไม่มีสมาชิกที่เป็นคนพิการ อนึ่ง แม้ว่ารัฐบาลจะมีบริการสาธารณะต่าง ๆ ให้กับประชาชนรวมถึงคนพิการ แต่คนพิการกลับสามารถเข้าถึงบริการเหล่านั้นได้ยาก เนื่องจากอุปสรรคทางกายภาพ ทางสังคม และทางทัศนคติ ที่ทำให้คนพิการต้องกลายเป็นคนยากจน ในท้ายที่สุด (Pinilla-Roncancio, 2015, p.116)

การขจัดความเหลื่อมล้ำเป็นเรื่องสำคัญที่จะทำให้คนพิการหลุดพ้นจากความยากจน ในการทำเรื่องนี้ให้เป็นจริงได้ ประเด็นความเหลื่อมล้ำจำเป็นต้องถูกบัญญัติไว้เป็นกฎหมายที่ชัดเจน และนำไปปฏิบัติได้จริงตามที่รัฐได้เคยลงนามในปฏิญญา CRPD (Convention on the Rights of Persons with Disabilities) กล่าวได้ว่า เรื่องของคนพิการจะต้องเข้าไปอยู่ในทุก ๆ ยุทธศาสตร์ และนโยบายของประเทศ (Wazakili, Chataika, Mji, Dube & MacLachlan, 2011, p.16) อย่างไรก็ตาม ในกรณีของประเทศมาลาวีและอูกานดา พบปัญหาการที่ภาครัฐไม่เปิดโอกาสให้คนพิการเข้าไปมีส่วนร่วมในแผนและนโยบายเพื่อแก้ปัญหาความยากจนในหมู่คนพิการ โดยเฉพาะในประเทศมาลาวีถึงขนาดมีการพูดกันว่า “กบและต้นหญ้ายังมีสิทธิมากกว่าคนพิการในมาลาวี” (Wazakili, Chataika, Mji, Dube & MacLachlan, 2011, p.21-22) สำหรับในกรณีของไทย แม้ว่าไทยจะมีกฎหมายและนโยบายด้านคนพิการที่ดูเหมือนว่าจะมีประสิทธิภาพ แต่ในทางปฏิบัติจริงกลับพบว่า คุณภาพชีวิตคนพิการโดยส่วนใหญ่ยังคงเป็นไปในทางลบ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการศึกษาที่ต่ำ การไม่มีอาชีพ การมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในสังคมน้อย การเข้าไม่ถึงบริการภาครัฐ ขาดการประสานงานและงบประมาณ ผู้ให้บริการคนพิการมีเจตคติทางลบต่อคนพิการ อีกทั้งกฎหมายและนโยบายบางฉบับก็ไม่สอดคล้องกัน (Cheausuwantavee & Suwansomrid, 2560)

จากความพิการสู่ความยากจน

ตามแนวคิดที่อธิบายว่าความพิการเป็นผลมาจากการกระทำที่ผิดบาปในอดีต และแนวคิดที่มุ่งแก้ไขคนพิการให้สามารถใช้ชีวิตของตนได้ในสังคมของคนไม่พิการ ทำให้สังคมมองคนพิการว่าเป็นบุคคลที่น่าสงสารเห็นใจ ต้องคอยมอบความช่วยเหลือให้อยู่เสมอ คนพิการกลายเป็นวัตถุแห่งการทำบุญเพื่อนำไปสู่การขึ้นสวรรค์ของคนที่ทำบุญให้ อีกทั้งสังคมยังเชื่อว่าคนพิการจะต้องสามารถใช้ชีวิตประจำวันให้ได้ในสังคมทั่วไป หากคนพิการทำอย่างนั้นได้ย่อมหมายถึงการได้ความชื่นชมสรรเสริญอย่างล้นเกินจากสังคมทั้งที่แท้จริงแล้วเป็นแค่สิ่งที่คนพิการจำเป็นต้องทำให้ได้เพื่อความอยู่รอดของตน

การถูกละเลยในเชิงนโยบาย การถูกสังคมเหมารวมเรื่องของความสามารถ รวมถึงการที่ถูกสังคมกีดกันจากการมีส่วนร่วม เหล่านี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้คนพิการต้องกลายเป็นคนยากจน คนพิการจำนวนทั้งสิ้นกว่า 2 ล้านคนในประเทศไทยนับได้ว่าเป็นกลุ่มประชากรที่มีจำนวนมาก

แต่กลับไม่ได้รับการบริการสาธารณะที่สอดคล้องกับหลักการสิทธิมนุษยชน พวกเขาถูกทอดทิ้งจากนโยบายของรัฐมาเป็นเวลานานมาก นอกจากนี้ คนพิการยังถูกทัศนคติของสังคมกดทับในเรื่องของความสามารถว่าไม่เท่าเทียมกับคนปกติ กลายเป็นการดูถูกเหยียดหยามคนพิการโดยมิได้พิจารณาถึงสาเหตุเชิงนโยบายว่าทำไมคนพิการ (บางคน) จึงไม่มีความสามารถเทียบเท่าคนที่ไม่พิการ สิ่งนี้นำไปสู่การกีดกันคนพิการออกจากสังคมเพราะเห็นว่าคนพิการควรจะอยู่แต่ในบ้านและไม่ควรออกมาใช้ชีวิตภายนอก

โดยทั่วไปแล้ว คนพิการส่วนใหญ่ดูเหมือนจะมีคุณลักษณะร่วมกันบางอย่าง ได้แก่ ยากจน การศึกษาต่ำ ถูกจ้างงานต่ำ ต้องทำงานต่ำระดับ เงินออมต่ำ และมีทรัพย์สินเป็นของตนเองน้อย (Pinilla-Roncancio, 2015, p.117) หากจะอธิบายให้เห็นถึงภาพความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างความพิการที่นำไปสู่ความยากจน เราอาจเริ่มต้นจากการกีดกันของสังคม (social exclusion) ที่มีต่อคนพิการ ซึ่งอาจพอแบ่งออกได้เป็น 6 ประเด็น ดังนี้

1. การกีดกันจากการเข้ารับการศึกษและการจ้างงาน คนพิการต้องเผชิญกับความยากลำบากในการเข้าถึงระบบการศึกษาเมื่อเปรียบเทียบกับคนที่ไม่พิการ นับตั้งแต่การที่พ่อแม่อาจจะมีทัศนคติที่ไม่ต้องการให้ลูกไปเข้ารับการศึกษ เพราะบางส่วนเห็นว่าเป็นเรื่องน่าอายที่คนอื่นจะเห็นพฤติกรรมของลูก บางส่วนก็เห็นว่าเรียนไปก็เท่านั้น สู้ให้อยู่ที่บ้านเพื่อที่พ่อแม่จะได้ดูแลได้สะดวกและสอนหนังสือให้เองน่าจะเป็นการดีกว่า หรือแม้แต่ประเด็นความกลัวของเด็กพิการในการเข้าสังคม สิ่งนี้ทำให้คนพิการจำนวนไม่น้อยหมดโอกาสในการเข้ารับการศึกษ เพื่อเข้าสู่การพัฒนาตนเองต่อไป (The Momentum Team, 2563)

หากพ่อแม่ต้องการที่จะให้ลูกพิการเข้าสู่ระบบการศึกษา จะต้องหาโรงเรียนที่ยอมรับเด็กพิการเข้าไปเรียนร่วมกับเด็กทั่วไป ซึ่งจะพบว่าเป็นเรื่องที่ยากมาก เนื่องจากโรงเรียนส่วนใหญ่มักจะปฏิเสธที่จะรับเนื่องจากมองว่าจะสอนและดูแลยาก กลายเป็นภาระของครูที่จะต้องดูแล นอกเหนือจากภาระการสอน และหากมีโรงเรียนที่รับก็จะพบปัญหาการถูกกีดกันออกจากกลุ่มเพื่อน ทั้งจากตัวครูเองและจากเพื่อน ๆ ในชั้นเรียน ทำให้ในที่สุดเด็กพิการอาจมีความรู้สึกไม่อยากไปโรงเรียน และหากประกอบกับการมีปัจจัยสิ่งแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวย ก็จะส่งผลทำให้เด็กพิการรู้สึกท้อแท้และไม่มีความสุขในการเรียน

สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนพิการจำนวนไม่น้อยไม่ได้เข้าสู่ระบบการเล่าเรียนแบบปกติ และจำต้องเข้าโรงเรียนเฉพาะทางสำหรับคนพิการ ซึ่งแม้ว่าจะมีข้อดีคือมีระบบการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับสภาพความพิการ แต่ข้อจำกัดคือทำให้ไม่สามารถปรับตัวกับสังคมภายนอกที่คนส่วนใหญ่ไม่ใช่คนพิการได้ดีเท่าที่ควร และในทางกลับกัน สิ่งนี้ก็ทำให้คนไม่พิการไม่รู้จักรับปรับตัวและอยู่ร่วมกันกับคนพิการ และมีส่วนทำให้ส่งผลต่อการมีทัศนคติในแง่ลบต่อคนพิการโดยไม่ตั้งใจ ผลที่ตามมาจากการไม่ได้รับการศึกษาหรือมีการศึกษาต่ำ ส่งผลต่อการไม่ถูกจ้างงานและมีโอกาสสูงที่จะไม่มีงานทำ อันนำมาซึ่งการขาดหายไปของรายได้และนำไปสู่ความยากจน ซึ่งท้ายที่สุดนำมาสู่การวนไปยังการต้องให้ความช่วยเหลือจากภาครัฐ จากงานวิจัยในปี 2018 ของสถาบันเพื่อการวิจัยอเมริกันพบว่า ทั่วโลกสูญเสียมูลค่าทางเศรษฐกิจมากถึงร้อยละ 7 ของ GDP อันเนื่องจากการที่รัฐบาลต้องจัดสรรความช่วยเหลือให้แก่คนพิการที่ได้รับการศึกษาไม่เต็มที่และต้องทำงานที่มีรายได้ต่ำ (ปณิศา เอ็มโอชา, 2565)

นอกจากการกีดกันในการเข้ารับการศึกษาแล้ว คนพิการยังถูกกีดกันจากการจ้างงานด้วย นายจ้างไม่เชื่อมั่นในศักยภาพของคนพิการและเห็นว่าการรับคนพิการเข้ามาทำงานอาจจะทำให้เกิดความยุ่งยากต่อระบบการทำงาน อย่างน้อยก็ทำให้อาจต้องเสียงบประมาณในการปรับปรุงซ่อมแซมสถานที่ทำงานเพื่อให้พร้อมต่อการทำงานของคนพิการ ดังนั้น เมื่อเทียบกับคนที่ไม่พิการจึงทำให้นายจ้างเลือกที่จะรับคนไม่พิการมากกว่า และในที่สุดจึงทำให้คนพิการไม่มีงานทำและนำไปสู่ความยากจน ประเทศไทยเคยให้สัตยาบันต่ออนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 แต่ในปัจจุบันเรายังคงพบเห็นการเลือกปฏิบัติในการจ้างงานอยู่เสมอ คนพิการในวัยทำงานที่มีความต้องการที่จะทำงานแต่ต้องพบกับภาวะการว่างงานมีถึงเกือบร้อยละ 10 เมื่อเทียบกับคนพิการวัยทำงานทั้งหมด ส่วนคนพิการที่มีงานทำอยู่แล้ว คิดเป็นร้อยละ 37 ของคนพิการวัยทำงานทั้งหมด ในจำนวนนี้กว่าครึ่งหนึ่งทำงานในภาคเกษตรกรรม และทำงานในหน่วยงานภาครัฐเพียงร้อยละ 1.18 เท่านั้น (ปณิศา เอมโอชา, 2565) อนึ่ง หากสถานประกอบการมีลูกจ้างตั้งแต่ 100 คนขึ้นไป ตามกฎหมายจะต้องจ้างคนพิการอย่างน้อย 1 คน ซึ่งนี่ก็อาจพอจะเป็นโอกาสในการทำงานของคนพิการได้บ้างพอสมควร แต่ปัญหาสำคัญที่พบประการหนึ่งก็คือการที่สถานประกอบการอ้างบุญคุณกับคนพิการ โดยอ้างว่าการที่คนพิการถูกจ้างงานก็นับว่าเป็นบุญมากแล้ว ดังนั้น ไม่ควรที่จะขอเงินเดือนเพิ่มหรือควรจะต้องทำงานให้ดีที่สุด ห้ามลาห้ามมาสาย เพื่อตอบแทนบุญคุณของสถานประกอบการ (Yongstar, 2022)

2. การกีดกันจากการเข้าร่วมเครือข่ายทางสังคม ทศนคติของสังคมนับว่าเป็นปราการด่านสำคัญที่สุดที่ทำให้คนพิการไม่สามารถใช้ชีวิตได้เฉกเช่นคนทั่วไป มีคนพิการเป็นจำนวนมากที่พยายามปรับตัวให้เข้ากับคนไม่พิการ แต่ก็ต้องพบกับทัศนคติที่มองคนพิการในแง่ลบ อาทิ มองว่าคนพิการไม่สามารถทำอะไรได้มากนัก เป็นภาระ เป็นคนอีกกลุ่มหนึ่งที่แปลกแยกแตกต่างออกไป ฯลฯ มายาคติเหล่านี้เองที่ทำให้คนพิการถูกกีดกันออกไปจากคนทั่วไป คนพิการต้องมีอุปกรณ์หรือวิธีการเฉพาะที่แตกต่างออกไปในการใช้ชีวิต กลายเป็นคนชายขอบที่ยากต่อการเข้าถึงบริการพื้นฐานของรัฐมากมาย และสิ่งนี้ทำให้ต้องเพียรพยายามอย่างหนักเพื่อให้สามารถใช้ชีวิตได้ในโลกของคนไม่พิการ

คนพิการทางการเคลื่อนไหวโดยเฉพาะที่ต้องใช้วีลแชร์ต้องเผชิญกับความยากลำบากในการออกไปใช้ชีวิตประจำวัน สิ่งนี้ส่งผลต่อการเข้าร่วมเครือข่ายกับคนอื่น ๆ ในสังคม นับตั้งแต่การออกจากบ้าน การใช้รถโดยสารประจำทางหรือยานพาหนะอื่นใดเพื่อไปเรียน ไปทำงาน ไปพบปะสังสรรค์ ไปเที่ยว ไปพบเพื่อนฝูง ฯลฯ ความยากลำบากในการรวมกลุ่มกับคนอื่นท้ายที่สุดนำมาซึ่งความรู้สึกคับข้องใจ นอกจากนี้ การที่คนพิการขาดเครือข่ายทางสังคมก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนพิการขาดช่องทางในการแสวงหารายได้และทำให้ยากจนลง อาทิ การไม่มีเครือข่ายทำให้ขาดช่องทางในการแสวงหารายได้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การสมัครงาน หรือการทำธุรกิจส่วนตัว เป็นต้น อย่างไรก็ตามในปัจจุบันคนพิการได้มีความพยายามที่จะรวมตัวกันเป็นเครือข่ายของกลุ่มตน ทั้งนี้เพื่อให้ความช่วยเหลือระหว่างคนพิการด้วยกันในการหาแหล่งรายได้ต่าง ๆ เช่น การแจ้งข่าวสารการรับสมัครงาน การแจ้งช่องทางประกอบอาชีพ รวมถึงการสมัครงานในองค์กรทางด้านคนพิการ เป็นต้น

สำหรับคนพิการทางการมองเห็น โดยทั่วไปจะประสบกับการกีดกันการเข้าร่วมเครือข่ายทางสังคมคล้าย ๆ กันกับคนพิการที่ใช้วีลแชร์ ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางไปทำกิจวัตรต่าง ๆ และการแสวงหารายได้ตามช่องทางต่าง ๆ แต่อีกสิ่งหนึ่งที่คนพิการทางการมองเห็นต้องประสบคือการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่ต้องใช้สายตาในการอ่านข้อมูลเหล่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากสื่อสิ่งพิมพ์เกือบทั้งหมดไม่ได้ใช้อักษรเบรลล์ ส่งผลให้คนพิการทางการมองเห็นไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลด้านการหางานทำได้อย่างสะดวก อนึ่ง ในปัจจุบันพบว่า คนพิการทางการมองเห็นสามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่ต้องการได้มากขึ้นผ่านคำสั้งเพื่อช่วยเหลือคนตาบอดในโทรศัพท์มือถือ ซึ่งจะช่วยแปลงตัวอักษรให้เปลี่ยนเป็นเสียง และทำให้คนพิการทางการมองเห็นเข้าถึงแหล่งงานที่เหมาะสมกับตนได้ดียิ่งขึ้น

สำหรับคนหูหนวก การเข้าร่วมเครือข่ายนับว่าค่อนข้างยากเมื่อเทียบกับคนพิการที่ใช้วีลแชร์และทางการมองเห็น เพราะคนหูหนวกจะประสบปัญหาในการสื่อสารกับคนอื่น คนหูหนวกแต่กำเนิดจำนวนไม่น้อยที่ไม่ได้รับการศึกษาอย่างเหมาะสมก็จะไม่สามารถอ่านออกได้เลย สิ่งนี้ทำให้คนหูหนวกขาดโอกาสในการหางานทำเนื่องจากไม่สามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารได้แบบคนทั่วไป หูปกติ ไม่ว่าจะเป็นทางโทรศัพท์ วิทยุ สื่อสิ่งพิมพ์ รวมถึงการสื่อสารกับคนทั่วไป

3. การกีดกันการเข้าถึงการรักษาพยาบาล แม้ว่าในปัจจุบัน ประเทศไทยจะมีการรักษาพยาบาลด้วยระบบหลักประกันสุขภาพ (บัตรทอง) แล้ว แต่สิ่งที่คนพิการยังต้องเผชิญก็คือความยากลำบากในการเข้าถึงการรักษาพยาบาล บริการสุขภาพสำหรับคนพิการโดยส่วนใหญ่จะมีในโรงพยาบาลระดับโรงพยาบาลศูนย์เท่านั้น ไม่มีในโรงพยาบาลระดับชุมชน อีกทั้งการเดินทางไปโรงพยาบาลก็เต็มไปด้วยความยากลำบาก ไม่ว่าจะเป็นระยะทางที่ห่างไกล การเดินทางไปรับบริการซึ่งถ้าหากไม่มีรถโดยสารที่พอจะไปได้ด้วยตนเองก็จำเป็นต้องไหว้วานคนอื่นให้ไปรับไปส่ง ซึ่งจะทำให้คน ๆ นั้นสูญเสียเวลาในการทำงานของเขาไป อีกทั้งในหลายกรณีหากจำเป็นต้องมีคนอุ้มขึ้นลงวีลแชร์ก็จะเป็นภาระที่เพิ่มเติมเข้ามาอีก นอกจากนี้ อุปกรณ์ที่เหมาะสมสำหรับคนพิการแต่ละคนก็อาจแตกต่างกันออกไปซึ่งบางครั้งนอกจากจะไม่เหมาะกับตัวคนพิการแล้ว ยังพบกับความไม่เพียงพอต่อความต้องการ และจำเป็นต้องรอคิวเป็นเวลานานเพื่อที่จะได้รับอุปกรณ์ใหม่ทดแทนอุปกรณ์เก่าที่ชำรุด (สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2555, น.5) องค์การอนามัยโลกยังได้ระบุด้วยว่า คนพิการจำนวนมากเสียชีวิตก่อนวัยอันควร และมีความเสี่ยงมากกว่า 2 เท่าเมื่อเทียบกับคนทั่วไป ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากบริการด้านสุขภาพที่มีคุณภาพต่ำ (Duereh, 2565)

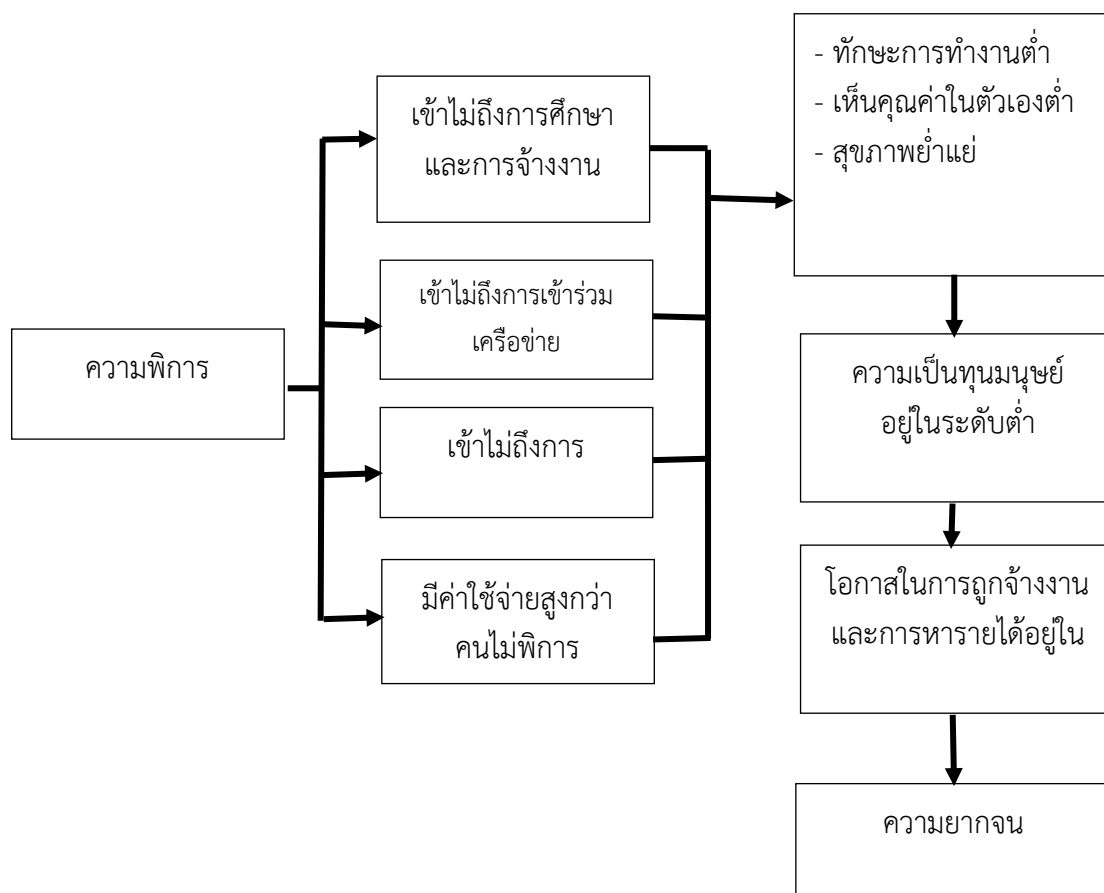
เมื่อคนพิการเข้าถึงบริการทางการแพทย์ได้อย่างยากลำบาก ทำให้ในหลายกรณีคนพิการจะมีความรู้สึกที่ไม่อยากจะใช้บริการอีกต่อไป หรือหากจะใช้บริการก็เนื่องจากความจำเป็นเร่งด่วนจริง ๆ เท่านั้น เพราะการไปใช้บริการแต่ละครั้งย่อมหมายถึงค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นและการเป็นภาระของผู้อื่น ดังนั้น เมื่อคนพิการไม่ได้เข้ารับการรักษาทางการแพทย์จึงทำให้ภาวะความพิการเริ่มรุนแรงขึ้น และในท้ายที่สุดอาจถึงขั้นที่ไม่สามารถรักษาให้หายหรือบรรเทาลงไปได้อีก และสิ่งนี้ก็ส่งผลทำให้คนพิการเข้าถึงการหางานทำและการประกอบกิจการส่วนตัวได้ยากมากขึ้นในท้ายที่สุด

4. การมีต้นทุนค่าใช้จ่ายที่สูงกว่าคนไม่พิการ เนื่องจากสภาพร่างกายที่มีความแตกต่างจากคนไม่พิการ ในหลายกรณีทำให้ต้องมีค่าใช้จ่ายในการใช้ชีวิตประจำวันที่มากกว่าคนที่มิสภาพร่างกายเป็นปกติ โดยเฉพาะกับคนพิการทางการเคลื่อนไหว อาทิ ค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปทำธุระซึ่งหากไม่มีรถยนต์ที่ดัดแปลงให้เหมาะกับคนพิการ ก็จำเป็นที่จะต้องใช้บริการขนส่งสาธารณะ ซึ่งในปัจจุบันพบว่า ยังไม่มีระบบขนส่งสาธารณะใดเลยที่เอื้อต่อการเดินทางของคนพิการ โดยเฉพาะในต่างจังหวัด ยกเว้นแต่เพียงกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่มีรถแท็กซี่ ซึ่งมีค่าใช้จ่ายสูงและอาจถูกปฏิเสธการให้บริการ นอกจากนี้ ในการใช้บริการเดินทางด้วยรถไฟฟ้า นอกจากจะมีค่าใช้จ่ายที่สูงแล้ว คนพิการยังประสบปัญหาในการเข้าถึงบริการ ทั้งนี้เนื่องจากในบางสถานีไม่มีลิฟท์สำหรับคนพิการแต่กลับพบว่าใช้การไม่ได้ หรือหากใช้การได้ก็จะถูกล็อคเอาไว้ บางแห่งมีลิฟท์ไม่เพียงพอ หรือลิฟท์ถูกติดตั้งในจุดที่อันตรายต่อการใช้งานของคนพิการ เช่น บริเวณเกาะกลางถนน (สถานีรถไฟฟ้าชองนนทรี) เป็นต้น และหากคนพิการที่ใช้วีลแชร์ต้องการใช้บริการรถโดยสารประจำทาง (รถเมล์) ซึ่งนับว่าเป็นบริการขนส่งสาธารณะที่มีราคาต่ำที่สุด ก็พบว่า รถเมล์จำนวนมากไม่รองรับต่อการให้บริการคนพิการ โดยเฉพาะรถเมล์ร้อน และแม้ว่าในปัจจุบันจะมีรถเมล์ปรับอากาศแบบกึ่งขานตำรองรับการให้บริการแก่คนพิการที่ใช้วีลแชร์ แต่ก็พบว่ายังมีบริการจำนวนไม่มาก อีกทั้งพนักงานให้บริการบนรถเมล์ก็อาจไม่มีความรู้ความเข้าใจที่ดีพอต่อการให้บริการคนพิการด้วย สำหรับคนพิการในต่างจังหวัด อาจจำเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือจากญาติพี่น้อง หรือจ้างวานเพื่อนบ้านโดยมีค่าตอบแทน

นอกจากการเดินทางแล้ว ค่าใช้จ่ายอันเนื่องมาจากภาวะความพิการก็นับว่าค่อนข้างสูง ไม่ว่าจะเป็นอุปกรณ์เฉพาะอย่างสำหรับประเภทความพิการ ผ้าอ้อมสำหรับผู้ใหญ่ การปรับปรุงที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมกับความพิการ รวมถึงเวชภัณฑ์ต่าง ๆ ที่จำเป็น เป็นต้น ทั้งหมดนี้นับว่าเป็นต้นทุนค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นมาเนื่องจากภาวะความพิการ และส่งผลทำให้คนพิการมีรายจ่ายเพิ่มขึ้น คราวเรือนที่มีสมาชิกเป็นคนพิการจึงมีต้นทุนค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นกว่าปกติ และหากคนพิการในครัวเรือนจำเป็นที่จะต้องมีคนมาคอยดูแลซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นญาติพี่น้องหรือคนในครอบครัว ก็ยิ่งจะทำให้ครัวเรือนต้องมีรายได้ลดลงอันเนื่องมาจากการที่ผู้ดูแลจะต้องเสียสละไม่ทำงานและออกมาดูแลคนพิการเป็นการเฉพาะ

จากการกีดกันทางสังคมดังกล่าว ส่งผลทำให้คนพิการส่วนใหญ่กลายเป็นคนที่มีระดับการศึกษาต่ำ อีกทั้งคนพิการยังมีความรู้สึกขาดความเคารพในตัวเองอันเนื่องจากถูกสังคมตีตราว่าเป็นคนขายขอบที่ไม่มีประโยชน์ มีความรู้สึกว่าตนเองยังคงต้องเป็นภาระของครอบครัวตลอดเวลาแทนที่จะช่วยแบ่งเบาภาระได้บ้าง มองตนเองเป็นคนด้อยค่าและโทษตัวเองรวมถึงกรรมในอดีตที่ส่งผลให้ตนมีสภาพร่างกายที่พิการ นอกจากนี้ การที่ไม่สามารถเข้าถึงบริการทางการแพทย์ได้อย่างสะดวกทำให้คนพิการมีอาการเจ็บป่วยเพิ่มขึ้น ทั้งหมดนี้นำมาซึ่งการเป็นทุนมนุษย์ที่มีระดับต่ำ ขาดสมรรถนะความสามารถในการทำงาน เพราะทั้งมีการศึกษาต่ำ เห็นคุณค่าในตัวเองต่ำ รวมถึงมีสภาพร่างกายที่พิการและเจ็บป่วย การเป็นทุนมนุษย์ในระดับต่ำจึงยากอย่างยิ่งที่จะหางานทำได้ แม้ว่าจะจบการศึกษาในระดับปริญญาตรีหรือสูงกว่าก็ตาม เนื่องจากการแข่งขันเพื่อสมัครเข้าทำงานในปัจจุบันมีสูงมาก นายจ้างส่วนใหญ่ซึ่งมีทัศนคติที่ไม่ดีกับคนพิการเป็นทุนเดิมอยู่ก่อนแล้วก็จะไม่เลือกคนพิการเข้าไปทำงานในองค์กร และเมื่อไม่มีงานทำหรือไม่มีแหล่งหารายได้

ก็จำเป็นที่จะต้องเลือกทำงานต่ำระดับซึ่งใช้ความรู้ความสามารถน้อยกว่าที่ได้ร่ำเรียนมาเพียงเพื่อให้ได้ค่าตอบแทนมาใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ส่วนคนพิการที่มีระดับการศึกษาต่ำยิ่งแทบจะหมดโอกาสในการเลือกงาน ส่วนใหญ่จึงเป็นคนพิการที่ไม่มีงานทำหรือหากมีงานทำก็มักจะเป็นการทำงานอะไรก็ได้เพื่อให้ได้เงินมาใช้จ่าย ซึ่งโดยมากจะเป็นงานที่มีค่าตอบแทนต่ำ

ภาพที่ 2 แผนภาพจากความพิการสู่ความยากจน

จากความยากจนสู่ความพิการ

โดยทั่วไป คนยากจนมักจะมีโอกาสความเสี่ยงสูงที่จะกลายเป็นคนพิการอันเนื่องมาจากโรคภัยไข้เจ็บหรือการบกพร่องของอวัยวะ (Pinilla-Roncancio, 2015, 117) ทั้งนี้เนื่องจากความยากลำบากในการเข้าถึงบริการภาครัฐที่จำเป็น ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา หรือการรักษาพยาบาล อีกทั้งยังขาดการเข้าถึงสุขอนามัยและโภชนาการที่ดีด้วย ความยากจนยังเกี่ยวข้องกับการมีสุขภาพที่ไม่ดีอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะการมีสุขภาพที่ดีอาจไม่ใช่ตัวเราเป็นกำหนด แต่มีปัจจัยอื่น ๆ มากมายที่เราควบคุมไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งเรียกว่า “ปัจจัยสังคมกำหนดสุขภาพ” (Social Determinants of Health: SDH) สิ่งที่น่าสนใจก็คือ สุขภาพและความเจ็บป่วยขึ้นอยู่กับลำดับชั้นทางสังคม ยิ่งอยู่ระดับล่างมาก ก็จะมีสุขภาพแย่มากตามไปด้วย (Bunnag, 2564)

สำหรับข้อจำกัดที่ส่งผลทำให้คนยากจนต้องกลายเป็นคนพิการ ประกอบด้วยสาเหตุดังต่อไปนี้

(1) **ข้อจำกัดในการศึกษาและการจ้างงาน** ในการหลุดพ้นจากความยากจน การมีการศึกษาที่สูงนับได้ว่าเป็นหลักประกันประการหนึ่งในการเติบโตเองให้หลุดพ้นจากความยากจน อย่างไรก็ตาม คนยากจนจำนวนมากไม่สามารถส่งบุตรหลานของตนให้ได้รับการศึกษาที่สูงได้ อาจทำได้เต็มที่เพียงให้มีความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ก็เพียงพอแล้ว แล้วให้ออกจากระบบโรงเรียนเพื่อมาช่วยพ่อแม่ในการทำมาหากิน นอกจากนี้ ปัญหาความยากจนของคนพิการไทยส่วนหนึ่งเกิดจากการเข้าไม่ถึงสิทธิและสวัสดิการต่าง ๆ ของรัฐ อันอาจสืบเนื่องมาจากการมีการศึกษาต่ำและเข้าไม่ถึงข้อมูลข่าวสารในการลงทะเบียนบัตรคนจน ซึ่งคาดว่าจะมีคนพิการที่ตกหล่นการสำรวจถึง 1.42 ล้านคน (ณรรักษ์ พิศลยบุตร, วัชรินทร์ ดันติสันต์, ศุภชัย สมผล & วิชญา พิชะพัฒน์, 2561)

การมีระดับการศึกษาที่ต่ำทำให้คนยากจนไม่สามารถเลือกงานที่สบายและปลอดภัยได้มากนัก คนยากจนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำงานประเภทที่เสี่ยงอันตรายทั้งต่อร่างกายและจิตใจอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และอาจนำมาซึ่งความพิการได้ อาทิ การต้องทำงานบนพื้นที่สูงหรือจุดที่อันตราย หรือการแบกหามอย่างหนักทั้งวัน ก็อาจเกิดอันตรายจากสภาพการทำงานดังกล่าว เช่น การตกลงมาจากที่สูง การถูกเครื่องจักรหรืออุปกรณ์ในการทำงานทำอันตรายจนได้รับบาดเจ็บสาหัส ปัญหากระดูกสันหลังคดหรือเสื่อม หรือการทำงานในพื้นที่มีสารเคมีที่อาจอันตรายต่อผิวหนัง สายตา และระบบประสาท หรือสภาพการทำงานที่อันตรายต่อระบบการได้ยินเสียงอันเนื่องจากสถานที่ดังกล่าวมีเสียงดังเกินค่ามาตรฐาน เป็นต้น

(2) **ข้อจำกัดในการเข้าถึงบริการทางการแพทย์** ในอดีตก่อนที่จะมีโครงการบัตร 30 บาทรักษาทุกโรคในสมัยรัฐบาลนายทักษิณ ชินวัตร คนยากจนแทบจะเข้าไม่ถึงบริการทางการแพทย์ที่จำเป็น โดยเฉพาะโรคภัยไข้เจ็บที่ต้องใช้เงินในการรักษาเป็นจำนวนมาก คนยากจนถูกกีดกันจากบริการทางการแพทย์ ทำให้พวกเขาเลือกที่จะไม่ไปรักษากับหมอแผนปัจจุบันแต่เลือกไปรักษาในรูปแบบต่าง ๆ ตามความเชื่อของตนแทน หรือแม้แต่เลือกที่จะไม่รักษาอะไรเลย ซึ่งท้ายที่สุดทำให้สถานะของโรคภัยไข้เจ็บดังกล่าวลุกลามบานปลายและกลายเป็นความพิการ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันประเทศไทยมีโครงการบัตรทองซึ่งนับว่าช่วยบรรเทาภาระการรักษาพยาบาลสำหรับคนจนลงไปได้เป็นอย่างมาก

คนยากจนในหลายประเทศทั่วโลก ยังคงต้องเผชิญกับปัญหาการไม่สามารถเข้าถึงการรักษาทางการแพทย์ที่ราคาแพงเกินกว่าที่พวกเขาจะจ่ายได้ ในประเทศที่กำลังพัฒนาซึ่งประชากรส่วนใหญ่มีรายได้น้อย มักจะพบความพิการทางสายตาซึ่งอันที่จริงแล้วสามารถแก้ไขได้ด้วยราคาที่ต่ำสูงมาก อาทิ ต้อกระจก (เป็นสาเหตุสำคัญของความพิการทางสายตาถึงร้อยละ 50) แต่เนื่องจากการไม่ได้เข้ารับการรักษาโดยทันทีเพราะไม่สามารถเข้าถึงบริการทางการแพทย์เพราะฐานะยากจน ทำให้คนเหล่านั้นต้องตาบอดไปอย่างน่าเสียดาย ทั้งนี้หากพวกเขาไม่ตาบอด จะช่วยเพิ่มผลิตภาพทางเศรษฐกิจ เข้าถึงการศึกษาที่ดี และท้ายที่สุดจะเพิ่มความรู้สึกเคารพตัวเอง (Singlor, 2564)

(3) **ข้อจำกัดในการเข้าถึงโภชนาการที่ดี** แม้ว่าในความเป็นจริง โภชนาการที่ดีไม่ใช่สิ่งที่มีราคาแพงเกินกว่าที่คนทั่วไปจะหาซื้อมาบริโภค แต่นั่นเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามเมื่อพิจารณาถึงความสามารถในการเข้าถึงโภชนาการที่ดีของคนยากจน โภชนาการที่ดีนอกจากจะต้องคำนึงถึง

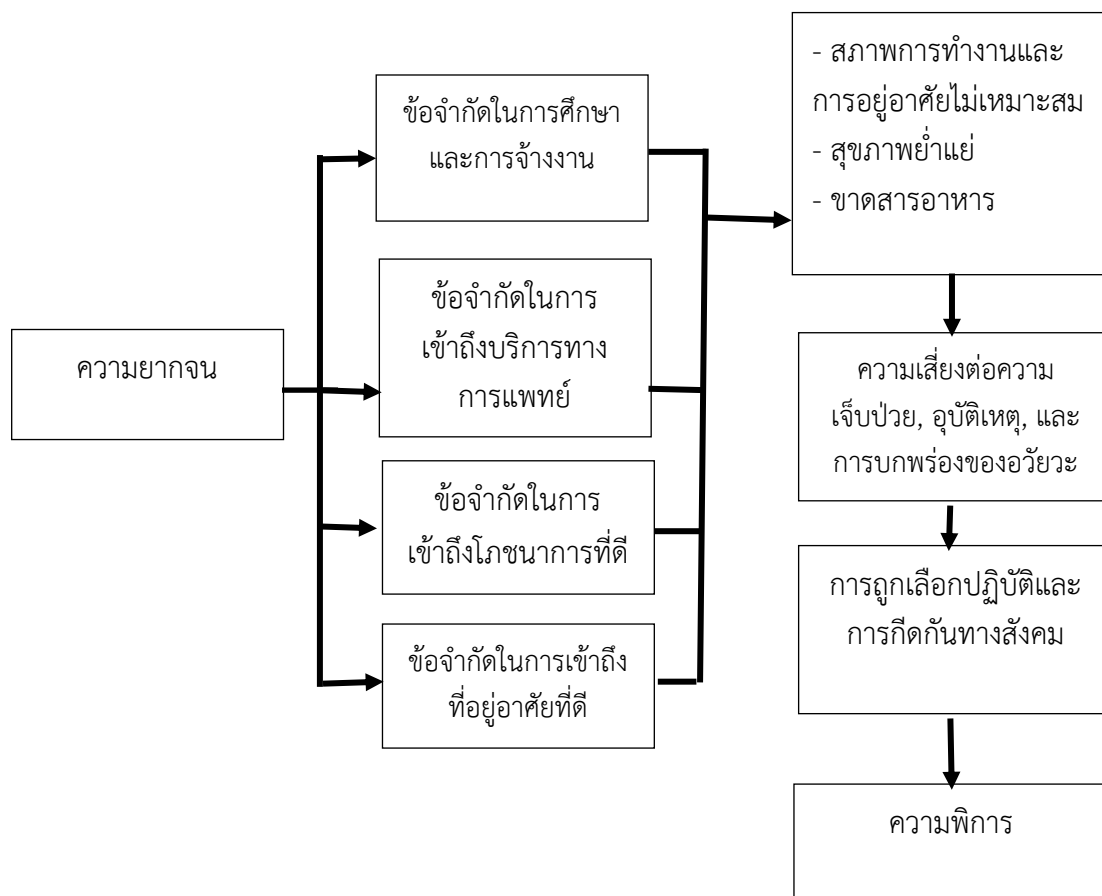
ความสะดวกสบายแล้วยังต้องคำนึงถึงสารอาหารที่จำเป็นและเพียงพอต่อร่างกายด้วย คนพิการในประเทศกำลังพัฒนามีโอกาสเข้าถึงอาหารได้น้อยกว่าคนไม่พิการ และยังเข้าถึงธุรกรรมทางการเงินได้น้อยกว่าคนไม่พิการด้วย (United Nations, 2019)

คนยากจนจำนวนมากจำเป็นต้องดำรงชีวิตด้วยอาหารที่ไม่มีโภชนาการที่ดีมากนัก เด็กในครัวเรือนยากจนจำเป็นต้องกินอาหารจำพวกแป้งให้มากเพื่อให้อิ่มท้องซึ่งทำให้กลายเป็นโรคอ้วน และขาดสารอาหารอย่างอื่น เช่น สารอาหารจำเป็นในเนื้อสัตว์หรือผักผลไม้ เด็กกว่า 2.5 แสนคนขาดวิตามินเอ จนกระทั่งกลายเป็นคนที่มีปัญหาทางสายตารวมไปถึงตาบอด การขาดไอโอดีนทำให้ต่อมไทรอยด์โตและส่งผลให้เกิดความพิการทางสติปัญญาในคนถึง 800 ล้านคน (Swain & French, 2013 , p. 48-49) นอกจากนี้ การกินเนื้อหมูสุก ๆ ดิบ ๆ ตามธรรมเนียมประเพณีอาจเสี่ยงต่อการเป็นโรคไข้หูดับซึ่งนำไปสู่การมีประสาทหูอักเสบจนกระทั่งหูหนวกได้ในที่สุด

(4) ข้อจำกัดในการเข้าถึงที่อยู่อาศัยที่ดี การได้อยู่อาศัยในบ้านที่มีสภาพแวดล้อมที่ดีนับว่าเป็นสิ่งที่ทุกคนล้วนต้องการ แต่ในกรณีของคนยากจนพบว่า เป็นการยากที่พวกเขาจะสามารถเลือกที่อยู่อาศัยที่ตนชื่นชอบได้ ทั้งนี้ก็เนื่องจากความยากจนบีบบังคับให้พวกเขาจำเป็นต้องอยู่อาศัยในที่ใด ๆ โดยมีอาจเลือกได้

ด้วยเหตุผลของความยากจน คนยากจนจึงจำเป็นต้องอยู่ในบริเวณที่แออัด เสี่ยงดังเต็มไปด้วยอาชญากรรมและยาเสพติด ซึ่งอาจส่งผลทำให้สมาชิกในครัวเรือนยากจนต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับอาชญากรรมทั้งในฐานะผู้ก่อเหตุและเหยื่อ ซึ่งอาจลงเอยด้วยการสูญเสียหรือความบกพร่องของอวัยวะได้ นอกจากนี้ ยาเสพติดซึ่งมีอยู่ทั่วไปในชุมชนแออัดก็อาจกลายเป็นสาเหตุของความบกพร่องทางจิตและสติปัญญาได้ด้วย

จากข้อจำกัดดังที่กล่าวมา ส่งผลต่อการมีสภาพการทำงานและการมีที่อยู่อาศัยที่ไม่เหมาะสม การมีสุขภาพอนามัยที่ย่ำแย่ และการขาดสารอาหารที่จำเป็นต่อร่างกาย สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดความเสี่ยงที่จะเจ็บป่วย เกิดอุบัติเหตุ เกิดอาชญากรรม อันส่งผลไปยังการบกพร่องหรือสูญเสียอวัยวะได้ด้วย อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะเกิดความบกพร่องในการทำหน้าที่ของอวัยวะ แต่ถ้าสังคมเข้าใจและยอมรับความแตกต่าง กลุ่มคนเหล่านี้ก็จะเป็นแต่เพียงผู้ที่มีอวัยวะบกพร่องในการทำหน้าที่เท่านั้น แต่เมื่อใดก็ตามสังคมแสดงออกถึงการเลือกปฏิบัติและมีทัศนคติที่กีดกันพวกเขาออกจากการมีส่วนร่วมทางสังคม นั้นจะทำให้พวกเขาเปลี่ยนจากผู้มีอวัยวะบกพร่องในการทำหน้าที่ไปเป็นคนพิการโดยทันที

ภาพที่ 3 แผนภาพจากความยากจนสู่ความพิการ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสาธารณะเพื่อตัดวงจร ความพิการ-ความยากจน

1. รัฐบาลควรมีนโยบายในการลด/ละ/เลิกทัศนคติเชิงลบต่อคนพิการ และส่งเสริมการจ้างงานคนพิการให้มากขึ้น

ทัศนคติเชิงลบที่มีต่อคนพิการนับว่าเป็นปัญหาพื้นฐานที่สำคัญที่สุดเพราะว่าเป็นปัญหาที่ขยายวงกว้างไปยังเรื่องอื่น ๆ อีกมากมาย โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบนโยบายรัฐที่มักจะหลงลืมคนพิการ เพื่อให้คนพิการไม่เป็นตัวแปลกแยกในสังคม รัฐควรเปิดให้เด็กพิการต้องเรียนร่วมกับเด็กที่ไม่พิการ เพื่อให้ต่างฝ่ายต่างก็เข้าใจในทัศนคติของกันและกัน ตัวอย่างเช่นกรณีของเด็กพิการตาบอด รัฐควรเปิดโอกาสให้เด็กตาบอดและเด็กปกติได้เรียนหนังสือในสิ่งแวดล้อมเดียวกัน แทนที่จะผลักใส่ให้พวกเขาไปเรียนในโรงเรียนคนตาบอดโดยเฉพาะ เพราะจะทำให้คนตาบอดไม่รู้สึกว่าตัวเองแปลกแยกและสามารถใช้ชีวิตกับคนปกติได้ ไม่ต้องจากครอบครัวไปเรียนโรงเรียนคนตาบอดไกล ๆ ในขณะที่คนปกติก็จะไม่รู้สึกว่าเพื่อนที่ตาบอดเป็นคนผิดปกติจากพวกเขา แต่แท้จริงก็คือคนเหมือน ๆ กับเขานั่นเอง (วันดี สันติวุฒิเมธี, 2561) อีกกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า อย่าแยกคนพิการออกมาจากครอบครัวและชุมชน ให้คนพิการได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับคนทั่วไป และอย่าให้ค่าจ้างต่ำกว่าคนทั่วไป แต่ให้ได้รับค่าตอบแทนที่เท่าเทียม คนพิการก็จะได้ไม่เป็นภาระของครอบครัวและสังคม

เมื่อเด็กพิการได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับเด็กไม่พิการ พวกเขาจะค่อย ๆ ปรับตัวให้เข้าหากัน และเข้าใจบริบทความแตกต่างของร่างกายที่ละน้อย เมื่อเด็กเหล่านี้เติบโตไปกลายเป็นผู้ใหญ่ พวกเขาจะเข้าใจว่านโยบายสาธารณะมากมายที่เกิดขึ้นคนพิการออกจากการใช้ชีวิตในสังคม เมื่อพวกเขามีโอกาสในการกำหนดนโยบายพวกเขาก็ย่อมที่จะสร้างนโยบายที่เอื้อต่อคนพิการ ในฐานะที่ก็เป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

ถ้าเด็กพวกนี้ได้เติบโตไปเป็นผู้ประกอบการ เขาจะโอรับคนพิการเข้าทำงานด้วยเห็นว่า แท้จริงแล้วคนพิการก็เหมือนกับคนอื่นทั่วไป มีทักษะ มีความสามารถในการทำงาน พวกเขาจะดำเนินการปรับสภาพการทำงานให้เหมาะสมกับสภาพความพิการเพราะพวกเขาตระหนักดีว่า คนพิการก็มีสิทธิที่จะได้ทำงานในสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการทำงาน สำหรับในส่วนของภาครัฐ การที่รัฐมีนโยบายสนับสนุนการจ้างงานคนพิการ จะช่วยให้คนพิการดำรงชีวิตได้อย่างไม่ต้องพึ่งพาคนอื่น มีความรู้สึกที่ดีกับตนเอง มีศักดิ์ศรี คนพิการให้ความสำคัญกับการมีงานทำอย่างมาก ความรู้สึกที่ตนเองสามารถดำรงชีวิตได้อย่างอิสระเป็นสิ่งที่คนพิการล้วนต้องการทั้งสิ้น การที่ภาครัฐใช้วิธีการสงเคราะห์ช่วยเหลือคนพิการแต่เพียงอย่างเดียว จะส่งผลทำให้คนพิการเสียดิต ความช่วยเหลือ การสงเคราะห์ช่วยเหลือเป็นเพียงการช่วยให้คนพิการอยู่รอดแต่ไม่เติมพลัง ให้ผู้พิการ คนพิการยังคงเป็นช้างเท้าหลัง และยังเสียดิตความช่วยเหลือจากสังคม ซึ่งเป็นเรื่องที่ยังไม่ถูกต้อง ภาครัฐต้องเสริมพลังให้คนพิการสามารถทำงานตามที่ต้องการได้ อันจะทำให้คนพิการกลายเป็นพลเมืองที่ต้องเสียภาษีให้รัฐต่อไปในที่สุด (เอกชัย จันทอง, 2561)

อนึ่ง หากพิจารณากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับคนพิการในประเทศไทยอันที่จริงแล้วนับว่าเป็นส่วนใหญ่ นับว่าเป็นกฎหมายที่ดี แต่อย่างไรก็ตาม พบว่า ความเข้าใจของผู้บริหาร ทั้งฝ่ายการเมือง และราชการ ไม่เข้าใจบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แต่กลับพยายามฉุดรั้งค่านิยม หรือรักษาทัศนคติแบบเดิม ๆ ที่มีต่อคนพิการ ทำให้นโยบายที่เกี่ยวข้องกับคนพิการไม่สอดคล้องกับกฎหมายที่ออกแบบมาอย่างดีเหล่านั้น คนสร้างนโยบายมองไม่เห็นว่าคุณภาพชีวิตของคนพิการมีตัวตนที่จะออกมาใช้ชีวิตในสังคม จึงออกแบบหรือพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ที่ละเลยคนพิการ (เอกชัย จันทอง, 2561)

2. ปรับเปลี่ยนเป็นรัฐสวัสดิการแบบถ้วนหน้า

รัฐสวัสดิการแบบถ้วนหน้าเป็นแนวคิดที่รัฐควรมีการประกันคุณภาพชีวิตแก่ประชากรทุกคน เพื่อให้ประชากรของประเทศไทยมีความเป็นอยู่ที่ดีอย่างน้อยเทียบเท่ากับมาตรฐานความเป็นมนุษย์ ซึ่งนั่นหมายถึงคุณภาพชีวิตที่ดีของคนพิการด้วย เมื่อคนพิการมีความเป็นอยู่ที่ดีก็ทำให้คนพิการไม่ตกอยู่กับวงเวียนของความยากจน

นอกจากนี้ รัฐสวัสดิการแบบถ้วนหน้าจะมีส่วนช่วยทำให้อาชญากรรมลดน้อยลงเพราะคน ไม่ต้องไปกระทำความผิดเพื่อหาเงินเอาไปใช้จ่าย ในกรณีของคนพิการ ทำให้คนพิการไม่ต้องเป็นสิ่งที่น่าสงสารเพื่อขอรับบริจาค ไม่ถูกลดทอนคุณค่าให้เป็นเพียงวัตถุแห่งการทำบุญ ซึ่งนั่นเป็นจุดเริ่มต้นของการมองไม่เห็นคุณค่าในฐานะที่เป็นเพื่อนมนุษย์ของคนพิการ การจัดให้มีรัฐสวัสดิการแบบถ้วนหน้า จะทำให้สังคมเริ่มเห็นความเท่าเทียมมากขึ้น คนพิการเองก็ไม่ต้องกลัวตกงานเพราะมีสวัสดิการ มารองรับ จึงกล่าวได้ว่ารัฐสวัสดิการแบบถ้วนหน้าจะช่วยทำให้คนพิการมีศักดิ์ศรี ดูแลตัวเองได้มาก ในระดับหนึ่ง ไม่ต้องพึ่งพาครอบครัวให้มากมายเกินความจำเป็น หากพิจารณาในประเด็นของการเป็นรัฐสวัสดิการแบบถ้วนหน้า ข้อเท็จจริงก็คือแท้จริงแล้วประเทศไทยขับเคลื่อนด้วยพนักงานเอกชน

ในบริษัทห้างร้านพอ ๆ กับหรืออาจจะมากกว่าข้าราชการด้วยซ้ำ แต่พอเมื่อถึงเวลาเกษียณกับการทำให้บำเหน็จบำนาญข้าราชการไว้ใช้สุขสบาย แต่พนักงานเอกชนได้รับเพียงเบี้ยผู้สูงอายุ สิ่งนี้ดูจะไม่เป็นการยุติธรรมสักเท่าใด การมีรัฐสวัสดิการแบบถ้วนหน้าจึงเป็นการประกันคุณภาพชีวิตของพวกเขาภายหลังการเกษียณอายุได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ การมีรัฐสวัสดิการแบบถ้วนหน้าทำให้ข้าราชการกล้าที่จะไม่ฟังคำสั่งนายถ้าหากเป็นคำสั่งที่ไม่ถูกต้อง และอาจนำไปสู่ความกล้าที่จะออกจากวงจรคอร์รัปชันเพราะรู้ว่ามีความช่วยเหลือจากรัฐสวัสดิการแบบถ้วนหน้ามารองรับพวกเขาเอาไว้ กล่าวได้ว่า รัฐสวัสดิการแบบถ้วนหน้าที่ดีจะสลายเงื่อนไขที่ชนชั้นนำจะเอามาใช้เพื่อควบคุมประเทศนี้ด้วย (คชริกษ์ แก้วสุราช, 2564)

3. สร้างสังคมให้เป็นสังคมที่มีการออกแบบที่เป็นสากล

การออกแบบที่เป็นสากล หรือ Universal Design (UD) เป็นแนวทางการออกแบบสิ่งแวดล้อมเชิงกายภาพเพื่อให้เหมาะสมต่อการใช้งานกับคนทุกรูปแบบ ไม่กีดกันแบ่งแยกการใช้งาน แต่เป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถใช้ร่วมกันได้อย่างเหมาะสมปลอดภัย การออกแบบที่เป็นสากลจะทำให้คนพิการสามารถช่วยเหลือตัวเองได้มากขึ้นและลดระดับความช่วยเหลือจากคนอื่นลง อาจกล่าวได้ว่าความพิการไม่ใช่เรื่องเฉพาะตัวของคนพิการแต่เพียงด้านเดียว แต่ยังเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมที่ไม่เอื้อต่อการใช้ชีวิตของคนพิการด้วย ดังเช่นในสหรัฐอเมริกาและประเทศที่พัฒนาแล้วซึ่งคนพิการสามารถดำรงชีวิตอิสระได้ด้วยตนเอง ในขณะที่หากเป็นประเทศไทยที่ เมื่อคนพิการที่ใช้วีลแชร์ต้องการที่จะไปพบแพทย์ ก็จำเป็นที่จะต้องให้ผู้อื่นพาไป ไม่สามารถเดินทางไปได้เองดังนั้น ดังนั้น สิ่งสำคัญที่รัฐบาลควรกระทำคือการพยายามผลักดันนโยบายภาครัฐต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับแนวทางการออกแบบที่เป็นสากล เพราะท้ายที่สุดสักวันหนึ่งเราทุกคนก็ต้องกลายเป็นคนพิการไม่ว่าจะแบบชั่วคราวหรือถาวร (พิชญ์ เตระจิตร, 2565)

การออกแบบที่เป็นสากลอาจเริ่มต้นจากถนน ทุบบาท ที่เป็นมิตรกับผู้ใช้ทุกคน ไม่ว่าจะเป็นคนพิการ คนชรา เด็ก หญิงมีครรภ์ คนป่วย ผู้ต้องขังของหนัก พ่อแม่ที่เข็นรถเข็นเด็ก เป็นต้น ในส่วนของทางม้าลายก็ต้องถูกออกแบบและสร้างเพื่อการใช้งานที่แท้จริง การใช้สะพานลอยข้ามถนนจะทำให้คนจำนวนไม่น้อยถูกกีดกีดจากการใช้งาน ระบบขนส่งมวลชนทุกชนิด โดยเฉพาะรถโดยสารประจำทางซึ่งเป็นขนส่งมวลชนราคาไม่แพงจะต้องออกแบบให้คนทุกประเภทใช้งานได้จริงและปลอดภัย สถานที่ต่าง ๆ ควรมีป้ายบอกทางหรือสัญลักษณ์ที่เข้าใจง่าย ชัดเจน อาคารสมัยใหม่ทุกแห่งควรมีลิฟท์ที่มีขนาดที่เอื้อต่อการใช้งานของคนพิการที่ใช้วีลแชร์ ห้องน้ำไม่ควรแบ่งแยกว่าเป็นห้องน้ำคนพิการแต่ควรที่จะสร้างห้องน้ำทุกห้องให้คนทุกคนสามารถใช้ได้ เหล่านี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการทำให้คนพิการมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ตามที่เขาต้องการ รวมถึงการไปทำงานเพื่อหาค่าตอบแทนมาใช้ในการดำรงชีวิตด้วย

บทสรุป

แม้ว่าความพิการและความยากจนจะเป็นสิ่งที่เป็นสาเหตุและผลของกันและกัน แต่นโยบายของรัฐสามารถช่วยแก้ไขและยุติวงจรดังกล่าวได้ แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความจริงใจและความเข้าใจที่มีต่อชีวิตคนพิการว่าจะมีมากน้อยเพียงใด นับแต่อดีตถึงปัจจุบัน คนพิการได้ถูกทอดทิ้งจากนโยบายภาครัฐมาเป็นเวลานานแล้ว ทั้ง ๆ ที่พวกเขาก็ถือเป็นพลเมืองคนหนึ่งของรัฐซึ่งรัฐควรที่จะ

สร้างสังคมที่เอื้อต่อการใช้ชีวิตของคนพิการและคนอื่น ๆ ทุกประเภทร่างกาย แต่คนพิการกลับต้องพบกับความยากลำบากในการใช้ชีวิตอย่างไม่จำเป็น นโยบายของรัฐหลายครั้งหลงลืมประเด็นสิทธิมนุษยชนของคนพิการและปล่อยให้พวกเขาค้นร้นต่อสู้ด้วยตัวเอง จนกระทั่งพวกเขาต้องยากจนลงโดยไม่ตั้งใจจากนโยบายที่ทอดทิ้งพวกเขา นอกจากนี้ ภาครัฐต้องกล้าหาญที่จะมีมาตรการในการช่วยเหลือคนยากจนเพื่อให้เขามีคุณภาพชีวิตที่ดีตามมาตรฐานที่เหมาะสมต่อการเป็นเพื่อนมนุษย์คนหนึ่งด้วย และหากรัฐสามารถสร้างนโยบายสาธารณะที่ไม่ทอดทิ้งคนพิการและคนยากจนดังที่ได้กล่าวมา เชื่อได้ว่าวงจรความพิการและความยากจนก็จะค่อย ๆ ยุติไปในท้ายที่สุด

บรรณานุกรม

- คชรักษ์ แก้วสุราษ. (2564). ถ้ามีรัฐสวัสดิการชีวิตคนพิการจะเป็นอย่างไร. <https://thisable.me/content/2021/01/679>
- นณริฏ พิศลบุตร, วัชรินทร์ ตันติสันต์, ศุภชัย สมผล, และวิษญา พิษะพัฒน์. (2561). ก้าวแรกสู่การแก้ไขปัญหาคนจนให้หมดประเทศ. <https://tdri.or.th/2018/01/disabled-state-welfare1/>
- ปณิศา เอโม้อา. (2565). คนพิการกับโอกาสในการมีงานทำกับคนปกติในไทย ในปี 2565. <https://www.bbc.com/thai/thailand-62311330>
- พิชญา เตระจิตร. (2565). เพราะทุกคนมีความพิการอยู่ในตัว ไม่ใช่เรื่องของคนใดคนหนึ่ง: ดร.ทวี เชื้อสุวรรณทวี. <https://thisable.me/content/2022/02/797>
- วันดี สันติวุฒิเมธี. (2561). ปลดล็อก “กรงขังความคิด” ปิดโรงงานขอลาน คุยกับต่อพงศ์ เสลานนท์. <https://www.the101.world/tag/ต่อพงศ์-เสลานนท์/>
- สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. (2555). *สู่ความเป็นธรรมระบบบริการสุขภาพคนพิการ*. <https://kb.hsri.or.th/dspace/handle/11228/3923?show=full&locale-attribute=en>
- เอกชัย จันทอง. (2561). สังคมก้าวไม่ทันกฎหมายผู้พิการ “อย่าจำนนเสพความช่วยเหลือ”. <https://www.posttoday.com/politic/report/548191>
- Bunnag, N. (2564). ปัจจัยสังคมกำหนดสุขภาพ.... . <https://www.sdgmovement.com/2021/04/08/social-determinants-of-health-and-health-equity/>
- Cheausuwantavee, T. & Suwansomrid, K. (2560). Disability law and policy in Thailand: An ideal and reality in the past decade. *วารสารวิทยาลัยราชสุดา*, 14, 87-103.
- Duereh, A. (2565). “รายงานของ WHO เผยความเหลื่อมล้ำด้านสุขภาพ...”. <https://www.sdgmovement.com/2022/12/15/who-global-report-on-health-equity-disabilities/>
- Eide, A., Loeb, M., Nhiwatiwa, S., Munthali, A., Ngulube, T., & Van Rooy, G. (2011). Living conditions among people with disabilities in developing countries. In Eide, H., & Ingstad, B. (eds). *Disability and Poverty: A Global Challenge*. Bristol University Press and Policy Press.

- Fjeld, H., & Sagli, G. (2011). Disability, poverty, and healthcare: Changes in the canji ('disability') policies in the history of the People's Republic of China. In Eide, H., & Ingstad, B. (Eds). *Disability and Poverty: A Global Challenge*. Bristol University Press and Policy Press.
- Loyalha, P., Liu, L., Chen, G., & Zheng, X. (2014). The cost of disability in China. *Demography*, 51(1), 97-118.
- Pinilla-Roncancio, M. (2015). Disability and poverty: Two related conditions, a review of the literature. *Revista de la Facultad de Medicina*, 63(3), 113-123.
- Singlor, T. (2564). 90% ของผู้พิการทางสายตาทั่วโลกกระจุกอยู่ในประเทศรายได้ต่ำ... . <https://www.sdgmovement.com/2021/09/01/extreme-poverty-and-blindness-cycle-broken-by-social-determinants-of-health-in-low-income-countries/>
- Swain, J., & French, S. (2013). International perspectives on disability. In Swain, J., French, S., Barnes, C., & Thomas, C. (eds). *Disabling Barriers-Enabling Environments*. SAGE Publications.
- The Momentum Team. (2563). ทำไมเด็กพิการไทยถึงไม่ได้เรียน (ต่อ): รวบรวมคำตอบ และทางแก้ไขไปกับ ภรณ์ ภูประเสริฐ. <https://themomentum.co/thaihealth-learnnaidee/>
- United Nations. (2019). *Ending poverty and hunger for all persons with disabilities (Goals 1 and 2)*. <https://www.un.org/development/desa/disabilities/wp-content/uploads/sites/15/2019/11/poverty-hunger-disability-brief2019.pdf>
- Wazakili, M., Chataika, T., Mji, G., Dube, K., & MacLachlan, M. (2011). Social inclusion of people with disabilities in poverty reduction policies and instruments: Initial impressions from Malawi and Uganda. In Eide, H. & Ingstad, B. (eds). *Disability and Poverty: A Global Challenge*. Bristol University Press and Policy Press.
- Yongstar, S. (2565). ฟังสิ่งที่ผู้พิการถูกเลือกปฏิบัติจากที่ทำงาน. <https://thematter.co/social/disabled-working/190873>

Thailand's Foreign Policy towards Myanmar after Myanmar's Military Coup in 2021^{*}

Jutamanee Samakkeenit^{**}

(Received Date: August 30, 2023, Revised Date: November 11, 2023, Accepted Date: November 14, 2023)

Abstract

This paper examines Thailand's foreign policy towards Myanmar after the military coup in Myanmar in 2021. It uses the concept of linkage politics by James N. Rosenau as a framework of analysis to explain the relations between domestic and international considerations impacting on Thailand's Myanmar policy. The factors that were examined are Thailand's commitment on democracy and human rights, the closeness of the Thai and Myanmar armies, Thailand's economic interests in Myanmar, the roles of ASEAN and the United Nations in protecting human rights violations in Myanmar, and the role of Myanmar's military junta in bringing democratic reforms. After the military coup in Myanmar in 2021, Thailand's Myanmar policy is to balance between promoting and protecting democracy and human rights and pursuing its economic interests in Myanmar. In order to keep a balance between the two interests, Thailand generally supports the United Nations' decisions and resolutions and uses "quiet diplomacy" to support ASEAN's roles in dealing with the crisis in Myanmar. However, the close relationship between the military leaders of Thailand and Myanmar after the military coup in Myanmar in 2021 has been criticized for not complying with ASEAN's approach and the so-called Five-Point Consensus (5PC).

Keywords: Thailand's Myanmar policy, Coup in Myanmar, Prime Minister Prayut Chan-o-cha

^{*} An earlier version of this article was presented at the 7th PSPARN Academic Conference in Khon Kaen, Thailand, on July 21 – 23, 2003.

^{**} Lecturer at the Department of Political Science and Public Administration, Faculty of Social Sciences, Naresuan University, email: jutamanees@gmail.com

นโยบายต่างประเทศไทยต่อเมียนมาหลังการรัฐประหารในเมียนมาปี 2021*

จุฑามณี สามีคินีชัย**

(วันรับบทความ: 30 สิงหาคม 2566/ วันแก้ไขบทความ: 11 พฤศจิกายน 2566/ วันตอบรับบทความ: 14 พฤศจิกายน 2566)

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการศึกษานโยบายต่างประเทศของไทยต่อเมียนมาหลังการรัฐประหารในเมียนมาปี 2021 โดยใช้แนวคิดเรื่องการเมืองเกี่ยวพัน (Linkage Politics) ของเจมส์ เอ็น โรสนาว (James N. Rosenau) โดยแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็นสองระดับ คือ ปัจจัยภายในประเทศ ได้แก่ แผนแม่บทและเป้าหมายด้านการต่างประเทศของไทยในการส่งเสริมค่านิยมประชาธิปไตยและหลักสิทธิมนุษยชน ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างผู้นำทหารไทยและเมียนมา และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของไทยในเมียนมา ปัจจัยภายนอกประเทศ ได้แก่ บทบาทของอาเซียนและองค์การสหประชาชาติต่อการแก้ปัญหาเมียนมา และท่าทีของกลุ่มผู้นำทหารเมียนมาต่อกระแสการเรียกร้องประชาธิปไตยในเมียนมา จากการวิเคราะห์ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการกำหนดนโยบายต่างประเทศไทยต่อเมียนมา พบว่า นโยบายต่างประเทศของไทยต่อเมียนมาหลังการรัฐประหารปี 2021 มีเป้าหมายสำคัญในการรักษาสมดุลระหว่างการปกป้องหลักการประชาธิปไตยและหลักสิทธิมนุษยชน และการรักษาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของไทยในเมียนมา เพื่อบรรลุเป้าหมายดังกล่าว รัฐบาลไทยภายใต้การนำของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา เลือกใช้จุดแข็งของการต่างประเทศไทยที่เป็นประเทศ “สายกลาง” เข้าได้กับทุกฝ่าย โดยการดำเนินนโยบาย “การทูตพหุภาคี” ควบคู่ “การทูตแบบเงียบ” เพื่อสร้างช่องทางที่หลากหลายในการหารือกับฝ่ายเมียนมา ทั้งนี้ การทูตพหุภาคีนับเป็นช่องทางสำคัญของไทยในการหารือกับเมียนมาอย่างเป็นทางการแต่มีความยืดหยุ่น ขณะเดียวกัน รัฐบาลไทยใช้การทูตแบบเงียบเป็นช่องทางในการเจรจาอย่างไม่เป็นทางการระหว่างไทยกับเมียนมา ฝ่ายไทยคาดหวังว่าการเจรจาทางการทูตจะช่วยโน้มน้าวให้ผู้บังคับกองทัพบกเมียนมาลดทอนที่ที่แข็งกร้าว และเลือกการแก้ไขปัญหาโดยสันติ อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างผู้นำทหารไทยและผู้นำทหารเมียนมาหลังเกิดเหตุการณ์รัฐประหารทำให้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์ถึงท่าทีและจุดยืนของไทยที่ไม่สอดคล้องต่อ “หลักฉันทามติ 5 ข้อ” ของอาเซียน

คำสำคัญ: นโยบายต่างประเทศไทย, รัฐประหาร, เมียนมา, พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา

* บทความนี้ได้จากการประชุมวิชาการระดับชาติเครือข่ายการศึกษา วิจัย และความสัมพันธ์ทางวิชาการ ด้านรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ครั้งที่ 7 (PSPARN 2023) ณ โรงแรมพูลแมน ขอนแก่น ราชา ออคิด จังหวัดขอนแก่น ระหว่างวันที่ 21 – 23 กรกฎาคม 2566

** อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

Email: jutamanees@gmail.com

บทนำ

เมียนมามีเป็นประเทศเพื่อนบ้านที่มีความสำคัญต่อไทยในทุกมิติ ในระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ปัญหาความขัดแย้งและความไร้เสถียรภาพทางการเมืองภายใน ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม หรือปัญหาทางสิ่งแวดล้อมและภัยพิบัติทางธรรมชาติของประเทศหนึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อประเทศเพื่อนบ้าน และต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อแก้ไขปัญหาส่วนนี้ร่วมกัน ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเพื่อนบ้านจึงนับได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อผลประโยชน์แห่งชาติในทุกด้าน ไทยและเมียนมามีพรมแดนติดต่อกันเป็นระยะทางกว่า 2,400 กิโลเมตร ในพื้นที่ 10 จังหวัดของไทย¹ และ 4 รัฐ 1 เขตของเมียนมา² ประชากรส่วนใหญ่ของทั้งสองประเทศนับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาทและประกอบอาชีพเกษตรกรรม ความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศมีทั้งผลประโยชน์และปัญหาร่วมกัน เช่น ปัญหายาเสพติด แรงงานผิดกฎหมาย การค้ามนุษย์ โรคระบาด ความมั่นคงชายแดน ชนกลุ่มน้อยติดอาวุธในเมียนมา ปัญหาผู้ลี้ภัย ปัญหาสิ่งแวดล้อม

ในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2021 พลเอกอาวุโส มิน อ่อง หล่าย (Min Aung Hlaing) ผู้บัญชาการทหารสูงสุดและผู้นำรัฐประหาร นำกำลังทหารเมียนมา หรือที่เรียกว่า “ตะมะดอร์” (Tatmadaw) เข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลพลเรือนของนางออง ซาน ซูจี (Aung San Suu Kyi) โดยควบคุมตัวนางออง ซาน ซูจี ประธานที่ปรึกษาแห่งรัฐและผู้นำพรรคสันนิบาตแห่งชาติเพื่อประชาธิปไตย หรือพรรค NLD (National League for Democracy: NLD) ประธานาธิบดี วิน-มยิ่น (Win Myint) และผู้นำคนสำคัญของพรรค NLD อีกหลายคน โดยอ้างสาเหตุของการก่อรัฐประหารมาจาก “ความไม่มั่นคงทางการเมือง” และประกาศให้การเลือกตั้งทั่วไปในเดือนพฤศจิกายน 2020 เป็นการเลือกตั้งที่ไม่ชอบธรรม เพราะ “พบความผิดปกติในการลงทะเบียนผู้มีสิทธิเลือกตั้งในระหว่างการเลือกตั้งทั่วไป” และให้สัญญาว่าจะจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปใหม่ขึ้นภายหลังสิ้นสุดสถานการณ์ฉุกเฉิน ทั้งนี้ ในการเลือกตั้งปี 2020 พรรค NLD ได้ที่นั่งถึง 396 ที่นั่ง จากทั้งหมด 498 ที่นั่ง ทำให้ฝ่ายผู้นำทหารไม่พอใจอย่างยิ่ง โดยกล่าวหาว่าการเลือกตั้งที่เกิดขึ้นขาดความโปร่งใสและเต็มไปด้วยการทุจริต การเลือกตั้งในปี 2020 ได้รับการยอมรับจากชาติตะวันตกว่าเป็นก้าวสำคัญของการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยของเมียนมาหลังจากที่ประเทศตกอยู่ภายใต้การปกครองของผู้นำทหารมายาวนาน (สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ, 2565)

หลังเหตุการณ์การรัฐประหาร ภาพความรุนแรงของกองทัพที่ใช้อาวุธปราบปรามประชาชนชาวเมียนมาที่พากันลุกฮือขึ้นต่อสู้เพื่อต่อต้านอำนาจของรัฐบาลทหารได้สร้างความกังวลอย่างยิ่งต่อประชาคมโลก ประเทศต่าง ๆ องค์กรระหว่างประเทศ โดยเฉพาะสมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรืออาเซียนและองค์การสหประชาชาติต่างแสดงท่าทีและจุดยืนรวมถึงแนวนโยบายทางการทูตที่ต่างกันเกี่ยวกับสันติภาพและประชาธิปไตยในเมียนมา ขณะที่ชาติตะวันตกนำโดยสหรัฐอเมริกาและสหภาพยุโรปร่วมกันดำเนินมาตรการแซงก์ชัน ประณามและวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงถึงการกระทำของกองทัพเมียนมาว่า เป็นตัวทำลายกระบวนการเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตยในเมียนมา และดำเนินมาตรการคว่ำบาตรเพื่อกดดันรัฐบาลทหารเมียนมา อย่างไรก็ตาม หลายประเทศเลือกที่จะรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับรัฐบาลทหารเมียนมาต่อไป โดยเฉพาะประเทศไทย

¹ เชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ตาก กาญจนบุรี ราชบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร และระนอง

² รัฐฉาน รัฐกะยา รัฐกะเหรี่ยง รัฐมอญ และเขตตะนาวศรี

ในการประชุมสมัชชาใหญ่สหประชาชาติ (United Nations General Assembly: UNGA) ณ กรุงนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา วันที่ 18 มิถุนายน 2021 ที่ประชุมมีมติที่ 75/287 ปรณามการรัฐประหารและเรียกร้องให้นานาชาติห้ามขายอาวุธให้กับกองทัพเมียนมา อีกทั้งเรียกร้องให้กองทัพเมียนมาคืนอำนาจให้กับรัฐบาลที่ประชาชนเลือกมาโดยชอบธรรมและปล่อยตัวนักโทษการเมือง ปรากฏว่า 119 ประเทศลงมติสนับสนุน มีเบารุสเพียงประเทศเดียวเท่านั้นที่คัดค้าน ขณะที่ 36 ประเทศงดออกเสียง เช่น จีนและรัสเซีย และมีประเทศสมาชิก 37 ประเทศไม่ลงคะแนน ทั้งนี้ เสียงของประเทศสมาชิกอาเซียนแตกออกเป็นสองฝ่าย ประเทศที่สนับสนุนญัตตินี้ ได้แก่ อินโดนีเซีย มาเลเซีย สิงคโปร์ ฟิลิปปินส์ เวียดนาม และนายจอ โม ตุน (Kyaw Moe Tun) เอกอัครราชทูตและผู้แทนถาวรเมียนมาประจำสหประชาชาติ ซึ่งเป็นกระบอกเสียงให้แก่รัฐบาลพลเรือนของนางซูจี ในขณะที่บรูไน กัมพูชา ลาว และไทยงดออกเสียง (ประชาไท, 2564)

นายธานี แสงรัตน์ โฆษกกระทรวงต่างประเทศของไทยชี้แจงถึงการตัดสินใจ “งดออกเสียง” ของผู้แทนไทยว่า “ข้อติดขัดกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเห็นของคนแดนไกลที่มีได้มีพรมแดนติดกับเมียนมา กว่า 2,400 กิโลเมตรเหมือนไทย และมีได้มีประชาชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับประชาชนเมียนมาในหลายๆ ระดับมาเป็นเวลาช้านานเช่นเดียวกับไทย ซึ่งหมายถึงว่าเหตุการณ์ความรุนแรงและการสู้รบในเมียนมามีผลด้านความมั่นคงโดยตรงต่อไทยมากกว่าประเทศอื่น ๆ ที่อยู่ไกลออกไป การกระทำทุกอย่างของประเทศไทยจึงต้องกระทำอย่างรอบคอบอย่างยิ่ง และต้องคำนึงถึงผลที่จะตามมาในทุก ๆ ด้าน” อาจกล่าวได้ว่า การที่รัฐบาลไทยมิได้แสดงจุดยืนที่ชัดเจนต่อการรัฐประหารในเมียนมา เนื่องจากประเทศไทยในฐานะประเทศเพื่อนบ้านของเมียนมา มีความจำเป็นต้องเลือกรักษาความเป็นมิตรประเทศที่ดีกับรัฐบาลทหารเมียนมาเพื่อแก้ปัญหาวิกฤตการณ์เมียนมาที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อประเทศไทย (สุลักษณ์ กาญจนขุนดี, 2565)

หลังเกิดเหตุการณ์รัฐประหารในเมียนมา ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างผู้นำทหารไทยและผู้นำทหารเมียนมายังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ผู้ที่เคยนำกำลังทหารเข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลพลเรือนในปี 2014 ไม่ได้แสดงท่าทีไม่เห็นด้วยต่อการรัฐประหารในเมียนมา โดยชี้แจงว่า รัฐบาลไทยยึดหลักการไม่แทรกแซงกิจการภายใน (non-interference) ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของอาเซียนเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินความสัมพันธ์ต่อเมียนมา โดยขอให้เป็นที่หน้าของอาเซียนที่จะหาทางแก้ไขปัญหาเมียนมา และวอนสื่อมวลชนให้นำเสนอข่าวอย่างระมัดระวัง เนื่องจากเกรงว่าการนำเสนอข่าวในลักษณะวิพากษ์วิจารณ์ผู้นำทหารเมียนมาอาจส่งผลกระทบในทางลบต่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของไทย (ไทยรัฐออนไลน์, 2564) ขณะที่กระทรวงการต่างประเทศไทยออกแถลงการณ์แสดงความกังวลต่อสถานการณ์ความรุนแรงในเมียนมาและเสียใจต่อการเสียชีวิตของชาวเมียนมา และเรียกร้องให้ทุกฝ่ายในเมียนมาใช้ความอดทนอดกลั้นและหาทางออกร่วมกันโดยสันติวิธี โดยไทยพร้อมสนับสนุนอาเซียนเพื่อ “ช่วยเหลือในเชิงบวก อย่างสันติและสร้างสรรค์” แก่เมียนมา ซึ่งเป็นสมาชิกของครอบครัวอาเซียน” ทั้งนี้ ไทยได้เรียกร้องให้ปล่อยตัวผู้ที่ถูกควบคุมตัวเพื่อคลี่คลายสถานการณ์ (กระทรวงการต่างประเทศ, 2564)

จากกระแสวิพากษ์วิจารณ์ที่มีต่อจุดยืนของไทยต่อปัญหาเมียนมาทำให้รัฐบาลไทยพยายามปรับท่าทีและแสดงบทบาทเชิงรุกมากขึ้น ในวันที่ 22 ธันวาคม 2022 นายดอน ปรมัตถ์วินัย

รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศไทยได้แสดงความพยายามที่จะทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเจรจาระดับภูมิภาคเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ในเมียนมา โดยเชิญนายวันนะ หม่อง ลวิน (Wunn Maung Lwin) รัฐมนตรีต่างประเทศของรัฐบาลทหารเมียนมาเข้าร่วมประชุมแบบไม่เป็นทางการ (Informal Consultation) ณ กรุงเทพฯ ประเทศสมาชิกอาเซียนที่เข้าร่วมประชุม ได้แก่ ไทย เมียนมา กัมพูชา เวียดนาม และลาว ขณะที่สมาชิกอาเซียนหลายประเทศ ได้แก่ มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย สิงคโปร์ และบรูไนไม่ได้ส่งตัวแทนมาเข้าร่วมประชุม ทั้งนี้ อินโดนีเซียและมาเลเซียมีความกังวลว่า ประเทศไทยมีแนวโน้มที่จะเสนอการจำกัดการโดดเดี่ยวกองทัพเมียนมาในการประชุมครั้งนี้ และการเชิญตัวแทนของรัฐบาลทหารเมียนมาเข้าร่วมประชุมอาจลดทอนแรงกดดันของนานาชาติต่อกองทัพเมียนมา การประชุมนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงท่าทีที่ต่างกันของประเทศสมาชิกอาเซียนที่แบ่งออกเป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายที่ต้องการให้อาเซียนเพิ่มมาตรการกดดันให้รัฐบาลทหารเมียนมาระงับการใช้ความรุนแรงในประเทศ และฝ่ายที่ต้องการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับรัฐบาลทหารเมียนมาและใช้การเจรจาทางการทูตเพื่อแก้ไขปัญหา

บทความนี้ใช้กรอบแนวคิดเรื่องการเมืองเกี่ยวพัน (Linkage Politics) ของเจมส์ เอ็น โรสนาว (James N. Rosenau) ในการวิเคราะห์ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการกำหนดวิเคราะหนโยบายต่างประเทศไทยต่อเมียนมา แนวคิดเรื่องการเมืองเกี่ยวพัน อธิบายพฤติกรรมของรัฐว่าเป็นผลจากปัจจัยภายใน (internal factors) เช่น กลุ่มชนชั้นนำทางการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ สถาบันทางการเมือง และกระบวนการตัดสินใจทางการเมือง และปัจจัยภายนอก (external factors) เช่น สภาพแวดล้อมทางการเมืองระหว่างประเทศในระดับโลก ในระดับภูมิภาค ทั้งในรูปแบบความร่วมมือและความขัดแย้งทางการเมือง บทบาทขององค์กรและสถาบันระหว่างประเทศ แนวคิดเรื่องการเมืองเกี่ยวพันจะอธิบายถึงความสัมพันธ์ของปัจจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ ที่กล่าวข้างต้นว่าส่งผลกระทบต่อนโยบายต่างประเทศของรัฐใดรัฐหนึ่งอย่างไร ดังนั้น การกำหนดนโยบายต่างประเทศจึงมีเป้าหมายสำคัญในการ ทำความเข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างความสัมพันธ์ของระบบการเมืองภายในประเทศและการเมืองระหว่างประเทศ (Rosenau, 1969)

จากกรอบแนวคิดเรื่องการเมืองเกี่ยวพัน บทความนี้ได้แบ่งการวิเคราะห์ออกเป็นสองระดับ คือ ปัจจัยภายในประเทศ ได้แก่ แผนแม่บทและเป้าหมายด้านการต่างประเทศของไทย ในการส่งเสริมค่านิยมประชาธิปไตยและหลักสิทธิมนุษยชน ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างผู้นำทหารไทย กับผู้นำทหารเมียนมา และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของไทยในเมียนมา ปัจจัยภายนอกประเทศ ได้แก่ บทบาทของอาเซียนและองค์การสหประชาชาติต่อการแก้ปัญหาเมียนมา และท่าทีของกลุ่มผู้นำทหารเมียนมาต่อกระแสการเรียกร้องประชาธิปไตยในเมียนมา จากปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ ส่งผลให้นโยบายต่างประเทศของไทยต่อเมียนมาในสมัยรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา มีแนวทางสำคัญ คือ การทูตแบบพหุภาคี (multilateralism) ควบคู่การทูตแบบเงียบ (quiet diplomacy)

ภูมิหลังความสัมพันธ์ระหว่างไทยและเมียนมา

หลังการสถาปนาความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการระหว่างไทยและเมียนมาในปี 1948 กองทัพไทยคือหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดและดำเนินนโยบายต่อเมียนมา เนื่องจาก

สภาพทางการเมืองภายในของทั้งสองประเทศมีผู้นำทหารครองอำนาจนำทางการเมือง ในช่วงทศวรรษ 1960-1980 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้านเกี่ยวข้องกับประเด็นด้านความมั่นคงเป็นหลัก ไทยมองว่าประเทศเพื่อนบ้านเป็นภัยคุกคามอันเนื่องมาจากการขยายตัวของฝ่ายคอมมิวนิสต์ในภูมิภาค ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและประเทศเพื่อนบ้านตั้งอยู่บนความไม่ไว้วางใจและความหวาดระแวง ประเทศไทยจึงเลือกการดำเนินนโยบาย “รัฐกันชน” กล่าวคือ สนับสนุนและติดอาวุธให้กับกองกำลังกลุ่มชาติพันธุ์ในเมียนมาที่ต่อต้านรัฐบาลทหาร นโยบายดังกล่าวมีเป้าหมายเพื่อใช้กองกำลังกลุ่มชาติพันธุ์ในเมียนมาเป็นกันชนป้องกันการขยายตัวของฝ่ายคอมมิวนิสต์และสอดส่องความเคลื่อนไหวของกองทัพเมียนมา และ ในสมัยรัฐบาลของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (1988-1991) ไทยได้ยกเลิกนโยบาย “รัฐกันชน” อย่างเป็นทางการ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเมียนมาดีขึ้นเป็นลำดับ ทั้งสองประเทศมีการแลกเปลี่ยนการเยือนและการหารือระดับสูงระหว่างสองประเทศอย่างต่อเนื่อง

ในวันที่ 8 สิงหาคม 1988 เกิดเหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองอย่างรุนแรงในเมียนมา หรือที่เรียกว่า การก่อกองกำเริบ 8888 (8888 Uprising) ทหารเมียนมาใช้อาวุธปราบปรามผู้ชุมนุมประท้วงจนทำให้มีผู้เสียชีวิตจำนวนมาก เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของทั้งสองประเทศ โดยเฉพาะปัญหาผู้ลี้ภัยจากเมียนมากว่า 40,000 คนที่ทะลักเข้ามาตามแนวชายแดน ขณะนั้นประเทศไทยมีนายกรัฐมนตรีคนใหม่ คือ พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ซึ่งเข้ารับตำแหน่งในวันที่ 4 สิงหาคม 1988 พลเอกชาติชาตินับเป็นผู้นำรัฐบาลคนแรกในรอบ 12 ปี ที่มาจากการเลือกตั้ง แม้ว่าพลเอกชาติชายจะเป็นทหาร แต่นโยบายต่างประเทศของไทยภายใต้การบริหารงานของรัฐบาลพลเอกชาติชายกลับมีความแตกต่างจากฝ่ายกองทัพ นโยบาย “เปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า” ในสมัยของพลเอกชาติชายส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างไทยกับเมียนมาและประเทศเพื่อนบ้านอินโดจีนทั้งสามประเทศ ได้แก่ เวียดนาม ลาว และกัมพูชา ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างไทยกับเพื่อนบ้านมีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของไทย ซึ่งในขณะนั้นประเทศไทยมีความต้องการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ของประเทศเพื่อนบ้าน (Srivardhana, 2003, 52)

จากเหตุการณ์ 8888 ทำให้ในช่วงแรกประเทศไทยแสดงจุดยืนร่วมกับชาติตะวันตกในการดำเนินนโยบายคว่ำบาตรและโดดเดี่ยวรัฐบาลทหารเมียนมา และให้ความช่วยเหลือผู้ลี้ภัยจากเมียนมาตามหลักมนุษยธรรม แต่ไม่นานรัฐบาลไทยตัดสินใจเปลี่ยนแปลงท่าทีและเลือกสานความสัมพันธ์กับรัฐบาลทหารเมียนมา โดยอ้างถึงหลักการไม่แทรกแซงกิจการภายในของเพื่อนบ้าน ในเดือนธันวาคม 1988 รัฐบาลไทยได้ส่งพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ³ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกและรักษาราชการในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดอีกตำแหน่งหนึ่ง ไปเยือนกรุงย่างกุ้ง พลเอกชวลิตนับเป็นผู้นำทางการเมืองระดับสูงคนแรกที่เดินทางพบกับผู้นำทหารเมียนมาหลังเหตุการณ์ 8888 ท่ามกลางเสียงวิพากษ์วิจารณ์จากกลุ่มประเทศตะวันตกและประเทศสมาชิกอาเซียนที่ต่างมองว่า ประเทศไทยให้การรับรองสถานะรัฐบาลทหารเมียนมา อย่างไรก็ตามการพบปะกัน

³ พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ลาออกจากทั้งสองตำแหน่ง ในวันที่ 27 มีนาคม 1990 พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ซึ่งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในขณะนั้นได้เชิญเข้าร่วมรัฐบาลโดยมอบหมายให้ดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม เมื่อวันที่ 30 มีนาคม 1990 แต่เนื่องจากไม่มีฐานทางพรรคการเมืองและเกิดความขัดแย้งกับนักการเมืองในรัฐบาลที่เข้าดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีฝ่ายความมั่นคง พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ จึงลาออกจากทั้งสองตำแหน่งเมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 1990

ระหว่างผู้นำทหารไทยและผู้นำทหารเมียนมาไปสู่ข้อตกลงความร่วมมือทางการค้าระหว่างสองประเทศ บริษัทเอกชนและรัฐวิสาหกิจของไทยได้รับสัมปทานทั้งป่าไม้ ประมง และอัญมณีจากรัฐบาลเมียนมา (เวณิกา บุญมาคลี, 2540)

หลังสงครามเย็นสิ้นสุดลง ความสัมพันธ์ระหว่างสองฝ่ายยังมีความผันผวนไปตามสถานการณ์การเมืองภายในของทั้งสองประเทศ นโยบายต่างประเทศไทยต่อเมียนมาส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในอำนาจการตัดสินใจของผู้นำทหารโดยให้ความสำคัญในสองประเด็น ได้แก่ ปัญหาความมั่นคงตามแนวชายแดนและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของไทยในเมียนมา นโยบายไทยต่อเมียนมาจึงมีเป้าหมายสำคัญในการสร้างความสมดุลระหว่างผลประโยชน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ การปรับนโยบายของไทยที่เป็นมิตรและเข้าหาผู้นำทหารเมียนมาทั้งในระดับบุคคลและระดับหน่วยงานทำให้แม้ว่าปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองภายในของทั้งสองประเทศจะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยและเมียนมาอยู่บ่อยครั้ง แต่กองทัพของทั้งสองประเทศยังคงมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด วันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2018 พลเอกอาวุโสหมิน อ่อง หล่าย ผู้บัญชาการทหารสูงสุดเมียนมาได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้างเผือก ชั้นที่ 1 “ประภมาภรณ์ช้างเผือก” โดย พลเอกธารไชยยันต์ ศรีสุวรรณ ผู้บัญชาการทหารสูงสุดของไทยเป็นผู้แทนพระองค์ในการมอบ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ตึงเครียดระหว่างกองทัพไทยและกองทัพเมียนมา (Ganesan, 2023)

หลังการรัฐประหารของไทยในปี 2014 พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีและหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) เลือกเยือนเมียนมาเป็นประเทศแรก หากพิจารณาตามธรรมเนียมปฏิบัติ การที่พลเอกประยุทธ์เดินทางเยือนเมียนมาเป็นประเทศแรกแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลไทยเห็นความสำคัญอย่างยิ่งต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยและเมียนมา ในระหว่างวันที่ 9-10 ตุลาคม 2014 พลเอกประยุทธ์ เดินทางไปยังกรุงเนปีดอว์ เพื่อเข้าเยี่ยมคารวะและหารือข้อราชการกับประธานาธิบดี เต็ง เส่ง (Thein Sein) พร้อมร่วมเป็นสักขีพยานในพิธีลงนามบันทึกความเข้าใจ 3 ฉบับ ได้แก่ 1. บันทึกความเข้าใจว่าด้วยการสถาปนาความสัมพันธ์เมืองพี่เมืองน้อง จ.เชียงใหม่-เชียงใหม่ 2. บันทึกความเข้าใจว่าด้วยการสถาปนาความสัมพันธ์เมืองพี่เมืองน้อง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์-มะริด และ 3. บันทึกความเข้าใจว่าด้วยการสถาปนาความสัมพันธ์เมืองพี่เมืองน้อง จังหวัดระนอง-เกาะสอง

ในประเด็นความร่วมมือด้านแรงงาน พลเอกประยุทธ์ย้ำว่า ไทยจะดูแลแรงงานในทุกด้าน ทั้งเรื่องสุขอนามัย สิทธิมนุษยชน เพื่อให้เกิดความเท่าเทียม เนื่องจากประธานาธิบดีเต็ง เส่งได้ขอพลเอกประยุทธ์ให้ดำเนินคดีต่อผู้ต้องหาเกาะเต่าอย่างยุติธรรม ทั้งนี้ วันที่ 15 กันยายน 2014 เกิดเหตุการณ์ฆาตกรรมและข่มขืนสองนักท่องเที่ยวชาวอังกฤษ บริเวณหาดทรายรี ตำบลเกาะเต่า อำเภอเกาะพะงัน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ตำรวจไทยใช้เวลาเพียงสองสัปดาห์ในการสืบสวนและทำการจับกุมแรงงานชาวเมียนมา 2 คน ซึ่งให้การรับสารภาพ แต่ภายหลังทั้งสองกลับคำให้การ โดยปฏิเสธว่าไม่ได้เป็นผู้ก่อเหตุตามคำให้การในชั้นจับกุม ผู้ต้องหาทั้งสองคนอ้างว่าถูกบังคับให้สารภาพและถูกตำรวจทำร้ายร่างกาย เหตุการณ์จับกุมแรงงานเมียนมาสร้างความไม่พอใจต่อกลุ่มแรงงานเมียนมาในไทยและชาวเมียนมาที่ไม่พอใจต่อกระบวนการยุติธรรมของไทย⁴ (Campbell, 2015)

⁴ 27 ธันวาคม 2015 ชาวเมียนมาจำนวนหนึ่งรวมถึงพระสงฆ์ออกมาชุมนุมประท้วงบริเวณด้านนอกบ้านพักของนางออง ซาน ซูจี ในนครย่างกุ้ง โดยแกนนำกลุ่มประท้วงปราศรัยโจมตีกระบวนการยุติธรรมของไทย พร้อมกับเรียกร้องให้นางซูจี เข้าแทรกแซงเพื่อช่วยเหลือผู้ต้องหาทั้งสองคน 29 สิงหาคม 2019 ศาลฎีกาพิพากษาคัดสินประหารชีวิตนายซอ ลิน หรือโซเรน และนายเวฟวิ หรือวิน ซอร์ ตุน แรงงานชาวเมียนมาที่เป็นผู้ต้องหาในคดีสังหารฮันนาห์ วิคตอเรีย วิทเทอร์ริดจ์ และเดวิด วิลเลียม มิลเลอร์ 14 สิงหาคม 2020 ผู้ต้องหาทั้งสองได้รับพระราชทานอภัยโทษให้เหลือโทษจำคุกตลอดชีวิต เนื่องจากโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นการพระราชทานอภัยโทษหมู่

ปี 2014 เป็นปีที่ประเทศไทยดำรงตำแหน่งประธานอาเซียน ที่ผ่านมอาเซียนถูกวิพากษ์วิจารณ์มาโดยตลอดว่า ไร้อำนาจในการแก้ไขปัญหาระหว่างประเทศสมาชิก (all bark and no bite) ประเทศไทยในฐานะประธานอาเซียนจึงต้องการแสดงบทบาทนำ (leadership role) โดยการเดินหน้าเข้าหาเมียนมาท่ามกลางกระแสต่อต้านของกลุ่มสนับสนุนประชาธิปไตยในเมียนมา ผู้นำไทยมองว่า หากผู้นำสองฝ่ายสามารถพูดคุยหารือถึงปัญหาของเมียนมาได้ ย่อมทำให้อาเซียนเกิดความเข้มแข็ง ทั้งทางด้านความมั่นคง เศรษฐกิจ และชายแดน พลเอกประยุทธ์ยืนยันว่า ไทยยังมีเป้าหมายในการแก้ปัญหาด้านการค้าและการลงทุนบริเวณชายแดนไทย-เมียนมา ซึ่งได้รับผลกระทบอย่างมากจากการการปะทะกันระหว่างกองกำลังของกลุ่มชาติพันธุ์ต่อสู้กับกองทัพและรัฐบาลทหารเมียนมาตั้งแต่ปี 1948 ความร่วมมือระหว่างไทยและเมียนมาจึงไม่ใช่เพียงผลประโยชน์ของประเทศใดประเทศหนึ่ง แต่จะทำให้อาเซียนเข้มแข็งในอนาคต เช่น การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษทวาย ซึ่งหากทั้งสองประเทศสามารถสร้างความเชื่อมั่นให้กับนักลงทุน ย่อมทำให้นักลงทุนต่างชาติ โดยเฉพาะจีนและญี่ปุ่นเข้ามาร่วมลงทุนมากขึ้น

ในการเลือกตั้งทั่วไปในเมียนมาในเดือนพฤศจิกายน 2015 พรรค NLD ของนางออง ซาน ซูจี ชนะที่นั่งในสภาไปทั้งหมด 880 ที่นั่ง หรือร้อยละ 77.3 จากทั้งหมด 1,139 ที่นั่งในการเลือกตั้งรัฐสภาเมียนมาเลือกนายฮින් จอ (Htin Kyaw) ขึ้นดำรงตำแหน่งประธานาธิบดี ส่วนนางออง ซาน ซูจี หนึ่งในผู้ก่อตั้งพรรค NLD และสัญลักษณ์แห่งการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยของเมียนมาเข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรีประจำทำเนียบประธานาธิบดี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ และประธานที่ปรึกษาแห่งรัฐ (State Counsellor) พรรค NLD ให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาชนกลุ่มน้อย และการจัดการเจรจาสันติภาพ

ในเดือนมิถุนายน 2016 นางออง ซาน ซูจี ในฐานะที่ปรึกษาแห่งรัฐของรัฐบาลเมียนมาเดินทางเยือนประเทศไทยอย่างเป็นทางการในฐานะแขกของรัฐบาลตามคำเชิญของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี พร้อมด้วยรัฐมนตรีสำคัญ ประกอบด้วยนายเต็ง ส่วย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงาน ตรวจคนเข้าเมืองและประชากร นายจ่อ วิน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวางแผนและการคลัง และนายจ่อ ดิน รัฐมนตรีด้านกิจการต่างประเทศเมียนมา นางออง ซาน ซูจีเยือนประเทศไทยครั้งนี้ถือเป็นการเดินทางเยือนต่างประเทศอย่างเป็นทางการครั้งแรกในฐานะหัวหน้าคณะผู้แทน หลังจากนายดอน ปรมัตถ์วินัย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ในฐานะผู้แทนพิเศษของนายกรัฐมนตรีเดินทางเยือนเมียนมาในเดือนพฤษภาคม 2016

การมาเยือนประเทศไทยครั้งนี้ นางออง ซาน ซูจี และคณะ เดินทางไปพบปะแรงงานเมียนมาที่จังหวัดสมุทรสาคร และเข้าพบหารือข้อราชการกับพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ที่ทำเนียบรัฐบาล ประเด็นสำคัญที่ทั้งสองฝ่ายหารือในครั้งนี้ ได้แก่ ความร่วมมือด้านแรงงาน ความร่วมมือด้านการพัฒนาและความเชื่อมโยง เพื่อประโยชน์ร่วมกันของภาคเอกชนไทยและแรงงานเมียนมาที่ทำงานในไทย โอกาสนี้ นายดอน ปรมัตถ์วินัย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศได้เชิญนางออง ซาน ซูจี กล่าวปาฐกถาพิเศษกับนิสิตนักศึกษาไทยในหัวข้อ “Myanmar, ASEAN and the World: The Way Forward” ที่กระทรวงการต่างประเทศ (Ministry of Foreign Affairs, 2016) ทั้งนี้ รัฐบาลไทยได้เน้นย้ำว่า ประเทศไทยต้องการเห็นเสถียรภาพและความมั่นคงทางการเมือง และเศรษฐกิจของเมียนมาเพราะมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อผลประโยชน์ของไทยและของทั้งอาเซียน

ไทยหันมาให้ความสำคัญอย่างมากต่อการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจกับเมียนมา หลังการเลือกตั้งในปี 2015 ซึ่งนับว่าเป็นจุดเปลี่ยนทางการเมืองที่สำคัญของเมียนมา ทั้งนี้ เมียนมามีทรัพยากรทางธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีแรงงานจำนวนมากและมีอัตราค่าจ้างต่ำที่สุดในกลุ่มประเทศ CLMV ซึ่งประกอบด้วย กัมพูชา ลาว เมียนมา และเวียดนาม ในปี 2020 ตัวเลขจากธนาคารโลกระบุว่า ไทยเป็นคู่ค้าอันดับสองของเมียนมา รองจากจีน มูลค่าการค้าขายระหว่างกันประมาณ 3,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ คิดเป็น 1 ใน 5 ของมูลค่าการค้าระหว่างประเทศของเมียนมา โดยไทยเป็นฝ่ายได้เปรียบดุลการค้ามาโดยตลอด เมียนมาเป็นประเทศที่มีการนำเข้าสินค้ากลุ่มอุปโภคบริโภคมากถึงร้อยละ 43 ของสินค้านำเข้าทั้งหมด ทั้งนี้ สินค้ากลุ่มอุปโภคบริโภคของประเทศไทยได้รับความนิยมและเป็นที่ต้องการของตลาดเมียนมา ขณะที่สินค้าส่งออกที่สำคัญได้แก่ ก๊าซธรรมชาติ เป็นที่ต้องการของไทย นอกจากนี้ แรงงานเมียนมายังมีความสำคัญอย่างมากต่อภาคอุตสาหกรรมและบริการของไทย (กรุงเทพธุรกิจ, 2564)

สถานการณ์ความรุนแรงในเมียนมาหลังการรัฐประหาร

เหตุการณ์การรัฐประหาร เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2021 นำไปสู่ความขัดแย้งอย่างรุนแรง เกิดขบวนการทำอารยขัดขึ้นด้านรัฐประหาร (Civil Disobedience Movement: CDM) เคลื่อนไหวทั่วประเทศเพื่อต่อต้านการยึดอำนาจ ท่ามกลางสถานการณ์ตึงเครียดภายในประเทศ วันที่ 27 มีนาคม 2021 เนื่องในวันกองทัพเมียนมาครบรอบ 76 ปี พลเอกอาวุโส มิน อ่อง หล่าย ผู้บัญชาการทหารสูงสุดเมียนมา ได้จัดงานพิธีสวนสนามอย่างยิ่งใหญ่ ณ กรุงเนปิดอว์ โดยมีผู้แทนจาก 8 ประเทศเข้าร่วมชมพิธีสวนสนาม ได้แก่ รัสเซีย จีน อินเดีย ปากีสถาน บังกลาเทศ เวียดนาม ลาว และไทย ทั้งนี้ รัสเซียเป็นประเทศเดียวที่ส่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงกลาโหมมาร่วมพิธี และพบกับผู้นำอาวุโสของรัฐบาลทหารเมียนมา พลเอกอาวุโส มิน อ่อง หล่าย ได้กล่าวขอบคุณและยกย่องให้รัสเซียเป็น “เพื่อนแท้” ขณะที่สถานการณ์ความรุนแรงในเมียนมาขยายตัวไปยังหลายพื้นที่ทั่วประเทศ กองกำลังฝ่ายความมั่นคงของเมียนมาได้ปราบปรามกลุ่มผู้ประท้วงต่อต้านการรัฐประหารเป็นเหตุให้มีผู้เสียชีวิตถึง 90 รายในวันกองทัพเมียนมา เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้รัฐมนตรีกลาโหมจาก 12 ประเทศในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิกและยุโรป ได้แก่ สหรัฐอเมริกา แคนาดา สหราชอาณาจักร ออสเตรเลีย เดนมาร์ก เยอรมนี กรีซ อิตาลี ญี่ปุ่น เนเธอร์แลนด์ นิวซีแลนด์ และเกาหลีใต้ ออกแถลงการณ์ประณามการกระทำของกองทัพเมียนมาและเรียกร้องให้กองทัพเมียนมาหยุดใช้ความรุนแรงกับประชาชนและคืนอำนาจสู่มือประชาชน ผู้แทนสหภาพยุโรปในเมียนมากล่าวว่า “การสังหารพลเรือนที่ปราศจากอาวุธ รวมถึงเด็ก เป็นการกระทำที่ไม่อาจแก้ตัวได้” (มติชนออนไลน์, 2566)

ความขัดแย้งทางการเมืองอย่างรุนแรงหลังเหตุการณ์รัฐประหารทำให้ชาวเมียนมาต้องตกอยู่ในภาวะสงครามกลางเมือง มีผู้เสียชีวิตจำนวนมากและการพลัดถิ่นอาศัย หน่วยงาน Armed Conflict Location and Event Data Project (ACLED) ในสหรัฐอเมริกาที่เฝ้าสังเกตประเด็นความขัดแย้งระหว่างประเทศรายงานว่า ผลจากการปราบปรามผู้เห็นต่างโดยรัฐบาลทหารเมียนมาทำให้ชาวเมียนมาเสียชีวิตราว 19,000 คน และมีผู้คนราว 1,200,000 ล้านคนต้องพลัดถิ่น ในจำนวนนั้นกว่า 70,000 คน ได้หลบหนีออกนอกประเทศไปยังไทย จีน และอินเดีย (Armed Conflict Location

and Event Data Project, 2021) นอกจากนี้ องค์การภาคเอกชนของเมียนที่มีชื่อว่า Assistance Association for Political Prisoners (AAPP) ได้รายงานเมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม 2021 ว่า หลังการรัฐประหารชาวเมียนมากกว่า 770 คนถูกสังหารและกว่า 3,700 คนถูกจับกุม ยิ่งไปกว่านั้น กลุ่มประชาชนต่อต้านรัฐประหารที่มีจำนวนผู้เข้าร่วมเพิ่มขึ้นและเคลื่อนไหวประท้วงทั่วประเทศ ยังคงถูกปราบปรามอย่างต่อเนื่อง ทำให้กองทัพประกาศกฏอัยการศึกในสองเมือง ได้แก่ ย่างกุ้ง และมันดาเลย์ ข้อมูล ณ วันที่ 6 กรกฎาคม 2023 เว็บไซต์ของ AAPP รายงานว่า หลังการรัฐประหารชาวเมียนมากกว่า 3,750 คนถูกสังหารและ 19,383 คนถูกจับกุมและยังคงถูกควบคุมตัว (Assistance Association for Political Prisoners, 2023)

ในเดือนมีนาคม 2022 องค์การสหประชาชาติได้ออกแถลงการณ์สำคัญระบุว่า รัฐบาลทหารเมียนมาก่ออาชญากรรมสงครามและก่ออาชญากรรมต่อมนุษยชาติ เจ้าหน้าที่รัฐกระทำการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างร้ายแรง โดยไม่คำนึงถึงชีวิตของประชาชน ใช้อาวุธหนักและการโจมตีทางอากาศในพื้นที่ที่มีพลเรือนอาศัยอย่างหนาแน่น และมุ่งโจมตีพลเรือน ข้อมูลนี้รวบรวมจากการสัมภาษณ์เหยื่อที่ถูกทรมาน พยาน ร่วมกับภาพถ่ายดาวเทียม ภาพถ่ายและเสียงต่าง ๆ ที่ผ่านการตรวจสอบแล้ว และชี้ว่าเหยื่อจำนวนมากถูกยิงที่ศีรษะ ถูกเผาทั้งเป็น รายงานระบุว่า ทหารก่อการสังหารหมู่ในเขตสะกาย (Sagay) โดยพบศพจำนวนหนึ่งในสภาพถูกมัดแขนขา และพบศพผู้หญิงและเด็กในรัฐกะยา (Kayah) จากการตรวจสอบสภาพศพพบว่า ส่วนหนึ่งพบร่องรอยถูกเผาทั้งเป็นหรือถูกทำร้ายขณะพยายามหลบหนี นอกจากนี้ ผู้ที่กองทัพควบคุมตัวยังถูกทรมานร่างกาย ตั้งแต่การขังคุก ขีดไฟฟ้า ฉีดยา ล่วงละเมิดทางเพศ รวมทั้งข่มขืน นอกจากนี้ ในรายงานระบุเพิ่มเติมว่า มีประชาชนถูกเจ้าหน้าที่รัฐสังหารประมาณ 1,600 คน และ 12,500 คนที่ถูกควบคุมตัว ประชาชนราว 440,000 คนไร้ที่อยู่อาศัย และผู้คนราว 14,000,000 คนต้องการความช่วยเหลือทางมนุษยธรรม (United Nations, 2022) ในเดือนธันวาคม 2022 คณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ (United Nations Security Council: UNSC) ลงมติเรียกร้องให้รัฐบาลทหารเมียนมายุติความรุนแรงและปล่อยตัวนักโทษทางการเมือง สหราชอาณาจักรเป็นผู้เสนอร่างมติดังกล่าวเข้าสู่ที่ประชุม และได้รับเสียงสนับสนุนจากสมาชิก UNSC ทั้งสมาชิกแบบถาวรและไม่ถาวรจำนวนทั้งสิ้น 12 ประเทศ โดยไม่มีประเทศใดลงมติคัดค้าน ทั้งนี้ จีน อินเดีย และรัสเซียลงมติงดออกเสียง ขณะที่จีนและรัสเซียคัดค้านการใช้มาตรการที่รุนแรงกับเมียนมา

ในเดือนมกราคม 2023 ในโอกาสครบรอบ 75 ปี วันประกาศอิสรภาพของเมียนมา รัฐบาลทหารเมียนมาจัดพิธีเฉลิมฉลองด้วยการเดินสวนสนามแสดงแสนยานุภาพทางทหารและอาวุธยุทโธปกรณ์อย่างยิ่งใหญ่ ณ กรุงเนปีดอว์ พลเอกอาวุโสหมิน อ่อง หล่าย ได้กล่าวขอบคุณประเทศเพื่อนบ้านที่ให้ความร่วมมือ “เชิงบวก” เช่น ไทย จีน อินเดีย ลาว และบังกลาเทศ โดยชี้ว่า เมียนมาจะทำงานอย่างใกล้ชิดร่วมกับประเทศเพื่อนบ้านท่ามกลางกระแสกดดันและการวิพากษ์วิจารณ์ของประเทศหลายประเทศที่พยายามเข้ามาแทรกแซงกิจการภายในของเมียนมา นอกจากนี้ รัฐบาลทหารเมียนมาได้แสดงความไม่พอใจต่อการทำงานของคณะผู้เชี่ยวชาญอิสระขององค์การสหประชาชาติ พร้อมตำหนิว่า รับข้อมูลข่าวสารบิดเบือนจากกลุ่มผู้ก่อความไม่สงบ ผู้นำเมียนมายังเผยถึงแผนการเลือกตั้งในปลายปี 2023 และทางการเมียนมาได้ปล่อยตัวนักโทษ 7,012 คน ในโอกาสนี้ นายวลาดีเมียร์ ปูติน (Vladimir Putin) ประธานาธิบดีรัสเซียได้ส่งข้อความแสดงความยินดี

และปรารถนาให้ทั้งสองประเทศพัฒนาความสัมพันธ์อันดีต่อไป รัสเซียเป็นพันธมิตรสำคัญของรัฐบาลทหารเมียนมาและเป็นประเทศอันดับหนึ่งที่ขายอาวุธให้แก่กองทัพเมียนมา (VOA, 2003)

ในเดือนพฤษภาคม 2023 คณะมนตรีสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ (United Nations Human Rights Council: UNHCR) เผยแพร่รายงานเรื่อง “The Billion Dollar Death Trade: The International Arms Networks that Enable Human Rights Violations in Myanmar” โดยรวบรวมเอกสารการซื้อขายอาวุธกว่า 12,500 รายการ ที่จัดส่งไปยังกองทัพเมียนมาและผู้ค้าอาวุธที่ทำงานให้กับกองทัพเมียนมา ตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2021 ถึงธันวาคม 2022 โดยพบว่าในระยะเวลาไม่ถึง 2 ปี หลังการรัฐประหาร รัฐบาลทหารเมียนมาใช้งบประมาณนำเข้าอาวุธสูงถึง 1,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ประเทศที่ขายอาวุธให้แก่รัฐบาลทหารเมียนมาสูงสุด 5 อันดับแรก ได้แก่ รัสเซีย จีน สิงคโปร์ อินเดีย และไทย

Sources of arms

From entities in the **Russian Federation**

28 Suppliers \$406m

From entities in **China**

41 Suppliers \$267m

From entities in **Singapore**

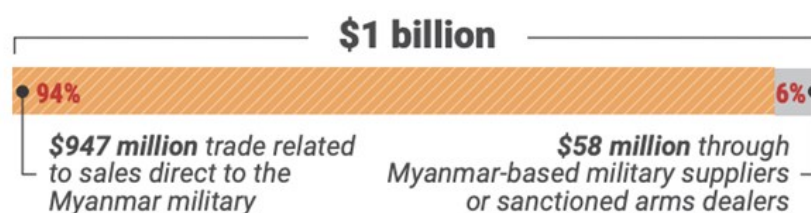
138 Suppliers \$254m

From entities in **India**

\$51m (22 Suppliers)

From entities in **Thailand**

\$28m (25 Suppliers)

ภาพที่ 1 ประเทศที่ขายอาวุธให้รัฐบาลทหารเมียนมาสูงสุด 5 อันดับแรกในช่วงระหว่างวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2021 ถึงธันวาคม 2022

ที่มา: Office of the High Commissioner for Human Rights (17 May 2022)

จากข้อมูลในตารางจะเห็นได้ว่า รัสเซียขายอาวุธและอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตอาวุธ แก่กองทัพเมียนมามีมูลค่า 406 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ จีน 267 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ สิงคโปร์ 254 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ อินเดีย 51 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ และไทย 28 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ นายทอม แอนดรูว์ส (Tom Andrews) ผู้จัดทำรายงานพิเศษของสหประชาชาติว่าด้วยสถานการณ์สิทธิมนุษยชนในเมียนมา แถลงว่า ขณะที่ทั่วโลกเห็นถึงหลักฐานมากมายเกี่ยวกับการก่ออาชญากรรมอันโหดร้ายของทหารเมียนมาต่อประชาชน แต่เหล่าบรรดาผู้นำทหารระดับสูงของเมียนมายังคงสามารถเข้าครอบครองระบบอาวุธขั้นสูง อะไหล่เครื่องบินขับไล่ วัตถุระเบิดและอุปกรณ์สำหรับผลิตอาวุธภายในประเทศ และรัฐบาลทหารเมียนมาใช้อาวุธร้ายแรงเหล่านี้กระทำการทารุณต่อประชาชนชาวเมียนมา

นายแอนดรูว์ส ยกตัวอย่างการโจมตีทางอากาศของรัฐบาลทหารต่อหมู่บ้านปา ซี จี (Pa Zi Gyi) ในเขตสะกาย (Sagaing) ซึ่งเป็นฐานที่มั่นของฝ่ายต่อต้าน ในวันที่ 11 เมษายน 2023 รัฐบาลทหารใช้เครื่องบินขับไล่ Yak-130 ของรัสเซีย ตามด้วยการโจมตีด้วยเฮลิคอปเตอร์ Mi-35 ของรัสเซีย ทำให้มีผู้เสียชีวิตอย่างน้อย 160 คน ในจำนวนนี้มีเป็นเด็ก 40 คน รายงานยังระบุว่า กองทัพเมียนมาสามารถผลิตระเบิดและปืนกลในประเทศ โดยใช้ชิ้นส่วนต่าง ๆ ที่จัดหาโดยภาคเอกชนจากสิงคโปร์ จีน และไทย รายงานยังระบุว่า ตั้งแต่เกิดรัฐประหาร บริษัทในสิงคโปร์ 138 แห่ง ทำหน้าที่เป็นตัวกลางให้กับกองทัพเมียนมาในการจัดหาอะไหล่ วัตถุระเบิด และอุปกรณ์การผลิตที่สำคัญที่ใช้ในโรงงานอาวุธคาพาซา (Karkweye Pyitsee Setyone: KaPaSa) ของเมียนมา นายแอนดรูว์ส เรียกร้องให้รัฐบาลสิงคโปร์ใช้ข้อมูลในรายงาน เพื่อหยุดการขายอาวุธไปยังเมียนมา ทำให้รัฐบาลสิงคโปร์ตัดสินใจใช้นโยบายของประเทศที่ “ห้ามถ่ายโอนอาวุธไปยังเมียนมา” และตัดสินใจว่า “จะไม่อนุญาตการถ่ายโอนสิ่งที่ใช้ได้สองทาง ซึ่งได้รับการประเมินว่าอาจนำไปใช้ทางทหารไปยังเมียนมา” รายงานชี้ว่า ในกรณีของประเทศไทย บริษัทไทย 12 แห่ง ที่ส่งออกอาวุธและวัสดุที่เกี่ยวข้องให้กองทัพเมียนมา นายแอนดรูว์ส กล่าวว่า กรณีของสิงคโปร์และไทยต่างจากรัสเซีย จีน รวมถึงอินเดีย เนื่องจากไม่พบข้อมูลที่ชี้ว่ารัฐบาลสิงคโปร์และรัฐบาลไทยอนุมัติหรือถ่ายโอนอาวุธให้กับกองทัพเมียนมา แต่ทางกองทัพเมียนมาและองค์กรค้าอาวุธใช้ลวดช่องโหว่ของระบบและเกินอำนาจตามกฎหมายของไทยและสิงคโปร์ โดยเฉพาะภาคการธนาคารและการขนส่ง เพื่ออำนวยความสะดวกในการถ่ายโอนอาวุธ ผู้จัดทำรายงานพิเศษของสหประชาชาติเรียกร้องให้รัฐบาลประเทศต่าง ๆ ยุติการขายและถ่ายโอนอาวุธให้กับกองทัพเมียนมาโดยสิ้นเชิง และเรียกร้องให้รัฐบาลบังคับใช้คำสั่งห้ามที่มีอยู่ และคว่ำบาตรบริษัทค้าอาวุธและระบบเส้นทางการเงินของอุตสาหกรรมอาวุธที่เกี่ยวข้องกับกองทัพเมียนมา (United Nations, 2023)

“การทูตแบบพหุภาคี” ควบคู่ “การทูตแบบเจียบ”

ยุทธศาสตร์การต่างประเทศไทยภายใต้รัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา มีเป้าหมายหลักในการกอบกู้ภาพลักษณ์ของไทยในเวทีโลก โดยนโยบายต่างประเทศไทยให้ความสำคัญต่อกรอบความร่วมมือระหว่างประเทศในทุกระดับเพื่อแสดงบทบาทการเป็นพลเมืองโลกที่ดี ในเอกสารของกระทรวงการต่างประเทศระบุถึง “แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติประเด็นการต่างประเทศไทย” ในกรอบ 20 ปี ซึ่งประกอบด้วยเป้าหมาย 5 ด้าน หรือ “การต่างประเทศ 5S” ได้แก่ 1. มีความมั่นคง (security) 2. มีความมั่งคั่ง ความยั่งยืน (sustainability) 3. มีมาตรฐานสากล (standard) 4. มีสถานะและเกียรติภูมิ (status) และ 5. มีพลัง (synergy) เมื่อพิจารณารายละเอียด

รายละเอียดของเป้าหมายทั้ง 5 ด้านนี้ จะพบว่า นโยบายต่างประเทศไทยให้ความสำคัญต่อประเทศเพื่อนบ้าน ความร่วมมือในกรอบอาเซียน และการดำเนินนโยบายต่างประเทศตามหลักบรรทัดฐานสากล และพันธกรณีระหว่างประเทศ เช่น การป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ การเคารพสิทธิมนุษยชนตามหลักปฏิบัติสากล นอกจากนี้ เอกสารของกระทรวงการต่างประเทศได้ระบุถึงจุดแข็งของการต่างประเทศไทย คือ “การที่ประเทศไทยเป็นประเทศสายกลาง เข้าได้กับทุกฝ่าย” ซึ่งนำไปสู่การวางเป้าหมายให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางของที่ตั้งสำนักงานสหประชาชาติ และองค์การระหว่างประเทศในภูมิภาค หรือการเป็น “เจนีวาแห่งเอเชีย” (Geneva of Asia) (กระทรวงการต่างประเทศ, 2563)

หลังเหตุการณ์การรัฐประหารปี 2021 แนวทางการดำเนินนโยบายต่างประเทศไทยต่อเมียนมาอยู่ภายใต้กรอบของอาเซียน รัฐบาลไทยมองว่า อาเซียนในฐานะองค์การระหว่างประเทศที่มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างเสถียรภาพและความมั่นคงในภูมิภาคเป็นฝ่ายที่เหมาะสมที่สุดในการทำหน้าที่เจรจาแก้ไขปัญหาเมียนมา ทั้งนี้ กฎบัตรอาเซียนระบุถึงหลักการสำคัญที่ประเทศสมาชิกต่างยึดถือเป็นแนวปฏิบัติร่วมกัน คือ “การยึดมั่นในหลักการไม่แทรกแซงกิจการภายใน” ของประเทศสมาชิก และกระบวนการตัดสินใจแบบปรึกษาหารือและฉันทามติ (consultation and consensus) ในด้านหนึ่ง หลักการเหล่านี้มีส่วนสำคัญที่ทำให้อาเซียนสามารถทำหน้าที่ในการสร้างความร่วมมือและลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างประเทศสมาชิก แต่ในอีกด้านหนึ่ง หลักการเหล่านี้กลับสร้างข้อจำกัดและปัญหาในการทำงานกับอาเซียน ทำให้อาเซียนถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากถึงความไร้เอกภาพ ขาดความยืดหยุ่น ปราศจากอำนาจในการให้ข้อเสนอแนะกับบรรดาประเทศสมาชิกและเป็นเพียงเสือกระดาษ (paper tiger) ปัญหาเมียนมานับเป็นประเด็นที่ท้าทายต่อทั้งหลักการไม่แทรกแซงกิจการภายในและหลักฉันทามติของอาเซียน (Pongsudhirak, 2023)

แม้ว่าอาเซียนจะมีอุปสรรคและข้อจำกัดมากมายในการทำงาน แต่ไทยยังคงต้องการให้อาเซียนเป็นเวที “การทูตพหุภาคี” เพื่อรักษาความสัมพันธ์ระหว่างเมียนมากับประเทศสมาชิกอื่น นอกจากนี้ “การทูตพหุภาคี” ถือเป็นช่องทางสำคัญของไทยที่ใช้ในการหารือกับเมียนมาอย่างเป็นทางการ แต่มีความยืดหยุ่น (flexibility) อาเซียนกลายเป็นเวทีที่ทำให้ทั้งไทยและเมียนมาไม่ต้องเผชิญหน้ากันโดยตรง ขณะที่ “การทูตแบบเงียบ” (quiet diplomacy) จะเป็นการเปิดช่องทางการเจรจาอย่างไม่เป็นทางการระหว่างไทยกับเมียนมา โดยฝ่ายไทยคาดหวังว่า การสร้างช่องทางที่หลากหลายในการหารือกับฝ่ายเมียนมาอาจสามารถช่วยโน้มน้าวให้ผู้ نگาทพเมียนมายอมลดท่าทีที่แข็งกร้าวลง และยอมหันหน้าเจรจาแก้ไขปัญหาโดยสันติ หากพิจารณาแผนแม่บทและเป้าหมายด้านการต่างประเทศของไทยกับกรณีความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเมียนมาหลังการรัฐประหารในเมียนมาปี 2021 จะพบว่า รัฐบาลไทยพยายามใช้จุดแข็งของการต่างประเทศไทยที่เป็นประเทศ “สายกลาง” เข้าได้กับทุกฝ่าย เพื่อให้ประเทศไทยยังเป็นหนึ่งในประเทศที่รัฐบาลทหารเมียนมาอยากหารือด้วย (Paribatra, 2022, pp. 283-284)

ความขัดแย้งรุนแรงในเมียนมาที่มีแนวโน้มลุกลามบานปลายทำให้สมาชิกอาเซียนหลายประเทศมองว่า สถานการณ์ที่เกิดขึ้นได้ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงและความสัมพันธ์ของประเทศสมาชิกอาเซียนเกินขอบเขตที่จะถือเป็นเพียงสถานการณ์ภายใน (domestic affairs) ของเมียนมา อินโดนีเซียเป็นประเทศแรกของกลุ่มอาเซียนที่แสดงบทบาทนำและพยายามหาทางออก

ของวิกฤตการณ์ในเมียนมา อินโดนีเซียตัดสินใจดำเนินนโยบายที่เรียกว่า การทูตแบบกระสวย (Shuttle Diplomacy)⁵ (Septiari, 2021) โดยการเดินทางหารีอกับประเทศต่าง ๆ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับปัญหาในเมียนมาเพื่อเร่งหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาเมียนมา ในวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2021 นายโจโก วิโดโด (Joko Widodo) ประธานาธิบดีอินโดนีเซียได้หารือกับนายมุห์ยิดดิน ยัสซิน (Muhyiddin Yassin) นายกรัฐมนตรีมาเลเซีย ที่กรุงจาการ์ตา ผู้นำทั้งสองประเทศเห็นพ้องว่าจะร่วมมือผลักดันให้บรูไน ซึ่งดำรงตำแหน่งประธานอาเซียนเปิดประชุมผู้นำอาเซียนนัดพิเศษเพื่อร่วมกันหาแนวทางคลี่คลายวิกฤตการณ์ในเมืองในเมียนมา ต่อมาในวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2021 นางเร็ตโน มาร์ซูดี (Retno Marsudi) รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศอินโดนีเซีย เดินทางไปยังประเทศบรูไน เพื่อเสนอให้อาเซียนเปิดประชุมสมัยพิเศษเพื่อพิจารณาวิกฤตการณ์เมียนมา จากนั้นนางมาร์ซูดี ได้หารือกับรัฐมนตรีต่างประเทศสิงคโปร์ ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย เวียดนาม ลาว และกัมพูชา สอบถามถึงท่าทีและความเห็นของสมาชิกอาเซียน และสื่อสารผลการหารือไปยังรัฐมนตรีต่างประเทศออสเตรเลีย ญี่ปุ่น สหรัฐฯ จีน อังกฤษ และอินเดีย รวมถึงทูตพิเศษขององค์การสหประชาชาติและเลขาธิการใหญ่ขององค์การสหประชาชาติ จนนำไปสู่การพบปะสามฝ่ายระหว่างไทย เมียนมา และอินโดนีเซีย ในวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2021 นายดอน ปรมัตถวินัย รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทยพบปะกับนายวันนะ หม่อง ลวิน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของเมียนมา พร้อมกับนางเร็ตโน มาร์ซูดี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของอินโดนีเซีย การพบกันสามฝ่ายเกิดขึ้นที่ห้องรับรองภายในสนามบินทหารกรุงเทพฯ โดยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา และนายดอน ปรมัตถวินัย ได้พบกับนายวันนะ หม่อง ลวิน ทั้งสองฝ่ายหารือเป็นเวลาสั้นๆ ถึงสถานการณ์ในเมียนมา ทั้งนี้ การพบปะกันระหว่างพลเอกประยุทธ์กับนายวันนะ หม่อง ลวิน ก่อให้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์ว่าให้รัฐบาลไทย “รับรองเผด็จการทหารเมียนมา” โดยมีผู้ประท้วงเรียกร้องรัฐบาลไทยไม่ให้การยอมรับรัฐบาลทหารเมียนมาที่ด้านหน้าสถานเอกอัครราชทูตไทยในนครย่างกุ้ง (สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี, 2564)

นายดอน ปรมัตถวินัย ชี้แจงว่า แนวทางการทูตแบบเจียบๆ จะเป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพที่สุดในการแก้ไขวิกฤตการณ์ในเมียนมา การทูตแบบเจียบเป็นการดำเนินนโยบายทางการทูตที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย การทูตแบบเจียบ หมายถึง การที่เจ้าหน้าที่ของรัฐ องค์การระหว่างประเทศ หรือกลุ่มประเทศพยายามให้คู่เจรจายอมรับข้อตกลงหรือยอมปรับเปลี่ยนพฤติกรรมโดยใช้กระบวนการเจรจาที่ดำเนินไปอย่างรอบคอบและระมัดระวังไม่ให้กลายเป็นประเด็นสนใจของสาธารณะ (discreet negotiations) การทูตแบบเจียบจึงไม่ใช่การนั่งเจียบการเพิกเฉย หรือไม่กระทำใดใด แต่หมายถึงการติดต่อสื่อสารผ่านช่องทางที่ไม่เป็นทางการ ไม่เปิดเผยต่อสาธารณะ (backchannel) เพื่อเจรจาทันที แลกเปลี่ยนผลประโยชน์ หรือการกดดัน (Collins & Packer, 2006, pp.10-11)

การทูตแบบเจียบยังรวมถึงการเจรจาผ่านกลไกของ “บุคคลที่สาม” (third party) ซึ่งไม่มีส่วนได้เสีย (dis-interest) ไม่ได้เกี่ยวข้องกับโดยตรงกับปัญหาหรือความขัดแย้ง เป็นบุคคลที่ฝ่ายต่าง ๆ ให้ความไว้วางใจ เชื่อใจว่าจะไม่เอื้อผลประโยชน์แก่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดหรือกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด การทูตแบบเจียบ

⁵ ในเอกสารของกระทรวงการต่างประเทศไทย คำว่า การทูตแบบกระสวย (Shuttle Diplomacy) หมายถึง การเดินทางไปเจรจาทางการทูตเพื่อคลี่คลายปัญหาหรือกรณีพิพาทโดยผู้ไกล่เกลี่ยจะต้องเดินทางกลับไป-กลับมาระหว่างประเทศหรือกรณีที่มีความขัดแย้งกัน

ไม่ใช่การทูตสาธารณะ หรือการทูตโทรโข่ง (megaphone diplomacy) และไม่ใช่การดำเนินการแบบลับเฉพาะ (secret) แต่เป็นการเจรจาอย่างเป็นอิสระและเปิดเผยประเด็นหารือด้วยความระมัดระวัง (independence and confidentiality) เนื่องจากองค์ประกอบสำคัญของการทูตแบบเงียบ คือ การสร้างบรรยากาศที่ทุกฝ่ายได้ประเมินจุดยืนและผลประโยชน์ของตนอย่างเต็มที่เพื่อร่วมกันเสนอทางออกได้อย่างอิสระและไม่เข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด การทูตแบบเงียบจะอนุญาตให้คู่กรณีดำเนินการเจรจากันโดยปราศจากการตรวจสอบของสาธารณะ ทั้งนี้เพื่อลดความเสี่ยงในอันที่จะทำให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องเสียหน้าหรือถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงจนทำให้การเจรจาล้มเหลว องค์การสหประชาชาติเผยแพร่บทความเรื่อง A Quiet Diplomat for Challenging Times เสนอถึงการทำงานการทูตแบบเงียบของนาย บัน คีมุน (Ban Ki-moon) อดีตเลขาธิการสหประชาชาติ ตลอดระยะเวลาการทำงาน 5 ปี นาย บัน คีมุน ได้ใช้การทูตแบบเงียบในการคลี่คลายวิกฤติการณ์สำคัญหลายครั้ง เช่น การเรียกร้องเอกราชในโคโซโว การละเมิดสิทธิมนุษยชนในคอโง (Mancini, 2011)

ในวันที่ 24 เมษายน 2021 อาเซียนได้จัดการประชุมผู้นำอาเซียนสมัยพิเศษ ณ กรุงจาการ์ตา อินโดนีเซีย เพื่อหารือเกี่ยวกับการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์เมืองในเมียนมาที่ขยายความรุนแรง พลเอกอาวุโส มิน อ่อง หล่าย ผู้นำสภการบริหารแห่งรัฐเมียนมา (State Administration Council: SAC) เดินทางมาเข้าร่วมการประชุมนัดพิเศษนี้ด้วยตนเอง นายดอน ปรมดีรัตน์ รองนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เข้าร่วมการประชุมดังกล่าวในฐานะตัวแทน นายกรัฐมนตรีไทย ผลจากการหารือ ที่ประชุมอาเซียนเห็นชอบ “ฉันทามติ 5 ข้อ” ในการหาทางออกจากวิกฤตความรุนแรงในเมียนมา ได้แก่ 1. ต้องมีการยุติความรุนแรงที่เกิดขึ้นในเมียนมาทันที โดยทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจะต้องใช้ความอดทนอดกลั้นอย่างที่สุด 2. ต้องมีการหารือที่สร้างสรรค์ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเกิดขึ้น เพื่อหาทางออกโดยสันติวิธีเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน 3. ผู้แทนพิเศษของประธานอาเซียนจะทำหน้าที่อำนวยความสะดวก ในการเป็นสื่อกลางของกระบวนการหารือภายใต้การช่วยเหลือของเลขาธิการอาเซียน 4. อาเซียนจะให้ความช่วยเหลือทางด้านมนุษยธรรมผ่านศูนย์ประสานงานเพื่อการช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมเกี่ยวกับการจัดการภัยพิบัติของอาเซียน (ASEAN Coordinating Centre for Humanitarian Assistance on Disaster Management: AHA Center) และ 5. ผู้แทนพิเศษรวมถึงคณะผู้แทนจะเดินทางเยือนเมียนมา เพื่อพบกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องแต่การผลักดันฉันทามติดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จ รัฐบาลไทยมองว่า “ฉันทามติ 5 ข้อ” นี้จะเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของอาเซียนในการเดินไปข้างหน้าร่วมกันเพื่อแก้ไขสถานการณ์เมียนมา

ในปี 2022 กัมพูชาในประธานอาเซียนได้แสดงบทบาทสำคัญในการเดินทางเจรจา กับ รัฐบาลทหารเมียนมา สมเด็จฮุน เซน นายกรัฐมนตรีกัมพูชา ผู้ที่ดำรงตำแหน่ง “นายกรัฐมนตรียาวนานที่สุดในโลก” เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีตั้งแต่วันที่ 31 ธันวาคม 1984 ทำให้สมเด็จฮุน เซน ได้ทำหน้าที่ประธานอาเซียนถึงสามสมัย คือในปี 2002 2012 และ 2022 หลังสมเด็จฮุน เซน เริ่มปฏิบัติหน้าที่ในประธานอาเซียน สมเด็จฮุน เซน เดินทางเยือนเมียนมาทันที ในระหว่างวันที่ 7-8 มกราคม 2022 เพื่อพบกับพลเอกอาวุโส มิน อ่อง หล่าย สมเด็จฮุน เซน นับเป็น ผู้นำต่างชาติคนแรกที่เดินทางไปยังกรุงเนปีตอหลังเกิดการรัฐประหาร ก่อนการเดินทางเยือนเมียนมา สมเด็จฮุน เซนเรียกร้องการหยุดยิงและขอให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องยุติการใช้ความรุนแรง อย่างไรก็ตาม อินโดนีเซีย มาเลเซีย รวมถึงกลุ่มสิทธิมนุษยชนและนักเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลทหารเมียนมา

ต่างแสดงท่าทีคัดค้านและต้องการให้ยกเลิกกำหนดการเดินทางเยือนเมียนมา เพราะเกรงว่าการพบกันของผู้นำทั้งสองประเทศจะสร้างความชอบธรรมให้รัฐบาลทหารเมียนมา นอกจากนี้ผู้นำกัมพูชาในฐานะประธานอาเซียนตัดสินใจดำเนินการโดยไม่ผ่านการปรึกษาหารือตามกลไกของอาเซียน

ผลการหารือระหว่างนายกรัฐมนตรีกัมพูชาในฐานะประธานอาเซียนกับผู้นำทหารเมียนมา ทำให้กระบวนการแก้ไขปัญหาเมียนมามีความคืบหน้าบ้าง กล่าวคือ สมเด็จฮุน เซนได้แต่งตั้งนายปรัก สุกน (Prak Sokhonn) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศกัมพูชา เป็นผู้แทนพิเศษของประธานอาเซียนว่าด้วยเมียนมา และเสนอให้จัดตั้งคณะกรรมการสามฝ่าย หรือ “ทรอยกา” (troika) ประกอบด้วยบรูไน ประธานอาเซียนปีก่อน กัมพูชา ซึ่งเป็นประธานอาเซียนขณะนั้น และอินโดนีเซีย ประธานอาเซียนปีต่อไป โดยหวังว่าคณะกรรมการสามฝ่ายจะช่วยให้อาเซียนสามารถดำเนินการแก้ปัญหาาร่วมกันได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ พลเอกประยุทธ์ไม่ได้แสดงท่าทีสนับสนุนต่อข้อเสนอจัดตั้งทรอยกา ซึ่งอาจพิจารณาได้ว่า ฝ่ายไทยมีความกังวลว่า ข้อเสนอจากคณะทำงาน 3 ฝ่าย ได้แก่ กัมพูชา อินโดนีเซียและบรูไนอาจเป็นไปในทิศทางที่เพิ่มแรงกดดันต่อรัฐบาลทหารเมียนมา

ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดของกองทัพไทยและเมียนมามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการแก้ไขปัญหาของทั้งสองประเทศ ทั้งนี้ วันที่ 30 มิถุนายน 2022 เกิดเหตุเครื่องบินรบเมียนมารุกล้ำเข้ามาในน่านฟ้าไทย บริเวณตำบลลาเล่ย์ อำเภอบพพระ จังหวัดตาก ซึ่งบริเวณดังกล่าวอยู่ใกล้กับพื้นที่สู้รบของกองกำลังชนกลุ่มน้อยกับกองทัพเมียนมา ชาวไทยและชาวเมียนมาที่อาศัยอยู่บริเวณชายแดนต้องหลบหนีภัยอย่างเร่งด่วน พลเอกประยุทธ์ในฐานะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมด้วย ชี้แจงว่า กองทัพเมียนมาติดต่อกองทหารไทยในนครย่างกุ้ง โดยกล่าวขอโทษและยอมรับว่ารุกล้ำน่านฟ้าของไทย พร้อมอธิบายสถานการณ์ที่เกิดขึ้นว่า เครื่องบินรบเมียนมาจำเป็นต้องดิว่งเลี้ยวเข้ามาในประเทศไทยเพียงเล็กน้อย พลเอกประยุทธ์ย้ำว่า เครื่องบินรบเมียนมาดิว่งเลี้ยวเข้าน่านฟ้าไทยไม่ใช่เรื่องใหญ่ และทางกองทัพเมียนมาไม่มีความตั้งใจและไม่ต้องการมีปัญหาเกี่ยวกับกองทัพไทย และกล่าวว่า “นี่เป็นเรื่องที่มองดูอาจเป็นเรื่องใหญ่...แต่ขึ้นอยู่กับว่าเราจะทำให้เรื่องใหญ่ ใหญ่ขึ้นกว่าเดิมอีกหรือไม่ ซึ่งวันนี้เรามีความสัมพันธ์ที่ดีกันอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นมีอะไรก็พูดคุยหารือกัน สิ่งสำคัญคือเรามีสมรรถนะพอเพียงที่จะป้องกันอธิปไตยของเราไว้ได้” (Strangio, 2022)

ในการประชุมสุดยอดอาเซียนครั้งที่ 42 ในเดือนพฤษภาคม 2023 ซึ่งอินโดนีเซียในฐานะประธานอาเซียนเป็นเจ้าภาพในการหารืออย่างไม่เป็นทางการของกลุ่มผู้นำอาเซียน เพื่อแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นเกี่ยวกับสถานการณ์ในเมียนมาที่ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น รวมถึงปัญหาอาชญากรรมข้ามชาติ อันเป็นผลมาจากความไม่สงบในเมียนมา โดยเฉพาะการค้ายาเสพติด การค้าอาวุธ และการค้ามนุษย์ รวมถึงการดำเนินการตามฉันทามติ 5 ข้อ ประธานาธิบดีโจโก วิโดโด วิพากษ์วิจารณ์และแสดงท่าทีไม่พอใจต่อการปฏิบัติตามฉันทามติ 5 ข้อที่ไม่มีความคืบหน้า และเรียกร้องให้อาเซียนแสดงเอกภาพในการตัดสินใจเกี่ยวกับขั้นตอนต่อไป พร้อมเรียกร้องให้มีการกำหนดแนวทางเพื่อลดความรุนแรงที่เพิ่มขึ้นในเมียนมาด้วย

ในการประชุมครั้งนี้ หลายประเทศเริ่มเห็นตรงกันว่า การกลับมาปฏิสัมพันธ์กับเมียนมาเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการแก้ไขปัญหา ฝ่ายไทยแสดงท่าทีชัดเจนว่า ต้องการให้อาเซียนดึงเมียนมาเข้ามาเจรจาในกรอบอาเซียนมากกว่าการดำเนินนโยบายโดดเดี่ยวหรือกดดัน ทั้งนี้ นายดอน ปรมดีวินัย รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ในฐานะผู้แทนพิเศษของนายกรัฐมนตรี ได้กล่าวถึงจุดแข็งของอาเซียนคือ “การเป็นความร่วมมือระดับภูมิภาคที่มีความยืดหยุ่น” และเสนอว่า ความอดกลั้นและความคลุมเครือทำให้อาเซียนยังคงเป็นหนึ่งเดียวกันในการแสวงหาสันติภาพในภูมิภาค อาเซียนจะดำรงอยู่ได้ด้วยความสามารถและความปรารถนาที่แท้จริงร่วมกันของประเทศสมาชิก

นอกจากนี้ ฝ่ายไทยมองว่า อาเซียนควรมีแนวทางแก้ปัญหาที่สมเหตุสมผลและทำได้จริงมากกว่าการประณามและการโดดเดี่ยวเมียนมา นายดอนกล่าวว่า “เรา (อาเซียน) ต้องแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการสร้างพื้นที่ทางการทูตที่เปิดโอกาสให้มีการหารืออย่างสร้างสรรค์ระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และการทูตเชิงป้องกันยังเป็นแนวทางของเราเสมอ อาเซียนจำเป็นต้องสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเจรจา ความไว้วางใจเป็นสิ่งที่ต้องสร้างขึ้น มิใช่ได้มาด้วยการเรียกร้อง” นายดอนยังเสนอต่อที่ประชุมว่า อาเซียนจำเป็นต้องใช้ความยืดหยุ่นในการแก้สถานการณ์ในเมียนมาซึ่งมีความซับซ้อน รวมทั้งต้องทำความเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหาทั้งบริบททางประวัติศาสตร์และการเมือง และแยกประเด็นความขัดแย้งทางการเมืองออกจากการสู้รบ (มติชนออนไลน์, 2566)

สรุป

หลังการรัฐประหารในเมียนมาปี 2021 นโยบายต่างประเทศของไทยต่อเมียนมามีเป้าหมายสำคัญในการรักษาสมดุลระหว่างการส่งเสริมค่านิยมประชาธิปไตยและหลักสิทธิมนุษยชนในเมียนมาและการรักษาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของไทยในเมียนมา ท่ามกลางความขัดแย้งทางการเมืองในเมียนมาที่มีแนวโน้มลุกลามบานปลาย รัฐบาลทหารเมียนมาใช้กำลังทหารปราบปรามทั้งกลุ่มต่อต้านรัฐบาลทหารและกองกำลังติดอาวุธของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างต่อเนื่อง รัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา พยายามรักษาความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างผู้นำทหารไทยและผู้นำทหารเมียนมาท่ามกลางกระแสวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางต่อหลักการและจุดยืนของไทยที่มีต่อปัญหาเมียนมา เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการกำหนดนโยบายต่างประเทศไทยต่อเมียนมา สามารถแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็นสองระดับ คือ ปัจจัยภายในประเทศ ได้แก่ แผนแม่บทและเป้าหมายด้านการต่างประเทศของไทยในการส่งเสริมค่านิยมประชาธิปไตยและหลักสิทธิมนุษยชน ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างผู้นำทหารไทยและเมียนมา และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของไทยในเมียนมา ปัจจัยภายนอกประเทศ ได้แก่ บทบาทของอาเซียนและองค์การสหประชาชาติต่อการแก้ปัญหาเมียนมา และท่าทีของกลุ่มผู้นำทหารเมียนมาต่อกระแสการเรียกร้องประชาธิปไตยในเมียนมา

ปัจจัยทั้งสองระดับนี้ส่งผลให้รัฐบาลไทยเลือกใช้ “การทูตพหุภาคี” เพื่อรักษาความสัมพันธ์ระหว่างเมียนมากับประเทศสมาชิกอาเซียนอื่น ๆ และยังใช้เป็นช่องทางสำคัญของไทย

ในการหารือกับเมียนมาอย่างเป็นทางการแต่มีความยืดหยุ่น นอกจากนี้ ไทยและเมียนมายังใช้เวทีอาเซียนเพื่อป้องกันการเผชิญหน้ากันโดยตรง ขณะเดียวกัน รัฐบาลไทยใช้ “การทูตแบบเงียบ” เป็นช่องทางการเจรจาอย่างไม่เป็นทางการระหว่างไทยกับเมียนมา ฝ่ายไทยต้องการสร้างช่องทางที่หลากหลายในการหารือกับฝ่ายเมียนมา และคาดหวังว่าการเจรจาจะสามารถช่วยโน้มน้าวให้ผู้นำกองทัพเมียนมาลดท่าทีที่แข็งกร้าวและเลือกการแก้ไขปัญหาโดยสันติ หากพิจารณาแผนแม่บทและเป้าหมายด้านการต่างประเทศของไทยกับกรณีความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเมียนมา หลังการรัฐประหารในเมียนมาปี 2021 จะพบว่า รัฐบาลไทยพยายามใช้จุดแข็งของการต่างประเทศไทยที่เป็นประเทศ “สายกลาง” เข้าได้กับทุกฝ่าย เพื่อให้ประเทศไทยยังเป็นหนึ่งในประเทศที่รัฐบาลทหารเมียนมายอมหารือด้วย

บรรณานุกรม

- กระทรวงการต่างประเทศ. (2556). คำศัพท์-คำย่อทางการทูตและการต่างประเทศ.
<https://image.mfa.go.th/mfa/0/6p4M7ae5k9/>.
- กระทรวงการต่างประเทศ. (2563). แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ ประเด็นการต่างประเทศ (พ.ศ. 2561-2580). <https://www.mfa.go.th/th/page/แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ>.
- กระทรวงการต่างประเทศ. (2564). แถลงการณ์ของไทยเกี่ยวกับสถานการณ์ในสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา 11 มีนาคม 2564. <https://www.mfa.go.th/th/content/thailandstatementonmyanmar11mar2021?cate=5d5bcb4e15e39c306000683b>
- กรุงเทพธุรกิจ. (4 กุมภาพันธ์ 2564). การค้าไทย-เมียนมา โอกาสจากความเปลี่ยนแปลง. <https://www.bangkokbiznews.com/blogs/columnist/126865>
- ไทยรัฐออนไลน์. (2 กุมภาพันธ์ 2564). นายกฯ ขอสื่อฯ เสนอข่าวรัฐประหารเมียนมา ระวังกระทบผลประโยชน์ ศก.ประเทศ. <https://www.thairath.co.th/news/politic/2024573>.
- ประชาไท. (19 มิถุนายน 2564). สมัชชาใหญ่ขององค์การสหประชาชาติเรียกร้องให้หยุดการจี้ตส่งอาวุธไปยังพม่า สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2021/06/93591>
- มติชนออนไลน์. (27 มีนาคม 2566). ฉลองวันกองทัพเมียนมา! ‘มินอ่องลาย’ กร้าว ปรามฝ่ายต่อต้านให้ราบคาบ ค่อยจัดเลือกตั้ง. https://www.matichon.co.th/foreign/news_3896095#google_vignette
- มติชนออนไลน์. (11 พฤษภาคม 2566). ‘วิโดโด’ รับฉันทามติ 5 ข้อเมียนมาไม่คืบ ‘ดอน’ ชี้ต้องยืดหยุ่น หาทางแก้ที่ทำได้จริง. https://www.matichon.co.th/foreign/news_3973351
- เวณิกา บุญมาลี. (2540). พม่า: นโยบายต่างประเทศไทยสมัย พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ. (1-31 มีนาคม 2565). ทิศทางของเมียนมาหลังการรัฐประหารปีที่ 2. https://www.sscthailand.org/uploads_ssc/research_202203251648181035881656.pdf.

- สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี. (11 มีนาคม 2564). รัฐประหารเมียนมา: กองทัพอิงเพื่อนบ้าน
เมื่อตะวันตก อาเซียนไร้เอกภาพกดดัน. *BBC News (Thai)*. <https://www.bbc.com/thai/thailand-56356536>
- สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี. (26 กุมภาพันธ์ 2565). หยุดกลจักรสังหาร ยูเอ็นเรียกร้องหยุดขายอาวุธ
ให้กองทัพมาเช่นฆ่าประชาชน. *ไทยรัฐออนไลน์*. <https://plus.thairath.co.th/topic/spark/101162>.
- Armed Conflict Location and Event Data Project. (2021). *Myanmar's Spring Revolution*.
<https://acleddata.com/2021/07/22/myanmars-spring-revolution/>
- Assistance Association for Political Prisoners. (2023). *Daily Briefing since Coup*.
<https://aappb.org/https://sgp.fas.org/crs/row/R46792.pdf>
- Campbell, C. (16 July 2015). This Septic Isle: Backpackers, Bloodshed and the Secretive
World of Koh Tao. *Time*. <https://time.com/3955081/thailand-koh-tao-murder-david-miller-hannah-witheridge-zaw-lin-wai-phyo-burma-myanmar/>
- Collins, C., & Packer, J. (2006). *Options and techniques for quiet diplomacy*.
Sandoverken: Folke Bernadotte Academy.
- Ganesan, N. (2 May 2023). Thailand's Policy Towards a Post-Coup Myanmar.
Fulcrum. <https://fulcrum.sg/thailands-policy-towards-a-post-coup-myanmar>.
- Mancini, F. (2011). *A Quiet Diplomat for Challenging Times*. (United Nations Chronicle).
<https://www.un.org/en/chronicle/article/quiet-diplomat-challenging-times>
- Ministry of Foreign Affairs. (2016). *Official Visit of H.E. Daw Aung San Suu Kyi, State
Counsellor of Myanmar to Thailand*. <https://www.mfa.go.th/en/content/5d5bd00d15e39c306001d0ad?cate=5d5bcb4e15e39c3060006832>
- Paribatra, M. L. P. (2022). Myanmar's struggle for survival: vying for autonomy and
agency. *The Pacific Review*, 35(2), 269-296.
- Pongsudhirak, T. (23 June 2023). Thailand's policy on Myanmar stinks. *Bangkok Post*.
<https://www.bangkokpost.com/opinion/opinion/2597571/thailands-policy-on-myanmar-stinks>
- Rosenau, J. N. (1969). *Linkage Politics: Essays on the Convergence of National and
International Systems*. The Free Press.
- Septiari, D. (17 February 2021). Indonesia 'shuttles' to Brunei for Myanmar coup
response. *The Jakarta Post*. <https://www.thejakartapost.com/paper/2021/02/16/indonesia-shuttles-to-brunei-for-myanmar-coup-response.html>

- Srivardhana, S. (2003). *Responses to a Major Foreign Policy Change: The Case of Thailand's Foreign Policy Towards the Conclusion of the Third Indochina Conflicts During the Government of Chatichai Choonhavan (1988-1991)*. (PhD Dissertation). University of London.
- Strangio, S. (1 July 2022). Myanmar Apologizes After Jet Fighter Violated Thai Airspace. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2022/07/myanmar-apologizes-after-jet-fighter-violated-thai-airspace/>
- United Nations. (2022). *Myanmar: UN report urges immediate, concerted effort by international community to stem violence, hold military accountable*. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/03/myanmar-un-report-urges-immediate-concerted-effort-international-community>.
- United Nations. (2023). *The Billion Dollar Death Trade: The International Arms Networks that Enable Human Rights Violations in Myanmar*. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/myanmar/crp-sr-myanmar-2023-05-17.pdf>
- VOA. (4 January 2023). *Myanmar Army Leader Touts Election Plan, Prisoner Release on Independence Day*. <https://www.voanews.com/a/myanmar-army-leader-touts-election-plan-on-independence-day/6903611.html>

Development of cycling paths and promotion of cycling as a primary mode of transportation: A case study of Amsterdam, the Netherlands

Pattana Luabluang^{*}

Preechaya Nakfon^{*}

(Received Date: August 31, 2023, Revised Date : November 24, 2023, Accepted Date : December 4, 2023)

Abstract

This article focuses on the development of bicycle lanes and the promotion of cycling in the Amsterdam area, where bicycles are the primary mode of transportation. This is part of Amsterdam's efforts to become a bike-friendly city and maintain its worldwide reputation as the bicycle capital. It is also aligned with the Netherlands' sustainable development goals in transportation. The objectives of this article are as follows: 1) To study the development of bicycle lanes and promote bicycle use in the Amsterdam area. 2) To analyze the development of bicycle lanes and the promotion of bicycle use as the main mode of transportation in Amsterdam, using theoretical concepts. 3) To compare the development of bicycle lanes and the promotion of bicycle use in the Amsterdam and the Bangkok area. The study results revealed that 1) Developments related to bicycle usage in Amsterdam have been consistently and gradually occurring, with the government showing a genuine commitment. 2) These developments can be elucidated through the conceptual frameworks that Amsterdam has implemented and used to advocate for bicycle use. The three primary conceptual frameworks are the Smart City concept, Doughnut Economics Theory, and the Public Participation Approach. 3) Upon analysis and comparison with the Bangkok area, it was found that both regions share many similarities related to bicycle usage. The Bangkok area has the potential to further develop by drawing upon the guidelines and ideas from Amsterdam as a model, according to the context of Bangkok area.

Keywords: Development, Bicycle, Transportation, Amsterdam

^{*} Public Administration, Department of Political Sciences, Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University, e-mail: pattana.luabluang@g.swu.ac.th, preechayan@g.swu.ac.th

การพัฒนาเส้นทางจักรยานและการผลักดันการใช้จักรยานเป็นรูปแบบคมนาคมหลัก: กรณีศึกษากรุงฮานอย ประเทศเวียดนาม

พัฒนา เหลือบเหลือง^{*}

ปรีชญาณ นักร้อง^{**}

(วันรับบทความ: 31 สิงหาคม 2566/ วันแก้ไขบทความ: 24 พฤศจิกายน 2566/ วันตอบรับบทความ: 4 ธันวาคม 2566)

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาการพัฒนาเส้นทางจักรยานและการผลักดันการใช้จักรยานในพื้นที่กรุงฮานอยให้成为เมืองที่ใช้จักรยานเป็นรูปแบบการคมนาคมหลักของเมือง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาเมืองฮานอยให้成为เมืองที่เป็นมิตรกับการใช้จักรยาน และมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักระดับโลกอย่างต่อเนื่องในการขนานนามว่าเป็นเมืองหลวงแห่งจักรยาน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาประเทศเวียดนามไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนด้านการคมนาคม โดยบทความนี้มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาการพัฒนาเส้นทางจักรยานและการผลักดันการใช้จักรยานในพื้นที่กรุงฮานอย 2) เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาเส้นทางจักรยาน และการผลักดันการใช้จักรยานในพื้นที่กรุงฮานอยเป็นการคมนาคมหลักผ่านแนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้ในการพัฒนา และ 3) เพื่อเปรียบเทียบการพัฒนาเส้นทางจักรยานและการผลักดันการใช้จักรยานในกรุงฮานอยกับพื้นที่กรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่า 1) การพัฒนาเกี่ยวกับการใช้จักรยานในฮานอยเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยรัฐมีแนวทางการพัฒนาอย่างจริงจัง 2) สามารถอธิบายได้ผ่านแนวคิดที่ฮานอยนำมาพัฒนาและผลักดันการใช้จักรยานได้ 3 แนวคิดหลัก ได้แก่ แนวคิดเมืองอัจฉริยะ (Smart City) ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แบบโดนัท (Doughnut Economics Theory) และแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation Approach) และ 3) เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบกับพื้นที่กรุงเทพมหานครพบว่า ทั้งสองพื้นที่มีลักษณะใกล้เคียงกันหลายประการที่เกี่ยวข้องกับการใช้จักรยาน ซึ่งพื้นที่กรุงเทพมหานครสามารถนำแนวทางและแนวคิดในการพัฒนาของฮานอยมาเป็นแบบอย่างในการพัฒนาตามบริบทพื้นที่ของกรุงเทพมหานครได้

คำสำคัญ: การพัฒนา, จักรยาน, คมนาคม, กรุงฮานอย

^{*} สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อีเมล: pattana.luabluang@g.swu.ac.th

^{**} ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อีเมล: preechayan@g.swu.ac.th

บทนำ

กรุงเทพมหานคร เมืองหลวงของประเทศไทยแลนด์ เป็นเมืองที่มีการพัฒนาพื้นที่อย่างต่อเนื่องในด้านต่าง ๆ อีกทั้งยังมีความโดดเด่นในหลายมิติ และที่สำคัญยังเป็นเมืองที่ขึ้นชื่อในเรื่องการปั่นจักรยานในเมือง จนได้รับการขนานนามว่า “เมืองหลวงแห่งจักรยาน” ซึ่งได้รับการยกย่องให้เป็นเมืองที่เป็นมิตรกับการใช้จักรยานในการเดินทางมากที่สุดเป็นลำดับต้น ๆ ของโลก ทั้งในแง่ของจำนวนจักรยาน การใช้จักรยานในการเดินทาง สาธารณูปโภคพื้นฐานต่าง ๆ อันเกี่ยวเนื่องกับการเดินทางด้วยจักรยาน และความปลอดภัยของผู้ใช้จักรยาน จนเกิดการพัฒนาระบบทางจักรยานที่โดดเด่นที่สุด ถึงแม้ว่าเมืองแห่งการปั่นจักรยานที่ติดอันดับในโลกนี้มีหลากหลายเมืองก็ตาม และที่สำคัญปัจจุบันกรุงเทพมหานครก็ยังสามารถรักษาตำแหน่งนี้ไว้ได้ เพราะผู้คนมักปั่นจักรยานกันมากมายบนท้องถนนที่มีเลนจักรยานโดยเฉพาะ ทุกพื้นที่ของเมืองนี้ล้วนแต่เรียงรายไปด้วยรถจักรยาน ไม่นับรวมการมีอาคารจอดจักรยานที่สร้างขึ้นโดยเฉพาะ ที่เป็นเช่นนี้เพราะประชากรในนครหลวงรวมถึงเมืองหลวงอย่างกรุงเทพมหานครส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติ ซึ่งชาวต่างชาติมักคุ้นเคยและผูกพันกับจักรยานมาตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยชรา จนกลายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของพวกเขาไปโดยปริยาย เด็กต่างชาติรู้จักกับจักรยานมาตั้งแต่เล็ก ๆ เรียกได้ว่าหลังจากหัดเดินได้คล่องแคล่วแล้วพ่อแม่ชาวต่างชาติก็ฝึกให้ลูกสร้างความคุ้นเคยกับจักรยานสำหรับเด็ก พ่อเด็กโตขึ้นพอที่จะปั่นจักรยานของจริงได้แล้วพ่อแม่ก็จะเป็นพี่ครูสอนให้เด็ก ๆ หัดขี่จักรยานจริง และพาปั่นบนถนนจริงต่อไป จึงกล่าวได้ว่าปัจจัยพื้นฐานอีกหนึ่งสิ่งที่ชาวต่างชาติเติบโตพร้อมกันมาคือจักรยาน ด้วยเหตุนี้เองทำให้กรุงเทพมหานครให้ความสำคัญกับจักรยาน และทุกสิ่งทุกอย่างที่ส่งเสริมกับการใช้จักรยานในพื้นที่ผ่านการพัฒนาเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างพื้นฐานในประเทศอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (กรกฎ พัลลภรักษา, 2563; ไทยรัฐออนไลน์, 2558)

ทั้งนี้การพัฒนาเส้นทางจักรยานและการส่งเสริมการใช้จักรยานที่กรุงเทพมหานครให้ความสำคัญอย่างต่อเนื่องนั้น เป็นเรื่องที่น่าสนใจและประชาชนทั่วโลกให้ความสนใจ เนื่องจากการพัฒนาดังกล่าวส่งผลให้อัมสเตอร์ดัมขึ้นชื่อและมีความโด่งดังในเรื่องการใช้จักรยานเป็นการคมนาคมหลัก ความโดดเด่นในการพัฒนาเฉพาะพื้นที่ของอัมสเตอร์ดัมจึงมีความน่าสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ เพื่อเป็นข้อมูลที่เป็นแบบอย่างในการพัฒนาและผลักดันการใช้จักรยานในการสัญจรต่อไปในหลายพื้นที่ทั่วโลกได้ อีกทั้งยังสามารถนำมาเป็นแบบอย่างให้กับพื้นที่กรุงเทพมหานครที่ค่อนข้างจะให้ความสำคัญกับการใช้จักรยานสัญจรสำหรับการท่องเที่ยวในเวลาปัจจุบัน ประกอบกับนโยบายต่าง ๆ ของหน่วยงานรัฐและประชาชนกำลังให้ความสำคัญมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง เมืองหลวงแห่งจักรยานอย่างอัมสเตอร์ดัม จึงถือได้ว่าเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นดังกล่าวมากที่สุด

ดังนั้นบทความวิชาการชิ้นนี้จึงให้ความสนใจที่จะศึกษาบทบาทการพัฒนาที่โดดเด่นเรื่องเส้นทางจักรยานและการผลักดันการใช้จักรยานในพื้นที่กรุงเทพมหานคร และสนใจวิเคราะห์การพัฒนาเส้นทางจักรยานและการผลักดันการใช้จักรยานในพื้นที่กรุงเทพมหานครเป็นการคมนาคมหลักผ่านแนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้ในการพัฒนา รวมถึงเปรียบเทียบการพัฒนาเส้นทางจักรยานและการผลักดันการใช้จักรยานในกรุงเทพมหานครกับพื้นที่กรุงเทพมหานคร เพื่อเป็นข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ในการพัฒนาเกี่ยวกับการผลักดันการใช้จักรยานในพื้นที่กรุงเทพมหานครต่อไป

วัตถุประสงค์ของบทความ

1. เพื่อศึกษาการพัฒนาเส้นทางจักรยานและการผลักดันการใช้จักรยานในพื้นที่กรุงอัมสเตอร์ดัม
2. เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาเส้นทางจักรยาน และการผลักดันการใช้จักรยานในพื้นที่กรุงอัมสเตอร์ดัมเป็นการคมนาคมหลักผ่านแนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้ในการพัฒนา
3. เพื่อเปรียบเทียบการพัฒนาเส้นทางจักรยานและการผลักดันการใช้จักรยานในกรุงอัมสเตอร์ดัมกับพื้นที่กรุงเทพมหานคร

การศึกษาการพัฒนาเส้นทางจักรยานและการผลักดันการใช้จักรยานในพื้นที่กรุงอัมสเตอร์ดัม

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ซึ่งต้องการศึกษาการพัฒนาเส้นทางจักรยานและการผลักดันการใช้จักรยานในพื้นที่กรุงอัมสเตอร์ดัม ผู้เขียนได้ทำการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อศึกษาการพัฒนาดังกล่าว จึงสามารถจำแนกประเด็นที่น่าสนใจได้ดังหัวข้อต่อไปนี้

1. ความเป็นมาในการพัฒนาเส้นทางจักรยาน

ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 การเดินทางในเมืองอัมสเตอร์ดัม ส่วนใหญ่ใช้รถจักรยานเป็นหลัก พอมาถึงในช่วงทศวรรษ 1950-1960 ประชาชนในหลายประเทศทั่วยุโรปเริ่มเป็นเจ้าของรถยนต์มากขึ้น เพราะเป็นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ในช่วงเวลานั้น หลายเมืองในประเทศเนเธอร์แลนด์ก็เกิดการตอบรับการใช้รถยนต์อย่างกระตือรือร้น ในอัมสเตอร์ดัมเองได้มีการทำลายชุมชนเก่าแก่หลายแห่ง เพื่อสร้างเป็นถนน ส่งผลให้อัมสเตอร์ดัมเองก็เกิดปัญหาจราจรแออัดไม่ต่างกับเมืองใหญ่เมืองอื่น ๆ ขณะที่คนขี่รถจักรยานกลับถูกรถยนต์เบียดให้ไปอยู่บนไหล่ทาง แต่ปัญหาที่ตามมาจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนรถยนต์ ก็คืออุบัติเหตุบนท้องถนนมากขึ้น เป็นเหตุให้เกิดการบาดเจ็บและเสียชีวิตจำนวนมาก โดยในปี ค.ศ.1971 มีผู้ที่เสียชีวิตจากอุบัติเหตุบนถนนกว่า 3,000 ราย และในจำนวนนี้เป็นเด็กถึง 450 ราย ซึ่งจากตัวเลขของการเสียชีวิตจากอุบัติเหตุการใช้ถนนและรถยนต์ที่สูงมากอย่างน่าใจหาย กลายเป็นแรงผลักดันให้ประชาชนในเมืองที่เป็นนักกิจกรรมหลายกลุ่มเริ่มเคลื่อนไหวเรียกร้องให้ทางการปรับปรุงเส้นทางสำหรับผู้ที่ใช้จักรยาน และหามาตรการเพิ่มความปลอดภัยให้แก่ผู้ใช้จักรยานมากขึ้น โดยกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญคือ “Stop de Kindermoord” (stop the child murder) ที่แปลว่า “จงหยุดฆ่าเด็ก” ซึ่งรวมตัวกันบนถนนทำกิจกรรมเพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหารถจราจร (กรกฎ พัลลภรักษา, 2563; Renate van der Zee, 2015)

อีกทั้งในปี ค.ศ. 1973 เป็นปีที่มีวิกฤตการณ์น้ำมันโลก เนเธอร์แลนด์เป็นหนึ่งในชาติตะวันตกที่ประเทศอาหรับด่งน้ำมันจากการสนับสนุนอิสราเอลในสงครามยม-คิปปูร์ จนราคาน้ำมันในประเทศพุ่งสูงขึ้น นายกรัฐมนตรี Joop Den Uyl ประกาศให้ผู้คนหันมาประหยัดพลังงาน และมีทิศทางของประเทศที่จะลดการพึ่งพาพลังงานจากน้ำมันลง รวมถึงประธานาธิบดีของเนเธอร์แลนด์ก็ได้ออกมาให้ข้อคิดและเตือนคนดัดข้อออกอากาศว่าให้ปรับตัวเข้ากับวิถีชีวิตแบบใหม่ และใช้พลังงานอย่างประหยัด รัฐบาลเองได้ริเริ่มนโยบายปลอดรถในวันอาทิตย์ และวันหยุดยาว ซึ่งทำให้เด็ก ๆ ในเมืองสามารถมีพื้นที่วิ่งเล่นบนถนนได้อย่างปลอดภัย และยังทำให้ผู้ใหญ่เองตระหนักถึงคุณภาพชีวิตที่เคยมีมาก่อนด้วย (วณัฐย์ พุฒนา, 2565)

ด้วยแรงกดดันจากทั้งสองเรื่องนี้ทำให้รัฐบาลเนเธอร์แลนด์ให้ความสำคัญในการรับมือและจริงจังในการออกแบบเส้นทางจักรยานอย่างละเอียด ให้ความสำคัญปลอดภัย สะดวกสบายสำหรับทุกคน แม้แต่เด็กที่เพิ่งหัดเดิน หรือผู้สูงอายุ ทุกคนจะสามารถขี่จักรยานบนเส้นทางจักรยานเพื่อเป็นการเดินทางในเมืองได้อย่างปลอดภัย รวมทั้งผลหลังจากการประท้วงคือ รัฐบาลเนเธอร์แลนด์เองก็รับฟัง และกลายเป็นผู้สนับสนุนแคมเปญ Stop de Kindermoord ด้วยตัวเอง รัฐบาลจึงเริ่มพัฒนาแนวทางการพัฒนาเมืองเพื่อความปลอดภัย การก้าวไปสู่เมืองที่ออกแบบเพื่อจักรยานของอัมสเตอร์ดัมนั้นไม่ได้เปลี่ยนอย่างฉับพลัน แต่ค่อย ๆ ปรับและรัฐเองค่อย ๆ เข้าใจความสำคัญของการใช้จักรยานเป็นพาหนะหลัก รวมถึงการที่นักการเมืองดัตช์ค่อย ๆ ตระหนักถึงประโยชน์ในการทำให้อัมสเตอร์ดัมเป็นเมืองจักรยาน จนมีผลต่อการกำหนดนโยบาย รวมทั้งนักการเมืองฝ่ายขวาก็เห็นถึงความสำคัญ และสนับสนุนให้งบในส่วนของการใช้จักรยาน จนนำมาสู่การแนวทางการพัฒนาเกี่ยวกับการใช้จักรยานในเมืองอย่างจริงจัง (กรกฎ พัลลภรักษา, 2563; วณัฐย์ พุฒนา, 2565)

2. แนวทางในการพัฒนา

รัฐบาลค่อย ๆ ให้ความสำคัญกับการใช้จักรยานในเมืองอัมสเตอร์ดัม และพยายามผลักดันให้เกิดการพัฒนาไปสู่เมืองที่ใช้จักรยานเป็นหลักในการคมนาคม ผ่านการกำหนดจุดมุ่งหมาย แนวคิด และวิธีการที่จะนำไปสู่การพัฒนาและส่งเสริมการใช้จักรยานของประชาชนในเมือง ซึ่งแนวทางหลัก ๆ ในการพัฒนาเรื่องดังกล่าว ได้แก่

2.1 การให้ความสำคัญกับการใช้จักรยาน

เนื่องจากพลเมืองให้ความสำคัญกับการใช้จักรยาน ที่เมืองอัมสเตอร์ดัมจึงได้เริ่มต้นสอนให้เด็กตั้งแต่ก่อนเข้าโรงเรียน เด็ก ๆ ชาวดัตช์เริ่มหัดขี่จักรยานตั้งแต่อายุ 2-3 ขวบ และมีจักรยานเป็นของตัวเองตั้งแต่เด็ก ๆ โดยเฉพาะจักรยานสำหรับเด็กเล็กที่ใช้สำหรับฝึกหัดเป็นจักรยานแบบไม่มีเท้าถีบ เด็ก ๆ ได้เรียนรู้การทรงตัวบนจักรยานโดยใช้เท้าถีบพื้นพาตัวเองไปข้างหน้าแทนเมื่อโตขึ้นมาที่ถีบจักรยานถูกนำมาต่อเพิ่มเติม และช่วยให้เด็ก ๆ เรียนรู้การใช้จักรยานจนคล่องตัว จากนั้นพวกเขาจะเริ่มปั่นจักรยานไปโรงเรียนโดยมีผู้ปกครองปั่นไปด้วย เมื่อเด็กเริ่มโตขึ้นอายุประมาณ 8-9 ขวบก็สามารถปั่นไปโรงเรียนเองโดยที่ไม่มีผู้ปกครองตามไปด้วย (Beyondyavy, 2566) และมีการให้การศึกษาแบบไม่บังคับกับเด็กทุกคนที่อายุเฉลี่ย 11-12 ขวบ ด้วยการสอนให้มึทักษะในการใช้จักรยาน เด็ก ๆ ในช่วงอายุนี้นี้จะมีการทำข้อสอบ เพื่อแสดงว่ามีความเข้าใจกฎการใช้ถนน ขณะเดียวกันก็มีการสอบภาคปฏิบัติ ในการขี่จักรยานบนถนนด้วย และมีกลุ่มให้คำปรึกษาในเรื่องจักรยานแห่งชาติ คอยดูแลให้เด็ก ๆ ได้ทดลองด้วยตัวเองในชีวิตจริงบนถนน ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยว การอ่านเส้นทาง รู้จักถนน วิธีการให้สัญญาณ หรือการหยุดรถ (กรกฎ พัลลภรักษา, 2563) นอกจากนี้การให้ความสำคัญกับการใช้จักรยานอีกอย่างคือ หลักการที่รถยนต์ต้องหยุดให้รถจักรยานข้ามไปก่อน หลายครั้งจะเห็นว่าเมื่อปั่นจักรยานข้ามถนนผู้คนมักหยุดให้รถยนต์ขับผ่านไปก่อน หรือมองซ้ายมองขวาสองถึงสามรอบ เพื่อให้แน่ใจว่าไม่มีรถยนต์ขับมาในระยะใกล้ แต่สิ่งนี้ไม่ได้เกิดขึ้นที่อัมสเตอร์ดัม เนื่องจากรถยนต์หยุดให้รถจักรยานข้ามถนนไปก่อนทุกครั้ง

ซึ่งเป็นเรื่องที่ดีมากเพราะทำให้ผู้ใช้จักรยานรู้สึกปลอดภัย และอยากใช้จักรยานมากขึ้น อีกทั้งผู้คนที่อึดอัดหรือล้มให้ความสำคัญและเคารพกฎหมายจราจรอย่างเข้มงวด รวมทั้งตระหนักถึงอันตรายที่จะเกิดขึ้นหากไม่ปฏิบัติตามกฎจราจร รวมถึงเส้นทางจักรยานที่ถูกออกแบบมาเพื่อผู้ใช้จักรยานโดยเฉพาะ เมื่อทั้งความปลอดภัยและความสะดวกสบายมารวมตัวกันแล้วจึงทำให้ผู้คนในเมืองต้องการใช้จักรยานมากขึ้น ยกตัวอย่างข้อกำหนดทางกฎหมายสำหรับจักรยาน ได้แก่ รถจักรยานทุกคันต้องมีกระดิ่งที่สามารถได้ยินในระยะ 25 เมตร จักรยานต้องมีไฟหน้าสีขาวหรือสีเหลืองและไฟหลังสีแดง ผู้ที่มีปริมาณแอลกอฮอล์ในเลือดสูงกว่า 5% ไม่อนุญาตให้ขี่จักรยาน เป็นต้น และทางการได้กำหนดกฎจราจรสำหรับผู้ใช้จักรยานไว้หลายข้อ อาทิ ผู้ใช้จักรยานต้องปั่นจักรยานภายในเส้นทางจักรยานที่กำหนด ทางแยกทั่วไปมักมีปุ่มกดเพื่อขอสัญญาณไฟจราจรสำหรับรถจักรยานโดยเฉพาะ สำหรับเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 8 ขวบที่ต้องโดยสารไปกับจักรยาน ต้องมีที่นั่งสำหรับเด็กที่ได้มาตรฐานว่าสามารถรองรับน้ำหนักได้อย่างปลอดภัย รวมถึงเข็มขัดนิรภัยสำหรับคาดตัวเด็กและสายรัดเท้าทั้งสองข้าง เป็นต้น (Beyondyaovy, 2566)

2.2 การวางผังเมือง

แผนการวางผังเมืองด้านระบบคมนาคม มีความพยายามในการที่อำนวยความสะดวกให้กับการคมนาคมในทุกประเภทการเดินทาง ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางโดยรถยนต์ รถโดยสารสาธารณะ จักรยาน และโดยทางเท้า โดยที่จะไม่ขยายความกว้างของเส้นทางที่มีอยู่เดิม แต่ใช้การเพิ่มระบบการขนส่งในหนึ่งเส้นทาง ให้สามารถมีระบบการคมนาคมได้หลากหลายรูปแบบ และมีความพยายามที่จะเชื่อมต่อแต่ละโครงข่ายเข้าด้วยกันเพื่อให้ผู้ใช้งานสามารถปรับเปลี่ยนได้อย่างหลากหลายมากยิ่งขึ้น (วณัฐย์ พุฒนา, 2565) และที่สำคัญการวางผังเมืองในอัมสเตอร์ดัมให้ความสำคัญกับการขี่จักรยานเป็นพาหนะหลักในการขนส่งคมนาคม ซึ่งการวางผังเมืองสอดคล้องกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการคมนาคม เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการปั่นจักรยาน ทั้งนี้การวางผังเมืองที่เกี่ยวข้องกับจักรยาน ได้แก่ การพัฒนาเครือข่ายเส้นทางจักรยานให้ครอบคลุมทั่วทั้งเมือง โดยแยกออกจากถนนสำหรับรถยนต์อย่างชัดเจน การพัฒนาที่จอดรถจักรยานที่กว้างขวางใกล้สถานที่สำคัญทั่วเมือง การบูรณาการแผนการขี่จักรยานเข้ากับการขนส่งสาธารณะ เพื่อความสะดวกโดยที่บางแห่งสามารถนำจักรยานขึ้นบนรถสาธารณะได้ รวมไปถึงการพัฒนามาตรการควบคุมการจราจร และการคมนาคมต่าง ๆ ไปด้วย นอกจากนี้ในด้านการวางผังเมืองยังมีเทคนิคหรือวิธีการต่าง ๆ สอดแทรกอยู่เพื่อให้เกิดประโยชน์ในเรื่องความปลอดภัยในการเดินทางคมนาคม ยกตัวอย่างเช่น เมื่อต้องการให้การจราจรลดความเร็วลง นอกจากจำกัดความเร็วไว้ตามกฎหมายแล้ว ยังมีการสร้างถนนที่คนขับรถรู้สึกได้ว่าไม่ปลอดภัยหากขับเร็วเกินไปเพื่อปกป้องคนเดินเท้า ผู้ใช้จักรยาน และคนที่ใช้ระบบขนส่งสาธารณะ โดยการทำถนนแคบลง มีสิ่งกีดขวาง หรือทำให้มันคดเคี้ยว รวมถึงการตัดถนนให้สั้นลง ทำให้รถยนต์ไม่สามารถวิ่งตัดผ่านกลางเมืองได้สะดวกเช่นที่เคยมีถนนสายยาว ๆ มาก่อน อีกทั้งในปัจจุบันการวางผังเมืองก็เน้นการใช้แนวคิด Smart City เข้ามาด้วย โดยพยายามทำให้ระบบผังเมืองและการคมนาคมเอื้อต่อการมีสภาพแวดล้อมที่ดี ใส่ใจกับสิ่งแวดล้อม ปรับภูมิทัศน์ให้เหมาะสมกับการขี่และการเดินทางทุกรูปแบบ และพยายามลดมลพิษให้มากที่สุด เพื่อเป็นการพัฒนาด้านการขนส่งอย่างยั่งยืน

2.3 นโยบายที่เกี่ยวข้อง

รัฐบาลมีการกำหนดนโยบายที่ส่งเสริมการใช้จักรยานในเมืองเป็นพาหนะในการเดินทาง ซึ่งจะช่วยให้ประชาชนให้ความสำคัญกับการใช้จักรยานในการคมนาคม ยกตัวอย่างนโยบายที่เกี่ยวข้อง (Municipality of Amsterdam, 2020) ได้แก่

1) การลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานสำหรับจักรยาน มีการสร้างทางและเลนสำหรับจักรยาน การติดตั้งที่จอดรถจักรยาน และสร้างสะพานและอุโมงค์สำหรับนักขี่จักรยานโดยเฉพาะ โครงสร้างพื้นฐานนี้ให้ทางเลือกที่ปลอดภัยและสะดวกสบายสำหรับนักขี่จักรยาน รวมถึงการสร้างทางด่วนจักรยาน (Cycle Superhighways) ซึ่งรัฐบาลกลางได้สนับสนุนให้หน่วยงานเทศบาล และส่วนภูมิภาคจัดทำเส้นทางปั่นจักรยานที่ดีในระดับภูมิภาค ปัจจุบันมีทางด่วนจักรยานอยู่ประมาณ 25 เส้นทาง

2) นโยบายการจัดการจราจรของรถยนต์และจักรยาน และจัดลำดับความสำคัญของนักขี่จักรยาน ทั้งมาตรการการควบคุมจราจร เช่น ถนนหลายสายมีการจำกัดความเร็วที่ต่ำกว่า และกำหนดให้เป็นเส้นทางจักรยาน ซึ่งรถยนต์ต้องให้ความสำคัญกับจักรยาน และการเพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับจอดแล้วจร นโยบายการจอดรถ ที่จัดลำดับความสำคัญของพื้นที่สำหรับการคมนาคมแต่ละรูปแบบ รวมถึงการจัดหาที่จอดจักรยานที่ปลอดภัยเพื่อส่งเสริมการขี่จักรยาน

3) โครงการแบ่งปันจักรยาน ซึ่งในปัจจุบันโครงการแบ่งปันจักรยานเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในชื่อ "Amsterdam Bike Share" หรือ "OV-fiets" จักรยานสำหรับขนส่งสาธารณะ ทำให้ผู้อยู่อาศัยและผู้มาเยือนสามารถเช่าจักรยานในช่วงเวลาสั้น ๆ ได้ง่ายจากสถานที่ที่กำหนดทั่วมือเมือง ในขณะที่การสมัครสมาชิกระยะยาวรองรับผู้อยู่อาศัยที่ใช้จักรยานเป็นพาหนะหลักในการเดินทาง

4) นโยบายการจัดแคมเปญการศึกษา การรณรงค์ด้านการศึกษาและการรับรู้ เพื่อส่งเสริมการขี่จักรยานอย่างปลอดภัยและมีความรับผิดชอบ รวมถึงโปรแกรมการฝึกอบรมสำหรับเด็กและผู้ใหญ่ และการรณรงค์ที่สนับสนุนให้นักขี่จักรยานปฏิบัติตามกฎจราจรและคำนึงถึงนักขี่จักรยาน

5) นโยบายเงินอุดหนุนและสิ่งจูงใจ เพื่อกระตุ้นให้ผู้คนซื้อและใช้จักรยานมากขึ้น โดยรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ได้สนับสนุนงบประมาณให้แต่ละบริษัทจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกในการใช้จักรยานที่เพียงพอ หรือสนับสนุนเงินซื้อจักรยานให้พนักงานของตนเองที่ต้องการขี่จักรยานไปทำงาน โดยรัฐบาลกล่าวว่านายจ้างจะได้รับประโยชน์จากการที่พนักงานปั่นจักรยานไปทำงาน โดยพนักงานที่ปั่นจักรยานจะมีสุขภาพที่ดีขึ้น และมีแนวโน้มที่จะขาดงานเนื่องจากการเจ็บป่วยน้อยลง และบริษัทอาจสามารถประหยัดค่าจอดรถได้อีกด้วย รวมทั้งการลดหย่อนภาษีสำหรับการซื้อจักรยาน

2.4 การกำหนดแผนพัฒนาระยะยาว

เทศบาลกรุงอัมสเตอร์ดัมได้กำหนดทิศทางสำหรับการพัฒนาในเรื่องของการใช้จักรยาน ผ่านการกำหนดแผนการพัฒนาระยะยาวอย่างต่อเนื่อง โดยระบุถึงวัตถุประสงค์สำหรับการเป็นเมืองปั่นจักรยานระหว่างประเทศ (Municipality of Amsterdam, 2020) ดังนี้

1) Smooth cycling นักปั่นจักรยานสามารถไปถึงจุดหมายได้ด้วยเส้นทางที่กว้าง รวดเร็ว ราบรื่น และการปั่นจักรยานเป็นที่รู้จักทั่วโลก

2) Easy parking นักปั่นจักรยานชาวอัมสเตอร์ดัม สามารถหาจุดจอดรถได้อย่างรวดเร็ว และใกล้กับจุดหมายปลายทางของตน โดยไม่กระทบต่อพื้นที่สำหรับผู้ที่ใช้ทางเท้า และคำนึงถึงการจอดรถยนต์และจักรยานยนต์

3) Better biking ในฐานะเมืองจักรยานระดับนานาชาติ อัมสเตอร์ดัมจึงพยายามรักษาชื่อเสียงเอาไว้ ซึ่งมีเป้าหมายคือเพิ่มคะแนนความพึงพอใจในการปั่นจักรยานเป็น 7.5 ภายในปี 2568 จากเดิม 7.1 เมื่อเทียบปี 2558

ผลจากการพัฒนาอย่างต่อเนื่องตามแนวทางที่รัฐกำหนดและมุ่งหวัง อัมสเตอร์ดัมเป็นหนึ่งในเมืองจุดหมายปลายทางที่ดีที่สุดของยุโรปที่เดินทางท่องเที่ยวด้วยจักรยาน สำหรับเส้นทางจักรยานและการใช้จักรยาน ทำให้กรุงอัมสเตอร์ดัมในปัจจุบันมีเส้นทางจักรยานถึง 400 กิโลเมตร โดยเมืองได้มีการกำหนดเส้นทางจักรยานพิเศษเพื่อการท่องเที่ยว (Bicycle Route for Tourism) ภายในเมืองอัมสเตอร์ดัมออกเป็น 6 เส้นทางหลักด้วยกัน ซึ่งเป็นเส้นทางที่ผ่านสถาปัตยกรรมทั้งเก่าและใหม่ของเมือง ผ่านป่าเขตเมือง พื้นที่ชายหาด พื้นที่ลุ่มน้ำ สวนดอกไม้ สวนสาธารณะ และเลียบบคลองต่าง ๆ ทั่วเมืองอัมสเตอร์ดัม โดยผลของเมืองที่ออกแบบคลองเป็นรูปวงแหวนเพื่อประโยชน์ในการระบายน้ำของเมือง เป็นผลให้มีเส้นทางสัญจรที่เป็นเครือข่ายเลียบบคลองตามจุดรอบเมืองเหมาะแก่การใช้เพื่อเดินทางที่เชื่อมโยงหลายจุดเข้าด้วยกัน รวมทั้งภายในเมืองยังมีการก่อตั้งกลุ่มสหพันธ์จักรยานแห่งดัตช์ (The Dutch Union of Cyclists) ที่เน้นความร่วมมือกับภาครัฐในการผลักดันจักรยานให้กลายมาเป็นยานพาหนะหลักในอัมสเตอร์ดัม ทั้งนี้การสัญจรไปมาในกรุงอัมสเตอร์ดัมกว่า 40% ใช้จักรยานเป็นพาหนะ และทุกพื้นที่สามารถเห็นจุดจอดจักรยานอยู่ทั่วไปทั้งในสถานีรถไฟ หน้าโรงเรียน อาคารหรือร้านค้าต่าง ๆ อีกทั้งในแต่ละวันมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาที่เมืองมากถึง 200,000 คน โดยในจำนวนนี้ครึ่งหนึ่งใช้จักรยานเป็นพาหนะ ซึ่งอัมสเตอร์ดัมมีจำนวนจักรยานเกือบเท่ากับจำนวนผู้อยู่อาศัย คิดเป็นตัวเลขประมาณ 850,000 คัน โดยการขี่จักรยานในอัมสเตอร์ดัมกลายเป็นทั้งวิถีชีวิต เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยว และการขี่จักรยานในเมืองถือเป็นการเดินทางที่ค่อนข้างปลอดภัย และทำให้เมืองปลอดภัยด้วย นอกจากนี้ยังเกิดสถานที่จอดจักรยานมากมาย โดยเฉพาะที่โดดเด่น คือ ลานจอดจักรยานขนาดยักษ์ใต้น้ำของเนเธอร์แลนด์ มูลค่า 60 ล้านเหรียญยูโร หรือประมาณ 2,138 ล้านบาท โดยโครงการดังกล่าวตั้งอยู่ในกรุงอัมสเตอร์ดัม เพื่อตอบโจทย์ประชาชนและนักท่องเที่ยวที่นิยมใช้จักรยานเป็นพาหนะในการเดินทางอย่างมาก สำหรับการแก้ปัญหาปัญหาด้านการจราจรหรือจักรยานที่ถูกทิ้งเอาไว้ และที่สำคัญยังมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ สำหรับผู้ใช้จักรยานที่เกิดขึ้นแล้วมากมาย รวมถึงสิ่งที่กำลังก่อสร้างต่าง ๆ เพื่อให้เมืองอัมสเตอร์ดัมไปสู่เมืองจักรยานที่โดดเด่นและมีชื่อเสียงอย่างต่อเนื่อง (สมปอง หลวงลือชัย และองุ่นทิพย์ ศรีสุวรรณ, 2563; Thomas Ricker, 2023)

การวิเคราะห์การพัฒนาเส้นทางจักรยาน และการผลักดันการใช้จักรยานในพื้นที่กรุงอัมสเตอร์ดัม เป็นการคมนาคมหลักผ่านแนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้ในการพัฒนา

เมื่อผู้เขียนได้ทบทวนวรรณกรรมและได้อภิปรายผลการศึกษาการพัฒนาเส้นทางจักรยาน และการผลักดันการใช้จักรยานในพื้นที่กรุงอัมสเตอร์ดัมไปข้างต้นแล้วนั้น พบข้อสังเกตว่าเมื่อกรุงอัมสเตอร์ดัมเป็นภาพเมืองที่มีจักรยานขับเคลื่อนอย่างมีรูปธรรม ความเปลี่ยนแปลงอันสำคัญนั้น

ใช้ระยะเวลาตั้งแต่ทศวรรษ 1970 เรื่อยมาจนถึงราวทศวรรษ 1980 ที่นักการเมืองและรัฐเริ่มมองเห็นความสำคัญ มีการสร้างและปรับเมืองให้เหมาะสมต่อการใช้จักรยาน จนค่อย ๆ กลายเป็นเมืองหลวงของจักรยาน ผู้เขียนจึงได้วิเคราะห์การพัฒนาและการผลักดันส่งเสริมดังกล่าวตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ของบทความ พบว่าสามารถอธิบายวิเคราะห์โดยอาศัยแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ เปรียบเสมือนเป็นแว่นตาในการมอง ซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนาเส้นทางจักรยานและการใช้จักรยานของกรุงอัมสเตอร์ดัม โดยมี 3 แนวคิดทฤษฎีหลัก ๆ ที่สามารถอธิบายเกี่ยวกับการพัฒนาดังกล่าวได้ชัดเจนเป็นอย่างดี อีกทั้งแนวคิดดังกล่าวกำลังเป็นที่ให้ความสำคัญในการศึกษาการพัฒนาต่าง ๆ ในปัจจุบัน ผู้เขียนจึงได้นำแนวคิดทั้ง 3 มาวิเคราะห์และอภิปรายการศึกษาดังกล่าว ซึ่งประกอบด้วย 3 แนวคิดดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเมืองอัจฉริยะ (Smart City)

เมืองอัจฉริยะ (Smart City) เป็นแนวคิดที่อัมสเตอร์ดัมใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาเมืองไปสู่ความอัจฉริยะด้านต่าง ๆ ให้เติบโตไปพร้อม ๆ กับการมีเศรษฐกิจที่ยั่งยืน มีคุณภาพชีวิตและสภาพแวดล้อมที่ดี ตั้งรับและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง เมื่อกล่าวถึง Smart City ที่เมืองอัมสเตอร์ดัม ก็ จะเห็นความโดดเด่นอื่น ๆ ที่ถูกพัฒนาควบคู่กันไป เรื่องการใช้จักรยานก็เป็นส่วนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการใช้แนวคิดเมืองอัจฉริยะ โดยเฉพาะในหลักการ Smart Environment สิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่สัมผัสได้ตลอดการเดินทาง โดยเฉพาะความร่มรื่นจากต้นไม้ในพื้นที่ สาธารณะตามแนวถนนและคลองต่าง ๆ การวางผังเมืองอย่างเป็นระบบโดยคงสภาพพื้นที่ทางธรรมชาติและพื้นที่เกษตรกรรมรอบเมืองไว้ รวมถึงการใช้พลังงานแสงอาทิตย์ตามอาคารที่พักอาศัยและอาคารทั่วไป มีจุดชาร์จพลังงานไฟฟ้าจากแสงอาทิตย์สำหรับรถยนต์ไฟฟ้ากระจายเป็นจุด ๆ อีกหนึ่งหลักการที่เกี่ยวข้องอย่างชัดเจน คือ Smart Mobility การเดินทางในเมืองอัมสเตอร์ดัมมีการออกแบบโครงข่ายการ เดินทางอย่างเป็นระบบ ทั้งรถราง ถนน และคลองเพื่อลดการใช้รถยนต์ส่วนตัวมากกว่า 50 ปี มีที่จอดจักรยานขนาดใหญ่ในบริเวณจุดเชื่อมต่อของการเดินทางทำให้ส่งเสริมการเดินทางใช้จักรยาน และการเดินทางด้วยระบบขนส่งสาธารณะได้เป็นอย่างดี (กนกวรรณ มะสุวรรณ, 2566)

ทั้งนี้อัมสเตอร์ดัมได้รับการยอมรับว่าเป็นเมืองอัจฉริยะชั้นนำ การพัฒนาเกี่ยวกับจักรยานในปัจจุบันจึงใช้แนวคิดเมืองอัจฉริยะสำหรับการใช้จักรยาน จึงริเริ่มผสมผสานเทคโนโลยีที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูล เพื่อพัฒนาการขี่จักรยานให้เข้ากับเมืองอัจฉริยะมากขึ้น ยกตัวอย่างการริเริ่มเมืองอัจฉริยะที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาจักรยานในอัมสเตอร์ดัม (อาศิรา พนาราม, 2564) ดังนี้

1) อัมสเตอร์ดัมได้ดำเนินการโปรแกรมแบ่งปันจักรยานอัจฉริยะที่ใช้เทคโนโลยี เพื่อให้การเข้าถึงจักรยานสะดวกและมีประสิทธิภาพ โดยมีสถานีจักรยานอัจฉริยะที่มีกระบวนการเช่าและส่งคืนอัตโนมัติ แอปพลิเคชันมือถือสำหรับการจองจักรยาน และการติดตามจักรยาน

2) การใช้ระบบการจัดการจราจรอัจฉริยะที่ปรับการสัญจรให้เหมาะสม และจัดลำดับความสำคัญของนักปั่นจักรยาน โดยใช้สัญญาณไฟจราจรอัจฉริยะที่ติดตั้งเซ็นเซอร์ตรวจจับและวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับผู้ขี่จักรยานอยู่บนเส้นทาง รวมถึงลดเวลาการรอสัญญาณไฟ เป็นต้น

3) การสนับสนุนเครื่องมือ และแอปพลิเคชันเพื่อช่วยให้นักปั่นจักรยานวางแผนเส้นทางได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการพิจารณาปัจจัยต่าง ๆ เช่น ระยะทาง เส้นทางที่เหมาะสม ความแออัดของการจราจร และข้อมูลตามเวลาจริง เพื่อแนะนำเส้นทางที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมสำหรับการใช้งานมากที่สุด รวมถึงการผสานรวมกับระบบขนส่งมวลชน ช่วยให้นักปั่นจักรยานสามารถเดินทางต่อเนื่องหลายรูปแบบได้อย่างราบรื่น

4) ที่จอดรถจักรยานอัจฉริยะ ผู้ใช้จักรยานสามารถหาที่จอดรถที่มีอยู่ด้วยระบบดิจิทัล โดยที่จอดรถจักรยานอัจฉริยะจะติดตั้งเซ็นเซอร์ และแสดงข้อมูลตามเวลาจริงเกี่ยวกับที่จอดรถ ซึ่งช่วยลดเวลาและความพยายามในการหาจุดจอดที่เหมาะสม

5) การปรับใช้โครงสร้างพื้นฐานให้เหมาะสมและทันสมัย เช่น การเพิ่มสถานีชาร์จสำหรับจักรยานไฟฟ้า เนื่องจากมีผู้ใช้จักรยานไฟฟ้ามากขึ้น ซึ่งจะส่งเสริมการใช้ตัวเลือกการขนส่งที่ยั่งยืนมากขึ้น

โครงการริเริ่มเมืองอัจฉริยะเหล่านี้ในอัมสเตอร์ดัมแสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นของเมืองในการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีและข้อมูลเพื่อปรับปรุงประสบการณ์การปั่นจักรยาน ปรับปรุงความปลอดภัย และสนับสนุนการเดินทางอย่างยั่งยืน ด้วยการผสานความอัจฉริยะของเทคโนโลยีเข้ากับการพัฒนาการใช้จักรยาน ทำให้อัมสเตอร์ดัมในปัจจุบันยังคงเป็นตัวอย่างสำหรับเมืองอื่น ๆ ที่ต้องการสร้างสภาพแวดล้อมที่เป็นมิตรต่อจักรยานในยุคของการเปลี่ยนแปลงทางดิจิทัล

2. ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แบบโดนัท (Doughnut Economics Theory)

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แบบโดนัทโมเดล หรือเศรษฐศาสตร์โดนัทเพื่อความยั่งยืน โดยนักเศรษฐศาสตร์ที่ชื่อว่า เคท รอเวิร์ธ (Kate Raworth) เป็นทฤษฎีที่มุ่งเน้นในเรื่องของการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นทฤษฎีที่อัมสเตอร์ดัมนำมาใช้ในการกำหนดทิศทางของระบบเศรษฐกิจ โดนัทที่ทางเมืองจะมุ่งเน้นไปสู่ระบบเศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) พร้อมกับการพัฒนาต่าง ๆ ที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม รวมถึงเทศบาลกรุงอัมสเตอร์ดัม ได้นำแนวคิดนี้มาใช้แก้ปัญหาต่าง ๆ ให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ สาธารณสุข การจ้างงาน รวมถึงที่อยู่อาศัยของคนในเมือง ซึ่งแนวคิดนี้เกิดขึ้นครั้งแรกเพราะไม่เห็นด้วยและโต้แย้งกับแนวคิดการพัฒนาของทฤษฎีภาวะทันสมัย ที่มองว่าการพัฒนาของประเทศต้องพัฒนาให้ทันสมัยด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ซึ่งในช่วงนั้นเองยุโรปเป็นช่วงที่การใช้รถยนต์เกิดขึ้น และเป็นที่ยอมรับอย่างมากในสังคม ในช่วงเวลานั้นเอง อัมสเตอร์ดัมก็ไม่ยอมย่อหน้าเมืองใหญ่ทั่วโลก นักพัฒนาทั้งหลายก็เสนอแนวคิดเรื่องต้อนรับรถยนต์เข้าสู่เมืองเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจ ขณะนั้นอัมสเตอร์ดัมมีข้อเสนอที่เราเห็นในการพัฒนาทั่วโลกช่วงศตวรรษที่ 20 ไม่ว่าจะเป็นการถมคลองด้วยคอนกรีต รื้อย่านชุมชน และสร้างทางด่วนขนาดใหญ่ลงยังพื้นที่เมือง จนการพัฒนาเหล่านั้นนำปัญหามากมายมาสู่ประชาชนผู้อยู่อาศัย จนในที่สุดแนวคิดเศรษฐศาสตร์แบบโดนัทที่ต่อต้านการพัฒนาโดยมองในแง่เศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว ถูกนำมาใช้กับอัมสเตอร์ดัมในการพัฒนาเศรษฐกิจหมุนเวียน ซึ่งควบคู่ไปกับความยั่งยืนของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แบบโดนัทนั้นมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับการพัฒนาทุกมิติในอัมสเตอร์ดัม

ด้านการพัฒนาเรื่องการใช้จักรยานก็เป็นหนึ่งในการนำแนวคิดมาใช้ร่วมกันในการพัฒนาเมืองด้านเศรษฐกิจ (Kate Raworth, 2018; Doughnut Economics Action Lab, 2023) จึงขอยกตัวอย่างให้เห็นความสอดคล้อง (Municipality of Amsterdam, 2020) ดังต่อไปนี้

1) ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมการขี่จักรยานให้เป็นการคมนาคมหลักสอดคล้องกับหลักการด้านสิ่งแวดล้อมของเศรษฐศาสตร์แบบโดนัท ในเรื่องของการส่งเสริมการขี่จักรยาน และลดการพึ่งพารถยนต์ เพราะอัมสเตอร์ดัมมีเป้าหมายที่จะลดการปล่อยคาร์บอน ปรับปรุงคุณภาพอากาศ และลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการขนส่งด้วยเครื่องยนต์

2) การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและมีประสิทธิภาพ การใช้จักรยานเป็นการคมนาคมที่ใช้ทรัพยากรน้อยกว่า เมื่อเทียบกับยานพาหนะที่ใช้เครื่องยนต์ การลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานสำหรับการปั่นจักรยานจึงน้อยกว่าการคมนาคมแบบอื่น เช่น การลดความต้องการพื้นที่ถนนที่จอดรถ และเชื้อเพลิง ซึ่งนำไปสู่การประหยัดทรัพยากรและการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนมากขึ้น

3) การส่งเสริมเศรษฐกิจท้องถิ่นและเศรษฐกิจหมุนเวียน การพัฒนาให้เป็นเมืองที่โดดเด่นด้านจักรยานเป็นการสนับสนุนธุรกิจในพื้นที่โดยปริยาย เช่น ร้านซื้อขายจักรยาน ร้านเช่าจักรยาน และบริการซ่อมจักรยาน ซึ่งเป็นธุรกิจที่คนในพื้นที่เข้าถึงได้ง่าย สิ่งนี้จะส่งเสริมให้เกิดเศรษฐกิจหมุนเวียน และเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจในพื้นที่อีกด้วย

สรุปได้ว่าแนวคิดของการใช้จักรยานเป็นพาหนะหลักในการเดินทางนั้นสอดคล้องกับหลักการของเศรษฐศาสตร์แบบโดนัท เนื่องจากส่งเสริมการสัญจรอย่างยั่งยืนและ สนับสนุนความเป็นอยู่ที่ดีทางสังคม และระบบนิเวศของผู้อยู่อาศัยในเมืองด้วยการให้ความสำคัญกับจักรยานมากกว่ารถยนต์ รวมทั้งเป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจหมุนเวียนทางอ้อม อัมสเตอร์ดัมจึงสามารถสร้างเมืองที่เท่าเทียมและน่าอยู่มากขึ้น ในขณะเดียวกันก็ลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและส่งเสริมเศรษฐกิจหมุนเวียนมากขึ้น ซึ่งการนำหลักการเศรษฐศาสตร์แบบโดนัทของมาใช้ควบคู่ไปกับความมุ่งมั่นในการพัฒนาการปั่นจักรยาน แสดงให้เห็นถึงความทุ่มเทในการสร้างเมืองที่ยั่งยืนและเท่าเทียม ด้วยการรวมปัจจัยด้านสังคม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจเข้ากับนโยบายและแนวทางปฏิบัติ

3. แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation Approach)

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation Approach) โดยทั่วไปได้มีนักวิชาการหลายท่านให้นิยามไว้ ในบทความชิ้นนี้ขอยกนิยามของ เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์ (2550) ที่กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่กลุ่มประชาชน หรือขบวนการที่สมาชิกของชุมชนกระทำการออกมาในลักษณะของการทำงานร่วมกัน ที่จะแสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วมที่จะบรรลุถึงเป้าหมายร่วมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง หรือการดำเนินการร่วมกันเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจ ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม หรือการดำเนินการเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ การปรับปรุงสภาพทางสังคมในกลุ่มชุมชน และ Caayupan (1985) นิยามว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการที่ผู้ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนามีโอกาส และใช้ออกมีส่วนในสิ่งที่มีอยู่ ได้แสดงสิ่งที่เขารู้สึกพูดสิ่งที่เขาต้องการ และประสานสิ่งเหล่านี้ให้เกิดการพัฒนาเปลี่ยนแปลง ซึ่งนิยามจากที่กล่าวมา

มีความสอดคล้อง และสามารถอธิบายการมีส่วนร่วมของประชาชนในอัมสเตอร์ดัมได้ชัดเจนที่สุด โดยที่การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาเส้นทางจักรยานในอัมสเตอร์ดัมเป็นไปตามแนวทางการทำงานร่วมกันและมีส่วนร่วม เมืองนี้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของผู้อยู่อาศัย ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น ๆ ในการวางแผน ออกแบบ และดำเนินการโครงสร้างพื้นฐานของจักรยาน

การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) ถือเป็นแนวคิดสำคัญที่เป็นส่วนหนึ่งในการผลักดันให้เกิดการพัฒนาสังคม จะเห็นได้ชัดโดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาประเทศในทุกมิติ ไปข้างหน้า รวมถึงประเทศประเทศเนเธอร์แลนด์เองที่ปัจจุบันเป็นประเทศพัฒนาแล้ว ในขณะที่เนเธอร์แลนด์อยู่ในช่วงที่เป็นประเทศกำลังพัฒนา ก็ได้เห็นถึงแนวคิดนี้ค่อนข้างมากในการพัฒนาแต่ละพื้นที่ แต่ละเมือง แต่ละสังคมในเนเธอร์แลนด์ จากแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เสนอไปในบทความ สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน คือการกระทำและการแสดงออกถึงการมีส่วนร่วมจากประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งมีความต้องการอะไรบางอย่างที่จะแสดงออกไปให้ผู้อื่นที่เกี่ยวข้องรับทราบและเกิดการเปลี่ยนแปลงพัฒนา ซึ่งสอดคล้องกับบริบทในการมีส่วนร่วมของประชาชนที่จะผลักดันให้เกิดการพัฒนาสังคม การพัฒนาของเมืองต่าง ๆ รวมถึงประเทศต่าง ๆ

การมีส่วนร่วมของประชาชนในเนเธอร์แลนด์เป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างมาก เมื่อกล่าวถึงการพัฒนาในบริบทต่าง ๆ ของประเทศ ซึ่งในแต่ละเมืองของประเทศให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างมาก รวมถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในอัมสเตอร์ดัม ซึ่งประชาชนมีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบาย การริเริ่ม และการพัฒนาเมืองในโครงการต่าง ๆ ยกตัวอย่างการจัดการเรื่องนี้อย่างโดดเด่น คือการมีองค์กรท้องถิ่น (City Government Amsterdam) ทำหน้าที่ในการบริหารจัดการเมือง เช่น ดูแลงานระบบขนส่งสาธารณะ การจัดเก็บภาษี การใช้ที่ดินและก่อสร้างอาคาร การสาธารณสุข การป้องกันภัยพิบัติ การศึกษา เป็นต้น โดยมีการจัดระบบและกำหนดนโยบายการบริหารจากการปรึกษาหารือระหว่างสภาเมือง นายกเทศมนตรี และประชาชนในพื้นที่ มีการสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานรัฐกับประชาชนผ่านทาง Smart Citizen Project ด้วยการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแจ้งร้องเรียนทั้งในส่วนของมลพิษทางอากาศ เสี่ยงรบกวน รวมไปถึงระบบสาธารณูปโภคให้แก่เจ้าหน้าที่เข้าไปแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น (ณัชชา โคตะ, 2566)

การมีส่วนร่วมของประชาชนผู้อยู่อาศัยในทุกกระบวนการของการพัฒนาเมือง ทำให้มั่นใจได้ว่านโยบายและโครงการของอัมสเตอร์ดัมสอดคล้องกับความต้องการและปัญหาของพลเมือง ทั้งนี้จากบทความข้างต้นในส่วนของความเป็นมาในการพัฒนา สะท้อนให้เห็นว่าประชาชนเมืองอัมสเตอร์ดัมให้ความสำคัญกับการออกมามีส่วนร่วมในการผลักดัน ขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาตามความต้องการของประชาชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในส่วนของการพัฒนาเกี่ยวกับการใช้จักรยานในพื้นที่ การพัฒนาเส้นทางจักรยาน ตั้งแต่ในอดีตที่มีการประท้วงเรียกร้อง ประชาชนร่วมกันออกมาทำกิจกรรม ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก้ไขจากหน่วยงานภาครัฐ และแสดงออกถึงความต้องการที่จะแก้ไขปัญหาการจราจรที่แออัด และมลพิษที่เกิดขึ้นซึ่งส่งผลกระทบต่อประชาชน ผู้ใช้ถนน จนนำมาสู่การปรับปรุงเส้นทางจักรยาน นโยบายการสนับสนุนการใช้จักรยานในพื้นที่ รวมไปถึงการพัฒนาพื้นที่และสิ่งอำนวยความสะดวกให้เหมาะสมกับการใช้จักรยานในเมือง

ซึ่งปัจจุบันประชาชนก็ยังคงมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องในการพัฒนาเส้นทางจักรยาน และการใช้จักรยาน ยกตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการที่ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาเส้นทางจักรยานในอัมสเตอร์ดัม (Municipality of Amsterdam, 2020) ได้แก่

1) เมืองนี้จัดการให้คำปรึกษาสาธารณะและการประชุมเชิงปฏิบัติการที่เน้นเรื่องโครงสร้างพื้นฐานของการปั่นจักรยานโดยเฉพาะ ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้อยู่อาศัยได้แบ่งปันประสบการณ์ แนวคิด และข้อกังวลเกี่ยวกับเส้นทางจักรยานที่มีอยู่ และเสนอข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนาใหม่

2) การส่งเสริมแนวทางการสร้างสรรค์และการออกแบบร่วมกันที่เกี่ยวข้องกับผู้อยู่อาศัย นักวางผังเมือง และผู้เชี่ยวชาญด้านการปั่นจักรยานในการร่วมกันพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการปั่นจักรยาน ผ่านการประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกัน และการออกแบบ charrettes ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจอย่างเข้มข้น เพื่อให้มั่นใจว่าเส้นทางจักรยานที่ได้นั้น สะท้อนถึงความต้องการและความต้องการของชุมชน

3) การใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ และช่องทางแสดงความคิดเห็น เพื่อมีส่วนร่วมกับสาธารณะในการพัฒนาเส้นทางจักรยาน แพลตฟอร์มออนไลน์ แพลตฟอร์มโซเชียลมีเดีย และเว็บไซต์ เฉพาะช่วยให้ผู้อยู่อาศัยสามารถแบ่งปันความคิดเห็น รายงานปัญหา และเสนอแนะการปรับปรุง

4) อัมสเตอร์ดัมมีกลุ่มและองค์กรสนับสนุนการปั่นจักรยานที่กระตือรือร้น ซึ่งเป็นตัวแทนผลประโยชน์ของนักปั่นจักรยาน กลุ่มเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐาน และนโยบายการปั่นจักรยานที่ดีขึ้น และมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้นกับหน่วยงานของเมือง เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับแผนการพัฒนาเส้นทางจักรยาน

การให้สาธารณชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาเส้นทางจักรยาน และการใช้จักรยานในพื้นที่เมืองอัมสเตอร์ดัมทำให้โครงสร้างพื้นฐานที่ประชาชนได้รับ สอดคล้องกับความต้องการของนักปั่นจักรยาน ซึ่งสร้างมาตรฐานการปั่นจักรยานที่ปลอดภัยขึ้นทั่วทั้งเมือง จะเห็นว่าเมืองอัมสเตอร์ดัมมุ่งเน้นไปที่การสร้างช่องทางความร่วมมือระหว่างภาครัฐ และภาคประชาชน นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนอัมสเตอร์ดัมมีผลต่อการขับเคลื่อนการปรับปรุง แก้ไขปัญหา การดำเนินงานของภาครัฐได้เป็นอย่างดี เนื่องจากภาครัฐให้ความสำคัญกับพลเมืองซึ่งเป็นผู้อาศัยที่จะสร้างผลผลิต ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาประเทศต่อไป ดังนั้นแล้วการสร้างโครงสร้างพื้นฐานที่อำนวยความสะดวกต่อประชาชน เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนาพื้นที่ สังคม และระดับประเทศในทุก ๆ มิติ

สรุปได้ว่าเมื่อผู้เขียนได้วิเคราะห์การพัฒนาและการผลักดันส่งเสริมการใช้จักรยานของกรุงอัมสเตอร์ดัมแล้ว พบว่าสามารถอธิบายโดยอาศัยแนวคิดทฤษฎีในการมอง ได้แก่ แนวคิดเมืองอัจฉริยะ ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แบบไดนามิก แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกันระหว่างสถานการณ์การพัฒนาดังกล่าวที่เกิดขึ้นและกรอบแนวคิดที่นำมาวิเคราะห์อย่างชัดเจน จึงสามารถอธิบายความสอดคล้องตามบทวิเคราะห์ข้างต้น ทั้งนี้จากการวิเคราะห์ผ่านแนวคิดทฤษฎีจึงเป็นที่น่าสนใจว่า หากมีการเปรียบเทียบกับพื้นที่ต่าง ๆ และนำแนวคิดต่าง ๆ ไปปรับใช้จะเป็นประโยชน์ต่อพื้นที่ดังกล่าว ผู้เขียนจึงต้องการวิเคราะห์เปรียบเทียบการพัฒนาเส้นทางจักรยานและการผลักดันการใช้เส้นทางจักรยานในกรุงอัมสเตอร์ดัมกับพื้นที่กรุงเทพมหานคร

การเปรียบเทียบการพัฒนาเส้นทางจักรยานและการผลักดันการใช้เส้นทางจักรยาน ในกรุงอัมสเตอร์ดัมกับพื้นที่กรุงเทพมหานคร

บทความฉบับนี้สนใจวิเคราะห์เปรียบเทียบการพัฒนาเส้นทางจักรยานในพื้นที่กรุงเทพมหานครตามวัตถุประสงค์ของบทความข้อที่ 3 เพื่อแสดงให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างที่สอดคล้องกับการพัฒนาในเรื่องเส้นทางจักรยานและการผลักดันการใช้จักรยานในเมือง เนื่องจากกรุงเทพมหานครเป็นเมืองหลวงเช่นเดียวกับกรุงอัมสเตอร์ดัม ถึงแม้ขนาดของพื้นที่ทั้งสองมีความแตกต่างกัน แต่กรุงเทพมหานครก็มีลักษณะพื้นที่คล้ายคลึงกับอัมสเตอร์ดัมในอดีต โดยเฉพาะเรื่องความแออัดของจราจร รวมถึงการเกิดปัญหามลพิษทางอากาศจากการคมนาคมสัญจรของรถยนต์ที่ใช้เชื้อเพลิง อีกทั้งสองเมืองนี้เป็นแหล่งท่องเที่ยวยอดนิยมสำหรับผู้ที่มาเยือนในประเทศ และเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจที่สำคัญในภูมิภาคของตน ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาพื้นที่ให้มีความโดดเด่น

ในหลายปีที่ผ่านมา กระแสการปั่นจักรยานในประเทศไทย โดยเฉพาะในพื้นที่กรุงเทพมหานครตื่นตัวกันมากขึ้น แต่ต้องยอมรับว่าอันตรายที่เกิดขึ้นกับจักรยานก็ยังคงเกิดขึ้นมากเช่นกัน เป็นหนึ่งในเหตุผลที่การใช้จักรยานแทนการสัญจรด้วยวิธีการอื่น ๆ ยังไม่แพร่หลายมากนัก จึงปฏิเสธไม่ได้ว่าโครงสร้างพื้นฐานส่งเสริมให้คนขี่จักรยานได้สะดวกขึ้น ปลอดภัยขึ้น และเป็นแรงจูงใจให้จักรยานได้รับความสำคัญเป็นหนึ่งในทางเลือกคมนาคมในเมืองนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่ง กรุงเทพมหานครในฐานะหน่วยงานภาครัฐที่ได้รับการกระจายอำนาจจากรัฐบาลมีการใช้อำนาจในการบริหาร และพัฒนาปรับปรุงเกี่ยวกับการสัญจรโดยใช้จักรยานมาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ผู้อยู่ในเมืองทั้งผู้อาศัยและนักท่องเที่ยวต้องการใช้จักรยานในการสัญจรมากขึ้น ปัจจุบันผู้คนในเมืองรับรู้ถึงการมีอยู่ของจักรยานมากขึ้น (ธงชัย พรธนะสวัสดิ์, 2565; พิษญาพร โพธิ์สง่า, 2565)

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบในด้านการพัฒนาเส้นทางจักรยานและการผลักดันการใช้จักรยานระหว่างกรุงอัมสเตอร์ดัมและพื้นที่กรุงเทพมหานครแล้ว ผู้เขียนสามารถวิเคราะห์และสรุปความเหมือนและความแตกต่างได้หลายประเด็น ในส่วนของความเหมือนหรือคล้ายคลึงกันสามารถสรุปได้เป็นประเด็นเดียวดังต่อไปนี้ คือ แนวนโยบายในการพัฒนา เห็นได้จากความพยายามที่จะพัฒนาเส้นทางจักรยานให้เป็นเครือข่ายที่ครอบคลุมในเมืองของกรุงเทพมหานคร โดยให้ความสำคัญกับการใช้จักรยานในการสัญจรคมนาคม ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับการพัฒนาของกรุงอัมสเตอร์ดัม โดยเฉพาะการส่งเสริมให้ใช้จักรยานเป็นระบบขนส่งสาธารณะรอง (Feeder) ที่ทำหน้าที่รับส่งผู้โดยสารรถไฟฟ้าไปยังจุดหมายปลายทาง เชื่อมต่อการเดินทางกลับบ้าน ทั้งนี้ นโยบายที่ส่งเสริมการใช้จักรยาน ซึ่งนโยบายของกรุงเทพมหานครเป็นนโยบายที่กรุงอัมสเตอร์ดัมได้พยายามดำเนินการมาแล้วเช่นกัน โดยเน้นให้ความสำคัญกับการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานสำหรับเส้นทางจักรยาน การสร้างจุดจอดจักรยานที่มีคุณภาพ ครอบคลุมทุกพื้นที่ และเพียงพอต่อผู้ใช้จักรยาน รวมทั้งการพยายามส่งเสริมการอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ใช้จักรยานมากขึ้น เพื่อให้ผู้ใช้จักรยานรู้สึกสะดวกสบายและปลอดภัยมากที่สุด ยกตัวอย่างเช่น นโยบาย “สร้างย่านจักรยาน เดินทางได้ทั่วด้วยการปั่น (Bicycle Corridor)” โดยกรุงเทพมหานครจะนำร่องพัฒนาย่านจักรยานในพื้นที่ที่มีทางจักรยานเฉพาะที่แยกออกจากระบบถนน

ซึ่งจะดำเนินการปรับปรุงจุดตัดทางจักรยาน ปรับปรุงสิ่งขีดขวางที่เป็นปัญหาต่อทัศนวิสัยของผู้ขับขี่บนถนนในการสังเกตเห็นจักรยาน ติดตั้งแถบชะลอความเร็วรถยนต์ สร้างทางข้ามถนนที่เหมาะสมต่อจักรยานและบริบทพื้นที่ ปรับปรุงผิวทางให้เรียบ นำกล้อง CCTV ร่วมสอดส่องความปลอดภัยแก่ผู้ใช้เส้นทางจักรยาน สร้างจุดจอดจักรยานคุณภาพ เชื่อมต่อกับระบบขนส่งสาธารณะ และพื้นที่อื่น ๆ โดยรอบ รวมทั้งสร้างเส้นทางให้เป็นโครงข่ายเชื่อมโยงกัน เพื่อความสะดวกในการเดินทาง และความต่อเนื่องต่อผู้ใช้จักรยานในการสัญจร (ชัชชาติ สิทธิพันธุ์, 2565)

อย่างไรก็ดีการพัฒนาเส้นทางและการผลักดันส่งเสริมการใช้จักรยานของกรุงเทพมหานคร บางส่วนยังมีความแตกต่างกับกรุงอัมสเตอร์ดัมอยู่ค่อนข้างมาก จากการที่ปัจจุบันกรุงเทพมหานครเผชิญกับปัญหาหลายประการที่เกี่ยวข้องกับการใช้จักรยานของผู้คนในเมืองจนเป็นอุปสรรคต่อการใช้จักรยานในการคมนาคมระยะยาว รวมทั้งปัญหาเหล่านี้ไม่นำไปสู่การพัฒนาและผลักดันให้เกิดการใช้จักรยานในเมืองอย่างจริงจัง โดยปัญหาหลักที่พบเห็นได้ชัดเจน คือเส้นทางจักรยานของกรุงเทพมหานครยังไม่ได้รับการใช้งานจริงเท่าที่ควร ได้แก่ ทางจักรยานหลายเส้นทางกลายเป็นที่จอดรถ เป็นช่องทางเดินรถร่วม เป็นย่านการค้า เป็นต้น ซึ่งอาจเกิดจากการพัฒนาที่ไม่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ การดำเนินการทางกฎหมายยังไม่เข้มงวดพอ จึงทำให้ปัญหาเหล่านี้ไม่ได้รับการแก้ไข อีกทั้งการพัฒนาทางจักรยานยังไม่ได้พัฒนาเป็นโครงข่าย รวมถึงการพัฒนาโครงสร้างของพื้นที่ไม่เหมาะสมกับการใช้จักรยาน เช่น ผ่านจุดตัดถนน ขาดจุดจอด ขาดแสงสว่าง มีสิ่งกีดขวาง เป็นต้น ทำให้ไม่มีความปลอดภัยต่อผู้ใช้จักรยาน (ชัชชาติ สิทธิพันธุ์, 2565) จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบจึงสามารถสรุปประเด็นที่แตกต่างกันได้เป็น 4 ประเด็น ได้แก่

ประเด็นที่หนึ่ง คือ การให้ความสำคัญของหน่วยงานรัฐ จากเรื่องของโครงสร้างพื้นฐานที่ไม่มีความพร้อม และไม่เอื้ออำนวยต่อผู้ใช้จักรยาน เมื่อไม่มีผู้ใช้งาน ทำให้หน่วยงานรัฐไม่เห็นความสำคัญที่จะพัฒนาปรับปรุงให้ดีขึ้น ซึ่งแตกต่างจากกรณีศึกษากรุงอัมสเตอร์ดัมที่หน่วยงานรัฐมีความเข้มแข็งและให้ความสำคัญที่จะพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานให้พร้อมสำหรับการใช้งานก่อนเสมอ

ประเด็นที่สอง คือการไม่ให้ความสำคัญร่วมมือของประชาชนในพื้นที่ สำหรับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสำหรับอำนวยความสะดวกแก่ผู้ใช้จักรยานส่วนรวม ซึ่งปัญหานี้เกิดขึ้นอยู่เสมอ อาจเกิดจากประชาชนหรือชุมชนบางที่ไม่เข้าใจถึงการพัฒนาจนนำไปสู่การคัดค้าน ยกตัวอย่างเช่น ร้านค้าในย่านบางลำพูของกรุงเทพมหานคร ที่กรุงเทพมหานครสร้างทางจักรยานเกาะรัตนโกสินทร์ ผ่านหน้าร้าน คัดค้านการมีทางจักรยานมาอยู่หน้าร้านของตน เพราะกังวลว่าจะเสียลูกค้าที่มาจากผู้ที่สัญจรโดยรถยนต์ไป แต่ความจริงผู้ประกอบการมักเข้าใจผิด ประเมินสูงเกินไปว่าลูกค้าส่วนใหญ่ที่สุดใช้รถยนต์เดินทางมาซื้อของ เห็นได้จากร้านค้าในอัมสเตอร์ดัมที่มีทางจักรยานมาผ่านกลับมีลูกค้ามากขึ้นจากการปั่นจักรยาน เพราะมีความสะดวกสำหรับการจอดมากกว่า (กวิณ ชูติมา, 2558) ในส่วนของความร่วมมือของประชาชนในพื้นที่กรุงเทพมหานครจึงมีความแตกต่างกับกรุงอัมสเตอร์ดัมที่ประชาชนมีจิตสำนึกที่ดีพร้อมให้ความร่วมมือในการดำเนินงาน และค่อนข้างให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ที่ตรงกับปัญหาและความต้องการของตนมากที่สุด

ประเด็นที่สาม คือ ความเข้มงวดในการบังคับใช้กฎหมาย หน่วยงานรัฐของกรุงอัมสเตอร์ดัม มีความเข้มงวดในการบังคับใช้กฎหมายเป็นอย่างมาก หากมีการกระทำผิดต่อกฎหมาย ข้อบังคับ หรือขัดขึ้นต่อต้านการดำเนินงานของภาครัฐก็จะได้รับโทษที่มีการบังคับใช้อย่างจริงจัง แตกต่างจาก กรุงเทพมหานครที่ข้อบังคับของกรุงเทพมหานคร และกฎหมายของไทยอาจไม่ได้มีโทษที่รุนแรง การบังคับใช้ไม่ได้เข้มงวดมากนัก ทำให้ประชาชนบางส่วนละเลยในการปฏิบัติตาม

ประเด็นที่สี่ บริบทของพื้นที่ ซึ่งกรุงเทพมหานครมีสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกับ กรุงอัมสเตอร์ดัมอยู่มากหลายประการ ได้แก่ ประการที่หนึ่ง สภาพอากาศที่แตกต่างกัน ทำให้ การดำเนินชีวิตของประชาชนต่างกัน การใช้จักรยานในพื้นที่กรุงเทพมหานครจึงเหมาะสมน้อยกว่า กรุงอัมสเตอร์ดัม ประการที่สอง โครงสร้างพื้นฐานทั่วไปของกรุงเทพมหานครยังไม่เอื้ออำนวย ต่อผู้ใช้จักรยาน เช่น สภาพทางสัญจรบริเวณทางด่วนที่ไม่เอื้ออำนวย เป็นต้น

สรุปได้ว่าเมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบทั้งสองพื้นที่แล้วพบว่า กรุงเทพมหานคร มีความคล้ายคลึงกันในแนวทางนโยบายการพัฒนาเพื่อส่งเสริมการใช้จักรยานในเมือง แต่ยังมีหลาย ประเด็นที่แตกต่างกัน ได้แก่ การให้ความสำคัญของหน่วยงานรัฐ ความร่วมมือของประชาชน ความเข้มงวดในการบังคับใช้กฎหมาย และบริบทพื้นที่ ซึ่งการเปรียบเทียบจะนำไปสู่ประเด็น ในการเสนอแนะเพื่อเป็นประโยชน์ในการพัฒนาและผลักดันการใช้จักรยานสำหรับพื้นที่ กรุงเทพมหานครให้เหมาะสมต่อไป

ทั้งนี้จากประเด็นในการเปรียบเทียบสามารถสรุปเป็นข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนา ต่อพื้นที่กรุงเทพมหานครได้ ซึ่งจากการศึกษาแนวทางการพัฒนาเส้นทางจักรยานและผลักดัน การใช้จักรยานของกรุงอัมสเตอร์ดัม อภิปรายการวิเคราะห์แนวคิดที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการวิเคราะห์ เปรียบเทียบกับพื้นที่กรุงเทพมหานครแล้วนั้น พบว่ากรุงเทพมหานครสามารถนำไปปรับใช้ได้ ไม่ว่าจะเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกเกี่ยวกับการใช้จักรยานให้กับเด็กและเยาวชน วางผังเมือง ที่เหมาะสมกับการใช้จักรยานในการสัญจรให้มากที่สุด รวมถึงการนำนโยบายที่ปฏิบัติแล้วเกิดผลลัพธ์ ที่ดีในการพัฒนามาปรับใช้ในพื้นที่ ไปจนถึงการตั้งเป้าหมายวางแผนระยะสั้น และระยะยาว ในการพัฒนาการใช้จักรยานของเมือง อีกทั้งแนวคิดที่สำคัญ ได้แก่ แนวคิดเมืองอัจฉริยะ (Smart City) และทฤษฎีเศรษฐกิจแบบโดนัท (Doughnut Economics Theory) ที่อัมสเตอร์ดัม ใช้เป็นแนวคิดหลักในการพัฒนาพื้นที่ให้มีความยั่งยืน สามารถสรุปเป็นข้อเสนอแนะให้กรุงเทพมหานคร สามารถนำมาปรับใช้กับการพัฒนาเมืองให้มีความยั่งยืนในเรื่องการคมนาคมขนส่ง โดยเฉพาะ การบูรณาการเข้ากับการพัฒนาเส้นทางจักรยานและการผลักดันการใช้จักรยาน รวมถึงอีกหนึ่ง แนวคิดที่สำคัญคือแนวคิดการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน (Public Participation Approach) เพราะบางบริบทหน่วยงานภาครัฐควรดำเนินการร่วมกับองค์กรเอกชน หรือประชาสังคม เพื่อร่วมกันพัฒนาได้ เช่น ด้านเส้นทางคมนาคม ควรมีการปรับปรุงและพัฒนาเส้นทางร่วมกัน ระหว่างหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ร่วมกันดูแลความสะอาดบริเวณเส้นทางและจุดจอดจักรยาน ร่วมกันส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยใช้เส้นทางจักรยาน ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก แหล่งท่องเที่ยว ร่วมพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกให้เพียงพอ ซึ่งแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนถือเป็นสิ่งสำคัญ อย่างมากในการพัฒนาพื้นที่ เพราะหากไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชน การดำเนินการต่าง ๆ จะสำเร็จลุล่วงได้ยาก เนื่องจากประชาชนเป็นผู้ที่ต้องได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาเหล่านั้น

ดังนั้นประชาชนในพื้นที่เองต้องให้ความร่วมมือกับการพัฒนาของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก เช่นเดียวกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน ที่กรุงอัมสเตอร์ดัมนำมาใช้ในการพัฒนาพื้นที่ ประชาชนจึงต้องเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนา เพื่อให้การพัฒนาต่าง ๆ ดำเนินการออกมาในทิศทางที่ดี และเกิดประโยชน์ต่อสาธารณะมากที่สุด สำหรับบริบทเรื่องพื้นที่นั้นผู้เขียนมีความเห็นว่าบางพื้นที่ของกรุงเทพมหานคร จะต้องพัฒนาส่วนเกี่ยวข้องต่าง ๆ ให้พร้อมสำหรับประชาชนและผู้ใช้งานเสียก่อน จึงจะค่อย ๆ พัฒนาโครงสร้างจักรยานเพิ่มเติมเข้าไป ส่วนบางพื้นที่ที่มีความพร้อมแล้ว มีความเหมาะสมสำหรับการปั่นจักรยานแล้ว ก็สามารถเป็นพื้นที่นำร่องในการพัฒนาโครงสร้างเส้นทางจักรยานต่อ ๆ ไปได้ เช่น บริเวณใกล้สวนสาธารณะ บริเวณริมถนนสายที่มีต้นไม้ใหญ่ร่มรื่น เป็นต้น (ธนัชชา นารัตน์โท, 2563; รวีวรรณ วิโรจน์วรรณ, 2561)

อย่างไรก็ตามบทความชิ้นนี้ได้อภิปรายการวิเคราะห์เปรียบเทียบเพื่อให้เกิดการศึกษาแนวคิด และแนวทางการพัฒนาเส้นทางจักรยานและการผลักดันการใช้จักรยานของกรุงอัมสเตอร์ดัม ที่ประสบความสำเร็จในเชิงการพัฒนาที่โดดเด่นในการเป็นแบบอย่างการพัฒนาที่ดีให้พื้นที่ต่าง ๆ รวมถึงกรุงเทพมหานครสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมตามสมควรให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาในเรื่องดังกล่าวต่อไปได้

บทสรุป

การพัฒนาเส้นทางจักรยาน และการผลักดันส่งเสริมการพัฒนาการใช้จักรยานของกรุงอัมสเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์นั้นกล่าวได้ว่า เป็นการพัฒนาที่โดดเด่นเฉพาะพื้นที่ มาอย่างยาวนาน ได้รับการยกย่องว่าประสบความสำเร็จเป็นที่รู้จักของทั่วโลก และมีพัฒนาการที่น่าสนใจอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถสรุปผลการศึกษาได้ตามวัตถุประสงค์ของบทความได้ชัดเจน โดยวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่งการศึกษาการพัฒนาเส้นทางจักรยานและการผลักดันการใช้จักรยานในพื้นที่กรุงอัมสเตอร์ดัม เมื่อศึกษาความเป็นมาแล้วพบว่าพัฒนาดังกล่าวเกิดจากการแก้ปัญหา มลพิษและปริมาณรถยนต์ที่มีความแออัด ซึ่งมีแนวทางการพัฒนาที่หลากหลายในการแก้ปัญหา และการพัฒนาผลักดันให้เกิดการใช้จักรยานอย่างต่อเนื่องจนนำไปสู่การใช้สัญจรเป็นรูปแบบ คมนาคมหลัก แสดงให้เห็นผ่านแนวทางในการพัฒนาในบริบทต่าง ๆ อาทิ การสร้างโครงข่ายทางจักรยานที่เชื่อมต่อการขนส่งสาธารณะอย่างเป็นระบบ การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวก สำหรับประชาชนผู้ใช้จักรยาน นอกจากนี้ยังการส่งเสริมให้มีหลักสูตรอบรมตั้งแต่ภายในโรงเรียน ทำให้การใช้จักรยานเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องรับทราบ มีการส่งเสริมให้ใช้จักรยานในการเดินทาง ด้วยนโยบายต่าง ๆ ทำให้ประชาชนมีการใช้จักรยานเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งการเชื่อมต่อพื้นที่สาธารณะ ที่รองรับกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนยังทำให้ผู้คนสามารถเข้าถึงกิจกรรมต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น ถือได้ว่า อัมสเตอร์ดัมมีความพยายามพัฒนาในเรื่องที่เมืองมีความโดดเด่นอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นเมื่อกล่าวถึง อัมสเตอร์ดัมผู้คนจึงมักนึกถึงจักรยานเป็นอันดับแรก

ทั้งนี้จากการอภิปรายของผู้เขียนตามวัตถุประสงค์ข้อที่สอง พบว่าสามารถอธิบายได้ผ่านแนวคิดทฤษฎีที่สำคัญหลัก ๆ ได้แก่ แนวคิดเมืองอัจฉริยะ (Smart City) ที่การพัฒนาเส้นทางจักรยานก็เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเมืองอัจฉริยะของอัมสเตอร์ดัมให้สำเร็จ และทฤษฎี

เศรษฐศาสตร์แบบโดนัท (Doughnut Economics Theory) ซึ่งอัมสเตอร์ดัมกำลังให้ความสำคัญในปัจจุบันสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมถึงแนวคิดการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน (Public Participation Approach) ในการผลักดันให้เกิดการปรับปรุงแก้ไขอย่างเป็นรูปธรรม และถือว่าประชาชนของอัมสเตอร์ดัมเป็นพลเมืองที่สำคัญในการช่วยพัฒนาดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งแนวคิดทฤษฎีเหล่านี้มีความสอดคล้องกับการพัฒนาในทุกมิติของการใช้จักรยานและการผลักดันการใช้จักรยานเป็นรูปแบบคมนาคมหลักในอัมสเตอร์ดัม รวมถึงเป็นแนวคิดที่เป็นที่ยอมรับและสำคัญสำหรับการศึกษาการพัฒนาในปัจจุบันอีกด้วย

อีกทั้งเมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบกับพื้นที่กรุงเทพมหานครตามวัตถุประสงค์ข้อที่สามพบว่าทั้งสองพื้นที่มีลักษณะใกล้เคียงกันโดยเฉพาะสถานการณ์การเกิดปัญหามลพิษทางอากาศจากปริมาณการใช้รถยนต์ที่แออัด เมื่อศึกษาเปรียบเทียบสามารถวิเคราะห์ได้ว่าในพื้นที่กรุงเทพมหานครปัจจุบันผู้คนรับรู้ถึงการใช้จักรยานสัญจรมากขึ้น รวมถึงหน่วยงานภาครัฐเองก็ให้ความสำคัญในการพัฒนา มีความพยายามดำเนินนโยบายเพื่อส่งเสริมและผลักดันให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวเกิดการใช้จักรยานมากขึ้น คล้ายคลึงกับกรุงอัมสเตอร์ดัม แต่ยังมีหลายประเด็นที่มีความแตกต่างกันในบริบทต่าง ๆ และแนวทางการพัฒนาบางส่วนกรุงเทพมหานครสามารถนำแนวทางและแนวคิดในการพัฒนาของอัมสเตอร์ดัมมาปรับใช้ในการพัฒนาและผลักดันการใช้จักรยานตามบริบทพื้นที่ของกรุงเทพมหานครให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นได้ ซึ่งหากได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในทิศทางที่ดี ก็จะทำให้กรุงเทพมหานครเป็นเมืองที่เป็นมิตรกับจักรยานมากขึ้นได้ และสามารถสรุปประเด็นข้อเสนอแนะที่เป็นรูปธรรมสำหรับการพัฒนาพื้นที่กรุงเทพมหานครได้ โดยกรุงเทพมหานครสามารถนำไปปรับใช้ได้ในเรื่องการปลูกฝังจิตสำนึกเกี่ยวกับการใช้จักรยานให้กับเด็กและเยาวชน วางผังเมืองที่เหมาะสมกับการใช้จักรยาน และปรับใช้ตามแนวคิดที่สำคัญได้แก่ แนวคิดเมืองอัจฉริยะ (Smart City) และทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แบบโดนัท (Doughnut Economics Theory) และแนวคิดการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน (Public Participation Approach) รวมทั้งบริบทพื้นที่กรุงเทพมหานครจะต้องพัฒนาส่วนเกี่ยวข้องต่าง ๆ ให้พร้อมสำหรับประชาชนแล้วค่อย ๆ พัฒนาโครงสร้างจักรยานเพิ่มเติมเข้าไป และใช้บางพื้นที่เป็นพื้นที่นารองสำหรับการพัฒนาต่อไปให้มีประสิทธิภาพและเป็นแบบอย่างในการพัฒนาพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

บรรณานุกรม

- กนกวรรณ มะสุวรรณ. (2566, 20 กุมภาพันธ์). “Amsterdam” “มุ่งสร้างเศรษฐกิจที่ยั่งยืนและ
การมีคุณภาพชีวิตที่ดี”. <https://www.utel.co.th/th/news-detail/21>
- กวิน ชุตินา. (2558, 10 พฤษภาคม). *บทเรียนเกี่ยวกับจักรยานจากอัมสเตอร์ดัมที่ไม่มีใครพูดถึง*.
<https://www.posttoday.com/lifestyle/364049>
- กรกฎ พัลลภรักษา. (2563, 21 กรกฎาคม). *เมื่อรถยนต์คือแขกรับเชิญ ในเมืองจักรยาน
อัมสเตอร์ดัม*. <https://theurbanis.com/mobility/21/07/2020/1967>

- เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์. (2550). *การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการดำเนินนโยบายของรัฐบาลด้านการบริการจัดทางวน*. กรุงเทพฯ: กองแผนงานและสารสนเทศ กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน.
- ชัชชาติ สิทธิพันธุ์. (2565, 26 เมษายน). *สร้างย่านจักรยาน เดินทางได้ทั่วด้วยการปั่น (Bicycle Corridor)*. <https://www.chadchart.com/policy/624ad29297c037fe0be0b6eb/>
- ไทยรัฐออนไลน์. (2558, 13 มีนาคม). *ยังปั่นกันสนุก...สนุก! 'อัมสเตอร์ดัม' กับแชมป์ 'เมืองหลวงจักรยานโลก'*. <https://www.thairath.co.th/news/foreign/486570#:~:text=กรุงอัมสเตอร์ดัม%20เมืองหลวงของประเทศ,บนถนนบนสะพาน,%20หน้า>
- ธงชัย พรธนะสวัสดิ์. (2565, 11 พฤษภาคม). *ผู้ว่ากรุงเทพมหานครกับจักรยาน*. <https://www.thaipost.net/articles-news/139715/>
- ธัญชา นารัตน์โท. (2563). *ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จของเส้นทางจักรยานกรณีเปรียบเทียบเส้นทางจักรยาน 3 เส้นทางในกรุงเทพมหานคร. (การค้นคว้าอิสระ ปริญญาโท)*. มหาวิทยาลัยศิลปากร. Silpakorn University Repository (SURE). <https://sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/25371>
- พิชญพร โพธิ์สง่า. (2565, 18 กันยายน). *“จักรยานคันแรก” เปลี่ยนกรุงเทพฯ เมืองนักปั่น*. <https://theactive.net/read/inspired-first-bicycles/>
- รวีวรรณ วิโรจน์วรรณ. (2561). *แนวทางในการพัฒนาเส้นทางจักรยานสำหรับนักท่องเที่ยวบริเวณพื้นที่บางกระเจ้า อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ. วารสารปัญญาวิวัฒน์, 10(3), 96-109*
- วณัฐย์ พุฒนาถ. (2565, 16 มีนาคม). *น้ำมันแพงไม่เป็นไร วิธีที่อัมสเตอร์ดัมกลายเป็นเมืองจักรยานกับการไม่ยอมยกเมืองให้รถตั้งแต่ยุค 70S*. <https://citycracker.co/city-design/amsterdam-bike-city/>
- สมปอง หลวงลือชัย, และองุ่นทิพย์ ศรีสุวรรณ. (2563). *ประสบการณ์การออกแบบเครือข่ายทางจักรยานสู่ต้นแบบเส้นทางจักรยานเพื่อการท่องเที่ยวในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. วารสารวิชาการ ศิลปะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 11(1), 214-232*
- อาศิรา พนาราม. (2564, 19 พฤศจิกายน). *“Public Eye” อัมสเตอร์ดัม สมารถที่ดีที่ความเป็นส่วนตัวคือเรื่องสำคัญ*. <https://www.bangkokbiznews.com/world/972887>
- Beyondyaovy. (2566, 6 สิงหาคม). *วัฒนธรรมการใช้ “จักรยานของชาวดัตช์” ดินแดนนักปั่นระดับโลก*. <https://beyondyaovy.com/the-dutch-cycling-culture/>
- Caayaupan, R. B. (1985). *Participation Approach: A Must in Rural Development. Occasional Paper Series on Community Management.*
- Doughnut Economics Action Lab. (2023). *About Doughnut Economics*. <https://doughnuteconomics.org/about-doughnut-economics>
- Kate Raworth. (2018, April). *A healthy economy should be designed to thrive, not grow*. https://www.ted.com/talks/kate_raworth_a_healthy_economy_should_be_designed_to_thrive_not_grow?language=ro

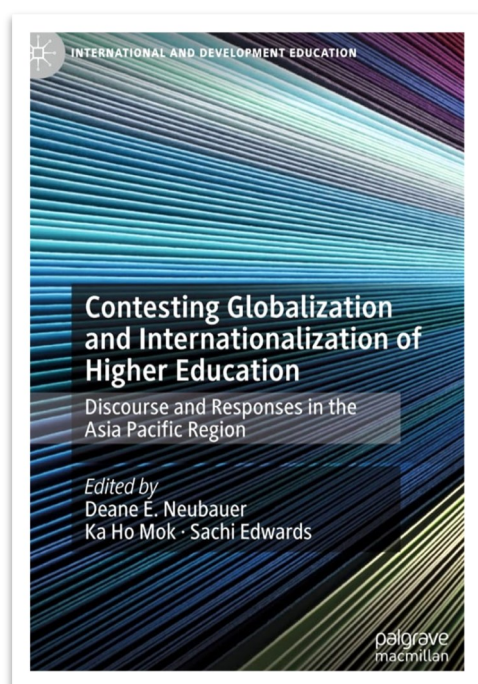

- Municipality of Amsterdam. (2020). *Amsterdam Circular 2020-2025 Strategy*. City of Amsterdam.
- Municipality of Amsterdam. (2020). *THE AMSTERDAM CITY DOUGHNUT A TOOL FOR TRANSFORMATIVE ACTION*. City of Amsterdam.
- Renate van der Zee. (2015, May 5). *How Amsterdam became the bicycle capital of the world*. <https://www.theguardian.com/cities/2015/may/05/amsterdam-bicycle-capital-world-transport-cycling-kindermoord>
- Thomas Ricker. (2023, January 27). *Amsterdam's underwater parking garage fits 7,000 bicycles and zero cars*. <https://www.theverge.com/23572761/amsterdam-underwater-bike-garage-future-of-transport>

บทวิจารณ์หนังสือ (Book Review)

Neubauer, E. D., Mok, H. K., & Edwards, S. (2019). *Contesting Globalization and Internationalization of Higher Education Discourse and Responses in the Asia Pacific Region*. Palgrave Macmillan Cham.

Anisara Sungchuai*

The book describes the adjustments of education policy in the Asia-Pacific region to be on par with other civilized countries and to be recognized internationally which face both globalization and internationalization pressures. At the same time, the local tradition that has passed on various knowledge since in the past needs to be maintained. Of course, each country has its own strategies to develop education in its own way which requires integration and multi - sector cooperation's. Therefore, the book consists of thirteen chapters in which both chapters, one and two provide introductions. Meanwhile chapter

thirteen gives an interesting summary reflecting on the current situation of the world. The rest of the chapters are about case studies from several Asia Pacific countries.

South Korea in chapter three is about the Internationalization of Higher Education (IHE) concept. It uses the terms of Modernization, Dependence, Semi-periphery theory, social mobility, and mentions the current state of IHE (pp. 20-29) to understand the perceptions and responses of the Korean government, universities, and people.

As for the Hong Kong case in chapter four, it shows that HE blends its own traditions and Western styles in the HE world's third great zone. The challenge arises due to the combination (pp.33-45).

* Lecturer at Rajamangala University of Technology Srivijaya

The case of China's Belt and Road Initiative (BRI) Strategy in chapter five searches out the link both internationalization and nationalization by supporting other countries through scholarship, the Confucius Institutes, building various infrastructure systems and investing for loan assistances (pp.54-60). Chapter twelve uses interviews and in-depth surveys to learn about student immigration, local innovation development and IHE in the context of social network and social capital (pp.166-176).

Taiwan cases in chapter six and chapter nine are related to “The Dialectics Between “Race to the Top” and “Back to Basics” Metaphors on Taiwan Higher Education Reforms between 2006 and 2017” which turns HE in Taiwan into world-class university status (pp. 67- 76) but Taiwan needs to consider about “Caught in a Trap for “World Class” Status” such as SSCI Syndrome issue (pp.114-118).

The situations in Japan regarding to the declining of birth rate changed the HE structures from Meiji to modern HE system and internationalization (pp.95-100). Surveys of international leaders show that Japan's internationalization strategy is stable, balance, and independent (pp.101-107). The student movement abroad is one of the strategies for expanding knowledge as a diplomat and being able to study worldview diversity (pp. 144-154). A mutual understanding will arise when institutions support the international as well as HE is in the socio-economic environment (pp.154-158) which are from chapter seven, eight and eleven.

In chapter ten, "Internationalism" and "Nationalism" in Higher Education: Perspectives of Thai Provincial Universities suggested the "5HE shields" to safeguard global waver which requires the cooperation of all relevant parties. Such guidelines are about curriculum reform, student/ staff exchange, the creation of relevant training courses, developing international themes, and models within the classroom performances, and research projects (p.137).

The book lit ups that globalization and internationalization are the key factors of Higher Education (HE) development in the 21st century. But nationalism or regionalism should not be overlooked. Because Higher Education is not an optional final stage of formal learning but also a tool that can maintain national sovereignty such as *“Conversely, if we continue to understand international, HE as simply a tool in the global game, we are hindering our potential as a human race to create a sustainable future for the next generations.”* (p.159). It can be seen that the strategies leading to the policies of each country are all adapted to the context of their own country but still maintain educational standards which Times Higher

Education (THE) placed Japan, South Korea and Hong Kong as the top of higher education. It reflects the phenomenon of nationalism towards internationalization and globalization.

This book is ideal for those in the education field, especially educational policy makers or educational institution administrators who determine the vision and strategy of the institution to be effective in further practice for example “...*each nation or system might have its own distinctive strength in internationalization*” (p.108).

